

Anu Warinowski

MAAILMALLE YHTENÄ, TAKAISIN TOISENA?

*Suomalaisten
ekspatriaattiperheiden lapset
kulttuurisissa siirtymissä*

Anu Warinowski

MAAILMALLE YHTENÄ, TAKAISIN TOISENA?

**Suomalaisten
ekspatriaattiperheiden lapset
kulttuurisissa siirtymissä**

**Siirtolaisuusinstituutti
Turku**

Siirtolaisuusinstituutin tutkimuksia A 42

Copyright © Anu Warinowski & Siirtolaisuusinstituutti

Julkaisija:
Siirtolaisuusinstituutti
Eerikinkatu 34, 20100 Turku
<http://www.siirtolaisuusinstituutti.fi>

Kirjan taitto: Jouni Korkiasaari ja Sisko Tampio

Kansi: Sisko Tampio

ISBN 978-952-5889-44-4 (nid.)
ISBN 978-952-5889-45-1 (PDF)
ISSN 0356-9659

Kirjapaino:
Painosalama, Turku 2012

Tiivistelmä

Tutkimuksessa tarkastellaan vanhemman globaalin työn vuoksi tapahtuvaa perheen ulkomaille muuttoa ja paluumuuttoa lapsen kulttuurisina siirtyminä. Tutkittavista lapsista käytetään käsitettä ekspatriaattiperheen lapset. Ekspatriaatti määrittyy väliaikaisesti ulkomaille työskenteleväksi työntekijäksi, joka voi olla ulkomaille joko työnantajansa lähettämänä tai itsenäisesti työpaikkansa järjestäneenä. Ekspatriaattiutta ei rajata perinteisen ekspatriaattitutkimuksen tapaan ainoastaan yritysmaailmaan, vaan siihen sisällytetään myös muiden alojen työntekijät kuten tutkijat. Tutkimus tarkastelee siten makrotason ilmiöiden – globaalin työelämän ja kansainvälisen liikkuvuuden – seurauksia mikrotasolla, lapsen elämässä.

Tutkimuksen aineisto kerättiin kahdeksan suuren suomalaiskaupungin (Espoo, Tampere, Vantaa, Turku, Oulu, Lahti, Kuopio ja Jyväskylä) peruskoulujen kautta. Aineisto koostuu vanhemmilta kerätystä sähköisestä kyselyaineistosta (N = 202 perhettä, 333 lasta) sekä lapsilta kerätystä haastatteluaineistosta (N = 8). Tutkimuksessa käytettiin erityisesti kahta teoreettista lähestymistapaa: perhetutkimuksellista näkökulmaa ja siinä tarkemmin perhesysteemistä teoriaa sekä lapsuudentutkimuksellista näkökulmaa.

Tutkimuksessa selvitettiin ekspatriaattiperheiden voimavaroja, jotka muodostavat lasten kulttuuristen siirtymien keskeisen kontekstin. Tutkimuksen tehtävänä oli kuvailla lasten sopeutumista siirtymiin sekä löytää sille mahdollisia selityksiä. Sopeutumisen käsite kattaa psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen sekä kulttuurisen identiteetin. Lisäksi tutkimustehtävänä oli ymmärtää lasten kokemusten rakentumista ulkomaille muuton ja paluumuuton siirtymissä. Siirtymäkokemukset nähdään sopeutumisen ulottuvuuksia vastaten tunteina, toimintana ja identiteettinä.

Keskiluokkaisilla ekspatriaattiperheillä oli runsaasti voimavaroja. Perheiden sisäiset voimavarat olivat vahvat, vaikkakin vanhemmuudessa oli havaittavissa epätasapainoisen lapsi-vanhempisuhteen merkkejä. Ekspatriaattiperheet olivat kulttuurisissa siirtymissä dynaamisessa muutoksessa. Tulosten perusteella vanhempien tulisi ulkomaille muuton ja paluumuuton siirtymissä keskittyä takaamaan lasten jatkuvuuden kokemuksia sekä tukemaan lasten emotionaalista hyvinvointia. Perheiden ulkopuolisissa voimavaroissa epävirallisen sosiaalisen tuen merkitys oli tärkeä. Virallinen tuki, työn ja koulun tuki, oli ulkomaille asuttaessa hyödyllisempää kuin paluumuuton jälkeen. Kansainvälisten koulujen sijaan lapset kävivät pääosin ”tavallista” koulua.

Vanhemmilta kerätyn aineiston perusteella lasten ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon sopeutumisesta piirtyi erittäin myönteinen kuva. Lapsen sopeutumiseen heijastuivat erityisesti perheeseen liittyvät asiat. Perhe oli lasten kulttuuristen siirtymien keskeisin konteksti ja myös tärkein tukija. Ulkomaille muutto näyttäytyi paluumuuttoa vaikeampana siirtymänä ainoastaan sosiaalis-kielellisten vaikeuksien näkökulmasta. Paluumuuton haasteellisuus suhteessa ulkomaille muuttoon tuli esiin tuloksissa.

Lasten haastatteluaineisto toi vanhempien myönteisen käsityksen rinnalle myös muita sävyjä. Lasten kokemuksia rakensi muun muassa ikävän tunne. Lasten identiteetit näyttäytyivät lapsilta kerätyn aineiston valossa dynaamisina ja tilanteisina. Paluumuuton jälkeen osalla lapsista oli kulttuurienvälinen identiteetti. Lasten kulttuurienvälisyys on suomalaisessa kontekstissa piilossa: lapset nähdään ainoastaan suomalaisina. Lasten identiteettien kulttuurienvälisyys tulisi saada näkyviin kodin ulkopuolella. Koulukontekstissa tätä tukisi paluoppilaskäsitteen uudelleen käyttöönotto, joka liittäisi nämä kulttuurienväliset lapset osaksi kulttuurienvälisyyskasvatusta.

Asiasanat: lapset, ekspatriaattiperheet, kulttuurinen siirtymä, ulkomaille muutto, paluumuutto, perheen voimavarat, sopeutuminen, siirtymäkokemus, identiteetti

Abstract

The study investigates expatriation and repatriation of a family, caused by a parent's global work, as cultural transitions of the child. Children are contemplated with the concept of 'children of expatriate families'. An expatriate is defined as an employee working temporarily abroad, who can be an assigned expatriate or a self-initiated expatriate. As has traditionally been the case in expatriate research, expatriation is not only limited to the corporate sector, but also includes employees in other sectors such as researchers. Thus, the study examines consequences of macro-level phenomena – global working life and international mobility – on a micro level, in the life of a child.

The research data were gathered through the schools of basic education in eight large Finnish cities (Espoo, Tampere, Vantaa, Turku, Oulu, Lahti, Kuopio, and Jyväskylä). The data consist of electronic survey data gathered from parents (N = 202 families, 333 children) and interview data gathered from children (N = 8). Theoretically, two main approaches were used in the study: the family research perspective with specifically family systems theory, and the childhood study perspective.

Expatriate family resources, which form the central context for children in cultural transitions, were determined in the study. The assignment of the study was to describe children's adaptation to transitions and to find potential explanations. The concept of adaptation covers psychological adjustment, sociocultural adaptation, and cultural identity. Furthermore, one assignment was to understand the construction of children's experiences in the transitions of expatriation and repatriation. Transitional experiences were seen, according to the dimensions of adaptation, as emotions, actions, and identity.

Middle-class expatriate families had ample resources. Internal resources of families were strong, although in parenthood there were signs of an unstable child–parent relationship. Expatriate families were undergoing a dynamic change in cultural transitions. According to the results, parents should concentrate on assuring children's experiences of continuity and supporting children's emotional well-being in transitions of expatriation and repatriation. In the external resources of families, informal social support was of considerable relevance. Formal support, support of the work and school, was more useful while living abroad than after repatriation. Instead of an international school, children enrolled mainly in an "ordinary" school.

The view about children's adaptation in the context of expatriation and repatriation is remarkably positive on the basis of the data gathered from parents. Family-related issues were especially reflected in the child's adaptation. The family was the prime context of children's cultural transitions and also the most important supporter. Compared with repatriation, expatriation appeared as a more difficult transition only from the viewpoint of social linguistic problems. Challenges connected with repatriation in relation to expatriation emerged from the findings.

The interview data of children also brought up other aspects beside the positive impression of parents. Among other things, children's experiences were constructed by a sense of longing. Children's identities appeared as dynamic and situational in the light of the data gathered from children. After repatriation, some children had intercultural identities. The intercultural nature of children is hidden in the Finnish context: children are only seen as Finnish. The "interculturalness" of children's identities should be highlighted outside the home. In the school context, this could be supported by reintroducing the concept of the 'returnee student', which would connect these intercultural children to the intercultural education.

Key words: children, expatriate families, cultural transition, expatriation, repatriation, family resources, adaptation, adjustment, transitional experience, identity

Kiitokset

Tutkimusprosessi, jonka tuloksena väitöskirja syntyy, tapahtuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tämän tutkimusprosessin ”konteksti” on kiitoksensa ansainnut. Kiitän lämpimästi väitöskirjatyöni ensimmäistä ohjaajaa, professori Joel Kiviraumaa. Ohjaajana Joel on ollut tilaa antava, kannustava, rauhallinen ja leppoisa sekä huumorintajuinen. Hänen ohjaamistyyliä on sopinut minulle erinomaisesti. Lämmin kiitos, Joel! Toista ohjaajaani, professori Annikki Koskensaloa haluan kiittää sydämellisesti runsaasta kannustuksesta ja myönteisestä palautteesta. Lisäksi kiitän Annikkaa hänen kuukausittain järjestämistään jatkokoulutusseminaareista. Kiitos seminaareihin liittyen myös maistuvista tarjoiluista sekä saksan kielikylvystä!

Olin etuoikeutettu saadessani kaksi ETMU-tunnustuspalkittua etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen ”gurua” työni tarkastajiksi. Väitöskirjani esitarkastajina toimivat emeritaprofessori Rauni Räsänen Oulun yliopistosta sekä dosentti, Siirtolaisuusinstituutin johtaja Ismo Söderling. Kiitän molempia huolellisesta paneutumisesta laajaan käsikirjoitukseen sekä saamastani asiantuntevasta ja yksityiskohtaisesta palautteesta, jonka pohjalta viimeistelin väitöskirjaani.

Väitöskirjaprosessin alkuvaiheiden osalta kiitän Eero Vuoriota tutkimusaiheeseen johdattelusta. Osoitan postuumisti kiitokset professori Erkki Lahdekselle siitä, että hän antoi mahdollisuuden perehtyä tutkimusaiheeseen pro gradu -tutkielmassa. Juhani Tähtisen rooli oli merkittävä siinä, että uskaltauduin hakemaan tutkijakoulupaikkaa. Kiitos, Juhani! Oma tärkeä sivuroolinsa oli Turun opetuslautakunnan suomenkielisellä osastolla siinä, että pystyin heittäytymään väitöskirjaprosessiin tutkijakoulutettavana.

Kiitän Perhetutkimuksen tutkijakoulua väitöskirjatyöni keskeisimmän vaiheen rahoittamisesta. Haluan osoittaa erityiskiitokset tutkijakoulun johtajalle, professori Kimmo Jokiselle sekä pienryhmäni ohjaajille professori Helena Hurmeelle ja emeritaprofessori Riitta Jallinojalle. Kiitos, Helena ja Riitta, syvällisestä paneutumisesta työhöni! Monitieteinen tutkijakoulu pienryhmineen innoitti osaltaan laajentamaan tutkimuksen näkökulmaa kasvatustieteen ulkopuolelle psykologian ja sosiologian kentille. Kiitos myös Perhetutkimuksen tutkijakoulutettaville vertaistuesta!

Olen saanut tehdä väitöskirjani Turun yliopiston kasvatustieteiden laitoksella, mistä olen todella kiitollinen. Työskentelyolosuhteet laitoksella ovat olleet erinomaiset. Tästä haluan kiittää erityisesti laitoksen johtajaa, professori Risto Rinnettä. Olen lisäksi erittäin kiitollinen mahdollisuudesta osallistua Kasvatuksen, koulutuksen ja oppimisen valtakunnallisen (KASVA) tohtoriohjelman KAVE-osaohjelmaan. KASVA-tohtoriohjelma on rahoituksen ja seminaarien muodossa tukenut väitöstyöni loppuunsaattamista. Haluan kiittää myös KASVA:laisia vertaistuesta.

Tutkimusprosessin eri vaiheissa olen lisäksi saanut tukea monilta eri henkilöiltä niin kasvatustieteiden laitoksen ja tiedekunnan sisältä kuin sen ulkopuoleltakin. Kasvatustieteiden laitoksen henkilökunnalle haluan osoittaa yhteiskiitokset. Laitoksella on ollut hyvä tehdä töitä. Erityisesti lounaskokoonnutumiset työkavereiden kanssa ovat olleet vuosien varrella sekä tärkeä virkistäytymishetki että myös epävirallisen tiedon hankintapaikka.

Sydämellisimmät kiitokset osoitan ystäväilleni Mari Brobergille ja Sari Silmäri-Salolle. Tukenne on ollut pitkin matkaa ensiarvoisen tärkeää ja niin laaja-alaista, että sen kuvaaminen parilla lauseella ei ole mahdollista. Kiitokset sydämeni pohjasta, Mari ja Sari!

Olen tutustunut alkujaan perhetutkimuksen kautta Sirpa Ruoholaan ja Marita Neitolaan. Kiitos, Sirpa ja Marita, monista kiinnostavista keskusteluista väitöstyön tiimoilta! Tutkimusprojektivioiden myötä olen myös tutustunut Päivi Pihlajaan ja Teija Holstiin. Kiitos, Päivi ja Teija, monenlaisesta tuesta!

Kyselylomakkeen laatimisessa apunani olivat Hanna de Carvalho, Minna Hannula-Sormunen, Reeta Lehto ja Raija Hammar. Lisäksi olen saanut pitkin matkaa erinomaista opastusta kvantitatiivisen aineiston analysointiin statistikko Eero Laakkoselta. Sydämellinen kiitos teille kaikille kyselylomakeaineistoon liittyvästä avusta!

Keräsin tutkimusaineiston kahdeksasta kaupungista lähes 400 kouluyksikön kautta. Kiitokset ensinnäkin Espoon, Tampereen, Vantaan, Turun, Oulun, Lahden, Kuopion ja Jyväskylän kaupunkien perusopetuksesta vastaaville tahoille, että sain mahdollisuuden kerätä aineiston kouluistanne. Kiitos koulujen sadoille rehtoreille ja tuhansille opettajille, jotka toimivat viestinviejinä lasten ja kotien suuntaan! Erityisen lämpimät kiitokset niille yli 200 vanhemmalle, jotka täyttivät laajan kyselylomakkeen! Lisäkiitokset kohdistuvat niille vanhemmille, jotka antoivat suostumuksensa lapsensa haastatteluun. Lämpimimmät kiitokset aineiston keruusta kuuluvat teille, Amanda, Matilda, Julius, Simo, Anniina, Helmi, Elli ja Emma. Kiitos, kun jaoitte kanssani kokemuksianne.

Väitöstutkimuksen loppuvaiheessa olen päässyt käyttämään väitöskirjaprosessin aikana hankittuja taitoja Turun yliopiston opettajankoulutuslaitoksen Turun yksikön opetuksessa. Kiitos tästä loistavasta mahdollisuudesta Mirjamaija Mikkilä-Erdmannille, Kristiina Heikkilälle ja Aija Ahtinevalle! Olen saanut jälleen kerran havaita, että opettaessa oppii, mikä on osaltaan tukenut väitöskirjan viimeistelyä. Kiitos myös Turun yksikön henkilökunnalle tuesta prosessin loppuvaiheessa!

Osoitan lämpimät kiitokset veljelleni Teppo Krögerille taustatukena olemisesta koko prosessin ajan. Sinulta aloittelija on voinut kysellä ”tyhmiä” kysymyksiä tieteellisistä käytännöistä. Tarvittaessa olet myös aina järjestänyt aikaa tekstien kommentoimiseen. Pikkusisko kiittää isoveljeä!

Haluan kiittää Siirtolaisuusinstituuttia väitöskirjani julkaisemisesta. Erityiskiitos hyvin sujuneesta julkaisuprosessista Elli Heikkilälle, Jouni Korkiasaarelle ja

Sisko Tampiolle! Kiitos myös, Elli, pitkin matkaa kiinnostuksesta väitösprojektiani kohtaan! Kiitos kiinnostuksesta ja tuesta myös tutkijakollegoille Heli Tiusaselle ja Annika Oksaselle!

A warm thank you to Mrs Jacqueline Välimäki for checking the language of the abstract! I also wish to express many thanks to the sources of support for my dissertation that came outside Finland. In the United States, the "Families in Global Transition" Research Network has been of significance for my thesis. Thank you, Dr Rebecca Anderson Powell for gathering us together! Also thanks to professor Gene Bell-Villada and Mrs Nina Sichel for editing the book "Writing Out of Limbo". I would also like to thank associate professor Sheila Marshall and professor Bernadette Baker for our conversations regarding my dissertation. Many thanks to Dr Hamilton I. McCubbin for permission to use his research instruments!

In the United Kingdom, I wish to express a warm thank you to professors Hugh Lauder and Martin Lawn for our discussions. Especially conversations with professor Lauder pushed my theoretical pondering further. In Japan, I want to express my gratitude to professor Harumi Ito and Mrs Noriko Tanaka for their information about 'kaigai-/kikoku-shijo's in Japan.

Varsinaisesti väitöskirjaprosessiin osallistuneiden henkilöiden lisäksi väitöstyöhön on tarjoutunut voimavaroja myös muualta. Epävirallisista verkostoista on mainittava ainakin ystävät, sukulaiset, kummilapset sekä naapurusto, huistuppulaiset. Yhteiset kokoontumiset ovat tarjonneet mukavaa vastapainoa väitösprosessille. Huisin suuret kiitokset!

Olen erittäin lämpimän kiitoksen velkaa vanhemmilleni Mirjalle ja Heimolle monenlaisesta tuesta ja kannustuksesta, joita olen vuosien varrella saanut. Kiitos, Äiti ja Isä!

Perheen näkökulmasta väitöskirjatyön tekeminen ei välttämättä näyttäydy pelkästään myönteisenä. Rakkaimmat kiitokset kuuluvatkin perheelleni – Mikalle, Elsalle ja Irmalle. Kiitos teille olemassaolosta ja arjen jakamisesta myös väitösprosessin aikana! Kiitokset myös, Elsa ja Mika, osallistumisesta kirjan viimeistelyyn!

Omistan tämän kirjan rakkaille lapsilleni, Elsalle ja Irmalle.

Kotona Liedon Huistuppulassa lokakuuisena päivänä 2012

Anu Warinowski

Sisällys

1 Tutkimuksen lähtökohdat	17
1.1 Ekspatriaattiuden suhde globaaliin työelämään ja liikkuvuuteen	17
1.2 Ekspatriaattiperheiden lasten aiempi tutkimus ja tutkimuksen perustelut	30
1.3 Tutkimuksen pääkäsitteet, tehtävät sekä rajanylitykset tutkimuskentällä	36
2 Ekspatriaattiperheen voimavarat lapsen siirtymäkontekstina	50
2.1 Ekspatriaattiperheen voimavarat tutkimuksen teoreettisena käsitteenä	50
2.2 Ekspatriaattiperhesysteemi perhesuhteiden paikkana	59
2.3 Ekspatriaattiperhesysteemin ulkopuolinen sosiaalinen tuki	72
3 Ekspatriaattiperheen lapsi kulttuurisissa siirtymissä	86
3.1 Lapsen kahtalainen sopeutumisprosessi	86
3.2 Lapsen subjektiivinen siirtymäkokemus	107
3.3 Ekspatriaattiperheen lapsen siirtymien tarkastelun teoreettinen viitekehys	123
4 Tutkimuksen toteuttaminen.....	126
4.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimusmetodologiset paikannukset	126
4.2 Kyselyaineiston tutkimusmenetelmälliset valinnat ja tutkimusjoukko	130
4.3 Haastatteluaineisto ja sen tutkimusmenetelmälliset valinnat	155
4.4 Tutkimuksen toteutuksen eettisyyden ja luotettavuuden tarkastelu	168
5 Turvaverkkoja kokemassa: ekspatriaattiperheiden voimavarat	180
5.1 Perhe kuplassa: perheiden sisäiset voimavarat	180
5.2 Käytössä kuumaa tietoa: perheiden ulkopuolinen sosiaalinen tuki	200
5.3 Perheiden sopeutumisongelmien tarkastelu	215
5.4 Ekspatriaattiperheiden voimavarojen kokoava tarkastelu	222
6 Matkakuumetta vai -pahoinvointia: lasten sopeutumisprosessit ...	227
6.1 Kielestä kiinni: lasten ulkomaille muuttoon sopeutuminen	228
6.2 Paluu vieraaseen ”kotiin”: lasten paluumuuttoon sopeutuminen	241
6.3 Lasten sopeutumista suojaavien tekijöiden tarkastelu	257
6.4 Ekspatriaattiperheiden lasten sopeutumisen kokoava tarkastelu	268

---

7 Pihalla vai ”pihalla”? Lasten siirtymäkokemusten rakentuminen ...	272
7.1 Ikävä kavereita: lasten siirtymäkokemusten tunneulottuvuus	272
7.2 Puisto pihana: lasten siirtymäkokemusten toiminnan ulottuvuus	283
7.3 Suomalainenko? Lasten siirtymäkokemusten identiteettiulottuvuus	292
7.4 Siirtymäkokemusten ja sopeutumisen vertaileva tarkastelu	302
7.5 Ekspatriaattiperheiden lasten kokemusten kokoava tarkastelu	305
8 Sinne ja takaisin: tutkimuksen kokoava tarkastelu	309
8.1 Ekspatriaattiperheen lapsesta ekspatriaattilapseksi	309
8.2 Ekspatriaattilapsesta kulttuurienväliseksi lapseksi ja paluuoppilaaksi	317
8.3 Maailmalle ja takaisin	325
Lähteet	335
Liitteet	370

Taulukkoluetelo

Taulukko 1. Opettaja- ja tutkijavierailut tieteenaloittain suomalaisista yliopistoista ulkomaille vuonna 2009	23
Taulukko 2. Aiemman TCK-tutkimuksen keskeisimmät puutteet ja tämän tutkimuksen yritys vastata niihin	35
Taulukko 3. Ekspatriaattiperheen voimavarojen yksityiskohtainen jaottelu	85
Taulukko 4. Ekspatriaattiperheen lapsen sopeutumisen keskeisimmät osa-alueet	106
Taulukko 5. Ekspatriaattiperheen lapsen siirtymäkokemuksen keskeisimmät osa-alueet	122
Taulukko 6. Tutkimuksen pääkäsitteiden väliset kytkökset	123
Taulukko 7. Kyselyn kysymysten ryhmittely, järjestys ja lukumäärä	131
Taulukko 8. Kyselylomakkeessa käytetyt perheen voimavarojen mittarit	133
Taulukko 9. Kyselylomakkeessa käytetyt lapsen sopeutumisen mittarit	136
Taulukko 10. Kyselytutkimuksessa mukana olevien kouluyksiköiden määrä ja osuus kaupungeittain	141
Taulukko 11. Kyselyaineiston laadullisen aineiston sisällönanalyysin tuloksena syntyneet luokat	154
Taulukko 12. Haastatteluaineiston lasten valintakriteerit	163
Taulukko 13. Haastateltujen lasten sopeutuminen kyselyaineistoon verrattuna	164
Taulukko 14. Haastateltujen lasten taustatiedot	165
Taulukko 15. Haastatteluaineiston pääteemat	168
Taulukko 16. CRPR-mittarin muunnoksen tulokset väittämittäin	185
Taulukko 17. CRPR-mittarin pääkomponenttianalyysin tulokset	187
Taulukko 18. Vanhempien työajat ja matkapäivät ulkomailla sekä tutkimushetkellä	191
Taulukko 19. Ekspatriaattiperheiden arjen erilaisuutta ulkomailla kuvaavat komponentit	196
Taulukko 20. Arjen erilaisuus ulkomailla -summamuuttujien alakohdat	196
Taulukko 21. FIRM-mittarin väittämäkohtaiset tulokset	199
Taulukko 22. Sosiaalisen tuen hyödyllisyys -pääkomponentti ulkomailla asumiskontekstissa	202

Taulukko 23. Sosiaalisen tuen hyödyllisyys -pääkomponentit paluumuuttokontekstissa	202
Taulukko 24. Ekspatriaattiperheiden lähtökoulutukseen ja tutustumis- matkalle osallistuminen ennen ulkomaille muuttoa	209
Taulukko 25. Pääkomponenttianalyysin tulokset ekspatriaattiperheiden ulkomaille muuttoon liittyvistä sopeutumisongelmista	218
Taulukko 26. Ekspatriaattiperheiden ulkomaille muuttoon liittyvien sopeu- tumisongelmien summamuuttujien tärkeimmät tunnusluvut	218
Taulukko 27. Pääkomponenttianalyysin tulokset ekspatriaattiperheiden paluumuuttoon liittyvistä sopeutumisongelmista	220
Taulukko 28. Lasten psykologisen sopeutumisen pääkomponentit ulkomailla asumiskontekstissa	231
Taulukko 29. Lasten ulkomaille muuttoon liittyvien sopeutumisen fysio- logisten ja affektiivisten ongelmien alakohtien tunnusluvut	231
Taulukko 30. Lasten sosiokulttuurisen sopeutumisen pääkomponentit ulkomailla asumiskontekstissa	234
Taulukko 31. Lasten taitotaso koulun opiskelukielessä ulkomailla asuttaessa	238
Taulukko 32. Lasten psykologisen sopeutumisen pääkomponentit paluumuuttokontekstissa	244
Taulukko 33. Lasten paluumuuttoon liittyvien sopeutumisen fysiologisten ja affektiivisten ongelmien alakohtien tunnusluvut	244
Taulukko 34. Lasten sosiokulttuurisen sopeutumisen pääkomponentit paluumuuttokontekstissa	246
Taulukko 35. Lasten suomen kielen vaikeudet paluumuuton jälkeen	252
Taulukko 36. Lasten kulttuurinen identifiointi paluumuuton jälkeen	254
Taulukko 37. Ekspatriaattiperheiden lasten sopeutumista suojaavat tekijät	267
Taulukko 38. Lasten subjektiiviset identiteetti-arviot	299
Taulukko 39. Lasten siirtymäkokemusten ja vanhempien arvioiman lasten sopeutumisen yhteistarkastelu	304

Kuvioluettelo

Kuvio 1. 0–14-vuotiaiden Suomen kansalaisten maahanmuutto ja maastamuutto vuosina 1987–2010	26
Kuvio 2. Ekspatriaattiperheen lapsen kulttuuristen siirtymien kahtalaisuus	39
Kuvio 3. Tutkimuksen monitieteinen paikka	43
Kuvio 4. Tutkimuksen tarkastelukontekstit ja tutkimusalat	46
Kuvio 5. Tutkimusraportin rakenne sekä pääkäsitteet	48
Kuvio 6. Tutkimuksen teoreettinen perusta: ABCX-malli	56
Kuvio 7. Ekspatriaattiperheen voimavarajaottelu	58
Kuvio 8. Kulttuurisokin ABC-malli	90
Kuvio 9. Ekspatriaattiperheen lapsen sopeutuminen kahtalaisessa siirtymäkontekstissa	91
Kuvio 10. Illeriksen oppimisen ulottuvuudet	110
Kuvio 11. Ekspatriaattiperheen lapsen siirtymäkokemus	111
Kuvio 12. TCK-identiteetti suhteessa ympäröivään kulttuuriin	120
Kuvio 13. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys	124
Kuvio 14. Tutkimuskysymykset ja aineistot	128
Kuvio 15. Ekspatriaattivanhemmuusryhmät lapsen tukemisen ja dyadin epätasapainon suhteen	188
Kuvio 16. Eri toimintojen ajallinen painottuminen ekspatriaattiperheissä ulkomailla asuttaessa ja tutkimushetkellä	193
Kuvio 17. Ekspatriaattiperheiden ryhmät ulkomailla asumisen aikaisen arjen suhteen	198
Kuvio 18. Ekspatriaattiperheiden sosiaalisen tuen hyödyllisyys	201
Kuvio 19. Ekspatriaattiperheiden sosiaaliset kontaktit ulkomailla ja paluun jälkeen	204
Kuvio 20. Ekspatriaattiperheiden sopeutumisongelmat	216
Kuvio 21. Tutkimuksen keskeisimmät ekspatriaattiperheiden voimavarot koskevat tulokset	223
Kuvio 22. Perheenjäsenten suhtautuminen ulkomaille muuttoon	229
Kuvio 23. Ekspatriaattiperheiden lasten sosiaaliset kontaktit ulkomailla asuttaessa	236
Kuvio 24. Lasten koulumenestys	237
Kuvio 25. Ekspatriaattiperheiden lasten ryhmät ulkomaille muuttoon sopeutumisen perusteella	240

Kuvio 26. Perheenjäsenten suhtautuminen paluumuuttoon	242
Kuvio 27. Ekspatriaattiperheiden lasten sosiaaliset kontaktit paluumuuton jälkeen	248
Kuvio 28. Ekspatriaattiperheiden lasten ryhmät paluumuuttoon sopeutumisen perusteella	256
Kuvio 29. Ekspatriaattiperheiden lasten sopeutumisen ulottuvuudet	268
Kuvio 30. Lasten yhteinen siirtymäkokemusmaailma	306
Kuvio 31. Lapsi kulttuurisissa siirtymissä suhteessa rakenteeseen, toimijuuteen ja identiteettiin	325
Kuvio 32. Tutkimustulosten pohjalta laadittu malli lasten kulttuurisista siirtymistä	330

Liiteluettelo

Liite 1. Aiemmat tutkimukset ekspatriaattiperheiden lapsista	371
Liite 2. Vanhempien kyselylomakkeen kysymykset	378
Liite 3. Mittareiden kääntämisprosessin eteneminen	384
Liite 4. Tutkimuslupien hakemisprosessi	386
Liite 5. Rehtorien informointikirje	387
Liite 6. Vanhempien informointikirje	388
Liite 7. Yhteenveto kyselyaineiston ekspatriaattiperheiden taustatiedoista	390
Liite 8. Kyselyaineiston lasten taustatiedot	394
Liite 9. Haastattelukysymykset	397
Liite 10. Haastattelun apuna käytetyn PowerPoint-esityksen esimerkkidiat	399
Liite 11. Haastattelujen klusteroidut teemalistat esimerkkeineen ulottuvuuksittain	401
Liite 12. Vanhempien näkemys tärkeimmistä asioista ulkomailla asumisen ja paluumuuton onnistumisen kannalta	407
Liite 13. Ekspatriaattiperheen sopeutumisongelmien ja taustamuuttujien väliset yhteydet	408
Liite 14. Ekspatriaattiperheiden voimavaratulosten teemat	410
Liite 15. Lasten sopeutuminen ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon: sopeutumismittareiden summamuuttujien tärkeimmät tunnusluvut	413
Liite 16. Lapsen sopeutumisen ja voimavarojen/taustamuuttujien väliset yhteydet	414
Liite 17. Merkitsevät erot lasten sopeutumisessa	416
Liite 18. Varianssianalyysien tulokset lasten sopeutumisesta	418

Tutkimuksen lähtökohdat

1

Kun teimme lähtöä (ulkomaille), kyselin neuvolasta, lasten mielenterveystoimistosta jne. tutkimustietoa ekspatrioottiajan vaikutuksesta lapseen. Mitään ei ollut. Kysymystäni jopa ihmeteltiin. (Ilmeisesti kuvitellaan----, että lapset sopeutuvat helposti). Suuni loksahdella monasti auki ihmetyksestä. (V58)

Yllä oleva sitaatti on tämän tutkimuksen aineistossa oleva vanhemman kommentti. Lainauksesta käy ilmi tutkimuksen kohteena olevien lasten suhde lapsuuden instituutioihin. Heille ei ole ryhmänä suunnattu tukitoimia. Näitä lapsia ei myöskään kattavasti tilastoida. Lapset eivät ole näkymättömiä vain julkisten organisaatioiden tasolla, vaan myös tieteellisessä tutkimuksessa oman kapea-alaisen tutkimusalueensa ulkopuolella (ks. luku 1.2). Paradoksaalisesti nämä samat lapset, jotka ovat marginaalissa sekä institutionaalisesti että tutkimuksen kentällä, ovat lähellä meitä kaikkia. Heitä on lähes jokaisen ystävä- ja sukulaisverkostoissa; heitä on joukossamme tuhansia. Nämä lapset ovat vanhempien työn vuoksi tilapäisesti ulkomailla asuneita suomalaislapsia. Tarkastelen tässä tutkimuksessa vanhempien työn vuoksi ulkomaille muuttaneiden ja sieltä Suomeen palanneiden perheiden lapsia, joista käytän käsitettä ekspatriaattiperheiden lapset.

1.1 Ekspatriaattiuden suhde globaaliin työelämään ja liikkuvuuteen

Sekä globaalit että suomalaisen yhteiskunnan monet taloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja rakenteelliset muutokset välittyvät yhä suuremmin lapsuuteen, lasten elämään ja kokemuksiin (Suárez-Orozco & Qin-Hilliard 2004, 23; Alanen 2009, 15). Globalisaatio, työelämän kansainvälistyminen ja kansainvälinen muut-

toliike kuuluvat makrotason ilmiöihin, jotka heijastuvat ekspatriaattiperheiden lasten elämään. Käsittelen tässä luvussa lyhyesti näitä makrotason ilmiöitä ekspatriaattiperheiden lasten näkökulmasta. Selvitän aluksi, mitä käsite ekspatriaatti tarkoittaa tämän tutkimuksen kontekstissa.

Ekspatriaattius ja sen tutkimus

Ulkomaantyöntekijöitä kutsutaan yritysmaailmassa ja kauppatieteellisessä tutkimuksessa ekspatriaateiksi. Ekspatriaatti on suomenkielinen kirjoitusmuoto englannin kielen sanasta *expatriate*, jota Kotimaisten kielten keskus (2010) pitää oikeana. Aloitussitaatissa tuli esiin käsitteiden vakiintumattomuus, joka näkyy muun muassa käsitteen kirjoitetun muodon variaatioina. ”Ekspatriootin” lisäksi myös kirjoitusmuotoa ”expatriaatti” näkee edelleen käytettävän suomenkielisissä ekspatriaattipiireissä. Ekspatriaattikäsitteen tunnettuus on ambivalentti. Yhtäältä ekspatriaattikäsite on laajassa käytössä kansainvälisesti niin ekspatriaattien itsensä, työyhteisöidensä kuin ekspatriaattitutkimuksenkin piirissä. Toisaalta ekspatriaattikäsite ei ole juurruttanut itseään yleiseen tietoisuuteen suomalaisessa kontekstissa. Lisäksi ekspatriaattikäsitteen merkitys on vielä vakiintumaton. Käyttämällä ekspatriaattikäsitettä tässä tutkimuksessa haluan korostaa lapsen kytkeytymistä eksplisiittisesti makrotason ilmiöihin ja vanhemman työkontekstiin.

Liike-elämässä ja kauppatieteellisessä tutkimuksessa ekspatriaattikäsite on perinteisesti rajautunut tarkoittamaan ulkomaankomennuksella olevaa työntekijää. Ekspatriaattitutkimus on keskittynyt pääosin business-ekspatriaattien tarkasteluun. Ekspatriaattitutkimuksen keskiössä on nimensä mukaisesti ollut ekspatriaatti ja näkökulmana työn perspektiivi. Ekspatriaattitutkimuksessa ulkomaankomennuslaisten ja itsenäisesti työpaikkansa hankkineiden työntekijöiden sekä useiden eri ekspatriaattiryhmien käsitteleminen samassa tutkimuksessa on ollut harvinaista. Ekspatriaattitutkimus on 2000-luvulla laajentanut ekspatriaattikäsitettä siten, että siihen sisältyvät nykyisin myös itsenäisesti ulkomaisen työpaikan hankkineet työntekijät (Bonache, Brewster & Suutari 2001; Suutari & Brewster 2000; Richardson 2006).

Tarhoitan ekspatriaatilla tässä tutkimuksessa *väliaikaisesti ulkomailla työskentelevää työntekijää*, joka on ulkomailla joko työnantajansa lähettämänä (ns. ulkomaankomennus) tai itsenäisesti työpaikkansa järjestäneenä. Ekspatriaattiutta ei rajata käsillä olevassa tutkimuksessa ainoastaan yritysmaailmaan, vaan siihen sisällytetään myös muiden alojen työntekijät, kuten tutkijat, diplomaatit sekä Euroopan unionin työntekijät. Sisällytän ekspatriaattikäsitteeseen sekä ulkomaille muuton (ekspatriaation) että paluumuuton (repatriaation) siirtymän (ks. luku 1.3). Näen, että ekspatriuteen on sisäänkirjoitettuna repatriaattius: paluumuutto

sisältyy ajatuksellisesti ekspatriaatin ulkomaille muuttoon – vaikkei tämä käytännössä aina toteudu. Keskeistä ekspatriaattiuden käsitteessä on tämän tutkimuksen kannalta ulkomailla työskentely, johon kiinnittyy ajatus sen väliaikaisuudesta.

Ekspatriaattien sukupuolijakauma on edelleen selkeästi miesvoittoinen, vaikka naisten osuus on pikkuhiljaa kasvanut (mm. Harris 2004; ks. myös Hill Useem & Downie 2011). Aiemmissa tutkimuksissa naisten osuus ekspatriaateista on ollut 2–15 prosenttia (Harris 2004). Duquen (2009) tutkimuksessa suomalaisekspatriaateista 10 prosenttia oli naisia. Tuoreessa suomalaisekspatriaatteja tarkastelleessa tutkimuksessa naisekspatriaattien osuus oli jopa niinkin suuri kuin 41 prosenttia (ks. Mäkelä, Känvälä & Suutari 2011). Ekspatriaattitutkimuksessa on alettu tarkastella miesekspatriaattien ja naisekspatriaattien rinnalla kahden uran perheitä. Erityisesti suomalaisessa kontekstissa, jossa naisten osallistuminen työmarkkinoille on tavanomaista, tämä tarkastelukulma on merkityksellinen (ks. Riusala & Suutari 2000).

Ekspatriaattiperheeseen kuuluvat useimmiten sekä isä että äiti (Hill Useem & Downie 2011). Perhemuodoltaan ekspatriaattiperhe määrittyy usein ydinperheeksi. Ekspatriaattien perhetilanteesta on mainintoja joissakin ekspatriaattitutkimuksissa. Suutarin ja Brewsterin (2003, 1137) tutkimuksessa 86 prosenttia suomalaisekspatriaateista oli naimisissa ja 81 prosentilla oli lapsia. Duquen (2009, 42) tutkimuksessa suomalaisekspatriaateista 70 prosenttia oli naimisissa ja perheitä, joilla ei ollut yhtään lasta, oli ainoastaan 14 prosenttia. Hyvin vastaavan suuntaisia tuloksia on saatu kansainvälisissä tutkimuksissa. Esimerkiksi Shahin ja Lundin (2007) tutkimuksessa 86 prosenttia ekspatriaateista oli ulkomailla puolisonsa ja/ tai lastensa kanssa. Haslbergerin ja Brewsterin (2008) tutkimuksessa osuudet olivat hieman pienempiä: noin 60 prosenttia ekspatriaateista oli muuttanut ulkomaille puolisonsa ja puolet lastensa kanssa. Tulosten valossa näyttää siltä, että suurin osa business-ekspatriaateista asuu ulkomailla lastensa kanssa.¹ Ekspatriaattiperhe määrittyy tässä tutkimuksessa nimenomaan lapsiperheeksi.

Nykyään ekspatriaattitutkimuksessa on alettu tarkastella ”perinteisten” ekspatriaattikomennusten ohella myös muita ulkomaankomennuksen muotoja. Näitä muita muotoja ovat muun muassa lyhytaikaiset ulkomaankomennukset sekä kansainväliset työmatkat. (Bonache, Brewster, Suutari & Da Sáa 2010.) Ei-perinteisistä ulkomaankomennuksista yleisin muoto on lyhytaikainen ulkomaankomennus. Lyhyet komennukset, jolloin perhe ei muuta ulkomaille, nähdään yksinkertaisempaan perheen näkökulmasta. Lasten ei tarvitse keskeyttää koulunkäyntiään, eikä puolison työssäkäyntiään. Yhtiön näkökulmasta perheen jääminen kotimaahan tuo merkittäviä taloudellisia säästöjä. Toisaalta erossa olo

¹ Vähemmän tutkittujen yliopistoekspatriaattien joukossa lapsiperheiden osuus ekspatriaattiperheistä voi olla pienempi. Esimerkiksi Kulonpalon (2007) mukaan yli puoli vuotta ulkomailla asuneista suomalaistutkijoista vain neljäsosalla (25 %) oli mukana lapsia tai lapsia.

perheestä voi heijastua kielteisesti ekspatriaatin sopeutumiseen sekä perheessä esimerkiksi parisuhteeseen. (Tahvanainen, Welch & Worm 2005.) Kansainvälisten työmatkojen, flekspatriaation, lisääntymisen yhtenä syynä nähdään nimenomaan perheen ulkomailla asumiseen liittyvät ongelmat (Mayerhofer & Hartmann 2004). Vaikka lyhyet komennukset yleistyvät ainakin yhtä nopeasti ja kenties jopa nopeammin kuin ”perinteinen” ekspatriaattius, perheellisten ekspatriaattien osuus on edelleen suuri eikä se ole ilmiönä katoamassa (mm. Bonache ym. 2010).

Kansainvälisesti ekspatriaattitutkimukset ovat keskittyneet tarkastelemaan ekspatriaattia ja muiden perheenjäsenten näkemys on jäänyt tutkimuksen ulkopuolelle (Takeuchi 2010, 1041). Poikkeuksen muodostaa Caligiurin, Hylandin, Joshin ja Brossin (1998b) urauurtava ekspatriaattitutkimus, jossa perhe sisältyi tutkimusfokukseen. Viime aikoina on ollut nähtävillä viitteitä (esim. Haslberger & Brewster 2008; van der Zee, Ali & Haaksma 2007) ekspatriaattitutkimuskentän näkökulman vähittäisestä laajentamisesta perheen kattavaksi.

Vaikka perheet eivät ole juuri sisältyneet ekspatriaattitutkimuksen fokukseen, ekspatriaattitutkimuksessa on jo kauan tiedetty, että perhe on tärkeässä roolissa muun muassa muuttopäätöstä tehtäessä (ks. Konopaske, Robie & Ivancevich 2005; Richardson 2006). Myös puolison (Waxin 2004) ja perheen (Caligiuri, Joshi & Lazarova 1999) sosiaalisen tuen on todettu olevan yhteydessä ekspatriaatin sopeutumiseen. Lisäksi tiedetään, että perheen sopeutuminen heijastuu ekspatriaatin sopeutumiseen (Black & Stephens 1989; Takeuchi, Yun & Tesluk 2002) ja työsuoritukseen (Caligiuri ym. 1998b; Arthur & Bennett 1995). Tiedetään myös, että ekspatriaattiperheen lapsen sopeutumisella on vaikutuksensa perheen sopeutumiseen (Shah & Lund 2007). Perheen sopeutumisvaikeuksien on nähty olevan yksi tärkeimmistä ekspatriaatin ulkomaankomennuksen keskeyttämisen syistä (Fukuda & Chu 1994; Shaffer & Harrison 1998; Lee 2007; Duque 2009; ks. myös Black & Stephens 1989). Lisäksi on havaittu, että ulkomaille muuttoon sisältyy enemmän haasteita ja stressiä ekspatriaatin perheenjäsenille kuin itse ekspatriaatille (Haslberger & Brewster 2008; Shah & Lund 2007; Caligiuri, Hyland & Joshi 1998a; Yijälä, Likki, Stein & Jasinskaja-Lahti 2009). Ekspatriaattitutkimuksen tuloksista löytyy siten runsaasti perusteita ekspatriaattiperheen tarkastelulle.

Ekspatriaattitutkimus on ollut hyvinkin vilkasta suomalaisessa kontekstissa, mutta ekspatriaattiperheitä on tutkittu vähän myös suomalaisella tutkimuskentällä. Tämän tutkimuksen kannalta keskeisimpiä ovat kaksi ekspatriaattitutkimuksen ulkopuolella tehtyä väitöskirjatutkimusta: Annika Oksasen (2006) ja Heli Hyvösen (2009) tutkimukset. Oksasen tutkimus tarkastelee ekspatriaattien puolisoita Singaporessa. Hyvösen tutkimuksessa tarkastellaan suomalaisnaisten, joista suurin osa oli joko itse ekspatriaatteja tai ekspatriaatin puolisoita, muuttoliikettä Viroon. Lisäksi käytän apunani tuloksia Duquen (2009) väitöskirjasta, jossa hän tarkastelee Brasiliassa asuvia ekspatriaatteja, joista osa on suomalaisia.

Ekspatriaattitutkimuksissa ekspatriaatin perhekonteksti ja muut perheenjäsenet ovat jääneet liiketaloudellisten intressien varjoon ja siten lähes huomiotta. Tässä huomiotta jättämisessä heijastunee se, että yrityksen kannalta mukana muuttava perhe on ennen kaikkea kustannus, jonka odotetaan tuovan lisäarvoa auttamalla ekspatriaattia uusiin oloihin sopeutumisessa ja siellä viihtymisessä (Oksanen 2006, 27). Oksanen (2006, 20) tiivistää liiketaloustieteen ekspatriaattitutkimuksen luoman ekspatriaattikertomuksen kertomukseksi, jonka tuottaa ja ohjaa yritysmaailma, sen päärooli on ulkomaankomennukselle lähetyllä työntekijällä ja juoni on sopeutumiskertomus. Tällä liiketaloustieteellisellä ekspatriaattikertomuksella ei ole ollut juurikaan kilpailijoita ja siksi sitä on myös sovellettu tutkimuskirjallisuuden ulkopuolella. Puolisolle on varattu kuiskaajan rooli, hänen tehtävänä on pääroolia esittävän ekspatriaatin auttaminen. (Oksanen 2006.)

Goffmanilaisen dramaturgian käsitteillä ilmaistuna ekspatriaattitutkimuksen tarjoama nykyinen paikka lapselle on näkymätön: lapsi on kulisissa. Lapsi nähdään ekspatriaattitutkimuksessa lähes matkatavarana tai yhtenä kohtana listassa, jotka täytyy muistaa hoitaa (Selmer & Lam 2004, 432). Lapsiin viitataan ekspatriaattitutkimuksissa useimmiten implisiittisesti 'perheen' käsitteen avulla. Ekspatriaattiperhekontekstissa aikuisten näkemykset tulevat kuulluiksi, mutta lasten ääntä kuullaan liian harvoin (Dixon & Hayden 2008, 488). Ulkomaille muuton vaikutuksia ekspatriaattiperheiden lapsiin tarkastelleita tutkimuksia on erittäin vähän (Shah & Lund 2007, 95), jos lainkaan (Weeks, Weeks & Willis-Muller 2010). Tavoitteenani on tuoda lapsi keskelle ekspatriaattiutta ja siksi tämän tutkimuksen keskiössä on ekspatriaattiperhe ja siinä erityisesti lapsi. Haluan ekspatriaattiperheen käsitteen käytön kautta olla laajentamassa tutkimuksellista tarkastelunäkökulmaa ekspatriaatista koko perheeseen ja erityisesti perheen lapsiin.

Ekspatriaattius, globalisaatio ja työelämän kansainvälistyminen

Globalisaatiolla on kytköksensä siirtymiin ja niiden hallintaan (Ecclestone, Biesta & Hughes 2010, 3). Tämä julkinen makrotason maailma tunkeutuu perheen yksityiseen maailmaan tehden perheestä ekspatriaattiperheen. Ulkomailla väliaikaisesti työskentely eli ekspatriaattius on yksi monista globalisaation ilmenemismuodoista; ekspatriaatit ovat globalisaation toimijoita. Näin ollen yksi globalisaation seurauksista on niiden vanhempien kasvava lukumäärä, jotka ammattinsa vuoksi muuttavat perheensä kanssa ympäri maailmaa (Nette & Hayden 2007). Myös ekspatriaattiperheiden lasten on esitetty olevan globalisaation tekijöitä (mm. Kano Podolsky 2004; ks. myös Brown & Lauder 2009).

Tämänpäivän globalisaatiolle on tyypillistä vallan jakautuminen tiettyjen kansallisvaltioiden ohella globaaleille instituutioille ja järjestöille. Nykyinen globaalin vallan ja etuoikeuksien mosaiikki on perusteiltaan osin kansallinen ja

osin ylijäräinen. (Brown & Lauder 2009, 143–144.) Kansallisvaltioiden merkitys ei ole globalistuneessa maailmassa kokonaan hävinnyt, mutta sen rinnalle ovat tulleet erilaiset ylijäräiset toimijat. Ekspatriaattien kannalta ylijäräiset instituutiot ja järjestöt ovat merkityksellisiä, sillä ekspatriaattiuden näkökulmasta globaalisuudessa on keskeistä ylijäräisten yhtiöiden ja järjestöjen tarjoamat työllistymismahdollisuudet. Kansainvälisesti globaalien työntekijöiden kasvavan ydinjoukon muodostavat transnationaalisten yhtiöiden johtajat, kansainvälisten järjestöjen työntekijät sekä diplomaatit (Lauder 2007, 442; Rizvi 2009, 269).

Vaikka yhtäältä globalisaation myötä kansallisvaltioiden rajat ovat menettäneet merkitystään, kansallisvaltioita voidaan pitää globalisaatioprosessissa myös keskeisinä toimijoina (esim. Friedman 2005, 161; vrt. Brown & Lauder 2009). Globalisaation näkökulmasta Suomi on mukana kansallisvaltioiden välisessä kilpajuoksussa (vrt. Brown & Lauder 2009). Suomen kilpailukyky on tuonut korostetusti kansallisen kilpailuvaltion esiin – globalisaatiosta huolimatta (Kantola 2006, 177). Tietotyö toimii uutena ammattirakenteen erontekijänä: se erottaa kansainvälisesti kilpailukykyiset taloudet heikommista kilpailijoistaan (Blom, Melin & Pyöriä 2001).

Suomea voidaan 2000-luvulla pitää tieto- ja informaatioyhteiskuntana, jossa tietointensiivisellä työllä ja palveluilla on keskeinen asema. Tietoyhteiskunnan tulevaisuus on globaali: työvoima liikkuu entistä enemmän maasta toiseen. Ulkomailla työskentelyssä tietotyöläiset eroavat muista työntekijöistä. He ovat työskennelleet ulkomailla kaksi kertaa useammin kuin muut. Lähes kolmannes tietotyöläisistä haluaisi jossakin vaiheessa työskennellä ulkomailla. (Blom ym. 2001.) Ekspatriaatit näyttävät määrittyvän pitkälti tietotyöläisiksi.

Suomalaisyrietykset ovat kansainvälistyneet ja ulottaneet toimintansa lähes kaikkialle maailmaan erityisesti tekemällä investointeja ulkomaille 1980-luvulta lähtien. Suomalaisyrietysten ulkomaaninvestoinnit ovat kasvaneet nopeimmin Aasiassa (vrt. Brown & Lauder 2009). (Ali-Yrkkö, Koivisto, Lampinen & Ylä-Anttila 2000; Söderling 2003; Heiskala 2006.) Vuonna 2002 kolmannes suomalaisten teollisuusyrietysten henkilöstöstä työskenteli Suomen ulkopuolella. Suomalaisen liiketoimintajärjestelmän kansainvälistyminen näkyy investointien lisäksi muun muassa yrietysten toiminnan kansainvälisenä suuntautumisena. (Heiskala 2006, 28.)

Yliopistoissa kansainvälistyminen on lisääntynyt viime vuosikymmeninä, mutta se on edelleen kehittyneisiin tiedemaihin verrattuna vähäistä. Kansainvälistyminen säilyneekin suomalaisen tiede- ja innovaatiopolitiikan yhtenä pääteemana tulevina vuosina. (Ahonen, Hjelt, Kaukonen & Vuolanto 2009.) Yliopistojen kansainvälistymisen yksi painopistealue on opettajien ja tutkijoiden kansainvälinen liikkuvuus (Opetusministeriö 2008, 43). Vuonna 2009 suomalaisista yliopistoista tehtiin yhteensä 657 pidempää, yli kuukauden kestänyttä opettaja- ja tutkijavierailua ulkomaille. Tuolloin eniten vierailuita tekivät Helsingin yliopiston (103), Teknillisen korkeakoulun (100), Jyväskylän yliopiston (89), Tampereen teknillisen

yliopiston (80) sekä Turun ja Oulun yliopistojen (kummassakin 69) henkilökunta. (KOTA-tietokanta 2012.) Tieteenaloista erityisesti teknillistieteellinen ala sekä luonnontieteellinen ala ovat kunnostautuneet opettaja- ja tutkijavierailuiden saralla (taulukko 1).

Taulukko 1. Opettaja- ja tutkijavierailut tieteenaloittain suomalaisista yliopistoista ulkomaille vuonna 2009 (KOTA-tietokanta 2012)

Tieteenala	Henkilökunnan yli kuukauden kestäneiden vierailuiden lukumäärä	Henkilökunnan yli kuukauden kestäneiden vierailuiden yhteiskuu- kausimäärä
Teknillistieteellinen	222	1 029
Luonnontieteellinen	154	527
Humanistinen	72	269
Kauppatieteellinen	68	314
Yhteiskuntatieteellinen	62	259
Lääketieteellinen	17	95
Kasvatustieteellinen	12	46
Terveystieteet	11	40
Oikeustieteellinen	9	30
Farmasia	7	43
Maatalous-Metsätieteellinen	7	17
Teologinen	6	38
Psykologia	5	13
Hammaslääketieteellinen	2	12
Eläinlääketieteellinen	2	6
Liikuntatieteellinen	1	2
Yhteensä	657	2 740

Tutkija- ja opettajaliikkuvuus eivät ole yliopistomaailmassa millään muotoa uusi ilmiö. Itse asiassa suomalaisten yliopistotutkijoiden työskentely ulkomailla on 2000-luvulla vähentynyt. Tämän vähenemisen taustalla epäillänsä olevan kansainvälisen yhteistyön muotojen muuttuminen, joka näkyy muun muassa lyhyiden työvierailuiden lisääntymisenä. (Ahonen ym. 2009.) Työmatkojen lisääntyminen näyttäisikin yhdistävän business- ja yliopistoekspatriaatteja.

Aiemmin havaittiin tutkijavaihdossa olleiden perheellisten tutkijoiden osuuden suhteessa perheettömiin (ks. Kulonpalo 2007) olevan vähäisemmän verrattuna business-ekspatriaattien tilanteeseen. Perheen muuttoon kytkeytyvät asiat näyttävätkin keskeisinä tutkijavaihdon kannalta. Juuri perheeseen liittyvät asiat näyttävät muodostuvan tutkijavaihdon esteeksi (Ahonen ym. 2009; Kulonpalo

2007). Puolison työllistymiseen ja lapsiin liittyvät asiat ovat sekä keskeisimpiä esteitä suomalaisten tutkijoiden liikkuvuudelle että suurimpia ongelmalähteitä tutkijoille, jotka ovat olleet ulkomailla (Kulonpalo 2007). Myös perheeseen liittyvät ongelmat ovat yhteisiä liike-elämän ja akateemisen maailman ekspatriaateille.

Vuosituhaten vaihteessa viidesosa kaikista Suomen palkkatyöläisistä oli ollut töissä ulkomailla (Blom ym. 2001). Joka vuosi noin 10 000 suomalaista lähtee ulkomaille töihin. Työkomennuksella olevia suomalaisia arvioidaan olevan 20 000–30 000. (Sillanpää 2010.) Kansainvälistymisen eetos on tullut jäädäkseen suomalaiseen työelämään.

Se, että suomalaiset työskentelevät ulkomailla on eduksi suomalaiselle yhteiskunnalle – kunhan he palaavat takaisin Suomeen hyödyttämään osaamisellaan ja kansainvälisillä verkostoillaan Suomen talouselämää (Työministeriö 2006). Tällä hetkellä Suomesta pois muuttavia korkeasti koulutettuja on enemmän kuin ulkomailta takaisin Suomeen muuttavia. Ulkomailla olevien korkeasti koulutettujen suomalaisten lukumäärä kasvaa koko ajan. (Johansson 2008.) Tämä voidaan nähdä uhkana, aivovuotona (Koikkalainen 2011), joka on erityisen haitallista lähitulevaisuudessa, kun työvoiman tarjonta vähenee Suomessa.

Ekspatriaattiperheiden lasten kohdalla suhde kansainväliseen työelämään on kaksinainen: yhtäältä juuri sen vuoksi he muuttavat ulkomailla ja heistä tulee ekspatriaattiperheen lapsia, mutta toisaalta on esitetty, että heidän kokemuksensa voi edesauttaa tulevaisuudessa heidän pääsyään kansainvälisille työmarkkinoille (Brown & Lauder 2009; Brown & Lauder 2011). Ulkomaille muuttosyynä ei ole ainoastaan vanhemman kansainvälisen uran tukeminen, vaan vanhemmat voivat turvata myös lastensa tulevaisuutta ulkomaille muuton välityksellä. Ulkomaille muuttopäätöstä tehdessä vanhemmat näkevät ulkomailla asumisen tarjoavan lapselle mahdollisuuden saada kansainvälistä kokemusta (Richardson 2006) sekä parantaa kielitaitoa ja laajentaa maailmankuvaa (Duque 2009). Nykyisenä globaalina aikana työntekijän identiteetti ja useiden kulttuurien tuntemus on keskeisen tärkeää. Kaksi- tai monikielisyys ei ole vain tietyn taidon hankkimista, vaan monikielisyys on sekä kulttuurisen pääoman muoto että identiteetin tärkeä ulottuvuus. Ekspatriaattiperheiden lapsilla on aiemmissa tutkimuksissa havaittu olevan erityisiä kommunikaatio- ja kulttuurisia taitoja. Ekspatriaattiperheiden lasten taidot vastaavat pitkälti yllirajaisten yhtiöiden rekrytointitarpeita. (Brown & Lauder 2009; Brown & Lauder 2011; ks. Fry 2007.) Ekspatriaattitutkimuksessa onkin tuotu esiin, että ekspatriaattiperheiden lapset ovat lähellä ideaalista business-ekspatriaattia ja ehdotetaan, että globaaleiden yhtiöiden kannattaisi rekrytoida tämän ryhmän jäseniä. Tällä voitaisiin minimoida kulttuurisen valmennuksen tarve sekä poistaa useat ekspatriaattien kulttuuriset ongelmat ulkomankomennuksen aikana. (Lam & Selmer 2004a, 2004b; Selmer & Lam 2004.) Japanissa tämän tutkimusjoukon potentiaali työelämän näkökulmasta on ollut tiedossa ja käytössä jo 1980-luvulta lähtien (ks. Fry 2007).

Ekspatriaattius ja kansainvälinen muuttoliike

Tarkastelen seuraavaksi ekspatriaattiuden suhdetta siirtolaisuuteen ja kansainväliseen muuttoliikkeeseen. Lisäksi tarkastelen ekspatriaattiperheitä suhteessa uudempiin käsitteisiin kuten ylijärjaisuuteen.

Ekspatriaattius suhteessa siirtolaisuuteen

Perinteisesti siirtolaisuus on käsitetty muutoksi maasta toiseen ja tätä muuttoa on määrittänyt pysyvyys (mm. Söderling 2003). Nykysiirtolaisuus on muuttunut moninaisemmaksi, monimutkaisemmaksi ja tilapäisemmäksi. Tiedetään, että nykymaastamuuttajat ovat korkeasti koulutettuja ja heidän muuttonsa on usein tarkoitettu määräaikaiseksi (Korkiasaari & Söderling 2007; Korkiasaari 2003; Työministeriö 2006.) Globalisaation myötä siirtolaisuuden käsite on muutoksessa (Söderling 2003). Juuri ulkomailla asumisen tilapäisyys kyseenalaistaa ekspatriaattiperheiden määrittymisen siirtolaisiksi.

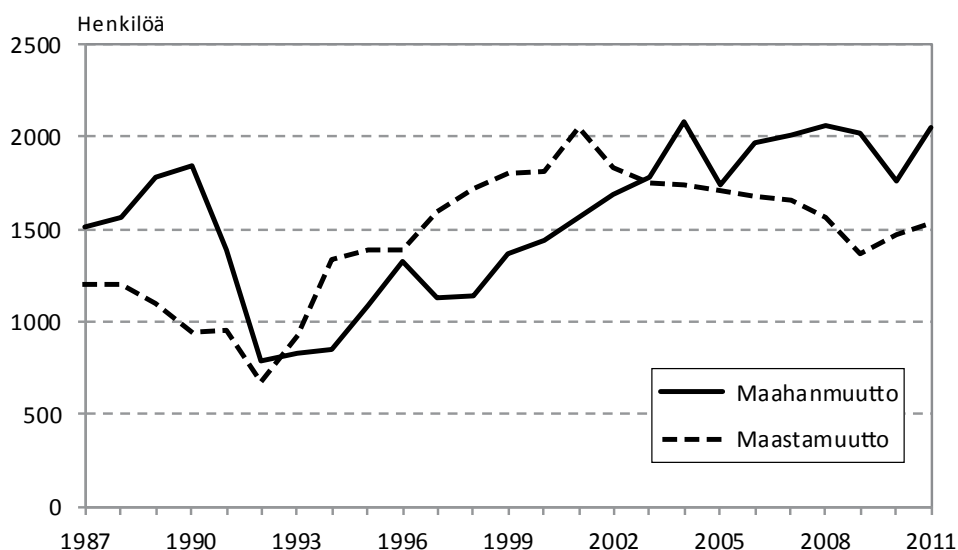
Ekspatriaattiperheillä voidaan nähdä olevan useita kaksijakoisia kytkösiä siirtolaisuuteen.² Ensinnäkin ekspatriaattiperheiden suhdetta siirtolaisuuteen tarkasteltaessa näitä perheitä tulee tarkastella sekä maastamuuttajina että maahanmuuttajina (ks. Warinowski 2011a). Ekspatriaattiperheiden lukumääristä voidaan saada tietoa tarkastelemalla maastamuutto- ja maahanmuuttotilastoja. Tosin näistäkin tilastoista ei suomalaisten ulkomaantyöntekijöiden määrä selviä yksiselitteisesti, sillä he uppoavat suomalaisten muuttajien monitahoiseen ryhmään.

Suomesta on 2000-luvulla muuttanut vuosittain 12 000–14 000 henkilöä ulkomaille (Tilastokeskus 2009b). Vuonna 2010 Suomesta muutti ulkomaille 8 782 Suomen kansalaista (Tilastokeskus 2011a). Tyypillistä nykyiselle maastamuutolle on se, että muuttajat lähtevät Etelä-Suomesta ja kaupungeista. Suomalaisten maastamuuttajien koulutustausta on korkea: 37 prosentilla muuttajista on korkeakoulututkinto. (Tilastokeskus 2011a, 2011b; Heikkilä 2011; ks. myös Korkiasaari & Söderling 2007.)

Kuviossa 1 on esitetty suomalaislasten maastamuutot ja maahanmuutot. Ekspatriaattiperheiden lapset sisältyvät tilastoissa juuri tähän ryhmään – ja tietävästi muodostavat enemmistön kyseisestä ryhmästä. Suomalaisista maastamuuttajista 17 prosenttia oli lapsia (alle 15-vuotiaita) vuonna 2010. Vuonna 2010 suomalaisia lapsimuuttajia oli 1 466. (Tilastokeskus 2011a.) Kuviossa 1 tulee esiin vuodesta 1992 alkaen kasvanut ulkomaille muuttaneiden suomalaislasten määrä. Lisäksi kuviossa käy ilmi 1980-luvun lopun lasten paluumuuttotrendi,

² Olen käsitellyt ekspatriaattiperheiden suhdetta siirtolaisuuteen tarkemmin artikkelissani (Warinowski 2011a).

jossa lähtömaana oli Ruotsi. Esimerkiksi vuonna 1987 1 054 suomalaislasta muutti Ruotsista Suomeen. Vuonna 2010 tämä Ruotsista palanneiden määrä oli kutistunut 354 lapseen. Vuonna 2010 paluumuuton kokeneiden suomalaislasten määrä oli 1 765. (Tilastokeskus 2011a.) Koko 2000-luvun tämä ulkomailta palanneiden suomalaislasten vuosittainen määrä on ylittänyt 1 500 lasta. Vaikka täyttä varmuutta tämän lapsijoukon kuulumisesta tämän tutkimuksen kohderyhmään ei ole, voidaan näiden tilastojen valossa sanoa, että tämän tutkimuksen kohteena on lukumääräisesti suurehko lapsiryhmä.

Kuvio 1. 0–14-vuotiaiden Suomen kansalaisten maahanmuutto ja maastamuutto³ vuosina 1987–2010 (Tilastokeskus 2011a)

Kun siirtolaiset jaetaan pakko- ja tavoitemuuttajiin, ekspatriaattien sijoittuminen suhteessa siirtolaisuuteen näyttäisi olevan selkeää. Ensimmäiseen siirtolaisuuden muotoon kuuluvat henkilön hallitsemattomien voimien liikuttelemat ja valtion kontrolloimat siirtolaiset kuten pakolaiset. Toiseen ryhmään kuuluvat henkilöt, jotka muuttavat omasta tahdostaan ja joita valtio ei juuri kontrolloi ja jonka taustalta löytyy globaalien työmarkkinoiden kysyntä. (Favell, Feldblum & Smith 2007; Nette & Hayden 2007; Forsander 2001.) Suhteessa pakko- ja tavoitemuuttoon ekspatriaatit ovat selkeästi tavoitemuuttajia (ks. Heikkilä 2011; Koikkalainen 2011). Toisaalta voidaan ajatella ekspatriaattiperheen sisällä olevan sekä

³ Maastamuuttajiksi tilastoissa määritetään henkilöt, jotka muuttavat Suomen ulkopuolelle vuotta pidemmäksi ajaksi (Tilastokeskus 2011b). Tämä määritelmä rajaa maastamuutosta ne ekspatriaattiperheet pois, jotka ovat ulkomailla alle vuoden.

vapaaehtoisesti muuttavia että pakkomuuttajia: ekspatriaatin voidaan ajatella olevan tavoitemuuttajan, kun taas joku muu perheenjäsenistä voi käytännössä olla pakkomuuttaja.

Työ- ja perheperustaisessa jaottelussa ekspatriaattiperheet voidaan rinnastaa erityisesti työperäiseen siirtolaisuuteen. Toisaalta muiden perheenjäsenten osalta perheet kytkeytyvät myös perheperustaiseen siirtolaisuuteen (ks. Warinowski 2011a). Työperäisestä siirtolaisuudesta on ekspatriaattiperheiden yhteydessä mainittava kaksi siirtolaisryhmää: siirtotyöläiset ja korkeasti koulutetut siirtolaiset.

Ekspatriaatit vertautuvat muuttosynyn ja tilapäisyyden kautta siirtotyöläisiin. Siirtotyöläisten odotetaan olevan isäntämaassa vain vähän aikaa, eikä sikäli heidän integroituaan yhteiskuntaan ole perinteisesti katsottu tarpeelliseksi (Forsander 2001, 29). Siirtotyöläisyys linkittyy vahvasti vähän koulutettuun työvoimaan. Leonardin (2010) mukaan ekspatriaateille muutto näyttäytyy hyvin erilaisena prosessina verrattuna muihin siirtolaisiin, kuten siirtotyöläisiin. Ekspatriaattien muuttokokemusta rakentaa heidän etuoikeutettu asemansa. Eroista huolimatta myös ekspatriaattien muuttoprosesseihin kuuluu samankaltaisia piirteitä muiden siirtolaisten kanssa, kuten henkilökohtaisten sosiaalisten suhteiden pirstaloituminen (Leonard 2010, 56). Erojen lisäksi ekspatriaattiperheiden tarkastelu rajautuu tässä tutkimuksessa siirtotyöläisten perheiden tarkastelun ulkopuolelle siksi, että siirtotyöläisten perheet jäävät usein kotimaahan, kun taas ekspatriaattiperheet muuttavat ekspatriaatin mukana ulkomaille. Juuri tämä perheen muuttaminen ekspatriaatin mukana on tarkastelun keskiössä käsillä olevassa tutkimuksessa.

Ekspatriaattiperheitä voidaan koulutustason perusteella pitää korkeasti koulutettuina siirtolaisina. Suomalaisekspatriaateista tiedetään Duquen (2009, 42) tutkimuksen valossa, että suurin osa (88 %) ekspatriaateista oli korkeakoulututkinnon suorittaneita. Vastaavasti suomalaisissa ekspatriaattitutkimuksissa business-ekspatriaatit ovat tyypillisesti korkeakoulututkinnon suorittaneita (ks. esim. Riusala & Suutari 2000). Korkeasti koulutettujen siirtolaisten ryhmä on kuitenkin hyvin heterogeeninen (Koikkalainen 2011, 51). Tähän ryhmään sisällytetään sekä tilapäisesti että vakituisesti maassa asuvat siirtolaiset, joten se ei ole ekspatriaattikäsitteen synonyymi. Korkeasti koulutettujen siirtolaisten ryhmän moninaisuuden vuoksi käytän sen sijaan ekspatriaattikäsitettä.

Edellä mainittu moninainen kiinnittyminen siirtolaisuuteen tekee ekspatriaattiperheiden tarkastelusta poikkeuksellisen. Globaalisti liikkuvat perheet on aiemmin sijoitettu löyhästi erilaisiin kategorioihin (Fechter 2007b, 33). Ekspatriaattiperheet eivät siten istu helposti jyrkkiin kategorioihin: ne sijaitsevat ”oleskelijoiden” (*sojourning*) ja siirtolaisten kategorioiden välissä (Kurotani 2007, 15). Tässä suhteessa ekspatriaattiperheitä näyttää määrittävän tiettyä kategoriaa kuvaavammin juuri välisyyden käsite.

Kansainvälisesti siirtolaisuuskeskusteluissa on usein unohdettu tämä etuoikeutetuista liikkuvista ammattilaisista koostuva ryhmä. Suurin osa siirtolaisuus-

tutkimuksesta on keskittynyt ei-etuoikeutettujen ja ei-länsimaisten siirtolaisten tarkasteluun. Jos länsimaista lähtöisin olevia siirtolaisia on käsitelty, keskustelut ovat jääneet vähäisiksi ja olleet lähinnä spekulatiivisia. (Fechter 2007b, 33). Näyttäisi siltä, että ekspatriaattien tietty etuoikeutettu asema sekä länsimaalaisuus ovat tehneet ekspatriaateista tutkimuksen kannalta ei-kiinnostavan ryhmän.

Vaikka siirtolaisuus linkittyy monin tavoin perheeseen ja on pohjimmiltaan perheasia, perhe ei ole juurikaan ollut tutkimuksen kohteena siirtolaisuustutkimuksessa. Vasta aivan viime vuosina on alettu systemaattisesti tutkia siirtolaisuutta perheen ja lapsen näkökulmasta. (Suárez-Orozco & Carhill 2008, 88–89; ks. Sam 2006a.) Siirtolaisuustutkimuksessa lapsi on nähty matkatavarana (vrt. käsite matkalaukkulapsi luku 1.2), taakkana, joka rajoittaa aikuisten liikkuvuutta (Orellana, Thorne, Chee & Lam, 2001, 578, 588; Dobson 2009, 356). Tutkimus, joka jättää huomiotta lapsen läsnäolon ja osallistumisen siirtolaisuuden prosesseissa jättää Orellanan ja muiden (2001, 588) mukaan huomiotta keskeisen tekijän perheen siirtolaisuudessa ja tärkeän syyn, miksi perheet muuttavat sekä ylläpitävät yllirajaisia sosiaalisia suhteita. Tätä taustaa vasten ekspatriaattiperheiden lasten näkyvättömyys perinteisessä siirtolaisuustutkimuksessa ei yllätä.

Ekspatriaattiuteen kytketyvät muuttoliiketutkimuksen muut käsitteet

Siirtolaisuus on 1990-luvulla saanut rinnalleen ja osin sitä korvaamaan vaihtoehtoisia käsitteitä (Glick Schiller, Basch & Blanc-Szanton 1992). Siirtolaisuuskäsitteen ohi on siirrytty käyttämään kansainvälisen muuttoliikkeen ja liikkuvuuden käsitteitä.

Kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimus eli maahanmuuttotutkimus kohdistuu henkilöihin, jotka ovat pysyvästi tai tilapäisesti muuttaneet valtiosta toiseen. Pysyvän muuttoliikkeen lisäksi on suuri määrä erilaisia tilapäisiä kansainvälisen liikkumisen muotoja, kuten liikematkustaminen ja kausityöläisyys. (Martikainen 2009.) Käsitteen tasolla siten muuttoliiketutkimus kattaa myös välikaisesti ulkomailla asuvat ekspatriaatit. Periaatteellisesta monimuotoisuudestaan huolimatta keskeisenä suomalaisen maahanmuuttotutkimuksen kohteena ovat Suomessa asuvat maahanmuuttajat. Maahanmuuttotutkimuksessa on kiinnitetty enemmän huomiota pakolaisiin, turvapaikanhakijoihin ja inkeriläisiin paluumuuttajiin kuin työn, opiskelun tai puolison takia Suomeen muuttaneisiin. (Martikainen 2009.) Ekspatriaattiperheet ovat Suomeen palatessaan virallisesti paluumuuttajia (ks. esim. Salakka 2002). Paluumuuttajat määrittyvät kuitenkin käytännössä suomalaisessa kontekstissa entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneiksi (esim. Jasinskaja-Lahti, Liebkind, Horenczyk & Schmitz 2003), eivätkä ekspatriaattiperheet käytännössä sisälly tähän käsitteeseen. Tämän vuoksi en käytä paluumuuttajan käsitettä tutkimuksen keskeisimpänä käsitteenä.

Muuttoliiketutkimuksen puutteet suhteessa ekspatriaattiperheisiin ovat edelleen hyvin samankaltaisia kuin "vanhan" siirtolaisuustutkimuksen heikkou-

det. Edellä jo tuli esiin, että globaalin liikkuvuuden tutkimuksessa on tarve hyvin koulutettujen siirtolaisten tutkimukselle (Favell ym. 2007). Tämän lisäksi muuttoliiketutkimuksessa on jäänyt vähälle tarkastelulle kaksi keskeistä näkökulmaa muuttokokemuksiin: yhtäältä lasten ja nuorten henkilökohtaiset kokemukset ja toisaalta paluumuuttokokemukset (Hatfield 2010; ks. myös Knörr & Nunes 2005). Muuttoliiketutkimuksissa ei myöskään juuri mainita ekspatriaattiperheiden lapsia (Knörr & Nunes 2005, 17). Ekspatriaattiperheet eivät ole päässeet myöskään muuttoliiketutkimuksen keskeiseksi tutkimuskohteeksi.

Globalisaatiolla on vahvat kytkökset kansainväliseen liikkuvuuteen (Rizvi 2009). Siirtolaisuus kuuluu horisontaaliseen liikkuvuuteen, vaikka myös muunlainen liikkuvuus voi olla relevanttia muun muassa ekspatriaattiperheen muuttopäätöksen tekoon tai sopeutumisongelmiin liittyen (mm. Schmitz 2003, 29). Liikkuvuuden käsite sopii erityisen hyvin korvaamaan siirtolaisuuskäsitteen juuri ekspatriaattiperheiden osalta, sillä ekspatriaattiperheiden siirtolais-status ei ole yksiselitteinen. Lisäksi useat ekspatriaattiperheet kokevat enemmän kuin yhden ulkomaille muuton ja paluumuuton eli ovat niin sanottuja sarjamuuttajia. Liikkuvuuskäsite kattaa hyvin nämä moninaiset liikkeet.

Globaali liikkuvuus ei ole enää lineaarista, vaan siitä on tullut dynaamista ja verkottunutta, minkä vuoksi ylijärjaisuudesta on tullut keskeinen käsite (Rizvi 2009). Siirtolaisuuskäsitteen puutteita on ratkottu ylijärjaisuuden käsitteellä, josta on tullut yksi tärkeimmistä siirtolaisuuskäsitettä haastavista käsitteistä (ks. Glick Schiller ym. 1992). Kansallisvaltioiden rajojen merkityksen liudentuminen on yhteistä sekä ylijärjaisuudelle että globalisaatiolle. Ylijärjaisuus perustuu näkemykseen, että siirtolaisten yhteydet ovat moninaistuneet sekä uudessa asuinmaassaan että kotimaassaan, eivätkä kontaktit noudata kansallisvaltioiden rajoja. Ihmisten liikkuvuus luo ylijärjaisia tiloja. Kansallisten rajojen väliin syntyy ylijärjaisien kontaktiverkostojen avulla transnationaalisia tiloja, joissa ruumiillistuu ylijärjaisuuden perusolemus. (Glick Schiller ym. 1992; Vertovec 2004; Fechter 2007b; Huttunen, Löytty & Rastas 2005.)

Korkeasti koulutetut siirtolaiset ovat todennäköisimmin kaikkein ”aidoimpia” ylijärjaisia siirtolaisia, sillä kansallisvaltiot antavat heille työskentelyluvan ja heidän pääomansa ja etuoikeutettu asemansa mahdollistavat todellisen globaalin elämän rakentamisen kohdemaassa. (Favell ym. 2007.) Ylijärjaisuuskäsitteessä oleellista on globalisaation näkeminen arkielämän tasolla, perheiden elämässä. Juuri se, että sitä on käytetty erityisesti perhekontekstin yhteydessä, tekee ylijärjaisuudesta merkittävän tämän tutkimuksen kannalta. Ylijärjaisen perheen jäsenet elävät ainakin jonkin aikaa eri maissa. Ylijärjaisilla perheillä on pääomanaan korkea koulutus ja kielitaito. (Bryceson & Vuorela 2002.) Tässä tutkimuksessa käsite ylijärjaisuus on esillä siksi, että se perhenäkökulman esiin nostamisen lisäksi kuvaa hyvin tätä mobiilia tutkimusjoukkoa korkeasti koulutettuna ryhmänä (vrt. Fechter 2007a). Ylijärjaisuudesta ei ole kuitenkaan pääkäsitteeksi tässä tutkimuskontekstissa, sillä

transnationaalisia perheitä määrittää juuri eri maissa asuminen, kun taas tässä tutkimuksessa keskitytään nimenomaan niihin perheisiin, jotka asuvat perheenä ulkomailla ja ovat korkeintaan tilapäisesti erossa toisistaan.

Ekspatriaattien yhteyteen soveltuu yllirajaisen tai kosmopoliittisen eliitin käsite. Hugh Lauder (2007, 442) näkee kansainvälisen koulun kontekstissa ekspatriaattieliittiin kuuluvan yllirajaisen yhtiöiden johtajien, kansainvälisten järjestöjen työntekijöiden sekä diplomaattien pojat ja tyttäret. Brown ja Lauder (2009, 2011) näkevät kansainvälisen koulutustien, kuten kansainvälisten koulujen, mahdollistavan tulevaisuuden eliitin – sekä kansallisen että varsinkin yllirajaisen – syntymisen (ks. myös Kano Podolsky 2008, 61). Kansainvälisistä kouluista tuo koulutuspolku vie amerikkalaisiin tai brittiläisiin huippuyliopistoihin, joista taas yllirajaiset yhtiöt rekrytoivat huippukyvyt tärkeimpiin tehtäviinsä. Näin ekspatriaattiperheiden lapset voidaan nähdä tulevaisuuden eliitinä. Arvostettujen kielten, erityisesti englannin, hallinnan takaaminen on tässä tulevaisuuden eliitin rakentamisessa keskeistä. (Brown & Lauder 2009; ks. myös de Mejía 2002.)

1.2 Ekspatriaattiperheiden lasten aiempi tutkimus ja tutkimuksen perustelut

Aiempaa ekspatriaattiperheiden lasten tutkimusta on tehty pitkälti irrallaan muista tutkimusaloista, varsinkin ekspatriaattitutkimuksesta (ks. Shah & Lund 2007, 95) ja maahanmuuttotutkimuksesta. Tutkimusalan sisäpuolella pysyttämisen vuoksi ekspatriaattiperheen lapsuutta ei ole juuri yhdistetty makrotason teoreettisiin ilmiöihin, kuten globalisaatioon tai kansainvälistyvään työelämäään. Muista tutkimusaloista irrallaan olo on osaltaan aiheuttanut sen, että tutkimusala on ollut huonosti tunnettu ja tunnustettu sen oman piirin ulkopuolella. Käsitteiden vakiintumattomuus, maantieteellinen hajanaisuus, tiettyyn tieteenalaan kytketyttömyys ja opinnäytepainotteisuus eivät myöskään ole vahvistaneet tunnettuutta oman tutkimusalan ulkopuolella. Tämä oman tutkimusalan ulkopuolinen marginaalisuus on ollut erityisen haitallista ekspatriaattiperheiden lasten kannalta, sillä näin he ovat olleet tämän tutkimusalan ulkopuolella piilossa.

Aiempi ekspatriaattiperheiden lapsiin kohdistunut tutkimus

Ekspatriaattiperheiden lapsia on tutkittu kansainvälisesti useiden vuosikymmenten ajan. Tästä huolimatta tutkimuskirjallisuudesta ei ole löydettävissä kattavaa selvitystä tutkimuskentästä. Käyn seuraavaksi läpi aiempaa tutkimusta määrit-

tävät ominaisuudet. Olen koonnut tärkeimmät aiemmat ekspatriaattiperheiden lapsia tarkastelleet tutkimukset liitteeseen 1.

Tutkimuksessa on käytetty useita eri käsitteitä ekspatriaattiperheiden lapsista (liite 1). Käsite *third culture kid (TCK)*⁴ on tietävästi tutkimuskäsitteistä tunnetuin. Tämän vuoksi nimeän tämän tutkimusalan *TCK-tutkimukseksi*, sillä tutkimussuunnalla ei ole vakiintunutta nimeä. Myös Norma McCaigin 1980-luvulla kehittämää käsitettä globaali paimentolainen (global nomad) on käytetty tarkoittamaan näitä väliaikaisesti ulkomailla asuneita lapsia (Fail 2007, 103). Olen arvioinut kolmannen kulttuurin lapsen sekä globaalin paimentolaisen käsitteitä suomalaisesta kontekstista käsin toisaalla (ks. Warinowski 2011b) ja samalla perustellut niiden hylkäämisen tämän tutkimuksen käsitteistöstä.

Siitä, miten TCK-tutkimuksessa käytetyn käsitteen nähdään yhdistyvän etnisten suhteiden käsitteisiin ja tutkimukseen, on kaksi toisistaan poikkeavaa näkemystä. Van Reken (2011) haluaa yhdistää ”kolmannen kulttuurin lapset” muiden monikulttuuristen lasten kanssa TCK-käsitteen uudemmalla versiolla, *cross-cultural kid* -käsitteellä. Van Rekenin lanseerama CCK-käsite voidaan nähdä yrityksenä yhdistää TCK-tutkimusta etnisten suhteiden tutkimukseen. Päinvastoin kuin van Reken, McCaig (2011) haluaa globaali paimentolainen -käsitteen avulla tehdä eron suhteessa muihin monikulttuurisiin lapsiin. Hän pitää globaalien paimentolaisten tilannetta niin ainutlaatuisena, ettei näiden lasten tarkastelun yhdistäminen muihin monikulttuurisiin lapsiryhmiin ole järkevää. Nämä rajankäynnit kertovat siitä, että ekspatriaattiperheiden lasten tilanne on yhtäältä verrannollinen ja toisaalta poikkeuksellinen suhteessa muiden monikulttuuristen lasten tilanteeseen.

Edellä mainittujen käsitteiden lisäksi amerikkalaisessa tutkimuksessa käsitteinä on käytetty ekspatriaattiryhmään kiinnittyviä käsitteitä, kuten *missionary kids* tai *military brats*, jotka ovat osaltaan rajanneet tutkimuskentän pieniin osaluaisiin. Japanissa näistä lapsista käytetään japanilaisia käsitteitä *Kaigai-shijo* (ulkomailla olevat lapset) sekä *Kikoku-shijo* (paluulapset) (Kano Podolsky 2004). Suomessa on ollut käytössä erityisesti lähetyslasterien yhteydessä käsite matkailuklapset (ks. Marttinen 1992). Hylkään tämän käsitteen tutkimuskäytössä erityisesti viitaten matkatavaravertaukseen (ks. luku 1.1 ja 1.2), jossa korostuu

---

⁴ Ruth Hill Useem oli ensimmäinen, joka tutki kansainvälisesti liikkuvien amerikkalaisten nuorten tarpeita (mm. Brown & Lauder 2009; Brown & Lauder 2011). Hän ja miehensä John Useem kehittivät alkujaan käsitteen kolmas kulttuuri 1950-luvulla ja sitä kautta käsitteen kolmannen kulttuurin lapsi (*third culture kid, TCK*) (mm. Kano Podolsky 2004). Suosituksi TCK-käsite tuli David Pollockin ja Ruth van Rekenin (1999) kirjan *”The Third Culture Kid Experience”* myötä. TCK-käsitteen suomennoksena on yleensä käytetty käsitettä ”kolmannen kulttuurin kasvatti”. Käytän TCK-käsitteen suomennoksen yhteydessä käsitettä ’lapsi’, sillä ’kasvatti’ ei mielestäni vastaa alkuperäistä käsitettä. Lisäksi kasvattikäsite tekee lapsesta objektin suhteessa kulttuuriin.

lasten passiivinen rooli muuttotilanteissa. Tutkimuskäsitteenä matkalaukkulapsi ei vastaa tutkijan lapsuudentutkimukseen nojautuvaa käsitystä lapsesta aktiivisena toimijana.

Amerikkalainen ja japanilainen urauurtava TCK-tutkimus

TCK-tutkimus on pitkälti keskittynyt Yhdysvaltoihin ja Japaniin. Näissä maissa tutkimusta on tehty 1980- ja 1990-luvuilla runsaastikin, mutta lähes täysin ilman kansainvälisiä kytköksiä. Euroopassa ekspatriaattiperheiden lasten tutkimus on vähäistä. Euroopassa on muutamia yksittäisiä tutkijoita sekä Isossa-Britanniassa kasvatustieteilijöiden tutkijajoukko, jotka ovat tarkastelleet ekspatriaattiperheiden lapsia 2000-luvulla.

Yhdysvalloissa on ekspatriaattiperheiden lasten tutkimisessa selvästi pisimmät perinteet. Amerikkalaisessa tutkimuksessa näiden lasten vanhempien perinteiksi ammattiryhmiksi on määritetty seuraavat neljä työnantajaryhmää: ulkoasiainhallinto, yritys-elämä, armeija ja lähetystyö (Pollock & van Reken 2009, 15). Amerikkalaisissa tutkimuksissa tarkastelunäkökulman ovat pääosin muodostaneet lapsen henkilökohtaiset ominaisuudet (Kano Podolsky 2004). Lasten yksilöllisestä kokemuksesta on haluttu ottaa kaikki mahdollinen hyöty irti (Fail, Thompson & Walker 2004, 325). Yhdysvalloissa näkökulmana on ollut siten yksilön taso. Lapsi on amerikkalaisissa tutkimuksissa nähty yksilönä ilman kiinteitä kontekstuaalisia sidoksia. Jos lapsi on nähty sidoksissa johonkin kontekstiin, tarkastelukontekstiksi on määrittynyt tuolloin yleensä koulukonteksti (ks. luku 2.3).

Myös japanilaisilla on pitkät perinteet ulkomailla väliaikaisesti työskentelystä ja ekspatriaattilasten sopeutumisen tutkimisesta. Japanilaiset ekspatriaattiperheiden lasten tutkimukset ovat kohdistuneet liike-elämän palveluksessa olevien ekspatriaattien lasten tarkasteluun. Ekspatriaattiperheiden lasten määrän kasvu on kytkeytynyt kiinteästi Japanin taloudelliseen ekspansioon. Niinpä Japanissa tämän tutkimusjoukon tutkimus kukoisti taloudellisen kasvun aikaan 1980-luvulla. (Kano Podolsky 2004.) Japanissa varhaisemmissa tutkimuksissa paluulasten tilanne nähtiin ongelmallisena, koska heidän nähtiin poikkeavan valtaväestöstä (Fail ym. 2004, 325). Japanissa kansainvälistymisestä ja globalisaatiosta tuli 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa kansallisia pakkomielteitä, mikä aikaansai muutoksen ekspatriaattiperheiden lapsiin suhtautumisessa. Lapset alettiin nähdä tärkeinä Japanin tulevaisuuden talouselämän kannalta ja heidän läsnäolostaan esimerkiksi koulussa tuli ylpeilyn aihe. (Fry 2007.) Japanin opetusministeriö on ollut hyvin aktiivinen yli 40 vuoden ajan näiden lasten asioiden järjestämisessä (ks. luku 2.3) muun muassa organisoimalla mittavaa tutkimustoimintaa. Japanilaisessa tutkimuksessa koulujärjestelmän taso on ollut keskeinen tarkastelutaso. Toisin kuin Yhdysvalloissa Japanissa suuri yleisö on ollut kauan tietoinen tästä oppilasryhmästä ja siitä, että heidän tutkimisensa on tärkeää (Kano Podolsky 2004.)

Näen suomalaisten ekspatriaattiperheiden lasten tilanteella enemmän yhtymäkohtia japanilaisten kuin amerikkalaisten⁵ vastaavan kokemuksen omaavien lasten kanssa. Suomalaisilla ja japanilaisilla lapsilla on samankaltainen tilanne erityisesti suhteessa kieleen ja koulukontekstiin. Myös suomalaisen ja japanilaisen yhteiskunnan kohtalaisen homogeeninen väestö yhdistää näitä maita. (Ks. Baker Cottrell 2011.) Toisaalta Suomen ja Japanin tilanteilla ekspatriaattiperheen lapsen näkökulmasta on yksi keskeinen eroavaisuus: yhteiskunnan tuen ja tutkimuksen puuttuminen suomalaisten ekspatriaattiperheiden lapsilta.

TCK-tutkimuksen tutkimuskohteet, tarkastelutasot ja menetelmät

Aiemmissa TCK-tutkimuksissa yleisimmin käytettyjä tutkimuskäsitteitä ovat olleet sopeutuminen, identiteetti ja kokemus (liite 1). Jatkan tätä TCK-tutkimuksen perinnettä käyttämällä näitä samoja käsitteitä myös tässä tutkimuksessa.

Jaan Grimshaw'n ja Searsin (2008, 263) näkemyksen siitä, että ekspatriaattiperheiden lapset tulisi nähdä sosiaalisten verkostojen jäsenenä (vrt. Kano Podolsky 1994, 21). Lapsia ei tulisi nähdä ainoastaan yksilöinä ilman kontekstuaalisia kytköksiä, kuten pääosa amerikkalaisesta tutkimuksesta on tehnyt tai koulujärjestelmän näkökulmasta kuten japanilaisissa tutkimuksissa. Näiden tasojen välissä oleva tarkastelutaso on jäänyt pitkälti hyödyntämättä. Erityisesti on jäänyt hyödyntämättä lapsen tarkastelu perhekontekstissa – vaikka lapsi muuttaa ulkomaille perheensä kanssa ja perhesyistä. Perheen merkitys korostuu erityisesti ekspatriaattiperheiden lasten siirtymäkontekstissa myös siksi, että kaikki muut kontekstit – koulu mukaan lukien, vaihtuvat molemmissa siirtymissä; perhekonteksti on ainoa pysyvä konteksti ulkomaille muuton ja paluumuuton tilanteissa (Schaetti & Ramsey 1999; Hill Useem & Downey 2011). Tässä tutkimuksessa käytettävä lapsen tarkastelu perhenäkökulmasta on kansainvälisessä ekspatriaattiperheiden lasten tutkimuksessa uutta, vaikka myös ekspatriaattiperheiden lasten tutkimuksessa on alettu pikkuhiljaa ymmärtää perheen merkitys (esim. Miyamoto & Kuhlman 2001).

Toinen ekspatriaattiperheen lapsen ”välitaso” on koulukonteksti. Lasten koulunkäynnistä on aiemmissa tutkimuksissa todettu, että ekspatriaattiperheiden lasten koulunkäyntiä eivät erityisesti määritä ongelmat tai huono koulumenestys (Öry, Simons, Verhulst, Leenders & Wolters 1991; Nathanson & Marcenko 1995). Tämän perusteella koulukontekstin tarkastelu tämän tutkimuksen keskiössä ei näyttäisi olevan tarpeen. Ekspatriaattiperheiden lasten koulukontekstia on kansainvälisesti tutkittu paitsi koulujärjestelmän tasolla myös osana kansainvälisyyskasvatuksen tutkimusta. TCK-tutkimuksen keskeisin rajoitus on se, että

⁵ Olen tarkastellut suomalaisia ekspatriaattiperheiden lapsia suhteessa amerikkalaisiin perheisiin aiemmin ilmestyneessä artikkelissani (Warinowski 2011b).

aiempi tutkimus on rajoittunut tarkastelemaan vain ja ainoastaan kansainvälisiä kouluja. Juuri kansainväliset koulut määrittävät kansainvälisessä tutkimuksessa niin kolmannen kulttuurin lasten (Fail ym. 2004), globaalien paimentolaisten (McLachlan 2007), globaalisti liikkuvien ammattilaisten lasten (Hayden, Rancic & Thompson 2000) kuin liikkuvan eliitin lastenkin (Brown & Lauder 2011) koulukontekstiksi. Ekspatriaattiperheiden lasten koulukontekstina on siten yksiselitteisesti kansainvälinen koulu – ainakin jos tarkastelu rajataan englanninkieliseen tutkimukseen. Myös Suomeen on perustettu kansainvälisiä kouluja osittain juuri ekspatriaattiperheiden lasten paluumuuttoa tukemaan (ks. luku 2.3). Tämän tutkimuksen yksi tavoitteista on selvittää, pitääkö tämä ekspatriaattiperheiden lasten itsestäänselvänä pidetty kansainvälisiin kouluihin keskittyminen paikkansa myös suomalaisessa koulukontekstissa.

Aiemmissa kansainvälisissä tutkimuksissa on kartoitettu runsaasti lasten ja nuorten omia mielipiteitä omista kokemuksistaan. TCK-tutkimuksessa on nimenomaan keskitytty keräämään tutkimusaineistoa lapsilta itseltään (ks. liite 1). Tätä käsitystä vahvistaa Dobsonin (2009, 356–358) näkemys siitä, että harvoja siirtolaisuustutkimuksen alueita, joissa lapsi on ollut tutkimuskohteena ovat olleet transnationaalisen perheen tutkimukset sekä ”eliittisiirtolaisuuden” yhteydessä TCK-tutkimukset. Tässä suhteessa TCK-tutkimus on ollut edelläkävijä. Se on sikäli harvinainen tutkimusala, että sen piirissä ”lasten ääntä” on kuultu jo ennen kuin siitä tuli lapsuuden sosiologian esiin nostamana yleinen lähestymistapa. Tästä huolimatta ekspatriaattiperheiden lasten tutkimukselle on edelleen tarvetta myös kansainvälisesti (ks. Cockburn 2002, 480). Toisin kuin monella muulla tutkimusalalla, TCK-tutkimuksessa vanhempien käsitys lapsistaan on jäänyt pitkälti huomiotta ja siksi siihen on erityistä tarvetta.

TCK-tutkimuksen menetelmänä on käytetty sekä haastatteluja että kyselyjä (liite 1), mutta tyypillisimmin aineiston koko on ollut pieni. Poikkeuksen tähän muodostavat japanilaiset suurilla aineistoilla tehdyt kyselytutkimukset. Yleisimmin on keskitytty joko ulkomaille muuton tai paluumuuton tutkimukseen (liite 1). Vain harvojen tutkimusten tarkastelunäkökulmassa on yhdistetty ulkomaille muutto ja paluumuutto. Lapsen näkökulmasta nämä muutot ovat osa kokonaisuutta. Näen vahvasti, että keskittymällä ainoastaan toiseen muuttoon monitahoisesta prosessista ei voida tavoittaa sen kaikkia olennaisia piirteitä ja siksi tarkastelen sekä ulkomaille muuttoa että paluumuuttoa samassa tutkimuksessa.

Kansainvälisenä tutkimusalana ekspatriaattiperheiden lasten tutkimus on pirstaleinen, jonka taustalla näen ainakin neljä seikkaa. Tämä hajanaisuus aiheutuu käsitykseni mukaan käsitteiden moninaisuudesta, tutkimuksen kansallisesta luonteesta, ammattitutkijoiden vähäisestä panoksesta sekä tutkimuksen hajautumisesta useille tieteenaloille.

Tutkimuksen tarpeellisuuden perustelut

Olen edellä kertonut tärkeimpiä piirteitä aiemmasta TCK-tutkimuksesta. Aiemmassa kansainvälisessä tutkimuksessa on havaittavissa tiettyjä oleellisia puutteita, joita tämä tutkimus pyrkii osaltaan paikkaamaan. Olen koonnut taulukkoon 2 tärkeimmät aiemman kansainvälisen TCK-tutkimuksen aukot, joita tämä tutkimus pyrkii omalta osaltaan tilkitsemään. Näistä ehdottomasti keskeisin on lasten siirtymien tarkastelu perheen tasolla.

Taulukko 2. Aiemman TCK-tutkimuksen keskeisimmät puutteet ja tämän tutkimuksen yritys vastata niihin

Aiemman TCK-tutkimuksen puutteita	Tämän tutkimuksen toteutustapa
<ul style="list-style-type: none"> • ei tutkittu ei-englanninkielisiä, eurooppalaisia lapsia ja perheitä • pitäytyminen TCK-tutkimuksen piirissä • ei tutkittu lapsia perhekontekstissa • koulukontekstina kansainvälinen koulu • tutkittu yleensä lasten näkemystä • yleistä pienet aineistot • joko ulkomaille muutto tai paluumuutto tarkastelun kohteena 	<ul style="list-style-type: none"> • kohteena "suomalaiset" lapset ja perheet • tutkimusalojenvälisyys tutkimuksen keskiössä • perhekonteksti tutkimuksen keskiössä • aineiston kerääminen peruskoulujen kautta • koulukontekstiin sisältyvät kansainvälisten koulujen ohella ns. tavalliset koulut • vanhemmat lasten lisäksi vastaajina (<i>mixed</i>-lähestymistapa) • kysely, jossa laaja kansallinen otanta • molempien siirtymien tarkastelu yhdessä

Ekspatriaattiperheiden lasten muuttosiirtymien tutkiminen on tärkeää myös muista kuin TCK-tutkimuksesta nousevista syistä. Myös useat ekspatriaattitutkimuksen tulokset (ks. luku 1.1) perustelevalta osaltaan perheiden lasten tutkimista. Erityisesti tutkimuksen yleiset perustelut nousevat globaalissa maailmassa kansainvälisen työkokemuksen määrällisestä yleistymisestä (ks. luku 1.1). Lapsia koskettava globaali liikkuvuus on yleinen ja yhä lisääntyvä merkittävä ilmiö (Nette & Hayden 2007, 435). Vaikka ulkomailla perheensä kanssa asuvien työntekijöiden määrä on kasvanut voimakkaasti, globaalin liikkuvuuden seurausista lapsille tiedetään hyvin vähän (ks. Nette & Hayden 2007).

Globaalisti liikkuvaan ekspatriaattiperheen lapsuuteen liittyy monia etuja. Näitä ovat taloudellinen hyvinvointi, matkustamismahdollisuudet, omakohtaisten kokemusten saaminen useista kohteista sekä sosiaalisten suhteiden muodostaminen henkilöiden kanssa, joiden kulttuuriset taustat ovat moninaisia. Vähemmän tunnettuja ovat tällaisen lapsuuden vähemmän myönteiset piirteet. Näitä ovat

muuttoon liittyvät häiriöt ja katkokset, jotka kuitenkin usein ovat lyhytaikaisia sekä hallittavissa olevia. Tällaisella muutolla voi olla myös pidempiaikaisia seurauksia, mikä kytkeytyy siihen, että lapset ovat keskellä kehitysvaiheitaan muuttokontekstissa. Yksi näistä seurauksista on lasten identiteetin rakentamiseen liittyvä vaikeus tai epäselvyys. (Nette & Hayden 2007; Grimshaw & Sears 2008.) Taloudellinen hyväosaisuus ei saisi estää havaitsemasta niitä haasteita, joita ekspatriaattiperheiden lapset voivat kohdata (Nette & Hayden 2007, 443).

Ekspatriaattiperheiden lapsiin suuntautuva tutkimus on maassamme vähäistä. Tein tästä aiheesta pro gradu -tutkielman (Kröger 1992) aikana, jolloin ulkomailla työskenteleminen oli vielä kohtalaisen harvinaista. Työni jälkeen on Suomessa ilmestynyt tiettävästi yhdeksän pro gradu -tutkimusta samasta aihepiiristä. Pro gradu -tutkielmien yleisimmin käytetyt käsitteet ovat lähetyslapsi (n = 3) ja matkalaukkulapsi (n = 3). Opinnäytetyöt ovat usein olleet opiskelijoiden omien kokemusten innoittamia.

Tutkimuksen ulkopuolella Suomessa ekspatriaattiperheistä on alettu kiinnostua 1990-luvulla. Tämä kiinnostus on kasvanut 2000-luvulla edelleen. Suomenkielisiä ekspatriaattiperhekontekstia käsitteleviä käytännöllisiä opaskirjoja on muutamia. Käytännöllisestä tiedosta, joka perustuisi tieteellisiin tutkimuksiin, on tarvetta suomalaisessa kontekstissa. Tätä tietoa haluaisivat saada ennen kaikkea lasten vanhemmat, mikä kävi ilmi tutkimuksen aineistosta. Näiltä osin tutkimuksellani on pragmaattinen lähtökohtansa. Ekspatriaattiperheen lapsen identiteetin rakentumisessa tutkimukset ja kirjallisuus voisivat olla erittäin merkittävässä roolissa (Walters & Auton-Cuff 2009, 767; ks. myös Fail ym. 2004). Tiedon avulla lapset voivat hahmottaa, keitä he ovat. Se, missä tietoa ei välttämättä vielä osata kaivata, mutta missä se olisi erityisesti tarpeen, on kouluinstituution sekä yhteiskunnan taso. Kirjan alussa mainittiin näiden lasten institutionaalinen marginaalisuus. Ekspatriaattiperheiden lapset näyttäisivät olevan sekä kouluinstituutiossa että yhteiskunnan tasolla näkymätön lapsiryhmä.

1.3 Tutkimuksen pääkäsitteet, tehtävät sekä rajanylitykset tutkimuskentällä

Tutkimuksen käsitteelliset paikannukset

Tämän tutkimuksen pääkäsitteet ovat kulttuurinen siirtymä, lapsen sopeutuminen ja siirtymäkokemus sekä ekspatriaattiperheiden voimavarat. Määrittelen ensin kulttuurisen siirtymän käsitteen, jonka jälkeen käyn lyhyesti läpi sopeutumisen, kokemuksen sekä perheiden voimavarojen käsitteet.

Lapsen kulttuuriset siirtymät

Siirtymällä on lukuisia arkipäiväisiä sekä teoreettisia merkityksiä. Tutkijat ovat samaa mieltä siitä, että siirtymä ei ole yhtä kuin muutos, vaikka se on läsnä siirtymässä. (Ecclestone ym. 2010, 2–6). Siirtymiin ei välttämättä liity suoralinjaista muutosta, sillä siirtymät ovat monitasoisia ja monisuuntaisia (Field 2010). Siirtymän käsite kuvaa suhdetta kahden tilan välillä, tilanteesta toiseen siirtymistä. Siirtymä nähdään yksilön tai perheen prosessina, johon liittyy sekä sisäisen että ulkoisen toiminnan muutoksia. (Kralik, Visentin & van Loon 2006; Cowan 1991.)

Siirtymän käsitettä on käytetty erityisesti tutkimuksissa, jotka tarkastelevat elämäntien muutosta – muutosta, joka kohtaa kaikkia tai suurinta osaa perheistä. Tällaisia odotettuja siirtymiä kutsutaan normatiivisiksi siirtymiksi, joita ovat esimerkiksi lapsen syntymä ja lapsen muutto pois kotoa. Vastaavasti ei-normatiiviset siirtymät, kuten lapsen sairaus, ovat odottamattomia tapahtumia. (Cowan 1991; McCubbin, Joy, Cauble, Comeau, Patterson & Needle 1980.) Ekspatriaattiperheiden ulkomaille muuton ja paluumuuton määrittely normatiiviseksi tai ei-normatiiviseksi on ongelmallista. Muutto voi olla hyvin valmisteltu ja pitkään odotettu tai hyvinkin pikaisesti, lähes odottamattomasti, tapahtuva. Kaikki suomalaisperheet eivät koe ulkomaille muuttoa, mutta toisaalta tietyssä työkontekstissa perheen ulkomaille muutto voi olla yhtä yleistä kuin lasten syntymä.

Siirtymätutkimuksessa on peräänkuulutettu kollektiivista tarkastelukulmaa siirtymiin, jossa tarkastellaan *rakennetta* (Field 2010). Sosiologisessa lähestymistavassa siirtymiin näkökulma on vuorovaikutuksellinen; fokuksessa ovat sekä sosiaalinen että henkilökohtainen. Tällöin siirtymää voidaan pitää julkisen ja yksityisen maailman risteyksenä. (mm. James & Beedell 2010.) Siirtymää voidaan tarkastella sosiologisen näkökulman lisäksi psykologisesti yksilötasolla. Viime vuosina siirtymiä on alettu tarkastella uudella tavalla. Tällöin laajojen aineistojen luoman ”ulkoisen” käsityksen rinnalle on otettu myös ”sisäinen” näkökulma, joka perustuu tulkinnallisten menetelmien käyttöön. (Field 2010.) Tämä kolmas näkökulma haastaa kuvan transitiosta siirtymäriittinä tai elämänvaiheena. Tämä näkemys perustuu jälkimoderniin ja -strukturalistiseen sekä kriittiseen feministiseen ajatteluun (Ecclestone ym. 2010.) Field (2010) näkee Ecclestone (2010) tavoin *toimijuuden* tarkastelun tärkeänä siirtymien tutkimuksessa. Ecclestone ja muut (2010) lisäävät toimijuuden oheen *identiteetin* käsitteen. Keskiössä tässä uudessa siirtymätutkimuksessa ovat ’olemisen’ ja ’tulemisen’ prosessit ja käsitteinä identiteetti sekä toimijuus (Ecclestone ym. 2010, 7; Ecclestone 2010, 197).

Ecclestone ja kumppanit (2010) näkevät rakenteen, toimijuuden ja identiteetin erottamattomasti toisiinsa kietoutuneita. Useat siirtymätutkijat näkevät, että siirtymiä on mahdollista ymmärtää ainoastaan identiteetin, toimijuuden ja rakenteen käsitteiden kautta. Kaikki tutkijat eivät kuitenkaan jaa tätä näkemystä, vaan he eroavat siinä, minkälaisen painoarvon he antavat näille käsitteille. (Ecclestone ym. 2010.) Tässä tutkimuksessa näen tärkeäksi lasten kulttuuristen siirtymien

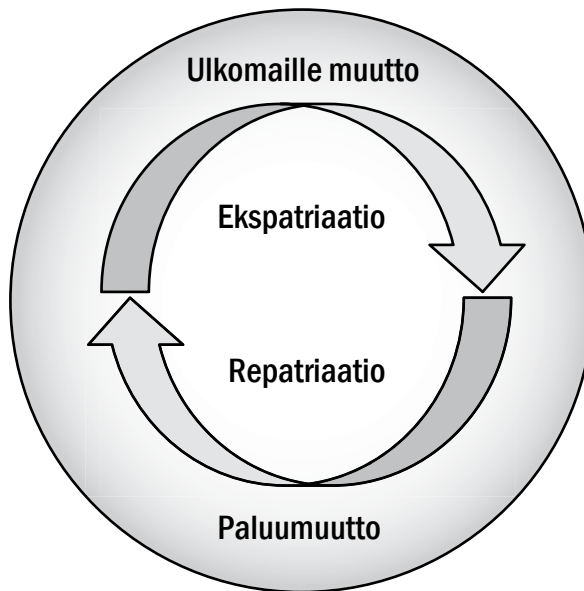
tarkastelun kollektiivisesta rakennenäkökulmasta. Rakenteen, identiteetin ja toimijuuden näkökulmat ovat läsnä tutkimuksen pääkäsitteissä perheiden voimavarat, sopeutuminen sekä kokemus.

Kansainvälisessä ekspatriaattitutkimuksessa käytetään käsitteitä ekspatriaatio ja repatriaatio, joista käytän niiden suomenkielisiä vastineita ulkomaille muutto ja paluumuutto. Sisällytän ekspatriaattikäsitteeseen sekä ulkomaille muuton että paluumuuton Suomeen, vaikka tarkasti ottaen paluumuuttajaa tulisi nimittää 'repatriaatiksi'. Tässä työssä ulkomaille muutto ja paluumuutto kytketään niiden suomalaisen kantasansa mukaan muuttotutkimukseen. Ulkomaille muutto ja paluumuutto voidaan ajatella muuton muotoina. Ekspatriaattiperheiden kohdalla siirtymä tapahtuu ulkomailta asumisen ja Suomessa asumisen välillä. Käsitteessä 'ulkomaat' tulee muuttosiirtymiin kytkeytyvä rajankäynti esiin. On kuitenkin huomattava, että ekspatriaattiperheen jäsen paluumuuton yhteydessä voi kokea Suomen 'kotimaan' sijaan tai sen ohella myös 'ulkomaaksi'. Käytän käsitettä ulkomaat tietoisena käsitteeseen liittyvästä dikotomisesta rasitteesta. Konkreettisesti ekspatriaattiperhe siirtyy ulkomaille muuton ja paluumuuton yhteydessä kansallisvaltioiden rajojen yli. Siirtymän käsite sopii hyvin kuvaamaan ekspatriaattiperheiden ulkomaille muutto ja paluumuutto myös siksi, että ulkomaille muutossa ja paluumuutossa siirtymä on myös paikkaan liittyvä fyysinen siirtymä. Nämä paikkaan liittyvät fyysiset siirtymät käynnistävät ekspatriaattiperheessä sisäisiä prosesseja.

Nämä kaksi ekspatriaattiperheen muuttosiirtymää ovat osittain päällekkäisiä prosesseja, eikä niiden tarkka erottaminen ole mahdollista (kuvio 2). De Cieri, Dowling ja Taylor (1991, 379) erottavat psykologisessa sopeutumisessa ekspatriaatio- ja repatriaatioprosessien kontekstissa kolme vaihetta: ajan ennen ekspatriaatiota, ekspatriaation ja repatriaation. Ekspatriaation kanssa samanaikaisesti on menossa aika ennen repatriaatiota, jolle on tunnusomaista huomion kiinnittäminen ja valmistautuminen paluumuuttoon (de Cieri ym. 1991, 381). Itse asiassa vaiheita on siten neljä.

Lyhytaikaisen ulkomailta asumisen tutkimuksen yleinen puute on siinä, että tutkimuksissa tarkastellaan yleensä vain yhtä pientä osaa siirtymäkehäilmiöstä, kuten esimerkiksi ulkomaille muutto tai paluumuutto. Vain harvat tutkimukset ovat tutkineet koko kehää tai kehän osien välistä suhdetta. (Sussman 2002, 393.) Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena on siirtymäkehä kokonaisuudessaan: sekä ulkomaille muuton että paluumuuton siirtymä. Tämä on välttämätöntä, jotta ekspatriaattiperheiden lasten kokemuksesta saadaan kokonaiskuva. Keskittymisen vain yhteen osaan siirtymäprosessia voi vääristää esimerkiksi näkemystä lapsen tukitoimista.

Kuvio 2. Ekspatriaattiperheen lapsen kulttuuristen siirtymien kahtalaisuus

Käytän tutkimuksessa käsitettä 'kulttuurinen' siirtymää tarkentamassa. Suomenkielisessä tutkimuksessa kulttuurinen siirtymä on vähän käytetty käsite, eikä se määrity selkeästi muutoksi yli valtiollisten rajojen. Kulttuurisen siirtymän käsitteestä on monta eri englanninkielistä variaatiota, kuten *cultural transition*, *cross-cultural transition* ja *intercultural transition*. Kansainvälisessä tutkimuksessa kulttuurisen siirtymän käsitettä käytetään laajasti kulttuurisia prosesseja tutkivassa psykologiassa. Vaikka kulttuurisen siirtymän käsitettä käytetään yleisesti kansainvälisessä tutkimuksessa, sitä ei useinkaan määritetä eksplisiittisesti. Laosa (1999) tarjoaa yhden määritelmän kulttuurienvälisestä siirtymästä. Siirtymä on hänen mukaansa kulttuurienvälisestä kontaktista johtuva muutos yksilöissä ja heidän ympäristöissään. Se on muutosprosessi, jonka avulla yksilö tai sosiaalinen systeemi voi yhdistää kaksi kulttuuria. (Laosa 1999.)

Vaikka kulttuuri ei ole tutkimuksen pääkäsitteitä, sen kytkös 'kulttuuriseen' tekee lyhyen kulttuurikäsitteen tarkastelun välttämättömäksi. Ymmärrän kulttuurin nykykäsitteen mukaisesti dynaamiseksi, muuttuvaksi ja alati liikkeessä olevaksi (ks. Nieto 2008; Street 1993; Martikainen, Sintonen & Pitkänen 2006; Banks 2006; Huttunen ym. 2005). Kulttuuri on monitahoinen. Sen tulkintaan kiinnittyvät etnisyyden lisäksi monet muut ryhmän sisäiset eronteot, kuten maassa asumisaika, käytetty kieli, koulutustaso ja perhedynamiikka. (mm. Nieto 2008.) Kulttuuri on lisäksi kontekstisidonnainen. Tämä tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että kulttuurin ympärillä olevalla ympäristöllä on vaikutuksensa kulttuuriin. (Nieto 2008; Hall 1981.) Näen kulttuurin sosiaalisesti rakennettuna ja tuotettuna. Keskeisiä ovat

sosiaalinen toiminta, sosiaaliset kontaktit ja yhteisöt. Kulttuuri konstruoituu sosiaalisten neuvottelujen kautta. (ks. Nieto 2008; Martikainen ym. 2006; Banks 2006.)

Käsillä oleva tutkimus perustuu laajaan käsitykseen kulttuurisesta moninaisuudesta, jossa kulttuuria ei nähdä vain etnisyytenä. Tutkimuksessa *etnisyys* on keskiössä, mutta sen lisäksi kulttuuriin liitetään *kieli* ja erityisesti tutkimusjoukon tarkastelussa läsnä oleva *yhteiskuntaluokka* (ks. luku 2.1). Lisäksi tutkimuksessa kulttuurinen tarkastelu pohjautuu *ikään*, sillä aikuisuus ja lapsuus eivät ole yhdentekeviä erontekojen kategorioita kulttuuristen siirtymien tarkastelussa. Sosiaalisista kategorioista ekspatriaattiperheen lapsen sukupuoli ei noussut tutkimuksen empiirisen aineiston analyysissä korostetusti esiin ja siksi sen tarkastelu pääosin rajautuu tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Käytän tutkimuksessa kulttuurin käsitettä sen yleisimmällä määrittelytavalla, käyttämällä sitä makrokulttuurin merkityksessä. Ymmärrän kulttuurin kuitenkin Finen (1979, 1982; Fine & Fields 2008) tavoin laajasti siten, että millä tahansa sosiaalisella systeemillä, myös perheellä ja koululla, on oma kulttuurinsa. Jotta käsitteestä ilmenisi sen ”taso” mikro–makro-dikotomiassa, käytän systeemin käsitettä mikro- tai idiokulttuurin sijaan puhuttaessa ekspatriaattiperheestä, ekspatriaatin työstä tai lapsen koulusta.

Kulttuurisia eroja on perinteisesti hahmotettu dikotomisesti, kahden toisensa poissulkevan kategorian avulla (mm. Hermans & Kempen 1998; Löytty 2005b). Arjun Appadurai (1996) näkee ’kulttuurin’ käsitteen sijaan ’kulttuurisen’ kuvaavampana käsitteenä. Appadurain mukaan ’kulttuurinen’ adjektiivina (vrt. Street 1993) viittaa juuri erojen, kontrastien ja vertailuiden maailmaan ja on siten tutkimuskäsitteenä käyttökelpoisempi. Appadurai pitää kulttuurin käsitteen keskeisimpänä ominaisuutena eron käsitettä – kontrastisuutta enemmän kuin substantiivisia ominaisuuksia. Tämä adjektiivinen näkemys kulttuurista perustuu sekä kontrastikeskeisyyteen että kontekstuaalisuuteen. Kulttuuria ei hänen mukaansa kannata käsittää olotilaksi, vaan ilmiön ulottuvuudeksi. Näin kulttuuri ei ole niinkään yksilöiden ja ryhmien omaisuutta kuin eroista puhumisessa käytettävä heuristinen apuväline. (Appadurai 1996, 12–13.)

Appadurain jalanjäljissä käytän tutkimuksessa adjektiivia kulttuurinen. Ekspatriaattiperheiden lasten siirtymien yhteydessä kontrastit ulkomailla ja Suomessa asuttaessa nousevat keskeisiksi. Lisäksi ymmärrän lasten siirtymien tapahtuvan kiinteässä yhteydessä kontekstiin. Näin ollen adjektiivinen näkemys kulttuurista sopii hyvin tutkimuksen lähestymistavaksi. Ymmärrän ekspatriaattiperheen lapsen kulttuuriset siirtymät yhtäältä konkreettisesti ulkomaille muuttona ja paluumuuttona, siirtymänä pois Suomesta ja takaisin Suomeen. Siirtymien kulttuurisuuden ymmärrän makrotason käsitteeksi – etnisyyteen, kieleen, sosiaaliluokkaan ja lapsuuteen liittyväksi. Toisaalta ymmärrän kulttuurienväliset siirtymät lapsen ja eri kontekstien välisinä kohtaamisina. Makrotason lisäksi lapsen siirtymät kiinnittyvät erityisesti perhesysteemiin.

Tutkimuksen muut pääkäsitteet sekä tärkeimmät teoriat

Tämän tutkimuksen näkemys ekspatriaattiperheen lapsesta perustuu voimavara-lähtöiseen näkökulmaan, joka pohjautuu erityisesti perhesysteemiseen teoriaan (luku 2.1). Perhekontekstia tarkastellaan tutkimuksessa ekspatriaattiperheiden *voimavarojen* käsitteen avulla. Tämän käsitteen avulla ekspatriaattiperheitä lähestytään myönteisestä näkökulmasta, ei-ongelmapainotteisesti. Nämä perheiden voimavarat nähdään lapsen spesifinä siirtymäkontekstina. Tutkimuksessa ekspatriaattiperheiden voimavarojen selvittämisellä saadaan aiemmin puuttunutta tietoa suomalaisista ekspatriaattiperheistä. Voimavaratarkastelulla on kytköksensä ekspatriaattiperheiden yhteiskuntaluokka-asemaan erityisesti vanhemmuuden näkökulmasta.

Kulttuurinen siirtymä kytkeytyy käsitteellisesti *sopeutumisen* käsitteeseen (Ward & Kennedy 1993a, 1993b; Ward, Okura, Kennedy & Kojima 1998; Kralik ym. 2006). Määritän sopeutumisen Wardia ja Kennedyä mukaellen psykologiseksi ja sosiokulttuuriseksi sopeutumiseksi (luku 3.1). Psykologinen sopeutuminen liittyy psykologiseen hyvinvointiin ja emotionaaliseen tyytyväisyyteen. Sosiokulttuurinen sopeutuminen liittyy kykyyn ”sopia joukkoon” ja neuvotella uudessa ympäristössä. (Ward & Kennedy 1993a, 132; Ward ym. 1998, 279.) Perustelen sopeutumiskäsitteen käyttöä myös sillä, että lapsen kehityksen näkökulma pääosin puuttuu sopeutumis- ja akkulturaatiotutkimuksesta (Sam 2006a, 98; Tardif-Williams & Fisher 2009, 154; ks. myös Sam & Berry 2010).

Ekspatriaattiperheiden lasten *siirtymäkokemukset* ymmärretään tässä tutkimuksessa kolmiulotteisina: tunne- ja toiminnan ulottuvuuden lisäksi kokemuksiin on sisäänkirjoitettuna identiteettiulottuvuus (luku 3.2). Identiteetin käsite on tässä tutkimuskontekstissa siten sekä sopeutumisen että kokemuksen alakäsite. Lasten kokemuksissa on mukana sekä yksilöllinen että sosiaalinen näkökulma.

Tutkimuksen tehtävät sekä paikannukset tieteen- ja tutkimusaloittain

Tämän tutkimuksen tehtävänä on kuvailla yhtäältä ekspatriaattiperheiden lasten sopeutumista ulkomaille muuttoon sekä paluumuuttoon ja toisaalta näiden perheiden voimavaroja sekä löytää mahdollisia selityksiä lasten sopeutumiselle. Lisäksi tutkimustehtävänä on ymmärtää lasten kokemusten rakentumista näissä molemmissa kulttuurisissa siirtymissä. Perustelen tutkimuksen kuvailevaa ja selittävää tiedonintressiä sillä, että vain harvat akkulturaatiotutkimukset ovat luonteeltaan selittäviä tai kuvailevia, mutta akkulturaatiotutkimuksessa tulisi keskittyä juuri kuvailevien tutkimusten tekemiseen tutkien erilaisia maahanmuuttajaryhmiä erilaisissa konteksteissa. Keskiössä tulisi olla se, miten akkulturaatio-prosessi etenee ja ilmenee sekä miten henkilöt itse kokevat sen. (Chirkov 2009.)

Tutkimuksessa peilataan lasten kokemuksia suhteessa vanhempien näkemyksiin, jotta ekspatriaattiperheiden lasten ulkomaille muutosta ja paluumuutosta saadaan mahdollisimman laaja käsitys. Emansipatorisena tavoitteena on tehdä tutkimuksen avulla ekspatriaattiperheen lapsia ja heidän maailmoitaan näkyviksi sekä julkisten organisaatioiden – erityisesti koulun – että laajemman tutkimuskentän silmissä. Lisäksi pragmaattisena tavoitteena on tuottaa tutkimustietoa käytännön toiminnan tueksi sekä jatkotutkimusten pohjaksi. Näiltä osin tutkimuksen tehtävä nojaa kriittisen akkulturaatiotutkimuksen näkemykseen, jonka mukaan tutkimuksella tulisi tuottaa pragmaattista tietoa (mm. Chirkov 2009).

Ekspatriaattiperheiden lapset voivat perheensä kanssa vaihtaa suhteellisen säännöllisin väliajoin asuinmaata. Voi olla, että lapsi ei ole asunut yhtään pidempää jaksoa tai lainkaan vanhempiensa kotimaassa. (Nette & Hayden 2007, 436; ks. myös Grimshaw & Sears 2008, 260.) Raja edellä mainittujen lasten tarkastelun tämän tutkimuksen ulkopuolelle ja keskityn tarkastelemaan niitä ekspatriaattiperheiden lapsia, jotka ovat muuttaneet Suomesta ulkomaille ja palanneet Suomeen. Lisäksi keskityn yhteen ulkomaille muutto- ja paluumuuttoprosessiin samalla tiedostaen, että useat ekspatriaattiperheet asuvat useissa eri maissa ja voivat vaihtaa asuinmaata palaamatta välillä Suomeen. Teen tämän rajauksen pitääkseni tutkimusaiheen hallittavana.

Tutkimuksen kohde, ekspatriaattiperheen lapsen kulttuuriset siirtymät, on ilmiönä monitahoinen. On esitetty, että tutkimusasetelman tulisi keskittyä nykyistä useammin monimutkaisten ilmiöiden laaja-alaiseen haltuunottoon ja sen vuorovaikutuksellisen luonteen ymmärtämiseen (ks. Pitkäniemi 2009; Laine, Bamberg & Jokinen 2007). Myös TCK-tutkimusalan vasta kehityksessä oleva vaihe perustelee osaltaan käsillä olevan tutkimuksen laajaa lähestymistapaa (ks. Ercikan & Roth 2006, 21). Näen, että tutkimuksessa tarkka fokusointi on järkevää vasta sen jälkeen kun tutkimuskenttää on tarkasteltu ensin laajemmin. Lisäksi tutkimuksen systeeminen teoreettinen lähtökohta osaltaan kietoutuu laaja-alaisuuteen (Salomon 2006; Schoenfeld 1999).

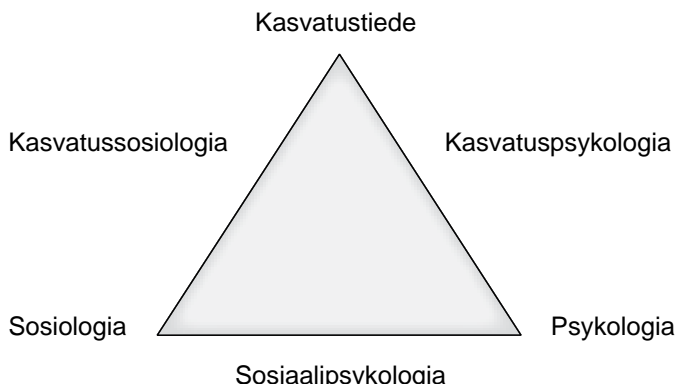
Tutkimuksen yleisenä läpi koko prosessin kantavana periaatteena voidaan nähdä pluralismi. Moninaisuus tässä tutkimuksessa näkyy makro- ja mikrotarkastelutasojen yhdistämisessä sekä teoreettisessa ja menetelmällisessä yhdistämisessä. Käsillä olevan tutkimuksen aineisto koostuu vanhempien kyselyaineistosta sekä lasten haastatteluaineistosta. Triangulatiivista lähestymistapaa käytetään tässä tutkimuksessa tuomaan tutkimukseen leveyttä ja syvyyttä (ks. Tuomi & Sarajarvi 2006, 141). Määritän metodologisen lähestymistapani tarkemmin integroivaksi lähestymistavaksi (luku 4.1). Sen avulla lasten kulttuurisista siirtymistä hahmottuu laaja kokonaiskuva.

Käsillä olevan tutkimuksen laaja lähestymistapa tulee esiin myös tutkimus- ja tieteenalojen yhdistämisessä. Ekspatriaattiperheiden lasten kulttuuriset siirtymät sijaitsevat teoreettisesti useiden tutkimus- ja tieteenalojen risteyksessä (ks. liite 1).

Esimerkiksi akkulturaatiotutkimuksen kriitikot näkevät tieteen- sekä tutkimusalojen rajojen ylittämisen tapana nostaa akkulturaatiotutkimuksen tasoa (Rudmin 2003; Chirkov 2009; Bhatia & Ram 2009; Weinreich 2009).

Tieteenalojenvälisyys tutkimuksen lähestymistapana

Käsillä oleva tutkimus sijoittuu tieteenaloittaisessa jaottelussa kasvatustieteen lisäksi osin myös sosiologian ja psykologian kentille (kuvio 3). Juuri nämä kolme tieteenalaa ovat kulttuurienvälisen kasvatuksen tutkimuksen tärkeimmät tieteenalat (Bleszynska 2008, 538).

Kuvio 3. Tutkimuksen monitieteinen paikka

Näen, että juuri kasvatustieteellisenä tutkimuksena tieteidenvälisyys sopii tutkimukseeni hyvin (ks. mm. Teddlie & Tashakkori 2009, 55), yhdistyyhän kasvatustieteessä sekä ihmistieteellinen että yhteiskuntatieteellinen näkökulma. Tieteidenvälisyydestä on tullut yleisesti eräänlainen mantra tutkimuksessa ja tieteidenvälisyyden lisääminen onkin nykytutkimuksen tavoitteena. Tieteidenvälistä lähestymistapaa on ehdotettu käytettäväksi tämän tutkimuksen lähitutkimusaloilla lapsuudentutkimuksessa (Alanen 1988; Uprichard 2008), kulttuurienvälisen kasvatuksen tutkimuksessa (Bleszynska 2008; Gundara & Portera 2008), globalisaatioon liittyvissä tutkimuksissa (Robertson & White 2005; Hayden, Levy & Thompson 2007) sekä kompleksisen sopeutumisen- ja akkulturaatioprosessin tarkastelussa (Chirkov 2009; Rudmin 2003; Bhatia & Ram 2009; Weinreich 2009; Schwartz, Montgomery & Briones 2006b; Shaules 2007).

Käsillä olevan tutkimuksen tieteidenvälisyyden perustelut nousevat erityisesti tarkastelun kohteena olevasta ilmiön olemuksesta. Kun tarkastellaan aiempia kansainvälisiä tutkimuksia ekspatriaattiperheiden lapsista (liite 1), nähdään, että ne sijoittuvat tieteenaloittain laajalle alueelle. Ainoastaan yhden tieteenalan

lähestymistapoja käyttäen näin tieteidenvälisen tutkimuskohteen tarkastelu ei olisi mielestäni perusteltua. Kansainvälisen ekspatriaattiperheiden ja niiden lasten tutkimuksen yksi keskeisistä ongelmista on se, että vaikka yksittäiset tutkimukset ovat sijoittuneet tieteenaloittain erittäin laajalle alueelle, ne ovat silti pysyttäneet pääosin yhden tieteenalan sisällä. Katson, että kattavan käsitteksen saamiseksi ekspatriaattiperheiden lapsista operointi useilla tutkimus- ja tieteenaloilla on välttämätöntä.

Tässä tutkimuksessa psykologinen lähestymistapa lapsen siirtymiin tulee esiin erityisesti sopeutumisen ja identiteetin käsitteiden tarkastelussa. Sosiologinen lähestymistapa tulee näkyviin yhtäältä siirtymien kytkemisessä ”rakenteeseen” ja toisaalta lapsuudentutkimuksen lähestymistavoissa.

Kasvatustieteen kentällä ekspatriaattiperheen lapset liittyvät kansainvälisyyskasvatukseen piiriin kansainvälisten koulujen kautta. Dolbyn ja Rahmanin (2008) mukaan yksi kuudesta tutkimuslähestymistavasta kansainvälisyyskasvatukseen on kansainvälisiin kouluihin suuntautuva tutkimus, jonka alla on tehty TCK-tutkimusta. Ekspatriaattiperheiden lasten tutkimus kytkeytyy tätä kautta kansainvälisyyskasvatukseen ja välillisesti myös vertailevaan tutkimukseen, sillä kansainvälisyyskasvatuksen ja vertailevan kasvatustieteen rajat ovat limittyneet (Bray 2007; Bleszynska 2008; Kallo & Saarinen 2010). Käsitteellisesti kansainvälisyyskasvatus (*international*) alun perin kytkeytyi kansallisvaltioiden tasolle (ks. mm. Walker 2007, 405; Räsänen 2007b, 67). Nykyisin kansallisvaltioiden ohella keskeisiä toimijoita ovat myös muun muassa yllirajaiset yhtiöt ja organisaatiot (mm. Räsänen 2007a, 22). Suomalaisessa kansainvälisyyskasvatuksen tutkimuksessa ekspatriaattiperheiden lapsia ei tiettävästi ole käsitelty.

Terminologinen käänne monikulttuurisesta kasvatuksesta kulttuurienväliseen kasvatukseen tapahtui pari vuosikymmentä sitten (Coulby 2006; ks. Räsänen 2002, 2007a). Suomessa on käytetty käsitteestä *intercultural* sekä käsitteen suoraa käännoästä interkulttuurinen että sen suomenkielisempää versiota kulttuurienvälinen, jota itse käytän. Käytän monikulttuurisuus- ja kulttuurienvälisyyskasvatuksen käsitteitä toistensa synonyymeinä, vaikkakin näen kulttuurienvälisyyskasvatuksen käsitteen osuvampana. Kulttuurienvälisyudessa korostuu – nimensä mukaisesti – eri kulttuureiden välisen kohtaamisen ja vuorovaikutuksen näkökulma (Banks 2006; Martikainen ym. 2006; Huttunen ym. 2005; Portera 2008). Toisaalta on muistettava, että monikulttuurisuus- ja kulttuurienvälisyyskäsitteiden käytössä on myös tietty maantieteellinen logiikkansa: Yhdysvalloissa ja englanninkielisissä maissa monikulttuurisuuskasvatus on ollut ja on edelleen yleinen käsite. Kulttuurienvälinen kasvatus sen sijaan liitetään eurooppalaiseen kontekstiin. (Portera 2008.)

Kulttuurienvälisyyskasvatuksen alalla ekspatriaattiperheiden lapset eivät ole olleet yleensä esillä. Tässä suhteessa poikkeuksen muodostaa Japani (Fujikane 2003). Myös suomalaisessa koulukontekstissa ekspatriaattiperheiden lapset ovat

periaatteessa sisältyneet kulttuurienvälisyyskasvatuksen piiriin, sillä Perusopetuksen suunnitelman perusteet (Opetushallitus 2004) painottavat, että opetuksen on tuettava jokaisen oppilaan identiteettiä. ”Opetuksen avulla tuetaan oppilaan oman kulttuuri-identiteetin rakentumista sekä hänen osallisuuttaan suomalaisessa yhteiskunnassa ja globaalistuvassa maailmassa. Sen avulla edistetään myös suvaitsevaisuutta sekä kulttuurien välistä ymmärrystä (Opetushallitus 2004, 14).” Perusopetuksen uudistamisen uusia painopisteitä pohdittaessa identiteetti on käsitteenä tuotu entistä keskeisemmin esiin (ks. Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010). Hyvistä periaatteista huolimatta käytännössä Suomessa monikulttuurinen kasvatus on tällä hetkellä suunnattu ainoastaan maahanmuuttajaoppilaille (Holm & Londen 2010). Suomalaisessa kulttuurienvälisyyskasvatuksessa ei ekspatriaattiperheiden lapsia ole juuri käsitelty. Tietävästi ainoan poikkeuksen tähän näkymättömyyteen muodostaa Markku Salakan (2002) artikkeli. Salakan mukaan opettaja ei näe paluoppilaan piiloon jäävää toiseutta (vrt. van Reken 2011).

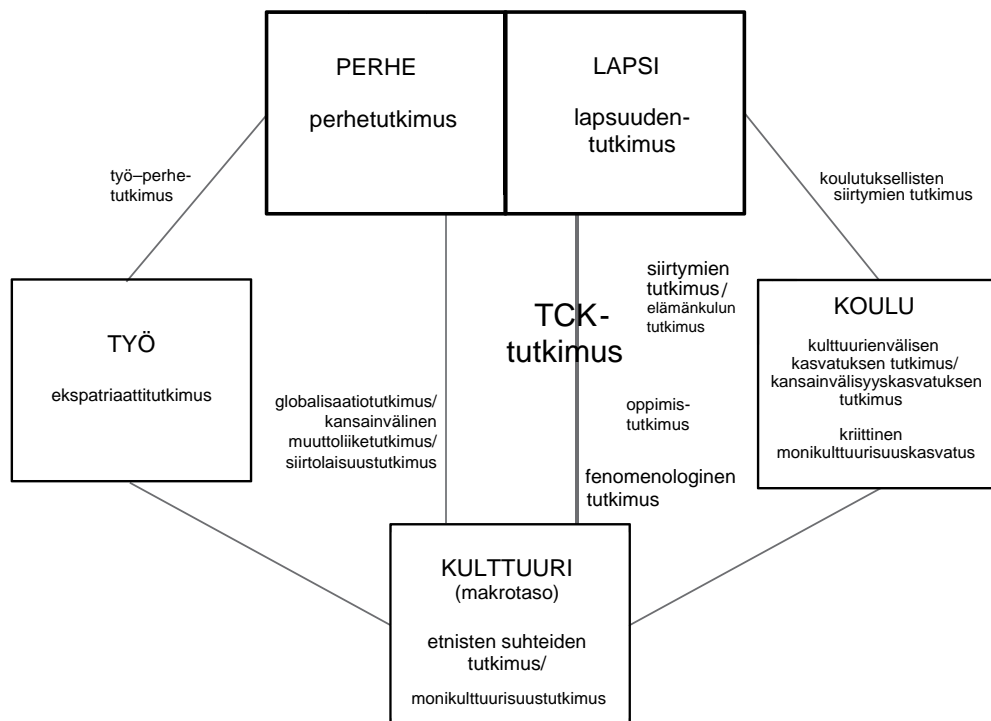
Vaikka suomalaisen kasvatustieteen kentällä kansainvälisyyskasvatusta ja monikulttuurisuus- tai kulttuurienvälisyyskasvatusta käytetään usein toistensa synonyymeinä, näen ekspatriaattiperheiden lasten näkökulmasta käsitteet erillisinä. Kansainvälisissä tutkimuksissa ekspatriaattiperheiden lapset ovat sisältyneet kansainvälisyyskasvatukseen, mutta vain harvoin kulttuurienvälisyyskasvatukseen. Suomalaisessa kontekstissa ekspatriaattiperheiden lapset ovat pitkälti olleet sekä kansainvälisyyskasvatuksen että kulttuurienvälisyyskasvatuksen ulkopuolella.

Koska ekspatriaattiperheiden lasten tarkastelu on jäänyt suomalaisessa kontekstissa pääosin aiemman tarkastelun ulkopuolelle, näen tällä tutkimuksella liittymäkohtia kriittiseen monikulttuurisuuskasvatukseen. Kriittinen monikulttuurisuuskasvatus ymmärtää kulttuurisen monimuotoisuuden laajana käsitteenä, johon sisältyy etnisyyden lisäksi muun muassa sosiaaliluokka. Lisäksi tarkastelu kohdistuu valtasuhteisiin ja niiden mahdolliseen epätasapainoon. (May & Sleeter 2010.) Kriittinen monikulttuurisuuskasvatus liittyy ”tavallisten” oppilaiden välisten erojen tunnustamiseen ja se on tarkoitettu kaikille oppilaille, ei siis ainoastaan monikulttuurisille oppilaille. Kulttuurienvälisen kasvatuksen tulisi koskettaa kaikkia: niin lapsia kuin aikuisia, oppilaita kuin opettajia. (Luciak & Khan-Svik 2008; Bleszynska 2008, ks. Gundara & Portera 2008.) Sen toteutuksen ei tulisi riippua moninaisuuden määrästä kouluissa (Luciak & Khan-Svik 2008, 502). Kriittinen monikulttuurisuuskasvatus kattaisi myös ekspatriaattiperheen lapset.

Tutkimusalojenvälisyys tutkimuksen lähestymistapana

Käsillä olevan tutkimuksen lähestymistapa on vahvasti tutkimusalojenvälinen (kuvio 4). Kuviosta 4 tulee esiin tutkimukseen kiinnittyvät tutkimusalat sekä niiden nimitykset. Tutkimusaloista tärkein on TCK-tutkimus (ks. luku 1.2). Tätäkin

laajempi tutkimuksellinen kehikko ankkuroituu etnisten suhteiden tutkimukseen. Aiemmin sivusin ekspatriaattitutkimusta ja muuttoliiketutkimusta, joilla on omat kytköksensä tutkimukseen, mutta jotka eivät ole tutkimuksen keskiössä.

Kuvio 4. Tutkimuksen tarkastelukontekstit ja tutkimusalat

Erityisesti käsillä olevan tutkimuksen läpi kulkee kaksi keskeistä lähestymistapaa, jotka käyvät keskenään vuoropuhelua. Nämä ovat perhetutkimuksen ja lapsuudentutkimuksen lähestymistavat (kuviokuva 4).

Perhetutkimuksellinen ja lapsuudentutkimuksellinen lähestymistapa tutkimuksessa

Tässä tutkimuksessa lähestytään lapsen ulkomaille muuttoa ja paluumuuttoa kontekstuaalisesta näkökulmasta: tutkimuksessa tarkastellaan niitä ekspatriaattiperheen lapsen konteksteja, joiden sisällä ekspatriaattilapsuus rakentuu. Tutkimuksessa fokuksin tarkastelun lapsen konteksteista erityisesti perhekontekstiin. Perheiden voimavarat voidaan nähdä muodostavan lasten kulttuuristen siirtymien keskeisen rakenteen. Tutkimuksessa ekspatriaattiperhe määrittyy lapsiperheeksi sekä tarkemmin pitkälti ydinperheeksi (1.1). Tässä tutkimuksessa

lapsiperherajaus oli tutkimuksen ytimessä, kun taas ydinperhekeskeisyys nousee tutkimusaineistosta (ks. luku 4.2). Jälkimoderni perhenäkemys, jossa keskiössä ovat perherakenteiden muutos ja moninaiset perhemuodot, (ks. esim. Widmer, Castrén, Jallinoja & Ketokivi 2008) ei korostu tutkimuksen aineistossa. Ydinperheen ulkopuolisia sukulaisuussuhteita tarkastellaan tutkimuksessa perheen ulkopuolisen sosiaalisen tuen osana (luku 2.3).

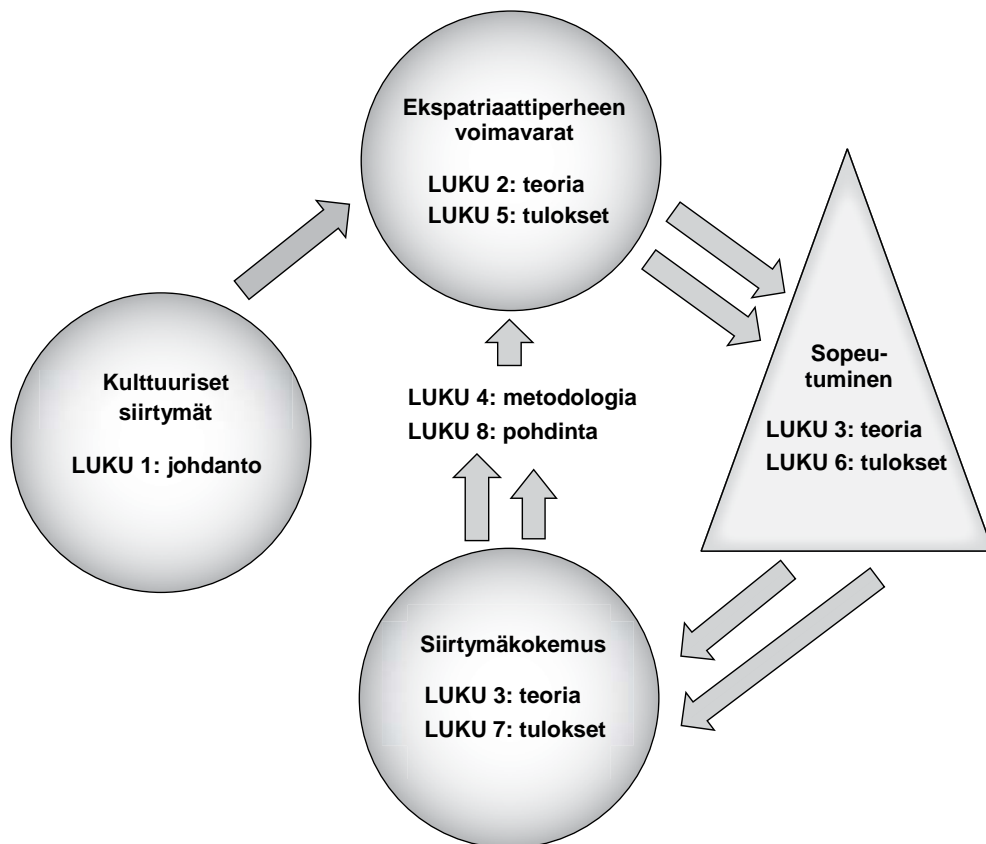
Käytän tutkimuksessa käsitettä ekspatriaattiperheen lapsi, jota TCK-tutkimuksessa ei ole aiemmin juurikaan käytetty tutkimuskäsitteenä (ks. liite 1). Tärkein peruste ekspatriaattiperheen lapsi -käsitteen käytölle on se, että se kiinnittää lapsen eksplisiittisesti perhekontekstiin. Lisäksi käsite määrittää perheen keskuudessa paikaksi lapsen aseman. Tutkimus noudattelee yhtäältä tyypillistä lasta tarkastelevaa kasvatustieteellistä sekä psykologista tutkimuslähestymistapaa, jossa lasta tarkastellaan aikuislähtöisesti instituutionäkökulmasta (ks. Alanen 2009; Alasuutari 2009) perheen muodostaessa tutkimuksen keskeisimmän institutionaalisen rakennelman.

Toisaalta sovellan tutkimuksessa myös lapsuuden sosiologian lähestymistapoja erityisesti kahdella tavalla. Ensiksi liitän ekspatriaattilapsuuden osaksi globaaleja ja yhteiskunnallisia muutosprosesseja (ks. Alanen 2009; Alanen & Karila 2009). Tätä tarkastelua kävin luvussa 1.1. Perustelin osaltaan ekspatriaattiperheen lapsi -käsitteen käytön myös makrotason ilmiöihin kiinnittymisellä. Toiseksi olen kiinnostunut lasten näkökulmasta – siitä, miten lapset itse rakentavat ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon kiinnittyviä siirtymäkokemuksiaan (ks. Alasuutari 2009; Alanen 2009). Tässä tutkimuksessa ekspatriaattiperheen lasta ei nähdä pelkästään perheensä jäsenenä, vaan hänellä on oma aktiivinen roolinsa toimijana. Tutkimus pyrkii tavoittamaan sen – tai realistisemmin ilmaistuna osan siitä – miltä ulkomailta asuminen ja siihen liittyvä paluumuutto näyttävät lapsen näkökulmasta käsin. Lasten kokemusten ja arkielämän kuuntelu voi mahdollistaa makrotason muutosten teoretisoinnin ja ymmärtämisen lasten näkökulmasta (James 2007). Näiltä osin tutkimus kiinnittyy sekä nykyiseen siirtymien tutkimukseen että varsinkin lapsudentutkimukseen.

Työni empiirinen osuus käsittelee pääosin peruskouluikäisiä lapsia, joista osa on ikävuosiensa mukaan 'nuoria'. Käsitän tässä tutkimuksessa käsitteen 'lapsi' sisältävän 0–18-vuotiaat lapset ja nuoret. Tämän tutkimuksen tavoin lapsuuden tutkimuksen piirissä (esim. Uprichard 2009) sekä lasten oikeuksien yhteydessä lapseksi määritetään alle 18-vuotiaat (Salo 2010, 421). En käytä eksplisiittisesti käsitettä nuoret, vaikka toisaalta näen tutkimuksellani yhtymäkohtia nuorisotutkimukseen.

Lähtökohdista itse tutkimukseen

Tämän ensimmäisen luvun tarkoituksena oli taustoittaa ekspatriaattiperheiden ja lasten yhteiskunnallinen konteksti sekä perustella tutkimuksen tarpeellisuus. Lisäksi tässä luvussa eksplikoitiin tutkimuksen tehtävä sekä annettiin yleiskuva tutkimuksen teoriataustasta ja käsitteellisestä viitekehystä. Olen koonnut tutkimuksen keskeisimmät käsitteet sekä kirjan rakenteen kuvioon 5.

Kuvio 5. Tutkimusraportin rakenne sekä pääkäsitteet

Käyn tarkemmin läpi teoreettista viitekehystä ja aiempien tutkimusten perintöä luvuissa 2 ja 3. Olen jaotellut monitahoiset ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon liittyvät käsitteet kahteen osaan: ekspatriaattiperheeseen (luku 2) ja lapseen (luku 3) liittyviin käsitteisiin. Tutkimuksen tarkastelutasoja määrittää siten kahdenlaisuus. Perheen taso luo taustan lapsen siirtymille. Tarkastelen luvussa 2 ekspatriaattiperhettä lapsen siirtymiin liittyvänä kontekstina voimavarakäsitteen avulla. Perhe ei ole lapsen siirtymien ainoa konteksti, vaikkakin

tässä tutkimuksessa konteksteista keskeisin. Tämän vuoksi lapsen siirtymien muita konteksteja, kuten koulua ja ekspatriaatin työtä, tarkastellaan perheen voimavarojen kautta.

Ekspatriaattiperheen teoreettisen käsittelyn jälkeen keskityn lapsen tarkasteluun siirtymien näkökulmasta (luku 3). Lapsen taso on tässä tutkimuksessa keskeisin tarkastelutaso. Käyn teoreettisesti läpi lapsen ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon sopeutumisen sekä transiitioihin kiinnittyvän subjektiivisen kokemuksen. Tähän kahtalaiseen siirtymäprosessiin sopeutumista tarkastelen tarkemmin psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen sekä identiteetin käsitteen avulla (ks. luku 3.1). Lasten siirtymäkokemukset näen vastaaavasti tunteina, toimintana ja identiteettinä (ks. luku 3.2).

Luku 4 taustoittaa empiirisen tutkimuksen: siinä kerrotaan tutkimuskysymykset, tutkimusmenetelmälliset paikannukset sekä kuvataan tutkimusaineistot. Lukuihin 5–7 paikantuu tämän tutkimuksen keskeisin anti. Nämä luvut kattavat empiirisen tutkimuksen tulokset tutkimuskysymyksittäin jaoteltuna (ks. luku 4.1). Luvut 5 ja 6 perustuvat vanhempien kyselylomakeaineistoon ja luku 7 lasten haastatteluaineistoon. Viimeisessä, 8. luvussa arvioin tutkimusprosessin luotettavuutta sekä tutkimuksen kontribuutiota niin suomalaisessa kuin kansainvälisessä kontekstissa. Lisäksi uudelleen määrittelen tutkimusjoukon, annan käytännön suosituksia eri toimijoille ja tuon esiin useita jatkotutkimusaiheita.

2

Ekspatriaattiperheen voimavarat lapsen siirtymäkontekstina

Kulttuuriset siirtymät kytkeytyvät teoreettisesti rakenteen käsitteeseen (Eccles-tone ym. 2010, Field 2010). Ekspatriaattiperhe on kiinteässä yhteydessä perheen ulkopuolisiin makrotason rakennetekijöihin. Muun muassa työelämän muutokset heijastuvat perheeseen (Rönkä & Kinnunen 2002). Ekspatriaattiperheen lapsen maailmaan makrotaso heijastuu perheen välityksellä.

2.1 Ekspatriaattiperheen voimavarat tutkimuksen teoreettisena käsitteenä

Käsillä olevassa tutkimuksessa kulttuurisia siirtymiä tarkastellaan rakenteellisesta ja kontekstuaalisesta näkökulmasta. Lapsen keskeisen rakenteellisen tekijän kulttuurisissa siirtymissä muodostavat ekspatriaattiperhe ja erityisesti sen voimavarat.

Ekspatriaattiperhe kontekstuaalisen tarkastelun kohteena

Kontekstuaalisuuden vaatimus on noussut viime vuosina korostetummin esiin akkulturaatio- ja sopeutumistutkimuksessa. Perinteisistä akkulturaatiotutkimuksista puuttuu näkemys henkilön akkulturaation kytkeytymisestä historialliseen ja sosiokulttuuriseen kontekstiin, kuten perhekontekstin systeemiin prosesseihin (Tardif-Williams & Fisher 2009; Cheung-Blunden & Juang 2008, Chirkov 2009; Weinreich 2009; Cresswell 2009; Lopez-Class, Castro & Ramirez 2011; Castro & Murray 2010). Sopeutumisen taustalla nähdään nykyisin muun muassa perhee-

seen ja yhteisöihin kiinnittyviä tekijöitä (Tardif-Williams & Fisher 2009; Chirkov 2009; Lopez-Class ym. 2011; Bhatia & Ram 2009; Ward, Fox, Wilson, Stuart & Kus 2010; Loukas, Suizzo & Prelow 2007). Myös siirtymätutkimuksessa nähdään lasten kulttuuristen siirtymien tulokset kontekstin määrittäminä. Tämä siirtymien kollektiivinen luonne on kuitenkin usein unohdettu siirtymätutkimuksessa. (Field 2010.) Siirtymätutkijat viittaavat rakenteen käsitteellä muun muassa sosiaaliluokkaan ja sukupuoleen sekä taloudellisiin ja materiaalsiin olosuhteisiin (Ecclestone ym. 2010, 2).

Lisäksi lasten kulttuuristen siirtymien tarkastelun kontekstuaalista lähestymistapaa perustelee lapsuudentutkimuksen näkemys lapsista. Lapsuudentutkimuksessa lapset nähdään sidoksissa yhteiskunnallisiin suhteisiin ja niiden muodostamiin rakenteisiin, joka tuo lasten käyttöön epätasaisesti jakautuneita materiaalisia, sosiaalisia ja kulttuurisia voimavaroja. (Alanen 2009, 21.)

Kontekstuaalisen lähestymistavan perustelut nousevat akkulturaatio-, siirtymä- ja lapsuudentutkimuksen lisäksi ekspatriaattiperheen tilanteesta. Perhekontekstia voidaan yleisesti pitää lapsen elämässä ensimmäisenä oppimiskontekstina (mm. Maynard 2005) ja keskeisimpänä kontekstina (Berns 2010; Thomas 2009; Hedegaard & Flear 2009). Toisaalta perhekontekstin keskeisyys nousee ekspatriaattiperheen erityistilanteesta käsin: perhe on ekspatriaattiperheen lapsille ainoa pysyvä konteksti siirtymien aikana muun muassa koulukontekstin ja vertaissuhteiden vaihtuessa (Hill Useem & Downie 2011). Perhe näyttäytyy erityisesti siirtymätilanteessa keskeisenä lapsen kontekstina (Graber, Brooks-Gunn & Petersen 1996, 372). Maan sisäisten muuttojen tutkimuksessa on havaittu, että silloin kun lapsen maan sisäiseen muuttoon liittyy vaikeuksia, niiden taustalla ovat yleensä perhe-elämän tekijät (Nathanson & Marcenko 1995). Lisäksi perheen merkityksen on havaittu olevan keskeinen lapsen psykologisen sopeutumisen (Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2000; Harker 2001), sosiokulttuurisen sopeutumisen (Liebkind, Jasinskaja-Lahti & Solheim 2004; Suárez-Orozco, Rhodes & Milburn 2009), identiteetin rakentamisen (Ecclestone ym. 2010) sekä kuulumisen tunteen muodostumisen (Hagerty, Williams & Oe 2002; Nette & Hayden 2007) kannalta.

Aiemmassa TCK-tutkimuksessa kontekstuaalinen näkökulma ei ole ollut juuri käytössä. Tätä kautta tarve perhekontekstin sisällyttävälle tutkimukselle on olemassa. Käsillä olevassa tutkimuksessa näen lasten kulttuuriset siirtymäprosessit nimenomaan kontekstuaalisena prosessina, jossa ekspatriaattiperhe muodostaa keskeisen ymmärtämisyhteyden (ks. Suoranta 2008). Perheen ja kontekstin suhde on molemminpuolinen. Ekspatriaattiperhe nähdään käsillä olevassa tutkimuksessa aktiivisena toimijana suhteessa konteksteihin.

Ekspatriaattiperheen voimavarojen teoreettiset lähestymistavat

Siirtymän käsite kytkeytyy teoreettisesti voimavaralähestymistapaan (Cowan 1991; McCubbin ym. 1980). Voimavaralähestymistavan myönteinen näkökulma perustuu perinteisemmän, ongelmalähtöisen lähestymistavan sijaan uudempaan tarkastelutapaan (ks. Simon, Murphy & Smith 2005). Ongelmiin ja häiriöihin keskittyvästä kielteisestä lähestymistavasta on siirrytty myönteiseen voimavaralähestymistapaan niin maahanmuuttajien tutkimuksessa (Portera 2008; ks. Gundara & Portera 2008) kuin sopeutumistutkimuksessakin (esim. Ward 2006).

Käytän ekspatriaattiperheiden kontekstuaalisessa tarkastelussa voimavarojen käsitettä. Viitataan ekspatriaattiperheiden voimavaroilla niihin perheeseen kytköksissä oleviin rakenteellisiin tekijöihin, jotka tukevat tai rajoittavat lapsen toimijuutta kulttuurisissa siirtymissä (ks. Gordon 2005; Kiili 2006). Perustelen voimavarakäsitteen käyttöä erityisesti sen kiinteillä kytköksillä tämän tutkimuksen tärkeimpään teoreettiseen lähestymistapaan, perhesysteemiseen teoriaan.

Perhe rakenteena -tarkastelun ongelmana nähdään sen staattisuus: perhe nähdään voimavarojen varastona (Holdsworth & Morgan 2005). Perhetutkimuksessa strukturalistisen tarkastelun sijaan keskiöön ovat tulleet perheprosessit ja toiminta. Tätä näkemystä edustaa esimerkiksi käsite perhekäytännöt. Perhekäytännöt tapahtuvat ajassa ja paikassa (Holdsworth & Morgan 2005), toisin sanoen niitä leimaa tilanteisuus. Perhekäytäntöjen kautta perhe-elämän aktiivisuus sekä muovautuvuus korostuvat (Morgan 2011). Perheen toimijuudesta on tullut perheen tarkastelun keskeinen näkökulma. Perhe voidaan ajatella substantiivin sijaan adjektiivina tai jopa verbinä (esim. Morgan 2011). Olen kiinnostunut ekspatriaattiperheiden sisäisistä prosesseista, joita tarkastelen perhesysteemisestä näkökulmasta. Tuon käsillä olevassa tutkimuksessa rakenteiden rinnalle perheprosessien näkökulman erityisesti perhesysteemisen teorian avulla.

Kansainvälisesti liikkuvat lapset tulevat ylemmistä sosioekonomisista taustoista (mm. Ezra 2003, 126). Yhteiskuntaluokka onkin keskeinen lasten siirtymien rakennetekijä (mm. Ecclestone ym. 2010). Luokkaa on nykyisin alettu tutkia uudella tavalla, kulttuurin kautta. Yhteiskuntaluokka voidaan nähdä yhteiskunnallisena ja kulttuurisena positiona, jolloin se muodostaa yhden kulttuurisen kategorian. Uudessa yhteiskuntaluokkia tarkastelevassa tutkimuksessa juuri resurssit, tämän tutkimuksen käsitteillä voimavarat, ovat saaneet huomiota. Luokkaerojen nähdään perustuvan erilaisiin resursseihin ja kykyihin käyttää niitä. (Tolonen 2008.) Yhteiskuntaluokka nähdään nykykäsityksen mukaan kulttuurisesti rakentuneena ja sitä tehdään arkisissa käytännöissä ja representaatioissa (Lareau 2003). Kulttuuriset käytännöt ovat nousseet luokkien tarkastelussa keskeiseksi näkökulmaksi. Nämä käytännöt nähdään merkittävänä erojen tuottamisen paikkoina. (Tolonen 2008.) Yhteiskuntaluokan dynamiikka kytkeytyy perhe-elämän toiminnassa muun maassa ajankäyttöön, kielen käyttöön sekä sukulaisuussuhteisiin (Lareau 2003,

236). Käytäntöjen lisäksi tarkastelun kohteeksi ovat uudessa luokkatutkimuksessa nousseet yhteiskuntaluokan sisäiset erot ja nyanssit (Vincent & Ball 2006; Tolonen 2008, Lareau 2003) sekä muun muassa identiteetit (Tolonen 2008). Ekspatriaattiperheiden tarkastelua perhesysteemisen teorian näkökulmasta täydennetään sosiologisesta teoriasta käsin, jossa keskeisenä käsitteenä on yhteiskuntaluokka ja siinä erityisesti keskiluokkaisuus.

Käyttämälläni perhetutkimuksen lähestymistavoilla, perhesysteemisellä ja sosiologisella, voidaan nähdä sekä samansuuntaisuuksia että yhteenlörmäyksiä. Erityisesti perheprosessien ja -käytäntöjen näkökulma yhdistää sekä perhesysteemistä että luokkatutkimusta. Molemmissa lähestymistavoissa on keskeistä perheen tilanteeseen liittyvät kontekstuaaliset tekijät. Käsitys sosiaalisista systeemeistä on läsnä niin perhesysteemisessä kuin sosiologisessakin lähestymistavassa. Näen sosiologisen ja perhesysteemisen lähestymistavan suurimpina eroina niiden suhtautumisen toimijuuteen. Perhesysteemisessä lähestymistavassa toimijuus ei tule esille. Sen sijaan sosiologisessa lähestymistavassa toimijuudella on suurempi rooli.

Tältä osin täydennän perhesysteemistä lähestymistapaa kriittisen perhetutkimuksen näkemyksellä. Näen ekspatriaattiperheen aktiivisena toimijana konteksteissaan. Kriittisessä perhetutkimuksessa perhettä ei nähdä vain yhteiskunnallisten muutosten – kuten työelämän kansainvälistymisen – passiivisena kohteena, vaan perheen nähdään rakentuvan yksilöllisissä päätöksissä ja valinnoissa sekä lähi-ihmissuhteille annettavissa merkityksissä (Forsberg 2003).

Lisäksi tutkimuksessa on osittain yhtymäkohtia kahteen perheteoreettiseen lähestymistapaan. Ekspatriaattiperheiden arjen osalta tukeudun perhesysteemisen teorian lisäksi osin myös ekokulttuuriseen/bioekologiseen teoriaan. Myös tämä lähestymistapa korostaa perheen aktiivista roolia. Implisiittisesti mukana on perheteorioista perheen elämänkaariteoria määrittelemällä tämän tutkimuksen tutkimusjoukkoa. Tutkimus kohdistuu lapsiperheisiin, joiden lapset ovat tutkimuksen toteutuksen aikaan kouluiässä.

Perhesysteeminen näkökulma ekspatriaattiperheisiin

Tutkimuksen keskeisin perheteoreettinen lähestymistapa paikantuu perhesysteemiseen teoriaan. Systeemiteoria ei ole yhtenäinen teoria, vaan ennemmin laaja-alaisesti käyttökelpoinen puiteteoria. Vaikkei perhesysteemistä teoriaa voida pitää uutena teoriana, se on kuitenkin uusimpia perheteorioita. (White & Klein 2008.) Perhepsykologisissa tutkimuksissa perheen tarkastelu systeeminä on yleistä. Perhe kattaa perheenjäsenet yksilöinä sekä perheenjäsenten vuorovaihtuksesta muodostuvat osasysteemit. Dyadisia eli kahdenvälisiä alasysteemeitä ovat vanhempien välinen parisuhde, vanhemman ja lapsen välinen suhde sekä sisarusuhteet. Systeemin osat ovat yhteydessä toisiinsa. Systeemien ja osasys-

teemien välillä on rajat. Koska rajat ovat läpäiseviä, muutos jossakin kohdassa systeemiä vaikuttaa koko perhesysteemiin. Kiinnostus kohdistuu siihen, miten perhe systeeminä kehittyy ja muuttuu. Perhe nähdään muuttuvana, dynaamisena systeeminä. Perheessä yhden jäsenen tai osasysteemin muuttuessa koko perhesysteemi muuttuu. Systeemisen teorian mukaan perheen kokonaistoiminta on kuitenkin enemmän kuin osien summa. (White & Klein 2008; Parke 2004; Rönkä & Kinnunen 2002.) Systeemiajattelussa systeemit ovat kuitenkin ainoastaan heuristisia maailman ymmärtämisen apuvälineitä. Vaikka perhe nähdään systeeminä, perhe ei ole systeemi. Perhesysteemistä lähestymistapaa voidaankin pitää enemmän mallina kuin teoriana. Sitä onkin kritisoitu siitä, että sen käsitteet ovat heuristisia, eivät teoreettisia. Lisäksi systeemiajattelua on arvosteltu liian abstraktiksi ja yleiseksi. (White & Klein 2008.) Toisaalta sen yleinen luonne tekee siitä myös perheiden tarkastelussa sovellettavan.

Niissä harvoissa ekspatriaattitutkimuksissa, joissa ekspatriaattiperhettä on tarkasteltu, lähestymistapana on ollut nimenomaan perhesysteeminen teoria. Caligiuri ja muut (1998b) käyttivät ensimmäisen kerran ekspatriaattitutkimuksessa systeemistä teoriaa viitekehyksenään tutkiessaan perheen ja työn välistä läikkymäsuhdetta. Tämä näkökulma oli innovaatio ekspatriaattitutkimuksessa, mutta systeeminäkökulma ei vielä tuolloin yleistynyt (ks. Haslberger & Brewster 2008, 326). Vasta viime vuosina ekspatriaattitutkimus on löytänyt perhesysteemisen teorian ja muutamassa tuoreessa ekspatriaattiperhetutkimuksessa on käytetty perhesysteemistä teoreettista viitekehystä (mm. van der Zee ym. 2007; Haslberger & Brewster 2008).

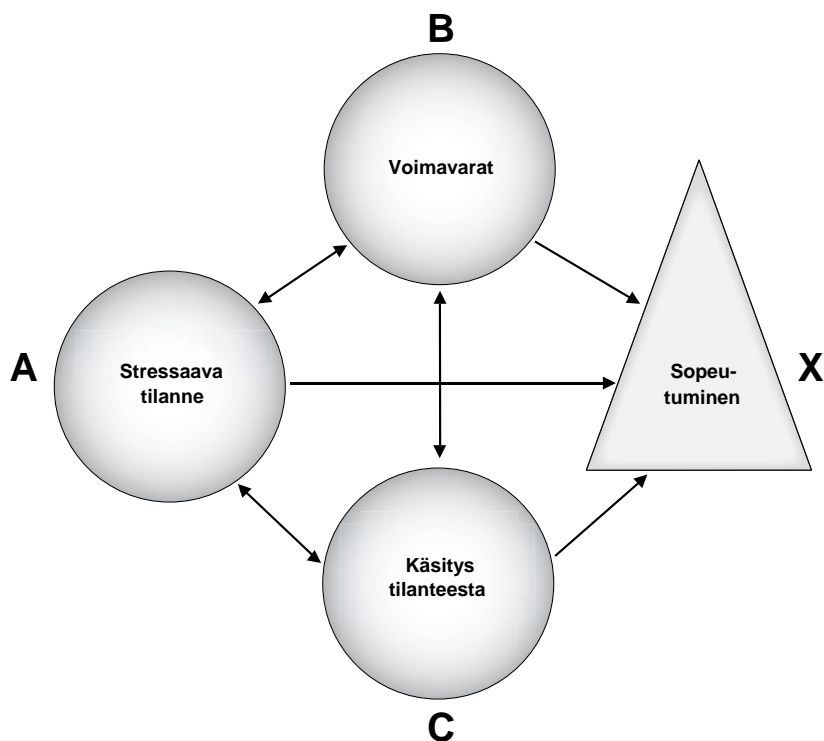
Ekspatriaattiperhe nähdään tässä tutkimuksessa systeeminä, jolla on osasysteemit, dyadit. Näen osasysteemien toimivan dynaamisessa vuorovaikutuksessa ja siten vaikuttavan toisiinsa. Osasysteemeistä tarkastelu kohdistuu erityisesti lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen sekä vanhempien parisuhteeseen. Rajaan kolmannen keskeisen dyadisen suhteen, lasten väliset sisarusuhteet tutkimuksen ulkopuolelle. Ensinnäkin tätä rajausta voidaan perustella käytännöllisillä syillä – sillä, että laaja tutkimus pysyy empiirisesti toteutettamiskelpoisena. Toinen peruste on se, että voimavaroja kartoittava tutkimusaineisto kerätään vanhemmilta, eikä lapsilta itseltään. Vanhempien käsitys lastensa välisistä suhteista ei välttämättä olisi yhtä kiinnostava kuin lasten omat käsitykset sisarusuhteista. Pitäydyn kahdenvälisen suhteiden kartoittamisessa niissä suhteissa, joissa vanhempi on itse osapuolena. Lisäyksenä perhesysteemiseen teoriaan näen ekspatriaattiperheen suhteessa ympäröivään maailmaan aktiivisena toimijana (ks. White & Klein 2008).

Perhestressin ABCX-malli

Perhestressiteoriat voidaan yhtäältä lukea perheen elämänkaariteorioihin ja toisaalta perhesysteemiseen lähestymistapaan. Elämänkaariteorioiden kontekstissa stressi liittyy elämäntilanteeseen, kun taas perhesysteemisestä näkökulmasta stressi voidaan ymmärtää satunnaisesti tai tilanteisesti aiheutuneeksi. (White & Klein 2008.) Sopeutumisen stressi- ja coping-mallit kytkeytyvät ajatukseen, että kulttuuriseen siirtymään liittyy sarja stressiä aiheuttavia muutoksia. Näihin muutoksiin sopeutumisessa tarvitaan voimavaroja. (Ward, Bochner & Furnham 2001; Masgoret & Ward 2006; Marsella & Ring 2003; Gezentsvey & Ward 2008.) Systeemeillä on valikoima voimavaroja, joita tarvitaan sopeutuessa uuden ympäristön asettamiin haasteisiin. Systeemeillä, joilla on laaja valikoima erilaisia voimavaroja, on enemmän vaihtoehtoja käytettävissä dynaamiseen ympäristöön sopeutumisessa. (White & Klein 2008.) Perheen ja yksilön stressi selitetään käyttäen usean tason, yksilön ja perheen voimavarojen, analyysiä (White & Klein 2008, 142). Sosiaalinen tuki on nähty yhtenä tärkeimmistä voimavaroista stressi- ja coping-kirjallisuudessa (Ward ym. 2001). Voimavarojen kytkeytyminen sopeutumiseen tekee stressi- ja coping-malleista merkityksellisen tämän tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen näkökulmasta.

McCubbin kollegoineen (ks. McCubbin & Patterson 1983) on viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana luonut kehityksellisen mallin siitä, miten perheet sopeutuvat stressiin (kuvio 6). Heidän mallinsa perustuu perhestressin ABCX-malliin, jonka loi alun perin Reuben Hill (1949). ABCX-mallissa A tarkoittaa stressaavaa tilannetta, B perheen voimavaroja, C perheenjäsenten tekemää tulkintaa stressaavasta tilanteesta sekä X perhesopeutumista. McCubbin kumppaneineen laajensi alkuperäistä ABCX-mallia ”perheen sitkeysmalliksi” (*the double ABCX model of family stress and adaptation*, perheen stressin ja sopeutumisen kaksois-ABCX-malli). Tämä perheen stressin ja sopeutumisen sitkeysmalli perustuu perhesysteemiseen teoriaan sekä perhestressiteoriaan. Keskeistä molemmissa malleissa on stressin aikaansaaman perheen sopeutumisen näkeminen dynaamisena ja kehityksellisenä prosessina. (White & Klein 2008.)

Kuvio 6. Tutkimuksen teoreettinen perusta: ABCX-malli (Hill 1949; McCubbin & Patterson 1983)

Siirtymän käsite kytkeytyy sekä voimavara- ja resilienssinäkemykseen että perhesysteemiseen ABCX-teoriaan (Cowan 1991; McCubbin ym. 1980). ABCX-mallissa (kuviokuva 6) korostuu perheen voimavarojen keskeinen rooli sekä siirtymäprosessin dynaaminen luonne. Käytän ABCX-mallia tämän tutkimuksen teoreettisena pohjana. Se sopii tämän tutkimuksen perustaksi erityisen hyvin siksi, että se kokoaa yhteen tutkimuksen pääkäsitteet.

Lasten ja perheiden selviytymiskyky

Voimavaranäkemykseen liittyy resilienssin käsite. Käytän resilienssin käsitteestä suomenkielistä käsitettä selviytymiskyky (ks. Uusitalo ym. 2009). Tämä selviytymiskyky voidaan nähdä myönteisenä sopeutumisena (Luthar, Cicchetti & Becker 2000) ja myönteisenä vastaamisena (Simon ym. 2005) stressaavaan tilanteeseen. Vastaavasti McCubbin, Thompson ja McCubbin (2001) näkevät resilienssin myönteisinä käyttäytymistapoina ja toiminnallisena kompetenssina stressaavissa olosuhteissa. Lisäksi selviytymiskyky on ymmärretty laajemmin mahdollisuutena kehittyä ilman kielteisiä vaikutuksia riskitekijöistä huolimatta (Pulkkinen 2002)

sekä yleisemmin kykynä kestää vastoinikäymisiä (Walsh 2002). Tutkimuksissa on havaittu joidenkin lasten selviytyvän hyvin monista riskitekijöistä huolimatta. Selviytymistutkimuksissa on havaittu suojaavia tekijöitä, jotka ovat auttaneet myönteistä kehitystä. Suojaavalla tekijällä on vaikutusta silloin, kun riski on suuri, muttei vähäisen riskin tilanteessa. Riskitekijäksi nimitetään seikkaa, joka on suuntaamassa lapsen kehitystä kielteiseen suuntaan joukossa, jonka jäsenillä on yhteisiä piirteitä. (Mm. Pulkkinen 2002; Luthar ym. 2000.)

Selviytymiskykyä on aiemmin tarkasteltu yksilön näkökulmasta. Kun resilienssiä tarkastellaan systeemisestä näkökulmasta, kontekstuaalisesti, käytetään perheresilienssin käsitettä. Tämä käsite kontekstualisoi stressin, tuo esiin perheen merkityksen sekä vahvistaa perheen voimavaroja. (Walsh 1996.) Perheen voimavarojen käyttö on keskeistä perheresilienssinäkemyksessä (mm. McCubbin ym. 2001). Perheiden tarkastelu selviytymiskyvyn näkökulmasta on toimiva tarkastelunäkökulma erityisesti muuttuvassa maailmassa. Perheen selviytymiskyky linkittyykin perheen siirtymätilanteisiin. (Walsh 2011, 2002, 1996; ks. myös McCubbin ym. 2001.) McCubbinin ja McCubbinin (1988) mukaan normatiivisessa siirtymätilanteessa selviytymiskykyinen perhe käyttää tehokkaasti perhesysteeminä voimavaroja sopeutuakseen tilanteeseen.

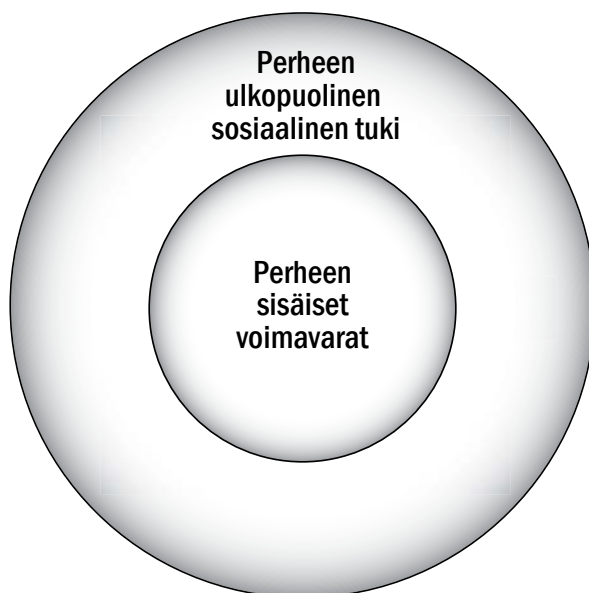
Ei-normatiivisessa siirtymässä selviytymiskykyinen perhe ei vain käytä, vaan myös luo sekä perheen sisäisiä sekä sen lisäksi myös ulkopuolisia voimavaroja sopeutuakseen. Perheresilienssin lähestymistavassa stressitilanteen nähdään tarjoavan mahdollisuuden henkilökohtaiseen ja perheen tason muutokseen ja kasvuun. Perheistä voi tuon tilanteen ansiosta tulla vahvempia ja heidän voimavaransa voivat lisääntyä. (Walsh 2002.) Resilienssikirjallisuudessa perheiden voimavaroja ja vahvuuksia käytetään pääosin synonyymeinä. Perheen vahvuuksilla tarkoitetaan vastustus- tai puskurivoimavaroja, sillä ne ovat keskeisessä roolissa muutosten kestämisessä (McCubbin & McCubbin 1988). Ekspatriaattiperheiden osalta voidaan ajatella ulkomaille muuton ja paluumuuton tarjoavan mahdollisuuden sekä perheenjäsenten henkilökohtaiseen kasvuun että myös perhesysteemin kasvuun. Kulttuuriset siirtymät avaavat mahdollisuuden ekspatriaattiperheiden vahvistumiseen sekä voimavaraistumiseen.

Ekspatriaattiperheen voimavarojen jaottelu

Niin kriisitilanteen vaatimukset kuin voimavarojen lähteetkin voivat olla kolmella eri tasolla: yksittäisen perheenjäsenen, perheyksikön tai yhteisön tasolla (McCubbin ym. 2001). McCubbin ja muut (2001) käyttävät käsitettä perheen sitkeysvoimavarat (*resiliency resources*), jotka he määrittelevät yhden tason (yksilön, perheen, yhteisön) ominaisuuksiksi, piirteiksi tai kyvyiksi, jotka helpottavat sopeutumista. He tarkoittavat perheen voimavaroilla potentiaaleja, joiden puoleen

perhe voi halutessaan kääntyä tai joita se voi luoda selviytyäkseen kriisitilantessa kohtaamistaan vaatimuksista.

Ymmärrän ekspatriaattiperheen voimavarat McCubbinin ja muiden kanssa samalla tavoin perhesysteemin potentiaaleiksi, joita se voi käyttää ja luoda selviytymisessään. Tässä työssä voimavaratarkastelu kohdistuu perheen ja yhteisön tasoille. Vaikka ymmärrän McCubbinin tavoin perheiden voimavarakäsitteen kolmitasoisena, rajaan perheenjäsenten henkilökohtaiset voimavarat tutkimuksen empirian ulkopuolelle. Perustelen tätä rajausta sillä, että erityisesti henkilökohtaiset voimavarat ovat niin moninaisia, että niiden tarkastelu laajentaisi tutkimuksen fokusta liian leveäksi. Ekspatriaattiperheen tärkeimmät voimavarat jaetaan käsillä olevassa tutkimuksessa perheen sisäisiin voimavaroihin sekä perheen ulkopuoliseen sosiaaliseen tukeen (kuvio 7). Käsitteenä perheen ulkopuolinen sosiaalinen tuki kiinnittyy tiiviisti niihin systeemeihin, joiden kanssa ekspatriaattiperhesysteemillä on rajankäyntejä. On huomattava, että nämä voimavarat eivät sijaitse toisistaan irrallaan, vaan voimavaroilla on monisyisiä ristikkäisvaikutuksia. Keskeistä ekspatriaattiperheiden voimavaroissa ei ole niiden olemassaolo tai hallinta, vaan niiden käyttäminen toiminnassa.

Kuvio 7. Ekspatriaattiperheen voimavarajaottelu

Ekspatriaattiperhe nähdään käsillä olevassa tutkimuksessa erityisesti voimavarojen näkökulmasta. Perheeseen liittyy kuitenkin voimavaratekijöiden lisäksi aina myös riskitekijöitä. Riskitekijöiden kartoittamatta jättäminenkään ei ole perusteltua, sillä muutoin perheen keskeiset haasteet eivät tulisi esiin.

Myönteisten ja kielteisten näkökulmien yhdistämistä pidetäänkin suositeltavana lähestymistapana (Wood & Tarrier 2010). Olen siten kiinnostunut ekspatriaattiperheiden voimavarojen lisäksi myös *perheiden sopeutumisongelmista*.

Kulttuuristen siirtymien yhteydessä voidaan käyttää perheakkulturaation tai -sopeutumisen käsitettä, jossa keskeistä on kulttuuriin sopeutumisen tarkastelu perheen tasolla. Akkulturaatiotutkimuksissa on tullut esiin akkulturaatiokuilun käsite, jota käytetään perheenjäsenten erilaisesta akkulturaatiotahdista. Lasten ja vanhempien akkulturaation eritahtisuus voi aiheuttaa ongelmia, kun lapset akkulturoituvat uuteen kulttuuriseen ympäristöön syvemmin ja nopeammin kuin vanhempansa. Tämä prosessi voi vähitellen erilaistaa perheen sisällä kulttuuriset arvot ja näkemykset. Perheessä voi käydä niin, että vanhemmat haluavat pitäytyä synnyinmaansa kulttuurisissa arvoissa, kun lapsi voi omaksua asuinmaan arvoja. Perheessä voi olla vaikeaa erottaa vanhempien kielteinen asuinmaan arvoihin suhtautuminen lapseen yksilönä suhtautumisesta. (Tardif-Williams & Fisher 2009, 151.)

Ekspatriaattiperheen sopeutumista ei ole kattavasti perheen tasolla tutkittu (mm. Shah & Lund 2007). Tiedetään kuitenkin, että ekspatriaattiperheen lasten sopeutumiskokemukset vaikuttavat koko perheen sopeutumiseen (Shah & Lund 2007, 99). Myös ekspatriaattiperheiden lapset tyypillisesti akkulturoituvat vanhempiaan nopeammin. Heidän vanhempansa, toisin kuin muut siirtolaiset, jättäytyvät tietoisesti uuden ympäristön ulkopuolelle. (Baker Cottrell 2011, 60; ks. myös McCaig 2011.)

Käyn seuraavaksi läpi ekspatriaattiperheiden voimavarojen näkökulmasta aiempien tutkimusten tuloksia. Samalla määrittelen keskeisimmät ekspatriaattiperheiden voimavaroihin kytkeytyvät käsitteet. Aloitan ekspatriaattiperheiden voimavarojen lähemmän teoreettisen tarkastelun perheen tason voimavaroista (luku 2.2). Tämän jälkeen siirryn sosiaalisen tuen tarkastelussa perheen ulkopuolisten systeemien tasolle (luku 2.3).

2.2 Ekspatriaattiperhesysteemi perhesuhteiden paikkana

Perheen ulkopuolella tapahtuvat muutokset, kuten siirtymät, heijastuvat perhesysteemisen teorian mukaan perheeseen. Perheen siirtymissä on keskeistä perheenjäsenten rooleissa tapahtuvat muutokset. (Cowan 1991; McCubbin ym. 1980.) Ekspatriaattiperheessä muuttosiirtymä käynnistää perhedynamiikan uudelleen organisoitumisen (Stuart, Ward, Jose & Narayanan 2010; Hyvönen 2009; Duque 2009). Perustavanlaatuisin muutos perheessä ulkomailla asumiskontekstissa tapahtuu perhesuhteissa (Kurotani 2007, 24).

Ymmärrän ekspatriaattiperheiden tarkastelussa perhesuhteet arjen merkityksellisinä vuorovaikutussuhteina, jotka rajautuvat perhesysteemin sisälle (vrt.

Sevón & Notko 2008, 13). Vaikka näen perhesuhteet pitkäkestoisina (ks. Rönkä & Kinnunen 2002, 6–7), ymmärrän ne toisaalta perhesysteemisen lähestymistavan mukaan myös dynaamisina. Perhesysteemisestä näkökulmasta perhesuhteet jaettiin aiemmin (luku 2.1) kahdenvälisiin ja koko perheen tason suhteisiin. Tämän tutkimuksen keskeisimmät ekspatriaattiperheen dyadisetsuhteet ovat vanhemman ja lapsen välinen suhde sekä vanhempien parisuhde. Aloitan perhesuhteiden tarkemman käsittelyn dyadisista suhteista ja päädyn niistä perhesysteemin tasolle.

Ekspatriaattiparisuhde

Ekspatriaattitutkimuksessa on havaittu, että ekspatriaatin tärkein tukija on oma puoliso. Ekspatriaattipuoliso on tärkeässä roolissa ulkomaankomennuksen hyväksymisessä sekä ekspatriaatin menestymisessä työssään. (Black & Stephens 1989; Black & Gregersen 1991; Mäkelä ym. 2011). Puolison sosiaalisen tuen (mm. Waxin 2004) ja parisuhteen laadun (James, Hunsley, Navara & Alles 2004) on havaittu liittyvän ekspatriaattiperheen vanhempien ulkomaille muuttoon sopeutumiseen. Perheen stressitilanteessa puolisoiden keskinäinen tuki on erittäin tärkeää – myös lasten näkökulmasta. Puolisoiden välinen sosiaalinen tuki voi estää stressin välittymisen vanhemman ja lapsen väliseen suhteeseen. (Kinnunen & Mauno 2002, 106.)

Toisaalta puolisopestiläisen tilanne ei ole ulkomailla asuttaessa helppo. Tiedetään, että ekspatriaattipuolisot kärsivät suuremmista sopeutumisvaikeuksista kuin ekspatriaatit itse (mm. Black & Stephens 1989; Brewster & Scullion 1997). Puolison roolissa tapahtuu kulttuuristen siirtymien yhteydessä suuri muutos (Kurotani 2007, 249). Muutoksen aikaansaa erityisesti puolison jääminen pois työelämästä. Tämä koetaan useimmiten kielteisesti (mm. Oksanen 2006; Duque 2009; Bikos ym. 2007; Brown 2008). Toisaalta erityisesti pienten lasten äidit voivat kokea työelämäpaineiden poistumisen ulkomailla asuttaessa myös myönteisesti (Hyvönen 2006, 2008a, 2008b). Tämän taustalla voi olla se, että pienten lasten äideille kotona oleminen on kulttuurisesti hyväksyttävää. Suomessa äidin tilapäinen kotona oleminen on yleistä, kun lapset ovat alle 3-vuotiaita, mutta elämäntehtävänä tai urana kotiäitiys on suomalaisessa kontekstissa vierasta. (ks. esim. Jallinoja 2006; Julkunen, Nätti & Anttila 2004.)

Ekspatriaattipuolisoita määrittää pitkälti kotirouvuus. Ekspatriaattikotirouvuus syntyy ja eletään parisuhteessa. Ekspatriaattikotirouvien statusta määrittävät sekä kotona oleminen että vaimona oleminen. (Oksanen 2006.) Oksanen (2006) näkee, että suomalaiset naiset ovat ulkomailla asuttaessa ennen kaikkea miehen vaimoja riippumatta siitä, minkä verran he ovat itse aiemmin kokeneet vaimouden määrittävän itseään. Tämän uuden painotuksen hyväksyminen ei

aina ole helppoa ja naiset voivat kuvailla itseään ikään kuin olisivat kadottaneet subjektiutensa. (Oksanen 2006, 85, 87.) Puolisot kokevat itsetuntonsa alentuneen (Brown 2008). Voidaan puhua puolison identiteetin uudelleen neuvotteluista, jopa identiteettikriisistä. Parisuhdetta määrittää puolison näkökulmasta riippuvuus miehestä, joka on sekä taloudellista, sosiaalista että emotionaalista (Arieli 2007; Oksanen 2006; Duque 2009). Ekspatriaattiperhe voidaan nähdä patriarkaalisen systeeminä, jossa miehen rooli on korostunut (Arieli 2007; Hardill 1998). Miehistään avoimen riippuvaiset ekspatriaattikotirouvat ovat tilanteessa, jossa heidän todellisuutensa ei vastaa länsimaista, eikä varsinkaan suomalaista, jälkimodernia ideaalia (ks. Oksanen 2006).

Oksasen (2006, 87) tuloksista tulee esiin usein kuultu toteamus siitä, että ulkomaantyökomennukselle lähdettäessä parisuhteen tulee olla ehdottomasti kunnossa. Duquen (2009, 103) tulosten mukaan ekspatriaatit eivät ymmärtäneet puolison ulkomailla asumiseen liittyviä ongelmia, vaan näkivät kotona olevan puolison elämän taloudellisten resurssien ja runsaan vapaa-ajan määrittämänä, helppona elämänä. Avioliitto oli Duquen (2009) tutkimuksen mukaan riskitekiä miesekspatriaateilla, mutta suojatekiä naisekspatriaateilla. Tähän naisia koskevaan tulokseen tulee kuitenkin suhtautua varauksellisesti, sillä tapausten lukumäärä oli vähäinen.

Naispuolisen ekspatriaatin perheitä on tarkasteltu tutkimuksessa hyvin vähän. Naisekspatriaattiperheissä erityisesti ekspatriaattipuolison tilanne on kiinnostava. Miespuolisen ekspatriaattipuolison kokemukset voivat olla kielteisempiä kuin naispuolisen puolison. Sosiaalisten suhteiden solmiminen muiden ekspatriaattiperheiden kanssa voi olla miespuolisille vaikeampaa. (Caligiuri & Lazarova 2005, 103–104; ks. Harris 2004, 826.) Miespuoliset puolisot voivat lisäksi kokea heitä kohtaan paikallisten taholta ennakkoluuloja (Duque 2009¹, 110). Myös työuran katkokseen liittyvät huolet voivat olla miespuolisilla suurempia (Harris 2004, 826).

---

¹ Duquen (2009) tutkimuksessa oli mielenkiintoinen case-tapaus: miespuolinen ekspatriaattipuoliso, joka oli ollut ulkomailla ekspatriaattipuolisona sekä ilman lapsia että lasten kanssa. Hänen kokemuksensa ulkomailla asumisesta erosivat toisistaan selkeästi. Ensimmäistä ulkomailla asumistaan hän kuvasi seikkailuna ja haasteena – samalla tavoin kuin aineiston muut miespuolisot, joilla ei ollut lapsia tai miespuoliset ekspatriaatit. Sen sijaan toista ulkomailla asumiskertaa, jossa lapset olivat mukana, kyseinen miespuolinen puoliso kuvasi samalla tavoin kuin naispuoliset puolisot. Tätä ulkomailla asumista määrittivät muun muassa yksinäisyyden tunteet ja ongelmat. (Duque 2009, 109.)

Ekspatriaattivanhemmuus

Vanhemmuutta ei ole enää pitkään aikaan nähty yksisuuntaisena prosessina, jossa vanhemmat yrittävät vaikuttaa lapsiinsa, vaan kaksisuuntaisena prosessina, jossa myös lapsilla on aktiivisempi rooli (ks. mm. Bronfenbrenner 1988; Belsky 1984). Näen ekspatriaattivanhemmuuden vanhemman ja lapsen välisenä vuoro-vaikutteisena prosessina.

Weeksin ja muiden (2010) tutkimuksessa tuli esiin ekspatriaattiperheen merkitys nuorten sosiaalisen tuen lähteenä. Erityisesti välittömästi ulkomaille muuton jälkeen perheen merkitys on keskeinen, koska nuorilla ei vielä ole vertaissuhteita uudessa asuinpaikassaan. Perheen tuki on tärkeä myös kouluun liittyvissä ongelmissa. (Weeks ym. 2010, 35.)

Kano Podolskyn (2008) mukaan japanilaisten ekspatriaattivanhempien tärkein tehtävä tulisi olla siirtymäkontekstissa lapsen emotionaalisen tasapainon varmistaminen ja muuton aiheuttaman trauman minimointi – ei lapsen kansainvälistymisen tukeminen. Hän ei esimerkiksi ymmärrä toimintaa, jossa vanhemmat laittavat lapsen ulkomaille kansainväliseen kouluun, jos tarjolla olisi myös japanilainen koulu. Kano Podolsky myös näkee, että osa vanhemmista suhtautuu liian kevyesti lapsen toistuviin muuttosiirtymiin. Kano Podolskyn tavoin Schaetti ja Ramsey (1999) sekä Hervey (2009) tuovat esiin, että vanhempien tulisi tukea lapsiaan muutoksen leimaamassa siirtymäkontekstissa luomalla ja turvaamalla jatkuvuutta perheen dynamiikassa. Jatkuvuuden turvaamisen lisäksi emotionaalisen tuen antaminen lapselle on tärkeää siirtymäkontekstissa.

Sekä Hervey (2009) että Tyler (1989) tuovat esiin ekspatriaattivanhempien tehtävän varmistaa, että lapset voivat ilmaista vapaasti tunteitaan ja kysyä kysymyksiä. Myös Yoshida ja muut (2002) havaitsivat, että positiiviseen lasten paluumuuttoon sopeutumiseen edesauttoi erityisesti toimiva kommunikaatio vanhempien kanssa. Lasten sopeutumisvaikeuksien voittaminen vaatii vanhemmilta runsaasti tunnettyötä (Arieli 2007). Emotionaalisen tuen antaminen lapselle on vanhemman huolenpitoa lapsesta, joka on lapsilähtöisen kasvatuksen keskiössä. Lapsilähtöisen kasvatuksen on todettu olevan merkittävä voimavaretekijä lapsen elämässä ja edistävän lapsen sopeutumista. (Pulkkinen 2002, 17.). Kulttuuristen siirtymien yhteydessä ekspatriaattivanhempien lapselle tarjoama emotionaalinen tuki on tärkeää.

Ekspatriaattivanhemmuus familismin ja keskiluokkaisuuden näkökulmista

Vanhemmuus kytkeytyy familismiin. Familismilla on kaksi tukipylvästä: hyvä vanhemmuus sekä kotiäitiys (Jallinoja 2006). Familistiseen ideologiaan kuuluvat niin ydinperheideaalin vaaliminen, naisten perinteinen hoivarooli kuin myös lasten alistainen suhde perheessä (Leonard 1997, ks. myös Jallinoja 2006). Familismis-

sa keskiössä on perheen arvostaminen yli yksilön (Schwartz 2007). Familismin vastinpari on siten individualismi (Jallinoja 2006).

Lasten ja aikuisten välisten sukupolvisuhteiden tarkastelussa on ollut havaittavissa lisääntyntä huolikeskustelua osana 2000-luvun alun familistista käännettä. Tätä keskustelua on käyty vanhemmuuden heikkenemisestä ja lastenkasvatuksen tilasta. Huolipuhe kiteytyy lausumassa ”vanhemmuus on hukassa”. Vanhemmuus esitetään vaikeana, jonka taustalla nähdään yhteiskunnallisia muutoksia, kuten globalisaatiota tai työnarkomaniiaa. (Jallinoja 2006; Alanen 2009.) Familistisessa keskustelussa on käsitelty muun muassa vanhemmuutta, jossa lapsilla on liian varhain ja liian paljon vastuuta ja päätösvaltaa.

Vanhemmuuteen kytkeytyvä huolipuhe on ollut havaittavissa yleisen keskustelun lisäksi myös ekspatriaattiperheen lasten tarkastelussa. Esimerkiksi Gillies (1998) tuo esiin, että ekspatriaattivanhemmat voivat olla huolissaan ulkomailla asumisajan mahdollisista kielteisistä vaikutuksista lapsilleen. Globalisaation ja työn vuoksi ulkomaille muuttaneiden ekspatriaattiperheiden vanhemmuus näyttäyty huolikeskustelua vasten erityisen haasteellisena. Ulkomaille muutto aiheuttaa sopeutumisvaikeuksia kaikille ekspatriaattiperheenjäsenille (mm. Arieli 2007). Lapsi-vanhempisuhteen merkitys korostuu siirtymätilanteessa. Ekspatriaattivanhemmuus ei näyttäisi kuitenkaan olevan täysin hukassa, sillä ulkomaille muuttosiirtymän myötä lapsen ja vanhemman välinen suhde usein vahvistuu (Kurotani 2007, 24). Suuri enemmistö, lähes 90 %, ekspatriaattiperheiden lapsista kokee suhteensa vanhempiinsa emotionaalisesti läheiseksi (Hill Useem & Downie 2011).

Hyvä vanhemmuus ei ole luokkaneutraali käsite (Vincent 2000, 24). Familismikeskustelussa ”hyvät perheet” näyttäytyvät nimenomaan keskiluokkaisina ydinperheinä (Jallinoja 2006, 166). Perheen yhteiskuntaluokkatarkastelussa keskiöön nousevat kasvatuskäytännöt, jotka näyttävät olevan luokkakohtaisia (Lareau 2003). Keskiluokkaisissa perheissä hyvään vanhemmuuteen kuuluu esimerkiksi lasten fyysisen maailman tarkka rajaaminen (Holland, Reynolds & Weller 2007). Erityisesti keskiluokkaisten vanhempien on nähty ohjaavan lapsiaan organisoituun, koulumaiseen toimintaan myös vapaa-ajalla (mm. Lareau & Weininger 2008; Vincent & Ball 2007; ks. Räsänen & Kivirauma 2011). Keskiluokkaisten vanhempien kasvatuksessa on keskeisellä sijalla lapsen lukemiseen liittyvien taitojen kehittäminen (mm. Lareau & Weininger 2008).

Keskiluokkaisia vanhempia ja erityisesti äitejä määrittää aktiivisuus suhteessa koulukontekstiin. Keskiluokkaiset äidit uhraavat lastensa koulupolun turvaamiseksi sekä aikaansa että henkistä ja emotionaalista työtään. He tukevat perheessä lasten koulunkäyntiä monin tavoin. Keskiluokkaisessa perheessä juuri äidit ovat toimintansa vuoksi keskiluokan sosiaalisia uusintajia. (Reay 2005.) Keskiluokkaiset äidit ovat muita äitejä aktiivisemmin yhteistoiminnassa koulun kanssa esimerkiksi vanhempainyhdistystoiminnassa (Räty, Kasanen & Laine 2009).

Nykykäsityksen mukaan esimerkiksi lapsen koulumenestystä (ks. luku 3.1) voivatkin selittää luokka-aseman sijaan luokkakohtaiset kasvatuskäytännöt. Käytäntöjen lisäksi tarkastelun kohteeksi ovat uudessa luokkatutkimuksessa nousseet yhteiskuntaluokan sisäiset erot ja nyanssit (Vincent & Ball 2006; Tolonen 2008; Lareau 2003) sekä muun muassa identiteetit (Tolonen 2008).

Keskiluokkaista vanhemmuutta näyttää määrittävän myös työn keskeinen rooli (ks. Jallinoja 2006). Työn ajatellaan vaikuttavan vanhemmuuteen. Lapsen näkökulmasta ei ole yhdentekevää, minkälaista työtä vanhemmat tekevät. (Kinnunen, Malinen & Laitinen 2009, 140; Lareau 2003, 249.) Tutkimuksessa työn vaikutukset lapsen ja vanhemman väliseen vuorovaikutukseen havaittiin olevan vähäisempiä pikkulapsiperheissä kuin yli 10-vuotiaiden lasten perheissä. Tämä liittyy siihen, että toisin kuin pikkulapsiperheissä isompien lasten perheissä lapsen kanssa yhdessäoloa on helpompi siirtää työasioiden vuoksi. (Kinnunen ym. 2009, 140.) Vanhempien työ kytkeytyy lasten käyttäytymiseen välittävien tekijöiden kautta. Työhön käytetty aika on pois perheeltä. Kinnunen ja Mauno (2002, 107) kuitenkin huomauttavat, että työn määrää keskeisempää on kuitenkin työn subjektiivinen kokeminen eli se, miten vanhempi työnsä kokee. Toiseksi työ on yhteydessä vanhemmuuteen, koska kokemukset yhdeltä elämänalueelta kulkeutuvat toiselle elämänalueelle. Työllä ei ole vain kielteisiä yhteyksiä lapsiin. Esimerkiksi työn itseohjautuvuus linkittyy vanhemmuuteen, jota määrittää myös itseohjautuvuus. Tällöin vanhemmat perustelevat näkemyksiään ja kannustavat lapsiaan omaan ajatteluun, mikä ehkäisee käyttäytymisongelmia. (Kinnunen & Mauno 2002, 108.)

Vanhemmuus on harvoin sukupuolineutraalia toimintaa (mm. Jamieson 1999; ks. Jallinoja 2006). Erityisesti ekspatriaattikontekstissa naisten ja miesten roolit näyttävät eriytyvän voimakkaasti. Tarkastelen seuraavaksi vanhemmuutta erikseen isyyden ja äitiyden näkökulmasta.

Isyys ekspatriaattiperheessä

Varhaiset isyystutkimukset selvittivät isän puuttumisen tai poissaolon seurauksia lapsen kehitykseen. Tuolloin tutkittiin muun muassa merimiesten ja matkatyötä tekevien isien lapsia. Isän poissaoloa tarkastelleet uudemmat tutkimukset ovat näyttäneet, että isän poissaolo on kompleksisempi ilmiö kuin mitä varhaiset tutkimukset osoittivat. Isä voi olla fyysisen poissaolon lisäksi tai sijaan poissa psyykkisesti. (Huttunen 1994, 49–50.) Vaikka poissaolevan isän tutkimuksella on pitkät perinteet, ekspatriaatti-isää ei ole lapsen kehityksen näkökulmasta tutkittu.

Poissaolevan isän ja perinteisen isän välillä on vain pieni ero – aina ei edes sitäkään. Perinteisen isän perheeseen sitoutuminen tarkoittaa sitä, että hän kantaa vastuuta perheen aineellisesta ja ulkoisesta hyvinvoinnista. Perinteinen isä ei halua isyyden tunkeutuvan hänen identiteettiinsä, työhönsä tai harrastuksiinsa.

Isyys on perinteiselle isälle vankkaa perheeseen kuulumista sekä käytettävissä olemista. Hän puuttuu kasvatukseen vain valikoivasti, sillä kasvatuksen päävastuu on äidin harteilla. Isä on siten vanhempana toissijainen. Perinteisen isän odotetaan identifioituvan isyyteen ulkoisesti, muttei niinkään sisäisesti. (Huttunen 1994, 46–51.) Työroolin keskeisyys määrittää sekä perinteistä isää että ekspatriaattiisää. Ekspatriaatti-isät tekevät usein pitkiä työpäiviä ja matkustavat paljon ulkomailla asuttaessa (mm. Hyvönen 2008b). Perinteistä isää ja ekspatriaattiisää yhdistää lisäksi se, että ekspatriaattiperhekontekstissa isä näyttää huolehtivan pääosin perheen kontakteista kodin ulkopuolella. Ekspatriaatti-isän voisi olettaa toteuttavan, ainakin ulkomailla asumisen ajan, perinteistä isyyttä.

Toisaalta Duquen (2009, 55) tutkimuksen mukaan lähes puolet (44 %) suomalaislasten ekspatriaattivanhemmista, jotka olivat yleensä isiä, arvioivat suhteensa lapsiinsa muuttuneen myönteiseen suuntaan ulkomailla asumisen aikana. Lasten ja isien suhteen myönteisyydestä kertoo myös Brownin (2008) tutkimus, jossa havaittiin lasten läsnäolon ulkomailla asuttaessa vähentävän ekspatriaattin stressiä. Lisäksi Kurotanin (2007) tutkimuksessa havaittiin japanilaisten ekspatriaatti-isien olleen ulkomailla asuttaessa enemmän lastensa kanssa kuin kotimaassa asuessaan. Ekspatriaatti-isän perinteinen rooli ei näyttäydy näiden tulosten valossa itsestäänselvältä. Nykyisä voi sekä keskittyä uraansa että osallistua vanhemmuuteen ja kotiin (Julkunen ym. 2004, 158).

Konstruktivistisen näkemyksen mukaan mies elää aikaan ja paikkaan sitoutuneessa kulttuurissa, joka tuottaa isyyden rajat ja mahdollisuudet (Huttunen 1994, 53). Kontekstuaaliset tekijät, kuten työmahdollisuudet, kulttuuriset odotukset ja sosiaalinen tuki, vaikuttavat isyyteen jopa enemmän kuin äitiyteen (Doherty, Kouneski & Erickson 1998). Voi olla, että erityisesti ekspatriaatti-isyys on voimakkaassa muutoksessa kulttuuristen kontekstien vaihtuessa siirtymien myötä.

Äitiys ekspatriaattiperheessä

Ekspatriaattipuolison keskeisimmäksi rooliksi nousee ulkomailla asuttaessa vanhemmuus, käytännössä siis äitiys (Bikos & Kocheleva 2012). Lasten olemassaolo helpottaa naisten uuteen asuinmaahan asettautumista, sillä heidän kauttaan muodostuu moninaisia sosiaalisia siteitä (Hyvönen 2009). Äitiyttä ekspatriaattiperheessä ei ole myöskään kattavasti tutkittu. Hyvösen (2008b, 2009) tutkimuksessa saatiin joitakin tietoja äitiydestä ekspatriaattikontekstissa. Hän havaitsi äitiydessä tapahtuvan ulkomailla asuttaessa muutoksia. Hyvösen tutkimuksen tulosten mukaan näyttäisi siltä, että ekspatriaattiperheessä isyyden tavoin myös äitiys rakentuu ja rakennetaan kontekstuaalisesti.

Edellä vanhemmuudessa tuli esiin emotionaalisen tuen ja tunnetyön merkitys kulttuurisissa siirtymissä. Äitiys on perinteisesti ekspressiivisenä roolina olemista, tuntemista ja tunteiden näyttämistä. Tyypillisesti äidit ovat enemmän emotionaali-

sesti ja käytännöllisesti tekemisissä lastensa kanssa kuin isät (Reay 2005; Jamieson 1999). Ekspatriaattiperheessä tämä tunnettyö jää äidin tehtäväksi (Arieli 2007).

Äidit toimivat välittäjinä perheen sisällä lapsen ja isän välillä sekä sisarusten välillä (Ribbens 1994, Vincent 2000). Vaikka perheessä äiti olisi ekspatriaatti, lasten valmistaminen muuttoon ja tukeminen muuton jälkeen jää hänen vastuulleen (Harris 2004, 827). Juuri äidit joutuvat uudelleen luomaan ”perheen” tilanteessa, jossa illuusio ”normaalista” perhe-elämästä murenee tai perheen rajoja täytyy vetää uudelleen (Ribbens 1994; 166). Ekspatriaattiperheen ulkomaille muutto ja paluumuutto aiheuttavat juuri tällaisen tilanteen.

Äitien psyykkistä energiaa kuluttavat ulkomailla sekä uusien rutiinien luominen että toimivan ihmissuhdeverkoston pystyttäminen (Oksanen 2006.) Ekspatriaattiperheen äidit pitävät sosiaalisia suhteita kotimaahan yllä koko perheen puolesta (Oksanen 2006, Hyvönen 2009). Äideillä onkin perheissä välittäjän rooli myös suhteessa perheen ulkopuoliseen maailmaan. Tässä roolissa he toimivat yksityisen ja julkisen rajalla. (Ribbens 1994, 167, 198; Vincent 2000, 27.)

Ulkopuolisesta maailmasta koulu on konteksti, johon ekspatriaattiperheen äidillä on kiinteät kontaktit. Äidin rooli lasten koulutyön tukemisessa on keskeinen erityisesti ulkomailla asuttaessa (Oksanen 2006). Kurotanin (2007, 20) mukaan japanilaisten äitien tukea lastensa koulunkäynnille Yhdysvalloissa asuessa määrittää kaksinainen taakka. Arkipäivisin useimmat lapset käyvät paikallista koulua ja tämän lisäksi lapset käyvät lauantaisin japaninkielistä koulua (*nihongo hoshuko*). Tämä äitien lastensa koulunkäynnille antama tuki ei ole tyyppillistä vain ekspatriaattiperheen äideille, vaan yleensäkin äideille (mm. Metso 2004) ja tarkemmin keskiluokkaisille äideille (ks. keskiluokkainen vanhemmuus).

Äitiys on ulkomailla asuttaessa useimmiten nimenomaan kotiäitiyttä, joka on familismin ideologinen pilari (ks. edellä). Ekspatriaattiperheen sisällä näyttää ulkomailla asuttaessa vallitsevan perinteiset porvarillisen ydinperheideaalin sukupuolittuneet roolit, jossa äiti keskittyy kotiin ja perheeseen (ks. Leonard 1997). Hill Useem ja Downie (2011) näkevät ekspatriaattiperheen äidit ennemmin ”koti-pääällikköinä” kuin kotirouvina, koska apulaiset yleensä huolehtivat varsinaisista kotitöistä. Vastuu arjen pyörittämisestä on ulkomailla asuttaessa lähes kokonaan äideillä (Hyvönen 2008b; vrt. Kinnunen & Mauno 2002). Cooke (2001) havaitsi, että lasten läsnäolo perheessä aiheuttaa ulkomaille muuton myötä puolison työelämän ulkopuolelle jäämisen. Nimenomaan vanhemman rooli – puolison roolin sijaan – edellyttää kotiin jäämistä ulkomailla asuttaessa. Toimimalla ainoastaan kodin piirissä perinteisessä äidin roolissa suomalaisten ekspatriaattiperheen äidit rikkovat suomalaisten työmarkkinoiden sukupuolittuneita käytäntöjä (Oksanen 2006). Tilanne on tässä suhteessa hyvin erilainen esimerkiksi verrattuna amerikkalaiseen kontekstiin (ks. Warinowski 2011b).

Perinteisesti äitiyden paikaksi on määrittynyt koti. Ekspatriaattiperheiden äidit toimivat tässä perinteisessä roolissa kodintekijöinä ulkomailla asuttaessa

(ks. Kurotani 2007, 27). Kurotani (2007, 29) pohtii, että kun globaali tulee kotiin, kodista voi tulla tila, jossa työstetään globaalia. Kun puoliso ei työskentele ulkomailla asuttaessa, ekspatriaattiperheen elämä kääntyy kohti kotia. Kodista on tutkimuksen piirissä useita käsityksiä ja määritelmiä. Sitä voidaan tarkastella paikkana ja tilana, joka voi olla esimerkiksi aineellinen, historiallinen, sosiaalinen, kulttuurinen tai sukupuolittunut. Ymmärrän kodin Vilkon (1998, 28) tapaan kaksitahoisena. Yhtäältä koti voidaan nähdä tietyssä paikassa, tietyssä aikana sijainneena asuntona, fyysisenä tilana. Toisaalta koti on nimenomaan mielen koti, symbolinen tila. Tästä näkökulmasta koti on eksistentiaalinen suure, johon kiteytyy yksilöllisiä kokemuksiamme ja tunteitamme. Keskeistä tässä jälkimmäisessä kotikäsitöksessä on kodin tunne (ks. luku 3.2).

Ekspatriaattiperhesysteemin suhteet

Tarkastelen seuraavaksi perhesysteemistä tasoa ja sen voimavaroina tarkemmin perheiden yhteenkuuluvuutta, ajallisia voimavaroja sekä rutiineja. Erityisesti rutiinien tarkastelussa perheen voimavarat nähdään aktiivisena toimintana, perhekäytäntöinä.

Perhesysteemiseen ja lapsuudentutkimukselliseen ajatteluun perustuen ekspatriaattiperhe voidaan ajatella tilana. Fechterin (2007b) mukaan ulkomailla asumisen aikana ekspatriaatit luovat erityisiä tiloja ja toimivat niissä. Kuplan käsitteessä korostuu sen sisällä oleva keinotekoinen ilmapiiri. Ekspatriaattien tilat ovat sisäisesti jaoteltuja. Ekspatriaattien tilat voidaan nähdä yksilöiden käytännöillään rakentamina ja alati muokattavina. Fyysiset ja sosiaaliset tilat ovat toisaalta erillisiä, mutta ne myös risteävät ja lomittuvat. (Fechter 2007b.) Ekspatriaattiperheiden on nähty sijaitsevan omassa yksityisessä² kuplassaan, ”perhekuplassa” (esim. Schaetti & Ramsey 1999). Ekspatriaattiperheen on luotettava sisäiseen tukeensa ulkomailla asuttaessa. Kun tämä tuki toimii, perhesiteet vahvistuvat. Ekspatriaattiperhettä voidaan pitää äärimmäisenä ydinperheenä. (Schaetti & Ramsey 1999; ks. McLachlan 2007.)

---

² Perheeseen liittyvät asiat on aiemmin luettu yksityisyyden alueelle. 1900-luvun alun perhettä määrittänyt yksityisyys. Tuolloin perheen sisäisiin asioihin ei voitu juuri puuttua ulkopuolelta. (mm. Marin 1994; Vincent 2000.) Sama yksityisyys näyttäisi määrittävän ekspatriaattiperheitä. Kun perheeseen liittyvistä asioista on tullut julkisen keskustelun aiheita, myös perheen yksityisyys on uudelleen arvioitavana (Vincent 2000, 23). 1990-luvulla perhe ei enää ole yksityinen, vaan sitä määrittää institutionalisoituminen, jolloin perheen jäsenten elämään voidaan puuttua perheen ulkoa (Marin 1994, 18). Nykyisin yksityisen ja julkisen elämänpiirin vastakkainasettelun sijaan henkilöiden roolit nähdään enemmän moninaisina ja tilannekohtaisina (mm. Fahey 1995).

Ekspatriaattiperheen yhteenkuuluvuus

Ekspatriaattiperheen ”kuplan” sisäistä tilaa on kuvattu yhteenkuuluvuuden, koheesion käsitteellä. Perheen yhteenkuuluvuus on perhesysteemisen teorian keskeinen käsite, jolla tarkoitetaan perhettä yhdistävää emotionaalista sidettä. Yhteenkuuluvuudessa on keskeistä se, miten systeemi tasapainottaa erillisyyden ja yhteenkuuluvuuden. (Olson & Gorall 2003; McCubbin ym. 2001.) Perheen yhteenkuuluvuus kytkeytyy familistiseen ajatteluun (Julkunen ym. 2004, 170). Periaatteessa mikä tahansa perheen ulkopuolinen aktiviteetti voi vähentää perheen koheesiota. Perheen koheesion ja yksilöllisyyden välillä on mahdollista pitää tasapainoa. (Ribbens 1994, 165–166).

Ekspatriaattiuden kontekstissa perheen yhteenkuuluvuuden merkitys korostuu, sillä perheen koheesio on tärkeä perheen tason voimavara stressaavaan tilanteeseen sopeutumisen kannalta (McCubbin ym. 2001; Caligiuri ym. 1998a). Ekspatriaattiperheen yhteenkuuluvuuden on todettu olevan yhteydessä ekspatriaattipuolison sopeutumiseen (Ali, van der Zee & Sanders 2003; Copeland & Norell 2002) sekä lapsen sosiokulttuuriseen sopeutumiseen (van der Zee ym. 2007).

Nathanson ja Marcenko (1995, 421) nostavat esiin perheen yhteenkuuluvuuden käsitteen TCK-tutkimuksessaan. He näkivät perhe-elämän lapsen ulkomailla asumisen aikaisen hyvinvoinnin kannalta tärkeämpänä kuin lapsen ystävyys-suhteet tai harrastukset. Vastaavaan tulokseen ovat päätyneet myös van der Zee ja muut (2007). He havaitsivat, että ekspatriaattiperheen yhteenkuuluvuus ennusti parhaiten lasten sekä elämänlaatua että sosiokulttuurista sopeutumista (ks. myös Nathanso & Marcenko 1995).

Ulkomailla asuttaessa perheellä näyttäisi olevan vahvemmat siteet toisiinsa kuin kotimaassaan (esim. Copeland & Norell 2002; Duque 2009). Ulkomaille muuttokontekstissa perheen terve yhteenkuuluvuus on erityisen tärkeää, sillä perheenjäsenten tulee muodostaa uusia perheen ulkopuolisia sosiaalisia verkostoja. Perheen keskitasoinen koheesio on ideaalisin kohdemaahan sopeutumisen kannalta. Jos yhteenkuuluvuutta on liikaa, perheenjäsenet eivät pysty muodostamaan sosiaalisia suhteita perheen ulkopuolella. Jos sitä on taas liian vähän, perheenjäsenet eivät havaitse toistensa tarpeita. Ekspatriaatiokontekstissa tämä perheenjäsenen emotionaalisten tarpeiden huomiotta jääminen voi aiheuttaa emotionaalisia vaikeuksia. Esimerkiksi jos ekspatriaattiperheen lapsella on koulussa vaikeuksia saada ystäviä, tilanne voi johtaa masennukseen, jolleivät vanhemmat puutu tilanteeseen. (Caligiuri ym. 1998a.)

Perheen yhteenkuuluvuuden yhteydessä on muistettava, että perheen yhtenäisyyteen voivat tuoda omat haasteensa muun muassa perheenjäsenten muuttuvat roolit sekä perheen sisäinen kulttuurinen erilaisuus ulkomaille muutto- sekä paluumuuttokontekstissa. Oman lisädynamiikkansa ekspatriaattiperheeseen voi tuoda parisuhteen monikulttuurisuus. Tällä ei ole vaikutusta ainoastaan parisuhteeseen, vaan koko perheeseen ja sitä kautta muun muassa lapsen iden-

titeettineuvotteluihin (Roos 2009). Suomessa oli noin 60 000 kaksikulttuurista avioliittoa vuonna 2010. Suomalaismiehillä on useammin ulkomaalaistaustainen puoliso kuin naisilla. (Tilastokeskus 2010.) Monikulttuuristen avioliittojen määrä on Suomessa kasvanut ja erityisesti kasvua on tapahtunut monikulttuurisissa avioliitoissa suomalaisten miesten kohdalla. Monikulttuuristen avioliittojen enustetaan myös tulevaisuudessa kasvavan niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. (Heikkilä 2004, 3; McFadden 2001, 41.) Ekspatriaattiperheiden osalta ei ole tietoa monikulttuuristen avioliittojen osuudesta.

Ekspatriaattiperheen ajalliset voimavarat

Lasten näkökulmasta työelämä näyttäytyy pitkälti ajankäytön kautta – sen ajan kautta, jonka vanhemmat viettävät kotona heidän kanssaan ja sen, jonka ajan he ovat muualla (Alanen & Strandell 2004, 171). Työtuntien eli sopimuksellisen ajan³ näkökulmasta suomalaiset näyttäytyvät työkeskeisinä (Kinnunen & Mauno 2002). Miehet käyttävät keskimäärin enemmän aikaansa työhön kuin naiset myös suomalaisessa työelämäkontekstissa (Kinnunen ym. 2009). Ylempiin ammattiteihin kuuluvat suomalaismiehet tekevät muita ei-manuaalista työtä tekeviä enemmän ansiotyötä. Ylemmillä ammattiteillä työnteko keskittyy arkipäiviin, jolloin työpäivät ovat varsin pitkiä. (Oinas ym. 2010). Korkeassa asemassa olevat palkansaajat joutuvat erityisen kovien aikapaineiden alle on näkökulmana sitten objektiivinen ajankäyttö tai subjektiiviset kokemukset (Oinas ym. 2010, 123). Suomen tekniikan alan akateemisista työntekijöistä lähes 90 prosenttia työskentelee yli sovitun työajan (Muhonen 2002, 9). Ekspatriaateilla työhön käytetty aika näyttää kasvavan entisestään ulkomailla asuttaessa (ks. Duque 2009, 51). Näiden tulosten perusteella ekspatriaatit näyttäytyvät erityisen työkeskeisinä.

Työhön käytetyn ajan osalta ekspatriaattiperheissä olennaista on, että ulkomaille muuton vuoksi puoliso useimmiten jättäytyy työelämän ulkopuolelle. Suomalaisekspatriaattien puolisoitten työskentelystä tiedetään, että ennen ulkomaille muuttoa puoliso työskenteli 67 prosentissa suomalaisista ekspatriaattiperheistä, kun taas ulkomailla puolisoista työskenteli ainoastaan 20 prosenttia (Riusala & Suutari 2000). Duquen (2009, 53) tutkimuksessa suomalaisekspatriaattien puolisoitten ulkomailla työskentely oli hieman yleisempää: 33 prosenttia puolisoista työskenteli ulkomailla asuttaessa. Kahden uran perheenä eläminen ulkomailla

³ Ajankäyttötutkijat luokittelevat ajan neljään luokkaan: sopimukselliseksi ajaksi, sitoutuneeksi ajaksi, henkilökohtaiseksi ajaksi sekä vapaa-ajaksi. Sopimuksellinen aika sisältää ansiotyöhön käytetyn ajan. Sitoutuneeseen aikaan kuuluvat esimerkiksi kotityöt. Henkilökohtainen aika kuluu nukkumiseen, syömiseen ja peseytymiseen. Vapaa-aika on ylijäämäluokka, joka sisältää muihin luokkiin kuulumattoman ajankäytön. (Oinas, Anttila & Nätti 2010.)

asuttaessa näyttäisi olevan kohtalaisen harvinaista myös suomalaisten ekspatriaattiperheiden osalta.

Kotitöiden vaatiman ajan suhteen luokka-asemien välillä ei yleisesti juuri ole eroja. Tosin viikonpäivittäisessä tarkastelussa on havaittavissa, että arkisin kotityöhön käytetään vähemmän aikaa ylemmissä professioammateissa. (Oinas ym. 2010, 115, 118.) Naisilla on edelleen suurempi vastuu perheestä ja kodista suomalaisessa kontekstissa, mikä näkyy miehiä suurempana kotityöhön käyttämänä aikana (Kinnunen ym. 2009). Kun ulkomailla asuttaessa mies on perheen ainoa työssäkäyvä, tyypillisesti kotona oleva vaimo vastaa kotitöistä tyypillisesti. Ansiotyön ulkopuolella oleva vaimo antaa aikaresursseja miehelleen, mutta kotona oleva miespuoliso ei tarjoa samanlaista resurssia työssäkävälle vaimolleen (Julkunen ym. 2004, 162). Toisaalta ulkomailla asuttaessa ekspatriaattiperheissä kotitöihin käytetty kokonaisaika on oletettavasti pienempi kuin kotimaassa, sillä ulkomailla asuttaessa on usein käytettävissä erilaisia kotitalouspalveluita.

Vapaa-ajassa erotetaan rakentava, järjestetty toiminta ja järjestämätön vapaa-aika (mm. Pulkkinen 2002). Rakentavaan toimintaan osallistuminen antaa tilaisuuden harjoitella sosiaalisia, fyysisiä ja älyllisiä taitoja sekä kehittää prososiaalisia asenteita. Lisäksi rakentavassa toiminnassa vahvistuu kuulumisen tunne sekä muodostuu tukiverkkoja. (Pulkkinen 2002, 25.) Lasten järjestetty toiminta, kuten harrastukset, on erityisesti keskiluokkaisten perheiden kiinnostuksen kohteena, mikä heijastuu perheiden ajankäyttöön (Lareau 2000; Lareau & Weininger 2008). Keskiluokkaisten perheiden ajankäyttöä kuvataan usein hektiseksi. Päivittäinen perhe-elämän rytmi sekä viikonloppujen ja lomien vietto määräytyvät lasten harrastusten mukaan. Lasten arki on tarkasti aikataulutettua. Eri perheenjäsenien aikataulujen yhteensovittamisesta voi aiheutua perheen sisäisiä konflikteja. (Lareau 2000; Lareau & Weininger 2008.) Ekspatriaattiperheiden lasten harrastuksiin osallistumisesta ei ole juurikaan tutkittua tietoa.

Ekspatriaattiperheen yhteinen aika sisältyy pääosin järjestämättömään vapaa-aikaan. Perheen yhteinen aika on perhesysteemin tason yksi voimavaroista (mm. McCubbin ym. 2001), joka kytkeytyy familismiin (Julkunen ym. 2004, 170). Perheen parissa vietetyn ajan määrää ei voi korvata laadulla (Kinnunen & Mauno 2002). Ekspatriaatit, joilla on lapsia, haluavat viettää perheettömiä enemmän aikaa kotona ulkomailla asumiskontekstissa (Tung 1998). Ekspatriaattiperheet viettivätkin ulkomailla enemmän aikaa yhdessä kuin kotimaassa (Hill Useem & Downie 2011; Duque 2009; Kurotani 2007). Perheiden yhteinen aika kuluu ulkomailla asuttaessa esimerkiksi retkeillen. Nathansonin ja Marcenkon (1995) mukaan puolet ekspatriaattiperheistä kävi vähintään puolen päivän pituisella retkellä kerran kuukaudessa. Lasten emotionaalista hyvinvointia ennusti perheretkien lukumäärä (Nathanson & Marcenko 1995).

Vanhemman ja lapsen välinen aika nähdään lapsen suotuisan kehityksen kannalta erityisen tärkeäksi tekijäksi. Ekspatriaattiperheen lapset näkevät useammin

ulkomailla asuessaan riittävästi äitiään (94 %) kuin isäänsä (73 %) (Nathanson & Marcenko 1995, 419). Ekspatriaattipuolisoilla oli ulkomailla asuessa enemmän aikaa käyttää lapsistaan huolehtimisiin, mitä he pitivät yleisesti myönteisenä asiana (Duque 2009, 96). Äidin ja lapsen yhteinen aika näyttää lisääntyvän ulkomailla asumiskontekstissa. Lasten suhtautuminen ulkomailla asumiseen on havaittu olevan yhteydessä siihen, näkevätkö lapset riittävästi äitiään. Toisaalta lasten emotionaalista hyvinvointia ennusti parhaiten se, näkivätkö lapset riittävästi isäänsä. (Nathanson & Marcenko 1995.) Vanhempien ajan ja lapsen sopeutumisen yhteys ei kuitenkaan näyttäytyä suoraviivaisena. Hervey (2009) nimittäin havaitsi tutkimuksessaan, ettei vanhempien lapsensa kanssa ulkomailla asuttaessa käyttämä aika muuttanut merkittävästi lasten sopeutumista. On huomattava, että kyseisessä tutkimuksessa tutkittiin paluumuuttoon sopeutumista, joten voi olettaa, että ulkomailla käytetty yhteinen aika heijastuisi ulkomaille muuttoon sopeutumiseen.

Järjestämättömään vapaa-aikaan sisältyy perheen yhteisen ajan lisäksi myös aika, jonka lapsi viettää yksin. Suomalaisessa kontekstissa lapsen itsenäistymisen korostaminen ja koululaisen yksin olemisen näkeminen normaalina poikkeaa monen muun asuinmaan kulttuurisista käsityksistä. Vasta 2000-luvulla pienten koululaisten suomalaiskulttuurinen yksin olemisen käytäntö on alkanut kyseenalaistua. (ks. mm. Strandell & Forsberg 2005).

Ekspatriaattiperheen arjen rutiinit

Yhtäältä arki muuttuu hitaasti ja se suojaa siten henkilöitä muutostilanteessa (Jokinen 2005, 9). Toisaalta arki kadottaa stabiilisuutensa ulkomaille muuton myötä, mikä tekee ekspatriaattiperheiden arjesta ei-arkipäiväistä (Kurotani 2007, 29). Ekspatriaattiperhe toteuttaa toimijuuttaan rakentamalla arkeaan muuttosiirtymissä.

Arjella on tilallinen ulottuvuutensa, joka kytkeytyy kodin tuntuun. Arjen ajallinen ulottuvuus on toistavaa. Kodintuntu ja rutiinit syntyvät ajan ja tilan muokkaamisen kautta. Perheen toiminnassa ajallisista arjen toistoista tiivistyy rutiineita ja rituaaleja, jotka rakentavat keskeisesti lapsen arkea. (Jokinen 2005.) Siirtymätilanteessa perheen rutiinit ja rituaalit voivat olla erityisen merkityksellisiä (Wildenger, Lee McIntyre, Fiese & Eckert 2008), mutta ne voivat myös vaarantua (Fiese ym. 2002). Juuri perheen rutiineiden ja rituaalien avulla perhe-elämän vaikutus yksilön sopeutumiseen tulee esiin (Fiese ym. 2002). Perheen rutiineiden ja rituaalien onkin havaittu olevan yhteydessä lapsen sopeutumiseen ja identiteettiin (Fiese ym. 2002; ks. Wildenger ym. 2008). Pysyvät rutiinit voivat olla lasta suojaavia tekijöitä (Wildenger ym. 2008). Rutiinit voivat olla erityisen hyödyllisiä tilanteessa, jossa perhetilanne on stressaava (Wildenger ym. 2008; Howe 2002). Howe (2002) ehdottaakin, että perherutiineiden tutkimus voisi hyödyttää sopeutumistutkimusta. Perheen rutiinit ja rituaalit voivat luoda eksp-

atriaattiperheen siirtymäkontekstissa jatkuvuutta (Schaetti & Ramsey 1999; ks. Hervey 2009).

Perheen rutiinien ja rituaalien tarkastelu perustuu erityisesti ekokulttuuriin, mutta myös perhesysteemiseen teoriaan. Rutiinit ja rituaalit ovat nykyä-sityksen mukaan perhe-elämän keskeisiä elementtejä (Fiese ym. 2002). Perheen rutiinit muodostavat yhden perhesysteemin tason voimavaroista (mm. McCubbin ym. 2001). Perheen rutiinit ovat helpoimmin tarkasteltavia perhekäytäntöjä (Fiese ym. 2002, 387). Perheen rutiineita ovat muun muassa ruokailu sekä nukkumaan meneminen. Rituaaleja ovat esimerkiksi syntymäpäivien ja joulun vietto. Rituaali eroaa rutiineista siinä, että ne ovat luonteeltaan symbolisia ja niihin sisältyy affektiivinen komponentti. Perinteestä tekee rituaalin juuri niiden subjektiivinen merkitys perheille. Perheen rituaalit luovat kuulumisen tunnetta. (Fiese ym. 2002.) Käytän perheen rutiineista ja rituaaleista yhteisnimitystä perheen rutiinit. En siis sisällytä eksplisiittisesti symbolista ulottuvuutta käsitelmäärittelyyn. Ekspatriaattiperheiden rutiineihin kuuluvat muun muassa juhlien vietto, kodin sisustus sekä päivittäiset perheen toiminnot kuten ruokailut.

2.3. Ekspatriaattiperhesysteemin ulkopuolinen sosiaalinen tuki

Perhe käsitetään perhesysteemissä teoriassa muuttuvaksi, dynaamiseksi systeemiksi, joka on laajemman sosiaalisen systeemin osasysteemi. Vaikka ekspatriaattiperhe on lapselle keskeinen konteksti, perhe ei ole kuitenkaan lapsen ainoa systeemi (ks. Duckworth 2008). Ekspatriaattiperheen raja suhteessa muuhun maailmaan erottaa perhesysteemin ympäristöstään. Muuttosiirtymät asettavat haasteen kaikille ekspatriaattiperheen ja ulkopuolisten systeemien välisille rajankäynneille. (Fechter 2007b; White & Klein 2008; ks. Rönkä & Kinnunen 2002.)

Ekspatriaattiperheiden lapset tulisi nähdä sosiaalisten verkostojen jäseninä (Grimshaw & Sears 2008, 263). Ekspatriaattiperheillä sosiaaliset verkostot eivät ole vain paikallisia tai kansallisia, vaan myös ylirajaisia (ks. luku 1.1). Käsitteenä 'perheen ulkopuolinen sosiaalinen tuki' sopii tämän tutkimuksen käsitteeksi perhesysteemisen teorian rajanäkemyksen vuoksi. Lisäksi se saa perustelunsa juuri tästä spesifistä tutkimuskontekstista käsin, jossa perhesysteemi on ulkomailla kovin yksin ja irrallaan muista systeemeistä. Tuki tulee "ulkopuolelta" – kenties Suomesta asti. Jaan ekspatriaattiperheen ulkopuolisen sosiaalisen tuen epäviralliseen ja viralliseen tukeen (ks. McCubbin ym. 2001; Cooke, Martin Rossmann, McCubbin & Patterson 1988). Informaalisen tuen osalta tarkastelen sukulais- ja ystäväverkostojen tarjoamaa sosiaalista tukea kulttuurisissa siirtymissä. Formaali tuki määrittyy tässä tutkimuksessa työ- ja koulukontekstien ekspatriaattiperheille antamaksi sosiaaliseksi tueksi.

Ekspatriaattiperheen epävirallinen sosiaalinen tuki

Ekspatriaattiperheen ulkopuolinen sosiaalinen tuki muodostuu ulkomailla ystäväistä ja sukulaisista (Duque 2009, 82), toisin sanoen epävirallisesta sosiaalisesta tuesta. Ball (2003) näkee keskiluokkaisille perheille juuri epäviralliset sosiaaliset verkostot keskeisempinä tietolähteinä kuin viralliset reitit. Esimerkiksi kouluvalintatilanteessa keskiluokkaisten perheet käyttävät epävirallista, ”kuumaa tietoa”. (Ball 2003; Ball & Vincent 1998.)

Toisaalta tutkimustulokset antavat myös viitteitä siitä, että keskiluokkaisten lasten elämässä epävirallisilla suhteilla ei olisi yhtä keskeinen merkitys kuin työväenluokkaisista taustoista tulevilla lapsilla. Keskiluokkaisilla lapsilla harrastuksiin osallistuminen osaltaan supistaa kontakteja ikätovereihin (ks. Lareau 2000; Lareau & Weinger 2008). Työläistäustaisten lasten elämässä yhteys sukulaisuusverkostoon korostuu keskiluokkaisista taustoista tuleviin lapsiin verrattuna (Lareau 2003, 67). Keskiluokkaisten lasten ”kehittämisprojektin” seurauksena lasten kontaktit sukulaisiin ovat vähäisempiä kuin työväenluokkaisilla lapsilla (ks. Lareau 2000; Lareau & Weinger 2008).

Ystävöverkoston tarjoama sosiaalinen tuki ekspatriaattiperheelle

Näen ystäväsuhteen tässä tutkimuksessa vertaissuhteena. En liitä ystäväverkotkäsitteeseen arvottavaa aspektia, joten sisällytän käsitteeseen myös kaveri- ja tuttavasuhteet. Lisäksi käyttämästäni verkotkäsitteestä huolimatta olen kiinnostunut näistä vertaissuhteista laajasti – myös silloin kun kyseessä ei ole selkeä suhdeverkosto. Jaan ekspatriaattiperheenjäsenten vertaissuhteet kolmeen pääkategoriaan: Suomessa asuviin suomalaisiin, paikallisiin sekä ekspatriaattisuhteisiin. Nämä kategoriat ovat suuntaa-antavia, eivät toisensa täysin poissulkevia. Ekspatriaattisuhteet jakautuvat tarkemmin suomalaisekspatriaatteihin – joka sijaitsee sekä ekspatriaattiuden että suomalaisuuden alueilla – sekä muihin ekspatriaatteihin.

Sosiokulttuurinen ja psykologinen sopeutuminen liittyvät eri tavalla eri sosiaalisen tuen kategorioihin. Kontaktit valtaväestön kanssa ovat tärkeitä sosiokulttuurisen sopeutumisen näkökulmasta. Psykologisessa sopeutumisessa oman kulttuurisen ryhmän sosiaalinen tuki on keskeinen tukiverkosto. (Ward & Kennedy 1993a; Liebkind 2000.)

Suhteet Suomessa asuviin suomalaisiin. Hyvönen (2008a, 2008b, 2009) käyttää lähtömaan siteistä granovetteriläistä käsitettä vahvat siteet, joka kuvaa lähtömaan siteiden merkitystä. Näiden siteiden kehittyminen vie aikaa ja ne ovat henkisesti tärkeitä. Ulkomailla asuttujen vuosien myötä yhteydenpito ystäviin kuitenkin hiipui. (Hyvönen 2009.) Duquen (2009, 82) tutkimuksessa ekspatriaattien ystävät pysyivät ulkomailla asumisen aikana kutakuinkin samoina, toisin sanoen ystävät asuivat kotimaassa, jos ulkomailla asumisaika oli lyhyt. Ekspatriaattipuolisoiden

mielestä todelliset ystävyysuhteet jatkuvat ulkomailla asuttaessakin. Toisaalta he olivat myös sitä mieltä, että ulkomaille muuton jälkeen he eivät enää voineet jakaa ongelmiaan vanhojen ystäviensä kanssa samoin kuin ennen, koska ystävät eivät enää ymmärtäneet heitä. (Duque 2009, 102.)

Vanhempien tulisi Herveyn (2009) mukaan tukea lasten ystävyysuhteiden säilymistä pitämällä yhteyttä sähköpostitse, kirjeitse, postipaketein, puheluin tai ”chataten”. Herveyn (2009, 8) tuloksista käy nimittäin ilmi, että lasten paluumuuttoon sopeutumista edesauttoi ”kotimaisten” ystävien kanssa vietetty aika, esimerkiksi yhteydenpito sähköpostitse. Tämä aika edesauttoi yleisen paluumuuttoon sopeutumisen lisäksi sitä, kuinka helposti lapsi sai uusia ystäviä paluumuuton jälkeen (mts. 10). Herveyn (2009) mukaan kotimaan suhteiden ylläpidon avulla lapsi pysyy yksilöllisten suhteiden lisäksi vallitsevien trendien tasalla. Herveyn tulokset tukevat ylijarajisten vertaissuhteiden merkitystä ulkomailla asuttaessa. Levitt ja Glick Schiller (2004) muistuttavat, että sosiaalisten suhteiden rakentumispaikkana ei ole nykyisin yksinomaan tietty asuinmaa, vaan henkilöt voivat ylläpitää myös ylijarajaisia sosiaalisia suhteita (ks. ylijarajaisuus luku 1.2). Kugele (2006) havaitsi, että globalisaation vaikutukset näkyvät ekspatriaattiperheiden lasten laajentuneina ja ylijarajaisina ystävyysuhteina. Hän näkee internetin välityksellä tapahtuvan vuorovaikutuksen täydentävän muunlaisia vertaiskontakteja.

Suhteet paikallisiin. Hyvönen (2009) käyttää asuinmaan siteistä käsitettä heikot siteet. Nämä siteet ovat arjen kannalta merkityksellisiä. Siljasen ja Lämsän (2009) tutkimuksessa havaittiin, että ekspatriaattien onnistunut sopeutuminen ei kuitenkaan edellytä kiinteitä suhteita paikallisiin. Puolisoiden kontaktimahdollisuudet paikallisten kanssa ovat rajalliset ja ne keskittyvät lähinnä naapurustoon (Duque 2009, 104). Oksanen (2006, 79) kuvaa ekspatriaattien ja paikallisten asukkaiden keskinäisiä välejä rinnakkain elämisen käsitteellä. Toisaalta paikallisten ja ekspatriaattien välisiä suhteita voi kuvata markkinoina: ekspatriaattiyhteisöllä on taloudellisia resursseja ja paikallinen väestö puolestaan pystyy tarjoamaan ekspatriaattiyhteisölle erilaisia palveluja ja hyödykkeitä, kuten asuntoja.

Monille naisille tärkein side paikallisuuteen on paikallinen siivoaja tai lastenhoitaja (Hyvönen 2009). Lasten- ja kodinhoitajien (Oksanen 2006; Arieli 2007) lisäksi siivoajan (Hyvönen 2008b) palkkaaminen on yleistä ekspatriaattiperheissä. Tietyissä ekspatriaattiyhteisöissä kotiapulaisen palkkaaminen koetaan samankaltaiseksi normiksi (ks. Oksanen 2006) kuin suomalaisessa yhteiskunnassa naisen ansiotyöhön osallistuminen. Esimerkiksi Duquen (2009, 91) tutkimuksessa lähes kaikilla Brasiliassa asuvilla perheillä oli kotiapulainen (vrt. Mäkelä ym. 2011). Duque (2009, 102) mainitsee kotiapulaisten olevan Brasiliassa ekspatriaattipuolisoiden mielestä tärkeä sosiaalisen tuen lähde. Lastenhoitajan tai kotiapulaisen – vieraan henkilön – läsnäolon voi kokea myönteisen avun lisäksi tunkeutumisenä suomalaisittain perheen yksityisyyden piiriin (Oksanen 2006; Hyvönen 2008b).

Miyamoto ja Kuhlman (2001) havaitsivat, että japanilaisten oppilaiden sopeutumisessa amerikkalaiseen kulttuuriin oli keskeistä heidän suhteensa amerikkalaisiin ystäviin ja opettajiin. Jos oppilas koki suhteensa paikallisiin ystäviin ja opettajiin hyväksi, sopeutuminen sujui helpommin. (Miyamoto & Kuhlman 2001.) Paikallinen koulu on juuri se konteksti, joka kytkee ekspatriaattiperheiden lapset paikallisiin suhteisiin. Näin lasten tilanne vertautuu maahanmuuttajalasten tilanteeseen. (Baker Cottrell 2011.) Weeks ja muiden (2010) mukaan ekspatriaattiperheen nuoret ovat kuitenkin ulkomailla asuttaessa vielä vanhempiaankin vähemmän kytkeytyneitä paikalliseen kulttuuriin. Toisenlainen käsitys välittyy Duquen (2009) tutkimustuloksista, joiden mukaan 33 prosentilla suomalaisekspatriaattien lapsista oli Brasiliassa enemmän paikallisia ystäviä kuin muita ulkomaalaisia ystäviä (mts. 52–55). Duquen tutkimuksen mukaan ekspatriaattien lapsilla näyttäisi olleen ulkomailla enemmän ystävyys-suhteita paikallisten kanssa kuin heidän vanhemmillaan. Näyttää siltä, että suomalaisekspatriaattien lapset ovat sekä amerikkalaislapsia että vanhempiaan enemmän kontaktissa paikallisten kanssa (ks. Warinowski 2011b).

Ekspatriaattisuhteet. Yleinen ekspatriaattielämänmuotoon sisäänkirjoitettu oletus on, että ekspatriaatit ovat paikallisten sijaan yhteydessä eniten toisiin ekspatriaatteihin (ks. esim. Fechter 2007a). Ekspatriaattisuhteet määrittyvät pääosin ekspatriaattiyhteisön ympärille. Ekspatriaattiyhteisöön ovat kiinnittyneinä erityisesti ekspatriaatit, joilla on lapsia (Tung 1998).

Ekspatriaattiyhteisöä on kuvattu erilaisilla vertauskuvilla. Yleisesti käytetty ekspatriaattiyhteisön metafora on myös kupla (ks. esim. Fechter 2007b). Ekspatriaattikupla viittaa ekspatriaattien sosiaalisen elämän keskittymiseen pääosin ekspatriaattiyhteisöön ja sen jäseniin ulkomailla asuttaessa, eikä niinkään paikallisiin asukkaisiin. Erityisesti euroamerikkalaiseen ekspatriaattiyhteisöön sopii hyvin kuplametafora. Ekspatriaattiyhteisöllä on vahvat rajat suhteessa ulkomaailmaan ja sen lisäksi monia sisäisiä rajoja. Sisäiset eronteot perustuvat sukupuoleen, etnisyyteen ja rotuun. Esimerkiksi naispuolisoilla ja miesekspatriaateilla on ekspatriaattiyhteisössä hyvin erilaiset roolit. (Fechter 2007b, 45–46.)

Brewsterin ja Pickardin (1994) mukaan ekspatriaattiyhteisöt voidaan jakaa pieniin, keskisuuriin ja suuriin yhteisöihin. Suuret ekspatriaattiyhteisöt tuottavat huomattavan määrän tukea ekspatriaattipuolisolle ja hänen sopeutumisensa suuntautuu enemmän ekspatriaattiyhteisöön kuin paikalliseen väestöön. (Brewster & Pickard 1994.) Näin on usein tilanne hegemonisen ekspatriaattiperheen, amerikkalaisen ekspatriaattiperheen kohdalla. Vahvan ekspatriaattiyhteisön olemassaolo voi osaltaan vahvistaa irrallisuutta paikallisesta kulttuurista (Hyvönen 2008b). Amerikkalaisekspatriaateille ekspatriaattikuplan sisällä eläminen voi olla suomalaisekspatriaatteja helpompaa (Warinowski 2011b). Aiemmissä tutkimuksissa, jotka ovat olleet amerikkalaispainotteisia, on puhuttu yleisesti ekspatriaattiyhteisöistä, mutta implisiittisesti on tällöin tarkoitettu amerikkalaisia ekspatriaattiyhteisöitä.

Kohdekaupungissa voidaan usein määrittää kahdenlaisia ekspatriaattiyhteisöjä: laajemman euroamerikkalaisen ekspatriaattiyhteisön sisällä voi olla suppeampi kansallinen ekspatriaattiverkosto (ks. Fechter 2007b, 43). Laajemman ekspatriaattiyhteisön tuen voi ajatella olevan merkityksellinen varsinkin silloin, jos suomalainen ekspatriaattiyhteisö on kovin pieni tai suomalaista ekspatriaattiyhteisöä ei ole lainkaan kohdekaupungissa (vrt. Brewster & Pickard 1994; ks. Warinowski 2011b). Tarkastelen suomalaisten ekspatriaattien tarjoamaa tukea hieman tarkemmin.

Suomalaisten ekspatriaattien tuki. Tilapäisesti uudessa maassa oleskelevat ovat yleensä oman etnisen ryhmänsä keskuudessa. Tämä sosiaalinen ja taloudellinen ”suoja” antaa heille aikaa ymmärtää uutta yhteiskuntaa. (Stewart & Leggat 1998, 87.) Kouluikäiselle lapselle toinen suomalainen lapsi, joka on jo sopeutunut kohde- maahan ja osaa koulukieltä, voisi toimia tärkeänä sosiaalisen tuen lähteenä (Duque 2009, 102). Lisäksi tiedetään, että perheelliset ekspatriaatit ovat perheettömiä enemmän tekemisissä nimenomaan omien maanmiestensä kanssa ulkomailla asuttaessa (Fechter 2007a). Suomalaisten ekspatriaattien tuki näyttää siten tärkeänä ekspatriaattiperheiden ja niiden lasten kannalta.

Hyvösen (2009) tutkimuksessa havaittiin, että tärkeimmät suhteet suomalaisnaisilla oli toisiin suomalaisiin. Suomalaiset muodostivat Virossa oman enklavin- sa, ”mini-Suomen”. Tärkeänä ei tällöin pidetty niinkään henkilökohtaisia siteitä kuin suomalaisverkoston olemassaoloa sinänsä, joka loi turvallisuuden tunnetta. Tämän verkoston ryhmätoimintojen kautta saatiin arjen toimintoihin liittyvää tietoa. Tätä suomalaisyhteisöä voi verrata perinteiseen kyläyhteisöön. (Hyvönen 2008a 2008b, 2009.) Oksasen mukaan ekspatriaattikotirouvat eivät voi valita, pitävätkö he yhteyttä toisiin ekspatriaattikotirouviin vai ei, sillä asemamaassa jaksaminen edellyttää perheen ulkopuolisen ihmissuhdeverkoston olemassaoloa. Kontakteihin hakeudutaan temperamentin laadusta tai henkilökohtaisista intresseistä riippumatta. (Oksanen 2006, 74.) Ystävyysuhteet muodostuvat niiden kesken, jotka sattuvat olemaan yhtä aikaa kohdekaupungissa – valikointiin on varaa vähemmän kuin kotimaassa (Duque 2009).

Suomalaiset ekspatriaattiyhteisöt ovat tietävästi pieniä yhteisöjä (ks. Warinowski 2011b). Brewsterin ja Pickardin (1994) tutkimuksen mukaan pienet ekspatriaattiyhteisöt eivät pysty tuottamaan samalla tavalla tukea kuin suuret ekspatriaattiyhteisöt. Tällöin ekspatriaattipuoliso suuntautuu enemmän paikalliseen väestöön päin. Tämän vuoksi puolisoiden sopeutumisprosessi on todennäköisimmin vaikeampi kuin se olisi ollut, jos ekspatriaattiyhteisö olisi ollut suurempi. (Brewster & Pickard 1994.)

Firminin, Warnerin ja Lowen (2006) tutkimuksessa kävi ilmi, että lapset solmivat ystävyysuhteita ekspatriaattiryhmän sisällä (ks. Tyler 1989) Firminin ja muiden (2006) tuloksissa oli mielenkiintoista se, että vaikka ulkomailla asuttaessa tärkeimmät siteet solmittiin lähetyslapsiin, paluumuuton jälkeen monet eivät

halunneet olla tekemisissä lähetyslasterien organisaation kanssa. Nuoret halusivat tässä vaiheessa sopeutumisprosessia sulautua kotimaansa kulttuuriseen ”masaan” joukosta erottautumisen sijaan.

Sukulaisverkoston tarjoama sosiaalinen tuki ekspatriaattiperheelle

Sukulaisiin pidetään yhteyttä vaikka ulkomailla olisi asuttu useita vuosia (Hyvönen 2009). Yhteydenpito sukulaisiin käy kuitenkin sitä haastavammaksi, mitä kauemmin fyysistä erossa oloa kestää (Alitolppa-Niitamo & Säävälä 2010, 139). Toisinaan puoliset jättävät kertomatta sukulaisilleen kohdemaan tapahtumia, koska eivät halua huolestuttaa sukulaisiaan. Ekspatriaattipuolisot kokevat, että kotimaassa asuvat sukulaiset eivät ymmärrä heitä. (Duque 2009, 103.) Kotimaassa voi tapahtua monenlaisia asioita ulkomailla asumisen aikana. Erityisesti huoli kotimaassa olevista isovanhemmista on yleistä ulkomailla asumisen aikana. (Duque 2009, 76; Oksanen 2006, 83.) Ulkomailla asuvat suomalaisnaiset näkevät Suomessa asuvien sukulaisten merkityksen erityisesti lasten kannalta tärkeänä (Hyvönen 2009; Oksanen 2006). Ekspatriaattikotirouvat potevat huonoa omaatuntoa suhteessa omiin vanhempiinsa. Naisten syyllisyyden värittävä positio kiinnittyy osaltaan isovanhempien ja lastenlasten välisiin suhteisiin. Nuoret äidit kokivat omantunnontuskia siitä, että he ovat ulkomailla asumisellaan riistäneet sekä vanhemmiltaan mahdollisuuden seurata lastenlastensa kehitystä että lapsiltaan vuorovaikutuksen isovanhempien kanssa. (Oksanen 2006, 83.) Myös isovanhemmat voivat kokea syyllisyyttä siitä, etteivät ole auttamassa perhettä ulkomailla asuttaessa (Alitolppa-Niitamo & Säävälä 2010, 139).

Viime vuosikymmeninä isovanhemmuuden rooli on korostunut Suomessa. Suomalaisessa kontekstissa sukulaissuhteissa korostuu yksilöllisyys, joten isovanhemmudelle ei ole selkeitä kulttuurisesti määriytyneitä tehtäviä. (Rotkirch, Söderling & Fågel 2010, 5.) Aikuisen lapsen muutto perheineen maasta toiseen luo haasteen isovanhemmuuden toteuttamiselle (Alitolppa-Niitamo & Säävälä 2010, 138). Toisaalta isovanhemman tuki voi olla juuri elämänkäännekohtassa koko perheen, mutta erityisesti lapsenlapsen voimavara. Isovanhempi voi tarjota lapselle jatkuvuutta ja turvallisuutta (Rotkirch ym. 2010). Myös isovanhemman ja lapsen välisen tunneyhteyden ylläpito on keskeistä. Isovanhemmat voivat lisäksi toimia perinteen välittäjinä. (Alitolppa-Niitamo & Säävälä 2010.) Nykypäivän isovanhemmat voivat tarjota kiireisille lapsilleen käytännöllistä apua, kuten lastenhoitoapua, sekä taloudellista apua (Rotkirch ym. 2010, 6). Loma-aikoina lastenlapset voivat vieraila isovanhempiensa luona Suomessa. Vierailut ovat sekä isovanhemmille että lastenlapsille mieleenpainuvia kokemuksia, jotka lisäävät yhteenkuuluvuuden tunnetta. (Alitolppa-Niitamo & Säävälä 2010, 144.)

Kansallisista rajoista huolimatta isovanhempien merkitys lastenlasten elämässä voi olla tärkeä. Ylirajaisessa maailmassa isovanhemmudelle voi tulla uusia

rooleja, etärooleja. Isovanhemmat voivat toimia lapsenlapsensa kielitaidon ja kulttuurisen identiteetin ylläpitäjänä ja kehittäjänä perheen ulkomailla asuessa (Alitolppa-Niitamo & Säävälä 2010, 141). Ylirajaisten suhteiden ylläpidossa uusi teknologia on keskeisessä asemassa (Alitolppa-Niitamo & Säävälä 2010, 141).

Ekspatriaattiperheen virallinen sosiaalinen tuki

Tarkastelen seuraavaksi ekspatriaattiperheiden virallista sosiaalista tukea ja siinä tarkemmin ekspatriaatin työpaikan ja lapsen koulun järjestämää tukea. Myös kirkko on näkyvä toimija ulkomailla (mm. Työministeriö 2006) ja nykyisin se tarjoaa myös paluumuuton jälkeistä tukea. Raja-an kirkon tuen tarkemman tarkastelun tutkimuksen ulkopuolelle siksi, että tämä tuki näyttäytyi tutkimuksen tulosten valossa vähäisenä (ks. kuvio 18 luku 5.2).

Työn tarjoama tuki ekspatriaattiperheelle

Työ on perheen jälkeen toiseksi tärkein elämäna-alue (Julkunen ym. 2004, 167). Ekspatriaattiperhe ja työ eivät ole toisistaan irrallisia systeemejä, vaan niiden rajat ovat osittain läpäiseviä. Viime vuosikymmenien aikana työ on tunkeutunut entistä enemmän perheisiin (Kinnunen ym. 2009, 126). Tiedetään, että perheissä erityisesti isät tuovat työstään tunteita perheeseen (mm. Larson & Almeida 1999). Lisäksi työn kulkeutuminen kotiin ajatuksissa on yleistä erityisesti johtavassa asemassa olevilla ja toimihenkilöillä (Kivimäki 2003, 188, 193). Näiden paineiden lisäksi ulkomailla työskentelytilanteeseen sisältyy lisärasitteita. Ekspatriaattitutkimuksen mukaan ulkomailla työskentely hämärtää perheen näkökulmasta perheen ja työn välistä rajaa enemmän kuin kotimaassa työskentely (Caligiuri ym. 1998a; Haslberger & Brewster 2008). Ulkomailla työskentelyyn liittyy usein perheen ja uran välisiä konflikteja (Mendenhall, Kühlmann, Stahl & Osland 2002, 178). Näin ollen erityisesti ekspatriaattiperheen ja työn välisen suhteen tarkastelu on tärkeää.

Käsite *spillover*, joka voitaisiin suomentaa siirrännäksi tai läikkymiseksi, kuvaa yksilön sisäistä ja kontekstien välistä tunteiden siirrääntää. (mm. Rönkä, Laitinen & Malinen 2009.) Työn ja perheen rajapinta on kaksisuuntainen: vaikutus voi suuntautua työstä perheeseen, mutta sen lisäksi myös perheestä työhön (mm. Kinnunen ym. 2009, 130). Ekspatriaattitutkimus on keskittynyt tarkastelemaan työn ja perheen vaikutussuhdetta perheestä työhön keskittymällä työn ja perheen suhteisiin nimenomaisesti ekspatriaatin työsuorituksen näkökulmasta. Perheen sopeutuminen heijastuu ekspatriaatin sopeutumiseen ja sitä kautta työhön (mm. Takeuchi 2010; Shaffer, Harrison, Gilley & Luk 2001). Caligiuri ja Lazarova (2005) havaitsivat, että lapsi-vanhempi-suhteella voi olla läikkymisvaikutus ekspatriaatin kokemaan työn ja perheen tasapainoon.

Tutkimusten valossa näyttää siltä, että työ häiritsee enemmän perhe-elämää kuin perhe työtä (Kinnunen & Mauno 2002; Rönkä & Kinnunen 2002). Työn työntyminen perheeseen ei ole kuitenkaan välttämättä kielteistä. Työn tarjoama tuki siirtymätilanteissa sijoittuu myönteiseen työn ja perheen vaikutussuhteeseen. Työ työntyy perheeseen myös voimavarojen kautta, sillä työ tarjoaa ekspatriaatille ja osin myös perheelle tukea erityisesti ulkomaille muuttosiirtymässä.

Harvey ja Moeller (2009) näkevät, että työn tulisi tukea ekspatriaattia kolmessa eri vaiheessa: ennen ulkomaille muuttoa, ulkomailla asuttaessa sekä paluumuuton jälkeen. Vierailu tulevassa asuinkaupungissa ennen ulkomaille muuttoa on havaittu olevan tehokkaimpia keinoja vähentää ulkomaille muuttoon liittyvää epävarmuutta (mm. Tahvanainen ym. 2005). Ennen ulkomaille muuttoa ekspatriaatille voidaan tarjota lähtökoulutusta. Tällaisella valmennuskursseilla on havaittu sekä myönteistä (Black & Mendenhall 1990) että kielteistä (Black & Gregersen 1991) vaikutusta ekspatriaatin sopeutumiseen. Business-ekspatriaatin työpaikan tuen ja lasten sopeutumisen välisiä yhteyksiä on tutkittu vähän. Yhdessä harvoista tutkimuksista, van der Zeen ja muiden (2007) tutkimuksessa, tuen ja lapsen sopeutumisen välillä ei havaittu yhteyttä. Lähtökoulutuksen hyödyllisyydestä ei ole varmaa näyttöä. Lähtökoulutuksen sisällöllinen kehittäminen näyttäisi siten olevan tarpeen.

Paluumuuttokontekstissa tukimuodoista eniten käytettiin ekspatriaatin urasuunnitelman laatimista, johon osallistui 39 prosenttia ekspatriaateista. Vähiten käytetty tukimuoto (6 %) oli perheen paluumuutto-ohjelma, jonka tarkoituksena on auttaa ekspatriaattia ja hänen perhettään paluumuuttoon sopeutumisen vaikeuksissa. (Riusala & Suutari 2000.) Juuri paluumuuton yhteydessä ekspatriaatin työn tarjoama tuki näyttäytyy puutteellisena. Harvey ja Moeller (2009, 288) tuovat paluumuuton tuen yhteydessä esiin lasten integroinnin tärkeyden sekä kouluun että muihin sosiaalisiin konteksteihin.

Huomionarvoista ekspatriaattien työn tuessa on selkeä epäsuhta sen tarpeen ja saannin välillä (mm. Riusala & Suutari 2000). Lisäksi business-ekspatriaattien tuelle on tyypillistä, että sen keskiössä on ekspatriaatti ja puoliset jätetään valmennuskurssien ulkopuolelle (de Cieri ym. 1991; Black & Gregersen 1991). Lasten jäämistä työn tarjoaman tuen ulkopuolelle ei usein edes muisteta mainita ekspatriaattitutkimuksissa. Nykyisin ekspatriaattitutkimus myöntää, että työn tarjoamaa valmennusta tulisi tarjota ekspatriaatin lisäksi myös puolisolle sekä 'perheelle'. Ekspatriaattitutkimus perustelee tätä tuen laajentamista ekspatriaatin sopeutumisen ja työkomennuksen onnistumisen varmistamisella. (Littrell, Salas, Hess, Paley & Riedel 2006; Varma, Pichler & Toh 2011; Harvey & Moeller 2009.)

Yliopistojen tutkija- ja opettajaliikkuvuudessa työn tarjoama tuki ei ole business-ekspatriaatteja parempi. Yliopistotyöntekijöiden tukeminen rajoittuu pitkälti liikkuvuuden taloudelliseen tukeen. Joissakin tapauksissa tämä taloudellinen tuki yltää perheeseen asti. Kulonpalon (2007) mukaan joka viides suomalaistutkija,

joka oli ollut ulkomailla perheensä kanssa, oli saanut taloudellista lisätukea perheensä kulujen kattamiseksi. Ulkomaille lähtevän yliopistoekspatriaatin henkilökohtainen sosiaalinen tuki (puhumattakaan perheen tuesta) näyttäytyy kuitenkin muun muassa opetus- ja kulttuuriministeriön sekä Suomen Akatemian asiakirjojen ja internetsivujen perusteella lähinnä olemattomana. Myöskään CIMOlla, joka on keskeinen toimija yliopiston henkilökunnan kansainvälisissä vaihto-ohjelmissa, ei ole lähtijöiden perheille tarkoitettua tukea (Sahlberg 2011). Kulonpalo (2007) tuo ekspatriaattitutkimuksen tavoin esiin suomalaistutkijoiden tarvitsevan joustavampia ja yksilöllisempiä tukipalveluita. Yksilöllisyydellä viitataan ekspatriaattitutkimuksessa usein juuri ekspatriaatin perhetilanteen huomioimiseen.

Ekspatriaattiperheen vanhemmat käyvät työ- ja perheroolien uudelleen neuvotteluja sekä ulkomaille muuton että paluumuuton yhteydessä. Moniroolisuuden käsitettä käytetään henkilön yhtäaikaista työ- ja perheroleista. Moniroolisuus voidaan nähdä sekä kielteisestä että myönteisestä näkökulmasta (Kinnunen & Mauno 2002; Rantanen 2008). Kielteisestä lähtökohdasta nähdään todennäköisenä, että useat roolit aiheuttavat ristiriitoja. (Kinnunen & Mauno 2002.) Rooliristiriidat kasvavat lasten lukumäärän sekä työn vaatimusten ja tehtyjen työtuntien kasvaessa (Kinnunen & Mauno 2002). Myönteisessä lähtökohdassa painottuu se, että useiden roolien hallinta rikastuttaa henkilöä eri tavoin. Moniroolisuuden voidaan nähdä uusintavan ja lisäävän henkilön voimavaroja. (Kinnunen ym. 2009; Kinnunen & Mauno 2002; Rantanen 2008.) Työhön tai perheeseen sitoutuminen eivät ole toisensa poissulkevia asioita. Sekä-että-tilanteessa keskeistä on työn ja perhe-elämän yhteensovittamisen onnistuminen. (Kinnunen & Mauno 2002.)

Koulun tarjoama tuki ekspatriaattiperheelle

Koulu on toinen perheen ulkopuolisista sosiaalisista systeemeistä (ks. Banks 2010, 22), joka voi tarjota tukea ekspatriaattiperheille ja erityisesti niiden lapsille. Käsillä olevassa tutkimuksessa koulu nähdään perheen tavoin systeeminä, jossa on alasyteemit – tärkeimpänä koululuokka – ja jossa lapsi käy läpi sosiaalisia prosessejaan. Ulkomailla asumiskontekstissa koulu on lapselle paikka, jonka kautta hänelle välittyy vaikutteita myös makrotasolta, kulttuurista. Koulu toimii sisäänpääsynä yhteiskuntaan (Berns 2010) ja kulttuuriin (Bruner 1996). Koulu on paikka, jossa ekspatriaattiperheen lapsi käy sopeutumisprosessiaan läpi ja jossa hänen siirtymäkokemuksensa rakentuu.

Ekspatriaattiperheen lapselle muuttosiirtymä merkitsee myös siirtymää uuteen kouluun ja mahdollisesti myös uuteen koulukulttuuriin. Koulusiirtymiä on tutkittu runsaasti sekä kansainvälisessä että suomalaisessa kasvatuksen tutkimuksessa. Suomalaisessa kontekstissa lapsen keskeisiksi oppimis- ja kehityspolun varrella oleviksi siirtymiksi määritetään varhaiskasvatuksesta esiope-

tukseen, esiopetuksesta ensimmäiselle vuosiluokalle, vuosiluokalta seuraavalle, yleisopetuksesta erityisopetukseen ja päinvastoin, vuosiluokilta 1–6 luokille 7–9, vuosiluokilta 7–9 toiselle asteelle, kunnan sisällä tapahtuvat koulunvaihdot ja siirtymiset muiden kuntien kouluihin. (Holopainen, Ojala, Orellana & Miettinen 2005, 5.) Listan olettaisi jatkuvan valtioiden välillä tapahtuvilla koulunvaihdolla, mutta kansainväliset koulusiirtymät jätetään mainitsematta. Tämä on yksi esimerkki siitä, miten koulujärjestelmän tasolla ekspatriaattiperheiden lasten siirtymiä ei nähdä. Myöskään kansainvälisessä tutkimuksessa yllirajaiset koulusiirtymät eivät ole olleet tutkimuksen kohteina. Tämä näkymättömyys tarkoittaa muun muassa sitä, että ekspatriaattiperheen lapsille ei ole näkyvästi suunnattu erityisiä siirtymistä helpottavia tukitoimia suomalaisessa peruskoulussa.

Palumuuton jälkeisestä tuesta tiedottaminen tiettävästi rajautuu opetushallituksen nettisivuihin, joilla on A4-sivun verran tietoa (ks. Opetushallitus 2012a). Internetsivut kyllä mainitsevat lyhyesti mahdollisuudesta paluuooppilaan erityisiin opetusjärjestelyihin sekä ”kunnan mahdollisesti järjestämään ulkomailla hankitun kielitaidon ylläpitämiseen tähtäävään opetukseen osana maahanmuuttajien äidinkielen opetusta” (Opetushallitus 2012a). Lisäksi suomi toisena kielenä (S2) -opetuksen, joka on suunnattu maahanmuuttajataustaisille oppilaille, yhteydessä palumuuttajat mainitaan mahdollisena kohderyhmänä (Opetushallitus 2008, 4). Siitä, kuinka laajasti näistä ekspatriaattiperheiden lasten mahdollisuuksista tiedetään tai niitä käytetään, ei ole tietoa.

Tavanomaiset tukimuodot (yleinen, tehostettu ja erityinen tuki) koskevat luonnollisesti myös ekspatriaattiperheen lapsia. Kaikilla perusopetuksen oppilailla on tarvittaessa oikeus saada tukiopetusta sekä osa-aikaista erityisopetusta. Tuen tarpeen lisääntyessä oppilas on yleisen tuen lisäksi oikeutettu tehostettuun tukeen. Jos tehostettu tuki ei riitä, oppilaalle tehdään erityistä tukea koskeva päätös ja hänelle laaditaan henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma. (Laki perusopetuslain muuttamisesta 2010.)

Poikkeuksen ekspatriaattiperheiden lasten näkymättömyyteen koulukontekstissa muodostaa Japanin koululaitos, jossa ekspatriaattiperheiden lasten koulusiirtymiä on sekä tutkittu että tuettu monin tavoin. Japanissa paluuooppilaat ovat olleet Japanin kansainvälistymisen kasvot. Nämä lapset ovat olleet yhteiskunnan palveluiden kohteena kauan ennen maahanmuuttajalapsia. 1960- ja 1970-luvuilla japanilaisten ekspatriaattiperheiden lapset nähtiin koulutuksellisesti huono-osaisina ”koulutuksellisia pakolaisia”, joille kohdistettiin erityisiä tukitoimia. 1970-luvulla paluuooppilaille luodut palvelut ovat toimineet mallina 1990-luvulla maahanmuuttajaoppilaiden palveluiden luomisessa. Japanissa paluuooppilaiden asema suhteessa maahanmuuttajalapsiin on edelleen ylivoimainen: paluuooppilailla on huomattavasti paremmat tukipalvelut maahanmuuttajiin verrattuna. Paluuooppilaiden tukeen sisältyvät muun muassa erilliset paluuluokat, tuki japanin kielessä ja kulttuurissa, tuki vieraan kielen taidon ylläpidossa sekä positiivinen

erityiskohtelu yliopistojen sisäänpääsyssä. Kansainvälistymisen myötä näkemys paluuooppilaista on vaihtunut kielteisestä myönteiseen. Nykyisin nämä lapset nähdään Japanissa myönteisessä valossa ”kansainvälisinä” eliittioppilaina, joiden ulkomailla asumiskokemuksen mukanaan tuomia taitoja arvostetaan. (Hinderliter Ortloff & Frey 2007; Fujikane 2003; Fry 2007, 2008; Yoshida ym. 2002.)

Ulkomailla asumiskontekstissa ekspatriaattiperheen lapsen koulunkäynnin järjestämiseen on periaatteessa runsaasti eri vaihtoehtoja. Opetushallituksen (2012b) internetsivut listaavat suomalaisoppilaan mahdollisiksi opiskelupaikoiksi ulkomailla asuttaessa paikallisen koulun, kansainvälisen koulun, etäopiskelun kotoa käsin, suomalaisen peruskoulun ulkomailla sekä Suomi-koulun (vrt. Weeks ym. 2010, 31).

Etäopiskelussa on kaksi päätoteuttamistapaa. Suomalaisten ekspatriaattiperheiden opiskelun helpottamiseksi on perustettu Kansanvalistusseuran ylläpitämä ulkosuomalaisten lasten kotiperuskoulu – nykyisin nimeltään Etäkoulu Kulkuri, jossa lapsi voi opiskella peruskoulun opetussuunnitelman sisältöjä kotoa käsin joko kirjeitse tai sähköisesti (Työministeriö 2006, Etäkoulu Kulkuri 2012). Toinen tapa suorittaa peruskoulua etäopiskeluna on Kauko-nettipulpetti (2012). Ulkomaille on myös perustettu suomalaista peruskoulua vastaavia kouluja, niin sanottuja ulkomaankouluja (Työministeriö 2006). Opetushallituksen (2012b) internetsivujen mukaan ulkomaankouluja on tällä hetkellä kuusi kappaletta. Niiden lukumäärä näyttää pienentyneen vuodesta 2004 puoleen (vrt. Työministeriö 2006, 7), vaikka toisaalta nähdään, että ulkomailla tilapäisesti asuvien perheiden määrän kasvu on lisännyt tarvetta perustaa suomalaisia peruskouluja ulkomaille (Työministeriö 2006, 6). Japanilaisen tutkimuksen kautta tiedetään, että ”kotimainen” koulu ulkomailla asuttaessa näyttäytyy paluumuuttotilanteessa yliverlaisena (mm. Yoshida ym. 2002). Suomi-koulut ovat kielikouluja, eikä niissä voi suorittaa peruskoulun oppimääriä. Suomi-kouluissa tuetaan lasten suomen kielen taitoa ja suomalaisen kulttuurin tuntemista. Suomi-kouluja on yli 100 eri puolilla maailmaa ja niissä opiskelee yli 3 000 lasta. (Opetushallitus 2012b; Työministeriö 2006.)

Vaikka ulkomaanopiskelun vaihtoehtoja on paljon, ekspatriaattiperheen lapsen hegemoniseksi koulukontekstiksi ulkomailla asuttaessa tarkentuu kansainvälisessä tutkimuksessa kansainvälinen koulu sekä amerikkalaisten (McLachlan 2007; Baker Cottrell 2011) ja englantilaisten (Hayden ym. 2000; Brown & Lauder 2011; Fail ym. 2004) että pitkälti myös japanilaisten⁴ (Baker Cottrell 2011) lasten osalta. Tässä tutkimuksessa selvitetään, pitääkö tämä ekspatriaattiperheen lapsen koulukontekstin rajautuminen kansainväliseksi kouluksi myös suomalaislasten osalta paikkansa.

⁴ Japanilaiset lapset osallistuvat kansainvälisen koulun sijaan paikallisen koulun opetukseen silloin, kun perhe asuu englanninkielisessä maassa. Keskeistä japanilaisten perheiden kouluvalinnassa on mahdollisuus osallistua englanninkieliseen opetukseen. (Baker Cottrell 2011; ks. Yoshida ym. 2002.)

Englannin kielen ylivalta näkyy sekä kansainvälisissä kouluissa (mm. MacKenzie 2010; Brown & Lauder 2011) että suomalaisissa peruskouluissa (Opetushallitus 2009, 37–38). Eliittikaksikielisyys on globaalistuneessa maailmassa erityisen arvokasta. Siinä korkeamman sosiaaliluokan taustan omaavat lapset omaksuvat arvostetun kielen, mikä samalla avaa pääsyn globaaleille työmarkkinoille (ks. luku 1.1). Tähän liittyen kasvatuksen alalla on nähtävissä kolmenlaista kehityskulkua: erilaisten kielikylpyohjelmien sekä kansainvälisten koulujen ja Eurooppa-koulujen lisääntymisestä. Suomalaisessa koulukontekstissa vuonna 1987 alkaneet kielikylpyohjelmat ovat olleet tämän ajattelun pääasiallisin ilmentymä. (de Mejía 2002.) Viimeisen kahden vuosikymmenen aikana suomalainen kielen oppimiseen kytkeytyvä koulutuspolitiikka on nähnyt oppilaan jälkiliberalistisessa valossa. Kielen oppiminen suomalaisessa peruskoulussa toimii lasten kategorisoinnin kenttänä. Kielenoppimisesta on tullut suomalaisessa peruskoulussa tapa pärjätä kilpailussa. Tähän kilpaan osallistumisessa on suomalaisilla oppilailla etulyöntiasema maahanmuuttajataustaisiin oppilaisiin verrattuna. Ylimääräisen kielikasvatuksen avulla suomalaisista lapsista tehdään suomalaisessa peruskoulussa kosmopoliitteja lapsia. (Rajander & Lappalainen 2010.)

Kansainvälinen koulu on paikka, jossa ekspatriaattiperheiden lapset eivät ole piilossa. Kansainväliset koulut perustettiin alun perin niiden perheiden lapsia varten, joiden vanhemmat työskentelivät kotimaan ulkopuolella (Grimshaw & Sears 2008, 259–260; ks. Räsänen 2007a, 21) – toisin sanoen juuri ekspatriaattiperheiden lasten koulusta varten. Kansainvälisten koulujen perustaminen voidaan nähdä laajemmin globalisaation viitekehyksessä. Näiden koulujen nopea lisääntyminen liittyy globaaleiden työntekijöiden määrän kasvuun. (Brown & Lauder 2009; Brown & Lauder 2011; Lauder 2007.) Vuonna 1964 kansainvälisiä kouluja oli viitisenkymmentä. Vuonna 1995 kouluja oli jo yli tuhat. Nykyisin kansainvälisiä kouluja on yli 2 700. (Brown & Lauder 2009.) Lauder (2007, 442) tekee kansainvälisissä kouluissa kahtiajaon brittiläiseen ja amerikkalaiseen systeemiin. Ensin mainittu muodostuu IB-tutkinnon ympärille ja jälkimmäinen amerikkalaisen opetussuunnitelman ympärille. Brittiläisestä systeemistä on reitti huippuyliopistoihin maailman laajuisesti, kun taas amerikkalainen systeemi toimii porttina erityisesti amerikkalaisiin eliittiyliopistoihin. (Lauder 2007.)

Suomessa oli vuonna 2008 viisi kansainvälistä koulua: Helsingin, Espoon, Vantaan, Oulun sekä Turun kansainväliset koulut. Tuon jälkeen on kansainvälinen koulu perustettu ainakin Ouluun. Päätös kansainvälisen koulun perustamisesta Tampereelle tehtiin alkuvuodesta 2012. Suomessa kansainvälisiä kouluja on perustettu ensi sijassa houkuttimena kansainväliselle koulutetulle työvoimalle, mutta lisäksi paikallisen tason tukena paluumuuttaville ekspatriaattiperheille (ks. Oulun kansainvälisen koulun arviointi- ja kehittämistyöryhmän raportti 2007, Tampereen kansainvälisen koulun perustamisedellytyksiä selvittävän työryhmän raportti 2009). Kansainvälinen koulutus palvelee kahta eliittiä: sekä globaaleiden

työntekijöiden lapsia että kansallisen eliitin lapsia (Brown & Lauder 2009; Brown & Lauder 2011; Lauder 2007).

Suomalaisten ekspatriaattiperheiden lasten kannalta on tärkeä huomata, että kansainväliset koulut perustettiin palvelemaan nimenomaan englanninkielistä ekspatriaattiyhteisöä (Murphy 2003). Kansainvälisistä kouluista hyötyvätkin juuri englanninkieliset oppilaat ja todennäköisimmin epäedullisimmassa asemassa siellä ovat äidinkieleltään muunkieliset oppilaat (mts. 26). Ei-englanninkieliselle lapselle kansainvälisessä koulussa ei ole uutta pelkästään englannin kieli, vaan lisäksi opetussuunnitelma, sisäänpääsy, arviointi, ohjaus sekä sosiaaliset tilanteet (Murphy 2003, 39). Koko angloamerikkalainen koulujärjestelmä on suomalaiselle ekspatriaattiperheen lapselle vieras⁵. Kansainvälisissä kouluissa opiskelulla voi olla kielteistä vaikutusta ei-englanninkieliselle lapselle äidinkielen taitojen (Murphy 2003; Grimshaw & Sears 2008) sekä alkuperäisen kulttuuri-identiteetin kannalta (Murphy 2003). Näin ollen suomalaislapsen opiskelu kansainvälisessä koulussa ei näyttäydy yksinomaan myönteisessä valossa. Toisaalta kansainvälisissä kouluissa on runsaasti sitä tietotaitoa, mikä liittyy ekspatriaattiperheen lapsen erityistilanteeseen. Esimerkiksi kansainvälisissä kouluissa uudelle oppilaalle on luokassa määrätty kaveri, jonka tehtävänä on tukea kyseistä oppilasta (Dixon & Hayden 2008).

Ekspatriaattiperheen voimavarojen koonti

Ekspatriaattiperheen voimavaroista on mahdoton tehdä täydellistä listausta, sillä ne vaihtelevat perheittäin ja niitä voidaan erottaa lähes ääretön määrä. Taulukkoon 3 on koottu edellä esitellyt ekspatriaattiperheiden voimavarat. Nämä ovat samalla ne voimavarat, jotka ovat kiinnostuksen kohteena käsillä olevassa tutkimuksessa.

---

⁵ Pollock ja van Reken (2009, 53–54) kertovat suomalaisesta Ilpo-pojasta, joka oli viettänyt lapsuutensa Taiwanilla, jossa hän oli käynyt kansainvälistä – käytännössä amerikkalaista – koulua. Ilpon jatko-opiskelupaikaksi valikoitui Yhdysvallat siksi, ettei hänen suomen kielen taitonsa, eikä suomalaisen opetussuunnitelman oppisisältöjen hallinta ollut riittävää, jotta suomalaiseen yliopistoon hakeutuminen olisi ollut mahdollista. Ilpon tapauksessa keskeiseksi muodostui amerikkalaisuuteen kiinnittyminen kouluvalinnan kautta.

Taulukko 3. Ekspatriaattiperheen voimavarojen yksityiskohtainen jaottelu

Perheen sisäiset voimavarat	
Dyadiset voimavarat	<ul style="list-style-type: none"> ● parisuhde ● vanhemmuus
Systeemiset voimavarat	<ul style="list-style-type: none"> ● ajalliset voimavarat ● rutiinit ● yhteenkuuluvuus
Perheen ulkopuolinen sosiaalinen tuki	
Epävirallinen sosiaalinen tuki	<ul style="list-style-type: none"> ● ystäväverkosto ● sukulaisverkosto
Virallinen sosiaalinen tuki	<ul style="list-style-type: none"> ● työn tuki ● koulun tuki

Perheen sisäisiin voimavaroihin kuuluu muun muassa perheen yhteenkuuluvuus, ”perhekupla”. Perheen ulkopuolisessa tuessa ekspatriaattiyhteisön tuki on näyttäytynyt aiemmissa kansainvälisissä tutkimuksissa keskeisenä. Näin ollen aiemman tutkimuksen mukaan ekspatriaattiperhe näyttäisi olevan ulkomailla asuttaessa ”tuplakuplassa” – sekä perhe- että ekspatriaattikuplassa (Warinowski 2011b).

3

Ekspatriaattiperheen lapsi kulttuurisissa siirtymissä

Edellinen luku loi kontekstuaalisen taustan ekspatriaattiperheiden lasten kulttuurisille siirtymille. Tässä luvussa keskitytään lasten kulttuuristen siirtymien tarkasteluun erityisesti etnisten suhteiden tutkimuksen sekä TCK-tutkimuksen näkökulmasta. Luvussa pääpaino on lapsen yksilöllisellä tasolla. Käytän tutkimuksessa lasten siirtymien tarkastelussa sopeutumisen (luku 3.1) ja kokemuksen (luku 3.2) käsitteitä.

3.1 Lapsen kahtalainen sopeutumisprosessi

Globalisaatiokehitys sekä kansainvälisen muuttoliikkeen kiihtyminen ovat lisänneet viime vuosina akkulturaatio tutkimusta. Tätä tutkimusta on tehty erittäin paljon ja akkulturaatio tutkimus onkin kulttuurienvälisen psykologian tärkeimpiä tutkimuskohteita. Akkulturaatiotutkimus on keskittynyt pääosin pakolaisten, turvapaikan hakijoiden, vierailijoiden, maahanmuuttajien, ekspatriaattien sekä alkuperäis- ja etnisten vähemmistöjen tutkimukseen. (Sam & Berry 2006; ks. myös Sam 2006b, 15.) Ekspatriaattiperheiden lapset voidaan rinnastaa muihin akkulturaatiotutkimuksen kohderyhmiin (Gerner, Perry, Moselle & Archbold 1992). TCK-tutkimuksessa akkulturaatio ei kuitenkaan ole ollut keskeinen tutkimuskäsite (ks. liite 1). Vaikka ekspatriaattien akkulturaatiota on tutkittu laajasti (mm. Mendenhall ym. 2002, 167), ekspatriaattiperheiden lasten akkulturaatioprosessi on pitkälti tuntematon (Gerner ym. 1992).

Vaikka akkulturaatio on edelleen tutkimuksessa laajasti käytetty käsite, tähän käsitteeseen ja tutkimukseen on kohdistunut runsaasti kritiikkiä (Berry & Sam 1997, 294). Akkulturaatio on pitkälti korvattu ”muodikkaammilla” käsitteillä,

kuten käsitteillä transnationaalisuus, diaspora tai hybridisaatio. Myös identiteettineuvottelut ja identiteetin hybridisaatio ovat olleet suosittuja tarkastelunäkökulmia nykyisessä etnisten suhteiden tutkimuksessa. (ks. esim. Huttunen 2005; Jokisaari 2006; Bhatia & Ram 2009; van Oudenhoven, Ward & Masgoret 2006.) Akkulturaatiokäsitteen kritisointi näkyy lisäksi ”kriittisen akkulturaatiopsykologian” esiinmarssina (esim. Chirkov 2009). Akkulturaatiokritiikki on tullut lähinnä tulkinnallista tai konstruktivistista lähestymistapaa edustavilta tutkijoilta, jotka näkevät Berryn luonnontieteelliseen ja positivistiseen lähestymistapaan perustuvan mallin¹ vanhanaikaisena. Akkulturaatiotutkimuksen kritiikki pyrkii kulttuurin sekä akkulturaation dynaamisen, kompleksisen ja dialogisen luonteen esiin tuomiseen. (Tardif-Williams & Fisher 2009.) Hylkään akkulturaation tämän tutkimuksen käsitteistöstä sen positivistisen ja vanhanaikaisen lähestymistavan vuoksi.

Sopeutumisen käsite

Käytän akkulturaation lähikäsitettä sopeutumista (mm. Liebkind 2000; Jasin-kaja-Lahti 2000; Mendenhall ym. 2002) tässä ekspatriaattiperheiden lasten tutkimuksessa. Koska akkulturaatio ja sopeutuminen ovat käsitteellisesti kytkeytyneet toisiinsa, akkulturaatiotutkimukseen kohdistettu kritiikki koskee monin paikoin myös sopeutumistutkimusta. Kritiikkiin voi suhtautua kahdella tapaa: joko hylätä kritisoidun käsitteen tai korostaa käsitteen alkuperäistä merkitystä (Berry & Sam 1997, 294). Valitsin näistä vaihtoehdoista jälkimmäisen tavan: pitäydyn sopeutumiskäsitteessä. Pyrin perustelevaan tämän tutkimuksen sopeutumiskäsitevalinnan väistellen perinteisen akkulturaatiotutkimuksen sudenkuoppia.

Uuteen kulttuuriin sopeutuminen sisältää sekä fyysiseen ympäristöön että sosiaalisiin vaatimuksiin sopeutumisen (esim. Anderson 1994, 307; Kim 2001, 123). Sopeutumisen käsitteen juuret ovat englanninkielisissä käsitteissä *adaptation* sekä *adjustment*. Nämä molemmat englanninkieliset käsitteet voidaan kääntää suomeksi sanalla sopeutuminen. Näitä käsitteitä on käytetty englanninkielisessä tutkimuksessa toistensa synonyymeinä (Searle & Ward 1990, 450; Mendenhall ym. 2002, 167).

¹ Berryn akkulturaatiomalli (esim. Berry 1997) on tunnetuin ja käytetyin malli. Akkulturaatio tarkoittaa Berryn käsityksen mukaan kulttuurista ja psykologista muutosprosessia, joka on seurausta kulttuurienvälisestä kohtaamisesta. Tämä prosessi voi kestää vuosia, jopa vuosisatoja. Kulttuurisella tasolla kollektiiviset toimintatavat ja sosiaaliset instituutiot muuntuvat. Akkulturaation käsitteeseen sisältyvät siis myös valtaväestön suhtautuminen vähemmistöön. Psykologisella tasolla yksilön päivittäinen käyttäytymisreperтуаari muuttuu. (Berry 1997, 2005, 2006; Sam & Berry 2010.)

Adjustment-käsite liittyy uuden ympäristön aiheuttamiin haasteisiin (Kim 2001, 31) ja se on usein implisiittisesti määritetty subjektiiviseksi tyytyväisyydeksi (Mendenhall ym. 2002, 167). *Adaptation*-käsite sen sijaan viittaa ennemmin prosessiin, jossa henkilö muokkaa itseään sopeutuakseen ympäristöön (Shaules 2007, 19). Toinen eronteko näiden kahden käsitteen välillä kytkeytyy niiden ajalliseen kestoan. *Adaptation* on käsitteenä pitkän aikavälin käsite, kun taas *adjustment* viittaa lyhytaikaisempaan tapahtumaan (ks. Anderson 1994, 300). Kaikki tutkijat eivät kuitenkaan tätä ajallista erontekoa tee (ks. esim. Kim 2001, 2002). Käytän näistä molemmista englanninkielisistä käsitteistä suomenkielistä käsitettä sopeutuminen, joka on siten käsitteenä laajempi kuin kumpikaan englanninkielinen termi yksin. Sopeutumiskäsite kattaa sekä lyhyen että pitkän aikavälin sopeutumisprosessin, mitä pidän tämän käsitteen etuna.

Käytän tässä tutkimuksessa sopeutumisen käsitettä erityisesti siksi, että tämän tutkimusjoukon sopeutumista ei ole aiemmin kattavasti selvitetty, vaikka sopeutuminen on ollut aiemmissa TCK-tutkimuksissa eniten käytetty käsite (ks. liite 1). TCK-tutkimuksen ulkopuolella lapset usein unohdetaan kulttuuriin sopeutumisen tarkastelussa (Stewart & Leggat 1998, 86). Kasvatustieteen kentällä sopeutuminen ja sen tukeminen liittyvät keskeisesti kulttuurienväliseen kasvatukseen (Bleszynska 2008, 543).

Wardin sopeutumisen ABC-malli

Ward ja muut näkevät sopeutumisen käsitteessä monikulttuurisessa kontekstissa tarkasteltuna kaksi ulottuvuutta, psykologisen ja sosiokulttuurisen. Psykologiseen sopeutumiseen kuuluvat hyvinvoinnin sekä tyytyväisyyden tuntemukset ja sosiokulttuuriseen sopeutumiseen taito ”sopia joukkoon” sekä kyky olla vuorovaikutuksessa uuden kulttuurin kanssa. Psykologisen sopeutumisen viitekehys on stressi- ja coping-teoriassa, kun taas sosiokulttuurisen sopeutumisen viitekehys on löydettävissä sosiaalisen oppimisen teoriasta. (Searle & Ward 1990; Ward & Searle 1991; Ward & Kennedy 1993a, 1994, 1999; Ward ym. 1998.)

Yhtäältä sopeutuminen kytkeytyy henkilön tunneulottuvuuteen, jonka alueella operoivat stressi- ja coping-mallit (Ward ym. 2001; Masgoret & Ward 2006). Toisaalta sopeutuminen voidaan nähdä kulttuurisena oppimisena, jonka avulla saavutetaan uudessa ympäristössä tarvittavat sosiokulttuuriset taidot (Ward ym. 2001; Masgoret & Ward 2006; Anderson 1994; Pietilä 2010; Gills 2007; Cross 2007). Sopeutumisen oppimismallit vastaavat Rudminin (2003) kritiikkiin siitä, että sopeutuminen tulisi nähdä yleisenä prosessina. Samalla tämä näkemys sopeutumisesta poistaa kielteisen sivumerkityksen, mikä voi liittyä sopeutumiseen stressi- ja coping-mallien näkökulmasta (esim. Kim 2001).

Ekspatriaattiperheiden lasten siirtymäkontekstissa perustavanlaatuisimmat vaikeudet paikantuvat sosiaalisiin suhteisiin ja vuorovaikutukseen (ks. Furnham &

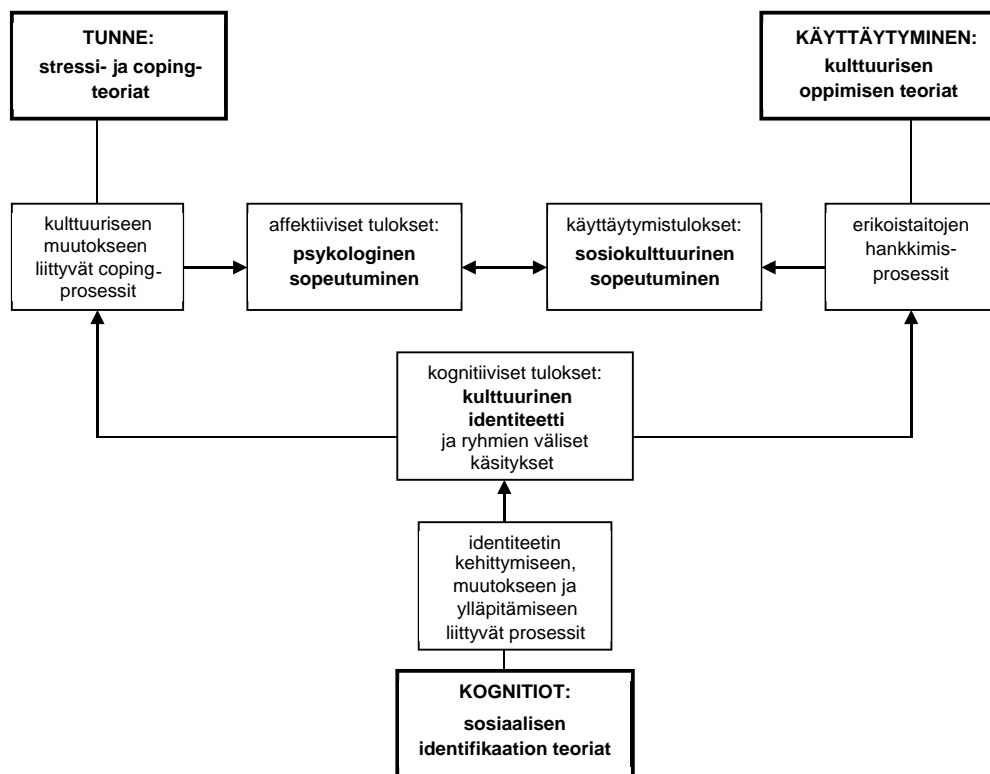
Bochner 1986). Ward ja muut (2001) liittävät käyttäytymisen ja kommunikaation implisiittisesti käsitykseen kulttuurin pinta- ja syvärakenteista². Ward kollegoineen (2001) näkee, että vaikka käyttäytyminen on sinänsä helposti havaittavissa, monet viestintään kytkeytyvät tekijät ovat piilossa.

Tutkimuksessaan Searlen ja Wardin (1990) empiiriset tutkimustulokset tukivat sopeutumiskäsitteen jaottelua kahteen ulottuvuuteen. Psykologisen sopeutumisen vaihtelua selittivät sosiaaliset vaikeudet, elämänmuutokset, ekstroverttiys ja tyytyväisyys kontakteihin paikallisten henkilöiden kanssa. Sitä vastoin sosiokulttuurista sopeutumista ennustivat voimakkaimmin odotettavissa olevat vaikeudet, kulttuurien etäisyys ja masennus. He päätyivät esittämään, että vaikka nämä sopeutumisen kaksi ulottuvuutta ovat yhteydessä toisiinsa, on tarpeen tarkastella psykologista ja sosiokulttuurista sopeutumista teoreettisesti erillisinä käsitteinä. Myöhemmin Ward käytti näistä kahdesta ulottuvuudesta käsitteitä tunne (*affect*) ja käytös (*behaviour*) ja hän määritteli psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen sopeutumisen tuloksiksi. Psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen välillä on todennäköisesti vahva yhteys, jos henkilö on integroitunut uuteen kulttuuriin. Jos henkilön tärkeimpänä kontekstina on ”ekspatriaattikupla”, psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen välillä on todennäköisesti vähemmän yhteyttä. (Ward & Kennedy 1993a, 143.) Vahva samaistuminen alkuperäiseen kulttuuriin oli yhteydessä psykologiseen sopeutumiseen siten, että henkilöllä oli psykologisia huolia vähemmän. Vahva samaistuminen uuteen kulttuuriin oli vastaavasti yhteydessä sosiokulttuuriseen sopeutumiseen siten, että sosiaalisia ongelmia oli vähemmän. (Ward & Rana-Deuba 1999, 434–435.)

Ward kumppaneineen lisäsivät sopeutumismalliinsa kolmannen ulottuvuuden, jolla on juuret sosiaalisen identifiointiteorian teoriassa. Sopeutumisen kognitiivisena tuloksena muodostuvat kulttuuri-identiteetti sekä ihmisryhmien väliset käsitykset. Tämä kolmas ulottuvuus kytkeytyy siten kognitioihin, kun kaksi edellistä yhdistyvät tunne-elämään ja käyttäytymiseen. Tähän (A = affect, B = behaviour, C = cognitions) pohjautuu Wardin sopeutumismallin nimi, joka on nimeltään Kulttuurisokin ABC-malli (kuvio 8). (Ward ym. 2001.)

Wardin kolmijakoa on käytetty hyvin yleisesti. Esimerkiksi Berry ja Sam käyttävät tätä wardilaista kolmijakoa akkulturaation tulosten jaottelussa (Berry & Sam 1997; Sam & Berry 2010; Sam 2006b). Valitsin Wardin mallin tutkimuksen sopeutumisen teoreettiseksi viitekehikseksi samaan tapaan kuin joissakin tuo-

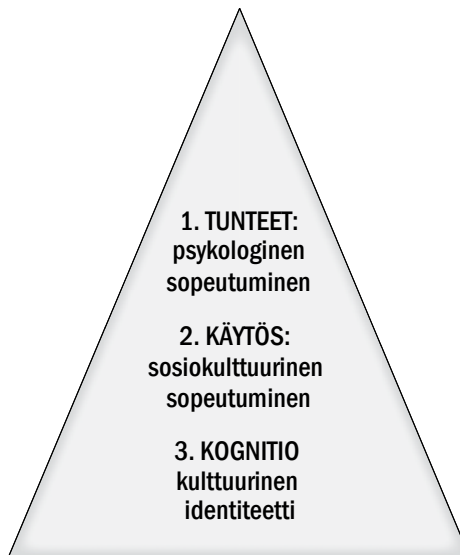
² Kulttuurin pinta- ja syvärakenteiden erottelu on alkujaan peräisin kielitieteen kentältä. Vastaava jaottelu on ilmaistu laajalle levinneenä jäävuori-metaforana, jota ensimmäisten joukossa käytti Hall 1950-luvulla. Näiden jaotteluiden pääajatus on, että kulttuurista on helposti havaittavissa ja opittavissa tietyt ulkonaiset seikat, kuten tapa- ja ruokakulttuuri. Vastaavasti näkymättömiin helposti jää ”syvä kulttuuri”, kuten tiedostamattomat merkitykset, arvot, normit ja uskomukset. (Nieto 2008, 131–133; Shaules 2007; Hall 1981; ks. myös Roessingh 2006.)

Kuvio 8. Kulttuurisokin ABC-malli (Ward ym. 2001, 274)

reissa TCK-tutkimuksissa (Klemens & Bikos 2009; Yoshida ym. 2009; Weeks ym. 2010). Ward käyttää mallinsa nimessä kulttuurisokkikäsitettä, mutta rajaa sen sekä stressikäsitteen tämän tutkimuksen pääkäsitteiden ulkopuolelle. Kulttuurisokkikäsitteellä on kielteinen konnotaatio (ks. Kim 2001) ja siten se ei vastaa nykykäsitystä, jossa pyritään tarkastelemaan ilmiötä positiivisten käsitteiden avulla (esim. Gudmundsdottir 2010). Näen sopeutumisen ulottuvuudet wardilaisittain kolmijakona tunteet, käyttäytyminen ja kognitio sekä sopeutumisen osaprosesseina psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen sekä kulttuurisen identiteetin (kuviokuva 9).

Pyrin seuraavaksi perustelemaan Wardin malliin kohdistunutta valintaani. Ensinnäkin Wardilla on ollut mallinsa peruskäsitteenä siirtymä (Ward & Kennedy 1992, 1993a, 1993b, 1994) samalla tavoin kuin tässä tutkimuksessa. Lisäksi vaikka Berry käyttää Wardin mallia, Ward irtisanoutuu ainakin osin berryläisestä ajattelusta. Ward (2008) nimittäin näkee, että tukeutuminen liikaa Berryn malliin voi estää kulttuurienvälisen tutkimuksen uudistumista. Kolmanneksi sopeutumistutkimuksessa on viime vuosina noussut korostetummin esiin kontekstuaalisuuden näkökulma. Wardin viimeaikaisessa näkemyksessä (esim. Ward

Kuvio 9. Ekspatriaattiperheen lapsen sopeutuminen kahtalaisessa siirtymäkontekstissa (Wardia mukaellen)

ym. 2010; Stuart ym. 2010; Ward 2006) sopeutumiseen nähdään olennaisesti vaikuttavan muun muassa perheeseen, yhteisöön ja yhteiskuntaan kiinnittyvät tekijät. Ward ja muut (2010, 31) ovat esittäneet, että tärkein nykyisen akkulturaatio- ja sopeutumistutkimuksen kehittämiskohde liittyy nimenomaan kontekstin merkityksen tunnistamiseen. Perhekontekstin osalta Ward kollegoineen nostaa perheen sosiaalisen tuen esiin (Stuart ym. 2010). Neljänneksi tässä sopeutumismallissa prosessi nähdään aktiivisena (Ward ym. 2001) ja Ward on lisännyt myös toimijuuden määrittämään henkilön roolia sopeutumistilanteessa (Gezentsvey & Ward 2008). Lisäksi wardilaista mallia on käytetty ulkomaan työntekijöiden, kuten diplomaattien ja kansainvälisten business-ihmisten tutkimisessa (Ward & Kennedy 1993a) sekä ekspatriaattiperheiden lasten tutkimuksessa, joten se soveltuu hyvin ekspatriaattiperheen jäsenten tutkimiseen. Ward ja Kagitcibasi (2010) tuovat akkulturaatiotutkimukseen myös käytännön soveltamisen näkökulman. Viimeiseksi Ward käyttää sopeutumisen mallinsa yhteydessä myös uudempia käsitteitä, kuten identiteettiä sekä ylirajaisuutta (van Oudenhoven ym. 2006). Myös näiltä osin tämä malli soveltuu käsillä olevaan tutkimukseen, jossa sopeutumisen käsitteeseen yhdistyvät sekä identiteetin että kokemuksen käsitteet.

Sopeutuminen kontekstuaalisena, aktiivisena ja kahtalaisena prosessina

Näen ekspatriaattiperheen lapsen sopeutumisen vahvasti kontekstuaalisena prosessina. Sopeutuminen tapahtuu aina suhteessa tiettyyn ympäristöön. Tässä tutkimuksessa ekspatriaattiperheen lapsi nähdään sopeutumisprosessissa eri-

tyisesti perhesysteemin jäsenenä. Ympäristön osuus sopeutumisessa tulee esiin seuraavan TCK-tutkimuksen tuloksissa. Yoshida ja muut (2009) tutkivat japanilaisten ekspatriaattiperheen lasten paluumuuttoa. He erottivat paluumuuttoon sopeutumistulosten perusteella kaksi lapsiryhmää: epätasaisen sopeutumisen ryhmän, joilla oli enemmän sopeutumisongelmia, ja sujuvan sopeutumisen ryhmän, joiden sopeutumista määrittivät vähäiset sopeutumisongelmat. Yhteistä näille kahdelle ryhmälle oli se, että ympäristö luokitteli heidät paluulapsiksi. Sopeutumisongelmaryhmät erosivat sen suhteen, miten ympäristö hyväksyi heidät. Sujuvan sopeutumisen ryhmään kuuluvat kokivat tulleen paremmin hyväksytyiksi kuin epätasaisen sopeutumisen ryhmään kuuluvat. Nämä puolestaan kertoivat joutuneensa enemmän syrjinnän tai kiusaamisen kohteiksi paluumuuton jälkeen. Yoshidan ja muiden paluusopeutumisen mallissa tulee esiin sopeutumisen kytkettyminen ympäristöön, sopeutumisen vahvasti kontekstuaalinen luonne. Sopeutumisen yhteydessä 'kulttuuriset' asiat eivät ole aina kaikkien suurimpia haasteita (Ward & Kagitcibasi 2010, 188; vrt. Tyler 1989). Ymmärrän sopeutumisen siten laajana käsitteenä, joka sisältää lasten kaikenlaisiin, ei ainoastaan kulttuurin tason, muutoksiin sopeutumisen siirtymäkontekstissa. Ymmärrän sopeutumisen yleisenä inhimillisenä prosessina, joka on pitkälti verrattavissa oppimiseen. Lisäksi käytän tässä tutkimuksessa sopeutumisen käsitettä siksi, että se kattaa ajallisesti sekä lyhyen (*adjustment*) että pitkän (*adaptation*) aikavälin sopeutumisen. Lapsi nähdään tässä prosessissa aktiivisena toimijana, ei siis passiivisena tilanteiden armoilla olevana sopeutujana (ks. luku 3.2). Sisällytän siten ajatuksen lapsen aktiivisesta roolista myös sopeutumisen käsitteeseen (ks. James 2010). Lapsi ei pelkästään sopeudu uuteen kulttuuriin, vaan hän myös omalta osaltaan – vaikka pieneltäkin – muokkaa kulttuuria. Suhde lapsen ja sopeutumisen välillä on siis kaksisuuntainen. Tämä muiden sopeutumisen näkökulma (vrt. Liebkind 2000) rajautuu kuitenkin tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Sopeutuminen määritellään tässä tutkimuksessa aktiiviseksi prosessiksi, jossa ekspatriaattiperheen lapsi sopeutuu ulkomaille muuton sekä paluumuuton aiheuttamiin monenlaisiin muutoksiin.

Se, mikä erottaa erityisesti ekspatriaattiperheiden lasten sopeutumisen monien muiden siirtolaislasten sopeutumisesta, on ekspatriaattiperheiden lasten sopeutumisprosessin kahtalaisuus. Ekspatriaattiperheen lapsi kokee kaksi osittain päällekkäistä ja tiiviisti yhteenkietoutuvaa sopeutumisprosessia: ulkomaille muuton sekä paluumuuton. Tällöin henkilöiden akkulturaatioprosessi on monimutkaisempi, eikä integraatiostrategian voida olettaa olevan kerta toisensa jälkeen sovellettavissa. (Esim. König 2009; ks. myös Salakka 2006, 216.) Ulkomaille muuton ja paluumuuton sopeutumisprosessit ovat yhteydessä toisiinsa, mutta toisaalta myös erillisiä prosesseja (Black, ym. 1992, 738). Ulkomaille muutto ja paluumuutto voidaan nähdä eräänlaisina peilikuvina toisistaan. Aiemmissä tutkimuksissa on havaittu sekä positiivisia että negatiivisiä yhteyksiä ulkomaille muuton ja paluumuuton sopeutumisten välillä. (Sussman 2002.) Tosin Sussman

itse ei löytänyt yhteyttä ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon sopeutumisen välille. Hän näkee, että paluumuuttoon sopeutumisesta selittää ulkomaille muuttoon sopeutumisen sijaan kulttuurisen identiteetin muutokset. Kielteinen ”kotikulttuuri-identiteetti” ulkomailta asuttaessa ennustaa hänen mukaansa sopeutusvaikeuksia paluumuuttokontekstissa. (mts. 405.) Paluumuutto on havaittu olevan ainakin yhtä stressaavaa kuin ulkomaille muutto (mm. Black ym. 1992). Esimerkiksi Herveyn (2009) tutkimuksessa paluumuutto oli nuorten arvioiden perusteella selkeästi ulkomaille muuttoa vaikeampaa sekä yleisesti että kaikissa mitatuissa yksittäisissä alakohdissa. Sopeutumisprosessin vaikeus kulminoituu siihen, että ulkomailta asuttaessa ekspatriaattiperheiden lasten tulisi kiinnittyä asuinmaahan juuri sopivasti – mutta ei liikaa (Miyamoto & Kuhlman 2001; Tung 1998; ks. myös Herveyn 2009), jotta paluumuuttoon sopeutuminen sujuisi parhaalla mahdollisella tavalla. Keskeisintä on näiden sopeutumisprosessien välinen suhde, eikä sopeutuminen ainoastaan yhdessä siirtymäkontekstissa.

Ekspatriaattiperheen lapsen psykologinen sopeutuminen

Wardin mallissa psykologinen sopeutuminen kytkeytyi stressi- ja coping-viitekehukseen (ks. kuvio 8). Psykologiseen sopeutumiseen kuuluvat hyvinvoinnin sekä tyytyväisyyden tuntemukset. Ward ja kumppanit havaitsivat, että psykologiseen sopeutumiseen vaikuttavat persoonallisuustekijät, elämänmuutokset sekä sosiaalinen tuki. Persoonallisuuden tekijöistä hallintakäsitys ja ulospäinsuuntautuneisuus ovat kiinnittyneet psykologiseen sopeutumiseen. Elämänmuutosten vähäinen määrä tukee psykologista sopeutumista. Riittävä sosiaalinen tuki on välttämätöntä psykologisen sopeutumisen kannalta. Psykologinen sopeutuminen ei yleensä noudata tiettyä ajallista vaihemallia. (Searle & Ward 1990; Ward & Searle 1991; Ward & Kennedy 1992, 1993a, 1994, 1999; Ward ym. 1998.)

Maahanmuuttajalasten sopeutusvaikeudet näyttäytyvät yleensä nimenomaan psykologisen sopeutumisen vaikeuksina (Sam, Vedder, Liebkind, Neto & Virta 2008; Berry, Phinney, Sam & Vedder 2006b; Sam 2006a; Sam & Berry 2010). Psykologinen sopeutuminen vaihtelee sukupuolittain: tytöillä on suurempi psykologisten ongelmien riski akkulturaatiotilanteessa poikiin verrattuna (Berry, Phinney, Sam & Vedder 2006a, 2006b; Vikman 1987; Herveyn 2009). Kulttuurinen identifioituminen on yhteydessä psykologiseen sopeutumiseen (Kosonen 2008; Virta, Sam & Westin 2004). Vedder (2005) kuitenkin huomauttaa, että kulttuuri-identiteetin ja psykologisen sopeutumisen linkittyminen on kontekstisidonnaista: ympäristön asettamat akkulturaatiiviset vaatimukset ovat merkityksellisiä.

Psykologista sopeutumista on empiirisissä tutkimuksissa tutkittu myös psykologisen hyvinvoinnin käsitteen avulla (Pollard & Lee 2003; ks. myös Ward & Kennedy 1999). Nathanson ja Marcenko (1995) havaitsivat TCK-tutkimuksessaan,

että lapset olivat ulkomailla emotionaalisesti hyvinvoivia. Heidän tulostensa mukaan lasten hyvinvointi oli enemmän yhteydessä perhe-elämään kuin muihin tekijöihin (ks. myös Harker 2001). Erityisesti lapsen hyvinvointia selitti se, näkikö lapsi ulkomailla asumiskontekstissa riittävästi isäänsä, sekä perheen yhteisten retkien lukumäärä. Tämä perheen tiivis kytkeytyminen lapsen psyykkiseen hyvinvointiin näyttää toistuvan tarkastellaanpa sitten maahanmuuttajalasten tai ekspatriaattiperheiden lasten sopeutumista. Ekspatriaattiperheiden lasten psykologinen sopeutuminen näyttäisi kiinnittyvän nimenomaan perhekontekstiin. Klemensin ja Bikosin (2009) tutkimuksen tulokset olivat kielteisempiä. Heidän tutkimuksensa tulosten mukaan nuorilla aikuisilla, jotka olivat viettäneet osan lapsuudestaan vanhempien lähetystyön vuoksi ulkomailla, oli matalampi psykologinen hyvinvointi kuin vertailuryhmällä. Psykologiseen hyvinvointiin ei ollut yhteydessä tutkittavan ikä, ulkomailla asumisen pituus tai paluumuutosta kulunut aika (mts. 730). Näiltä osin maahanmuuttajalasten tavoin ekspatriaattiperheiden lasten haasteena näyttäisi olevan juuri psykologinen hyvinvointi ja sopeutuminen.

Siirtymiin suhtautuminen psykologisen sopeutumisen näkökulmasta

Ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon suhtautuminen voidaan nähdä psykologisen sopeutumisen yhtenä ulottuvuutena. Vikmanin (1987) paluuooppilastutkimuksessa paluumuuttoon suhtautui ennalta myönteisesti 35 prosenttia lapsista. Kielteisesti asennoituneita lapsia oli hieman vähemmän (28 %). Puolelle lapsista muutto Suomeen oli etukäteen ajateltuna joko täysin tai osittain kielteinen muutos. Vikmanin tutkimuksessa paluulapset olivat enemmän huolissaan uuteen kouluun siirtymisestä kuin maan sisällä muuttaneet lapset. Alle 11-vuotiaina muuttaneet asennoituivat muuttoon myönteisemmin kuin vanhempina muuttaneet. Muuttoon suhtautuminen muuttui ajallisesti tarkasteltuna myönteisemmäksi: Ensireaktio paluumuuttoon oli ollut 65 prosentilla lapsista kielteinen. Juuri ennen paluumuuttoa puolet lapsista suhtautui kielteisesti muuttoon. Tutkimushetkellä, jolloin muutosta oli kulunut vähintään neljä kuukautta, kolmasosa lapsista suhtautui paluumuuttoon kielteisesti. Vikman havaitsi, että Ruotsista palanneet suomalaisoppilaat olivat maan sisällä muuttaneisiin lapsiin verrattuna ennen muuttoa kielteisemmin, mutta muuton jälkeen myönteisemmin asennoituvia. Tämän tuloksen taustalla voi olla se, että maan rajojen yli muuttavat lapset arvioivat jo etukäteen siirtymän aiheuttavan suuria muutoksia.

Aiemmassa TCK-tutkimuksessa on havaittu, että kolmasosa lapsista suhtautui etukäteen ulkomailla asumiseen kielteisesti. Lasten etukäteissuhtautumisen ei havaittu olevan yhteydessä lasten kokemuksiin tai hyvinvointiin ulkomailla asutaessa. Lasten myönteinen suhtautuminen ulkomailla asumiseen oli yhteydessä lasten käsitykseen siitä, miten heidän äitinsä viihtyi ulkomailla. Tutkijat eivät osanneet selittää, kumpi tässä vaikuttaa kumpaan. Yhteyttä ei havaittu suhteessa

isien viihtymiseen. (Nathanson & Marcenko 1995.) Lapsen ja äidin suhtautumisessa tulee esiin ekspatriaattiperhesysteemin dyadinen toiminta.

Masennus psykologisen sopeutumisen osana

Ward kumppaneineen määrittä psykologisen sopeutumisen erityisesti kiinnittyvän masennukseen sekä yleisiin mielialan vaihteluihin (Ward & Kennedy 1993a). Kaltiala-Heinon, Rimpelän, Rantasen ja Laippalan (1999) tutkimuksessa masentuneisuuden esiintyvyys oli pojilla jonkin verran vähäisempää (pojilla 6 %, tytöillä 11 %). Tämä sukupuolten välinen ero masennuksen esiintyvyydestä on havaittu myös kansainvälisesti. Lisäksi tiedetään, että lapsuudesta nuoruuteen siirryttäessä masennuksen esiintyvyys lisääntyy. (mm. Kaltiala-Heino, Rimpelä, Rantanen & Laippala 2001.)

Kaltiala-Heinon ja muiden (2001) jatkotutkimuksessa selvitettiin suomalaisnuorten masennuksen taustatekijöitä. Nämä tulokset olivat erityisen mielenkiintoisia ekspatriaattiperheiden lasten näkökulmasta. Tytöillä masennuksen riskiä lisäsivät äskettäinen muutto sekä vanhempien matala koulutustaso. Pojilla perheessä koettu työttömyys lisäsi riskiä sairastua masennukseen. Sekä tytöillä että pojilla masentuneisuuden esiintyvyyttä lisäsivät elämässä tapahtuneet lukuisat muutokset. Elämässä tapahtuvat kasautuvat muutokset aiheuttivat stressiä nuorille, eikä niiden vaikutus välittynyt sosiaalisen tuen muutosten kautta. Tämä tulos näyttäisi asettavan ekspatriaattiperheiden lapset alttiiksi masentuneisuuden riskille. Masentuneisuuden esiintyvyyttä sekä tytöillä että pojilla selitti Kaltiala-Heinon ja muiden (2001) tutkimuksessa kasautuvien muutosten lisäksi myös koettu sosiaalisen tuen puute. Sosiaalisen tuen osalta havaittiin, että jos vanhempien, vertaissuhteiden tai opettajien sosiaalinen tuki oli puutteellista, masentuneisuuden riski lisääntyi. Merkityksellinen havainto oli, että riittämätön tuki ainoastaan yhden edellä mainitun toimijan osalta jo lisäsi nuorten masentuneisuutta. Tämän tuloksen näkökulmasta näyttäisi siltä, että sosiaalisen tuen eri muodot eivät välttämättä pysty kompensoimaan puuttuvaa tukea yhdellä osa-alueella (vrt. van der Zee ym. 2007).

Vuorenkoski (2000) tutki Ruotsista Suomeen palanneiden lasten henkistä hyvinvointia ja sen osana masentuneisuutta. Hän havaitsi, että paluumuuttajalapsilla oli verrokkiryhmää enemmän masentuneisuutta sekä välittömästi paluumuuton jälkeen että kuuden vuoden kuluttua. Lasta suojaavia tekijöitä Vuorenkosken (2000, 65) tutkimuksen mukaan olivat vertaissuhteet sekä suomalaisten että ruotsalaisten kanssa Ruotsissa asuessa, äidinkielen säilyminen, myönteisesti koetut lomamatkat, hyvä koulumenestys sekä yhteydet Ruotsiin paluumuuton jälkeen.

Masennuksen on todettu TCK-tutkimuksessa yhdistyvän ekspatriaattiperheen lapsen tilanteeseen (mm. Linnett 2005), mutta masentuneisuuden esiintyvyyttä TCK-joukossa on tutkittu empiirisesti hyvin vähän. Yksi harvoista tutkimuksista

on Devensin (2005) tutkimus, jossa tutkittiin kansainvälisen koulun TCK-oppilaiden masentuneisuuden esiintymistä. Tulosten mukaan tutkimusjoukosta 80 prosenttia kuului ei-masentuneiden ryhmään. Myös tässä tutkimuksessa tyttöjen masentuneisuus oli yleisempää kuin poikien. Öry ja muut (1991) havaitsivat tutkimuksessaan ekspatriaattiperheiden lapsilla enemmän masennusta kuin verrokkiryhmällä, mutta tätä eroa ei testattu tilastollisesti. Linnettin (2005) mukaan masentuneisuuden juuret ovat kuulumattomuuden tunteissa (ks. luku 3.2).

Muut psykologista sopeutumista kuvaavat oireet

Varsinaisen masennuksen ohella TCK-tutkimuksissa on selvitetty lasten tyytyväisyyttä elämäänsä. Nathanson ja Marcenko (1995) havaitsivat, että ulkomaille muuton jälkeen lapset olivat pääosin tyytyväisiä elämäänsä ulkomailla. Sen sijaan Tamura ja Furnham (1993) havaitsivat, että paluumuuton jälkeen lapset olivat tyytymättömämpiä elämäänsä kuin kontrolliryhmän jäsenet. Tämä liittyy heidän kulttuuriseen identiteettiinsä, sillä näillä lapsilla oli myös kriittisempi käsitys Japanista ja japanilaisista. Nämä kaksi ryhmää eivät kuitenkaan eronneet fyysisten tai psyykkisten sopeutumisoireiden määrässä. Öryn ja muiden (1991) tutkimuksessa vanhemmat arvioivat lastensa olevan vähemmän onnellisia kuin kontrolliryhmän lasten vanhemmat. Duquen (2009) ekspatriaattikyselyaineiston mukaan lasten onnellisuuden arvio oli, että 83 prosenttia lapsista oli onnellisia Brasiliassa ja loput (17 %) olivat ”ei-onnellisia, muttei onnettomiakaan”.

Tyytyväisyyden ohella on TCK-tutkimuksissa käytetty myös emotionaalisen tasapainoisuuden käsitettä. Dewaele ja van Oudenhoven (2009) havaitsivat, että ekspatriaattiperheiden lapset olivat emotionaalisesti vähemmän tasapainoisia verrattuna muihin lapsiin.

Vikmanin (1987) paluumuuttotutkimuksessa kartoitettiin lasten psykosomaattisia oireita. Vanhemmat havaitsivat paluumuuton jälkeen runsaalla kolmasosalla lapsista psykosomaattisia oireita. Puolestaan psykiatrisia oireita havaittiin Vuorenkosken (2000) paluumuuttotutkimuksessa, jossa psykiatrisia oireita oli paluumuuttajalapsista erityisesti nuoremmilla pojilla. Psykiatrisia oireita – päinvastoin kuin psykologisen sopeutumisen ongelmia – on havaittu esiintyvän enemmän pojilla kuin tytöillä (esim. Puura ym. 1998).

Määritän käyttäytymisen ongelmat perhekontekstissa psykologisen sopeutumisen osaksi, vaikka koulukontekstissa käyttäytymisen ongelmat määrittävät sosiokulttuurisen sopeutumisen ongelmiin. Aiemmissä TCK-tutkimuksissa on havaittu paluumuuton jälkeen ekspatriaattiperheiden lapsilla olevan käyttäytymisongelmia nimenomaan perhekontekstissa, mutta ei koulukontekstissa (Öry ym. 1991). Öryn ja muiden tutkimustuloksen suhteen on kuitenkin pidettävä mielessä, että tutkimusjoukon lasten käyttäytymisongelmien määrä ei eronnut kaikilta osin kontrolliryhmän käyttäytymisongelmista kotikontekstissa.

Ekspatriaattiperheen lapsen sosiokulttuurinen sopeutuminen

Sosiokulttuurinen sopeutuminen linkittyy Wardin mallissa käyttäytymisen ulottuvuuteen sekä oppimismalleihin (ks. kuvio 8). Käsitteenä 'sosiokulttuuriseen' sopeutumiseen kytkeytyvät sekä sosiaalisen että kulttuurisen oppimisen teorit. Sosiokulttuurinen sopeutuminen todennäköisesti seuraa oppimiskäyrämallia, jolle on ominaista ensimmäisten kuukausien aikainen nopea kehittyminen. Sosiokulttuuriseen sopeutumiseen kuuluvat taito "sopia joukkoon" sekä olla vuorovaikutuksessa uuden kulttuurin kanssa. Sosiokulttuuriseen sopeutumiseen vaikuttavat kulttuurin tuntemus, asumisaika, kontaktien määrä paikallisten kanssa, kielitaito sekä akkulturaatiostrategiat. (Searle & Ward 1990; Ward & Seale 1991; Ward & Kennedy 1992, 1993a, 1994, 1999; Ward ym. 1998.)

Sosiokulttuuriseen sopeutumiseen linkittyy kulttuurien samanlaisuuden vs. erilaisuuden tarkastelu (Ward & Kennedy 1993a). Hofsteden (2001) klassisen näkemyksen mukaan koti- ja kohdemaan kulttuurien samanlaisuus on yhteydessä onnistuneeseen sopeutumiseen kohdemaan kontekstissa. Tämä näkemys, joka perustuu staattiseen kulttuurinäkemukseen, on saanut osakseen runsaasti kritiikkiä. Uudemman näkemyksen mukaan kulttuurisen samankaltaisuuden sijaan esimerkiksi yksilön kyvyt muodostavat keskeisimmät tekijät, mikä aikaansaa onnistuneen sopeutumisen (Jun & Gentry 2005).

Berry ja muut (Berry ym. 2006a; Sam ym. 2008) havaitsivat, että tyttöjen sosiokulttuurinen sopeutuminen oli keskimäärin poikia parempaa. Vastaavasti Korkiasaaren (1986a, 1986b, 1989) paluuoppilastutkimusten tuloksia sukupuolittain tarkasteltuna havaittiin, että tytöt sopeutuivat paluumuuttokontekstissa poikia paremmin. Tutkimuksessa sopeutuminen näyttäisi määrittävän implisiittisesti sosiokulttuuriseksi sopeutumiseksi. Parhaiten sopeutuivat ne lapset, joiden elämässä tapahtui vähän muutoksia ja jotka sopeutuivat hyvin jo Ruotsissa asuessa (Korkiasaari 1986a, 1986b, 1989).

Maahanmuuttajaparadoksilla tarkoitetaan maahanmuuttajalasten hyvää sopeutumista verrattuna kantaväestön lapsiin. Maahanmuuttajaparadoksissa lasten sopeutuminen on hyvää niukoista taloudellisista resursseista sekä yleisesti siirtolaisuuteen yhdistetyistä vaikeuksista huolimatta. Tämä pitää paikkansa erityisesti lasten sosiokulttuurisen sopeutumisen osalta, muttei yleensä psykologisen sopeutumisen näkökulmasta. (Berry ym. 2006a, 2006b; Sam 2006a; Sam ym. 2008; Sam & Berry 2010.) Maahanmuuttajaparadoksin olemassaoloa ei ole varsinaisesti tarkasteltu ekspatriaattiperheiden kontekstissa. Klemensin ja Bikosin (2009) lähetylapsitutkimuksessa ulkomailta lapsena asuneiden nuorten sosiokulttuurisen sopeutumisen havaittiin olevan alhaisemman kuin kontrolliryhmän. Sosiokulttuurinen sopeutuminen toimi välittäjänä suhteessa psykologiseen sopeutumiseen. Tämä viittaa siihen, että sosiokulttuuristen taitojen kohentuessa myös psykologinen sopeutuminen paranisi.

Kuten on jo tullut ilmi, sosiokulttuurisessa sopeutumisessa on keskiössä lapsen suhde perheen ulkopuolisten kontekstien kanssa sekä lapsen toiminta kyseisissä konteksteissa. Ekspatriaattiperheen lapsen osalta keskeisimmät perheen ulkopuoliset kontekstit ovat kouluympäristö ja vertaissuhteet. Käsittelen seuraavaksi ekspatriaattiperheiden lasten sosiokulttuurista sopeutumista neljän teeman kautta, jotka ovat koulusopeutuminen, vertaissuhteet, kielen oppiminen ja kulttuuriin sopeutuminen.

Ekspatriaattiperheen lapsen koulusopeutuminen

Käytän käsitettä koulusopeutuminen lasten sosiokulttuurisesta sopeutumisesta koulukontekstissa (ks. Ward & Kennedy 1993a; Sam, Vedder, Ward & Horenczyk 2006). Grimshaw ja Sears (2008, 260) havaitsivat kansainvälisen koulun kontekstissa, että koulun systeemiin siirtyminen koetaan usein sisältävän merkittäviä kulttuurisia ja kielellisiä sopeutumishaasteita. Weeks ja muut (2010, 31) rinnastavatkin lapsen koulusopeutumisen ekspatriaattitutkimuksessa paljon käytettyyn ekspatriaatin työsopeutumiseen. Määritän tässä koulusopeutumisen kulttuurisen ja siinä sosiokulttuurisen sopeutumisen osaksi. Tämä koulusopeutuminen rinnastuu ”yleiseen” koulusopeutumisen tutkimukseen: molemmissa on kyse siirtymätilanteesta ja sen tarkastelusta. Yleisesti myönnetään koulusopeutumisen merkitys maahanmuuttajataustaisten oppilaiden sopeutumiselle, mutta koulusopeutumisen ennustamiseen on käytössä hämmästyttävän vähän teoreettista tietoa (Liebkind ym. 2004).

Ulkomailla asuessa noin 90 prosenttia ekspatriaattiperheiden lapsista arvioi Nathansonin ja Marcenkon (1995) tutkimuksessa kouluaan erittäin myönteisesti. Nämä lapset pitivät kansainvälisessä koulussaan lähes kaikesta kouluun kytkeytyvästä. Kielteisempi käsitys on tuoreemmassa brittiläisessä tutkimuksessa, jonka tutkimusjoukosta muutamat lapset olivat ulkomailla asuessaan ”joutuneet” kouluun, joka oli kaksikielinen, mikä oli tutkijoiden mukaan tehnyt oppimisen hyvin hankalaksi. Jotkut lapsista olivat käyneet paikallista koulua, jossa he olivat ainoita ulkomaalaisia ja nämä lapset olivat kokeneet tilanteen vaikeaksi ja heillä oli ollut suuria vaikeuksia sopeutua. (Weeks ym. 2010.)

Weeksin ja kumppaneiden tutkimustuloksissa tulee esiin englanninkielisten ekspatriaattiperheiden lasten perinne käydä englanninkielistä koulua myös ulkomailla asuttaessa ja tästä kirjoittamattomasta säännöstä poikkeaminen koetaan hyvin hankalaksi. Ei-englanninkielisten lasten osalta tilanne ei ole näin selkeä. Japanilaisten paluuoppilaiden tutkimuksessa havaittiin, että paluumuuton kannalta ulkomailla asuttaessa ”kotimainen”, japanilainen koulu oli suotuisampi verrattuna kansainväliseen kouluun (Yoshida ym. 2002).

Herveyn (2009, 8) mukaan uuteen kouluun siirtyminen oli ekspatriaattiperheiden lasten oman arvion mukaan paluumuuttokontekstissa vaikeampaa kuin

ulkomaille muuton yhteydessä. Myös tämä tulos kytkeytynee lasten koulukontekstiin (kansainvälinen koulu) ulkomailla asuttaessa, minkä vuoksi heidän opiskelukielensä ei vaihdu ulkomaille muuton myötä. Tutkimustulos ei välttämättä päde ei-englanninkielisten lasten kohdalla. Tulos tuo kuitenkin esiin paluumuuton vaikeuden myös koulusopeutumisen näkökulmasta.

Koulumenestys on ollut yleisimpiä maahanmuuttajaoppilaiden koulusopeutumisen mittareita (Liebkind ym. 2004). Aiemmin ajateltiin, että maahanmuuttajaoppilaat menestyvät koulussa heikommin kuin niin sanotun valtaväestön lapset. Maahanmuuttajaoppilaiden koulumenestyksestä tiedetään kuitenkin nykyisin, että he pärjäävät koulussa keskimäärin paremmin kuin muut lapset (ks. maahanmuuttajaparadoksi). Näin siitäkin huolimatta, että heillä voi olla rasitteena syrjäintäkokemuksia sekä matalampi sosioekonominen asema. (Esim. Liebkind ym. 2004; Sam ym. 2006.)

Keskiluokkaisista taustoista tulevien lasten on yleisesti nähty pärjäävän koulutuksellisessa kilpailussa työväenluokkaisista taustoista tulevia lapsia paremmin. Ekspatriaattiperheiden lapset voidaan nähdä etuoikeutettuna ryhmänä suhteessa koulumenestykseen verrattuna moniin muihin maahanmuuttajaryhmiin. Edellä totesin maahanmuuttajataustaisten lasten koulumenestyksen näyttävästi hyvänä. Kun tähän lisätään vielä ekspatriaattiperheiden lasten kotitaustan tarjoamat voimavarat, ekspatriaattiperheiden lasten voidaan olettaa menestyvän koulussa hyvin, jopa erinomaisesti.

Ekspatriaattiperheiden lasten koulumenestyksestä ei löydy kovin runsaasti aiempia tutkimustuloksia. Öry ja muut (1991) havaitsivat ekspatriaattiperheiden lasten menestyvän koulussa hyvin (ks. myös Tyler 1989). Myös Nathansonin ja Marcenkon (1995) tutkimuksessa enemmistö lapsista (65 %) arvioi, että hän menestyy koulussa hyvin ja neljäsosa lapsista arvioi suoriutuvansa erittäin hyvin. Duquen (2009, 55) tutkimuksessa suurin osa (58 %) ekspatriaateista arvioi lastensa koulumenestyksen pysyneen ulkomailla ennallaan, 25 prosenttia arvioi sen parantuneen ja 17 prosenttia huonontuneen ulkomailla asuttaessa. Kyseisen tutkimuksen mukaan ulkomailla asumisen aikana ei näyttäisi koulumenestyksessä tapahtuvan selkeästi tietynsuuntaista muutosta. Vähälukuisesta tutkimuskirjallisuudesta välittyvä yleiskäsitys on, että ekspatriaattiperheiden lapset menestyvät koulussa hyvin. Koulumenestyksen yhteyksistä on havaittu, että paikallisen kielen osaaminen on yhteydessä koulumenestykseen ulkomailla asuttaessa. Lisäksi on havaittu, että mitä huonompi koulumenestys lapsilla oli ulkomailla, sitä enemmän paluumuuttoon näytti kohdistuvan pelkoja. (Miyamoto & Kuhlman 2001.)

Koulumenestyksen lisäksi koulusopeutumisessa on tarkasteltava mahdollisten käyttäytymisongelmien esiintyvyyttä koulukontekstissa ekspatriaattiperheiden lapsilla (ks. Sam ym. 2006). Öry ja muut (1991) eivät havainneet paluumuuton jälkeen minkäänlaisia eroja ongelmakäyttäytymisessä koulukontekstissa ulkomailla asuneiden ja muiden oppilaiden välillä. Tutkijat selittivät tätä tulosta sillä, että

ekspatriaattiperheen lapsilla on valtava paine käyttäytyä ”normaalisti”, ryhmän sääntöjen mukaisesti. Näillä lapsilla ja nuorilla ei ollut tarvetta kapinoida opettajaa tai muita aikuisia vastaan, mitä tutkijat selittävät ulkomailla asumiskokemuksella, jossa vieraassa ympäristössä lapset ovat olleet riippuvaisia muutamasta luotetusta aikuisesta.

Ekspatriaattiperheen lapsen vertaissuhteet

Koulun ohella lasten vertaissuhteet muodostavat keskeisen kontekstin, jossa sosiokulttuurinen sopeutuminen tapahtuu. Ystävyysuhteet näyttävät olevan ekspatriaattiperheiden lapsille siirtymäkonteksteissa hyvin tärkeitä (ks. Dixon & Hayden 2008; Tyler 1989; Weeks ym. 2010). Henkilöiden väliset suhteet vaikuttavat lasten ulkomaille muuttoon sopeutumiseen (Weeks ym. 2010). Nuoret helpottavat ulkomaille muuton yhteydessä omaa oloaan muodostamalla uusia vertaissuhteita (Tyler 1989). Näillä suhteilla on osuutensa siihen, miten lapsi viihtyy ulkomailla (Nathanson & Marcenko 1995). Weeksin ja muiden (2010) tutkimuksessa ekspatriaattiperheen nuorille vertaissuhteet olivat tärkein sosiaalisen tuen tarjoaja. Heidän tutkimuksessaan ystävien puoleen käännettiin erityisesti sosiaalisissa ongelmassa. Weeksin ja kumppaneiden tutkimuksen nuoret pelkäsivät eniten ulkomaille muuton yhteydessä ystävistä eroamista. Tätä vertaissuhteiden keskeistä roolia ei Wardin mallissa kuitenkaan tuoda eksplisiittisesti esiin. Aiemmin luvussa 2.3 tarkasteltiin vertaissuhteita sosiaalisen tuen lähteenä.

Nathanson ja Marcenko (1995) havaitsivat, että lapset olivat yleensä tyytyväisiä ulkomailla asumisen aikaisiin vertaissuhteisiinsa. Heidän tutkimuksensa mukaan lähes yhdeksällä kymmenestä oli oman arvion mukaan riittävästi kavereita ulkomailla asuessaan. Myös Firminin ja kumppaneiden (2006, 123) amerikkalaisia lähetylapsia tarkastelleessa tutkimuksessa nuorten yleinen sosiaalinen sopeutuminen näyttäytyi myönteisenä. Sosiaalisten suhteiden solmiminen onnistui suurimmalla osalla lapsista helposti. (Firmin ym. 2006.) Erilaisen käsityksen lasten vertaissuhteista saa Duquen (2009) tutkimuksesta. 12 prosenttia suomalaisekspatriaateista arvioi, ettei heidän lapsillaan ollut ulkomailla yhtään ystävää. Duquen tutkimuksen tulosten tulkintoja hankaloittaa vastaajien pieni määrä: suomalaisekspatriaattien vastauksia oli ainoastaan 18 kappaletta. Tyler (1989) havaitsi, että kesäloman aikana ulkomaille muuttaminen näyttäytyi erityisen hankalana, minkä taustalla oli vertaissuhteiden muodostaminen. Kesäloman aikana nuoret eivät pystyneet solmimaan vertaissuhteita koulukontekstissa. Koulu näyttäytyikin vertaissuhteiden solmimisessa tärkeimpänä paikkana. (Tyler 1989.) Harrastukset voivat koulun ohella toimia vertaissuhteiden rakentamispaikkoina. Ekspatriaattiperheiden lasten harrastuksista on kerätty vain vähän tietoa. Nathansonin ja Marcenkon (1995) tutkimuksessa yleisin harrastustyyppi oli liikuntaharrastus: vajaa puolet lapsista kuului ulkomailla asuessaan urheiluseuraan.

Paluumuuttotilanteessa ystäväystyminen näyttäisi olevan ekspatriaattiperheiden lapsille ulkomaille muuttoa vaikeampaa. Tähän viittaavat Herveyn (2009, 8) tulokset, joiden mukaan paluumuuttokontekstissa erityisesti hyvästien jättö ja uusien ystävien löytäminen näyttäytyivät vaikeutuneen ulkomaille muuttoon verrattuna. Duquen (2009) tutkimuksessa ekspatriaattipuolisot kertoivat, että heidän vanhemmilla lapsillaan oli samankaltaista ystävyysuhteiden syvenemisen välttämiskäyttäytymistä, itsen emotionaalista suojelua, kuin heillä itsellään. Duquen mukaan lasten itsesuojelumekanismi ei kuitenkaan yleensä ollut niin kehittynyt kuin aikuisten. Juuri tästä syystä lapset kärsivät Duquen mukaan paluumuutossa aikuisia enemmän, tilanteessa, jossa heidän pitää jättää ystävänsä. Tämä koski erityisesti murrosikäisiä, jotka ovat runsaasti tekemisissä ystäviensä kanssa ja heillä voi olla myös seurustelukumppani asuinmaassa. (Duque 2009.)

Toisaalta Vikmanin (1987) paluuoppilastutkimuksessa yli kaksi kolmasosaa lapsista oli saanut naapurista hyvän kaverin jo parin viikon kuluessa Suomeen muutosta. Alle 11-vuotiaina muuttaneet saivat nopeammin ystäviä kuin yli 11-vuotiaat. Toisaalta 14 prosenttia lapsista ei ollut saanut yhtään ystävää, kun paluumuutosta oli kulunut kuukausi. Lisäksi Vikmanin tutkimuksessa paluulasten oli maan sisällä muuttaneisiin verrattuna vaikeampi luopua entisistä vertaissuhteistaan. Kiusanteon kohteeksi oli paluumuuton jälkeen joutunut joka kahdeksas lapsi. (Vikman 1987, 85–95.) Korkiasaaren (1986a, 1986b, 1989) paluuoppilastutkimusten tulosten mukaan paluuoppilaiden ongelmat kytkeytyivät erityisesti ystävien puutteeseen. Ystävien määrä sinänsä ei vielä kerro sosiokulttuurisesta sopeutumisesta riittävästi. Vuorenkosken (2000) paluumuuttotutkimuksissa Ruotsista palanneilla lapsilla oli määrällisesti yhtä paljon ystäviä kuin vertailuryhmällä, mutta vielä kuusi vuotta paluumuuton jälkeenkin he tunsivat itsensä vertailuryhmää yksinäisemmiksi. Vuorenkosken tutkimus osoittaa, että paluumuutolla voi olla pitkävaikutteisia seurauksia lasten yksinäisyyteen.

Ekspatriaattiperheen lapsen kielen oppiminen

Ulkomaille muutto voi olla traumaattinen kokemus lapselle erityisesti silloin kun siirtymän myötä lapsi saapuu asuinpaikkaan, jossa puhutaan muuta kuin hänen äidinkieltään (Ezra 2003, 127). Ulkomaisessa asuinkontekstissa käytettävän kielen oppiminen on osa sosiokulttuurista sopeutumista (Masgoret & Ward 2006). Asuinmaahan integroitumisessa kielen oppiminen on keskeisen tärkeää.

Käytän kielen oppimisen käsitettä tietoisena siitä, että yleiskäsite omaksuminen (vrt. käsite *second language acquisition, SLA*) voisi kuvata osuvasti luonnollisessa kielenkäyttöympäristössä tapahtuvaa oppimista (Sajavaara 1999, 75). Ymmärrän oppimisen laajasti – sisällytän siihen myös informaalin oppimisen. En näe siten estettä oppimiskäsitteen käytölle myös ekspatriaattiperheen lapsen kielen oppimisen yhteydessä, joka tapahtuu ulkomailta asuttaessa pitkälti ilman

varsinaista kielenopetusta. Oppimisen käsite tuo omaksumista enemmän lapsen toimijuuden oppimisprosessissa esiin. Ekspatriaattiperheiden lasten kohdalla peräkkäinen kielen oppiminen, jossa lapsi oppii ensin varhaislapsuudessa yhden kielen ja sen jälkeen toisen, on keskeinen toisen kielen oppimisprosessi. Lapset, jotka syntyvät ulkomailla työskentelyn aikana, oppivat kaksi kieltä yhtäaikaaisesti. (ks. Scheffner Hammer, Miccio & Rodriguez 2004, 22.) Yleinen käsitys on, että lapsille toisen kielen oppiminen on helppoa. On totta, että lapset oppivat kielen sikäli vaivatta, että oppiminen on pitkälti tiedostamatonta. Toisaalta lasten toisen kielen oppiminen ei ole sikäli helppoa, että se ei käy nopeasti, vaan siihen arvioidaan menevän noin neljä vuotta. Aikuiset ja vanhemmat lapset etenevät alkuvaiheessa nopeamin nuorempiin lapsiin verrattuna. Nuoremmat lapset pääsevät kuitenkin kielenhallinnassaan keskimäärin korkeammalle tasolle kuin aikuisoppija. (Sajavaara 1999; Long 2007.)

Kielen oppiminen tapahtuu kiinteässä yhteydessä sosiaaliseen (Hoff 2006; Zurer Pearson 2007; Carhill, Suárez-Orozco & Pérez 2008) ja kulttuuriseen (Lantolf & Thorne 2007; Kramsch 2003; ks. myös Ezra 2003) kontekstiin³. Toinen kieli omaksutaan ensimmäisen kielen kanssa samalla tavalla siten, että keskeistä siinä on henkilön osallistuminen vuorovaikutukseen toisten henkilöiden kanssa kyseisellä kielellä (Sajavaara 1999, 74). Kielen oppimiseen kytkeytyvä vuorovaikutus täsmentyy tarkemmin ystävyysuhteiksi (Titzmann & Silbereisen 2009). Tämä vertaissuhteiden näkökulma lienee keskeinen ekspatriaattiperheen lasten toisen kielen oppimisessa ulkomailla asumiskontekstissa.

Toisen kielen oppimisessa nähdään kaksi alun perin Cumminsin 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa erottamaa ulottuvuutta, jotka ovat sosiaalinen kielitaito (*basic interpersonal communication skills, BICS*) sekä akateeminen kielitaito (*cognitive/academic language proficiency, CALP*) (Cummins 2008; ks. myös Krashen & Brown 2007; Roessingh 2006). Krashen ja Brown (2007) ovat jakaneet akateemisen kielitaidon tarkemmin kahteen osaan, akateemiseen kieleen sekä oppiaineiden sisältöön. Sosiaalinen kielitaito tarkoittaa keskustelun mahdollistavaa kielitaitoa, niin sanottua pintasujuvuutta. Sosiaalinen kielitaito kiinnittyy pinnan yläpuolella olevaan kulttuurin osaan. Sosiaalisen kielitaidon saavuttaminen vie lapselta vuodesta kolmeen vuoteen. Akateeminen kielitaito kytkeytyy kielen käyttöön ajattelukielenä erityisesti koulukontekstissa. Tällöin suhteessa kulttuuriin toimitaan pinnan alapuolella. Akateemisen kielitaidon kehittymisen ajatellaan kestävän vähintään viisi vuotta. (Cummins 2008; Roessingh 2006; Ezra 2003.) Näistä sosiaalinen kielitaito on keskeisin ekspatriaattiperheiden lasten sosiokulttuurisen sopeutumisen näkökulmasta, mutta akateemisella kielitaidolla

---

³ Sosiaalisen ja kulttuurisen yhdistäminen ei tuota vygotkskilaisessa merkityksessä ”sosiokulttuurista”, vaikka jotkut tutkijat pitävät sosiokulttuurista tämän yhdistelmän synonyyminä (ks. Lantolf ja Thorne 2007).

on myös keskeinen merkitys sosiokulttuuriseen sopeutumiseen – välillisesti koulumenestyksen kautta.

Aiemmissa TCK-tutkimuksissa kielen oppiminen sivuutetaan yksittäisillä maininnoilla. Dixon ja Hayden (2008) havaitsivat tutkimuksessaan, että lapset mainitsivat vaikeuksien kohdalla kielen oppimisen useammin kuin minkä tahansa muun tekijän. Hieman erisuuntaisia tuloksia saivat Weeks ja muut (2010), jotka havaitsivat, että ekspatriaattiperheen nuorelle vieraan kielen hallinta oli selkeästi vähemmän tärkeää kuin ekspatriaatille tai ekspatriaattipuolisolle. Tämä pitäne paikkansa amerikkalaisen ekspatriaattiperheen osalta, kun koulukontekstina on kansainvälinen koulu, mikä oli tilanne Weeksin ja muiden tutkimuksessa. Englanninkielisyys on implisiittisesti sisäänkirjoitettuna moniin TCK-tutkimuksiin, eikä TCK-tutkimuksissa sen tarjoamaa etua suhteessa muunkielisiin ekspatriaattiperheiden lapsiin pohdita kriittisesti. Englannin kieli on juuri se kieli, jota pidetään kosmopoliitin lapsen kielenä (Rajander & Lappalainen 2010) sekä kansainvälisten koulujen ja globaaleiden työmarkkinoiden kielenä (Brown & Lauder 2009).

Kielen asemalla on oma roolinsa toisen kielen oppimisessa. Valtakielen houkuttelevuus on lapsen näkökulmasta erittäin voimakas. (Zurer Pearson 2007.) Myös näiltä osin englanninkieliset ekspatriaattiperheiden lapset eroavat suomenkielisistä. Englannin status *lingua francana* (mm. Brown & Lauder 2009) voidaan perustellusti olettaa olevan korkeampi kuin suomen kielen status. Juuri kielen oppimisen osalta voidaan suomalaisen ekspatriaattiperheen lapsen tilanteen ajatella eroavan englanninkielisten ekspatriaattiperheiden lasten tilanteesta. Suomalaisten ekspatriaattiperheiden lasten tutkiminen ja näiden tutkimustulosten vertailu suhteessa amerikkalaiseen TCK-tutkimuksen valtavirtaan saa perustelunsa erityisesti lasten erilaisesta kielellisestä tilanteesta. Erityisesti ei-englanninkielisten ekspatriaattiperheiden lasten kielen oppimisen tutkimukselle olisi suurta tarvetta (ks. Murphy 2003).

Toisen kielen oppimisen ohella on muistettava, että ekspatriaattiperheiden lasten sopeutumisessa myös äidinkielen taitojen säilyminen on keskeistä erityisesti paluumuuton näkökulmasta. Paluuoppilastutkimuksissa lasten kielellinen tilanne vastaa amerikkalaisia TCK-tutkimuksia enemmän suomalaisten ekspatriaattiperheiden lasten tilannetta. Korkiasaaren (1986a, 1986b, 1989) paluuoppilastutkimuksissa havaittiin, että paluuoppilaiden ongelmat kohdistuivat osaltaan suomen kielen vaikeuksiin. Itse asiassa äidinkielen taidot ovat tärkeitä myös ulkomaille muuttoon sopeutumisessa. Oh ja Fuligni (2010) nimittäin havaitsivat, että juuri äidinkielen taitojen kehittyminen vaikuttaa nuorten onnistuneeseen sopeutumiseen, erityisesti perhesuhteisiin ja etniseen identiteettiin.

Ekspatriaattiperheen lapsen kulttuurinen identiteetti

Nykyisessä globaalissa maailmassa ekspatriaattiperheiden lapset muodostavat ryhmän, jonka identiteetin rakentaminen ei ole selkeää ja helppoa (Grimshaw & Sears 2008; Nette & Hayden 2007; Lauder 2007). Ekspatriaattiperheiden lapsille identiteettikysymys on erityisen tärkeä, sillä heidän identiteettinsä kyseenalaistuu jokaisen muuttosiihtymän myötä; siirtymä haastaa lapsen identiteetin (Fail ym. 2004, 324). Ekspatriaattiperheen lapsuuteen sisältyy myös mahdollisuus identiteetin katoamiseen (Nette & Hayden 2007, 437).

Vaikka ekspatriaattiperheiden lasten identiteetin tarkastelu näyttäytyy perusteltuna, ekspatriaattiperheiden lasten identiteettiä on kuitenkin tarkasteltu suhteellisen vähän (Grimshaw & Sears 2008, 263; Lauder 2007, 447). Identiteetikäsitetä on käytetty tutkimuskäsitteenä 2000-luvulla muutamissa TCK-tutkimuksissa (ks. liite 1). Teoreettisesti identiteettikäsitteen tarkastelu ei siten näissä tutkimuksissa ole aina kovin syvällistä. Tulosten tasolla aiemmat tutkimukset ovat kuitenkin mielenkiintoisia. Tarkastelen keskeisimpiä TCK-tutkimuksen tuloksia identiteetin näkökulmasta luvussa 3.2.

Identiteetti jaetaan yleisesti yksilölliseen identiteettiin ja sosiaaliseen identiteettiin (mm. Schwartz, Montgomery & Briones 2006a). Tämän tutkimuksen sopeutumisen jaottelu perustuu wardilaiseen ajatteluun sopeutumisesta, jossa identiteetti nähtiin kolmantena, sopeutumisen ulottuvuutena psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen ohella (ks. kuvio 8). Käytän identiteetistä sopeutumisen ulottuvuutena käsitettä *kulttuurinen identiteetti*.

Ward käyttää kulttuurisessa identifioitumisessa berryläistä kahtiajakoa: yhtäältä identifioidutaan suhteessa asuinmaan kulttuuriin ja toisaalta suhteessa alkuperäiseen kulttuuriin. Näiden dimensioiden vastausten perusteella muodostuvat neljä tunnettua akkulturaatiostrategiaa. (Ward & Kennedy 1994, 330; Ward & Rana-Deuba 1999, 428.) Ward keskittyi identiteettitarkastelussaan erityisesti kulttuurisen identifioitumisen sekä sopeutumisen kahden muun ulottuvuuden, psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen välisiin suhteisiin. Hän havaitsi, että alkuperäiseen kulttuuriin identifioituminen oli yhteydessä psykologiseen sopeutumiseen ja vastaavasti asuinpaikan kulttuuriin identifioituminen korreloi sosiokulttuuriseen sopeutumiseen. (Ward & Rana-Deuba 1999; Ward & Kennedy 1993a, 1993b.)

Ward ja Styles (2003) jaottelevat uuteen asuinmaahan kohdistuvat kuulumisen tunteet ja samalla siirtolaisten identiteetin viiteen kategoriaan: positiiviseen, siirtymäpositiiviseen, epävarmaan, siirtymänegatiiviseen ja negatiiviseen. Positiivisessa ryhmässä kuulumisen tunteet suhteessa asuinmaahan olivat muodostuneet vahvoiksi. Negatiivisessa ryhmässä kuulumisen tunteet kohdistuivat alkuperäiseen kotimaahan. Siirtymäpositiivisessa ja -negatiivisessa ryhmässä kuulumista määrittivät tunteiden kaksijakoisuus. Näiden ryhmien jäsenten tunteet olivat sekä

myönteisiä että kielteisiä. Epävarmassa ryhmässä kuulumisen tunnetta ei ollut muodostunut mihinkään ryhmään. Kolmeen ensimmäiseen ryhmään kuuluneet henkilöt kokivat muuttuneensa ulkomaille muuton myötä itsevarmemmiksi, itsenäisemmiksi ja vahvemmiksi. (Ward & Styles 2003.)

Kulttuurinen identiteetti on ollut sopeutumistutkimuksissa tärkein muuttuja ennustettaessa henkilön sopeutumista (Sussman 2002; ks. myös Yasui, Dorham & Dishion 2004). Palumuuton osalta tämä identiteetin ja sopeutumisen empiirinen tutkimus on ollut kuitenkin erittäin vähäistä (Sussman 2002, 392). Sussmanin omassa tutkimuksessa palumuuttoon sopeutuminen oli kytköksissä kulttuuri-identiteetin muutoksiin. ”Kotikulttuuri-identiteetin” vahvuus ennusti palumuuttoon liittyviä vaikeuksia. Sussmanin (2000, 2002) kulttuurisen identiteetin mallissa erotetaan sopeutumisen jälkeen neljä eri identiteettityyppiä: vahvistava, vähenevä, lisääntyvä ja globaali identiteetti. Ensin mainitussa tapauksessa ulkomailta asuminen vahvistaa alkuperäistä identiteettiä ja Sussman näkee heidät ”kiitollisina repatriaatteina”. Kahdessa seuraavassa tapauksessa ulkomaille muuttoon sopeutuminen sujui hyvin, mutta palumuuttokontektissa on sopeutumisvaikeuksia. Vähenevän identiteetin yhteydessä palumuuttoon sopeutuminen on vaikeaa, koska ”kotimaa” koetaan vieraaksi. Lisääntyvässä identiteetissä palumuuttovaikeuksien taustalla on kiinnittyminen palumuuton jälkeenkin ”ulkomaiseen” kulttuuriin. Globaali identiteetti on usein henkilöillä, joilla on paljon kansainvälisiä kokemuksia. Heille muutto kulttuureiden välillä vain korostaa kuulumista globaaliin yhteisöön.

Akkulturaatioon kytkeytyvä identiteetin tutkimus sijaitsee implisiittisesti sosiaalisen identiteettiteorian viitekehyksessä (Leong & Ward 2000). Akkulturaatiokäsitteeseen kriittisesti suhtautuvien tutkijoiden mukaan akkulturaation dynaamista ja prosessuaalista luonnetta ei nähdä. Sopeutumiskäsitteeseen kytkeytyvä identiteettikäsite perustuu essentialisoituun näkemykseen kulttuurista ja identiteetistä (vrt. Anthias 2011). Lisäksi akkulturaatiotutkimuksessa kulttuuri yleensä operationalisoidaan etnisyydeksi tai kansallisuudeksi. Kulttuurin muita sosiaalisia kategorioita, kuten sosiaaliluokkaa tai sukupuolta, tai tarkastelutasoja, kuten mikro- tai mesotasoa (esim. perhettä), ei sisällytetä tutkimukseen. Kulttuuri nähdään siten yksialueisena (ks. Anthias 2011, 205). Akkulturaatiokritiikki tarttuu myös kontekstuaalisuuden puutteeseen. Näitä puutteita pyrin korjaamaan tarkastelemalla identiteettiä myös ekspatriaattiperheiden lasten subjektiivisena kokemuksena (ks. luku 3.2)

Yhteenveto psykologisesta ja sosiokulttuurisesta sopeutumisesta

Tutkimuksessa käytettävä sopeutumiskäsite jakautuu psykologiseen ja sosiokulttuuriseen sopeutumiseen sekä kulttuuriseen identiteettiin. Sekä paluulasten tutkimuksissa että aiemmissa TCK-tutkimuksissa sopeutuminen on ollut yleisesti käytetty käsite. Nämä tutkimukset eivät kuitenkaan yleensä perustu sopeutumisen jaotteluun psykologiseen ja sosiokulttuuriseen sopeutumiseen. Taulukossa 4 teen yhteenvedon keskeisimmistä ekspatriaattiperheiden lasten sopeutumisen osa-alueista.

Taulukko 4. Ekspatriaattiperheen lapsen sopeutumisen keskeisimmät osa-alueet

Sopeutumisen ulottuvuudet	Sopeutumisen osa-alueet
1. Psykologinen sopeutuminen	<ul style="list-style-type: none"> • suhtautuminen siirtymään • masennuksen puuttuminen • tyytyväisyys • psykosomaattisten oireiden puuttuminen • psykiatristen oireiden puuttuminen
2. Sosiokulttuurinen sopeutuminen	<ul style="list-style-type: none"> • koulusopeutuminen <ul style="list-style-type: none"> – koulumenestys – käyttäytyminen koulussa • vertaissuhteet • kielen oppiminen <ul style="list-style-type: none"> – toisen kielen oppiminen – äidinkielen säilyttäminen
3. Kulttuurinen identiteetti	<ul style="list-style-type: none"> • identiteetti suhteessa kotimaahan • identiteetti suhteessa asuinmaahan

Psykologinen sopeutuminen määrittyy pitkälti oireiden, kuten masennuksen, puuttumisen kautta. Sosiokulttuurisessa sopeutumisessa koulusopeutuminen on keskeinen tarkastelukohde. Lisäksi vertaissuhteet sekä kielen oppimiseen kytkeytyvät asiat ovat sosiokulttuurisen sopeutumisen keskiössä. Sopeutumisen osana kulttuurista identiteettiä tarkastellaan yhtäältä suhteessa kotimaahan ja toisaalta suhteessa asuinmaahan. Kulttuurisen identiteetin tarkastelu rajoittuu etnisen identiteetin näkökulmaan.

Sopeutumiskäsite sisältää jollakin tasolla ajatuksen yksilön passiivisesta roolista suhteessa systeemeihin, vaikka sen määrittelee toimijuudesta käsin. Käytän

muun muassa tämän puutteen paikkaamiseksi siirtymäkokemuksen käsitettä, jossa korostuu lapsen oma aktiivisuus. Käsittelen ekspatriaattiperheen lapsen kokemuksia seuraavassa luvussa 3.2.

3.2 Lapsen subjektiivinen siirtymäkokemus

Käytän siirtymäkokemuksen käsitettä ekspatriaattiperheen lapsen ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon kytkeytyvistä kokemuksista. Adler (1975) on käyttänyt jo 1970-luvulla siirtymäkokemuksen käsitettä, mutta muutoin tämä käsite on etnisten suhteiden tutkimuksen alueella harvinainen. Ekspatriaattitutkimuksessa käytetään ekspatriaattikokemuksen käsitettä kuvaamaan sitä sisäistä oppimisprosessia, jonka ulkomaankomennukselle lähtevä henkilö läpikäy (Peltonen 1998). Rinnastan siirtymäkokemuksen käsitteen tähän ekspatriaattikokemuksen käsitteeseen.

Nykyisessä akkulturaatiotutkimuksessa nähdään tärkeäksi tarkastella maahanmuuttajien kokemuksia siirtymäkontekstissa. Tavoitteena tulisi olla heidän toimintansa ja sen merkitysten ymmärtäminen eri tilanteissa. (Chirkov 2009, 102.) Myös siirtolaisuustutkimuksen piirissä on nykyisin esillä siirtolaisten ja erityisesti siirtolaislasten kokemusten tutkimuksen tärkeys (Dobson 2007; Gaytán, Carhill & Suárez-Orozco 2007).

Käsillä olevassa tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita ekspatriaattiperheiden lasten kokemuksista. Ekspatriaattiperheiden lapsille uusi ympäristö ja kulttuuri voi olla niin perustavanlaatuinen kokemus, että se vaikuttaa heidän elämäänsä koko loppuelämän ajan (Selmer & Lam 2004, 432). Aiemmissa TCK-tutkimuksissa (ks. liite 1) kokemus on ollut tutkimuskäsitteenä muutamassa tutkimuksessa (esim. Kanno 2000b; Yoshida ym. 2002). Hatfieldin (2010) TCK-tutkimus on tietävästi ensimmäinen, jossa tutkitaan ekspatriaattiperheiden lasten paluumuutkokemuksia. Tutkimuksessa havaittiin lasten ja aikuisten kokemuksissa olevan eroja. Hatfield nostaa lapsen esiin aikuisen kanssa samanarvoisena muuttajana.

Siirtymäkokemuksen lähestymistavat

Kokemuksen käsitettä voidaan teoreettisesti lähestyä hyvin monesta eri viitekehuksesta käsin. Lähestymistapoina voi olla esimerkiksi narratiivinen, fenomenologinen tai sosiokulttuurinen lähestymistapa. Narratiivisen tutkimuksen keskiössä olevaa elämäntarinan muodostamista ei pidetä mahdollisena lapsuudessa, vaan sen katsotaan mahdollistuvan vasta nuoruudessa (Habermas & Bluck 2000). Koska haastateltavat ovat lapsia, ei elämäntarinan käyttäminen pääkäsitteenä olisi järke-

vää. Täten suljen narratiivisen tarkastelutavan tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Lasten siirtymäkokemusten tarkastelu pohjautuu tässä fenomenologiseen sekä sosiokulttuuriseen lähestymistapaan, joita tarkastelen seuraavaksi. Sosiokulttuurisessa ja fenomenologisessa lähestymistavassa on runsaasti yhtäläisyyksiä (mm. McPhail 1995).

Kokemus fenomenologisesta näkökulmasta

Fenomenologinen tutkimus on kiinnostunut tietystä ilmiöstä – yksilön kokemuk-
sista. Kokemukset muodostavat fenomenologisesta näkökulmasta ihmisen tajun-
nalle olevan todellisuuden, elämismailman. Fenomenologinen tutkimus tuo esiin
yksilön ainutkertaisen kokemuksen ja sen yleisen olemuksen. Samalla se perustuu
ajatukseen todellisuudesta sosiaalisesti rakennettuna. (Denscombe 2007; Selvi
2008; Johnson & Christensen 2008; Wertz 2005; Giorgi 1997; Creswell, Hanson,
Plano Clark & Morales 2007; Kiviranta 1995.) Fenomenologinen tutkimus voidaan
jakaa deskriptiiviseen, transsendentaaliseen fenomenologiaan sekä hermeneut-
tiseen, eksistentiaaliseen fenomenologiaan. Deskriptiivinen fenomenologinen
tutkimus pyrkii nimensä mukaisesti kuvaamaan tarkastelemissaan ilmiön ominta
luonnetta. Hermeneuttisen fenomenologisen tutkimuksen tavoitteena on vuoros-
taan ilmiön ymmärtäminen. Hermeneuttisessa fenomenologiassa on keskeisenä
käsitteenä konteksti. Hermeneuttinen fenomenologia huomioi ilmiön eri näkö-
kulmat ja kontekstit. Kokemus nähdään tilanteisena, kiinnittyneenä sosiaaliseen,
kulttuuriseen, kielelliseen, historialliseen ja ruumiilliseen kontekstiin. (Larkin,
Eatough & Osborn 2011; Giorgi 1997.) Ymmärrän lasten siirtymäkokemukset
kontekstuaalisina ja situationaalisina. Toisaalta rakenne-toimija-jaottelussa fe-
nomenologinen näkemys korostaa toimijuutta rakenteen sijaan (Greiffenhagen
& Sharrock 2008; Selvi 2008). Kiinnitän lasten siirtymäkokemukset erityisesti
hermeneuttis-eksistentiaaliseen fenomenologiseen tutkimukseen, josta käytän
yksinkertaisuuden vuoksi käsitettä hermeneuttinen fenomenologia. Kokemusten
analysoinnissa käyttämäni menetelmä (ks. luku 4.3) edustaa hermeneuttista
fenomenologiaa (Larkin ym. 2011).

Kokemus sosiokulttuurisesta näkökulmasta

Shaules (2007) määrittää ulkomailla elämisen kokonaisvaltaiseksi kokemukseksi,
joka on samalla oppimiskokemus. Sopeutuminen elämään uudessa kulttuu-
riympäristössä on hänen mukaansa kulttuurista oppimista, joka voi olla samalla
voimakas kokemus. Kulttuurienväläinen oppiminen kuvaa elettyä kokemusta vie-
raassa kulttuuriympäristössä toimimisesta. Shaules sisällyttää kulttuurienväliseen
oppimiseen niin siirtolaisten kuin lyhytaikaisten vierailijoidenkin prosessit. Tämä
oppimiskäsitys perustuu oletukselle, että sekä lyhytaikaiset että pitkäaikaiset

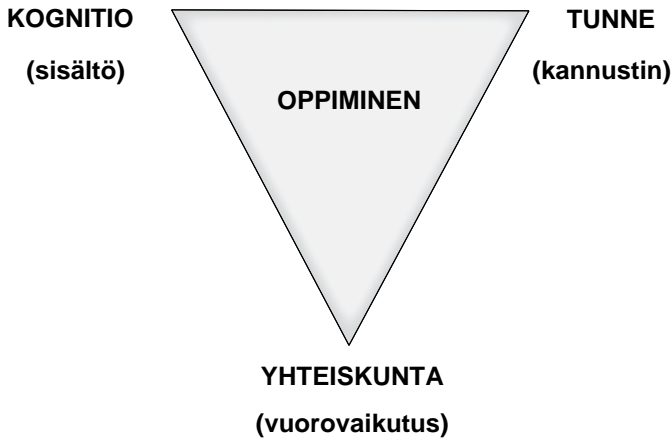
oleskelut vieraassa kulttuuriympäristössä ovat oppimiskokemuksia ja vaativat sopeutumista. Vaikka vaatimusten syvyys ja intensiteetti voivat vaihdella paljon, niiden dynamiikka on oletettavasti pohjimmiltaan samanlainen. Keskiössä Shaullesin ajattelussa on se, että rajojen ylittäminen avaa kuilun todellisen osaamisen ja uudessa ympäristössä vaaditun osaamisen välille. (Shaulles 2007.)

Kulttuurin käsite (ks. luku 1.3) on *sosiokulttuurisessa* teoriassa keskeinen. Sosiokulttuurisen teorian mukaan oppimiseen on yhteydessä kulttuurin lisäksi kieli. Kieli on kulttuurin keskeinen osa, joten lapsen kulttuuriin sopeutumisessa kieli on sekä väline että tavoite. (Vygotsky 1978; John-Steiner & Mahn 1996.) Sosiokulttuurinen teoria kuuluu kontekstuaalisiin teorioihin. Sosiokulttuurisen näkemyksen keskiössä on se sosiaalinen tilanne, jossa lapsi elää. Yksilö ei ole koskaan täysin riippumaton ja itsenäinen, vaan osa systeemiä. (John-Steiner & Mahn 1996; Cole & Gajdamaschko 2007.) Ekspatriaattiperhesysteemi voidaan nähdä lapsen oppimisympäristönä (vrt. Salomon 2006). Tässä tutkimuksessa kontekstuaalinen näkökulma on tarkastelun keskiössä. Näen Tardif-Williamsin ja Fisherin (2009) tavoin lasten siirtymäkokemukset vahvasti sosiokulttuurisesti rakentuneina. Oppiminen ja kokemus nähdään tässä tutkimuksessa toimintana ja jatkuvana muutostilana, jossa keskeistä on muun muassa oman identiteetin rakentaminen.

Illeriksen oppimisen ulottuvuudet

Toimijuudessa on sosiokulttuurisen näkemyksen mukaan sekä yksilöllinen että sosiaalinen ulottuvuus (ks. Markus & Kitayama 2003). Ensin mainitussa yksilön toiminta on keskittynyt omaan itseen ja henkilö toimii itsenäisesti, eivätkä suhteet muihin ole keskeisiä. Jälkimmäisessä toimijuudessa suhteet toisiin ja riippuvuus toisista on keskeistä. (Markus & Kitayama 2003.) Tämä sosiokulttuurisen teorian kaksinainen näkemys toimijuudesta sisältyy Illeriksen (2002, 2007) oppimisnäkemykseen. Illeriksen mukaan oppiminen koostuu aina sisäisestä sekä ulkoisesta prosessista. Oppimisessa on aina mukana kolme ulottuvuutta: kognitiivinen, emotionaalinen sekä sosiaalinen ulottuvuus (ks. kuvio 10). Kognitiiviseen tai sisällön ulottuvuuteen kuuluvat muun muassa tiedot, taidot ja asenteet. Tunneulottuvuuteen sisältyvät tunteiden ja emootioiden lisäksi motivaatio ja tahto. Sosiaaliseen vuorovaikutusdimensioon lukeutuvat muun muassa kommunikaatio ja yhteistyö. Nämä kaikki ulottuvuudet ovat kiinnittyneitä sosiaalisesti rakentuneeseen kontekstiin. (Illeris 2002, 2007.)

Kokemuksessa nämä kolme ulottuvuutta eivät pelkästään ole mukana, vaan niillä kaikilla on oltava oppijalle myös subjektiivinen merkitys. Kokemuksessa on mukana kognitiivista sisältöä ja tietoa, emotionaalisia asioita (kuten motivaatio) sekä sosiaalisia ja yhteiskunnallisia elementtejä. Illeris ei siten tee tarkaa eron-tekkoa oppimisen ja kokemuksen välille. Kokemus onkin Illeriksen oppimisnäkemysten keskeisin käsite ja se kattaa koko laajan oppimisen käsitteen. (Illeris

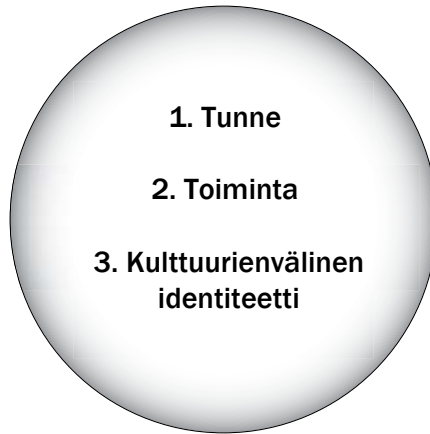
Kuvio 10. Illeriksen (2002, 2007) oppimisen ulottuvuudet

2002, 145–146.) Illeris määrittää kokemuksen siten, että se kattaa kognitiivisen, emotionaalisen ja sosiaalis-yhteiskunnallisen oppimisulottuvuuden. Kokemukseen sisältyvät sekä sisäiset, psykologiset ”hankintaprosessit” että sosiaaliset vuorovaikutusprosessit. Jotta kokemus on oppimista, Illeriksen mukaan muun muassa seuraavien edellytysten tulee täytyä: oppijan on oltava aktiivinen ja oppimisen on oltava osa subjektiivisesti relevanttia sosiaalista kontekstia. (Illeris 2002, 157.) Illeris (2007, 94) määrittää kokemuksellisen oppimisen oppimiseksi, jossa oppimisen kolme ulottuvuutta ovat mukana. Se, mikä on tämän tutkimuksen kannalta keskeistä, on se, että kyseinen oppimisen ulottuvuuksien kolmijako vastaa hyvin Wardin sopeutumisen jaottelua (ks. luku 3.1), johon tämän tutkimuksen sopeutumiskäsite perustuu.

Perustan ekspatriaattiperheen lapsen siirtymäkokemuksen käsitteen Illeriksen (2002) edellä mainittuun kolmijakoon (kuvio 11). Näen kokemuksen muodostuvan yhtäältä lapsen sisäisistä prosesseista ja toisaalta vuorovaikutusprosesseista suhteessa ympäristöön (vrt. Illeris 2002, 2007). Nämä prosessit ovat toisiinsa lomittuneita. Lapsen sisäisiin prosesseihin sisältyvät tunteet ja kognitiot. Kognitiivisen ulottuvuuden osalta keskityn lasten siirtymäkokemuksissa identiteetin tarkasteluun (ks. Tadmor, Hong, Chiu & No 2010), kuten sopeutumisen tarkastelussa. Toiminnan käsite kuvaa lapsen vuorovaikutusprosesseja suhteessa ympäristöön. Oppimiskokemuksen jokaista kolmea ulottuvuutta tarkastellaan tässä tutkimuksessa siten ainoastaan yhden käsitteen näkökulmasta. Tällä rajauksella yhtäältä pyrittiin pitämään laaja siirtymäkokemuksen käsite empiirisesti hallittavana ja toisaalta käsitteet verrattavina sopeutumisen kolmeen alakäsitteeseen.

Ekspatriaattiperheen lapsen kokemusta määrittää sen sosiaalisesti rakentuva luonne: kokemus syntyy vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Kokemukset eivät

Kuvio 11. Ekspatriaattiperheen lapsen siirtymäkokemus

siten tapahdu tyhjiössä. Näen lasten siirtymäkokemusten rakentuvan sosiaalisissa ja kulttuurisissa konteksteissa situationaalisesti. Lapsen siirtymäkokemuksen keskeinen konteksti on perhe, jota käsiteltiin luvussa 2.

Siirtymäkokemus kontekstuaalisena ja kahtalaisena kokemuksena

Tässä tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena ovat ekspatriaattiperheiden lasten kokemukset siirtymäkontekstissa. Näen ekspatriaattiperheiden lasten siirtymäkokemukset vahvasti kontekstuaalisina. Tämä kontekstisidos nousee erityisesti kahdesta teoreettisesta viitekehystä: fenomenologiasta ja sosiokulttuurisesta teoriasta. Lapsen siirtymäkokemus on sidoksissa kulloiseenkin aikaan, paikkaan ja kulttuuriin. Ekspatriaattiperheiden lasten siirtymäkokemukset eroavat monista muista kokemustilanteista siinä, että niille on tyypillistä kokemusten kahtalainen luonne. Siirtymäkokemukset kiinnittyvät sekä ulkomaille muuton siirtymään että paluumuuttosiirtymään.

Käyn seuraavaksi läpi hieman tarkemmin siirtymäkokemusten tunne-, toiminta- ja identiteettiulottuvuuksia esitellen aiempien TCK-tutkimusten tuloksia lasten kokemuksista. Aiempien TCK-tutkimusten tulosten esittely lastensiirtymäkokemusten näkökulmasta on haasteellinen tehtävä, sillä näissä tutkimuksissa on käytetty pääosin kvantitatiivisia menetelmiä. Muutoinkin TCK-tutkimustulosten esittämisessä keskitytään yleensä yksittäisiin tuloksiin, eikä kattavaa käsitystä esimerkiksi ekspatriaattiperheiden lasten siirtymäkokemuksista ole saatavilla.

Ekspatriaattiperheen lapsen tunteet siirtymäkontekstissa

Yksilön tunteet ovat osa fenomenologisia kokemuksia (Selvi 2008, 39). Käytän englanninkielisestä *emotions*-käsitteestä suomenkielistä yleiskäsitettä tunteet. En siis tee erontekoa esimerkiksi affektien, tunteiden ja emootioiden välille. Tämä tarkempi psykologisessa tutkimuksessa käytettävä jaottelu, joka perustuu ajalliseen keston, ei ole keskeinen tämän tutkimuksen kokemusten tarkastelun näkökulmasta. Näiltä osin nojaudun psykologian sijaan sosiologiseen kokemuksen tutkimukseen, jossa edellä mainitut käsitteet nähdään synonyymeinä (Wissinger 2007, 257).

Aiemmissa TCK-tutkimuksissa on tullut tunneulottuvuuden alueelta esiin kuulumisen ja kodin tunteita sekä ikävän tunteita. Näiden lisäksi tunne dimensiossa näkyy myös myönteisiä vivahteita, joka ilmenee myönteisten tunteiden lisäksi tunteiden moninaisuutena.

Kuulumisen tunne

Kuulumisen tunne on ylijärjestyneeseen liikkuvuuteen (Bryceson & Vuorela 2002, Vuorela 2002) ja kosmopoliittisuuteen (Calhoun 2003) kytkeytyvä keskeinen käsite. Kulttuurien kohtaamisen vaikutus kuulumisen tunteeseen on kuitenkin edelleen epäselvä (De Korne, Byram & Fleming 2007). Myös kuulumisen tunne ja identiteetti kytkeytyvät läheisesti toisiinsa (Fail ym. 2004, 326; Walters & Auton-Cuff 2009, 756). Joidenkin tutkijoiden (mm. Fail ym. 2004) mukaan identiteetti ja kuulumisen tunne ovat erillisiä käsitteitä, kun taas toiset (mm. Nette ja Hayden 2007) ymmärtävät kuulumisen tunteen identiteetin osaksi. Anthias (2011) varoittaa kuulumisen, identiteetin ja kulttuurin mekaanisesta yhdistämisestä. Vaikka identiteetti on tiettyyn paikkaan, voi silti tuntee, ettei kuulu sinne (mts. 208). Kuulumisen tunne kytkeytyy identiteetin ja kulttuurin lisäksi myös menetyksen ja surun tunteisiin (ks. Ward & Styles 2003). Globalisaation johtaessa siihen, että globaali liikkuvuus tulee yhä yleisemmäksi ja tutummaksi ilmiöksi myös identiteetin, kuulumisen tunteen ja fyysisen asuinpaikan kytkeytyminen toisiinsa tulee monien henkilöiden kohdalla aiempaa moninaisemmaksi (Nette & Hayden 2007, 443).

Failin ja muiden (2004, 326) mukaan kuulumisen tunne on subjektiivinen ja emotionaalinen reaktio suhteessa tiettyyn paikkaan tai yhteisöön. Kuulumisen tunne on tunnetta siitä, missä 'koti' sijaitsee (Nette & Hayden 2007, 437). Kodin tunne on läheinen kuulumisen tunteen kanssa ja ne molemmat voidaan sisällyttää siirtymäkokemuksen tunnekomponenttiin. Aiemmin (luku 2.2) jaottelin kodin sekä fyysiseksi että symboliseksi tilaksi, kodin tunteeksi. Koti voidaan siten nähdä myös emotionaalisenä tilana (ks. Wolf 2002). Keskeistä on henkilön tunne siitä, että hän on olennainen osa systeemiä tai ympäristöä. Kuulumisen tunne rakentuu

tarkemmin määriteltynä suhteessa toisiin ihmisiin, ryhmiin, organisaatioihin sekä fyysisiin ja sosiaalisiin ympäristöihin. Kuulumiseen tunteella on kaksi ulottuvuutta suhteessa edellä mainittuihin: yhtäältä se, että henkilö kokee olevansa arvostettu, tarvittu tai tärkeä ja toisaalta se, että henkilö kokee yhteenkuuluvuutta yhteisten tai täydentävien ominaisuuksien kautta. (Hagerty, Lynch-Sauer, Patusky, Bouwserna & Collier 1992; Anthias 2011.) Anthias (2011) tuo kuulumisen käsitteen yhteyteen myös käytännöt: me tuomme esiin kuulumisen tunteen käytäntöjen kautta ja käytännöt ja kokemukset puolestaan heijastuvat kuulumiseen.

TCK-tutkija Ruth Hill Useem (mm. Useem & Hill Useem 1945) oli ensimmäisten tutkijoiden joukossa, jotka ylipäänsä toivat esiin kuulumisen tunteen. Tästä huolimatta lasten kuulumisen tunnetta on tutkittu TCK-tutkimuksen kentällä ainoastaan joissakin tutkimuksissa. Ekspatriaattiperheen lapsen systeemeistä perhe, lapsen koulu ja ekspatriaatin työpaikka sekä vertaissuhteet ja yhteisöt osallistuvat osaltaan lapsen kuulumisen tunteen rakentumiseen (Nette & Hayden 2007; De Korne ym. 2007; Hagerty ym. 2002). Netten ja Haydenin (2007) TCK-tutkimuksen tuloksissa tuli esiin erityisesti perheen merkitys lapsen kuulumisen tunteen muodostumisessa. Perheen merkityksen keskeisyyden osalta tulokset ovat samansuuntaisia Hagertyn ja muiden (2002) tutkimuksen kanssa, jotka tutkivat lapsuuden kokemusten yhteyttä kuulumisen tunteeseen aikuisena. He havaitsivat, että perheen merkitys kuulumiseen tunteeseen oli merkittävä. Hagertyn ja kumppaneiden tulosten mukaan lapsi-vanhempisuhteella oli voimakkaampi yhteys kuulumisen tunteeseen aikuisena kuin koulukokemuksilla tai erityisen rankoilla yksittäisillä kokemuksilla. Vanhemmuuden rooli näyttäytyy siten keskeisenä myös ekspatriaattiperheiden lasten kuulumisen tunteen kehittymisen kannalta. Perheen lisäksi myös vertaissuhteet ovat keskeisiä ekspatriaattiperheen lapsen kuulumisen tunteen näkökulmasta (Nette & Hayden 2007).

Fail ja kumppanit (2004) havaitsivat, että ekspatriaattiperheiden lapsilla voi olla monialainen kuulumisen tunne tai ei lainkaan kuulumisen tunnetta. Netten ja Haydenin (2007) tutkimus keskittyi kuulumisen tunteen kartoittamiseen suhteessa tiettyihin maihin. He havaitsivat, että globaalisti liikkuvilla lapsilla kyllä on kuulumisen tunteita, mutta lasten on vaikea määritellä yhtä tiettyä paikkaa, johon he kuuluvat (ks. Fail ym. 2004; De Korne ym. 2007). Kanno (2000b) havaitsi japanilaisia paluuooppilaita käsitellessä tutkimuksessa, että lapset etsivät paikkaa, johon he kuuluisivat – paikkaa, joka olisi heille koti emotionaalisessa mielessä. Myös Walterzin ja Auton-Cuffin (2009) tutkimuksessa tuli esiin kuulumisen tunne. Kuulumisen tunnetta rakensivat vertaisryhmän lisäksi kirjallisuus ja tutkimus. Heidän ’kotinsa’ löytyi ”kolmannen kulttuurin lapsuudesta”. Greenholtzin ja Kimin (2009) tapaus-tutkimuksessa päästiin kiinni globaalin paimentolaisuuden keskeiseen paradoksiin: siihen, että kulttuuriset hybridit näyttävät olevan kuin kotonaan missä tahansa kulttuurisessa kontekstissa, mutta he tuntevat olonsa kotoisaksi ainoastaan niiden ihmisten seurassa, joilla on samanlainen kulttuurinen historia kuin heillä itsellään.

Koti-ikävä ja ikävän tunne

Käsite koti-ikävä on ekspatriaattiperheiden lasten kohdalla mielenkiintoinen, sillä näille lapsille käsite 'koti' ei määrity selkeästi (Dixon & Hayden 2008). Heillä on usein kiinteä emotionaalinen yhteys lapsuuden kotiin, muttei välttämättä siihen maahan, jossa kyseinen koti sijaitsi (Baker Cottrell 2011). Suurin osa lapsista oli tuntenut koti-ikävää ulkomaille muuton jälkeen. Suurin osa lapsista ilmoitti 'kotiutumisensa' kestäneen ajallisesti alle lukukauden. (mts. 491.) Lasten ikävä voi kohdistua myös asuntoon, kotiin fyysisenä paikkana (Ezra 2003, 128). Paluumuutossa ei lapsen näkökulmasta ole keskiössä tietty maa, vaan asunto ja siinä esimerkiksi oma sänky (Hatfield 2010). Kodin tunne voi rakentua tietyn yksityiskohdan ympärille. Ekspatriaattiperheiden lapsille kuulumisen tunne voi tulla uudelleen arvioitavaksi *kotimaahan* palatessa eli paluumuuttokontekstissa (Fail ym. 2004, 321). Hervey (2009) arvelee, että paluumuuton vaikeuksien takana on osaltaan virheelliset ennako-oletukset kotimaahan paluusta (ks. myös Yoshida Isogai, Hayashi & Uno 1999). Näitä turhia oletuksia paluun helppoudesta tulisi Herveyn mielestä karsia tiedonvälityksen avulla. Tietoa tarvitsevat sekä palaajat itse (Yoshida Isogai ym. 1999) että hyvää tarkoittavat sukulaiset ja ystävät (Hervey 2009), jotka vastaanottavat ekspatriaattiperheiden lapset toivottaen heidät tervetulleiksi 'kotiin', mitä paluumuutto ei lapsille itselleen useinkaan ole.

Edellä käsiteltiin ekspatriaattiperheiden koti-ikävää, joka kohdistui kotiin emotionaalisisena tilana. Aiempien TCK-tutkimustulosten mukaan ikävöinti määrittää myös muutoin ekspatriaattiperheiden lasten siirtymäkokemuksia. Ekspatriaattiperheiden lapset ikävöivät ulkomailla asumiskontekstissa eniten ystäviään (Dixon & Hayden 2008; Hervey 2009; Tyler 1989). Ystävästä luopumisen lisäksi myös uusien suhteiden luominen askarruttaa lapsia (Dixon & Hayden 2008; Hervey 2009). Ystävien lisäksi lapset ikävöivät isovanhempiaan (Dixon & Hayden 2008; Tyler 1989) sekä kotimaahan jääneitä perheenjäseniä, kuten aikuisia sisarusia (Ezra 2003). Ekspatriaattiperheen lapset kaipasivat myös ulkomailla asuessaan entistä kouluaan (Dixon & Hayden 2008). Lisäksi lapset voivat ikävöidä muuttokontekstissa lemmikkejään (Dixon & Hayden 2008, 490; Ezra 2003, 128).

Ainoastaan kielteisiä tunteita?

Ekspatriaattiperheiden lasten kokemusta eivät määrittäneet pelkästään negatiiviset tunteet. Myös myönteisiä tunteita on havaittu aiemmissä tutkimuksissa. Nathansonin ja Marcenkon (1995) tutkimuksessa lapset yleisesti ilmaisivat tyytyväisyyden tunnetta ulkomailla asuttaessa. Peterson ja Plamondon (2009) havaitsivat, että myönteisiä tunteita oli niillä lapsilla, jotka osasivat tasapainottaa ulkomailla asumiskokemuksensa sekä kotimaassa asumisensa. Näille lapsille oli lisäksi tyyppistä hyvä suhde vanhempiensa kanssa.

Puolet lapsista suhtautui Nathansonin ja Marcenkon (1995) tutkimuksessa ulkomailla olemiseen sekavin tuntein. Nämä lapset pitivät joistakin asioista, kun taas toisista piirteistä he eivät pitäneet. Myös lasten suhtautuminen kouluun oli kaksijakoista. Vastaavasti Dixonin ja Haydenin (2008, 490) tutkimuksessa ystävyys-suhteiden muodostamisen yhteydessä ekspatriaattiperheiden lapset tunsivat monenlaisia tunteita, kuten yksinäisyyttä, onnellisuutta ja häpeää. Ekspatriaattiperheiden lasten tunneulottuvuutta eivät näyttäisi määrittävän pelkästään kielteiset tai myönteiset tunteet, vaan erityisesti tunteiden moninaisuus.

Ekspatriaattiperheen lapsen toiminta siirtymäkontekstissa

Subjektiiviseen kokemukseen ei ole kytköksissä pelkästään tunneulottuvuus, vaan myös subjektiivinen kokemus ja toiminta kiinnittyvät toisiinsa (Bronfenbrenner 1988, 45). Kulttuurin vaihtuessa siirtymän yhteydessä ekspatriaattiperheen lapsen käyttäytyminen muokkautuu (Fail ym. 2004, 324). Toisaalta henkilöiden toiminnan ei enää nähdä määräytyvän tiettyyn ryhmään kuulumisesta käsin (Grimshaw & Sears 2008, 270). Kriittisessä akkulturaatiotutkimuksessa lapset ja aikuiset nähdään aktiivisina toimijoina akkulturaatioprosessissaan (Tardif-Williams & Fisher 2009; ks. myös Grimshaw & Sears 2008). Ekspatriaattiperheen lapsen toiminnan tarkastelussa keskeisiä käsitteitä ovat toimijuus sekä toiminta-konteksti, joita käsittelen lyhyesti lapsuustutkimuksen näkökulmasta.

Erityisesti lapsuuden sosiologista tutkimusta (ks. luku 1.3) on pitkälti kiittäminen siitä, että nykyisin lapset nähdään aktiivisina toimijoina (ks. Uprichard 2008, 311), eikä heitä tarkastella ainoastaan instituutioiden osana. Uprichard (2008) yhdistää ajatuksen lapsesta toimijana ajatukseen lapsesta tulevaisuuden aikuistoimijana ja näkee toimijuuden olevan tulevaisuuden lisäksi erityisesti nykyisyydessä. Lapsi ei pelkästään koe jotakin tietystä ympäristössä tai systeemissä, vaan osallistumalla eri tavoin hän myös omalta osaltaan muokkaa ympäristöä. Lapsen toimijuus on proaktiivista. (James & James 2001.) Lasten toimijuuteen linkittyy myös lasten oikeuksien näkökulma (Alanen 2010; Mason & Hood 2011).

Gallacher ja Gallagher (2008) käyttävät toimijuudesta passiivisen ja aktiivisen osallistumisen käsitettä (ks. myös Salo 2010). Aktiivista osallistumista määrittävät intentionaalisuus ja suorittaminen. Toisaalta Gallacher ja Gallagher näkevät, että lapsen passiiviselta näyttävä toiminta, kuten syrjässä istuminen, voi perustua tietoiseen päätökseen. Vastaavasti aktiiviselta näyttävä toiminta voi perustua tapan, eikä tietoiseen päätökseen. Lapsen toiminnan luokittelu aikuisnäkökulmasta ei välttämättä vastaa lasten toimintaa. (mts. 504–505.)

TCK-tutkimuksen alueella lasten tarkastelu toimijuusnäkökulmasta ei ole ollut yleistä. Kugelen (2006) TCK-tutkimus on harvoja tutkimuksia, joissa ekspatriaattiperheiden lasten toiminta on ollut tarkastelun kohteena. Siinä käyttäy-

tymistyylien erottelu perustuu toiminnan aktiivisuuteen. Kugele esitti mallin, jossa on viisi eri käyttäytymistyyliä: välttelijä, näyttelijä, ambivalentti, hitaasti sopeutuja sekä aktiivinen. Mayall (2002, 21) on käsitellyt lasten toiminnan ja sosiaalisuuden suhdetta yksilöllisen ja sosiaalisen toimijuuden jaottelun kanssa samansuuntaisesti. Hän näkee toimijuuden kahtiajaon perustuvan siihen, onko lapsen toiminnassa mukana sosiaalisten neuvottelujen näkökulma vai ei. Lapsi voi olla Mayallin mukaan sosiaalinen toimija (*actor*) ilman neuvotteluja muiden kanssa. Jos tämä neuvottelujen lisädimensio on läsnä, kyseessä on varsinainen toimijuus (*agent*).

Käytän tutkimuksessa toimijuuden käsitteen jaottelua yksilölliseen ja sosiaaliseen toimijuuteen samalla tavoin kuin fenomenologinen, sosiokulttuurinen, sosiokognitiivinen ja strukturalistiskonstruktivistinen teoria sekä sosiologinen lapsuudentutkimus. Nämä kaikki keskenään hyvinkin erilaiset tutkimussuuntaukset jakavat yhteisen, sosiaalisesti konstruktionismiksi määrittävän lähestymistavan. Näen ekspatriaattiperheiden lasten toiminnan kontekstuaalisena ja sosiaalisesti rakentuvana. Toimijuus muotoutuu toiminnassa ja se ymmärretään tilanteisesti. Kun kokemukset nähdään sosiaalisesti rakentuneina, tilanne, jossa toimitaan, on merkityksellinen. Sosiaaliset kontekstit, joissa kokemus muodostuu ja muodostetaan, ovat keskeisiä sekä fenomenologisessa että sosiokulttuurisessa teoriassa. Edellä lasten toimijuus määritettiin kontekstuaaliseksi. Tässä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita lapsen kokemuksista kaikissa niissä tilanteissa, joihin lapsi osallistuu (ks. Selvi 2008, 40). Käytän näistä ekspatriaattiperheiden lasten tilanteista käsitettä toimintakonteksti. Olen käsitellyt konteksteja jo aiemmin yleisesti luvussa 1.3. Lapsuuden toimintakontekstit kytkeytyvät vahvasti myös kokemuksen tunneulottuvuuteen, esimerkiksi kodin tunteen välityksellä sekä kokemuksen identiteettiulottuvuuteen.

Koti määrittyy yksityiseksi tilaksi, kun taas koulu on selkeästi julkinen tila. Tarkastelen lyhyesti lasten toimintakonteksteja dikotomian yksityinen–julkinen kautta. Yleisesti lasten ja nuorten suhdetta julkisiin tiloihin määrittävät suojelu ja ulkopuolelle jättäminen (Mayall 2002, 101). Mayall (2002) kertoo rinnan suomalaisten ja lontoolaisten lasten suhteesta yksityiseen ja julkiseen tilaan. Suomalaiset lapset toimivat ilman aikuisten tiukkaa valvontaa sekä kotona että koulumatkoillaan, kun taas lontoolaiset lapset ovat aikuisten tiukan valvonnan alaisia sekä kotona että koulussa. Myös lontoolaislasten julkisten tilojen käyttö on vanhempien myöntämän luvan takana. Sen sijaan suomalaislapsilla on sisäänpääsy naapurustoon ilman aikuisten seuraa. Suomalaislasten oikeus käyttää julkista tilaa ylittää esimerkiksi liikenteeseen kytkeytyvät riskit. Suomalaislapsilla on hyvät mahdollisuudet perheen ulkopuolisiin vertaissuhteisiin. Lontoolaislapsilla vertaissuhteet keskittyvät pääosin lasten koteihin. Suomalainen lapsuus näyttätyy autonomisempana. Suomalaislapset nähdään itsenäisinä ja kompetentteina huolehtimaan arjestaan. (Mayall 2002, 140–158.)

Ekspatriaattiperheen lapsen kulttuurienvälinen identiteetti

Identiteetti voidaan sopeutumisenäkökulman (luku 3.1) lisäksi nähdä myös kokemuksen yhtenä ulottuvuutena tunteen ja toiminnan ohella (ks. kuvio 11). Kokemuksen ulottuvuudet ovat toisiinsa kiinnittyneitä (Illeris 2007). Identiteetti rakentuu sosiaalisista, kulttuurisista ja psykologisista elementeistä, jotka eivät ole erotettavissa toisistaan (Clarke 1999, 45). Siirtymäkokemuksen toiminnan ulottuvuus kytkeytyy vahvasti identiteettiulottuvuuteen. Tunteen dimensiosta erityisesti kuulumisen tunne on hyvin läheinen käsite identiteetille (Fail ym. 2004; Nette & Hayden 2007; Anthias 2011; Ward & Styles 2003).

Nykykäsityksen mukaan kontekstin merkitys identiteetin rakentumisessa on keskeinen (mm. Weinreich 2009; Penuel & Wertsch 1995; Root 2003). Identiteetin yhteydessä puhutaan erityisesti sosiaalisesta kontekstista (ks. Clarke 1999). Kontekstin osana myös voimavarojen voidaan nähdä osallistuvan identiteettityöhön (mm. Holland & Lachicotte 2007). Identiteettiä ei nähdä kuitenkaan pelkästään kontekstuaalisena, vaan myös tilanteisena (Weinreich 2009; Root 2003). Identiteetin rakentamisessa sosiaalinen konteksti kytkeytyy ajallisuuteen sekä paikallisuuteen (Clarke 1999, 48). Identiteetti saa merkityksensä siitä ajasta ja paikasta, mihin se kulloinkin kytkeytyy. Paikkaan kytkeytymisen vuoksi huomio kiinnitetään niihin tiloihin, joissa identiteettineuvottelut käydään. Tilat ovat lasten identiteettien rakentamisaikkoja (Holloway & Valentine 2000).

Ekologisesta näkökulmasta koti ja perhe voidaan nähdä tärkeänä identiteetin rakentamisen paikkana (Holloway & Valentine 2000; Root 2003). Perheen toiminnassa lapsen identiteetin kannalta keskiössä ovat muun muassa vanhempien läsnäolon jatkuvuus, menetykset ja keskeytykset sekä kuulumisen tunne ja hyväksyntä. Perheen sosialisatiossa keskeisiä ovat esimerkiksi kotikieli ja lapsille annetut nimet. (Root 2003.) Toinen lasten keskeinen identiteetin rakentamisen paikka on koulu (Holloway & Valentine 2000; ks. luku 2.3). Vertaisryhmän – niin koulussa kuin sen ulkopuolellakin – merkitystä identiteetin muodostuksessa on myös pidetty tärkeänä (Root 2003). Vertaisryhmän merkitys on yleisesti suuri silloin, kun nuoren oma identiteetti on epävarma. Epävarmuus kytkeytyy erityisesti siirtymiin, kuten koulun vaihtoon. (Prinstein & Dodge 2008, 8–9.) Vertaisryhmän hyväksyntä tai hylkääminen vaikuttaa olennaisesti lasten identiteettiin (Root 2003).

Kaksi- tai monikielisyys on nykyisenä globaalina aikana identiteetin tärkeä ulottuvuus (Brown & Lauder 2009). Kieli on keskeisessä roolissa identiteetin rakentamistyössä. Kielen rooli identiteetin rakentamisessa on erityisen keskeinen juuri ekspatriaattiperheiden lasten identiteettityössä, sillä näistä lapsista useat ovat monikielisiä. Voidaan sanoa, että lapset hallinnoivat monia identiteettejä eri kielillä ja kielistä jokainen on yhteydessä tiettyihin kulttuurisiin arvoihin ja käyttäytymiseen. (Grimshaw & Sears 2008, 266, 268.) Identiteetin ja kielen yh-

teenkietoutuminen korostuvat niin sosiokulttuurisessa, fenomenologisessa kuin jälkimodernissakin ajattelussa.

Identiteetti nähdään nykykäsityksessä muuttavana, dynaamisena ja joustavana prosessina. Nykyisin identiteetin tarkastelussa ei keskitytä kulttuurisista kategori-
oista pelkästään etnisyyden tarkasteluun. Keskeisiä kategorioita vähemmistölasten tutkimuksessa ovat muun muassa sosiaalinen luokka sekä etnisuus (Garcia Coll ym. 1996, 1892). Tässä tutkimuksessa keskeisimmiksi kulttuurisiksi kategorioiksi määritettiin etnisuus, kieli, sosiaaliluokka ja ikä (luku 1.3). Ekspatriaattiperheiden lasten identiteettien rakentuminen tapahtuu suhteessa kaikkiin näihin kategori-
oihin. Tarkastelun keskiössä on sosiaalisista identiteeteistä etninen identiteetti – ohittamatta kuitenkaan muita kategorioita ja kategorioiden risteymiä. Kulttuuri-
risten kategorioiden ei nykyisin enää nähdä olevan erillisiä, vaan niiden rajat ovat hämärtyneet. Erojen väliset suhteet tai risteymät eivät määriyty pysyvinä subjekti-
positioina. Useiden identiteettien keskinäistä vuorovaikutusta (Davis 2008; Warner 2008) ja integrointia (Anthias 2011) kuvataan intersektionaalisuuden *käsitteellä*.

Ekspatriaattiperheiden lasten siirtymäkokemusten yhteydessä identiteetit määrittyvät prosesseiksi, jossa lapsi itse on aktiivinen toimija. Ymmärrän lapsen identiteetin rakentamisen ja siihen kytkeytyvät neuvottelut tapahtuvan monien systeemien osana, kontekstuaalisesti. Keskeisimpinä tarkastelun kohteina identiteetin rakentamiskonteksteista ovat perhe- ja koulukonteksti. Kontekstuaalisuuteen liittyen näen lapsen identiteetin vahvasti tilanteisena. Kim, Lujan ja Dixon (1998) näkevät identiteetin kiinnittyneenä kontekstiin; heidän näkemyksensä on systeemis-ekologinen. Kim (2008) on pyrkinyt omalta osaltaan vastaamaan akkulturaatiokritiikkiin suuntaamalla uudelleen sopeutumiseen kytkeytynyttä identiteettikäsitystä vaihtamalla kulttuurisen identiteetin käsitteen *kulttuurienvälisen identiteetin* käsitteeseen (ks. myös Kim 2006). Tarkastelen ekspatriaattiperheiden lasten siirtymäkokemusten identiteettiulottuvuutta käyttäen Kimin (2006, 2008) kulttuurienvälisen identiteetin käsitettä. Kim näkee identiteetit kompleksisena sekä joustavina ja muuttuvina. Hänen näkemyksessään korostuvat identiteettien kontekstuaalisuus ja tilanteisuus sekä identiteettien systeemisyteen kiinnittyvä luonne.

Aiempiä tutkimuksia ekspatriaattiperheen lapsen identiteetistä

Ekspatriaattiperheiden lasten on ajateltu muodostavan identiteettinsä ulkomailla asuttaessa irrallaan kansallisesta kontekstista kahdesta syystä. Yhtäältä kansainväliset koulut ja toisaalta ekspatriaattiyhteisöt toimivat lasten identiteetin rakentamisen paikkoina. Ensinnäkin kansainväliset koulut ovat kansallisen koulusysteemin ulkopuolella. Lisäksi nämä oppilaat kiinnittyvät ekspatriaattiyhteisöihin, jotka eivät kiinnity tiettyyn kansalliseen kontekstiin. Ekspatriaattiyhteisöiden lasten lukumäärä kasvaessa rakennetaan uudenlaista identiteettiä, joka yhtäältä on kytköksissä ja toisaalta painaa leimansa kansainvälisten koulujen luonteeseen.

Ekspatriaattiperheiden lasten identiteetin rakentaminen ei tapahdu niinkään suhteessa asuinmaahan kansallisvaltiona vaan edellä mainituissa suhteissa, joista kumpikaan ei kytkeydy kansallisvaltioon. (Brown & Lauder 2009.)

Fail ja muut (2004, 324) ovat osittain Brownin ja Lauderin kanssa yhtä mieltä. Fail ja kollegat havaitsivat, että ulkomailla asuttaessa TCK-identiteettiä tuetaan koulussa, kun taas ekspatriaattiperheiden lasten kotona vanhemmat siirtävät vanhempien kotimaan identiteettiä lapsilleen. Kodin ja koulun roolit olivat siten selkeästi erilliset lasten identiteettityön kannalta. Myös tämä Failin ja kumppaneiden näkemys edustaa englanninkielisen ekspatriaattiperheen tilannetta, jossa koulukontekstina on kansainvälinen koulu.

Fail ja kollegat (2004, 326) esittävät, että koska ekspatriaattiperheiden lapsista käytetyt käsitteet ovat kohtuullisen uusia käsitteitä, kansainvälisessä kasvukontekstissa eläneiden lasten on täytynyt kehittää omanlaisensa identiteetti (Fail ym. 2004, 326). Silloin kun käsitteitä ei ole tai niitä ei tunneta, käsitteet eivät voi auttaa identiteetin rakentamistyössä. *Third culture kid* -käsitteessä käännetään huomio lapsen ainutlaatuihin kulttuuriseen identiteettiin jo käsitteen nimessä. TCK-käsitteessä voidaan nähdä olevan läsnä ”kolmansien areenoiden” -näkökulman. Usemien ajatus kolmannesta kulttuurista oli sikäli uraauurtaava, että vasta 1980-luvun lopulla etnisen tutkimuksen käsitteellisen vallankumouksen myötä tuotiin esiin käsite ”kolmas tila” (esim. Martikainen 2009). Tällöin Homi Bhabha kritisoi muuttumattomiin systeemeihin kiinnittyvää essentialisoivaa käsitystä kulttuurista ja identiteetistä. Bhabha halusi käsitteensä ”kolmas tila” avulla tuoda esiin identiteetin ”välisyyden”: on mahdollista olla samaan aikaan sekä samanlainen että erilainen. (Bhabha 1996.)

Netten ja Haydenin (2007, 437) mukaan joillekin ekspatriaattiperheiden lapsille identifioituminen kotimaahan voi säilyä vahvana, vaikka asuinmaata olisi vaihdettu useita kertoja. Paluumuuttotilanne asettaa haasteen nimenomaan ekspatriaattiperheen lapsen identiteetille. Erityisesti identiteetti suhteessa ”kotimaahan” joutuu koetukselle paluumuuton jälkeen. Japanilaisista tutkimuksista tiedetään, että paluumuuton yhteydessä syntyy identiteettikriisi todennäköisimmin niille lapsille, jotka ovat olleet 9–15-vuotiaita ulkomailla asuessaan. (Fail ym. 2004.)

Knörrin ja Nunesin (2005) mukaan ekspatriaattiperheiden lasten ongelmana paluumuuttotilanteessa on se, että heidän odotetaan olevan samanlaisia kuin muut valtaväestön lapset. He puhuvat sujuvasti kieltä ja näyttävät ulkonaisesti samanlaisilta. Kuitenkin ulkomailla asumiskokemus, elämäntapa ja mielipiteet ovat usein kovin erilaisia verrattuna niihin lapsiin, jotka ovat asuneet koko elämänsä ”kotimaassa”. Ekspatriaattiperheiden lasten erilaisuutta ei tunnusteta, eikä arvosteta opettajien, vertaissuhteiden tai perheen keskuudessa. (Knörr & Nunes 2005, 17.)

Knörrin ja Nunesin kertomaa tilannetta kuvaa Pollockin ja van Rekenin (2009) käsite ”piilomaahanmuuttaja”, joka tarkoittaa henkilöä, joka näyttää samalta kuin valtaväestö, mutta ulkomailla asumiskokemuksen myötä ajattelee

asioista eri tavalla. Ruth van Reken ja David Pollock alkoivat käyttää piilomaahanmuuttajakäsitettä 1980-luvulla. Käsite liittyi TCK-kokemukseen erityisesti paluumuuton yhteydessä. (Pollock & van Reken 2009, 55.) Käsite on yleinen TCK-kirjallisuudessa ja tuo hyvin esiin TCK-identiteetin erityisproblematiikan. Tämä nelijako ei kuitenkaan tietävästi perustu empiiriseen tutkimustietoon. Pollock ja van Reken erottavat TCK-identiteetissä piilomaahanmuuttajan lisäksi kolme eri ryhmää: ”ulkomaalaisen”, ”adoptoidun” ja ”peilin” (kuvio 12). Ulkomailla asuttaessa ekspatriaattiperheen lapsen tilanne on selkeä: hän on nelijaottelun mukaan ulkomaalainen. Paluumuuton jälkeen hänen oletetaan olevan ”peili” eli kuten muut suomalaiset, mutta hän voi myös olla piilomaahanmuuttaja.

<p>Ulkomaalainen</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ näyttää erilaiselta ▪ ajattelee eri tavalla 	<p>Piilomaahanmuuttaja</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ näyttää samanlaiselta ▪ ajattelee eri tavalla
<p>Adoptoitu</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ näyttää erilaiselta ▪ ajattelee samoin 	<p>Peili</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ näyttää samanlaiselta ▪ ajattelee samoin

Kuvio 12. TCK-identiteetti suhteessa ympäröivään kulttuuriin (Pollock & van Reken 2009, 55)

Erilaisuuden läsnäolo tuli esiin Waltersin ja Auton-Cuffin (2009) tutkimuksen tuloksista. TCK-taustaiset tutkittavat tunsivat olevansa erilaisia paluumuuton jälkeen. Muut eivät ulkoapäin tienneet heidän erilaisuudesta. Ainoastaan tilanteeseen sopimaton käytös voi paljastaa heidän erilaisuutensa. Ennen kuin tutkittavat ymmärsivät, keitä he olivat, he olivat paikantaneet, keitä he eivät ainakaan olleet. Identiteetti rakentui siten negatioiden kautta.

Lisäksi Waltersin ja Auton-Cuffin (2009) tutkimustulosten mukaan TCK-taustan omaaville lapsille oli tyypillistä ”äänen vaijennus”, millä saavutettiin paras tapa sopia joukkoon. Tutkittavat unohtavat yhden puolen identiteetistään, jotta he miellyttäisivät muita, välttyisivät konflikteilta ja huomion herättämiseltä. Äänen uhraaminen tarkoittaa kuitenkin samalla oman itsen ja oman ainutlaatuisen kokemuksen hylkäämistä sekä erityisesti sitä, että äänen vaijennus samalla erottaa ihmisen hänen tunteistaan. Tämä äänen hiljentäminen näyttäisi olevan yleistä varsinkin ekspatriaattiperheiden tyttöjen keskuudessa. (mts. 765.) Myös Kanno 2000b havaitsi japanilaisia paluoppilaita käsitellessä tutkimuksessa, että he painiskelivat identiteettinsä kanssa, joka ei näyttänyt sopivan mihinkään muottiin, eivätkä julistaneet paluumuuton jälkeen erilaisuuttaan.

Se, mikä vaikeuttaa paluumuuttotilannetta entisestään – ja muihin maahanmuuttajiin verrattuna tekee ekspatriaattiperheiden lasten tilanteen jopa vaikeammaksi – on se, että ekspatriaattiperheiden lasten on vaikea löytää vertaisryhmää, jossa he voisivat jakaa kokemuksensa ja ongelmansa. (Knörr & Nunes 2005, 17.) Paluumuuton jälkeisissä vertaissuhteissa ekspatriaattiperheen lapsen kokemusta ei useinkaan ymmärretä (Walters & Auton-Cuff 2009, 756). Yoshidan ja muiden (2002) tutkimuksessa havaittiinkin, että lasten paluumuuttoa helpotti, jos paluumuuton jälkeisessä koulussa oli muita paluuooppilaita, joiden kanssa lapset voivat jakaa kokemuksensa.

Toiseus kuvaa suhdetta normaaliksi mielletyn ja siitä poikkeavan välillä (mm. Löytty 2005a, 2005b). Toiseuden käsite ei liity vain erontekoihin sinänsä, vaan se sisältää arvottavan näkökulman. Tutkimuskäsitteenä toiseudella tarkoitetaan sitä, kuinka joku tai jokin itsestä tai ”normaalista” poikkeava merkitään ja ymmärretään itseä tai ”normaalista” vähempiarvoiseksi (Löytty 2005a, 9). Itsen ja toisen välinen suhde on valtasuhde. Toiseus on suhteellista; se on kontekstisidonnainen käsite. (Löytty 2005a, 2005b.) Toiseuden näkökulmasta maailma näyttää vääjäämättä kahtiajakautuneena. Toiseuttamisen lajeja ovat esimerkiksi rodullistaminen, lapsellistaminen ja stereotyyppittely. (Löytty 2005b, 91, 99.)

Toiseuden lähikäsite marginaalisuus on liitetty aiemmissa TCK-tutkimuksissa (esim. Fail ym. 2004; Yoshida ym. 1999; Greenholtz & Kim 2009) ekspatriaattiperheiden lasten yhteyteen. Osalle ihmisistä kulttuurinen konflikti on yksinomaan sisäinen, eikä se näy ulospäin. Marginaali-ihminen voi olla perheen ja ystävien ympäröimä, mutta sisimmässään hän tasapainoilee kahden kulttuurin välissä. (Järvinen & Jahnukainen 2001; Rinne & Kivirauma 2003.) Marginaalisuus eroaa syrjäytymisestä siinä, että marginaalisuuteen ei välttämättä liity huono-osaisuutta. Syrjäytyminen kytkeytyy tiiviimmin perheen voimavaroihin. (Järvinen & Jahnukainen 2001.) Ekspatriaattiperheiden lapsia ei voida pitää huono-osaisina, joten syrjäytymisen käsite ei kuvaa heitä, mutta marginaalisuus voi kuvata.

Bennettin runsaasti käytetyssä marginaalisuuden määrittelyssä marginaalisuus jaetaan kielteisesti määrittyvään koteloituneseen marginaalisuuteen ja myönteiseksi nähtävään rakentavaan marginaalisuuteen. Koteloituneessa marginaalisuudessa yksilöt ovat jääneet marginaalisuutensa vangeiksi, eristykseen. He ovat kahden tai useamman heille tärkeän kulttuurisen viitekehyksen välissä. Tämä vastaa edellä mainittua marginaalisuuden käsitettä. Bennett kuitenkin erottaa myös myönteisemmin tulkittavan marginaalisuuden muodon. Tässä rakentavassa marginaalisuudessa henkilö voi käyttää tiettyssä tilanteissa juuri niitä arvoja, joita hän päättää käyttää. Tällöin keskiössä on tietoinen päätöksenteko. (Bennett 1993; Yoshida ym. 1999; Greenholtz & Kim 2009.)

Fail ja muut (2004) havaitsivat TCK-tutkimuksessaan, että osalla tutkimusjoukosta oli elämän osa-alueita, joissa he tunsivat olevansa marginaalisissa suhteissa valtaväestöön. He tuntevat olevansa ulkopuolisia asuinmaassaan, joka voi olla

alkuperäinen kotimaa. Heillä ei ole varsinaista kuulumisen tunnetta suhteessa asuinyhteisöihinsä. Aika ei ole juuri vaikuttanut heidän marginaalisuuden tunteeseensa. Nämä kuuluivat koteloituneeseen marginaalisuuteen. Toisaalta ekspatriaattiperheiden lasten on havaittu kokevan monialaisen kuulumisen tunteensa myönteisenä asiana, joka tarjoaa myös omat etunsa. He kokevat olevansa erilaisia suhteessa muihin, mutta se ei häiritse heitä itseään. Nämä henkilöt pystyvät tuntemaan olonsa kotoisaksi useissa paikoissa ja olemaan vaivattomasti yhteydessä itsensä kaltaisten henkilöiden kanssa. Tämä näkökulma marginaalisuuteen on rakentava. (Fail ym. 2004.)

Yhteenveto siirtymäkokemuksesta sekä sen suhteesta sopeutumiseen

Näen ekspatriaattiperheiden lasten siirtymäkokemukset kolmiulotteisina. Tunne- ja toiminnan ulottuvuuden lisäksi kokemuksiin on sisäänkirjoitettuna identiteettiulottuvuus. Lasten siirtymäkokemuksissa on mukana sekä yksilöllinen että sosiaalinen näkökulma. Taulukossa 5 on yhteenveto tunne- ja toiminnan ulottuvuuden edellä käsitellyistä osa-alueista.

Aiemman tutkimuksen perusteella ekspatriaattiperheen lapsen siirtymäkokemuksen tunneulottuvuudessa näyttäisivät olevan keskeisiä kodin, kuulumisen ja ikävän tunteet. Myös tunteiden kaksijakoisuus on mahdollista. Toiminta jaetaan yksilölliseksi ja sosiaalseksi toimijuudeksi. Ekspatriaattiperheen lapsen keskeisimpiä toimintakonteksteja ovat koti ja koulu. Kulttuurienvälinen identiteetti

Taulukko 5. Ekspatriaattiperheen lapsen siirtymäkokemuksen keskeisimmät osa-alueet

Siirtymäkokemuksen ulottuvuudet	Siirtymäkokemuksen osa-alueet
1. Tunneulottuvuus	<ul style="list-style-type: none"> • kodin tunne/koti emotionaalisenä tilana • kuulumisen tunne • ikävän tunne • tunteiden kahtalaisuus
2. Toiminnan ulottuvuus	<ul style="list-style-type: none"> • yksilöllinen ja sosiaalinen toimijuus • toimintakonteksti: koti, koulu, muu
3. Identiteettiulottuvuus	<ul style="list-style-type: none"> • prosessiluonne • kontekstuaalisuus • tilanteisuus

nähdään prosesseina. Identiteetin rakentaminen tapahtuu systeemeihin – erityisesti kotiin ja kouluun – kiinnittyneenä, kontekstuaalisesti. Lisäksi näen lapsen identiteettityön luonteeltaan tilanteisena.

3.3 Ekspatriaattiperheen lapsen siirtymien tarkastelun teoreettinen viitekehys

Kokoan teoriaosuuden lopuksi tutkimuksen keskeisimmät käsitteelliset apuvälineet. Tämän tutkimuksen käsitys lasten sopeutumisesta ja siirtymäkokemuksesta sisältävät tarkoituksellisesti samoja teoreettisia elementtejä, jotta niiden tarkastelu rinnan on mahdollista. Taulukossa 6 on koottu sopeutumisen ja kokemuksen kolmen ulottuvuuden kytkeytyminen toisiinsa. Molemmat tutkimuksen pääkäsitteet, sopeutuminen ja kokemus, kiinnittyvät oppimisprosessiin. Molemmissa käsitteissä tulee lisäksi esiin prosessin kahtalaisuus: sekä ulkomaille muutto että paluumuutto. Näen myös molemmat käsitteet vahvasti kontekstuaalisina, joissa lapsen oma toiminta tilanteessa on keskeistä.

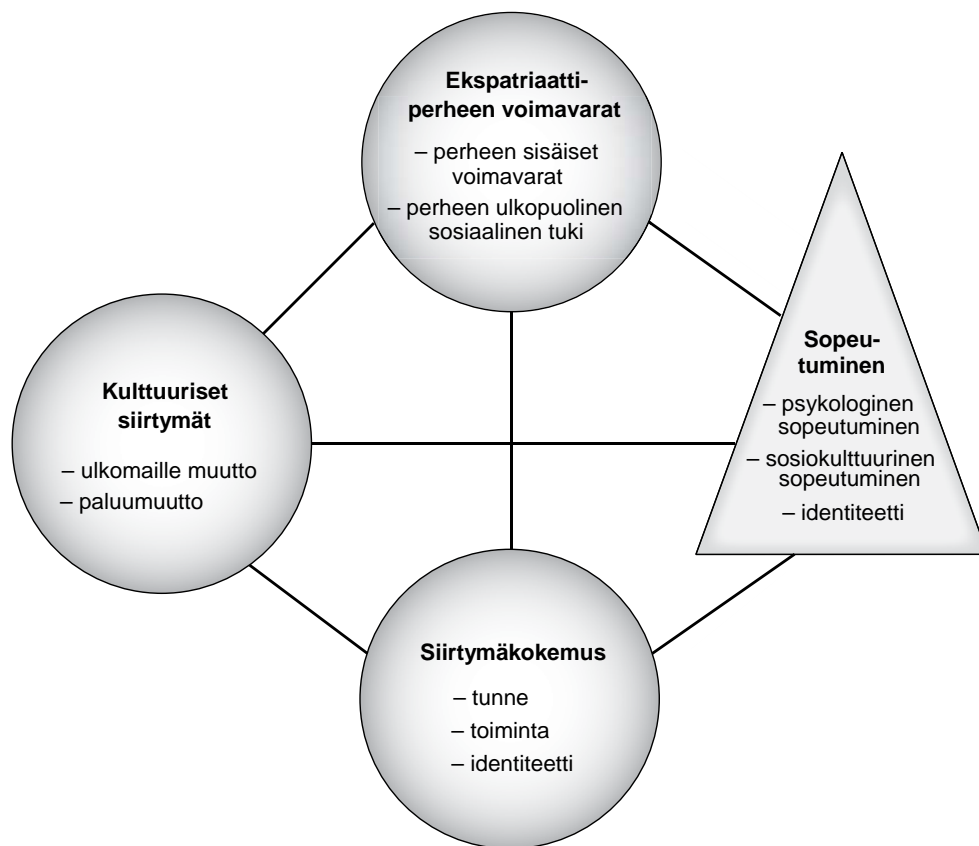
Taulukko 6. Tutkimuksen pääkäsitteiden väliset kytkökset

	Sopeutuminen	Siirtymäkokemus
1. Affektiivinen	1. Psykologinen sopeutuminen	1. Tunteet
2. Käyttäytymiseen liittyvä	2. Sosiokulttuurinen sopeutuminen	2. Toiminta
3. Kognitiivinen	3. Kulttuurinen identiteetti	3. Kulttuurienvälinen identiteetti

Merkityksellisimmät eroavaisuudet näiden pääkäsitteiden välillä on yhtäältä siinä, minkälaiseen lapsikäsitteeseen ne perustuvat ja toisaalta siinä, minkälaisiin menetelmiin ne kytkeytyvät. Siirtymäkokemuksen käsitteen taustalla on lapsuudentutkimuksen näkemys lapsesta aktiivisena toimijana. Sopeutumisen käsite sisältää konnotaation passiivisemmasta roolista. Sopeutumiseen on perinteisesti yhdistetty kvantitatiiviset tutkimusmenetelmät valmiine mittareineen. Vastaavasti kokemuksen fenomenologisen tutkimusperinteen mukaan tärkeimpänä tutkimusmenetelmänä on käytetty kvalitatiivista haastattelua. Koska käsitteet pohjautuvat erilaiseen tutkimusparadigmaan, ei ole järkevää käyttää samoja käsitteitä. Sopeutumisen ja kokemuksen käsitteiden alakäsitteiden välille ei voida laittaa yhtäsuuruusmerkkiä eli kyse ei ole identtisisistä käsitteistä. Sopeutumisen ja kokemuksen alakäsitteet kuitenkin vastaavat hyvin toisiaan ja siksi niitä voidaan tarkastella rinnakkain.

Sen lisäksi, että tutkimuksen pääkäsitteet kytkeytyvät toisiinsa on pidettävä mielessä myös ulottuvuuksien keskinäiset kytkökset. Sopeutumisessa psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen on havaittu olevan erillisiä, mutta toisiinsa kytkeytyviä prosesseja (Ward & Kennedy 1994, 331; 1999, 660; Ward ym. 1998, 279). Vastaavasti myös kokemusten kaikki ulottuvuudet ovat periaatteessa aina mukana (Illeris 2002).

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys (kuvio 13) on sovellus perheen sopeutumisen ABCX-mallista (kuvio 6). Alkuperäisessä mallissa kaikki mallin osat ovat perheen tasolla. Tässä sovelluksessa siirtymäkokemus (C) ja sopeutuminen (X) ovat lapsen tasolla tapahtuvia prosesseja. Tarkastelun kohteena olevat kulttuuriset siirtymäprosessit ovat ulkomaille muutto ja paluumuutto (A). Ekspatriaattiperheen voimavarat (B) jaetaan tässä tutkimuksessa perheen ulkoiisiin ja sisäisiin voimavaroihin sekä perheen ulkopuoliseen sosiaaliseen tukeen (ks. luku 2.1). Ekspatriaattiperheen lapsen sopeutuminen jakautuu psykologiseen ja sosiokulttuuriseen sopeutumiseen (joka sisältää koulusopeutumisen, vertaissuhteet sekä

Kuvio 13. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys (sovellus ABCX-mallista)

kielen oppimisen) sekä kulttuuriseen identiteettiin. Lapsen siirtymäkokemus (C) muodostuu tunteen, toiminnan ja identiteetin ulottuvuuksista.

Lasten kulttuurisia siirtymiä tarkastellaan ekspatriaattiperheen voimavarojen sekä erityisesti lasten sopeutumisen ja siirtymäkokemusten käsitteiden avulla. Tämän tutkimuksen teoreettisen perustuksen jälkeen siirryn kuvaamaan tutkimuksen empiiristä toteuttamista.

4

Tutkimuksen toteuttaminen

4.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimusmetodologiset paikannukset

Tutkimuskysymysten avulla haetaan vastauksia siihen, mitä perheen vanhemman työn vuoksi tapahtuvat kulttuuriset siirtymät, ulkomaille muutto ja paluumuutto, tarkoittavat lapsen elämässä. Lapsi on siten tutkimuksen keskiössä. Määritin luvussa 1.3 siirtymien 'kulttuurisuuden' makrotason käsitteeksi, joka kytkeytyy erityisesti etnisyyteen, kieleen, sosiaaliluokkaan ja lapsuuteen. Lapsen siirtymät kiinnittyvät lisäksi systeemeihin – erityisesti perheeseen (luku 2). Lasten kulttuurisia siirtymiä lähestytään sekä aikuisnäkökulmasta käsin että päästämällä lapset itse ääneen.

Tutkimuksella on kolme päätutkimuskysymystä ja näillä jokaisella on yksi täydentävä alakysymys. Pää- ja alakysymysten suhde on tutkimuksessa sikäli poikkeava, että alakysymys ei tuota vastausta pääkysymykseen, vaan alakysymykset linkittävät tutkimuksen pääkäsitteitä ja tutkimuskysymyksiä toisiinsa (ks. kuvio 14). Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Mitä voimavaroja ekspatriaattiperheillä on käytettävissään ulkomaille muuton ja paluumuuton siirtymissä?
  - 1.1 Miten perheiden sopeutumisongelmat suhteutuvat voimavaratarkasteluun?
2. Miten ekspatriaattiperheiden lapset sopeutuvat ulkomaille muuton ja paluumuuton siirtymiin?
  - 2.1 Mitä suojaavia tekijöitä ja riskitekijöitä on yhteydessä ekspatriaattiperheiden lasten sopeutumiseen?
3. Minkälaisia ekspatriaattiperheiden lasten rakentamat siirtymäkokemukset ovat?

3.1 Miten lasten subjektiiviset siirtymäkokemukset asettuvat suhteessa vanhempien arvioon lasten sopeutumisesta?

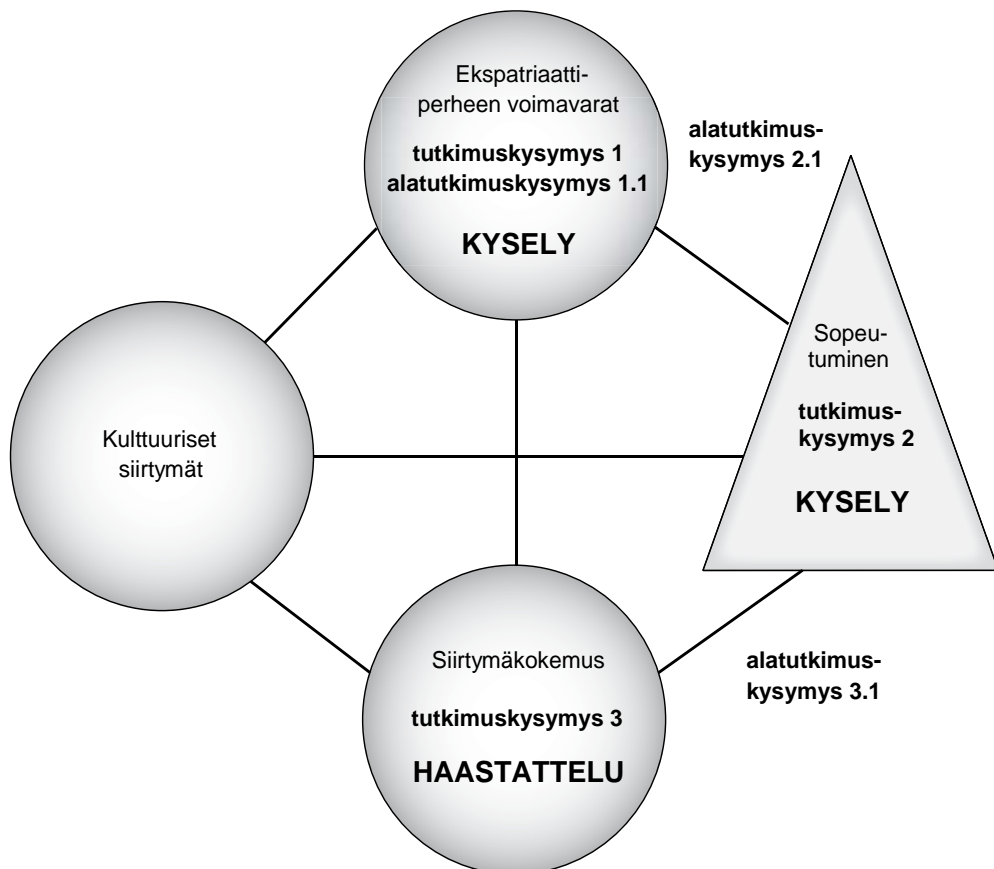
Ensimmäisellä tutkimuskysymyksellä halutaan saada tietoa ekspatriaattiperheen lapsen perhekontekstista. Perhekonteksti on keskeinen ekspatriaattiperheen lapsen siirtymäkonteksti (luku 2). Suomalaisista ekspatriaattiperheistä ei ollut mahdollista saada riittäviä tietoja aiempiin tutkimuksiin tutustumalla. Myös kansainvälisesti ekspatriaattiperheiden voimavaroista on hyvin vähän tutkimustietoa (Haslberger & Brewster 2008, 335). Tämän vuoksi tutkimuksessa kartoitetaan suomalaisten ekspatriaattiperheiden voimavaroja, jotka muodostavat kontekstin lasten kulttuurisille siirtymille. Perheiden voimavarat jaetaan tarkemmin perheen sisäisiin voimavaroihin sekä perheen ulkopuoliseen sosiaaliseen tukeen (ks. luku 2.1). Perheen voimavarojen tarkastelua täydennettiin ekspatriaattiperheiden sopeutumisongelmien tarkastelulla. Tämä muodostaa ensimmäisen tutkimuskysymyksen alakysymyksen.

Toisella tutkimuskysymyksellä selvitetään vanhempien käsitystä lastensa sopeutumisesta. Kansainvälisissä TCK-tutkimuksissa on vain harvoin oltu kiinnostuneita vanhempien näkemyksistä lastensa siirtymistä, joten vanhempien käsitysten selvittämiseksi on olemassa kansainvälistä tarvetta. Suomalaisten ekspatriaattiperheiden lasten sopeutumisen tarkastelu on perusteltua siksi, että sitä ei ole aiemmin kattavasti selvitetty. Lisäksi kansainvälisissä tutkimuksissa on usein keskitytty sopeutumisen tarkasteluun ainoastaan yhden siirtymän näkökulmasta. Tutkimuksessa halutaan tarkastella rinnan ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon sopeutumista. Aiemmissa tutkimuksissa on saatu viitteitä siitä, että paluumuuttoon sopeutuminen voi olla jopa ulkomaille muuttoon sopeutumista vaikeampaa (Hervey 2009; Black ym. 1992). Lapsen sopeutuminen jaetaan tutkimuksessa Wardin ja muiden (2001) tavoin psykologiseen ja sosiokulttuuriseen sopeutumiseen sekä kulttuuriseen identiteettiin (ks. luku 3.1). Lasten sopeutumisen lisäksi kiinnostus kohdistuu lasten selviytymiskykyyn – tekijöihin, jotka kytkeytyvät lasten sopeutumiseen. Toisen kysymyksen alakysymys selvittää lasten sopeutumiseen linkittyviä suojaavia tekijöitä sekä riskitekijöitä.

Kolmas tutkimuskysymys kohdistuu lasten omiin kokemuksiin ulkomaille muutosta sekä paluumuutosta. Lasten siirtymäkokemuksia on tarkasteltu kansainvälisesti, mutta suomalaisten ekspatriaattiperheiden lasten kokemuksista ei ole aiempaa tutkimustietoa. Suomalaislasten tilanne on ulkomailla asuttaessa kovin erilainen esimerkiksi kielellisesti kuin aiemmin tutkittujen amerikkalaisten ekspatriaattiperheiden lasten tilanne (ks. Warinowski 2011b). Lasten siirtymäkokemusten kolmijaon muodostavat, sopeutumisen jaottelua mukaillen, tunteet, toiminta ja kulttuurienvälinen identiteetti (ks. luku 3.2). Tutkimuksessa tarkastelu kohdistuu erityisesti lasten rakentamiin siirtymäkokemuksiin suhteessa vanhempien näkemykseen lasten sopeutumisesta. Tämä lasten ja vanhempien näkökulmien törmäyttäminen muodostaa tutkimuksen viimeisen alakysymyksen.

Tutkimusaineiston muodostavat vanhempien kyselyaineisto (N = 202 perhettä, 333 lasta) sekä lasten haastatteluaineisto (N = 8 lasta). Tutkimusperheiden yhteystiedot saatiin kahdeksan suuren suomalaiskaupungin peruskoulujen kautta (ks. luku 4.2). Näin saatiin samalla kartoitettua, missä nämä lapset opiskelevat Suomeen paluunsa jälkeen. Haastatteluaineisto kerättiin Turussa koulua käyvien ekspatriaattiperheiden lasten joukosta. Tutkimuksen aineistot kerättiin paluunmuuton jälkeen, joten kyseessä on retrospektiivinen, taaksesuuntautuva tutkimus, josta voidaan käyttää myös nimitystä *ex post facto* -tutkimus.

Ensimmäiseen ja toiseen tutkimuskysymykseen haettiin vastauksia vanhempien kyselyaineiston avulla ja kolmanteen tutkimuskysymykseen lasten haastatteluaineiston avulla (kuvio 14). Tutkimusmetodologian näkökulmasta tämän tutkimuksen kysymykset yksi ja kaksi viittaavat kvantitatiiviseen tutkimusotteeseen ja tutkimuskysymys kolme kvalitatiiviseen haastattelututkimukseen. Alakysymykset 1.1 ja 2.1 olivat kyselyaineiston sisäisiä, mutta sen sijaan alakysymys 3.1 yhdisti

Kuvio 14. Tutkimuskysymykset ja aineistot

nämä aineistot. Tämä kolmannen tutkimuskysymyksen alakysymys asettaa nämä vanhemmilta ja lapsilta kerätyt aineistot rinnakkain. Kysymys 3.1 on tutkimusmetodologiseen yhdistämiseen perustuva eksplikoitu tutkimuskysymys (ks. Plano Clark, Creswell, O'Neill Green & Shope 2008, 380). Kuviossa 14 on esitetty kootusti tutkimuskysymysten ja aineistojen kytkökset (vrt. kuvio 13).

Tutkimusmetodologisesti tämä tutkimus paikantuu *mixed methods* -lähestymistapaan. Käytän tästä lähestymistavasta suomenkielistä käsitettä tutkimusmetodologinen yhdistäminen eli integrointi (ks. Pitkäniemi 2009; Johnson, Onwuegbuzie & Turner 2007; Teddlie & Tashakkori 2003; Greenstein 2006). Tutkimusaineisto kerättiin kahdessa osassa: ensin kyselylomakkeen avulla vanhemmilta ja sen jälkeen haastattelemalla osaa lapsista (vrt. Eskola & Suoranta 2008, 73). Aineiston keräämisen osalta käytössä oli siten menetelmien peräkkäinen yhdistäminen (ks. Teddlie & Tashakkori 2003; Johnson & Turner 2003; Johnson & Christensen 2008). Käsillä oleva tutkimus asemoituu metodologiseen näkemykseen menetelmien integroinnista, jossa menetelmien yhdistäminen nähdään laajasti kytkeytyvän koko tutkimusprosessiin ja siten myös filosofisiin taustasitoumuksiin (Creswell & Tashakkori 2007; ks. myös Johnson ym. 2007; Teddlie & Tashakkori 2003). Tutkimusmenetelmällistä ”miksausta” ei käytetty tässä tutkimuksessa ainoastaan aineistojen välillä, vaan myös aineistojen sisällä yhdistettiin laadullista ja määrällistä lähestymistapaa (ks. Johnson & Turner 2003). Metodologinen integrointi on tässä tutkimuksessa läpi tutkimusprosessin mukana kulkeva lähestymistapa.

Tutkimusmetodologista yhdistämistä on peräänkuulutettu sekä TCK-tutkimuksessa (ks. Nathanson & Marcenko 1995, 423) että tämän tutkimuksen lähi-tutkimusaloilla: perhetutkimuksessa (Acock, van Dulmen, Allen & Piercy 2005; Plano Clark ym. 2008; Forsberg 2003), lapsuudentutkimuksessa (Greene & Hill 2005; ks. myös Mason & Hood 2011) ja kriittisessä akkulturaatiotutkimuksessa (Chirkov 2009; Bhatia & Ram 2009; Ward & Kagitcibasi 2010; Castro & Murray 2010). Menetelmien yhdistäminen kytkeytyy erityisesti pragmaattiseen filosofiaan (Teddlie & Tashakkori 2003; Onwuegbuzie & Johnson 2006; Johnson ym. 2007; ks. Pitkäniemi 2009). Tutkimuksen pragmaattinen tavoite (ks. luku 1.3) siten osaltaan perustelee tämän lähestymistavan valintaa.

4.2 Kyselyaineiston tutkimusmenetelmälliset valinnat ja tutkimusjoukko

Kyselyn suunnittelu

Tutkimusaineiston kerääminen aloitettiin vanhempien *survey*-kyselyllä. Kyselyaineiston kerääminen tapahtui vuoden 2008 aikana. Kysely kohdistettiin vanhemmille siksi, että he pystyvät parhaiten antamaan perheidensä voimavaroihin liittyviä tietoja. Lisäksi oltiin kiinnostuneita vanhempien lastensa sopeutumiseen kohdistuvista käsityksistä, mikä muodostaa vertailuaineiston lapsen subjektiivisen kokemuksen tarkastelulle. Vanhempien vastaukset kerättiin sähköpostin välityksellä. Vanhempien kyselytutkimus toteutettiin strukturoidulla kyselymenetelmällä, jossa käytettiin apuna valmiita mittareita.

Vanhempien kyselyn toteutustapana oli internetkysely eli sähköinen kysely, toisin sanoen elektroninen kysely, joka hallinnoidaan internetissä (Eysenbach 2004). Vanhempien kysely toteutettiin Webropol-työkalulla, joka on internetin välityksellä toimiva kysely- ja tiedonkeruutyökalu. Webropolin W-pol-versiolla luotiin verkkolomake. Sills ja Song (2002, 28) suosittelevat internetkyselyn käyttöä valikoidun, teknologiaan perehtyneen tutkimusjoukon tutkimisessa. Ekspatriaattiperheiden vanhempia voidaan pitää teknologiaan perehtyneinä (ks. luku 1.1). Tärkeimmät perusteet sähköpostikyselyn käytölle tässä tutkimuksessa olivat sen helppokäyttöisyys, nopeus, edullisuus ja varmuus tutkimustiedon keräämisen eri vaiheissa – kyselyyn vastaamisessa, kyselyn palauttamisessa, tulosten tallentamisessa ja niiden analyysissä – niin tutkijan kuin tutkimusjoukonkin kannalta (Kraut ym. 2004, 105–107; Kuula 2006, 174; Sills & Song 2002, 28). Valitsemalla kyselyn muodoksi internetkysely tavoiteltiin osaltaan myös kyselyn visuaalisen ilmeen selkeyttä (ks. Johnson & Christensen 2008).

Kyselyn laatimisen tavoitteena oli saada mukaan kaikki oleelliset kysymykset, jotka kohdistuivat perheiden voimavaroihin ja lasten sopeutumiseen. Kysely oli sähköpostikyselyksi suuritoinen, sillä siinä oli yhteensä 508 ”kysymystä”¹. Kysely jakautui kahteen varsinaiseen osaan: perheosaan ja lapsikohtaisiin osiin A, B ja C (taulukko 7). Kyselyssä oli siten kysymyspatteristot kolmelle peruskouluikäiselle lapselle. Kyselyn perheosassa oli 89 kysymystä ja kussakin lapsiosassa kysymyksiä oli 83. Vanhempien kyselyn kysymysten jäsenitys ja etenemisjärjestys käy ilmi taulukosta 7. Liitteessä 2 ovat esillä kyselylomakkeen kysymykset esitysjärjestyksessä.

Verkkokyselyn dynaaminen eteneminen helpottaa kyselyyn vastaamista (Mangunkusumo ym. 2006, 80). Ns. hyppyjen avulla voidaan laatia kyselyitä, jotka sisäl-

---

¹ Varsinaisten kysymysten lisäksi tähän lukumäärään sisältyvät otsikot.

Taulukko 7. Kyselyn kysymysten ryhmittely, järjestys ja lukumäärä

Kyselyn osa	Kysymysten ryhmittely		Kysymysten lukumäärä		
A Perheosa			89		
	A1 Taustatiedot		12	89	
	A2 Muutot	A2a Ulkomaille muutto	45		
		A2b Paluumuutto	26		
		A2c Ulkomaille muutto a paluumuutto	6		
B Lapsiosa			249		
	BA Lapsi A	BA1 Taustatiedot	12	83	
		BA2 Muutot	BA2a Ulkomaille muutto		46
			BA2b Paluumuutto		21
			BA2c Ulkomaille muutto ja paluumuutto		4
	BB Lapsi B	BB1 Taustatiedot	12	83	
		BB2 Muutot	BB2a Ulkomaille muutto		46
			BB2b Paluumuutto		21
			BB2c Ulkomaillemuutto ja paluumuutto		4
	BC Lapsi C	BC1 Taustatiedot	12	83	
		BC2 Muutot	BC2a Ulkomaille muutto		46
			BC2b Paluumuutto		21
			BC2c Ulkomaille muutto ja paluumuutto		4
C Lopuksi			2		
Yhteensä			340		

tävät kaikille yhteisiä kysymyksiä sekä erillisiä kysymyksiä eri vastaajaryhmille. Hyppyjen avulla vastaaja voidaan ohjata kysymyssivulta toiselle valitsemansa vastausvaihtoehdon perusteella. Käytin hyppymahdollisuutta hyväkseni kyselyn dynaamisen etenemisen mahdollistamiseksi. Kyselyyn suunniteltiin runsaasti (yli 60) eritasoisia hyppyjä niin kyselyn osien², kysymysryhmien kuin yksittäisten osioiden eli kysymysten välille. Käytännössä siis vastattavien kysymysten määrä oli huomattavasti kokonaismäärää pienempi ja kysely eteni sujuvasti.

Kyselyssä oli lähes jokaisessa osiossa valmiit vastausvaihtoehdot, mikä osaltaan nopeutti vastaamista. Kysymykset olivat pääosin tutkijan itse laatimia, osin käytettiin valmiita mittareita. Ekspatriaattiperheitä ja erityisesti suomalaisia ekspatriaattiperheitä on tutkittu aiemmin niin vähän, ettei kaikkia tutkimuskysymyksiä voitu

² Kysymyksiä välillä oli hyppyjä seuraavasti: Perheen lasten lukumäärää koskevan vastauksen mukaan vastaaja hyppäsi lasta A koskevasta osasta joko lasta B koskevaan osaan tai kyselyn lopetussivulle. Samalla tavoin toimittiin lasta B koskevan osan lopussa.

selvittää yksinomaan valmiiden mittareiden avulla. Itse laadittujen kysymysten avulla selvitettiin perheiden rutiinien pysyvyyttä ulkomailla asuttaessa sekä ajallisia voimavaroja perhesysteemiseen sekä ekokulttuuriseen teoriaan pohjautuen. Tutkimuskysymyksissä pyrittiin käyttämään yleiskieltä ja kysymykset pyrittiin muotoilemaan selkeiksi ja melko lyhyiksi. Myös vastauksen johdattelua ja kahden asian kysymistä samassa kysymyksessä vältettiin. (ks. Johnson & Christensen 2008.)

Kysely päättyi kaikkien vastaajien kohdalla kahteen avoimeen kysymykseen ("Lopuksi"), joista toinen koski itse kyselyä ja toinen tutkimuksen kohdetta. Kyselyn lopussa olleet kaksi avointa kysymystä rikastuttivat omalta osaltaan suljettuihin kysymyksiin painottunutta tutkimusaineistoa.

Kyselyssä käytetyt mittarit

Kyselyssä käytettiin valmiita mittareita aina kun mahdollista (ks. Metsämuuronen 2009, 67). Käytin kyselyssä alun perin osia kahdeksasta eri mittarista, joista lopulta käytettiin kuutta mittaria tässä tutkimuksessa esiteltyjen tulosten selvittämisessä. Näistä kolmella mitattiin perheen voimavaroja. Lisäksi kolme mittaria oli käytössä lapsen sopeutumisen mittaamisessa. Tutkimuksella haluttiin kartoittaa mahdollisuuksien mukaan kaikki oleelliset asiat, jotka olivat kytköksissä perheen voimavaroihin ja lapsen sopeutumiseen. Kasvatustieteellisessä tutkimuksessa on peräänkuulutettu eksploraatiivisuutta määrällisessä mittaamisessa ja kannustettu ottamaan muutaman kapea-alaisen muuttujan sijaan mukaan mahdollisimman useita relevantteja tekijöitä (mm. Pitkäniemi 2009). Nämä tekijät voivat olla myös mittauksellisesti haasteellisia käsitteitä (mts. 333).

Mittareita muokattiin tarvittaessa sopimaan ekspatriaattiperheiden lasten tilanteeseen. Käytän mittareista niiden alkuperäisiä nimityksiä ja lyhenteitä, vaikka tarkasti ottaen kyselyn mittarit olivat alkuperäisen mittarin suomenkielisiä, lyhennettyjä ja muokattuja versioita.

Kaikki mittarikysymykset olivat asteikkokysymyksiä. Ainoastaan *Acculturation Index* -kysymyspatteristo oli asteikoltaan bipolaarinen asteikko, muut valmiit kysymyspatteristot olivat Likert-asteikkollisia. Mittareiden Likert-tyyppiset asteikot vaihtelivat kolmiportaisesta seitsenportaiseen (taulukot 8 ja 9), sillä mittareiden valmiiden asteikkojen muokkaaminen ei ollut mahdollista. Yleensä ensimmäinen vaihtoehto oli vaihtoehtoista kielteisin. Poikkeuksen tähän muodosti CRPR-mittari, minkä vuoksi sen ensimmäisen vaihtoehto oli alleviivattu. Taulukoista 3 ja 4 voi asteikon ja vastausvaihtoehtojen lisäksi nähdä tässä kyselytutkimuksessa kustakin mittarista käytetyn kysymyksen sekä ensimmäisen alakohdan.

Perheen voimavaroja selvitettiin erityisesti kolmella mittarilla, jotka olivat FIRM, CRPR sekä perheiden sopeutumisongelmia kartoittava mittari (ks. tarkemmat tiedot taulukosta 8). Näistä mittareista kaksi ensimmäistä keskittyivät perheen sisäisten voimavarojen mittaamiseen.

Taulukko 8. Kyselylomakkeessa käytetyt perheen voimavarojen mittarit

Mittari	FIRM	CRPR	Sopeutumis-ongelmat I & II *)
Virallinen nimi	Family Inventory of Resources for Management	The Child-Rearing Practices Report	Adjustment Problems of Vietnamese, Cambodian, and Laotian Refugees
Lähde	McCubbin, Comeau & Harkins 1981	Roberts, Block & Block 1984	Nicassio & Pate 1984
Kysymysnumero	A1.11	BA1.12 BB1.12 BC1.12	A2a.45 A2b.26
Kysymys	Kuinka hyvin väite kuvaa perheenne tilannetta yleisesti?	Miten kukin väite kuvaa sinun ja tutkittavan lapsen välistä suhdetta?	Kuinka paljon kohtasitte ongelmia seuraavissa asioissa ulkomailla/paluun jälkeen Suomessa?
Vastausvaihtoehdot	0–3	1–7	1–5
Vastausvaihtoehdojen selitykset	0 = ei lainkaan, 3 = oikein hyvin	1 = erittäin hyvin, 7 = erittäin huonosti	1 = ei lainkaan ongelmia, 5 = oikein vakavia ongelmia
Esimerkkialakohta	Kannustamme perheemme jäseniä omien harrastusten ja kiinnostuksen kohteiden pariin.	1. Rohkaisen lasta hoitamaan ongelmia.	työhön liittyvät asiat
Alakohtien määrä	10	18/lapsi	18+16

*) Järjestysnumerot viittaavat siihen, että tämän mittarin kysymykset kysyttiin erikseen ulkomaille muuton ja paluumuuton näkökulmasta.

FIRM. FIRM-mittari on Hamilton McCubbinin kehittämä mittari ja se kytkeytyy hänen perheen stressin ja sopeutumisen resilienssimalliinsa, joka on tämän tutkimuksen teoreettisena viitekehystenä. Siksi oli luontevaa, että perhesysteemiseen teoriaan pohjautuva McCubbinin voimavaramittari valittiin empiirisen tutkimuksen pohjaksi. Hamilton McCubbin myönsi sähköpostitse luvan käyttää kyseistä mittaria tässä tutkimuksessa. FIRM-mittarilla voidaan arvioida perheen voimavararepertuaaria. Alkuperäisessä FIRM-mittarissa on 69 alakohtaa ja siitä on erotettu neljä faktoria. (McCubbin, Comeau & Harkins 1981; McCubbin ym. 2001.) Näistä faktoreista tämän tutkimuksen kyselylomakkeessa käytettiin kahta faktoria: ”Perheen vahvuudet I: arvostus ja viestintä” sekä ”Perheen vahvuudet II: hallinta ja terveys”. Näiden kahden faktorin sisäinen reliabiliteetti on 0,85 (McCubbin ym. 2001, 342). Kyselylomakkeessa käytettiin FIRM-mittarista 10 alakohtaa (taulukko 8), jotka kaikki keskittyivät perheen vahvuuksien ja nimenomaisesti perheen sisäisen sosiaalisen tuen selvittämiseen.

CRPR. Perheen sisäisiin voimavaroihin sisältyy lapsi-vanhempi-dyadin vuorovaikutus, josta erityisen kiinnostuksen kohteena olivat vanhempien kasvatuskäytänteet. *CRPR*-mittari tarkastelee vanhempien kasvatusasenteita, -tavoitteita ja -käytänteitä. Se koostuu peräti 91 alakohdasta, jotka muodostavat 22 klusteria. *CRPR* on laajalti ja pitkään käytetty mittari, jolla on erinomaiset psykometriset ominaisuudet: se on todettu sekä reliaabeliksi että monin eri tavoin validiksi. Mittari sopii käytettäväksi tutkittaessa eri-ikäisten – niin leikki-ikäisten kuin murrosikäisten – lasten vanhempia. (Roberts, Bolck & Block 1984.) Päädyin tähän klassikkomittariin yhtäältä sen luotettavuuden vuoksi ja toisaalta siksi, ettei spesifimmin ekspatriaattiperheiden tilanteeseen suunniteltuja mittareita ollut tarjolla. *CRPR*-mittarilla haluttiin kerätä tässä tutkimuksessa nimenomaisesti tietoa ekspatriaattiperheiden vanhempien antamasta sosiaalista tuesta lapselle. Mittarin käytön tavoitteena ei käsillä olevassa tutkimuksessa ollut vanhempien kasvatusorientaation ja -tyylien selvittäminen, kuten useimmissa tutkimuksissa. Ekspatriaattiperheiden kyselyssä *CRPR*-mittaria käytettiin lapsikohtaisesti. Vanhempien kyselyn *CRPR*-mittarin sovelluksessa oli 18 alakohtaa (taulukko 8), jotka kiinnittyivät pääosin seuraaviin alkuperäisiin klustereihin: sijoittaminen lapseen, itsenäisyyden tukeminen, tunneilmaisu sekä rationaalinen ohjaus. Alakohdat valittiin tutkimusjoukkospesifisti: itsenäisyyden tukeminen, tunneilmaisu sekä rationaalinen ohjaus ovat ekspatriaattiperhekontekstissa todettu keskeisiksi (ks. luku 2.2). Valmiin mittarin kysymykset Lapseen sijoittaminen -klusteri ei nimestään huolimatta kartoittanut riittävän selkeästi tutkimusjoukon perheiden mahdollista keskiluokkaisuutta ja siksi laadin kolme uutta alakohtaa³. Ekspatriaattiperheiden vanhemmuuteen yhdistyvät lisäksi oman kansallisen identiteetin sekä kansainvälisyyden arvostaminen ja aiemmissa tutkimuksissa esiin tuotu huoli lapsesta (ks. luku 2.2), joten laadin näitä selvittämään vielä kolme alakohtaa⁴.

Sopeutumisongelmat. Ekspatriaattiperheiden tilanteen tarkastelu pohjautuu pääosin perheen voimavarat -käsitteeseen. Tämän voimavaranäkökulman vaarana on kuitenkin se, että perheeseen oleellisesti vaikuttavat kielteiset asiat tai ongelmat jäävät havaitsematta. Siksi ekspatriaattiperheiden tarkastelussa tämä ongelmahakuinen lähestymistapa haluttiin voimavaranäkemyksen rinnalla. Perheiden ongelmia selvitettiin mittarilla, joka perustui Nicassion ja Paten (1984) laatimaan sopeutumisongelmien listaukseen, jota he käyttivät pakolaisperheiden sopeutumistutkimuksessaan (ks. myös Ward ym. 2001, 233). Vaikka pakolais- ja

³ ”Otan lapsen yksilöllisyyden huomioon. Haluan tarjota lapselle mahdollisimman hyvät lähtökohdat. Pidän siitä, että saan huolehtia lapsestani.”

⁴ ”Olen huolissani siitä, että ulkomailla asuminen aiheutti lapselle vaikeuksia. Haluan lapsen kasvavan suomalaisuutta arvostavaksi. Haluan lapsen kasvavan kansainvälisyyttä arvostavaksi.”

ekspatriaattiperheiden voimavarat ovat monin osin erilaiset, ulkomailla asumisessa ja sopeutumisessa on havaittavissa myös näitä kahta ryhmää yhdistäviä asioita. Tämän vuoksi, sekä spesifimmän mittarin puuttuessa, päädyin käyttämään Nicassion ja Paten laajaa ongelmalistausta kyselyssä ekspatriaattiperheen ulkomaille muuton ja paluumuuton jälkeisten ongelmien selvittelyssä. Tässä mittarissa oli 32 alakohtaa, joista muodostui kuusi faktoria. Kaksi faktoreista kytkeytyi psykologiseen sopeutumiseen ja kaksi sosiokulttuuriseen, joten tämä sopii hyvin sopeutumisen teoreettiseen jaotteluun (ks. luku 3.1). (Nicassio & Pate 1984.) Ekspatriaattivanhempien kyselyssä oli ulkomaille muuttoon keskittyviä sopeutumisongelmien alakohtia 18 ja paluumuuttoon kohdistuvia alakohtia 16⁵ (ks. taulukko 8).

Lapsen sopeutumisen tutkiminen perustui teoreettisesti wardilaiseen kolmijakoon psykologinen ja sosiokulttuurinen sopeutuminen sekä kulttuuri-identiteetti (ks. mittareiden taustateoria luvusta 3.1). Näitä kolmea sopeutumisdimensiota selvittävät kolme mittaria (taulukko 9) ovat kaikki Wardin tutkimuksissaan käyttämiä mittareita (ks. esim. Ward & Rana-Deuba 1999). Valitsemalla juuri nämä mittarit haluttiin varmistaa sopeutumisen teoreettisen ja operationaalisen määritelmän yhteensopivuus (ks. validiteettitarkastelu luku 4.4). Tarkemmat tiedot kyselyn sopeutumismittareista on koottu taulukkoon 9.

ZSDS. Lapsen psykologista sopeutumista selvitettiin runsaasti käytetyllä ja reliabeliksi sekä validiksi todetulla ZSDS-mittarilla, jonka avulla voidaan masennuksen affektiivisia, fysiologisia ja psykologisia osa-alueita. Tämä ZSDS-mittari on klassikkomittari, jota Ward käyttää edelleen tutkimuksissaan psykologisen sopeutumisen määrittämisessä. Mittarissa on 20 alakohtaa. (Ward, Leong & Low 2004; Zung 1972.) Vanhempien kyselyyn valittiin alkuperäisistä alakohdista 11. Lisäksi kyselyyn lisättiin alakohta ”lihominen”, joten kyselyn ZSDS-mittarissa oli 12 alakohtaa sekä ulkomailla asumisen että paluumuuton yhteydessä.

SCAS. Sosiokulttuurista sopeutumista ja sosiokulttuuristen vaikeuksien määrää selvitettiin Wardin ja Kennedyn (1999) kehittämän SCAS-mittarin avulla. Se on todettu useissa tutkimuksissa sisäisesti reliabeliksi sekä käsitteellisesti validiksi. Tätä mittaria pidetään joustavana välineenä, jota on helppo muokata sopivaksi kulloisenkin tutkimusjoukon tutkimiseen. Mittaria on käytetty niin opiskelijoiden kuin ekspatriaattienkin sosiokulttuurisen sopeutumisen selvittämisessä. Osa mittarin alakohdista on yhteisiä kaikille tutkimusjoukoille ja osa on tutkimusjoukkokohtaisia. Yleensä SCAS-mittarin alakohtia on 20–23. SCAS-mittariin on lisätty seitsemän alakohtaa, jotka kohdistuvat sopeutumisen kognitiiviseen osa-alueeseen. (Searle & Ward 1990; Ward & Kennedy 1999.) Näitä ei tässä kyselyssä otettu mukaan, sillä sosiokulttuurinen sopeutuminen määriteltiin käyttäytymisen

⁵ En kokenut järkeväksi kysyä paluumuuton yhteydessä kahta alakohtaa: ero perheenjäsenistä ja yhteydenpito kotimaahan.

Taulukko 9. Kyselylomakkeessa käytetyt lapsen sopeutumisen mittarit

Mittari	ZSDS I & II	SCAS I & II	AI
Virallinen nimi	Zung Self-rating Depression Scale	The Sociocultural Adaptation Scale	Acculturation Index
Lähde	Zung 1972	Ward & Kennedy 1999	Ward & Rana-Deuba 1999
Kysymysnumero	BA2a.44 BB2a.44 BC2a.44 BA2b.19 BB2b.19 BC2b.19	BA2a.45 BB2a.45 BC2a.45 BA2b.20 BB2b.20 BC2b.20	BA2c.1 BB2c.1 BC2c.1
Kysymys	Esiintyikö lapsellanne alla olevia oireita ulkomailla/ Suomessa paluumuuton jälkeen?	Kuinka paljon lapsenne koki vaikeuksia seuraavissa asioissa ulkomailla/ Suomessa paluumuuton jälkeen?	Onko lapsenne tällä hetkellä seuraavissa asioissa samanlainen suomalaisten vai entisen kohdemaan paikallisten ikätovereiden kanssa?
Vastausvaihtoehdot	1–4	1–5	<ul style="list-style-type: none"> ● suomalaisten kanssa ● ex-kohdemaan paikallisten kanssa ● en osaa sanoa
Vastausvaihtoehtojen selitykset	1 = ei ollenkaan, 4 = suurimman osan aikaa tai koko ajan	1 = ei ollenkaan vaikeuksia, 5 = erittäin paljon vaikeuksia	
Esimerkki-alkohta	1.masentuneisuuden tunne	1.ruokaan tottuminen	1.pukeutuminen
Alakohtien määrä	12+12	14+14	15

osa-alueen käsitteeksi (ks. luku 3.1). Tässä kyselyssä SCAS-mittarin alakohtia oli 14 sekä ulkomaille muuton että paluumuuton yhteydessä (taulukko 9). Alakohdat valittiin ekspatriaattiperheen lapsen kontekstien näkökulmasta ja niistä kolmea muokattiin paremmin lapsen tilanteeseen sopivaksi.

Acculturation Index. Sopeutumisen kognitiivista ulottuvuutta arvioitiin kulttuurista identifikaatiota selvittävän akkulturaatioindeksin, *Acculturation Index (AI)*, avulla. Myös tämä mittari on Wardin kollegoineen kehittämä (ks. tarkemmat tiedot taulukosta 9). Mittari soveltuu käytettäväksi erilaisten tutkimusjoukkojen tarkastelussa. AI-mittari on kaksikulotteinen mittari, sillä siinä arvioidaan kahta kulttuuriin sopeutumisen pääulottuvuutta: suhdetta paikalliseen ja ”omaan” kulttuuriin. Mittarissa on 21 alakohtaa, joiden suhteen vastaaja pohtii samantapaisuuttaan suhteessa sekä paikallisen että oman kulttuurin jäseniin. (Ward &

Kennedy 1994; Ward & Rana-Deuba 1999.) Tällä mittarilla voidaan erottaa Berryn neljä akkulturaatiostrategiaa. Koska se ei ollut tämän tutkimuksen tavoitteiden kannalta keskeistä, sitä ei raportoida tässä tutkimuksessa. Vanhempien kyselyssä sopeutumisindeksin alakohtia oli 15. Kahta alakohtaa muokattiin hieman ja kaksi alakohdista kehitettiin tätä kyselyä varten. Lisäksi kaksi ulottuvuutta yhdistettiin arvioitavaksi yhdellä kertaa. Mittariin lisättiin myös vaihtoehto 'en osaa sanoa', vaikka tämä ei vastausvaihtoehtona yleensä ole suositeltava. Näin toimittiin siksi, että mittarista puuttui ”kolmas kulttuuri”, kulttuurienvälisyyden näkökulma. Jos lapsen identifioituminen ei ole täysin selvää suhteessa kumpaankaan kulttuuriin, kolmas vaihtoehto voisi kanavoida nämä vastaukset.

Kyselyn laatimista hidasti se, että kaikki edellä kuvatut mittarit olivat englanninkielisiä, joten ne piti kääntää suomeksi. Kääntämistyöstä (ks. liite 3) vastasi pääosin tutkija itse. Tämä oli perusteltua siksi, että tutkijalla itsellään oli paras asiantuntemus käyttämiinsä käsitteisiin, vaikka kääntämisen ammattilaisella toki kielitaidollinen asiantuntemus olisi ollut parempi kuin tutkijalla. Toisena suomentajana toimi alan ammattilainen, englannin kielessä yliopistotutkinnon suorittanut henkilö. Kääntämistyö tehtiin pääosin eteenpäin–taaksepäin-kääntämismenetelmällä (Beaton, Bombardier, Guillemain & Ferraz 2000), jossa suomenkieliset henkilöt käänsivät tekstin ensin englannista suomeksi ja vasta sitten suomesta englanniksi.

Varsinaisten tutkimusmittareiden lisäksi apuna käytettiin aiemmin laadittuja arviointiskaaloja lasten koulumenestyksen ja kielitaidon kartoittamisessa. Kyselylomakkeella selvitettiin lasten koulumenestystä ennen ulkomaille muuttoa, ulkomailla asuttaessa ja paluumuuton jälkeen. Kysymyksen arviointiasteikko oli sanallisesti ja numeerisesti sama kuin suomalaisessa todistusarviointissa. Tulokset perustuvat kuitenkin vanhempien käsitykseen lastensa koulumenestykseen, ei varsinaisesti todistusarvosanoihin. Erityisesti ulkomaisen koulun arvosanojen osalta vanhemmat joutuivat muokkaamaan koulun todistusarviointeja kysymyksen arviointiasteikkoon sopivaksi. Lapsen kielitaidon arvioinnissa oltiin kiinnostuneita erityisesti lapsen taitotasosta ulkomaisen koulun opiskelukielessä. Kyselyssä käytetyt kielen taitotasot (perustason kielenkäyttäjät, itsenäinen kielenkäyttäjät, taitava kielenkäyttäjät) vastaavat eurooppalaisessa kielten oppimisen, opetuksen ja arvioinnin viitekehityksessä käytettyjä tasoja (Eurooppalainen viitekehitys 2003). Kuten koulumenestyksen arvioinnissa, myös tiedot lasten kielitaidon taitotasosta perustuvat vanhempien arvioon. Oleellista tässä arvioinnissa on eroavaisuudet vanhempien arvioissa, ei varsinaisesti se, vastaavatko ne täysin eurooppalaisen viitekehityksen määritelmiä.

Kyselylomakkeen testaaminen

Kyselylomaketta esitestattiin kahdella tavalla. Kyselylomakkeen paperiversion pilotointiin osallistui tarkoin valitut kolme henkilöä, jotka kaikki olivat ekspatri-

aattilasten vanhempia. Kaksi heistä oli kokeneita akateemisen tutkimustyön ammattilaisia ja yksi oli laatinut ammatikseen sähköisiä kyselyitä. Tutkija sai kaikilta heistä arvokkaita kommentteja kyselylomakkeen muokkaamiseksi. Pilotoinnin sekä tutkijan oman harkinnan perusteella kyselylomakkeen kysymyksiä karsittiin, mutta myös mittareiden alakohtien lukumäärää vähennettiin (mm. FIRM, CRPR). Esimerkiksi kahdensuuntaisessa kääntämisprosessissa mukana olleista alakohdista poistettiin tässä vaiheessa 28 alakohtaa. Yhteensä näin käännettyistä 77 alakohdasta poistettiin 29 alakohtaa eli 38 prosenttia alakohdista.

Kyselyn testaamiseen toi oman lisänsä kyselyn sähköinen muoto. Tutkijan lisäksi kyselyn sähköisen Webropol-version toimimista testasi toinen henkilö, jolla oli kokemusta nimenomaan Webropol-kyselyn laatimisesta. Tämän toisen pilotointikierroksen kohteena oli erityisesti kyselyn tekninen toimivuus, sillä haluttiin varmistua siitä, että esimerkiksi kymmenet hypyt kysymysten välillä toimivat suunnitellusti.

Kyselyaineiston tutkimusjoukko

Kyselylomakeaineiston osalta tutkimuksen perusjoukon muodostavat *Suomen kunnallisissa peruskouluissa opiskelevat vanhempien työn vuoksi ulkomailla asuneet suomalaisoppilaat*. Tästä perusjoukosta ei ollut vuonna 2007 käytössä tilasto- tai yhteystietoja ja siksi kokonaistutkimuksen tekeminen ei ollut mahdollista. Tämän vuoksi oli tyydyttävä otantatutkimukseen. Otannan tulisi perustua erityisesti tutkimuksen tavoitteeseen (Starks & Brown Trinidad 2007, 1374; Morse 2000, 3). Koska tutkimuksen tavoitteena oli ekspatriaattiperheiden lasten esiin tuominen koulu-kontekstissa ja tiedon tuottaminen tukemisen avuksi, koulujen kautta tapahtuva otanta oli perusteltua. Lisäksi lapsia päädyttiin lähestymään koulujen välityksellä siksi, että haluttiin tavoittaa mahdollisimman monenlaisia oppilaita taustoiltaan. Koska kaikkien Suomen kuntien peruskoulujen tavoittaminen, tutkimuslupien hakeminen ja jokaisen koulun kanssa yhteydessä oleminen, on käytännössä mahdotonta, tässä tutkimuksessa päädyttiin valitsemaan tutkimusjoukko siten, että siihen kuuluu lukumääräisesti mahdollisimman suuri osa perusjoukosta. Siksi päädyttiin otantatutkimukseen, jossa käytetään ryväs- eli klusteriotantaa (ks. Nummenmaa 2009, 28–29). Kyseessä on tarkemmin yksivaiheinen ryväsotanta, sillä kaikkien Suomen kuntien peruskouluista valittiin yhdeksän suurinta kaupunkia, joiden kaikki peruskouluyksiköt haluttiin ottaa mukaan tutkimukseen.

Tutkimuksen otokseen valittiin *suurten suomalaiskaupunkien peruskoulut*, koska tutkimukseen haluttiin mahdollisimman kattava otos suomalaisten ekspatriaattiperheiden lapsista. Yhtäältä tutkimukseen haluttiin sisällyttää mahdollisimman suuri osa peruskoululaisista. Suunnitelluissa yhdeksässä suurimmassa kaupungissa käy koulua 30 prosenttia kaikista Suomen peruskoulun oppilaista

(ks. Tilastokeskus 2006). Toisaalta tutkimuksen haluttiin kattavan juuri ne maantieteelliset alueet, joissa ekspatriaatteja ja siten heidän lapsiaan olisi runsaasti. Näissä suurissa kaupungeissa toimii Suomen mittakaavassa eniten kansainvälisiä kouluja ja kielipainotteisia erikoisluokkia, joissa oletetaan aiempien tutkimusten perusteella ekspatriaattiperheiden lasten käyvän kouluaan. Lisäksi näissä kaupungeissa sijaitsee myös runsaasti ekspatriaattien mahdollisia työpaikkoja, kuten suuryritysten toimipisteitä. Tiedetäänkin, että insinöörejä, jotka edustavat samalla suomalaisten business-ekspatriaattien joukossa yleistä ammattikuntaa (ks. Riusala & Suutari 2000; Suutari & Brewster 2000), on erityisen hyvin edustettuna Espoossa sekä Tampereen ja Oulun kaupungeissa (Repo 2011). Suurimmat suomalaiskaupungit ovat myös yliopistokaupunkeja, joten tutkimuksen rajaus sisällyttää otokseen myös runsaasti yliopiston piirissä työskentelevien ekspatriaattien lapsia. Lisäksi suomalaisista maastamuuttajista tiedetään, että he lähtevät ulkomaille useimmiten kaupunkiympäristöstä sekä Etelä-Suomesta (Heikkilä 2011). Näin tutkimusjoukon rajaaminen urbaaniin suomalaisympäristöön takasi tutkimusjoukon mahdollisimman kattavan tavoittamisen.

Tutkittavien tavoittaminen

Tutkimuslupien hakemista varten otettiin keväällä 2008 yhteyttä yhdeksän suurimman suomalaiskaupungin opetuspalvelukeskuksiin. Nämä asukasmäärältään suurimmat suomalaiskaupungit olivat Helsinki, Espoo, Tampere, Vantaa, Turku, Oulu, Lahti, Kuopio ja Jyväskylä (Tilastokeskus 2007). Liitteessä 4 kerrotaan yksityiskohtaisesti tutkimuslupien hakemisprosessista. Helsinki eväsi tutkimusluvan. Tutkimukselle myönnettiin tutkimusluvut kahdeksasta kaupungista, jotka olivat *Espoo, Tampere, Vantaa, Turku, Oulu, Lahti, Kuopio ja Jyväskylä*. Yhteensä näissä kahdeksassa kaupungissa käy koulua 21 prosenttia ($n = 122\,128$) Suomen peruskoulujen oppilaista (ks. Tilastokeskus 2006).

Koska näistä lapsista ei ollut tutkijan käytettävissä tilasto- tai rekisteritietoja, ainoa käyttökelpoinen tapa oli lähestyä kunkin kaupungin jokaista suomenkielistä peruskoulua yksitellen. Mukana olivat kunnalliseen peruskoulujärjestelmään kuuluvien kansainvälisten koulujen lisäksi myös kaupunkien erityiskoulut, koska ekspatriaattilapset haluttiin tavoittaa mahdollisimman kattavasti. Tutkimuskirjeet lähetettiin koulujen kaikkiin yksiköihin, jos ne sijaitsivat osoitteen mukaan fyysisesti kaukana toisistaan. Näin toimittiin siksi, että tässä tutkimuksessa tarvittu tieto oppilaiden ulkomailta asumisesta ei ollut saatavilla rehtoreiden hallinnollisista tietojärjestelmistä, vaan tämä tieto voitiin saada ainoastaan opettajien oppilaantuntemuksen avulla. Kyselyaineiston keräämisen yhteydessä lähestyttiin 348 koulua ja niissä yhteensä 399 kouluyksikköä.

Tutkimuskoulujen suuri lukumäärä esti tutkijan henkilökohtaisen kontaktin, kuten vierailun, kussakin koulussa. Tutkimusjoukon tavoittaminen tapahtui siksi

kirjeitse ja sähköpostitse. Koulujen rehtoreille lähetettiin tiedotekirje (liite 5⁶) samassa yhteydessä kun kouluille lähetettiin tutkimuksesta kertovia lomakkeita (liite 6) vanhempien informointia varten. Opettajat jakoivat lomakkeet niille oppilaille, joiden he tiesivät asuneen jossakin vaiheessa ulkomailla ja joiden vanhemmista ainakin toinen on suomalainen, toisin sanoen joiden opettajat ajattelivat kuuluvan tutkimusjoukkoon. Oppilas vei tutkimuksen esittelylomakkeen vanhemmilleen. Tutkija pyrki luomaan vanhempien esitekirjeestä informatiivisen ja selkeän, sillä tutkimusesitteen välittämä vakuuttavuus ja luotettavuus ovat osaltaan merkittäviä asioita osallistumis päätöksessä (Kuula 2006, 159). Vanhemmat täyttivät lomakkeen alaosan kotona, jossa vanhemmat ilmaisivat mahdollisen halukkuutensa osallistua tutkimukseen sekä kertoivat sähköpostiosoitteensa, ja lähettivät sen lapsensa mukana kouluun. Opettajat keräsivät lomakkeet ja laittoivat ne koulun yhteiseen palautuskuoreen, joka lähetettiin tutkijalle. Rehtoreita muistutettiin tarvittaessa vastaamisesta joko muistutuskirjeellä tai sähköpostiviestillä. Tutkija lähestyi palautuskuoret saatuaan suoraan vanhempia sähköpostitse lähettäen heille Webropol-kyselyn. Tarvittaessa vanhempia, jotka eivät olleet vastanneet kyselyyn, muistutettiin kyselystä sähköisesti kaksi kertaa.

Kyselyyn vastaaminen ja kyselyaineiston koko

Tämän tutkimuksen kyselyaineiston vastausasteen selvittämisessä on kaksi eri vaihetta⁷. Ensin selvitettiin kouluyksiköiden vastausprosentti ja vasta sen jälkeen varsinaisen kyselyn vastausprosentti. Tutkimuskirje lähetettiin yhteensä 399 kouluyksikköön, joista vastaus saatiin 312 koulusta, siten kouluyksiköiden vastausprosentiksi tuli 78 prosenttia (taulukko 10). Verkkokysely lähetettiin 302 perheelle, joista täytettiin ja palautettiin 221 kyselyä. Kyselyn vastausprosentti oli siten 73 prosenttia.

Sikäli vanhempien aktiivinen osallistuminen kyselytutkimukseen on yllättävää, että rekrytoinnin tavoista suora kontakti tutkittavaan on todettu tehokkaammaksi kuin tässä tutkimuksessa käytössä ollut välillinen lähestyminen kirjeitse (Kuula 2006, 159). Rekrytoinnin tavan lisäksi myös tutkimusaihe on kytköksissä osallistumis päätöksen tekoon (Kuula 2006): tutkimusaiheeltaan oikeasti tutkittavien elämää koskettaviin tutkimuksiin osallistutaan innokkaammin. Kyselyn avoimista vastauksista välittynyt käsitys oli, että vastaajat pitivät tutkimusaihetta erittäin tärkeänä. Osaltaan

⁶ Liitteinä ovat Tampereen kouluille lähetetyt versiot. Muiden seitsemän kaupungin rehtorien ja vanhempien informointikirjeet olivat vastaavia sisällöltään kuin liitteenä olevat versiot.

⁷ Eysenbach (2004) näkeekin että sähköisissä kyselyissä vastausten määrä on hankalasti määriteltävissä; ei ole olemassa vain yhtä vastausprosenttia, vaan monia mahdollisia tapoja laskea vastausaste. Eysenbach välttää käsitettä vastausaste ja käyttää mieluummin käsitettä osallistumisaste tai palautettujen kyselyiden osuus.

Taulukko 10. Kyselytutkimuksessa mukana olevien kouluyksiköiden määrä ja osuus kaupungeittain

	Kouluysiköi, joista saatu vastaus ja joissa tutkimusjoukkoon kuuluvia oppilaita	Kouluysiköiden osuus, jotka mukana aiheistossa	Kouluysiköt, joissa ei tutkimusjoukkoon kuuluvia oppilaita	Kouluysiköiden osuus, joissa ei tutkimusjoukkoon kuuluvia oppilaita	Kouluysiköt, joista saatu vastaus	Kouluysiköiden osuus, joista saatu vastaus (vastausprosentti)	Kaikki kouluysiköt, jolle kirje lähetetty
	n	%	n	%	n	%	n
Espoo	50	60	13	15	63	75	84
Tampere	23	39	22	37	45	76	59
Vantaa	23	40	17	30	40	70	57
Turku	35	52	23	34	58	87	67
Oulu	25	54	13	28	38	83	46
Lahti	10	37	12	44	22	81	27
Kuopio	13	38	14	41	27	79	34
Jyväskylä	10	40	9	36	19	76	25
Yhteensä	189		123		312		399
Keskiarvo	23,6	47,4	15,4	30,8	39	78,2	49,9

suuri vastausprosentti voi selittyä myös sillä, että verkkolomaketutkimukset tuotavat Kuulan (2006, 174) ja Denscomben (2006, 252) mukaan yleensä suuremman vastausprosentin kuin perinteinen postilomake (vrt. Shih & Fan 2009).

Kyselyaineiston kouluyksiköiden vastausprosenttia (78 %) ja palautettujen kyselyiden osuutta (73 %), voidaan pitää sikäli riittävinä, että ne ylittävät 70 prosentin osuuden (Eysenbach 2004). Tämän tutkimuksen vastausprosenttien vertaaminen aiempien TCK-tutkimusten vastausprosenttiin on vaikeaa, sillä niissä ei ole yleensä mainittu vastausprosenttia. Tämä kytkeytyy siihen, että otos on ollut joko lumipallomenetelmällä hankittu tai kyseessä on ollut avoin internetkysely. Silloin kun TCK-tutkimusten vastausprosentti on mainittu, niiden variaatio on suuri. Pienimmillään vastausprosentti on ollut yhdeksän prosenttia (Ali 2003) ja suurimmillaan täydet sata prosenttia (Dixon & Hayden 2008; Miyamoto & Kuhlman 2001). Aiemmistä TCK-tutkimuksista tämän tutkimuksen vastausasteet ovat lähellä Sasagawan, Toyodan ja Sakanon (2006) tutkimuksen vastausprosenttia (79 %) sekä Tamuran ja Furnhamin (1993) tutkimuksen vastausprosenttia (77 %). Kyselyn vanhempien vastausaktiivisuutta voidaan pitää hyvänä verrattuna esimerkiksi Duquen (2009, 113) ekspatriaattitutkimukseen, jossa kyselyaineiston vastausprosentti oli 59.

Palautetuista 221 vastauksesta yhdeksän perheen vastaukset poistettiin, koska ne eivät täyttäneet joko sitä kriteeriä, että ulkomaille muutettiin työn vuoksi tai sitä, että ainakin toinen vanhemmista oli taustaltaan suomalainen. Näistä ensimmäinen kriteeri on perusteltu siksi, että tässä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita nimenomaan vanhempien ulkomailla työskentelyn aiheuttamasta tilanteesta.

Kyselyaineistossa vanhempien suomalaisuus määritetään siten, että ainakin toinen lapsen vanhemmista on syntynyt Suomessa. Tämä antaa paremman kuvan vanhempien etnisestä taustasta kuin se, onko vanhempi Suomen kansalainen. Lisäksi perheen suomalaisuutta selvitettiin kysymällä perheen kotikieltä, mutta tämä ei ollut suomalaisuuden päämäärittelyperuste. Suomalaisuus vanhempien taustana on perusteltua käytännön syillä, sillä kyselyn kielenä oli suomi. Toisaalta tätä rajausta voidaan perustella sillä, että lasten tilanne olisi kielen ja muuttoprosessien suhteen mahdollisimman samankaltainen. Kyselyaineiston kooksi jäi tässä vaiheessa 212 ekspatriaattiperhettä ja 365 lasta.

Vanhempien avointen kysymysten vastauksista kävi ilmi, että tutkimusaineistossa oli mukana myös sellaisten lasten vastauksia, jotka olivat syntyneet tutkimuksen kohteena olleen ulkomailla asumisen aikana. Koska sopeutumisen tarkastelu kohdistui sekä ulkomaille muuttoon että paluumuuttoon, nämä lapset oli vielä poistettava aineistosta. 32 lapsen tietojen poistamisen jälkeen havaittiin, että myös kymmenen perheen tiedot täytyy poistaa aineistosta, koska heillä ei ollut aineistossa enää yhtään lasta. Näiden kahden poistamiskerran jälkeen *kyselyaineiston kooksi (N) jäi 202 perhettä ja 333 lasta.*

Kyselyaineiston ekspatriaattiperheiden taustatiedot

Ekspatriaattiperheiden taustatiedoiksi määrittyvät tässä yhteydessä ne tiedot, jotka eivät sisälly teoreettisesti perheiden voimavaroihin. Ekspatriaatin työhön, perheen rakenteeseen sekä ulkomailla muuttoon ja paluumuuttoon kiinnittyvät taustatiedot rakentavat taustaa ekspatriaattiperheen tilanteelle kulttuurisissa siirtymissä. Ekspatriaattiperheiden tarkemmat taustatiedot ovat liitteessä 7.

Kyselyaineiston perheet olivat muuttaneet ulkomaille yleensä isän työn vuoksi (liite 7), mikä vastaa ekspatriaattitutkimuksen yleistä käsitystä ekspatriaattiperheiden ulkomaille muuton syystä (mm. Hill Useem & Downie 2011). Mies-ekspatriaattien osuus on vaihdellut aiemmissa tutkimuksissa. Suutarin ja Brewsterin (2003) tutkimuksessa osuus oli alhaisimmillaan vain 78 prosenttia, kun taas Riusalan ja Suutarin (2000) tutkimuksessa osuus oli jopa 96 prosenttia. Tämän tutkimuksen osuus on näiden tutkimusten osuuksien välimaastossa. Kymmenesosassa kyselyaineiston tapauksista muuton syynä oli äidin ulkomailta työskentely (liite 7). Tämä naisekspatriaattien osuus on sama kuin Duquen (2009) suomalaisekspatriaattitutkimuksen 10 prosenttia. Lähes kymmenesosassa tapauksista muuton syynä oli molempien vanhempien ulkomailla työskentely (liite 7). Jos vanhemmat olivat muuttaneet ulkomaille molempien työn vuoksi, yleensä vanhemmilla oli sama ekspatriaattiryhmä (12 perhettä 19 perheestä). Tällöin yleisimmät ryhmät olivat tutkijat ja avustustyöntekijät. Ulkomaille muutto- ja paluumuuttotilanteissa noin 40 prosenttia ekspatriaattiperheistä oli tiukan määritelmän mukaisia ylijarajaisia perheitä: perheenjäsenet asuivat eri maissa. Osalla perheistä tämä ylijarajaisuus ei jäänyt lyhytaikaiseksi muuttokontekstiin kiinnittyneeksi vaiheeksi.

Suurin osa, noin 70 prosenttia tutkimuksen ekspatriaateista oli ulkomailla työnantajan lähettämänä eli työskenteli ulkomaankomennuksella (liite 7). Perheen ekspatriaatti ilmoitti siten hankkineensa ulkomaisen työpaikkansa itsenäisesti 30 prosentissa perheistä. Riusalan ja Suutarin (2000) tutkimuksessa havaittiin, että 147 vastaajaa 448:sta oli löytänyt omatoimisesti ulkomaisen työpaikkansa, joten tuossa tutkimuksessa noin kaksi kolmasosaa oli ulkomaankomennuksella olevia. Tämän tutkimuksen ulkomaankomennuksella olevien osuus oli hieman Riusalan ja Suutarin tutkimuksen osuutta suurempi, mutta kuitenkin samansuuntainen.

Perheiden ekspatriaateista lähes kaksi kolmasosaa kuului business-ekspatriaatteihin (liite 7), joka oli siten tutkimuksen ylivoimaisesti suurin ekspatriaattiryhmä. Yliopiston tutkijat muodostivat seuraavaksi suurimman ryhmän (liite 7). Kolmanneksi suurin ryhmä oli ryhmä ”muut” (liite 7). Varsinkin lähetystyöntekijöiden pieni osuus oli aika yllättävää, sillä se on ekspatriaattiryhmän perinteinen niin kansainvälisesti kuin Suomessa. Business-ekspatriaateista suuri enemmistö (87 %, n = 120) oli ulkomaankomennuksella. Huomionarvoista oli se, että kuitenkin 13 prosenttia (n = 18) liike-elämän ekspatriaateista kuului itsenäisesti työpaikkansa hankkineiden ryhmään. Tutkijoista odotetusti suurin osa (71 %, n =

15) kuului ulkomaisen työpaikan itsenäisesti hankkineiden ryhmään. Tutkijoista viidesosa (19 %, n = 4) määritteli itsensä kuitenkin ulkomaankomennuksella olleiksi. Business- ja yliopistoekspatriaattien ryhmissä oli siten sekä ulkomaankomennuksella olleita että itsenäisesti työpaikkansa hankkineita. Ulkomaankomennus ei siten tässä aineistossa määrittynyt yksinomaan liike-elämän ekspatriaattien ulkomailla työskentelyn muodoksi.

Isien ammatit olivat useimmiten päällikkö- tai johtajatasoisia⁸ (liite 7). Näihin kahteen luokkaan kuului yhteensä puolet tutkittujen perheiden isistä. Päällikköiden ja johtajien lisäksi insinööri-isiä oli aineistossa runsaasti, noin viidesosa isistä⁹ (liite 7). Asiantuntijoiksi määrittyi noin kymmenesosa isistä (liite 7). Ammattiluokituksen mukaan ekspatriaattiperheiden isien ammatit näyttävät asettuvan lähes yksinomaan ylempään ja alempaan professioluokkaan (ks. esim. Erola 2010). Ylempään professioluokkaan, jota voidaan kutsua myös yläluokaksi tai eliitiksi (ks. Erola 2010), näyttäisi kuuluvan kyselyaineiston isistä noin 44 prosenttia (johtaja-, asiantuntija-, lääkäri ja tutkijaisät). Suomalaisten miesten keskuudessa ylemmän professioluokan osuus on keskimäärin 12 prosenttia (Erola 2010). Aineistosta alempaan professioluokkaan määritettiin päällikkö- ja insinööri-isät, joiden osuus on myös 44 prosenttia. Koko väestössä alemman professioluokan osuus on 23 prosenttia suomalaismiehistä (Erola 2010). Kyselyaineiston isistä siten huomattavasti suurempi osuus kuului professioluokkiin kuin suomalaisväestössä keskimäärin. Suutarin ja Brewsterin (2003) tutkimuksessa 90 prosenttia ekspatriaateista oli johtavassa asemassa. Tässä tutkimuksessa johtavassa asemassa olleiden ekspatriaattien osuus oli hieman pienempi, mikä voi pohjautua siihen, että ammattiluokitus tehtiin aineistolähtöisesti eikä vastauksia kerätty valmiisiin luokkiin perustuen.

Vanhempien koulutustaso oli korkea. Äideistä 68 prosenttia oli suorittanut korkeakoulututkinnon ja isien kohdalla korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus oli 85 prosenttia (ks. liite 7). Vähintään ylemmän korkeakouluasteen tutkinnon suorittaneiden äitien osuus oli 54 prosenttia ja isien 65 prosenttia. Duquen (2009, 42) tutkimuksessa suomalaisekspatriaattien koulutustaso oli samansuuntainen kuin tämän tutkimuksen tuloksissa. Jos verrataan maastamuuttaneiden suomalaisten koulutustasoa tutkimusjoukon koulutustasoon, tutkimusjoukon koulutustaso näyttäytyy selvästi korkeampana. Vuonna 2008 maastamuuttaneista yli 15-vuo-

⁸ Päällikköluokan esimerkkiammattinimikkeitä olivat projektipäällikkö, myyntipäällikkö, Team Manager ja Quality Manager. Johtajaluokkaan luokiteltiin esimerkiksi toimitusjohtaja, liiketoimintajohtaja, Vice President ja Area Director.

⁹ Ammatiksi oli 13 isän kohdalla merkitty pelkästään DI/diplomi-insinööri, vaikka oletettavaa on, että heillä on myös tarkempi ammattinimike.

Useat suomalaisekspatriaatteja käsitelleet tutkimukset (mm. Riusala & Suutari 2000; Suutari & Brewster 2003) ovat keskittyneet juuri suomalaisinsinöörin tarkasteluun.

tiaista Suomen kansalaisista korkeakoulututkinnon oli suorittanut 37 prosenttia (Heikkilä 2011). Tutkimusjoukko muodostui siten keskimääräistä korkeammin koulutetuista siirtolaisista. Ekspatriaattiperheissä isien tutkinnot olivat äitien tutkintoja korkeampia¹⁰. Miesten korkeampi koulutustaso naisiin nähden poikkeaa suomalaisten työmarkkinoiden yleisestä tilanteesta, jolle alle 50-vuotiaiden ikäluokassa on tyypillistä naisten miehiä korkeampi koulutus (mm. Kaukonen 2009). Tämä miesten ja naisten välinen eronteko kiinnittyy siihen, että ulkomaille muutetaan useimmiten juuri isän työn ja urakehityksen vuoksi. Tutkimusjoukon perheissä isän uran keskeisyys näyttäytynee myös koulutustaustan eroina.

Yli puolella ekspatriaattiperheistä (59 %, n = 118) nettotulot olivat yli 5000 euroa kuukaudessa (ks. liite 7). Verrattaessa yleisesti vastaajajoukon kuukausituloja muiden lapsiperheiden tuloihin (ks. Tilastokeskus 2007¹¹) havaittiin, että 95 prosenttia kyselyn perheistä oli kahden huoltajan¹² lapsiperheiden keskiarvon yläpuolella. Vastaajaperheiden voidaan todeta olleen tulojensa perusteella suurituloisia lapsiperheitä. Business-ekspatriaateilla havaittiin muihin ekspatriaattiryhmiin kuuluvia ekspatriaatteja korkeammat¹³ kuukausitulot. Verrattaessa ulkomaankomennuksella olevia perheitä itsenäisesti ulkomaisen työpaikan ulkomailta hankkineisiin perheisiin ei sen sijaan havaittu eroja¹⁴ kuukausitulojen suhteen. Tuloksia tulkitessa on huomioitava, että kyselyssä tulotasoa selvitettiin paluumuuton jälkeisten tulojen perusteella. Ulkomailta asuttaessa ekspatriaatin tulot ovat yleensä tätäkin suuremmat (Muhonen 2009, 18; Harvey & Moeller 2009, 288; ks. myös Duque 2009). Kotitalouspalveluja käytti ulkomailta asuttaessa 59 prosenttia (n = 117) ekspatriaattiperheistä. Käytetyimmät kotitalouspalvelut liittyivät lastenhoitoon sekä siivoukseen (liite 7).

Ekspatriaattiperheen rakenteesta selvitettiin perhetyyppejä ja -muotoa sekä lasten lukumäärää. Ulkomailta asuneiden perheiden selkeästi yleisin perhetyyppi oli aviopari, jolla on lapsia (91 % perheistä) ja perhemuodoista ydinperhe (90 %) (liite 7). Tulos oli samansuuntainen Nathansonin ja Marcenkon (1995) tutkimustuloksen kanssa, jonka mukaan 95 prosenttia lapsista asui kahden vanhemman perheissä. Ekspatriaattiperhe määrittyy tässä aineistossa siten pitkälti ydinperheeksi, mikä vastaa aiempaa käsitystä ekspatriaattiperheistä (ks. esim. Hill Useem & Downie

¹⁰ $t(195) = -4,04, p < 0,001$

¹¹ Tilastokeskuksen (2007) mukaan kahden huoltajan lapsiperheen vuositulot olivat Suomessa vuonna 2007 keskimäärin 22 500 euroa, mikä tekee 1875 euroa kuukaudessa.

¹² Tosin on muistettava, että seitsemän prosenttia vastaajaperheistä kuului yhden huoltajan perheisiin, joten heidän kohdallaan vertailu kahden huoltajan perheisiin antaa vääristyneen käsityksen.

¹³ $t(196) = -2,68, p = 0,008$

¹⁴ $t(195) = 0,74, p = 0,458$

2011). Suurella enemmistöllä vastaajista (89,5 %, n = 180) oli perhemuoto pysynyt ulkomaille muuton ja paluumuuton siirtymissä ennallaan (vrt. Kurotani 2007, 24). Huomionarvoista oli kuitenkin se, että joka kymmenes (10,5 %, n = 21) perhe oli kokenut perhemuodon muutoksen esimerkiksi avioeron seurauksena ulkomaille muuton jälkeen. Näistä noin puolet (5,5 %, n = 11) oli kokenut muutoksen ulkomailta asumisen aikana ja puolet (5 %, n = 10) paluumuuton jälkeen.

Vastaajaperheissä lasten lukumäärän keskiarvo oli 2,4 ja yleisin lapsimäärä oli kaksi lasta (kaksilapsisia perheitä 46 %, n = 92). Yhden lapsen perheitä ja vähintään neljän lapsen perheitä oli lähes saman verran (liite 7). Tämä tulos vastaa kaksilapsisten perheiden osalta Duquen (2009, 42) tuloksia, mutta kyselyaineistossa oli suhteellisesti vähemmän (12 % vs. 24 %) yksilapsisia perheitä kuin Duquen aineistossa ja vastaavasti siten enemmän monilapsisia perheitä. Tutkimusaineiston perheissä oli keskimäärin hieman enemmän lapsia kuin yleisesti Suomen väestössä, sillä suomalaisessa lapsiperheessä asui vuoden 2008 lopussa keskimäärin 1,8 lasta (Tilastokeskus 2009a). Tämä lasten hieman runsaampi määrä voi olla sidoksissa ekspatriaattipuolisoiden kotona olemiseen, joka yhtäältä mahdollistaa kotiäitiyden (tai koti-isyyden) ja toisaalta äitiys (tai isyys) legitimoivat vanhemman kotona olemisen.

Asuinpaikkana selkeästi suosituin maanosa oli Eurooppa: noin puolet perheitä oli asunut jossakin Euroopan maassa ulkomaille asuessaan (liite 7). Euroopan osuus tutkimusjoukon kohdemaana näyttäytyy pienempänä kuin suomalaislasten maahanmuuttotilastoissa. Vuonna 2010 Suomeen muuttaneista suomalaislapsista (0–14-vuotiaat) 65 prosenttia muutti toisesta Euroopan maasta (Tilastokeskus 2011a). Ekspatriaattiperheiden toiseksi yleisin asuinmaanosa oli Pohjois-Amerikka ja kolmantena heti sen jälkeen tuli Aasia (liite 7). Järjestys on sama kuin suomalaislasten maahanmuutossa (Tilastokeskus 2011a). Pohjois-Amerikka ja Aasia olivat kuitenkin tutkimusjoukon keskuudessa yleisempiä asumismaita kuin suomalaisten maahanmuuttajalasten keskuudessa keskimäärin. Ekspatriaattiperheistä noin viidesosa asui sekä Pohjois-Amerikassa että Aasiassa (liite 7). Nämä osuudet olivat Suomeen muuttaneiden lasten joukossa ainoastaan kymmesosan verran. (Tilastokeskus 2011a.) Aineiston asuinmaanosien yleisyysjärjestys – Eurooppa, Pohjois-Amerikka, Aasia – on lisäksi pääosin sama kuin suomalaisyritysten ulkomaaninvestoinneissa, joissa vuosituhannen vaihteessa EU-maat muodostivat selkeästi tärkeimmän alueen Pohjois-Amerikan ollessa toisella sijalla (Ali-Yrkkö, Koivisto, Lampinen & Ylä-Anttila 2000, 86–87). Aiemmissä niissä suomalaisexpatriaatteja käsitelleissä tutkimuksissa, jotka kattoivat maantieteellisesti koko maailman, ekspatriaattien asuinmaanosien yleisyysjärjestys on täysin sama kuin tässä tutkimuksessa (ks. Riusala & Suutari 2000, 84¹⁵; Suutari & Brewster 2003, 1137¹⁶).

¹⁵ Eurooppa 48 %, Pohjois-Amerikka 25 %, Aasia 22 %

¹⁶ Eurooppa 86 %, Pohjois-Amerikka 18 %, Aasia 10 %

Eurooppa oli suosituin asuinkohde sekä ulkomaankomennuslaisten (41 %, n = 57) että varsinkin itsenäisesti työpaikkansa hankkineiden (70 %, n = 42) ryhmässä. Euroopassa tai Pohjois-Amerikassa asuminen oli aineistossa tyypillistä sekä liike-elämän että akateemisen maailman työntekijöille, mutta Aasia määrittyi selkeästi business-ekspatriaattien maanosaksi. Aasian kasvanut suosio (ks. esim. Ali-Yrkkö ym. 2000, 88) ei näkynyt kovin paljoa tässä aineistossa. Perheet asuivat ulkomailla lähes yksinomaan kaupungissa (99 %). Yleisintä oli suurkaupungissa asuminen, sillä yli puolet perheistä asui ulkomailla suurkaupungissa. Lasten elinympäristö ulkomailla asuessa määrittyi siten urbaaniksi elinympäristöksi.

Yhteenvetona ekspatriaattiperheiden taustatekijöistä voidaan erittäin karkeasti yleistäen sanoa, että keskimäärin ulkomaille muutettiin perheen business-ekspatriaatti-isän työkomennuksen vuoksi. Ulkomailla asuttiin eurooppalaisessa tai amerikkalaisessa suurkaupungissa. Ekspatriaatti-isien ammattit sijoittivat perheet professioluokkiin. Vanhemmat ja erityisesti isät olivat korkeasti koulutettuja. Perheet olivat paluumuuton jälkeen suurituloisia lapsiperheitä. Muodoltaan perheet olivat pääosin ydinperheitä.

Kyselyaineiston ekspatriaattiperheiden lasten taustatiedot

Tässä alaluvussa kuvataan ensin tutkittujen lasten taustatiedot liittyen tutkimushetken koulunkäyntikaupunkiin sekä lapsen sukupuoleen. Lisäksi tarkastellaan lasten aiempaa ulkomailla asumiskokemusta. Sen jälkeen tuodaan esiin lasten iät kolmena eri ajankohtana: ulkomaille muuton aikaan, paluumuuton aikaan sekä tutkimushetkellä. Lisäksi käydään läpi lapsen koulunkäyntiä kuvaavia taustatietoja ennen ulkomaille muuttoa, ulkomailla asuttaessa sekä tutkimushetkellä. Lopuksi selvitetään lyhyesti lasten terveyttä, harrastuksia ja lemmikkieläimiä. Kyselyaineiston lasten (N = 333) tarkemmat taustatiedot ovat koottuina liitteeseen 8.

Kahdeksan suuren kaupungin¹⁷ osallistumisaktiivisuudessa oli nähtävissä alueellisia eroja, sillä puolet perheiden vanhemmista ilmoitti Espoon lastensa koulunkäyntikaupungiksi (liite 8). Espoon jälkeen seuraavina tulivat Oulu, Tampere ja Turku, kukin noin kymmenesosan osuudella (liite 8). Kuopion, Vantaan, Jyväskylän ja Lahden vastausosuudet jäivät vaatimattomiksi (liite 8). Ensivaikutelma koulunkäyntikaupungeista on, että tutkimusjoukko näyttäisi olevan vino lapsen koulunkäyntikaupungin suhteen, sillä Espoo nousee kyselyaineistossa vahvasti esiin. Tuloksen takana on luultavimmin se, missä suomalaiskaupungeissa on runsaasti ekspatriaattiperheitä. Espoon sijoittuminen selvään kärkeen ja Oulun sijoittuminen toiseksi saanee selityksensä ekspatriaattien mahdollisten työpaikkojen sijainnin kautta. Tilastotiedot insinöörien (ks. ekspatriaattien ammatit)

¹⁷ On muistettava, että pääkaupunkiseudun suurin kaupunki, Helsinki, puuttuu aineistosta.

sijoittumisesta kaupungeittain kertovat siitä, että insinöörien määrä vaihtelee kaupungeittain. Tutkimuskaupungeista insinöörejä on yleisesti suhteellisesti eniten Espoossa (7 %), Tampereella (6 %) ja Oulussa (5 %). Vastaavasti Vantaalla, Turussa ja Lahdessa insinöörien osuus ei ole kovin suuri. (Repo 2011.) Tämä insinöörien jakauma näyttäisi pääosin noudattavan tämän tutkimuksen osallistujien maantieteellistä jakaumaa. Myös Espoon ja Vantaan vastaajamäärissä ollut huomattava ero saanee selityksensä insinöörien paikkakunnittaisesta jakautumisesta.

Lasten sukupuolijakauma oli hieman tyttövoittoinen, sillä 54 prosenttia lapsista oli tyttöjä ja 46 prosenttia poikia. Kyselytutkimuksen otosta voidaan kuitenkin pitää sukupuolijakaumaltaan riittävän tasaisena. Lapsista suurimmalla osalla ei ollut aiempaa ulkomailla asumiskokemusta (liite 8) eli tutkimuksen kohteena ollut ulkomaille muutto oli heille ensimmäinen. Neljäsosa lapsista oli asunut ulkomailla aiemmin yhden kerran (liite 8). Ulkomailla aiemmin asuneiden lasten keskimääräinen ulkomailla asumisaika oli kaksi vuotta kaksi kuukautta (keskihajonta 2 vuotta 10 kuukautta). Ulkomaille muuton aikaan lapset olivat olleet hyvin eri-ikäisiä: ikä vaihteli 0–14 vuoden välillä (liite 8). Lasten ikien keskiarvo oli 4,8 vuotta. Paluumuuton aikaan lapset olivat 6–15-vuotiaita ikien keskiarvon ollessa 8,2 vuotta. Tutkimushetkellä lapset olivat 6–16-vuotiaita eli iän mukaan tarkasteltuna kyselyn tutkimusjoukkoon kuului sekä lapsia että nuoria (ks. luku 1.3). Tutkimushetkellä lasten ikien keskiarvo oli 11,2 vuotta.

Ennen ulkomaille muuttoa lapsista neljäsosa kävi Suomessa koulua. Kolme neljästä koulukäyvistä lapsista kävi tuolloin tavallista peruskoulun luokkaa (liite 8). Ulkomailla asuttaessa koulua käyneiden lasten osuus kasvoi, sillä lähes 80 prosenttia ekspatriaattiperheiden lapsista kävi koulua ulkomailla. Yleisin koulumuoto ulkomailla asuttaessa oli paikallinen koulu, jossa kävi koulua lähes puolet koulukäyvistä lapsista (liite 8). Toiseksi yleisintä ulkomailla asuttaessa oli koulunkäynti kansainvälisessä koulussa (liite 8). Näiltä osin tämän tutkimuksen otos poikkeaa monista kansainvälisistä tutkimuksista, sillä suomalaisperheiden lapsille paikallinen koulu oli ulkomailla asuttaessa yleisempi kuin kansainvälinen koulu, joka yhdistetään lähes automaattisesti kansainvälisissä tutkimuksissa ekspatriaattiperheiden lasten koulunkäyntipaikaksi. Kyselyaineistosta tuli esiin myös toinen ekspatriaattiperheiden lasten koulua koskeva kiinnostava tulos, joka koski lasten kouluja tutkimushetkellä: suuri enemmistö lapsista (83 %, $n = 262$ lasta) kävi niin sanottua tavallista peruskoulua. Lähemmin tarkasteltuna lähes puolet lapsista kävi tavallista, ei-painotteista peruskoulun luokkaa (liite 8). Toiseksi yleisin koulumuoto tutkimusjoukolle oli peruskoulun kieliluokka ja vasta kolmantena tuli kansainvälinen koulu¹⁸ (liite 8). Tämä tulos tarkoittaa sitä, että

---

¹⁸ Kansainvälisten koulujen oppilaiden ryhmässä ($n = 40$) oli kolmen eri tutkimuskaupungin kansainvälisen koulun oppilaita tutkimuskaupunkien neljästä kansainvälisestä koulusta.

ekspatriaattiperheiden lasten koulunkäynnin erityiskysymykset eivät ole ainoastaan kansainvälisten koulujen asioita. Missä tahansa suomalaisessa peruskoululuokassa voi olla läsnä ekspatriaattiperheiden lapsia.

Kyselyssä selvitettiin koulumuodon muutosta ulkomailla asuttaessa ja tutkimushetkellä. Tutkimuksessa havaittiin, että ekspatriaattiperheiden lapsista suuri enemmistö oli kokenut koulumuodon muutoksen ja vain alle kymmenesosalla lapsista koulumuoto oli pysynyt samana paluumuuttosiirtymän yhteydessä (liite 8). Lasten vuosiluokat tutkimushetkellä jakautuivat siten, että vuosiluokilla 1–6 opiskeli 66 prosenttia ($n = 215$) lapsista ja siten vuosiluokilla 7–9 oli 34 prosenttia ($n = 113$) lapsista. Alakoulu- ja yläkouluikäisten lasten suhteellinen osuus vastaa lähes identtisesti vuosiluokittaista jakoa¹⁹.

Ennen ulkomaille muuttoa 80 prosenttia lapsista opiskeli koulussa suomeksi (liite 8). Ulkomailla lasten opiskelukielenä enemmistöllä lapsista oli englanti (liite 8). Suomi oli koulun opiskelukielenä alle kymmenesosalla lapsista ulkomailla asuttaessa (liite 8). Tutkimushetkellä lasten opiskelukieli oli enemmistöllä suomi, mutta suomen osuus opiskelukielenä näyttäisi olevan pienempi verrattuna suomen osuuteen opiskelukielenä ennen ulkomaille muuttoa (liite 8). Toiseksi yleisin opiskelukieli paluumuuton jälkeen oli englanti, jota käytti opiskelukielenään hieman alle kolmasosa lapsista (liite 8). Nämä tulokset tuovat osaltaan esiin englannin kielen ylivallan suomalaisissa peruskouluissa suhteessa muihin kieliin (ks. Opetushallitus 2009, 37–38). Opiskelukielen muutosta paluumuuton yhteydessä tutkittaessa havaittiin, että vähän yli puolet lapsista koki opiskelukielen muutoksen (liite 8), joka useimmiten tarkoitti opiskelukielen vaihtumista englannista suomeen.

Ulkomailla asuttaessa osa lapsista suoritti suomalaisen peruskoulun kurseja etäopiskeluna. Suomalaisen peruskoulun oppimääriä suoritti 34 lasta (10 %) joko kotiperuskouluun tai Kauko-nettipulpettiin osallistumalla. Näistä suurin osa ($n = 30$) oli kotiperuskouluun osallistuneita. Oppiaineista äidinkieli ja kirjallisuus olivat suosituimmat. Opetusverkkoympäristö oli käytössä vajaalla puolella kotiperuskoulun kävijöistä (40 %, $n = 12$). Vanhemmat arvioivat kotiperuskoulun sekä Kaukon keskimäärin hyödylliseksi²⁰. Ns. Suomi-kouluun osallistuminen oli vastajaperheiden lasten keskuudessa yleistä: 44 prosenttia ($n = 143$) lapsista

¹⁹ 2/3 vuosiluokista alakoulussa, 1/3 yläkoulussa

²⁰ Kotiperuskoulun keskiarvo oli 3,97 (keskihajonta 1,16) ja Kauko-nettipulpetin 4,25 (keskihajonta 0,50). Tiedonsaanti kotiperuskoulusta ja varsinkin Kaukosta oli ongelmallista, sillä suurin osa lasten vanhemmista ei tiennyt kotiperuskoulusta (62 %, $n = 185$) eikä Kaukosta (87 %, $n = 278$). Huomattava osa vanhemmista, jotka eivät tieneet suomalaisen peruskoulun etäsuoritusmahdollisuuksista, olisi todennäköisesti (vastausvaihtoehdot 'ehkä' tai 'kyllä') valinnut lapselleen kotiperuskouluun tai Kaukoon osallistumisen, jos perhe olisi tiennyt näistä vaihtoehdoista. Kotiperuskoulun osalta näiden lasten osuus oli 36 prosenttia ($n = 66$) ja Kaukon osalta 48 prosenttia ($n = 133$).

osallistui sen toimintaan. Sen sijaan kesäkursseihin osallistuminen oli harvinaista, sillä ainoastaan yksi prosentti ($n = 2$) oli osallistunut Suomessa kesän aikana järjestettäviin kursseihin.

Kyselyssä selvitettiin lasten harrastuksia ulkomailla asuttaessa sekä paluumuuton jälkeen. Kahdella kolmasosalla lapsista oli harrastus tai harrastuksia ulkomailla asuttaessa (liite 8). Vajaa kolmasosa (30 %, $n = 32$) lapsista, joilla ei ollut ulkomailla asuttaessa lainkaan harrastusta, oli luopunut harrastuksestaan ulkomaille muuton yhteydessä. Harrastavien lasten lukumäärä lisääntyi paluumuuton jälkeen²¹ verrattuna ulkomailla asumistilanteeseen. Paluumuuton jälkeen lähes kaikilla lapsilla oli ainakin yksi harrastus (liite 8). Tämän harrastamisen lisääntymisen taustalla voi olla ainakin kolme asiaa. Ensinnäkin voidaan ajatella, että lasten vanhetessa harrastaminen yleistyy. Toiseksi harrastamisessa voidaan nähdä kulttuurisia eroja. Suomalaisessa kontekstissa harrastaminen on yleistä, mikä ei välttämättä päde asuinmaan kontekstissa. Kolmanneksi ulkomailla asumisen tilapäisyys voi johtaa siihen, ettei lapsen harrastusta nähdä tärkeäksi ulkomailla asuttaessa.

Viidesosalla lapsista oli ulkomailla asuttaessa lemmikkieläin (liite 8). Osa lemmikeistä (7 % vastauksista, $n = 23$) matkusti ulkomaille perheen mukana Suomen-kodista. Vajaa kymmenesosa lapsista (8 %, $n = 26$) joutui luopumaan lemmikistään ulkomaille muuton yhteydessä. Lemmikin omistavien lasten lukumäärä kasvoi paluumuuton jälkeen²². Paluumuuton jälkeen runsaalla 40 prosentilla lapsista oli lemmikkieläin (liite 8). Myös näistä lemmikeistä osa (9 % vastauksista, $n = 29$) matkusti Suomeen perheen mukana ulkomailta.

Yhteenvetona kyselyaineiston lasten taustatekijöistä voidaan todeta, että toisin kuin aiemmissa kansainvälisissä tutkimuksissa kansainvälinen koulu lapsen opiskelupaikkana ei nouse tämän tutkimuksen aineistossa keskiöön – ei ulkomailla asuttaessa eikä paluumuuton jälkeen Suomessa. Karkeasti yleistäen voidaan todeta, että kyselyaineiston lapsi kävi ulkomailla paikallista koulua ja opiskelukielenä oli englanti. Tutkimushetkellä lapsi kävi koulua tavanomaisella, suomenkielisellä luokalla. Lasten koulunkäyntiä leimasi usein muutos koulumuodossa ja opiskelueleessä.

Kyselyaineiston käsittely ja analyysi

Webropol-kysely suljettiin vuodenvaihteessa 2008–2009. Kyselyaineisto siirrettiin Excel-muodon kautta Windowsin tilasto-ohjelmaan SPSS 14.0. Aineistosta muodostettiin kaksi aineistoa: perhekohtainen ($N = 202$) ja lapsikohtainen (N

²¹ $t(321) = -11,34, p < 0,001$

²² $t(320) = -6,68, p < 0,001$

= 333) aineisto. Muuttujien tarvittava uudelleen koodaus tehtiin molemmissa aineistossa. Lisäksi kolmannen kyselyaineiston muodostivat kyselyn lopussa olleiden avointen kysymysten vastaukset.

Kyselyyn vastanneet vanhemmat vastasivat kyselylomakkeen kysymyksiin erittäin tunnollisesti. Yhdenkään vastaajan lähettämää lomaketta ei tarvinnut poistaa puutteellisesti täytettyjen vastausten vuoksi. Koska kyseessä oli sähköinen kyselylomake, kyselyssä ei ollut epäselviä vastauksia hankalasti luettavan käsialan vuoksi. Satunnaiset puutteelliset havainnot kohdistuivat kysymysten yksittäisiin alakohtiin. Kyselyaineistosta muodostetuissa summamuuttujissa, jotka muodostettiin pääkomponenttianalyyysien jälkeen keskiarvojen avulla, oli puuttuvia tietoja vähän: 0,9–5,4 prosenttia.

Puuttuvien tietojen korvaamiseen eli imputointiin kohdistuu epävarmuutta, sillä imputoidut arvot eivät ole todellisia mittaustuloksia vaan tutkijan sivistyneitä arvauksia. Yksinkertaiset imputointimenetelmät ovat melko heikkoja, eivätkä siten välttämättä suositeltavia. (Nummenmaa 2009, 159.) Käytin imputoinnin sijaan kyselyaineistossa puuttuvien tietojen käsittelyssä niin sanottua parittaista pudotusta, jota pidetään suositeltavana menettelynä, varsinkin jos puuttuvia tietoja on vähän. Tilastoyksikkö otettiin mukaan sellaisiin analyyseihin, joihin tarvittava tieto oli saatavilla. Jos tarvittavaa tietoa ei ollut, tilastoyksikkö ei ollut mukana analyyseissä, mutta sitä ei poistettu kyselyaineistosta. (Nummenmaa 2009, 159.) Pudottamisessa on omat puutteensa. Puuttuvien tietojen kanssa toimimisessa tärkeää on ilmaista puuttuvat tiedot ja tarvittaessa myös kuvata niitä tarkemmin (Swift 2006, 175). Tämän tutkimuksen tuloksissa n-tiedot ovat esillä siksi, että sitä voidaan verrata kyselyaineiston perheiden (N = 202) tai lasten (N = 333) kokonaisuutensa. Tulosluvuissa jätetään osia kyselyn tuloksista raportoimatta käytännöllisistä syistä.

Kyselyaineiston määrällinen analysointi

Perhe- ja lapsikohtaista kyselyaineistoa analysoitiin SPSS-ohjelman avulla. Tutkimuksessa käytetyt tärkeimmät tunnusluvut sekä tilastolliset analyysitavat olivat seuraavia:

- absoluuttiset ja suhteelliset frekvenssit
- keskiarvo ja keskihajonta
- ristiintaulukointi
- korrelaation testaaminen
- kahden ryhmän keskiarvojen erojen testaaminen (t-testit)
- varianssianalyysi
- pääkomponenttianalyysi
- klusterianalyysi.

Seuraavaksi tarkastellaan hieman tarkemmin tutkimuksessa käytettyjä monimuuttujamenetelmiä: korrelaatioiden ja kahden ryhmän keskiarvojen erojen testaamista, varianssi-, pääkomponentti- ja klusterianalyysiä. Tutkimuksessa käytettiin korrelaatioiden testaamisessa ja erotteluanalyyseissa monitestausta, sillä tavoitteena oli haarukoida laajalta alueelta perheiden ja lasten taustatekijöitä sekä voimavaroja, jotka voivat olla merkityksellisiä lapsen sopeutumisen kannalta.

Kahden muuttujan välistä korrelaation tilastollista merkitsevyyttä testattiin Pearsonin korrelaatiokertoimen avulla, joka on eniten käytetty menetelmä tähän tarkoitukseen (Calder & Sapsford 2006, 225; ks. Metsämuuronen 2009, 577). Korrelaation testaamisessa käytettiin Pearsonin korrelaatiokertoimta erityisesti Likert-asteikollisten²³ muuttujien yhteydessä. Jakaumien normalisuutta mitattiin Kolmogorov-Smirnovin testillä (Nummenmaa 2009, 154; de Vaus 2002, 233–234). Jos muuttuja ei ollut jakautunut normaalisti, merkitsevyys testattiin epäparametrisella menetelmällä, tässä tapauksessa Spearmanin korrelaatiokertoimen analyysillä (Nummenmaa 2009, 283; Calder & Sapsford 2006, 225; de Vaus 2002, 289). Tilastollisen merkitsevyyden ilmaisemisessa käytin tarkkoja p-arvoja Metsämuurosen (2009, 442) suosittelemaan tapaan. Poikkeuksen tästä säännöstä muodosti analyysien tulosten arvo $p = 0,000$, joka raportoitiin muodossa $p < 0,001$ (vrt. Nummenmaa 2009, 149, 151), sillä tämä jälkimmäinen muoto vastaa faktisesti tulosta: p-arvo voi vaihdella lukujen 0 ja 1 välissä (de Vaus 2002, 264; Nummenmaa 2009, 148).

Kahden ryhmän keskiarvojen erojen tilastollista merkitsevyyttä testattiin joko riippumattomien otosten tai toistettujen mittausten t-testillä. Kun verrattiin kahden eri ryhmän keskiarvoja toisiinsa, käytettiin riippumattomien otosten t-testiä (Nummenmaa 2009, 172; de Vaus 2002, 233; Metsämuuronen 2009, 582). Tätä riippumattomien ryhmien t-testiä käytettiin erityisesti lasten sopeutumisen tarkastelussa. Normaalijakaumaoletuksen toteuttamattomissa tapauksissa turvaututtiin lisäksi riippumattomien otosten t-testin epäparametriseen vastineeseen, Mann-Whitneyn U-testiin (Nummenmaa 2009, 261; Metsämuuronen 2009, 581), vaikkakin myös tällöin t-testin käyttö oli mahdollista suuren otoskoon vuoksi (vrt. Tähtinen, ym. 2011, 94).

Kahden muuttujan keskiarvovertailua ulkomaille muuton ja paluumuuton osalta tutkittiin toistettujen mittausten t-testillä (ks. Nummenmaa 2009, 177). Analyysivaiheessa erityisesti parittaiset t-testit olivat yleisiä, sillä usein haluttiin verrata tiettyä muuttujaa ulkomaille muuton ja paluumuuton konteksteissa. Jos normaalijakaumaoletus ei täyttnyt, t-testin tulos varmistettiin t-testin epäparametrisellä vastineella, Wilcoxonin testillä (Nummenmaa 2009, 264).

²³ Likert-asteikolliset muuttujat ovat järjestysasteikollisia muuttujia (ks. Calder & Sapsford 2006, 225; vrt. Metsämuuronen 2009, 577; Nummenmaa 2009, 300), mutta ne voidaan usein tulkita välimatka-asteikolliseksi (mm. Tähtinen, Laakkonen & Broberg 2011, 26).

Varianssianalyysillä analysoidaan riippumattomien muuttujien, jotka voivat olla useampiluokkaisia, vaikutusta riippuvaan muuttujaan (Nummenmaa 2009, 184). Tutkimuksessa varianssianalyysiä (ANOVA) käytettiin lasten sopeutumisen ja perheiden sopeutumisongelmien maanosittaisessa tarkastelussa sekä lasten sopeutumisen tarkastelussa nykyisten koululuokkien mukaan. Varianssianalyysin jälkeen selvitettiin post hoc -testillä (Bonferroni), mitkä ryhmät erosivat toisistaan tilastollisesti merkitsevästi. (Metsämuuronen 2008, 163; vrt. Nummenmaa 2009, 207.)

Pääkomponenttianalyysiä käytettiin eksploratiivisena faktorointimenetelmänä. Tällä analyysillä haluttiin tiivistää muuttujien informaatio muutamaaan pääkomponenttiin. (ks. Metsämuuronen 2008, 25.) Pääkomponenttianalyysi ei edellytä taustateoriaa ja se on myös taustaoletuksiltaan joustavampi kuin faktorianalyysi (Metsämuuronen 2008, 28, 26). Tätä joustavuutta tarvittiin kyselyaineiston sopeutumistulosten analysoinnissa, sillä ne olivat usein jakaumiltaan vinoja. Pääkomponenttianalyysin rotaationa käytettiin suorakulmaista²⁴ Varimax-rotaatiota ja lisätestinä Kaiser-testiä (*Varimax with Kaiser Normalization*) (ks. Metsämuuronen 2008, 30, 32). Summamuuttujat muodostettiin keskiarvojen perusteella, jota pidetään parhaana tapana (Nummenmaa 2009, 162; Metsämuuronen 2009, 562). Summamuuttujien muodostaminen ja niiden reliabiliteettiarvot esitellään tulosten yhteydessä luvuissa 5 ja 6. Näistä uusista muuttujista ei muodostettu erikseen taulukoita, sillä väittämät, joista muuttujat muodostettiin käyvät ilmi pääkomponenttianalyysitulukoista. Pääkomponenttianalyysituloksia esittävässä taulukoissa tulosluvuissa tummennettiin väittämien ne latausarvot, joiden perusteella kyseisiä dimensioita kuvaavat summamuuttujat muodostettiin.

Klusterianalyysi kytkeytyy edellä mainittuun pääkomponenttianalyysiin. Tutkimuksessa sitä käytettiin ryhmittelemään lapsia ryhmiin suhteessa summamuuttujiin. (ks. Metsämuuronen 2008, 247.) Klusterianalyysimenetelmänä oli K-keskiarvoanalyysi, joka soveltuu suurten aineistojen analysointiin (Metsämuuronen 2008, 248). Klusterianalyysillä saatiin käsitys ekspatriaattiperheiden lasten jakautumisesta tarkempiin ryhmiin heidän psykologisen tai sosiokulttuurisen sopeutumisensa mukaan. Tämä analyysi oli luonteeltaan kuvaileva (Tähtinen ym. 2011, 180).

Kyselyaineiston laadullinen analysointi

Kyselyn yhteydessä saatiin suppea laadullinen aineisto vanhempien vastauksista kyselyn lopussa olleeseen kahteen avoimeen kysymykseen. Näihin kahteen laajaan kysymykseen vastattiin ahkerasti. Ensimmäiseen avoimeen kysymykseen, joka koski perheiden ulkomailla asumista, vastasi 62 prosenttia perheistä (n = 125). Jälkimmäiseen, kyselyä käsitelleeseen kysymykseen vastasi 59 prosenttia eks-

²⁴ Suorakulmainen rotaatio on suositeltava eksploratiivisissa tutkimusasetelmissä (Vehkalahti 2008, 104).

patriaattiperheistä (n = 119). Avointen kysymysten vastauksista muodostuneen tutkimusaineiston koko oli 31 sivua kirjasinkoolla 12. Vanhempien vastauksia muokattiin tarvittaessa kevyesti. Silmiinpistävimmat oikeinkirjoitusvirheet korjattiin (esim. a ja o muutettiin tarvittaessa ä:ksi ja ö:ksi) ja asuin kaupungin tai -maan nimi muokattiin anonyymimmäksi. Vanhempien vastaukset analysoitiin sisällönanalyysillä. Vastausten sisältöjen mukaan muodostui neljä yleistä luokkaa (taulukko 11).

Taulukko 11. Kyselyaineiston laadullisen aineiston sisällönanalyysin tuloksena syntyneet luokat

Pääluokat	Alaluokat
1. Lasten sopeutuminen	1.1 Ulkomaille muuttoon sopeutuminen 1.2 Paluumuuttoon sopeutuminen
2. Perheen voimavarat	2.1 Voimavarat ulkomailla asuttaessa 2.2 Voimavarat paluumuuton jälkeen
3. Yleistä ulkomailla asumisesta	3.1 Ulkomailla asumiskokemus perheelle 3.2 Usean muuton vertailu 3.3 Perhetilanteeseen liittyviä asioita 3.4 Ohjeet muille ekspatriaattiperheille
4. Tutkimus	4.1 Kysymysten selkeys 4.2 Kyselyn pituus 4.3 Kyselyn eteneminen 4.4 Tutkimusaiheen tärkeys 4.5 Toivotukset tutkijalle 4.6 Vastaamatta jättäminen 4.7 Kyselyn käynnistäjä itsereflektio

Laadullista aineistoa käytetään tässä yhteydessä avaamaan ja tarkentamaan määrällisen aineiston tuloksia. Luvussa 5 ja 6 – ja osittain myös tässä luvussa – esitetään tilastoaineiston tulokset ja avointen kysymysten lainaukset yhdessä menetelmänsisäisen yhdistämislähestymistavan mukaisesti.

4.3 Haastatteluaineisto ja sen tutkimusmenetelmälliset valinnat

Kolmatta tutkimuskysymystä – lapsen ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon kiinnittyviä subjektiivisia kokemuksia – selvitettiin lasten haastattelulla. Toisen tutkimusaineiston hankinta oli välttämätöntä, jotta ekspatriaattivanhempien käsitysten rinnalle saatiin lasten oma kokemus ulkomaille muuton ja paluumuuton siirtymistään.

Haastattelun suunnittelu ja toteutus

Haastattelumenetelmän käyttö tässä tutkimuksessa saa perustelunsa kolmelta suunnalta: fenomenologian, akkulturaatiotutkimuksen kritiikin sekä lapsuudentutkimuksen lähestymistavoista.

Ensinnäkin kokemuksen käsite kytkettiin luvussa 3.2 fenomenologiseen teoriaan, joka menetelmällisesti kytkeytyy haastattelumenetelmään (Johnson & Christensen 2008; Denscombe 2007). Lisäksi fenomenologisen lähestymistavan käyttö saa perustelunsa perinteisen akkulturaatiotutkimuksen arvostelusta. Akkulturaatiokriitikot ovat painottaneet maahanmuuttajien kokemusten fenomenologisen tutkimuksen merkitystä (Chirkov 2009; Tardif-Williams & Fisher 2009; Cresswell 2009; Bennett 2004). Maahanmuuttajien kokemusta voidaan ymmärtää käyttämällä laadullista haastattelua (Chirkov 2009; vrt. Kim 2001). Myös lapsuudentutkimuksessa peräänkuulutettua ”lasten ääntä” on välitetty laadullisilla menetelmillä. Myös aiemmissa kansainvälisissä TCK-tutkimuksissa ”lasten ääntä” on kuultu muun muassa haastattelumenetelmää apuna käyttäen. Suomalaistaustaisten ekspatriaattiperheiden lasten oman äänen kuuleminen tutkimuksessa saa perustelunsa suomalaisesta, ei niinkään kansainvälisestä, kontekstista käsin. Suomalaistaustaisten ekspatriaattiperheiden lasten ääntä ei ole juuri aiemmin kuultu.

Tulkitseva fenomenologinen analyysi (IPA) haastattelun lähestymistapana²⁵

Ekspatriaattiperheiden lasten siirtymäkokemuksia lähestyttiin hermeneuttisen fenomenologian tutkimusmetodologiasta käsin soveltaen tiettyä fenomenologista menetelmää. Tämä menetelmä on tulkitseva fenomenologinen analyysi (*interpretative phenomenological analysis*), josta käytän selvyuden vuoksi kansainvälisesti tunnettua lyhennettä *IPA*. *IPA*-menetelmä on tuore laadullinen tutkimusmene-

²⁵ Tutkimusaineiston hankintamenetelmä kytkeytyy aineiston analyysimenetelmään (Smith ym. 2009, 43) ja siksi jo haastattelun suunnittelun yhteydessä viitataan tutkimuksessa käytettyyn analysointitapaan.

telmä, jonka kehitti Jonathan Smith 1990-luvun puolivälissä (Smith, Flowers & Larkin 2009, 4; Langdridge 2007, 55). Se on tällä hetkellä kansainvälisessä tutkimuksessa hyvin tunnettu fenomenologisen psykologian alalla (Langdridge 2007, 55). Suomessa IPA-menetelmän empiirinen käyttö on ollut vielä vähäistä; se on rajoittunut lähinnä muutamiin pro gradu -töihin. IPA-lähestymistapa eroaa fenomenologiasta siten, että IPA-tutkimus on laajuudeltaan vaatimattomampi mutta samalla hienosyisempi, sillä se on kiinnostunut mikroanalyysistä (Eatough & Smith 2008, 182).

Tulkitsevan fenomenologisen analyysin valinnan perustelut nousevat tässä tutkimuksessa neljältä taholta. Ensiksikin se sopii yhteen epistemologisesti ja ontologisesti tämän tutkimuksen lähestymistapaan. IPA-menetelmä pohjautuu fenomenologiseen epistemologiaan (Braun & Clarke 2006, 9; Smith & Osborn 2008, 53). IPA-lähestymistapa näkee ihmisen teoreettisesti kognitiivisena, kielellisenä, affektiivisena ja fyysisenä olentona. (Smith & Osborn 2008, 54.) Tulkitseva fenomenologinen analyysi kiinnittyy lisäksi symboliseen interaktionismiin: siinä ymmärretään yksilöiden rakentavan merkityksiä sekä sosiaalisessa että yksilöllisessä maailmassa.

Toiseksi tulkitseva fenomenologinen analyysi sopii tämän haastattelututkimuksen tärkeimpien käsitteiden, kokemuksen, identiteetin ja siirtymän, tutkimukseen. Tulkitsevassa fenomenologisessa analyysissä perehdytään mikrotasolla yksityiskohtaisesti tutkittavien kokemusten kirjoon ja niiden nyansseihin. Menetelmä on kiinnostunut siitä, miten yksilöt käsittävät kokemansa (Smith ym. 2009, 32, 202; Smith & Osborn 2008, 53, 55; Braun & Clarke 2006, 9; Starks & Brown Trinidad 2007, 1375). Kokemuksen käsite on IPA-tutkimuksissa keskeisin, mutta myös muita käsitteitä, kuten identiteettiä (Reid, Flowers & Larkin 2005, 21; Smith & Eatough 2006, 327; Smith ym. 2009, 163) ja siirtymää (Smith ym. 2009; Reid ym. 2005) on käytetty IPA-tutkimuksen pääkäsitteinä.

Kolmanneksi IPA-menetelmä kytkeytyy käsitteiden lisäksi muutoin tämän tutkimuksen tutkimuskysymyksiin. Tulkitsevan fenomenologisen analyysin avulla voidaan tarkastella aiemmin vähän tutkittuja (Reid ym. 2005, 23; Smith & Osborn 2008, 55) ja monimutkaisia (Smith & Eatough 2006, 327; Smith & Osborn 2008, 55) prosesseja (Smith & Osborn 2008, 53, 55; Reid ym. 2005, 21) laajasta, eri kontekstit huomioivasta näkökulmasta (Reid ym. 2005, 22). Näin ollen IPA-lähestymistapa sopii erittäin hyvin ekspatriaattiperheiden lasten siirtymäprosesseihin kohdistuvien kokemusten tutkimukseen.

Neljänneksi tulkitseva fenomenologinen analyysi sallii sen käytön osana tämän tutkimuksen integroivaa lähestymistapaa. IPA-menetelmä on menetelmänä joustava ja sovellettavissa oleva; tutkija voi löytää oman tapansa tehdä IPA-tutkimusta juuri tietystä aiheesta (Smith ym. 2009, 43, 81; Smith & Osborn 2008, 54; Brocki & Wearden 2006, 97). Se on riittävän joustava sietääkseen erilaisia aineiston keräämismenetelmiä (Brocki & Wearden 2006, 94). Tässä tutkimuksessa haastatteluun

yhdistettiin visuaalista materiaalia. Lisäksi on huomattava, että päinvastoin kuin monet muut laadulliset analyysimenetelmät, IPA-menetelmä sallii teorian mukaolon: sitä voidaan käyttää haastatteluasetelmissä, jotka perustuvat teoreettiseen viitekehukseen (Brocki & Wearden 2006²⁶, 92). Valitun haastattelumenetelmän teoriasidonnaisuuden sietokyky oli erityisen tärkeää tässä tutkimuksessa, jossa haastattelu perustui integroivan metodologian vuoksi teoreettiseen kokemuksen jaotteluun kolmeen ulottuvuuteen (tunteet, toiminta, identiteetti).

IPA-tutkimuksessa yleisin aineiston keräämistapa on puolistrukturoitu haastattelu (Reid ym. 2005, 22; Brocki & Wearden 2006, 90; Smith & Eatough 2006, 329; Eatough & Smith 2008, 187–188). Ekspatriaattiperheiden lasten siirtymäkokemuksia selvitettiin tässä tutkimuksessa juuri puolistrukturoidun haastattelun eli teemahaastattelun (ks. Hirsjärvi & Hurme 2010, 47; vrt. Eskola & Suoranta 2008, 86) avulla. Niin IPA-tutkimuksissa (Smith ym. 2009, 58) kuin yleisemminkin teemahaastattelututkimuksissa (Hirsjärvi & Hurme 2010, 66) käytetään yleensä etukäteen laadittua haastattelun runkoa tai teema-alueuutteloa. Tällainen etukäteissuunnitelma helpottaa tutkijan ja tutkittavan välistä vuorovai- kutusta haastattelutilanteessa (Smith ym. 2009, 59). IPA-tutkijat (mm. Eatough & Smith 2008, 189; Smith & Osborn 2008, 59) pitävät tarkan haastattelusuun- nitelman laatimista tärkeänä, sillä se tarjoaa haastattelijalle mentaalisen kartan, tavan navigoida haastattelun läpi. Lisäksi sen avulla voidaan varautua etukäteen haastattelussa mahdollisesti vastaantuleviin vaikeuksiin (Smith & Osborn 2008, 59). IPA-tutkimuksissa haastattelurunko on usein kysymysten muodossa (Smith ym. 2009, 58) kun teemahaastattelussa pitäydytään teema-alueisiin (Hirsjärvi & Hurme 2010, 66). Laadin tässä tutkimuksessa ensin haastattelun teema-alueet, joiden pohjalta muotoilin esimerkkikysymykset (liite 9).

Haastattelussa käytetyt apuvälineet

Ekspatriaattiperheiden lasten haastattelun toteutuksessa käytettiin itsekehitettyjä visuaalisia apuvälineitä. Näin tehtiin siksi, että lasten tutkimuksessa käytettävien menetelmien tulisi olla lapsia motivoivia ja ”lapsiystävällisiä” (Punch 2002). Vasta aivan viime aikoina lapsia on alettu tutkia lapsinäkökulmasta, mikä on muuttanut lasten haastattelun käytänteitä (Hirsjärvi & Hurme 2010, 128–129). Lapsuudentutkimuksen lisäksi menetelmiä integroiva lähestymistapa rohkai- see metodologiseen luovuuteen (Mason 2006). Myös laadullisen tutkimuksen kentällä kannustetaan tutkimusmetodologisiin innovaatioihin vakiintuneiden menetelmien rinnalla (Taylor & Coffey 2009). Menetelmien yhdistämistä – kuten

²⁶ Brockin ja Weardenin (2006, 91) tutkimuskatsauksessa, joka koski 52 IPA-artikkelia, haastattelut olivat usein suunniteltu teorian tai olemassa olevan kirjallisuuden pohjalta.

haastattelun ja visuaalisten menetelmien yhdistämistä – on peräänkuulutettu myös kvalitatiivisessa tutkimuksessa (esim. Liebenberg 2009).

Käytin tässä lasten haastattelututkimuksessa sovellettua virikkeitä antavaa (*stimulated recall*) -menetelmää. Haastattelun tukena oli käytössä visuaalisia virikkeitä, joiden käytöllä on esitetty päästävän syvemmälle tutkijan ja tutkittavan välisessä vuorovaikutuksessa sekä lisättävän aineiston validisuutta (Liebenberg 2009). Tietotekniikka tarjoaa uusia tutkimusmenetelmällisiä mahdollisuuksia lasten tutkimukseen (Greene & Hill 2005, 14). Suunnittelin haastattelun tueksi kannettavassa tietokoneessa haastattelutilanteessa käytettävän PowerPoint-esityksen, johon kaikki visuaaliset virikkeet olivat upotettuina (ks. esimerkkidiat liite 10). PowerPoint-esitys toimi käytännössä haastattelututkimuksen runkona. Tämä PowerPoint-esitys, jossa oli yhteensä 34 diaa, oli tehty mahdollisimman selkeäksi sisällöltään. Se perustui siirtymien

1. ajalliseen etenemiseen (Suomessa, ulkomailla, Suomessa)
2. paikkojen mukaiseen jaotteluun (koti, koulu, muu paikka)²⁷
3. kokemuksen teoreettiseen jaotteluun (tunne, toiminta, identiteetti).

Hyödynsin haastattelussa pääosin kolmenlaisia visuaalisia virikkeitä: sanoja, valokuvia sekä niin sanottuja hymiöitä. Keskeisimmät haastattelukysymykset (vrt. Wertz 2005, 171) olivat esillä selkokielellisinä versioina – sanoina, millä pyrittiin minimoimaan lasten mahdollisten kielellisten vaikeuksien haitat haastattelutilanteissa. Valokuvat olivat motivoimassa ja tukemassa lasten muistia haastattelutilanteessa. Valokuvia sanoihin yhdistettyinä käytettiin erityisesti kuvaamassa tekemisen eri vaihtoehtoja (liite 10a) sekä kodin ja koulun ulkopuolisen lapsille merkityksellisen paikan vaihtoehtoja (liite 10b). Tekemisen vaihtoehtoina olivat koulunkäynti, läksyt, kotityöt, tietokone, lukeminen, leikkiminen, TV:n katselu, lemmikin hoito, liikuntaharrastukset ja taideharrastukset. Muun paikan vaihtoehtoina olivat vanhemman työpaikka, harrastuspaikka, kahvila, ostoskeskus, kyläpaikka, puisto, golfkenttä, uimaranta, teatteri, urheilukenttä, kirkko, mummola (Suomessa) sekä kesämökki (Suomessa). Valokuvat olivat lisäksi tuomassa lasten mieleen affektiivisia tunteita (ks. Jorgenson & Sullivan 2010). Hymiöitä (liite 10c) käytettiin apuna lapsen tunteiden hahmottamisessa ja esittämisessä (vrt. Denham & Auerbach 1995), mikä voi olla muutoin vaikeaa. Ajattelin hymiöiden olevan yhtäältä lapsille tuttuja ja toisaalta myös nuorten käyttämiä, joten ne sopisivat iällisesti sekä lasten että nuorten tutkimuksessa käytettäväksi.

Lisäksi tässä haastattelututkimuksessa käytetty ”identiteettimittari” voidaan ajatella myös visuaaliseksi virikkeeksi. Kartoitin lasten kulttuuri-identiteettiä tätä

²⁷ Vaikka näen kodin keskeisimpänä ekspatriaattiperheen lapsen kontekstina, otan lapsuudentutkimuksen kritiikin vastaan sikäli, että en rajaa lapsen kokemusta ainoastaan perhekontekstiin. Käytännön syistä otin mukaan koulukontekstin sekä yhden kodin ja koulun ulkopuolisen kontekstin.

tutkimusta varten kehittämäni ”identiteettimittarin” avulla (liite 10d), joka oli myös upotettu PowerPoint-esitykseen. Tätä kehittäelytyötäni perustelen Byrdin (2012) näkemyksellä siitä, että lasten identiteetin tutkimuksessa uusien tutkimusmenetelmien kehittäminen on tarpeen, jotta voidaan vangita lasten identiteetin yksilöllinen luonne. Tavoitteenani oli kehittää tutkimusväline, joka ottaa huomioon sekä kulttuurienvälisyyden että tilannesidonnaisuuden. Olin laatinut PowerPoint-esitykseen jokaisen lapsen haastattelua varten kunkin lapsen asuinmaan mukaiset identiteettimittarit, joka ilmaistiin Suomen ja asuinmaan lipuin (liite 10d). PowerPoint-esitys oli muokattu maakohtaisesti lasten asuinmaiden mukaan. Päädyin käyttämään maiden lippuja, vaikka ne kiinnittyvät suoraan kansallisuuteen eivätkä välttämättä yhtä suoralinjaisesti etnisyyteen, siksi, että lasten tutkimuksessa ne toimivat helposti ymmärrettävänä ja konkreettisena ankkuroitumispisteenä.

Mittari perustui teoreettisesti kulttuurienvälisen identiteetin käsitteeseen (Kim 2008). Tässä laatimassani mittarissa kulttuurienvälisyys näkyi konkreettisesti mitta-asteikkona (ks. liite 10d). Ymmärrän, että lapsi voi kokea olevansa tietyssä tilanteessa yhtä aikaa sekä ”suomalainen” että esimerkiksi ”yhdyksvaltalainen” – jopa yhtä paljon molempia. Tämän mittarin heikkous on se, että lapsen ei ollut mahdollista ilmaista ”suurta” yhtäaikaista identifioitumista molempiin kulttuureihin²⁸ (ks. Berry ym. 2006a). Identiteettimittarissani käytettyä dikotomista asteikkoa perustelen kuitenkin erityisesti sillä, että tällä mittarilla oli tarkoituksena saada esiin se, kumpi identiteeteistä korostuu missäkin tilanteessa. Haastattelija ohjeisti lapsen valitsemaan ajatuksiaan juuri tietyssä kontekstissa parhaiten vastanneen luvun asteikolta²⁹. Sama kysymys toistui haastattelussa ajatellen kolmea eri kontekstia: kotia, koulua ja lapsen valitsemaa muuta paikkaa. Mittarilla kartoitettiin haastattelun yhteydessä lapsen identiteettiarvoja kuudessa eri tilanteessa³⁰.

Mittarin käytön tarkoituksena ei ollut verrata lasten arvoja keskenään, vaan saada konkreettinen kuva siitä, onko yksittäisen lapsen identiteettiarvoissa tilanteista vaihtelua sekä siitä, operoiko lapsi mittarin ”suomalaisella” vai ”ulkomaalaisella” puolella. Lisäksi haluttiin ylipäättään saada selville, miten lapset pystyvät arvioimaan omaa identiteettiään arviointiasteikon avulla. Suunnittelin identiteettimittarin

²⁸ Kriittisesti nähtynä tätä identiteettimittaria voidaan pitää yksilolotteisena akkulturaatiomallina, joka olettaa vähemmistö- ja enemmistökulttuurin olevan toisensa poissulkevia sekä käänteisessä suhteessa toisiinsa (ks. Liebkind 2000, 14).

²⁹ Lapselle kerrottiin, että luku neljä tietyn lipun kohdalla tarkoitti, että ajatteli olevansa täysin esimerkiksi suomalainen. Vastaavasti nolla tarkoitti, että koki olevansa yhtä paljon molempia kysytyjä vaihtoehtoja. Haastattelija painotti, että myös suuntaantava vastaus on hyväksyttävä.

³⁰ Nämä olivat: ulkomailla asuttaessa kotona, koulussa ja muussa paikassa (puisto, ostoskeskus jne.) sekä Suomessa paluumuuton jälkeen kotona, koulussa ja muussa paikassa. PowerPoint-esityksessä näkyvä ”ylimääräinen” identiteettikysymys oli harjoittelua varsinaisia vastauksia varten.

nimenomaan ”miksaavasta” lähestymistavasta käsin täydentämään haastatteluaineistoa ”määrällistämällä” sitä, en yksittäisenä tutkimusmenetelmänä käytettäväksi. Tällä mittarilla haluttiin sekä saada lasten identiteetti tutkijalle havaittavaan muotoon, mutta sen lisäksi lapsudentutkimuksen lähestymistavasta käsin tehdä lapselle itselleen hänen oma identiteettinsä näkyväksi, joka helpottaisi osaltaan lapsen omaa identiteettityötä. Lisätavoitteena olikin tuottaa helppokäyttöinen apuväline lapsen identiteetin hahmottamiseksi ja esimerkiksi kouluissa sovellettavaksi.

Haastattelujen käytännön toteutus

Lasten haastattelut toteutettiin vanhempien kyselyaineiston keräämisen jälkeen, kesällä 2009. Ajankohta osoittautui toimivaksi ajankohdaksi: lapsilla ja vanhemmilla oli silloin kesäloman vuoksi aikaa osallistua tutkimukseen. Sovin haastatteluajankohdan vanhemman välityksellä.

Tässä tutkimushaastattelutapana oli lasten yksilöhaastattelu. Yksilöhaastatteluun päädyttiin siksi, että ekspatriaattiperheiden lasten ”äänen” kuuluviin saamiselle haluttiin taata mahdollisimman rauhalliset ja turvalliset puitteet. Jotta haastattelusta ei olisi muodostunut lapselle kielteinen kokemus (ks. Helavirta 2007, 631), kiinnitin erityishuomiota sekä haastattelupaikan valintaan että lapsen kohtaamiseen ennen haastattelun alkua.

Valitsin lapsen kodin haastattelupaikaksi yhtäältä siksi, että se on lapsille tuttu ja siten mieluinen haastatteluympäristö ja toisaalta siksi, että tämä tutkimus on keskittynyt lapsen tarkasteluun perhekontekstissa ja koska ymmärrän tiedon kontekstiinsa sidottuna, halusin tiedon keräämisen tapahtuvan juuri kotiympäristössä (ks. Helavirta 2007, 634). Erityisesti nuorten, joita ikänsä perusteella osa tämän tutkimuksen haastateltavista oli, haastattelun paikkana tulisi olla rauhallinen paikka, jossa vanhemmat eivät kuule haastattelua (Hirsjärvi & Hurme 2010, 133). Pyrin tähän ehdottamalla haastattelupaikaksi lapsen omaa huonetta. Lapset suhtautuivat ehdotukseeni myönteisesti. Kaikki haastattelut tapahtuivat lapsen omassa huoneessa ja usein lapsen omalla sängyllä, jota voidaan pitää mitä vahvimmin ”lapsen tilana” (ks. Punch 2002; Uprichard 2009). Vanhemmat eivät olleet läsnä lapsen huoneessa, mutta yleensä lapsi jätti huoneen oven auki, mikä osaltaan loi turvallisuuden tunnetta.

Pyrin vähentämään alkujännitystä ennen haastattelun alkua toiminnan avulla. Pyysin lasta tuomaan kuvattavakseni hänelle tärkeitä esineitä, jotka kiinnittyivät ulkomailla asumiseen³¹. Otin haastattelutilanteen alussa valokuvia näistä lapsen mielestä tärkeistä esineistä. Vapaamuotoinen yhdessä toimiminen poisti hyvin

³¹ Keräsin tällä tavoin visuaalisen aineiston (n = 23 valokuvaa), jota oli tarkoitus käyttää osana tätä tutkimusta. Päädyin kuitenkin rajaamaan tämän sinänsä mielenkiintoisen aineiston tämän tutkimuksen ulkopuolelle tutkimuksen riittävän laajuuden vuoksi.

tilanteeseen mahdollisesti latautunutta jännitystä. Toinen tapa vähentää lasten jännitystä oli ottaa haastattelutilanteeseen mukaan kannettava tietokone, josta näytin haastattelun kuluessa PowerPoint-esityksen. Tietokoneen läsnäolo on lapsille hyvin tuttua, sillä usein lapset ovat teknisesti taitavia tietokoneen käyttäjiä (esim. Jorgenson & Sullivan 2010). Tavoitteenani oli, että tietokoneen läsnäolo sinänsä sekä kuvien katselu, tekstien lukeminen ja identiteettimittarin arvojen pohtiminen sen avulla tarjosivat lapsen toimijuudelle mahdollisuuksia (ks. Jokinen 2009, 192). Tämän nähtiin osaltaan tekevän tilanteesta vähemmän muodollisen ja siten helpottavan lapsen ja tutkijan välistä vuorovaikutusta. PowerPoint-esitys toimi myös haastattelun runkona ja muistin apuna sekä lapselle että tutkijalle. Se ei kuitenkaan estänyt lapsia puhumasta asioista haluamassaan järjestyksessä. Tarvittaessa jo käsitellyt diat voitiin ohittaa haastattelussa. (ks. Eatough & Smith 2008, 189.)

Ennen haastattelun alkua kerroin lapselle, mistä tässä tutkimuksessa on kyse. Mainitsin nauhurin läsnäolosta (haastattelut tallennettiin digitaalisella nauhurilla) sekä perustelin sen tarpeellisuuden. Lisäksi kerroin lapsen oikeudesta olla vastaamatta tai keskeyttää haastattelu missä tahansa haastattelun vaiheessa. Selvitin myös pääkohdat lapsen anonymiteetin suojaamisesta tutkimuksen raportoinnissa. Kysyin jokaiselta lapselta heidän mielipidettään etukäteen keksimistäni pseudonyymistä. Haastattelun alussa kerroin haastattelun etenemisestä. Pidin haastattelutilanteista päiväkirjaa. Kirjasin ylös haastatteluajan ja paikan lisäksi haastatteluolosuhteet, omat tuntemukseni haastattelutilanteesta sekä havaintoni lapsesta. Arvioin päiväkirjassa lisäksi lapsen suomen kielen taitoa.

Haastattelujen ajallinen kesto vaihteli haastateltavan aktiivisuuden mukaan. Kestoltaan lyhin oli Amandan haastattelu, joka kesti 22 minuuttia ja pisin oli Ellin haastattelu, joka kesti tunnin ja 15 minuuttia. Lapset vastasivat esitettyihin kysymyksiin kattavasti. Lisäkysymysten tarve vaihteli haastattelujen välillä. Muutamaa kysymystä selitin tarkemmin, koska lapsi ei heti ymmärtänyt esittämäni kysymystä. Lapset osasivat kertoa omasta kokemuksestaan asiantuntevasti ja mielipiteistään toisinaan hyvinkin pontevasti. Tutkijalle välittyi myös käsitys siitä, että lapset osallistuivat tutkimukseen mielellään.

Haastatteluaineisto

Haastateltavien valinta IPA-tutkimuksessa

Haastatteluaineiston osalta tutkimuksessa käytetty IPA-lähestymistapa on idio-grafinen menetelmä, joka perustuu tapaustutkimukseen. IPA-tutkimuksissa tutkittavien määrä on yleensä pieni. (Smith & Eatough 2006, 327; Smith & Osborn 2008, 55; Brocki & Wearden 2006, 95). IPA-tutkimuksessa nähdäänkin ennemmin liian suuri otos ongelmalliseksi kuin liian pieni (Smith ym. 2009, 52).

Kuinka paljon sitten on määrällisesti tämä IPA-tutkimuksen pieni määrä? IPA-tutkimuskirjallisuudesta on löydettävissä suuntaa-antavia vastauksia siihen, kuinka paljon määrällisesti on tutkittavien ”pieni” määrä. Reidin ja muiden (2005, 22) läpikäymissä 65 IPA-tutkimuksessa tutkittujen henkilöiden keskiarvo oli 15. Smith ja muut (2009, 51, 106) antavat otoskoosta³² IPA-tutkimuksessa suurpiirteisen ohjeen 3–6, jota monet kokeneet IPA-tutkijat käyttävät otoskokona. Ammattitutkijoille Smith ja muut (2009, 52) antavat ohjearvoksi 4–10 haastattelua. Smith ja Eatough (2006, 328) arvioivat 6–8 henkilön tutkimusjoukkoa riittäväksi, jotta henkilöiden välisiä samanlaisuuksia ja erilaisuuksia voidaan tutkia, mutta ei niin suurena, että tutkija hukkuisi aineistonsa alle. Tämän tutkimuksen haastattelun osallistujajoukoksi muodostui *kahdeksan lasta*, joten IPA-tutkimuksen kriteereiden mukaan otoksen koko oli riittävä³³. Jos haastateltavien lukumäärä olisi ollut suurempi, olisi ollut vaarana se, ettei tulosten esittämisessä olisi päästy pintaa syvemmälle (ks. esim. Morse 2000, 3; Onwuegbuzie & Leech 2007, 242).

Tutkimusjoukon valinnassa IPA-tutkimuksessa tavoitteena on mahdollisimman homogeeninen otos (Smith & Eatough 2006, 329; Smith, Flowers & Larkin 2009, 50). Tässä suhteessa IPA eroaa monista muista laadullisista menetelmistä (Brocki & Wearden 2006, 95). Suurimmassa osassa IPA-tutkimuksia on pieni, homogeeninen osallistujajoukko, joilta kerätään aineisto yhdellä haastattelukerralla (Smith ym. 2009, 52). Juuri näin toimittiin tässä haastattelututkimuksessa.

Haastateltavien valinnan kriteerit

Vanhempien kyselyn yhteydessä Turussa koulua käyvien lasten vanhemmilta kysyttiin suostumusta lasten haastattelulle. Turussa koulua käyvien tutkimusjoukon lasten vanhemmat antoivat 17 lapselle suostumuksen haastattelua varten. Haastateltavaksi valittiin näistä vanhempien suostumuksen saaneista lapsista

³² IPA-tutkimus käyttää otoksen käsitettä, vaikka otantakäsitteen järkevyyden kvalitatiivisessa haastattelututkimuksessa on yleisesti kyseenalaistettu. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa yleisemmin käytetyillä käsitteillä voitaisiin puhua tämän haastateltavien kohdalla poiminnasta ja näytteestä (esim. Eskola & Suoranta 2008, 61). Pitäydyn kuitenkin IPA-tutkimuksen käsitteissä, vaikka ymmärrän IPA-otoksen käytännössä poimintana.

IPA-tutkimuksessa ei myöskään juuri käytetä kvalitatiivisessa tutkimuksessa keskeistä kylläntymisen, saturaation käsitettä. Saturaation käsite oli laadullisen tutkimuksen nousun aikoina 1980-luvulla aineiston arvioinnissa keskiössä, mutta nykyään kylläntymiseen vetoaminen on harvinaisempaa (Jokinen 2008, 245; vrt. Smith ym. 2009, 51).

³³ Vastaavasti fenomenologisessa haastattelututkimuksessa haastateltavia on tavallisimmin 1–10 tai 6–10 (Starks & Brown Trinidad 2007, 1375; Morse 2000, 5). Aiemmissa TCK-tutkimuksissa Walters ja Auton-Cuff (2009) ovat käyttäneet fenomenologista haastattelua TCK-taustaisten henkilöiden identiteettien tutkimisessa ja heillä haastateltavien lukumäärä oli kahdeksan.

mahdollisimman homogeeninen joukko IPA-tutkimuksen periaatteiden mukaisesti. Lapsilla oli mahdollisimman suurelta osin samankaltainen konteksti niin ulkomaille muuton kuin paluumuutonkin suhteen (taulukko 12).

Kaikki haastatellut lapset olivat asuneet ulkomailla isän työn vuoksi (taulukko 12). Haastateltujen lasten asumismaa oli ollut joko Yhdysvallat tai Länsi-Euroopan maa (taulukko 12). Näissä maanosissa oli asunut suurin osa kyselyaineiston ekspatriaattiperheiden lapsista. Pohjois-Amerikka ja Eurooppa näyttäytyivät lisäksi kyselyaineiston perheiden sopeutumisongelmien tarkastelussa ”helppoina” asumismaanosina.

Taulukko 12. Haastatteluaineiston lasten valintakriteerit

	Kriteeri
Ulkomaille muutto	<ul style="list-style-type: none"> • molempien vanhempien suomalaisuus • isän ekspatriaattius • ulkomailla asuminen Pohjois-Amerikassa/Euroopassa • ulkomailla paikallinen koulu • ulkomaille muuton aikaan vähintään kolmevuotias
Paluumuutto	<ul style="list-style-type: none"> • koulunkäyntikaupunki tutkimushetkellä Turku • kouluna tutkimushetkellä ns. tavallinen peruskoulu

Paluumuuton kontekstin mahdollisimman samankaltaisena takaamiseksi haastateltavat rajattiin yhteen kaupunkiin. Haastateltavat lapset kävivät siten kaikki paluumuuton jälkeen koulua Turussa (taulukko 12). Turku määrittyi haastattelujen osalta tutkimuskaupungiksi käytännöllisistä syistä. Toiseksi haastatellut lapset kävivät tavallista suomenkielistä peruskoulua³⁴ (taulukko 12). Haastattelujen avulla haluttiin saada käsitys ekspatriaattiperheiden lasten ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon kytkeytyvistä kokemuksista sellaisina kuin ne ovat läsnä ns. tavallisen peruskoulun oppilailla. Aiempi tutkimus on kohdistunut kansainvälisten koulujen oppilaisiin ja siksi olin tässä tutkimuksessa kiinnostunut juuri tavallisen peruskoulun oppilaista – oppilaista, joita peruskoulun opettajat kohtaavat tavallisessa luokassa. Lisäksi tutkimuksen kyselyaineisto antoi viitteitä siitä, että kansainvälisen koulun oppilailla olisi enemmän sopeutumisvaikeuksia kuin muiden koulujen oppilailla.

³⁴ Vanhempien ilmoituksen mukaan lapset kävivät ns. tavallista peruskoulun luokkaa, mutta haastattelun yhteydessä kävi ilmi, että viisi lasta oli opiskellut edellisen lukuvuoden kieliluokalla (haastattelut tapahtuivat kesälomalla).

Haastatteluaineiston lasten sopeutumisen keskiarvotuloksia tarkasteltiin suhteessa koko kyselyaineiston lasten sopeutumisen keskiarvoihin³⁵ (taulukko 13), jotta saataisiin selville, ovatko haastatellut lapset sopeutumisensa suhteen poikkeuksellisia lapsia kyselyaineistossa. Havaittiin, että haastatellut lapset eivät näyttäneet oleellisesti poikenneen kyselylomakeaineiston lapsista vanhempien arvioiman sopeutumisen suhteen. Psykologisen sopeutumisen vaikeuksia näytti haastatelluilla lapsilla olleen keskimäärin hieman enemmän, mutta varsinkin sosiokulttuurisen sopeutumisen osalta eroja ei juuri ollut. Vanhempien arvioima kulttuurinen identiteetti oli haastatteluaineiston lapsilla hieman ”suomalaisempi” kuin kyselyaineistossa keskimäärin.

Taulukko 13. Haastateltujen lasten sopeutuminen kyselyaineistoon verrattuna

Sopeutumismittari	Haastateltujen lasten keskiarvo	Kyselyaineiston keskiarvo
ZSDS I	1,31	1,23
ZSDS II	1,26	1,21
SCAS I	1,86	1,84
SCAS II	1,36	1,38
Acculturation Index	1,09	1,15

Haastatteluaineisto kertoo turkulaisten ekspatriaattiperheiden lasten siirtymäkokemuksista. Haastateltujen lasten ulkomailla asuminen näyttäytyi ”normaalina”, siihen ei sisällynyt erityisiä riskitekijöitä (ks. asuinmaanosat, koulumuoto).

Haastatteluaineiston lasten taustatiedot

Haastatteluaineiston muodostivat kahdeksan lapsen haastattelut. Lasten taustatiedot ovat esillä taulukossa 14 (ks. myös taulukko 12). Haastatelluista lapsista kuusi oli tyttöjä ja kaksi poikia. Puolet lapsista oli haastatteluhetkellä 9-vuotiaita,

³⁵ Tilastollinen testaaminen ei ollut mahdollista näin kooltaan epäsuhtaisten joukkojen välillä. Tämä lukuarvoihin perustuva vertailu on ainoastaan suuntaa-antava.

Olin luvannut kyselylomakeaineiston keräämisen yhteydessä (liite 6) vanhemmille, että kyselylomakkeen tietoja ei raportoida tutkimusjulkaisuissa siten, että tutkimukseen osallistuneiden henkilöllisyys voisi paljastua. Haastattelun yhteydessä olisin halunnut esittää kyselylomakkeista saadut lasten yksityiskohtaiset sopeutumistiedot. Haastatteluaineiston esittelyssä on kuitenkin olemassa vaara, että joku muista ekspatriaateista tai heidän perheenjäsenistään olisi tunnistanut tutkittavan. Tästä syystä en esittänyt lapsikohtaisia sopeutumistietoja, vaan tyydyin tähän kokoaan näkökulmaan.

Taulukko 14. Haastateltujen lasten taustatiedot

Lapsi	Ikä: tutkimushetki	Ikä: ulkomaille muutto	Ikä: paluumuutto	Asumisen kesto	Paluusta kulu- nut aika 1*)	Maanosa	Ulkomainen koulu	Nykyinen koulu/ luokka 2*)
Amanda	14–15 v.	4–5	6–7	2–3	yli 3	Eurooppa	Paikallinen	Kieli luokka
Matilda	12–13	8–9	8–9	alle 1	2–3	Pohjois-Amerikka	Paikallinen	Suom. luokka
Julius	14–15	8–9	10–11	1–2	2–3	Pohjois-Amerikka	Paikallinen	Suom. luokka
Simo	8–9	6–7	6–7	1–2	1–2	Eurooppa	Paikallinen	Kieli luokka
Annina	8–9	4–5	6–7	2–3	2–3	Pohjois-Amerikka	Paikallinen	Kieli luokka
Helmi	8–9	4–5	6–7	1–2	1–2	Pohjois-Amerikka	Paikallinen	Suom. luokka
Elli	12–13	6–7	10–11	yli 3	alle 1	Pohjois-Amerikka	Paikallinen	Kieli luokka
Emma	8–9	4–5	6–7	1–2	2–3 v.	Eurooppa	Paikallinen	Kieli luokka

1*) Paluusta kulunut aika perustuu kyselylomakeaineiston tietoihin, jonka keräämisajankohta oli noin puoli vuotta ennen haastatteluja, joten noin puoli vuotta tulisi lisätä tähän paluusta kuluneeseen aikaan, jotta se pitäisi täysin paikkansa myös haastattelujankohdanta.

2*) Tässä on ilmoitettu lapsen nykyinen koulu/luokka lapsen oman ilmoituksen mukaan.

kaksi oli 12-vuotiasta ja kaksi 15-vuotiasta. Haastatelluista lapsista käytetään pseudonyymejä.

Yhtä lasta lukuun ottamatta lapset asuivat ydinperheessä. Haastateltujen lasten sisarusten määrä vaihteli. Puolella lapsista oli kaksi sisarusta, yhden ja kolmen sisaruksen perheissä asui kussakin yksi haastateltu lapsi ja kahdella lapsista ei ollut lainkaan sisarusia.

Haastatteluaineiston IPA-analyysin tulokset esitetään luvussa 7 siten, että keskiössä on IPA-menetelmän yleisen käytännön mukaan yhden lapsen kokemus (Smith 1999). Esittelen jokaisen kokemuksen ulottuvuuden yhteydessä tarkemmin yhden lapsen kokemusta, jolla kyseinen ulottuvuus on korostunut siirtymäkokemuksessa. Tunneulottuvuudessa keskiössä ovat Ellin kokemukset, toiminnan osalta Simon kokemukset ja identiteetin tarkastelussa Matildan kokemukset. Käytän luvussa 7 kyseisen lapsen lainausten edessä numerointia erottamassa visuaalisesti nämä lainaukset. Tulosluvun alaotsikot ovat lainauksia kulloinkin tarkastelun ytimen muodostavasta lapsen haastattelusta. Tätä yhden lapsen kokemuksen kautta aukeavaa kuvaa nyanssoidaan muiden lasten kokemuksilla. Kaikki haastatellut lapset ovat mukana tuloslukuissa haastattelulainauksensa välityksellä.

Haastatteluaineiston käsittely ja analyysi

Haastatteluissa tallennetut digitaaliset äänitiedostot siirrettiin nauhurilta tietokoneelle, josta niitä kuunneltiin Windows Media Playerin avulla. Kuuntelin kunkin haastattelun useita kertoja läpi kokonaiskuvan saamiseksi ennen litteroinnin aloittamista. Kirjasin muistiinpanoihin kunkin lapsen kohdalle keskeisimmät haastattelusta nousevat asiat ja sen lisäksi laadin kunkin lapsen PowerPointioihin eli jokaiseen haastattelun teemaan yhteenvedon haastattelussa esiin nousseista asioista.

Litterointivaiheessa kuuntelin haastattelutiedostot useita kertoja ja litteroinnin yhteydessä tarkastin huolellisesti, että litteroitu teksti vastaa lasten puhetta. Tein litteroinnin sanojen tarkkuudella, sillä IPA-tutkimuksessa litteroinnissa keskitytään sanalliseen tasoon (ks. Payne 2004, 136). Luvussa 7 esitetyissä haastattelun lainauksissa on muutamia erikoismerkintöjä, jotka lukijan on hyvä tietää: Kolme pistettä tarkoittaa keskenjäänyttä lausetta. Sulkeilla merkittiin haastattelijalitteroijan huomautukset. Viiva tarkoittaa kyseisestä kohdasta puuttuvaa tekstiä. (vrt. Smith ym. 2009, 119.) Litteroitu aineisto oli laajuudeltaan 98 sivua (fontti 12, riviväli1).

Litteroitua haastatteluaineistoa muokattiin erittäin kevyesti seuraavilla tavoilla: Luettavuuden parantamiseksi keskenjääneet sanat sekä tarpeettomat täytesanat (esim. ”niinku”, ”tota”) poistettiin. Lisäksi lasten anonymitietin turvaa-

miseksi poistettiin erisnimet. Tekstiin haluttiin jättää näkyville lasten mahdolliset kielivirheet, sillä niiden kautta saadaan tietoa lapsen suomen kielen taidoista sekä muutoinkin mielenkiintoista taustatietoa lapsen ulkomailla asumiskokemuksesta. Kieli ei kuitenkaan ollut haastattelun tarkastelun keskiössä.

Haastatteluaineiston tarkastelua ohjasi tutkimuksen monimetodinen lähestymistapa (ks. luku 4.1). Lasten kokemusten selville saamiseen valittu menetelmä, tulkitseva fenomenologinen analyysi, oli siten tässä tutkimuksessa alisteinen suhteessa tutkimuksen päämenetelmään, tutkimusmenetelmien yhdistämiseen. Tutkimuksen tavoitteena oli verrata vanhempien kyselyaineiston sopeutumisesta kertovia tietoja haastattelusta nouseviin tuloksiin eli lasten omiin kokemuksiin. Jotta tämä tarkastelu olisi mahdollista, lasten kokemukset jaoteltiin teoreettisesti etukäteen sopeutumiskäsitettä vastaavasti kolmeen osaan: tunteet, toiminta ja identiteetti. Kävin litteroidun haastatteluaineiston tarkasti läpi koodaten väreillä kunkin lapsen haastattelulitterointiin kaikki ne kohdat, jotka keskittyivät tunteisiin, toimintaan tai identiteettiin. Ilman väriä jäivät ne haastattelukohtat, jotka eivät kohdistuneet mihinkään edellä mainituista kokemuksen ulottuvuuksista. Tätä ”väritöntä” aineistoa oli hyvin vähän: joissakin haastatteluissa ainoastaan muutama rivi haastattelun alussa. Tämä ei sinänsä ollut yllätys, sillä haastattelu oli suunniteltu siten, että se keskittyi näihin kolmeen kokemuksen ulottuvuuteen. Kokemuksen ulottuvuuksien ulkopuolinen aineisto jätettiin tarkemmin analysoimatta. IPA-tutkimuksessa voidaan jättää tietyt teemat tarkemmasta analyysistä pois esimerkiksi siitä syystä, että ne eivät sovi keskeiseen teemarakenteeseen tai siksi, että niiden todistusvoima on vähäinen (Smith & Eatough 2006, 335).

Haastatteluaineiston laadullinen analyysi

Haastatteluaineiston analyysin tein IPA-menetelmän eli tulkitsevan fenomenologisen analyysin avulla. Tutkimuksessa haastattelun teorialähtöinen tai pikemmin teoriasidonnainen suunnitteluvaihe pitkälti määräsi sen, mitä aineisto sisälsi. Tästä syystä tavanomainen IPA-analyysin eteneminen, jossa ensin yksittäisistä teemoista kootaan suurempia kokonaisuuksia hakemalla teemojen välisiä kytköksiä (Smith ym. 2009), ei ollut tässä tutkimuskontekstissa järkevä (ks. Brocki & Wearden 2006, 91). Jo aiemmin kävi ilmi, että ei ole olemassa yhtä ainoa oikeaa tapaa tehdä IPA-tutkimusta. Tein yleisesti käytettyyn IPA-analyysin etenemiseen samanlaisen muunnoksen kuin IPA-tutkijat Senior, Smith, Michie ja Marteau (2002) olivat tehneet omassa tutkimuksessaan. He jaottelivat ensin litteroidun tekstin laajoihin aihepiireihin, joita tarkemmin analysoimalla he päätyivät yksityiskohtaisempiin teemoihin. Käytin tätä IPA-analyysin muunnosta haastatteluaineistoni analyysin pohjana: jaoin lasten kokemukset haastattelurungon mukaisesti kolmeen ulottuvuuteen: tunteisiin, toimintaan ja identiteettiin. Analyysini kohdistui näiden kolmen kokemuksen

ulottuvuuden teemoihin. Analyysi oli luonteeltaan deduktiivinen, sillä analyysi eteni yleisestä kohti yksityiskohtia.

Tämän yleisen tason aineiston koodauksen jälkeen perehdyin tarkemmin aineistoon ja jaottelin sen yksittäisiin teemoihin (taulukko 15). Tämän jälkeen yksittäisistä teemoista etsittiin niiden välisiä kytköksiä.

Taulukko 15. Haastatteluaineiston pääteemat

Kokemuksen ulottuvuus	Teemat
1 Tunne	1.1 Ikävän tunne <ul style="list-style-type: none"> • Vertaissuhteisiin liittyvä ikävä • Sukulaissuhteisiin liittyvä ikävä • Tunteiden ambivalenttisuus
	1.2 Koti tilana ja tunteena 1*) <ul style="list-style-type: none"> • Kodin tunne • Fyysisen tilan yksityiskohtiin kiinnittyminen • Ulkomailta asuminen matkailuna
2 Toiminta	2.1 Puisto merkityksellisenä paikkana ulkomailta asuttaessa <ul style="list-style-type: none"> • Koulun piha merkityksellisenä paikkana
	2.2 Aktiivinen toimijuus <ul style="list-style-type: none"> • Lapsen aktiivinen toimijuus • Harrastaminen • Tietokoneen vähäinen rooli lapsen toiminnassa • Äidin aktiivinen toimijuus
3 Identiteetti	3.1 Identiteetin kiinnittyminen kieleen <ul style="list-style-type: none"> • Identiteetin kiinnittyminen mediaan • Oma identiteetti käsitteellisesti piilossa
	3.2 Vertaissuhteet identiteetin näkökulmasta <ul style="list-style-type: none"> • Vertaissuhteet paikallisiin lapsiin 2*) • Erilaisuuden kokemus

1*) Kaikissa kolmessa ulottuvuudessa jälkimmäinen pääteemoista (1.2, 2.2 ja 3.2) on muodostettu yhdistämällä alateemat ja käyttämällä pääteeman nimenä käsitettä, joka kuvaa alateemoja. Nämä kolme pääteemaa eivät siten ole löydettävissä tässä muodossa liitteessä 11.

2*) Muutamia teemoista, kuten vertaissuhteet paikallisiin lapsiin, koti tilana tai erilaisuuden kokemus, voitaisiin määritellä myös toisen ulottuvuuden alle kuuluvaksi (identiteetti->toiminta; tunne->toiminta; identiteetti->tunne). Näissä tapauksissa olen valinnut ulottuvuudeksi sen, joka kuvaa kyseistä teemaa keskeisimmin

Järjestin kaikki löytämäni teemat IPA-analyysin³⁶ periaatteiden mukaisesti aiheiden läheisyyden mukaan klusteroituihin teemalistoihin. Haastatteluaineiston klusteroidut teemalistat analyysiesimerkkeineen ovat ulottuvuuksittain liitteessä 10, jossa on kaikki löydetty teemat.

Tässä vaiheessa analyysissä oli mukana haastateltujen lasten lukumäärä siksi, että IPA-menetelmässä teemojen mukaan ottaminen perustuu sen yleisyyteen tutkittavien joukossa (Smith ym. 2009, 106–107). Otin tulosten esittämiseen mukaan ne pääteemat, jotka löytyivät yli puolesta ($n > 4$) lasten haastatteluista (vrt. Smith ym. 2009, 107). Kuten edellä kävi ilmi, IPA-tutkimuksessa voidaan jättää tietyt teemat tarkemman analyysin ulkopuolelle siksi, että niiden todistusvoima on vähäinen. Taulukossa 15 olevat teemat valittiin haastatteluaineiston pääteemoiksi, jotka esitetään tulosluvussa 7 sillä perusteella, että ne olivat yhteisiä haastateltujen lasten enemmistölle (ks. tarkemmin liite 11) ja siten kuvaavat lasten yleisen ekspatriaattikokemuksen rakentumista.

Analyysissä haluttiin jäädä kolmen ulottuvuuden tasolle, jotta haastattelun tulokset olisivat verrattavissa vanhempien kyselyaineiston tuloksiin. Näin saatiin lasten yleinen kokemus esiin tunteiden, toiminnan ja identiteetin ulottuvuuksista. Jokaisen esitellyn teeman yhteydessä käsitellään aiempaa tutkimustietoa teemaan liittyen (vrt. Smith & Osborn 2008, 76).

4.4 Tutkimuksen toteutuksen eettisyyden ja luotettavuuden tarkastelu

Tässä viimeisessä tutkimusmetodologisessa alaluvussa tarkastellaan kriittisesti tutkimuksen toteuttamista eettisyyden ja tutkimusmenetelmien luotettavuuden näkökulmasta. Tutkimuksen toteutuksen eettisyyden arvioinnin jälkeen siirrytään tutkimusmenetelmien luotettavuuden arviointiin. Eettisyys ja luotettavuus eivät kuitenkaan ole käsitteinä täysin erillisiä, vaan kytkeytyvät toisiinsa monin tavoin (ks. Kuula 2006). Käytännön syistä tässä luvussa keskitytään tämän tutkimuksen näkökulmasta ainoastaan tärkeimpiin eettisyyteen ja luotettavuuteen keskittyviin seikkoihin tutkimuksen empiirisessä toteutuksessa (vrt. Smith ym. 2009, 184). Luotettavuutta käydään läpi erikseen määrällisen ja laadullisen tutkimusaineiston näkökulmasta. Tutkimusprosessin luotettavuutta tarkastellaan kootusti pohdintaluvussa (luku 8.).

³⁶ IPA-menetelmä on lähellä temaattista sisällönanalyysiä. IPA-analyysin vahvuutena suhteessa temaattiseen analyysiin pidetään sitä, että IPA-menetelmä on sofistikoitumpi, brändätty ja epistemologisesti määritelty, kun taas temaattista analyysiä pidetään heikosti määriteltynä ja arvostettuna, vaikkakin laajasti käytettynä menetelmänä. (Braun & Clarke 2006.)

Tutkimuksen toteutuksen eettisyys

Tutkimuksen yhtenä tavoitteena oli tuottaa tietoa ekspatriaattiperheiden lasten siirtymistä, jotta heitä voitaisiin paremmin tukea. Praktisen tavoitteen kautta tämän tutkimuksen tekeminen voidaan jo sinänsä nähdä eettiseksi teoksi (ks. Vehkalahti, Rutanen, Lagström & Pösö 2010, 21; Tuomi & Sarajärvi 2006, 126). Näen eettisen arvioinnin tärkeänä kaikessa tutkimuksessa, mutta käytännön syistä keskityn eettisyyden arvioinnissa tarkemmin lasten tutkimuksen eli haastattelututkimuksen (ks. Hirsjärvi & Hurme 2010, 19–20) osuuteen. Haastattelututkimuksessa eettiset ongelmat nähdään monitahoisina (Hirsjärvi & Hurme 2010, 19–20). Lisäksi lasten haastattelu tekee haastattelututkimuksesta erityisen – erilaisen kuin aikuisten haastattelusta (Punch 2002; Helavirta 2007).

Lapsen ja tutkijan välisen suhteen rakentaminen on ongelmallinen, sillä jo lähtökohtaisesti tutkittavan ja tutkijan välinen suhde on epätasapainoinen. Se, että tutkittava on lapsi, tuo tutkimustilanteeseen lisäksi aikuinen-lapsisuhteeseen sisäänkirjoitetun valtajännitteen. (Einarsdóttir 2007.) Haastattelututkimuksessa pyrin vähentämään tätä valtajännitettä valitsemalla haastattelupaikaksi ”lapsen tilan” (vrt. Einarsdóttir 2007, 204). Jätin myös pääosin kertomatta oman opettajataustani, ettei tämä tieto osaltaan vahvistaisi tutkijan asemaa lisäämällä tilanteeseen institutionaalisen valtasuhteen painolastia. Pyrin heti tapaamisen alussa tasaveroiseen vuorovaikutukseen yhteisellä toiminnalla, lapselle merkityksellisten esineiden kuvaamisen avulla. Osaltaan myös tietokoneen läsnäololla pyrin helpottamaan vuorovaikutusta haastattelutilanteessa.

Valtasuhteeseen kiinnittyi se, millä tavalla tutkija toi esiin lasten oikeudet suhteessa tutkimukseen. Valtasuhteen tasapainottamisen lisäksi ekspatriaattiperheiden lasten haastattelussa toinen keskeinen tutkimuseettinen asia oli siten lasten itsemäärämisoikeuden tuominen selkeästi esiin. Haastattelussa lapsen itsemäärämisoikeuteen kuului lapsen mahdollisuus jättää vastaamatta tiettyyn kysymykseen tai keskeyttää tutkimus missä vaiheessa tahansa (vrt. Gallagher 2009, 15–16). Kerroin suullisesti lapselle ennen haastattelua hänen oikeuksistaan. Kertasin vielä tärkeimmät asiat haastattelun alussa.

Lasten anonymiteetin turvaaminen (ks. Einarsdóttir 2007, 206) on erityisesti tässä haastatteluaineiston keräämisessä keskeistä, sillä haastateltavat ovat lapsia, jotka kuuluivat pieneen ryhmään ja he kertoivat osin arkaluontoisia asioita. Se, että haastatteluaineiston tutkimuskaupunki kerrottiin avoimesti, voi olla riski lasten tunnistettavuuden kannalta. Toisaalta jos tutkija ei olisi tätä tietoa julkistanut, lukija olisi voinut silti päätellä, että kyse on Turun kaupungista lasten käyttämän murteen sekä myös tutkijan kotiyliopiston perusteella.

Anonymisoinnilla pyrittiin siihen, ettei ulkopuolinen pysty haastatteluaineistosta yksiselitteisesti päättelemään, keitä yksittäisiä henkilöitä haastatellut lapset ovat (ks. Kuula 2006, 112). Erisnimien anonymisoinnissa peitenimi eli pseudo-

nyymi on parempi vaihtoehto kuin nimen poistaminen kokonaisuudessaan tai sen korvaaminen kirjainmerkillä (Kuula 2006, 215). Itsemäärämisoikeus yhdistettiin sikäli yksityisyyden turvaamiseen, että lapset saivat esittää mielipiteensä omasta peitenimestään (vrt. Gallagher 2009, 20; Kuula 2006, 216). Jokainen haastateltava lapsi antoi suullisen hyväksynnän pseudonyymilleen haastattelutilanteen yhteydessä. Tutkijalle välittyi tunne siitä, että lapset pitivät sekä ”salanimistään” että siitä, että heiltä kysyttiin mielipidettä sen suhteen. Lasten etunimien peitenimiksi muuttamisen lisäksi lasten taustatiedot luokiteltiin kategorioittain tunnistamattomuuden turvaamiseksi. (ks. Kuula 2006, 214.)

Tutkimusmenetelmien luotettavuus

Menetelmien yhdistämiseen perustuvalla tutkimuksella ei ole olemassa tarkkoja luotettavuuskriteereitä (Sale & Brazil 2004) tai ainakin ne ovat vielä kehittyviä (Onwuegbuzie & Johnson 2006). Tarkastelen siksi tutkimuksen luotettavuutta erikseen kvantitatiivisen tutkimuksen ja kvalitatiivisen tutkimuksen näkökulmista (vrt. Onwuegbuzie & Johnson 2006, 49).

Tutkimusmenetelmällinen luotettavuus määrällisestä näkökulmasta

Kyselytutkimus toteutettiin tässä tutkimuksessa sähköisessä muodossa. Internetkyselyihin on suhtauduttu tieteen parissa epäluuloisesti erityisesti tiedon luotettavuuteen kohdistuneiden epäilyjen vuoksi (Gosling, Vazire, Srivastava & John 2004, 93–94). Goslingin ja muiden (2004, 95, 101–102) mukaan internetkyselyn tulokset ovat konsistentteja perinteisillä menetelmillä saatujen tutkimustulosten kanssa (ks. myös Ritter, Lorig, Laurent & Matthews 2004; Denscombe 2006; van de Looij-Jansen & de Wilde 2008). Sähköinen kysely ei sinänsä sisällä enemmän riskejä kuin muulla tavalla toteutettu tutkimus, mutta riskien luonne voi olla erilainen (Kraut ym. 2004, 108). Internetkyselyn luotettavuus – niin kuin minkä tutkimuksen tahansa – riippuu siitä, miksi ja miten tutkimus on tehty (Eysenbach 2004).

Kyselyssä käytettiin sovelluksia useista mittareista. Mittareiden alakohdistusta muodostettiin useita summamuuttujia, joita pidetään reliaabelimpina kuin alkuperäisiä muuttujia (Nummenmaa 2009, 379). Summamuuttujien sisäistä yhtenevyyttä arvioitiin Cronbachin alfakertointen avulla (ks. Nummenmaa 2009, 356–357), jotka vaihtelivat lukualueella 0,62–0,97 (ks. luvut 5 ja 6). Tutkimuksen kaikkia summamuuttujia voidaan pitää riittävän reliaabileina, koska Cronbachin alfa-arvot olivat yli 0,6 (vrt. myös alkuperäisten mittareiden alfa-arvot luvussa 4.2).

Kyselyssä käytettiin suomenkielisiä versioita mittareista. Mittareiden validiteettitarkasteluun³⁷ sisältyy tässä tutkimuksessa relibilibiteettitarkastelun lisäksi mittareiden käännoistyön laatu. Mittareiden käännoosprosessi on kuvattu yksityiskohtaisesti liitteessä 3. Tämän kyselyn mittareiden sopeuttamisessa läpikäytiin neljä vaihetta, jotka olivat käännoosvaihe, synteosivaihe, takaisinkäännoosvaihe sekä esitestaaminen eli pilotointi (vrt. Beaton ym. 2000, 3187). Ensin kaksi eri ihmistä käänsi tutkimuksessa käytettävät mittarit suomeksi (käännoosvaihe) ja näiden versioiden perusteella muodostettiin yhteinen käännoosversio (synteosivaihe). Tämä yhteinen versio käännettiin uudestaan englanniksi (takaisinkäännoosvaihe) ja tätä uutta käännoosversiota verrattiin alkuperäiseen englanninkieliseen mittariin. Käännooksen jälkeen mittarit esitestattiin käytännössä. Mittarin kääntämisen yhteydessä käytetään käsitettä kulttuurienvälinen sopeutuminen (Beaton ym. 2000; Guillemin, Bombardier & Beaton 1993). Tässä yhteydessä sopeutumiskäsite korostaa sitä, että on oleellista nähdä mittarin kääntämisprosessi, ei vain kielellisenä käännoosyönä, vaan myös kulttuurinäkökulmasta kulttuurierojen huomioimisena. Ainoastaan CRPR-mittari ei läpikäynyt edellä kuvattua kääntämisprosessia, koska se otettiin mukaan aivan kyselyn suunnittelun loppuvaiheessa. Tutkija käänsi sen alakohdat itse.

Tutkija pohti jokaista alakohdtaa valitessaan sitä, kuinka hyvin se sopii suomalaisessa kulttuurissa kasvaneiden ekspatriaattien kyselylomakkeeseen. Kulttuuri-kytkökset eivät olleet yksinkertaisia, sillä kyse ei ollut ainoastaan amerikkalaisen mittarin soveltamisesta suomalaisen kulttuuriin. Ekspatriaattien tilanne piti ottaa huomioon sekä sen monikulttuurisuuden että ainutlaatuisuuden näkökulmista. Esimerkiksi amerikkalaisten mittareiden sosiaalista tukea mittaavat kirkkoon ja uskonnolliseen elämään liittyvät useat alakohdat tutkija olisi sivuuttanut, jos kyse olisi ollut "vain" suomalaisesta tutkimusjoukosta. Ulkomailla suomalainen kirkko, kuten Merimieskirkko, voi kuitenkin olla oleellinen sosiaalisen tuen järjestäjä myös niiden perheiden elämässä, jotka eivät Suomessa ole juuri kirkon toimintaan osallistuneet.

Mittarin kääntämisessä ja kulttuurierojen huomioimisessa on tarkasteltava alakohdten lisäksi myös kyselyn ohjeiden antoa sekä vastausvaihtoehtoja (Beaton ym. 2000, 3186). Tutkija muokkasi mittareiden ohjeiden antoa muun muassa lyhentämällä ohjeita. Kolmen mittarin (ZSDS, SCAS ja *Acculturation Index*) vastausvaihtoehdot kävivät saman eteenpäin-taaksepäin-kääntämisprosessin läpi kuin mittareiden alakohdatkin.

Kyselylomakkeen luotettavuutta arvioitaessa on otettava myös huomioon myös se, että kyselyssä käytettiin useita erilaisia mittareita. Mittareiden Likert-

---

³⁷ Mittarin validiteetissä keskiössä on se, sisältävätkö mittaustulokset paljon informaatiota mitattavasta käsitteestä (Nummenmaa 2009, 361), toisin sanoen, mittaako mittari todella sitä, mitä sen pitäisi mitata.

asteikot eivät olleet identtiset (ks. luku 4.2). Tutkija pitäytyi mittareiden alkuperäisissä asteikoissa, sillä niihin kajoaminen olisi muuttanut alkuperäisen mittarin olemusta olennaisesti. Pitäytyminen alkuperäisissä asteikoissa aiheutti sen, että kyselyn vastausvaihtoehdot osin vaihtelivat. Yksittäisissä tapauksissa myös mittarin suunta vaihtui. Kaksi vastaajaa antoi avoimen kysymyksen vastauksessaan palautetta kysymysten vastausvaihtoehtojen suunnan muutoksesta. Vastausvaihtoehtojen suunnan vaihtuessa kyselyyn oli merkitty huomautus siitä. Asteikon vaihtelun vuoksi yksittäinen vastaaja voi kuitenkin kokea kyselyyn vastaamisen hankalaksi. Muutoin tutkimuksen kyselyn kysymykset ja eteneminen pyrittiin laatimaan mahdollisimman helppokäyttöiseksi ja -täyttöiseksi. Vanhempien vastauksissa oli mainintoja (n = 5) kysymysten selkeydestä.

Tutkimuksen kyselylomaketta voidaan pitää pitkänä. Kyselyn pituuden on esitetty vaikuttavan sekä vastaamisaktiivisuuteen että vastattujen kysymysten määrään (Pealer, Weiler, Pigg, Miller & Dorman 2001, 555). Kyselyn pituutta arvioidessa on pidettävä mielessä, että suinkaan kaikki vastaajat eivät vastanneet kaikkiin neljään (perhe, lapsi A, lapsi B, lapsi C) osaan. Suurimmalla osalla perheistä (ks. luku 4.2: suhteelliset osuudet) oli joko yksi tutkimusjoukkoon kuuluva lapsi tai kaksi lasta, jolloin nämä perheet vastasivat puoleen tai $\frac{3}{4}$:aan kysymysoista. Ainoastaan 12 prosenttia vastaajista vastasi kaikkien neljän osan kysymyksiin. Tämän lisäksi on muistettava, että lomakkeeseen suunnitellut hypyt pienensivät kunkin vastaajan kysymysten määrää. Näistä huolimatta kyselyn pituutta ei voida jättää huomiotta. Avointen kysymysten vastauksissa suurin kritiikki kohdistui odotetusti kyselyn pituuteen (23 mainintaa) ja sen vaatimaan aikaan (7 mainintaa).

Kyselyn pituudesta huolimatta vanhemmat vastasivat tunnollisesti sekä kyselyyn yleensä että yksittäisiin kysymyksiin. Vaikka kyselyn pituudella lienee oma merkityksensä vastaamisaktiivisuuden kannalta, Pealerin ja muiden (2001) tutkimustuloksista ilmeni, että vastaamisaktiivisuuteen vaikuttaa enemmän kyselyn sisällön kiinnostavuus ja sen täyttämisen helppous kuin kyselyn pituus. Vanhemmat kokivat tämän tutkimuksen tekemisen erittäin tärkeäksi, mikä kävi ilmi erityisesti kyselyn lopussa olleista avointen kysymysten vastauksista. Määrällisesti selkeästi eniten (n = 38) näissä vastauksissa korostettiin tutkimusaiheen tärkeyttä. Tässä yksi näistä avoimista vastauksista (ks. myös kirjan aloittava sitaatti):

Erittäin hienoa, että olet tarttunut tällaiseen arvokkaaseen tutkimusaiheeseen. Toivon todella, että tutkimuksesi johtaa toimenpiteisiin, jotka helpottavat erityisesti lasten sopeutumista. Tällä hetkellä mitään apua sopeutumiseen ei ole tyrkyllä.(V17)

Lisäksi avointen kysymysten vastauksissa oli useita kommentteja (n = 15), joissa tahdottiin kuulla tutkimuksen tuloksista sen valmistuttua, mikä osaltaan myös kertoi siitä, että vanhemmat pitivät tutkimusta ja tutkimuskysymyksiä heille

merkityksellisenä (vrt. Oksanen 2006, 42). Tutkijalle lähetettiin vastausten joukossa myös runsaasti ($n = 26$) toivotuksia, joiden tarkoitus oli innostaa tutkijaa etenemään tutkimusprosessissaan.

Avointen kysymysten vastauksissa kyselyn kysymyksiä pidettiin monipuolisina ja kattavina³⁸ ($n = 6$). Survey-tutkimuksen kaavamaisuus vaikeutti joissakin tilanteissa ekspatriaattivanhempien vastaamista, koska heidän tilanteensa olivat hyvin moninaisia. Kyselyssä oli otettu huomioon se, että lapsi oli asunut ulkomailla useita kertoja ja ollut muuttojen aikaan alle kouluikäinen. Mutta mahdollisuutta, että lapsi on muuttanut ulkomaille suoraan edellisestä ulkomaisesta asuinpaikasta, ei tutkija ollut etukäteen osannut ottaa huomioon kysymyksiä laatiessaan. Vanhempien vastauksista pystyi päättelemään, että näiden lasten lukumäärä oli kuitenkin vähäinen.

Kyselyn sisällön validiteetissa keskeistä on, että käsitteet ovat teorian mukaiset (Metsämuuronen 2009, 126). Teoreettisen ja operationaalisen määritelmän yhtäpitävyyden takaamiseksi ekspatriaattiperheiden voimavaroja ja lasten sopeutumista selvitettiin mittareilla, jotka kytkeytyivät yhtäältä mccubbinilaiseen perhesysteemiseen teoriaan ja toisaalta wardilaiseen sopeutumisnäkemykseen. Näin varmistettiin se, että teoreettisten käsitteiden operationalisointi perustui tutkimuksessa käytettyihin teorioihin.

Kyselyaineiston analyysivaiheen suurin epävarmuus aiheutuu monitestauserongelmasta. Näin ollen tuloslukujen viisi ja kuusi tuloksiin on monin paikoin suhtauduttava varauksellisesti. Tähän tutkimusmetodologisesti arveluttavaan ratkaisuun päädyttiin ensinnäkin siksi, että tutkimuksen pyrkimyksenä oli tehdä laaja kartoitus taustatekijöistä, jotka ovat linkittyneinä ekspatriaattiperheiden lasten sopeutumiseen. Tämä tutkimus on pyrkinyt luomaan rikasta kuvailevaa tietoa ekspatriaattiperheiden sekä erityisesti niiden lasten kulttuurisista siirtymistä. Tutkimuksessa ei käytetty vaativampia analyysimenetelmiä, esimerkiksi rakenneyhtälömallinnusta, erityisesti siitä syystä, että jaan Chirkovin³⁹ (2009) näkemyksen, että vasta monipuolisen kuvailevan tiedon jälkeen on järkevää pyrkiä luomaan teoreettista mallia ilmiöstä. Monimutkaisempien mallien käytölle ei nähty tarvetta osittain siksi, että tutkimuksen kysymykset ovat luonteeltaan

---

³⁸ Kysymysten ja käytettävien käsitteiden kattavuus liittyy sisältövaliditeettiin (Metsämuuronen 2009, 126).

³⁹ Chirkov (2009) kritisoi sitä, että suurin osa ”kovasta” akkulturaatiotutkimuksista perustuu hypoteesien testaamiseen ja aiempien tutkimusten yleistysten vahvistamiseen. Tutkimuksen kuvailevan vaiheen ohittamisella on pyritty osoittamaan, että akkulturaatiotutkimuksessa oltaisiin jo niin ”pitkällä”, että konfirmatoristen ja vastaavien tilastollisten analyysimenetelmien käyttö olisi perusteltua. Hän korostaa, että ennen tätä vaihetta tulisi kuitenkin keskittyä kuvailevien tutkimusten tekemiseen tutkien erilaisia maahanmuuttajaryhmien kokemuksia erilaisissa konteksteissa, mikä on ollut tämän tutkimuksen tavoite.

enemmän kuvailevia kuin selittäviä. Tässä tutkimuksessa tavoitteena oli tuoda laajasta kyselylomakeaineistosta esiin tekijöitä, joiden mahdollisia vaikutusmekanismeja voidaan tarkentaa jatkotutkimuksissa. Osaltaan kyselyaineiston analyysien valintaan vaikutti lisäksi se, että tutkimus toteutetaan kokonaisuudessaan tutkimusmetodologiaa integroiden.

Kyselyaineiston validiteettia heikentää se, että osa ekspatriaattiperheiden lasten "sopeutumisongelmista" ei oletettavasti liity ulkomaille muuttoon tai paluumuuttoon. Taustalla voivat olla muun muassa lapsen kehitysvaiheeseen liittyvät syyt, kuten murrosikä, tai perhetilanteeseen muutoin liittyvät syyt, kuten perheenjäsenen sairaus. Näihin "muihin syihin" olisi päästy tutkimuksessa kiinni käyttämällä kontrolliryhmää. Kyselyaineistossa sekä lasten lukumäärä (N = 333) että lasten sosiodemografisten taustamuuttujien hajonta oli suuri. Lapset olivat hyvin eri-ikäisiä ja he kävivät erityyppisiä kouluja kahdeksassa eri kaupungissa. Verrokkien etsiminen kyselyaineiston lapsille olisi ollut erittäin työlästä, minkä vuoksi kontrolliryhmän käytöstä tutkimuksessa luovuttiin.

Kyselyaineiston yleistettävyyden, joka sisältyy tutkimuksen ulkoiseen validiteettiin, ei ole täysin vailla ongelmia. Henkilökohtaisten kontaktien kautta tiedän, että kaikki tutkimusjoukkoon kuuluneet lapset eivät saaneet opettajaltaan kutsua osallistua tutkimukseeni. Se, johtuiko tämä puute siitä, että opettajat eivät tienneet kyseisen oppilaansa ulkomailta asumisesta, olisi ollut tarpeellinen tieto. Jos ajatellaan valikoitumista siitä perinteisestä näkökulmasta, valikoituivatko aineistoon perheet, joilla oli erityisen paljon tai vähän ongelmia, ei varmaa vastausta ole saatavilla. Eräs perhe kieltäytyi tutkimuksesta vedoten siihen, ettei heillä ollut mitään ongelmia. Tämä antaisi viitteitä siitä, ettei aineiston ulkopuolelle jääneillä perheillä ja lapsilla olisi ollut sen enempää sopeutumisvaikeuksia kuin aineiston perheillä. Yleistettävyyttä heikentää lisäksi se, ettei Helsingin kaupunki myöntänyt tutkimukselleni tutkimuslupaa (liite 4) ja siten tämän Suomen suurimman kaupungin puuttuminen aineistosta heikentää osaltaan tulosten yleistettävyyttä. Kyselyaineistossa oli suurlähetystöjen sekä Euroopan unionin työntekijöitä kohtalaisen vähän⁴⁰ ja on mahdollista, että nämä työntekijäryhmät ovat aineistossa aliedustettuina juuri Helsingin puuttumisen vuoksi.

Varsinaista katoanalyysiä ei tämän tutkimuksen yhteydessä voitu tehdä, sillä ekspatriaattiperheistä tai lapsista ei ole tiettävästi tilastotietoja, johon tämän tutkimuksen otosta olisi voitu verrata. Näistä puutteista huolimatta kyselyaineiston tulosten yleistettävyyttä voidaan pitää pääosin hyvänä. Kyselytutkimuksen aineisto kerättiin laajasti kahdeksasta eri kaupungista, joiden kaikki kouluyksiköt sisällytettiin otokseen. Otoksen kattavuutta, kyselyn vastausprosenttia sekä tut-

⁴⁰ Lisäksi aineistossa oli vähän lähetystyöntekijöitä. Esitellessäni näitä tuloksia kirkon seminaarissa osallistujat arvelivat, että tähän voi olla syynä se, että monet lähetysperheet palaavat Suomeen vasta lasten lukiovaiheessa ja siten peruskouluista kootussa aineistossa heidän osuutensa on vähäinen.

kimuskaupunkien osuutta on selvitetty edellä luvussa 4.2 tavoitteena aineiston edustavuuden ja tulosten yleistettävyyden arvioinnin helpottaminen. Lisäksi aineiston edustavuuteen sisältyy myös aineiston sosiodemografisen edustavuuden tarkastelu, jota käytiin myös läpi luvussa 4.2. Vertaamalla otosta aiempiin suomalaisexpatriatteja käsitteiden tutkimusten aineistoihin (ks. luku 4.2) saadaan tietoa tämän kyselyaineiston edustavuudesta. Vaikka aiempien expatriattitutkimusten ja tämän tutkimuksen kyselyaineiston vertaaminen ei ole kaikin osin yksinkertaista, tämän tutkimuksen otos näyttäisi kuitenkin pääosin olevan sosiodemografisilta tekijöiltään samankaltainen kuin suomalaisexpatriatteja käsitteiden aiempien tutkimusten aineistot.

Tutkimusmenetelmällinen luotettavuus laadullisesta näkökulmasta

Pitäydyn luotettavuuden käsitteessä⁴¹ myös laadullisen aineistoni osalta. Toimin näin ensinnäkin siksi, että kvalitatiivinen lähestymistapa ei ollut tutkimuksekseni ainoa lähestymistapa. Kvantitatiivisen aineiston osalta luotettavuus-käsite on täysin vakiintunut ja laajensin sen käyttöä myös kvalitatiivisen aineiston tarkasteluun, koska halusin käyttää mahdollisuuksien mukaan yhtenäisiä käsitteitä. Toiseksi yksiselitteisiä luotettavuuden arvioinnin kriteereitä ei ole olemassa laadulliseen tutkimukseen (Tuomi & Sarajärvi 2006, 135), eikä myöskään IPA-tutkimukseen (Smith ym. 2009, 184), vaan kriteerit on määritettävä tutkimuskohteisesti. Pohjaan haastatteluaineiston luotettavuustarkastelun Lincolnin ja Guban (1985) runsaasti käytettyyn neljään käsitteeseen⁴², joista käytän suomenkielisiä käsitteitä varmuus, vahvistettavuus, vastaavuus ja siirrettävyys.

Tutkimuksen varmuutta lisää tutkijan ennakko-oletusten huomioon ottaminen (Eskola & Suoranta 2008, 212). Fenomenologisessa tutkimuksessa tutkijan tulisi olla eksplisiittinen omien käsitystensä suhteen (Denscombe 2007; Kiviranta

⁴¹ Kansainvälisesti laadullisen tutkimuksen luotettavuudesta käytetään käsitettä *trustworthiness* tai *rigor*. Suomeksi käytössä on ollut uskottavuuden käsite. Uskottavuuden käsitettä ei käytetä koko tutkimusalan lävistäen, vaan käsitteet vaihtelevat ja esimerkiksi luotettavuuden käsite on edelleen käytössä myös laadullisessa tutkimuksessa (ks. esim. käytetyt käsitteet Tuomi & Sarajärvi 2006).

⁴² Alkuperäiset käsitteet ovat *dependability*, *confirmability*, *credibility* ja *transferability*. Alkujaan Lincolnin ja Guban (1985, 189, 219) käsitteet muodostettiin korvaamaan kvantitatiivisen tutkimuksen käsitteet reliabiliteetti, objektiivisuus, sisäinen validiteetti ja ulkoinen validiteetti, joten pohjimmiltaan ne rinnastuvat kvantitatiivisen aineiston luotettavuustarkasteluun ja sopivat sikäli hyvin menetelmiä yhdistävän tutkimuksen luotettavuustarkastelussa käytettäväksi.

Suomalaisten tutkimuskäsitteiden vakiintumattomuus on erityisen silmiinpistävää luotettavuuden neljän klassisen alakohdan osalta, joista on käytössä lukuisia eri suomennoksia (ks. Tuomi & Sarajärvi 2006, 134–137). Esimerkiksi *dependability* käännetään usein luotettavuudeksi. Koska käytän luotettavuuden käsitettä raportissa laajemmassa merkityksessä, hylkäsin sen käytön *dependabilityn* suomennoksena.

1995). Lisäksi tutkijan tulee pohtia omaa rooliaan suhteessa tutkittavaan ilmiöön ja tuoda ne eksplisiittisesti esiin (Perttula 1995, 3; Brocki & Wearden 2006, 98–99; Smith & Osborn 2008, 53). TCK-tutkimuksessa tyypillisesti tutkijat ovat yleensä itse TCK-taustaisia. Tutkimuksen kannalta ei ole merkityksetöntä, onko tutkija on tutkittavan ilmiön kannalta ”sisäpiiriläinen” vai sijaitseeko hän täysin tutkittavan ilmiön ulkopuolella. Molemmissa rooleissa on omat etunsa ja haasteensa. Oma suhteeni ekspatriaattiuteen määrittäytyy ulkopuolisen rooliksi, johon on yhdistynyt sisäpiiriläisten tarkkailua. Olin 1990-luvun alussa kesän Yhdysvalloissa suomalaisperheen lasten tukena ennen paluumuuttoa Suomeen. Tämän kokemuksen pohjalta päätin tehdä pro gradu -työni (Kröger 1992) ulkomailla asuneista lapsista. Viimeistään pro gradu -työni toimi porttina ulkomailla asumisen tematiikkaan ja problematiikkaan. Olen tämän jälkeen seurannut ulkomaille muuttaneiden tuttavieni kokemuksia taka-alalta. Vuosien varrella olen kerännyt käytännön elämäkokemusta niin luokanopettajana, äitinä kuin insinöörin vaimonakin, joten pystyn lähestymään tutkimusaiheittani monista tulokulmista. Mielestäni tunnen tutkittavan ilmiön kontekstin riittävän monialaisesti, mutta toisaalta en ole emotionaalisesti liian kiinnittynyt tutkittavaan aiheeseen.

Tutkijan roolin lisäksi se, että tutkimuksen tulkinnoissa pitäydytään kaikkien lasten haastatteluihin tasapuolisesti, heijastuu tutkimuksen varmuuteen. Liitteessä 11 on esillä kaikkien lasten haastatteluissa esiintyneet kaikki teemat. Haastatteluaineiston tulosten esittämisessä luvussa 7 tuon kaikkien kahdeksan haastattelun lapsen äänen kuuluviin haastattelulainauksen avulla.

Ekspatriaattiperheiden lasten haastattelussa on erityispiirteitä, joista nostan keskeisimpinä esiin kysymysten muotoon (ks. Doverborg & Pramling Samuelsson 2007) sekä kielellisiin taitoihin (ks. Punch 2002; Doverborg & Pramling Samuelsson 2000; Helavirta 2007) liittyvät asiat. Ulkomaille muutto ja paluumuutto olivat tutkimusaiheina laajasisältöisiä. Tämän vuoksi pilkoin lasten siirtymäkokemukset pienempiin alakysymyksiin, jotka liittyivät kokemuksen kolmeen ulottuvuuteen. (ks. Doverborg & Pramling Samuelsson 2007, 32.) Tein tarkemmat kysymysten muotoillut haastattelutilanteessa (ks. Smith & Eatough 2006, 331). Pyrin käyttämään käytännön kokemukseni hyväkseni muotoillessani lasten haastattelukysymyksistä mahdollisimman selkeitä ja ymmärrettäviä. Erityisen tärkeää tämä kielellisten asioiden huomiointi oli tämän tutkimusjoukon kohdalla, sillä ekspatriaattiperheiden lasten suomen kielen taidot voivat olla puutteellisemmat kuin ikätovereiden taidot.

Vahvistettavuus tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa perustuu siihen, että tutkimuksen tulkinnot saavat tukea jostakin muualta (Eskola & Suoranta 2008, 212). IPA-menetelmä on nimensä mukaisesti sekä tulkinnallinen että fenomenologinen. Tulkitsijana toimii tutkija, jonka tulkittavina ovat tutkittavan yksilölliset kokemukset. IPA-menetelmässä tulkintaprosessi on kaksoishermeneuttinen: tutkija tulkitsee tutkittavaa, joka tulkitsee kokemustaan (Smith & Osborn 2008,

53). Tähän IPA-menetelmän näkökulman kaksinaisuuteen ovat IPA-menetelmään kriittisesti suhtautuvat tutkijat tarttuneet. Fenomenologisen menetelmän uranuurtajien Giorgin ja Giorgin (2008) mielestä IPA-menetelmä onkin enemmän tulkinnallinen kuin fenomenologinen. IPA-menetelmän tulkinnat kaipaavat tukea. Tulkinnat voivat saada vahvistusta toisista tutkimuksista, jotka ovat tarkastelleet vastaavaa ilmiötä (Eskola & Suoranta 2008, 212). Tutkimustulosten yhteydessä luvussa 7 käyn omien tulkintojeni lisäksi läpi aiempien tutkimusten tuloksia suhteessa tutkimuksen aineistoon.

Tutkimusprosessin mahdollisimman tarkka kuvaus on fenomenologisessa tutkimuksessa tärkeää: mitä paremmin tutkija kuvauksessa onnistuu, sitä luotettavampaa hänen tutkimuksensa on (Wertz 2005; Perttula 1995). Olen pyrkinyt tutkimusprosessin läpinäkyvyyteen kertomalla kaikki keskeiset asiat haastatteluaineiston hankinnasta sekä analyysistä luvussa 4.3. Wertz (2005) pitää lisäksi suositeltavana haastatteluaineiston "raakamateriaalin" esittämistä haastattelualueinauksin. Luvussa 7 on runsaasti lainauksia haastatteluaineistosta.

Vastaavuudella tarkoitetaan sitä, vastaavatko tutkijan tulkinnat tutkittavien käsityksiä (Eskola & Suoranta 2008, 211). Hermeneuttisessa fenomenologiassa tutkittava voidaan ottaa kiinteästi mukaan tiedon rakentamisprosessiin. Tässä tutkimuksessa näin ei kuitenkaan tutkimusraportin tasolla tehty; en luettanut analyysijä haastatelluilla lapsilla. Tätä toimintatapaa perustelen sillä, että vaikka näen tutkittavat lapset oman kokemuksensa asiantuntijoina ja aktiivisina toimijoina, tieteellisen tekstin lukijoina heidän taitonsa eivät vastaa aikuisia tutkittavia. Oletin, että analyysitekstin lukeminen olisi lähinnä hämmentänyt ainakin nuorimpia haastateltaviani ja halusin suojella heitä tältä kokemukselta. Lisäksi perustelen tätä tutkimuksen "puutetta" sillä, että vaikka joissakin IPA-tutkimuksissa tutkittavat ovat antaneet palautetta tutkijan alustaviin tulkintoihin (Brocki & Wearden 2006, 98), IPA-tutkimuksen "käsikirjoissa" ei tätä tutkittavien osallistumisesta tulkintaan oteta esiin.

Laadullisen tutkimuksen yleistettävyyden yhteydessä käytetään käsitettä siirrettävyys, jolla tarkoitetaan kahta tapaa ajatella yleistämisestä: teoreettisten käsitteiden yleistämistä sekä tutkimuksen havaintojen soveltumista toiseen tapaukseen, toiseen kontekstiin (Eskola & Suoranta 2008, 68). Haastatteluaineisto kerättiin yhdestä kaupungista, Turusta. Kaupungit voivat kulttuurisilta konteksteiltään poiketa toisistaan. Voidaan kysyä, onko yhdestä suomalaiskaupungista kerätty aineisto siirrettävissä muille suomalaispaikkakunnille. Toisaalta se, että haastatteluaineiston keräämiskaupunki on tiedossa, mahdollistaa siirrettävyyden pohdinnan tapauskohtaisesti. Tutkimuksen siirrettävyyden mahdollistamiseksi tutkijan on tarjottava aineistostaan riittävän tiheitä kuvauksia (mm. Eskola & Suoranta 2008). Olen pyrkinyt kuvaamaan tietyiltä taustatiedoilta homogeenisen, pienen lapsijoukon ulkomaille muutto- ja paluumuuttokokemuksia riittävän hienosyisesti (luku 7). Lisäksi olen luvussa 4.3 tuonut esiin lasten kulttuurisiin

siirtymiin kytkeytyvät kontekstit, jotta tulokset olisivat mahdollisuuksien mukaan siirrettävissä samankaltaisiin konteksteihin.

Tutkimuksen metodologisen lähestymistavan ja tutkimuksen luotettavuuden arvioinnin jälkeen siirryn seuraavassa luvussa tutkimuksen tuloksiin. Tulosten esittelyssä etenen tutkimuskysymysten järjestyksessä. Esittelen ensin ekspatriaattiperheiden voimavaroja koskevat tulokset (luku 5), josta etenen lasten sopeutumistuloksiin (luku 6) ja sen jälkeen haastatteluaineiston tuloksiin, jotka kuvaavat lasten siirtymäkokemuksia (luku 7).

5

Turvaverkkoja kokemassa: ekspatriaattiperheiden voimavarat

Tässä ensimmäisessä tulosluvussa vastataan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen, joka käsittelee perheiden voimavaroja. Voimavarat heijastuvat lapsen sopeutumiseen sekä muuttokokemuksiin, joita käsitellään seuraavissa luvuissa (luvut 6 ja 7). Ekspatriaattiperheiden voimavaroista selvitetään tässä tutkimuksessa perheen ja yhteisön tason voimavaroja, joista käytetään nimityksiä perheiden sisäiset voimavarat sekä perheen ulkopuolinen sosiaalinen tuki (ks. luku 2). Ensiksi voimavaratuloksista käydään läpi perheen tason voimavaroja ja sitten perheen ulkopuolista sosiaalista tukea. Tuloksia lukiessa on pidettävä mielessä, että ne perustuvat tutkimuksen kyselyaineistoon. Kyseessä on siten vanhemman, yleensä äidin, näkemys perheensä voimavaroista.

5.1 Perhe kuplassa: perheiden sisäiset voimavarat

Kyselyaineiston perusteella saatiin tietoa perheiden sisäisistä voimavaroista sekä dyadin että koko perhesysteemin tasolla. Tarkastelen ensin perheen dyadisia suhteita eli kahden perheenjäsenen välisiä suhteita, josta siirryn ekspatriaattiperhesysteemin tason voimavarojen tarkasteluun. Ekspatriaattiperheen dyadisen tason sosiaalisesta tuesta kiinnostus kohdistuu sekä perheen vanhempien väliseen että lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen. Näitä suhteita tarkastellaan ekspatriaattiparisuhteen ja ekspatriaattivanhemmuuden käsitteiden avulla.

Dyadinen sosiaalinen tuki

Ekspatriaattiparisuhde

Kyselyyn vastanneet vanhemmat tunnistivat parisuhteen tärkeyden siirtymissä. Vastaajat arvioivat vakaan parisuhteen kaikkein tärkeimmäksi asiaksi perheen ulkomailla asumisen ja paluumuuton onnistumisen kannalta; vastaajista 83 prosenttia piti vakaata parisuhdetta tärkeänä ulkomailla asumisen ja paluumuuton onnistumisessa (liite 12). Sama käsitys tuli ilmi vanhempien sanallisista vastauksista. Perheen aikuisten välinen parisuhde määrittyi keskeiseksi perheen sisäiseksi voimavaraksi.

Lähtökohtaisesti parisuhteen ja perheen pitää olla aika vahvalla pohjalla, jos/kun ulkomaille lähtee. (V59)

Muutto toiseen kulttuuriin on henkisesti koettelevaa eikä siihen tilanteeseen mahdu mahdolliset sotkut esim. vanhempien keskinäisissä suhteissa. (V120)

Perheiden sopeutumisongelmien kartoituksen osana selvitettiin perheiden mahdollisia parisuhdeongelmia. Parisuhdeongelmia oli vastaajaperheissä jonkin verran sekä ulkomailla (keskiarvo¹ 1,91, keskihajonta 1,08) että paluumuuton jälkeen (keskiarvo 1,99, keskihajonta 1,18). Parisuhdeongelmien määrässä oli ekspatriaattiperheiden välillä runsaasti hajontaa. Parisuhdeongelmien määrä ulkomailla asuttaessa ei eronnut² parisuhdeongelmien määrästä paluun jälkeen. Sopeutumisongelmien keskiarvoon verrattuna parisuhdeongelmia oli paluumuuttokontekstissa enemmän³ kuin kaikkia ongelmia keskimäärin, mutta tätä eroa ei ollut ulkomaille muuttotilanteen yhteydessä⁴. Parisuhdeongelmat näyttäisivät siten tulevan esiin hieman yllättäen paluumuuttokontekstissa. Tämä tulos näyttäisi olevan samansuuntainen Kurotanin (2007) tutkimuksen tuloksen kanssa, jossa havaittiin parisuhteen voivan paremmin ulkomailla asuttaessa. Paluumuuton jälkeisiin parisuhderistiriitoihin korreloi vanhempien keskinäisen yhdessäolon painottuminen tai tarkemmin sen painottumattomuus⁵. Perheen yhteistä aikaa selvitettiin dyadeittain ja siten myös vanhempien välisen ajankäytön painottumisen näkökulmasta. Vanhempien keskinäinen yhdessäolo ei eronnut ulkomailla asuttaessa ja tutkimushetkellä⁶.

¹ asteikko 1–5

² $t(193) = -0,97, p = 0,333$

³ $t(195) = 3,23, p = 0,001$

⁴ $t(197) = -0,22, p = 0,825$

⁵ $r = -0,23, p = 0,001$

⁶ $t(191) = 1,96, p = 0,052$

Ulkomailla asuttaessa parisuhteen ongelmiin oli yhteydessä äidin suhtautuminen ulkomaille muuttoon. Mitä myönteisemmin äiti suhtautui ulkomaille muuttoon, sitä vähemmän parisuhdeongelmia perheillä oli ulkomailla asuttaessa⁷. Vastaava yhteys havaittiin myös isän ulkomaille muuttoon suhtautumisen ja parisuhdeongelmien välillä⁸. Parisuhteen ongelmiin olivat ulkomailla asuttaessa yhteydessä perheiden sopeutumisongelmista useat alakohdat. Parisuhdeongelmien kanssa korreloivat eniten perheristiriidat⁹. Jos perhesysteemin tasolla oli ongelmia, se heijastui myös dyadiselle tasolle, vanhempien parisuhteeseen. Perhesysteemi ja sen dyadinen taso ovat linkittyneinä toisiinsa. Vanhemman sanallisen vastauksen mukaan vanhempien parisuhde ja perheen yhteenkuuluvuus nivoutuivat toisiinsa:

Aika ulkomailla korosti ja syvensi perheyhteyttä; sitä nivoutui tiiviiksi ”pake-tiksi” – ja parisuhteenkin merkitys korostui, kun yhdessä joutui asioita selvittelemään, järjestelemään ja hoitamaan – eikä asioiden hoito suinkaan ollut aina yksinkertaista tai helppoa kaiken sen byrokratian pyörytyksessä! (V11)

Myös yksinäisyys oli vahvasti yhteydessä parisuhdeongelmiin. Jos ekspatriaattiperheet kärsivät ulkomailla asuttaessa yksinäisyydestä, se heijastui parisuhteeseen siten, että perheellä oli enemmän parisuhdeongelmia¹⁰. Tässä tuloksessa tulee esiin perheen ulkopuolisen sosiaalisen tuen merkitys.

Kyselyaineistossa perheillä, joissa toinen puolisoista oli ulkomailla asuttaessa kotona, oli saman verran¹¹ parisuhderistiriitoja ulkomailla asuttaessa kuin perheillä, joissa molemmat vanhemmat työskentelivät (vrt. Oksanen 2006, Duque 2009). Tämän tuloksen kautta puolison kotona olemisen ei näyttäisi asettavan erityishaastetta ekspatriaattiparisuhteelle. Oksanen (2006) mukaan puolison työelämän ulkopuolella olemiseen yhdistyvä taloudellinen riippuvuus ekspatriaatista voi olla haasteellista parisuhteen kannalta. Kyselyaineistossa havaittiin perheiden taloudellisten ongelmien olevan yhteydessä¹² parisuhdeongelmiin ulkomailla asumiskontekstissa. Voi olla, että aineistossa puolison kotona olemisen kytkeytyi parisuhdeongelmiin tämän taloudellisen riippuvuussuhteen kautta. Lisäksi havaittiin, että lasten kasvatuksen ongelmat olivat yhteydessä¹³ parisuhdeongelmiin. Vastaajaperheissä, joissa oli enemmän ongelmia lasten kasvatuksessa, oli myös enemmän parisuhdeongelmia. Voi olla niin, että puolison

⁷ $r = -0,34, p < 0,001$

⁸ $r = -0,21, p = 0,006$

⁹ $r = 0,70, p < 0,001$

¹⁰ $r = 0,43, p < 0,001$

¹¹ $t(196) = -1,06, p = 0,290$

¹² $r = 0,24, p = 0,001$

¹³ $r = 0,33, p < 0,001$

kotona oleminen heijastuu lasten kasvatukseen ja sitä kautta linkittyy parisuhteeseen. Työsystemin ulkopuolella olemisen lisäksi parisuhteeseen voi heijastua myös toinen työhön kiinnittyvä asia. Voidaan olettaa, että ulkomailla asuttaessa naisekspatriaattius luo lisähaasteen parisuhteelle järjestämällä uudelleen dyadin sisäisiä rooleja. Tästä saatiin viitteitä vertaamalla naisekspatriaattiperheiden ja miesekspatriaattiperheiden välisiä parisuhdeongelmia. Vastaajaperheissä, joissa oli naisekspatriaatti, oli ulkomailla asuttaessa enemmän¹⁴ parisuhdeongelmia kuin perinteisissä ekspatriaattiperheissä. Tämä tulos on viitteellinen, sillä vertailussa naisekspatriaattien pieni lukumäärä (n = 20) kyseenalaistaa tuloksen luotettavuuden. Vaikka varmuutta ei saatu naisekspatriaattiuden ja parisuhdeongelmien suhteesta, myös vanhempien sanallisista vastauksista välittyi tätä tutkimustulosta vahvistava käsitys.

Parisuhde joutuu tietenkin koville ulkomailla asuessa. Elämä on siellä huomattavasti hektisempää kuin Suomessa. Palumuuton jälkeen huomaa helposti, ettei tunne enää aviopuolisoaan. Meillä muutettiin ulkomaille minun (äidin) uran vuoksi, joka on ollut kova pala miehelleni ja katkeroittanut hänet. Toisin päin tilanne olisi ollut kenties helpompi. (V78)

Ekspatriaattivanhemmuus

Perheen sisäiseen sosiaaliseen tukeen kuuluu lapsen näkökulmasta keskeisesti hänen ja vanhemman välinen suhde. Perheen yhteistä ajankäyttöä selvitettiin dyadeittain, joista vanhemmuuteen linkittyivät äidin ja lapsen sekä isän ja lapsen välinen ajankäyttö. Ulkomailla asuttaessa äitien ja lasten yhdessäolo painottui enemmän¹⁵ kuin tutkimushetkellä. Tämä tulos kiinnittyi kotiäitiyden yleisyyteen ulkomailla asumiskontekstissa. Isien ja lasten yhdessäolon keskiarvotarkastelussa ei havaittu eroa ulkomailla asumisen ja tutkimushetken välillä¹⁶. Näiltä osin tutkimus erosi Kurotanin (2007) tutkimustuloksista, joissa japanilaisten ekspatriaatti-isien suhde lapsiinsa korostui ulkomailla asuttaessa, minkä taustalla oli ulkomailla asuessa lisääntynyt vapaa-aika. Vapaa-ajan määrä voi selittää tämän suomalaisten ja japanilaisten ekspatriaatti-isien tulosten välisen eron.

Vanhempien aktiivisuus oli tärkeää lasten koulunkäynnin tukemisessa ja se näytti painottuvan erityisesti ulkomailla asuttaessa. Vastaajista 32 prosenttia (n = 86) oli sitä mieltä, että ulkomaisen ja suomalaisen koulun välillä oli runsaasti eroja vanhempien roolissa. Avointen kysymysten vastaukset antoivat viitteitä siitä, että vanhempien rooli oli ollut ulkomailla aktiivisempi suhteessa kouluun kuin

¹⁴ $t(178) = 2,34, p = 0,020$

¹⁵ $t(199) = 8,50, p < 0,001$

¹⁶ $t(195) = 1,40, p = 0,162$

suomalaisessa koulussa. Vanhempien apu kotitehtävien auttamisessa oli varsinkin ulkomailla asumisen alkuvaiheessa tärkeää. Lisäksi vastauksista nousi esiin äitien aktiivisuus suhteessa lastensa koulunkäyntiin. Tässä kohdin tulee esiin äitien rooli keskiluokan uusintamisessa (ks. Reay 2005). Myös ekspatriaattiperheissä juuri äidit näyttävät tekevän suurimman työn lastensa menestyksekkään koulupolun turvaamisessa, jopa silloin jos äiti on ekspatriaatti. Eräs äiti kertoo kodin ja koulun välisestä tiiviistä yhteistyöstä ulkomailla asuttaessa näin:

Noin ensimmäisen kuukauden ajan olin itse joka päivä mukana tyttäreni ESL-koulussa 'kääntäjänä' ja avustajana. Amerikkalaisessa kulttuurissa tämä näytettiin koettavan normaaliksi ja suotavaksi, enkä ollut ainoa äiti joka luokassa avusti. (V16)

Kyselyssä selvitettiin CRPR-mittarilla vanhempien kasvatusorientaatiota ja siinä erityisesti vanhempien tarjoamaa tukea lapsilleen. Vaikka tutkimuksessa tarkasteltiin ainoastaan tutkimushetken tilannetta, voidaan olettaa, että ulkomailla asumisen aikana vanhempien kasvatusorientaatiot olivat samansuuntaisia, sillä vanhempien kasvatusorientaatioiden on todettu olevan huomattavan pysyviä (Roberts ym. 1984). Koska suurin osa vastaajista oli lasten äitejä (ks. luku 4.2), tulokset kertovat erityisesti äitiydestä.

Käyn läpi joitakin CRPR-mittarin väittämäkohtaisia tuloksia, jotka ovat esillä taulukossa 16. Vähiten vanhempi-lapsisuhdetta kuvannut väittämä ”olen huolissani siitä, että ulkomailla asuminen aiheutti lapselle vaikeuksia” oli mielenkiintoinen. Tuo summamuuttujien ulkopuolinen väittämä yhdistyi vanhempien huoleen ulkomailla asumisen aiheuttamista ongelmista (taulukko 16). Lähes puolet (48 %, n = 157) vanhemmista ei ollut lainkaan huolissaan ulkomailla asumisen aiheuttamista ongelmista heidän lapsilleen. Aiemmassa kirjallisuudessa on vanhempien huoli ollut esillä sekä perheiden tarkastelussa yleisesti (Jallinoja 2006; Alanen 2009) että myös ekspatriaattiperheiden (Gillies 1998) tarkastelussa. Tässä tutkimusaineistossa ekspatriaattilasten vanhempien kokema huoli ja huono omatunto ulkomailla asumisen lapselle aiheuttamista ongelmista ei kuitenkaan näyttäytynyt. Tämä tulos voi kytkeytyä vanhempien käsitykseen lasten mahdollisista sopeutumisongelmista, joita tarkastellaan luvussa 6.

Alakohdista pienin keskiarvo oli summamuuttujien ulkopuolisella väittämällä, joka koski mahdollisimman hyvän lähtökohdan tarjoamista lapselle. Vanhemmista 68 prosenttia (n = 224) oli sitä mieltä, että se kuvasi erittäin hyvin (vastausvaihtoehto 1) hänen ja lapsensa suhdetta. Lasten tukemiseen sisältyvä kansainvälisyyden arvostamisväite kuvasi yhtä hyvin vanhempien käsityksiä kuin hyvien lähtökohtien tarjoaminen (ks. taulukko 16). Alakohta kuvasi erittäin hyvin vanhemman ja lapsen suhdetta 63 prosentin (n = 208) mielestä. Lisäksi havaittiin, että ulkomailla asumisen tärkeimpiä hyötyjä kysyttäessä kansainvälistyminen nousi kolmannelle sijalle (ks. liite 12). Kansainvälisyydellä oli siten keskeinen asema vanhempien

Taulukko 16. CRPR-mittarin muunnoksen tulokset väittämittäin *)

Väittäjä	Ka	Kh	n
Lapsen tukeminen			
Haluan tarjota lapselle mahdollisimman hyvät lähtökohdat.	1,86	1,74	329
Haluan lapsen kasvavan kansainvälisyyttä arvostavaksi.	1,87	1,64	329
Lohdutan, kun lapsi on poissa tolaltaan.	1,95	1,65	330
Rohkaisen lasta hoitamaan ongelmia.	2,02	1,44	330
Pidän huolta, että lapsi tietää olevansa arvostettu.	2,06	1,62	330
Luotan lapseen.	2,09	1,57	329
Uskon, että kehuminen on tehokkaampaa kuin rankaisu.	2,17	1,60	328
Pidän siitä, että saan huolehtia lapsestani.	2,18	1,70	329
Minulla ja lapsella on läheisiä yhdessäolon hetkiä.	2,26	1,65	330
Haluan lapsen kasvavan suomalaisuutta arvostavaksi.	2,28	1,64	330
Otan lapsen yksilöllisyyden huomioon.	2,38	1,39	330
Annan lapsen tehdä päätöksiä.	2,77	1,19	330
Dyadin epätasapaino			
Pidän lapsen rankaisemista vaikeana.	3,59	1,57	329
Olen taipuvainen hemmottelemaan lasta.	3,64	1,51	329
Joskus olen liian kiinni lapsessa.	4,07	1,70	330
Muut väittämät			
Odotan lapselta paljon.	2,98	1,44	328
Lapsen on otettava riskejä.	3,30	1,35	329
Olen huolissani siitä, että ulkomailla asuminen aiheutti lapselle vaikeuksia.	5,20	2,22	327

*) asteikko 1–7, jossa 1 = väite kuvaa erittäin hyvin vanhemman ja lapsen välistä suhdetta

arvostuksissa. Se, kiinnittykö tämä kansainvälisyyden arvostaminen ainoastaan ulkomailla asumiskokemukseen vai kenties keskiluokkaisuuteen, on mielenkiintoinen kysymys. Tätä kysymystä pyrittiin tässä aineistossa selvittämään näiden kahden väittämän vastausten yhteyden tarkastelulla. Havaittiin, että vanhempien vastaukset hyvän lähtökohdan tarjoamisesta sekä kansainvälisyyden arvostamisesta olivat yhteydessä toisiinsa¹⁷. Tässä aineistossa voidaan siten ajatella kansainvälisyyden arvostamisen kytkeytyvän perheiden keskiluokkaisuuteen, ei ainoastaan ulkomailla asumiskokemukseen.

¹⁷ $r = 0,86$, $p = 0,01$; $r_s = 0,573$, $p = 0,01$

Lapsen tukemiseen sisältyi myös lapsen kasvattaminen suomalaisuutta arvostavaksi. Kansainvälisyyden ja suomalaisuuden arvostamisalakohtia verrattaessa havaittiin, että ne erosivat¹⁸ toisistaan siten, että kansainvälisyys oli arvostetumpaa kuin suomalaisuus. Lisäksi kansainvälisyyden ja suomalaisuuden arvostamisen osalta havaittiin, että ne korreloivat¹⁹ keskenään. Ristiintaulukointi paljasti lisäksi, että 38 prosenttia vastaajista (n = 124) arvosti suurimmalla mahdollisella tavalla (vastausvaihtoehto 1) sekä kansainvälisyyttä että suomalaisuutta. Tulosten mukaan siis kansainvälisyyden arvostaminen ei sulje pois suomalaisuuden arvostamista. Ulkomailla asumiskokemus muokkaa käsityksiä sekä suhteessa Suomen ulkopuoliseen maailmaan että Suomeen. Tästä kertoo seuraava vanhemman vastaus.

Meille muutto ja ulkomailla asuminen oli helppo mutta toki haasteellinen elämäkokemus. Lopputuloksena oma näkemys kotimaahan on muuttunut kenties neutraalimmaksi, mutta samalla arvostus on kohonnut. (V72)

CRPR-mittarin muunnoksen tuloksia analysoitiin pääkomponenttianalyysiä apuna käyttäen, jolloin saatiin näkyviin kaksi komponenttia (taulukko 17). Kyselyaineiston vanhemmat näyttäisivät siten jaottelevan kysytyt kasvatusasiat kahden ulottuvuuden mukaan. Ensimmäinen ulottuvuus on laaja, kohtalaisen yleinen ekspatriaattivanhempien kasvatuskomponentti. Annoin sille nimeksi lapsen tukeminen, sillä suurimmat latausarvot saaneet väittämät koskivat lapsen emotionaalista tukemista. Lisäksi suurin osa komponentin väittämistä kiinnittyy selkeästi lapsen tukemiseen. Tähän ensimmäiseen komponenttiin sisältyy alakohdita Robertsin ja muiden (1984) tutkimuksen faktoreista ”Tunteiden ilmaisu” sekä ”Itsenäisyyden tukeminen” ja ”Rationaalinen ohjaus”. Toisesta ulottuvuudesta käytän nimitystä dyadin epätasapaino, sillä väittämät kuvaavat vanhemman ja lapsen välistä dyadista suhdetta, jota leimaa liiallinen kiinnittyminen²⁰. Tämän toisen komponentin alakohdat kuuluvat kaikki Robertsin ja kumppaneiden (1984) tutkimuksen alkuperäiseen faktoriin ”Lapseen sijoittaminen”, jonka nimi ei kuitenkaan mielestäni kuvaa komponentin todellista sisältöä.

CRPR-mittarin väittämien pääkomponenttianalyysin pohjalta muodostettiin kaksi summamuuttujaa: lapsen tukeminen (Cronbachin alfa: $\alpha = 0,97$) ja dyadin epätasapaino ($\alpha = 0,68$). Lapsen tukemisen keskiarvo oli 2,16 (keskihajonta 1,36) ja dyadin epätasapainon keskiarvo 3,77 (keskihajonta 1,24). Dyadin epätasapainoa kuvaavan summamuuttujan keskiarvo oli korkeampi²¹ kuin lapsen

¹⁸ $t(328) = 5,44, p < 0,001$

¹⁹ $r = 0,68, p < 0,001$

²⁰ ks. asteikon suunta: asteikko 1–7: väite kuvaa suhdetta 1 = erittäin hyvin, 7 = erittäin huonosti

²¹ $t(329) = -18,46, p < 0,001$

Taulukko 17. CRPR-mittarin pääkomponenttianalyysin tulokset

Väittäjä	P1 Lapsen tukeminen	P2 Dyadin epätasapaino	Kommu- naliteetti
6. Pidän huolta, että lapsi tietää olevansa arvostettu.	0,92	0,14	0,87
10. Lohdutan, kun lapsi on poissa tolaltaan.	0,92	0,15	0,87
8. Haluan tarjota lapselle mahdollisimman hyvät lähtökohdat.	0,90	0,14	0,84
1. Rohkaisen lasta hoitamaan ongelmia.	0,90	0,08	0,82
18. Haluan lapsen kasvavan kansainvälisyyttä arvostavaksi.	0,90	0,08	0,81
17. Uskon, että kehuminen on tehokkaampaa kuin rankaisu.	0,89	0,14	0,80
12. Luotan lapseen.	0,88	0,05	0,77
5. Otan lapsen yksilöllisyyden huomioon.	0,86	0,16	0,76
9. Minulla ja lapsella on läheisiä yhdessäolon hetkiä.	0,84	0,20	0,75
16. Pidän siitä, että saan huolehtia lapsestani.	0,77	0,24	0,66
4. Annan lapsen tehdä päätöksiä.	0,77	-0,01	0,60
11. Haluan lapsen kasvavan suomalaisuutta arvostavaksi.	0,76	0,11	0,59
7. Joskus olen liian kiinni lapsessa.	-0,14	0,84	0,72
2. Olen taipuvainen hemmottelemaan lasta.	0,23	0,79	0,68
13. Pidän lapsen rankaisemista vaikeana.	0,24	0,68	0,52
Ominaisarvo	9,35	1,71	
Selitysosuus, %	60,2	13,5	

tukemista kuvaavan summamuuttujan keskiarvo. Tämän tuloksen (ja asteikon suunnan) vuoksi lapsen tukeminen näyttäisi kuvaavan erityisesti ekspatriaativanhemmuutta. Lapsen arvostamisen näyttäminen ja lapsen lohduttaminen ovat esimerkkejä tästä lapsen tukemisesta (ks. myös taulukko 17). Vastaajien vanhemmuutta näytti lisäksi joiltakin osin määrittävän lapsen ja vanhemman välisen suhteen epätasapainoisuus. Esimerkiksi puolet vanhemmista (51 %, n = 166) ilmoitti olevansa taipuvainen hemmottelemaan lastaan²². Kumpikaan löydetyistä summamuuttujista ei eronnut²³ verrattaessa business-ekspatriaatteja muihin ekspatriaatteihin. Verrattaessa perheitä, joista toinen vanhempi oli kotona, perheisiin, joissa molemmat vanhemmat työskentelivät ulkomailla asuttaessa, ei summamuuttujien keskiarvoissa havaittu myöskään eroja²⁴.

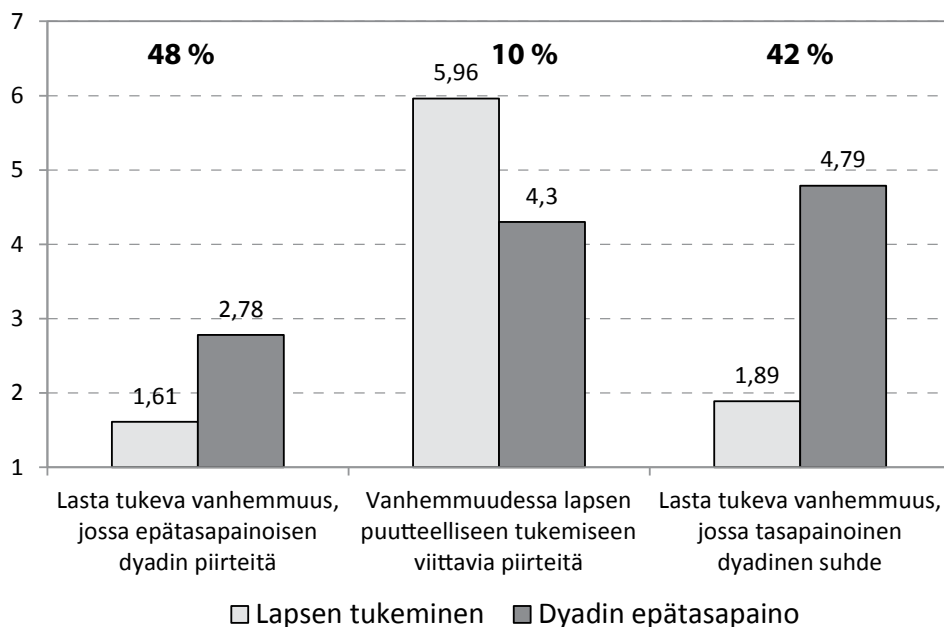
²² vastausvaihtoehdot 1–3

²³ S1: $t(324) = 1,44$, $p = 0,150$; S2: $t(324) = 1,14$, $p = 0,256$

²⁴ S1: $t(328) = -1,17$, $p = 0,243$; S2: $t(328) = 1,30$, $p = 0,196$

Summamuuttujien vastausten havaittiin eroavan äitien ja isien välillä dyadin epätasapainossa²⁵ ja lapsen tukemisessa²⁶. Isien ja lasten suhde oli äitien ja lasten suhdetta tasapainoisempi. Toisaalta isät tukivat lapsiaan emotionaalisesti vähemmän kuin äidit. Se, että äidit kiinnittyivät isiä enemmän lasten emotionaaliseen tukemiseen, on havaittu aiemmin sekä yleisesti (Reay 2005) että ekspatriaattiperheiden (Arieli 2007; Kurotani 2007) osalta. Lasten sukupuolten välillä ei havaittu vastaavia eroja; vanhempien kasvatustyyli ei eronneet tyttöjen ja poikien tukemisessa²⁷. Sen sijaan dyadin tasapainon osalta havaittiin merkkejä siitä, että vanhempien suhde poikiin oli epätasapainoisempi kuin suhde tyttöihin²⁸.

Lapsi-vanhempi-suhteen tasapainoisuutta ja lapsen tukemista haluttiin tarkastella yhdessä. Lasten vanhemmat jaettiin klusterianalyysillä ryhmiin lapsen tukemisen ja dyadin epätasapainon mukaan (kuvio 15).

Kuvio 15. Ekspatriaattivanhemmuusryhmät lapsen tukemisen ja dyadin epätasapainon suhteen

Ensimmäinen perheiden ryhmä nimettiin lasta tukevaksi vanhemmuudeksi, jossa on lisäksi epätasapainoisen lapsi-vanhempisuhteen piirteitä (kuvio 15). Tähän ryhmään kuului lähes puolet perheiden vanhemmista ($n = 160$). Myös toi-

²⁵ $t(280) = -2,41, p = 0,017$

²⁶ $t(280) = -3,49, p = 0,006$

²⁷ $t(328) = -0,62, p = 0,541$

²⁸ $t(328) = 2,57, p = 0,011$

sessä ryhmässä korostui lapsen tukeminen, mutta sitä määrittivät lisäksi dyadin tasapainoisuus (kuvio 15). Tähän lasten tuen kannalta ideaaliryhmään kuului noin 40 prosenttia ($n = 137$) lasten vanhemmista. Kuviossa 15 esillä oleva keskimäinen ryhmä muodostui vastaajista, joiden vanhemmuudessa oli nähtävissä piirteitä, jotka viittaavat lapsen puutteelliseen tukemiseen siirtymätilanteissa. Tähän ryhmään kuului kymmenesosa vanhemmista ($n = 33$).

Perhesysteemin tason sosiaalinen tuki

Kyselyn avulla selvitettiin perheen sisäisistä voimavaroista yleisesti perheen sisäistä sosiaalista tukea. Tuen muodoista perheen sisäinen tuki arvioitiin sekä ulkomailla asuttaessa että paluumuuton jälkeen hyödyllisimmäksi (ks. kuvio 18 luvussa 5.2). Verrattaessa perheenjäsenten välisen tuen hyödyllisyyttä seuraavaksi sijoitetun tuen – joka oli molemmissa tilanteissa ystävien tarjoama tuki (ks. kuvio 18 luvussa 5.2) – hyödyllisyyteen havaittiin sen eroavan sekä ulkomailla asuttaessa²⁹ että paluumuuton jälkeen³⁰. Perheenjäsenten keskinäinen tuki oli tärkeämpää kuin ystäväverkoston tuki. Lisäksi havaittiin, että perheen merkitys oli merkittävästi suurempi ulkomailla asuttaessa kuin paluumuuton jälkeen³¹. Ekspatriaattiperheiden siirtymissä perheen sisäinen tuki ja apu korostuivat, koska perheen tarjoama tuki on ainoa, joka seuraa mukana ulkomaille muutettaessa.

Ylipäättään jos ulkomaille lähtee komennukselle, oman perheen sisällä on asioiden oltava kunnossa. Ei voi eikä saa luottaa ulkopuolisiin tukiverkkoihin, ei Suomessa, ei komennusmaassa. Ainoa, johon voi ja pitää luottaa, on oma itsensä ja oma perhe. (V125)

Aloitin perhesysteemin sosiaalisen tuen tarkastelun selvittämällä ekspatriaattiperheiden ajallisia voimavaroja sekä arjen rutiineihin sisältyviä voimavaroja. Lisäksi käyn läpi tuloksia, jotka kuvaavat perheiden yhteenkuuluvuutta.

Perheiden ajalliset voimavarat

Ajankäytön osalta selvitän ensin sopimuksellista aikaa: puolison työskentelyä tai kotona olemista ulkomailla asuttaessa ja työn vaatimaa aikaa vastaajaperheissä. Lisäksi käyn läpi perheiden järjestämätöntä vapaa-aikaa ja siinä perheenjäsenten yhteistä aikaa sekä lasten yksin olemista ulkomailla asuttaessa sekä paluumuuton jälkeen. Lopuksi vedän yhteen perheiden ajallisia voimavaroja koskevat tulokset.

²⁹ $t(199) = -5,91, p < 0,001$

³⁰ $t(196) = -6,82, p < 0,001$

³¹ $t(195) = 2,66, p = 0,008$

Perheiden ajankäytön kartoituksen yhteydessä selvitettiin, oliko ekspatriaatin puoliso kotona vai työskentelikö hän ulkomailla asuttaessa³². Näin saatiin selville, että kahdella kolmasosalla (67 %, n = 135) perheistä oli ulkomailla asuttaessa toinen vanhempi kotona, kun toinen työskenteli. Kahden uran ekspatriaattiperheitä oli siten kolmasosa perheistä (33 %, n = 67). Myös Duquen (2009, 53) tutkimuksessa täsmälleen sama osuus, 33 prosenttia, suomalaisekspatriaattien puolisoista työskenteli ulkomailla asuttaessa. Sen sijaan Riusalan ja Suutarin (2000) tutkimustuloksiin (20 %) verrattuna tämän tutkimuksen ekspatriaattipuolisot työskentelivät ulkomailla yleisemmin. Kyselyaineistossa kotona oleva vanhempi oli useimmiten äiti (61 % kaikista perheistä, n = 124). Tällöin kyseessä oli ekspatriaattikotiäitiys. Aineistossa oli myös 11 perhettä (5 % kaikista perheistä), joissa äiti oli töissä ja isä kotona ulkomailla asuttaessa. Vastaajaperheiden joukossa oli yleisempää³³, että toinen vanhemmista oli ulkomailla asuttaessa kotona business-ekspatriaattiperheissä verrattuna muihin ekspatriaattiryhmiin. Voidaan todeta, että se ekspatriaattitutkimuksen perinteinen käsitys, että ekspatriaattiperheen äiti on aina kotona ulkomailla asuttaessa, oli yleistä tutkimusaineistossa, mutta ei kuvannut yksinomaan koko tutkimusjoukkoa. Lapsen kannalta äidin kotona oleminen koettiin myönteiseksi, mikä ilmenee avointen kysymysten vastauksista.

Kokemus oli äidille rankka, koska lapset olivat pieniä ja apua ei kotona ollut. Nuorimmainen lapsi koki ulkomailla asumisen erittäin positiivisena, ilmeisesti sen vuoksi että äiti oli kotona. (V35)

Positiivista oli kaiken kaikkiaan asua ulkomailla, lapset olivat pieniä tuolloin. Sain keskittyä kotiäitiyteen ja olla paljon läsnä lapsille, vaikka he osan päivää olivatkin tarhassa/ koulussa n. kolmivuotiaasta lähtien. (V93)

Äidin itsensä mielestä kotona oleminen oli joko myönteistä tai kielteistä. Jälkimmäisessä lainauksessa näyttäytyvä myönteinen asenne ulkomailla asumisen aikaiseen kotiäitiyteen tuli erityisesti ilmi avointen kysymysten vastauksista. Huomattavaa on, että tässäkin on kyseessä pienten lasten äiti, mikä selittänee myönteistä suhtautumista kotiäitiyteen (vrt. Hyvönen 2009).

Täysin yksiselitteistä tietoa ei saatu myöskään vanhempien työssäkäyntitilanteesta tutkimushetkellä. Vanhempien viikkotuntityöaika kartoittaneen kysymyksen vastausten perusteella äideistä oli tutkimushetkellä töissä 85 prosenttia (n = 172) ja isistä 92 prosenttia (n = 185). Työelämän ulkopuolella oli tutkimushetkellä

³² Kysymys siitä, ketkä perheen vanhemmista työskentelivät ja ketkä olivat kotona, kiinnittyy keskeisesti perheen sisäisiin voimavaroihin, kuten ajankäyttöön ja parisuhteeseen. Toisaalta tämä kysymys kytkeytyy myös perheen ulkoisiin, työn tarjoamiin voimavaroihin. Perheiden työssäkäyntiä koskeva tieto saatiin yhdistämällä vanhempien työaika kartoittaneen kysymyksen tulokset (kysymys A2a.40) perheen ekspatriaattia selvittäneeseen kysymykseen (kysymys A2.1).

³³ $t(327) = 4,50, p < 0,001$

ammattimainintojen mukaan vain viisi prosenttia äideistä – näistä nimikkeellä ”kotiäiti/kotirouva” neljä prosenttia ja työttömänä yksi prosentti, eikä yksikään isistä. Vaikka työssäkävijöiden prosenttiluvut vaihtelivat, voidaan tehdä johtopäätös, että tutkimushetkellä vastaajaperheet olivat pääosin kahden uran perheitä.

Vanhempien työhön käyttämää aikaa selvitettiin ulkomailla muuton sekä paluumuuton konteksteissa. Äitien ja isien työajat sekä matkapäivät on esitetty taulukossa 18. Taulukon tuloksia tulkitessa on pidettävä mielessä, että perheen ekspatriaatti oli yleensä juuri isä. Lisäksi äitiä koskevien vastausten määrä oli vähäinen ja äidin ulkomaisen viikkotyöajan keskihajonta oli suuri. Äitien ja isien viikkotyöajat erosivat sekä ulkomailla asuttaessa³⁴ että tutkimushetkellä³⁵. Isien viikoittainen työaika oli äitiin verrattuna pidempi. Vastaajaperheiden isät näyttävät työskentelevän yli virallisen työajan (vrt. Muhonen 2002). Isien työhön käyttämää aikaa leimasi myös työmatkojen runsaus, sillä heidän työkuukaudesta lähes viikko kului työmatkoilla.

Taulukko 18. Vanhempien työajat ja matkapäivät ulkomailla sekä tutkimushetkellä

	Äiti			Isä		
	Keski-arvo	Keskihajonta	n	Keski-arvo	Keskihajonta	n
Ulkomailla viikkotyöaika	28,5	17,52	76	44,4	11,13	174
Ulkomailla matkapäivät kuukaudessa	1,8	4,01	76	5,0	4,12	174
Tutkimushetkellä viikkotyöaika	37,8	8,25	51	43,0	9,00	150
Tutkimushetkellä matkapäivät kuukaudessa	2,1	2,27	51	4,6	4,09	150

Ulkomailla asumisen sekä tutkimushetken tilannetta verrattaessa havaittiin, että äitien viikkotyöaika oli ulkomailla asuttaessa lyhyempi kuin tutkimushetkellä³⁶. Isien työajassa ei ollut tilastollisesti merkitsevää eroa ulkomailla asumisen ja tutkimushetken välillä³⁷. Näiltä osin tulokset eroavat Duquen (2009) tuloksista. Tosin Duquen tutkimuksessa ulkomailla työskentelyä verrattiin aikaan ennen ulkomaille muuttoa, eikä aikaan paluumuuton jälkeen. Matkapäivien määrässä ei

³⁴ $t(70) = -6,51, p < 0,001$

³⁵ $t(159) = -7,26, p < 0,001$

³⁶ $t(75) = -4,49, p < 0,001$

³⁷ $t(173) = 1,62, p = 0,107$

havaittu merkitsevää eroa äideillä³⁸, eikä isillä³⁹. Äitien lyhyempi työaika ulkomailla asuttaessa oli loogista, koska – kuten edellä kävi ilmi – yli puolessa perheistä äiti oli kotona ulkomailla asumisen aikana. Se, että isän työ vei paluumuuton jälkeen aikaa yhtä paljon kuin ulkomailla asuttaessa, voidaan pitää hieman yllättävänä tuloksena.

Äitien ja isien työajan ja matkapäivien erojen lisäksi selvitettiin business-ekspatriaattien ja muiden ekspatriaattien työajan ja matkapäivien eroja. Tulokset saatiin, että business-ekspatriaateilla oli ulkomailla asuttaessa pidempi keskimääräinen viikkotyöaika⁴⁰ sekä suurempi matkapäivien lukumäärä⁴¹ kuin muilla ekspatriaattiryhmillä. Tutkimushetkeä koskevassa tarkastelussa viikkotyöajat erosivat⁴² ryhmien välillä, mutta matkapäivien lukumäärien vertailussa ei havaittu eroja⁴³.

Kyselyssä selvitettiin työaikojen tarkastelun lisäksi sitä, minkälaisia käsityksiä vanhemmilla oli työn sekä muiden toimintojen roolista ajallisesti perhe-elämässä. Näitä vanhempien subjektiivisia käsityksiä ajankäytöstään selvitettiin kysymyksellä, joka selvitti eri toimintojen ajallista painottumista yhtäältä ulkomailla asuttaessa ja toisaalta tutkimushetkellä. Nämä tulokset ovat nähtävillä kuviossa 16. Työn rooli ajallisesti tarkasteltuna oli perheissä keskeinen sekä ulkomailla asuttaessa (toiseksi tärkein) että tutkimushetkellä (tärkein) (ks. kuvio 16). Työn rooliin näkökulmasta kiinnostava havainto oli se, että vanhempien käsitysten mukaan työn rooli painottui enemmän tutkimushetkellä kuin ulkomailla asuttaessa⁴⁴ (vrt. Duque 2009, 51). Lisäksi kyselyn tuloksista havaittiin, että vastaajaperheiden työperäisten ongelmien määrä ei eronnut ulkomailla asuttaessa ja paluumuuton jälkeen⁴⁵. Edellä kävi ilmi, että isän työhön käyttämä aika pysyi paluumuuton myötä ennallaan.

Tätä työsystemin painottumista Suomeen paluun jälkeen voi selittää moni asia. Ekspatriaatin työ voi vaihtua paluumuuttokontekstissa. Yhtäältä tuloksen taustalla voi olla se, että paluun jälkeen ekspatriaatin puoliso palaa työmarkkinoille, mikä ei välttämättä suju vaivattomasti. Seuraava ekspatriaattipuoliso näkee osapäivätyöskentelyn yleistymisen ratkaisuna tähän ongelmaan:

Lähtiessämme Suomesta, jätin hyvän työpaikan taakseni, mutta en kadu... olen ikuisesti kiitollinen, että sain kotiäitinä täysipainoisesti keskittyä lasteni elämään, siitäkkin huolimatta, että paluu on vaikeaa (paljon vaikeampaa kuin

³⁸ $t(50) = -0,56, p = 0,579$

³⁹ $t(149) = 1,29, p = 0,200$

⁴⁰ $t(184) = -3,47, p = 0,001$

⁴¹ $t(166) = -3,96, p < 0,001$

⁴² $t(182) = -2,13, p = 0,034$

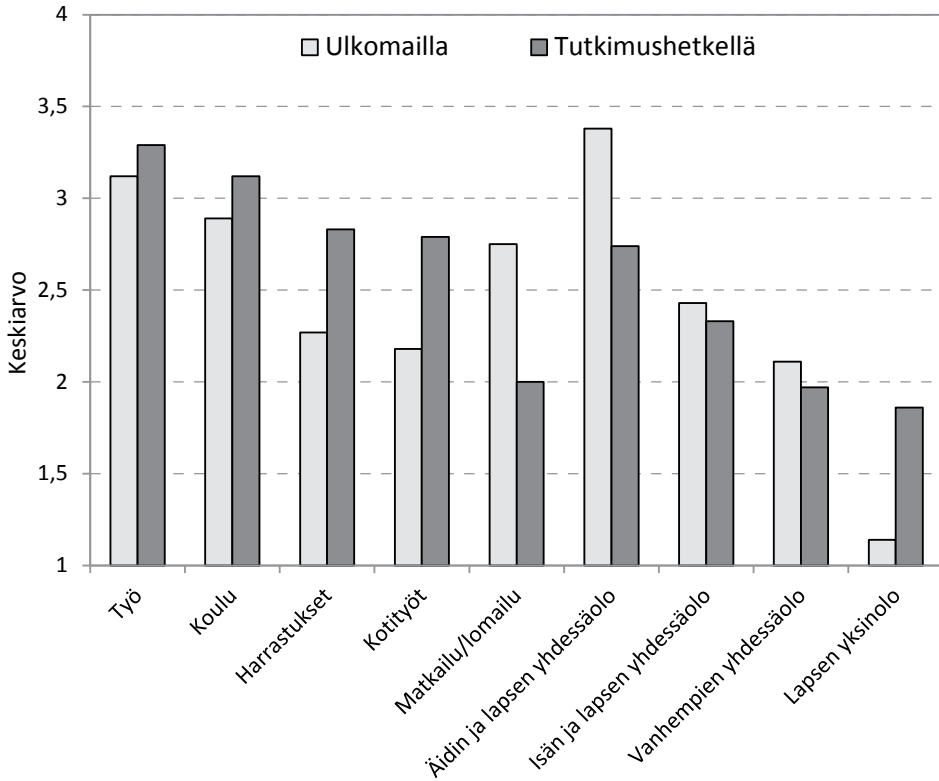
⁴³ $t(165) = -0,84, p = 0,402$

⁴⁴ $t(198) = -2,75, p = 0,007$

⁴⁵ $t(196) = 0,24, p = 0,807$

muutto ulkomaille), kun en tiedä miten työelämään kannattaisi palata. Voi kun Suomeenkin saataisiin osapäivätyökulttuuri, niin äidit/vanhemmat saisivat keskittyä paremmin perheisiinsä. (V42)

Kuviossa 16 on koottuna vastaajaperheiden ajankäytön painottuminen ulkomailla asuttaessa sekä paluumuuton jälkeen tutkimushetkellä. Työn ja perheen sisäisen ajankäytön painottumisen lisäksi kuviossa 16 on tiedot lasten koulun, harrastusten, kotitöiden ja matkailun/lomailun painottumisesta perheen ajankäytössä.

Kuvio 16. Eri toimintojen ajallinen painottuminen ekspatriaattiperheissä ulkomailla asuttaessa ja tutkimushetkellä⁴⁶

Kuviossa 16 on havaittavissa merkkejä muutoksista erityisesti perheiden vapaa-ajan osalta ulkomailla asumisen ja tutkimushetken tilanteiden välillä. Ulkomailla asumiselle voidaan todeta olleen yleisesti tyypillistä perheen yhteisen ajan lisääntymisen. Erityisesti ulkomailla asuttaessa perheiden ajankäyttöä leimasi

⁴⁶ asteikko 1–4, 1 = vain vähän, 4 = runsaasti; vastaukset kysymyksiin:

- Kuinka paljon seuraavat asiat painoutuivat ajallisesti perheessänne ulkomailla asuttaessa?
- Kuinka paljon seuraavat asiat painottuvat ajallisesti perheessänne tällä hetkellä?

äidin ja lapsen yhdessäolo, mikä kytkeytyi äidin kotona olemiseen. Lisäksi lapsen yksin olemisen vähyys oli tyypillistä ulkomailla asuttaessa. Vastaaajaperheillä oli ulkomailla asuttaessa myös vähemmän⁴⁷ harrastuksia kuin palumuuton jälkeen. Lisäksi perheen matkailu ja lomailu painottuivat enemmän ulkomailla asumisen aikana⁴⁸. Perhekonteksti oli ulkomailla asuttaessa ekspatriaattiperheenjäsenten elämän keskiössä – eikä vähiten lasten.

Meidän perheen kannalta ulkomaan ajat ovat olleet erittäin perhekeskeisiä, ja vaikka Suomen vapaus on toisaalta ihana asia, on paluu myös vienyt meidän murrosikäisiä kauemmaksi vanhemmista ja kodista. (V107)

Tämän tutkimuksen tulokset perheiden ajankäytön keskittymisestä ulkomailla perheen sisäiseen ajankäyttöön olivat samansuuntaisia Duquen (2009, 51) tutkimuksen tuloksen kanssa. Voidaan ajatella, että yhtäältä perheen yhdessä olemisen ja matkailun suuremman roolin ja toisaalta kotitöiden, harrastusten, koulun ja työn vähäisemmän roolin vuoksi ulkomailla asuminen vertautuu lomamatkaan. Myös Kurotani (2007) havaitsi tutkimuksessaan ekspatriaattipuolisoiden rinnastavan ulkomailla asumisen lomalla olemiseen. Vaikka ulkomailla asumisessa oli havaittavissa piirteitä lomalla olemisesta, arjen vastakohtana, on pidettävä mielessä, että lapsiperheet eivät pääse pakoon arkea, eivätkä varsinkaan uudessa ympäristössä, jossa arjen ”pyörittäminen” lienee hankalampaa kuin tutussa ympäristössä.

Vinkkejä, joita itse antaisin ulkomaille muuttaville: ulkomailla eläminen on samanlaista arkea kuin Suomessa – ei pidennetty lomamatka! – sillä erotuksella, että kaikkien asioiden hoitaminen on vain työläämpää (kielestä ja/tai byrokratiasta johtuen). (V109)

Palumuuton jälkeen perheissä painottuivat lasten harrastukset⁴⁹ sekä kotityöt⁵⁰ ulkomailla asumiseen verrattuna. Kotitöiden on todettu olevan yleisin suomalaisten ydinperheiden riidanaihe (Broberg 2010), joten suuret muutokset niiden määrässä heijastunevat ekspatriaattiperheiden dynamiikkaan. Työn, koulun, kotitöiden ja lasten harrastusten painottumisen perusteella voidaan ekspatriaattiperheiden paikaksi määrittää palumuuton jälkeen arkeen tiukemmin kiinnittymisen.

Huomionarvoista oli se, että lasten yksin oleminen painottui enemmän tutkimushetkellä kuin ulkomailla asuttaessa⁵¹. Lapsen yksinoloa koskevat tulokset nivoutuivat toisen vanhemman kotona olemiseen ulkomailla asuttaessa. Paluu-

⁴⁷ $t(197) = -7,08, p < 0,001$

⁴⁸ $t(197) = 10,14, p < 0,001$

⁴⁹ $t(197) = -7,08, p < 0,001$

⁵⁰ $t(197) = -7,44, p < 0,001$

⁵¹ $t(197) = -11,41, p < 0,001$

muuton jälkeisessä tilanteessa lapsen yksin oleminen oli yhteydessä perheiden sopeutumisiongelmiin. Lasten yksinoloon suhteutuivat kulttuuriset käsitykset, joiden kautta lapsen yksinoloa määritetään hyväksytyksi tai ei-hyväksytyksi. Suomessa lasten yksin oleminen, joka liittyy varhaiseen itsenäistymiseen, on hyväksytympää kuin monissa muissa maissa (ks. Strandell & Forsberg 2005).

Paluumuuton vaikeus on tuotu esiin aikaisemmissa tutkimuksissa ja se näyttäytyi myös tämän tutkimuksen tuloksissa, sillä avointen kysymysten vastauksista löytyi yhteensä 15 spontaania kommenttia, joiden mukaan paluumuutto oli henkisesti vaikeampaa kuin ulkomaille muutto. Ainoastaan yksi kommentti kertoi päivittäisestä tilanteesta. Paluumuuton vaikeus näyttäytyy ainakin osittain ajallisten muutosten kautta: ekspatriaattiperheet olivat ulkomailla asumisen ajan ”pois” keskiluokkaisten suomalaisperheiden arjesta, johon kuuluvat keskeisesti lasten harrastukset ja kotityöt. Aiemmin Kurotanin (2007) tutkimuksessa paluumuutto näyttäytyi puolisoille ”loman” loppumisena (ks. myös Duque 2009, 108), mikä saa vahvistusta myös kyselyaineistosta.

Paluu oli perheelle ja parisuhteelle vaikeampaa. Johtui ehkä arjen rutiinien kumuloitumisesta; seikkailu oli ohi. Uudesta ympäristöstä johtuen ulkomailla oli vähemmän 'pakollisia' menoja ja siten enemmän yhteistä aikaa perheen kesken. (V77)

Arjen rutiineihin liittyvät voimavarat

Kyselyaineiston avulla saatiin ekspatriaattiperheen arjen rutiineista vähän, mutta perheen arjen kannalta keskeistä tietoa. Vastaajaperheiltä kysyttiin strukturoitu kysymys arkielämän erilaisuudesta ulkomailla asuttaessa. Kysymyksen vastausten pohjalta tehtiin pääkomponenttianalyysi, jolla saatiin esiin kolme komponenttia: sisustus, perheen päivittäiset rutiinikäytännöt sekä juhkakäytännöt (taulukko 19).

Näistä taulukossa 19 esitetyistä komponenteista muodostettiin vastaavat summamuuttujat: sisustus ($\alpha = 0,84$), rutiinit ($\alpha = 0,66$) ja juhlat ($\alpha = 0,62$). Taulukossa 20 on esitetty summamuuttujien sekä niiden alakohtien keskiarvot ja keskihajonnat.

Sisustus muuttui enemmän kuin rutiinit⁵², mutta se ei eronnut keskiarvoltaan juhkakäytännöistä⁵³. Sisustus muuttui arjessa eniten ulkomailla asumiskontekstissa. Erityisesti kodin sisustus oli muutoksessa. Perheen päivittäiset rutiinikäytännöt pysyivät muuttumattomimpana perheen ulkomailla asumisen aikana. Näistä lapsen aamu- ja iltatoimet olivat muuttuneet vähemmän⁵⁴ kuin perheen yhdessä

⁵² $t(199) = -8,22, p < 0,001$

⁵³ $t(199) = -0,94, p = 0,346$

⁵⁴ $t(197) = 5,30, p < 0,001$

Taulukko 19. Ekspatriaattiperheiden arjen erilaisuutta ulkomailla kuvaavat komponentit

Muuttuja *)	P1 Sisustus	P2 Rutiinit	P3 Juhlat	Kommu- naliteetti
Kodin sisustus	0,92	0,05	0,12	0,87
Lapsen huoneen sisustus	0,91	0,16	0,11	0,86
Yhteisruokailu	0,09	0,86	0,07	0,76
Aamu- ja iltatoimet	0,10	0,84	0,07	0,74
Perhejuhlat	0,14	0,07	0,83	0,72
Muut juhlat	0,07	0,16	0,83	0,72
Ominaisarvo	2,36	1,25	1,06	
Selitysosuus, %	28,6	25,1	24,0	

*) muuttujat ovat samalla kysymyksen alakohtia (ei varsinaisia väittämiä)

Taulukko 20. Arjen erilaisuus ulkomailla -summamuuttujien alakohdat *)

	n	Keskiarvo	Keskihajonta
S1: Sisustus	200	2,08	0,94
– Lapsen huoneen sisustus	199	1,91	1,00
– Kodin sisustus	200	2,23	1,03
S2: Rutiinit	200	1,48	0,66
– Yhteisruokailu	199	1,63	0,83
– Aamu- ja iltatoimet	199	1,34	0,70
S3: Juhlat	200	2,00	0,83
– Perhejuhlat	200	1,91	0,93
– Muut juhlat	200	2,11	1,01

*) asteikko 1–4, 1 = vain vähän (eli lähes samalla tavalla kuin Suomessa), 4 = runsaasti (eli täysin eri tavalla kuin Suomessa)

ruokailu. Aamu- ja iltatoimet oli myös yksittäisistä alakohdista kaikkein vähiten muuttunut alakohta. Perheen juhlaikäytännöt muuttuivat perheen ulkomailla asumisen aikana lähes saman verran kuin sisustus, kuten edellä jo mainittiin. Perheiden juhlaikäytännöt muuttuivat rutiineja enemmän⁵⁵. Perhejuhlien vietto muuttui ulkomailla asumisen aikana vähemmän kuin muiden juhlien⁵⁶. Perhejuhliksi määritettiin esimerkiksi syntymäpäivät ja muiksi juhliksi esimerkiksi joulu.

⁵⁵ $t(199) = 8,13, p < 0,001$

⁵⁶ $t(199) = -2,77, p = 0,006$

Kotien sisustus oli yhteydessä⁵⁷ ulkomailla asumisajan kanssa siten, että ulkomailla asumisen pidentyessä sisustus muuttui samankaltaisemmaksi perheen Suomen-kodin kanssa. Vastaavasti lyhyissä ulkomailla asumistilanteissa kotien sisustus poikkesi suomalaisesta sisustuksesta. Tuloksen perusteella ekspatriaattiperheet näyttivät noudattavan loogiseksi tulkittavaa käytäntöä, että perheen asuessa ulkomailla pitkiä aikoja perheen irtaimistoa otettiin mukaan, kun taas lyhyissä ulkomailla asumistilanteissa tätä ei tehty. Ulkomailla asumisajalla ei havaittu olevan yhteyttä rutiinien⁵⁸ tai juhlien⁵⁹ kanssa.

Ekspatriaattiperheet ryhmiteltiin klusterianalyysin avulla, jonka tulokset ovat esillä kuviossa 17. Yli puolet perheistä (n = 117) oli jatkuvuuden määrittämiä perheitä, joilla kaikki kolme arkeen kiinnittynyttä asiaa – sisustus, rutiinit ja juhlat – pysyivät kohtalaisen muuttumattomina. Näille perheille vastakohtaan muodostivat muutoksen määrittämät perheet, joita oli alle viidesosa (n = 32) perheistä. Näissä perheissä muutoksessa olivat sekä sisustus, rutiinit että varsinkin juhlat. Kolmas ekspatriaattiperhetyyppi kiinnittyi yhtäältä muutokseen ja toisaalta jatkuvuuteen. Tällöin perheessä oli muutoksessa erityisesti sisustus ja pysyvyyttä edustivat perheen rutiinit. Näitä perheitä oli neljäsosa perheistä (n = 49).

Muutokset arjen käytännöissä korreloivat vahvasti perheen ongelmien kanssa ulkomailla asumistilanteessa (liite 13). Vaikka ongelmien ja arjen pysyvyyden välisiä vaikutussuhteita ei tällä aineistolla selvitetty, tutkimustulokset tukivat seuraavaa vanhemman antamaa neuvoa:

Mahdollisimman paljon mukaan tuttuja tavaroita, mm. lapsen oma sänky, kirjat ja lelut jne., jotta koti siirtyy ikään kuin mukana ja ihan kaikki ei olekaan outoa/meillä jopa maitohinkit kävivät ulkomaan reissun:) (V61)

Perheiden yhteenkuuluvuus

Perheen yhteenkuuluvuutta haastavat perheen mahdolliset ristiriidat. Osana perheiden sopeutumisongelmia selvitettiin perheristiriitoja sekä ulkomailla asumis- että paluumuuton jälkeisessä tilanteessa. Vastaaajaperheillä oli molemmissa tilanteissa perheristiriitoja verrattain vähän⁶⁰. Vanhempien ilmoituksen mukaan perheristiriitoja oli sekä ulkomailla asuttaessa että paluumuuton jälkeen saman verran⁶¹.

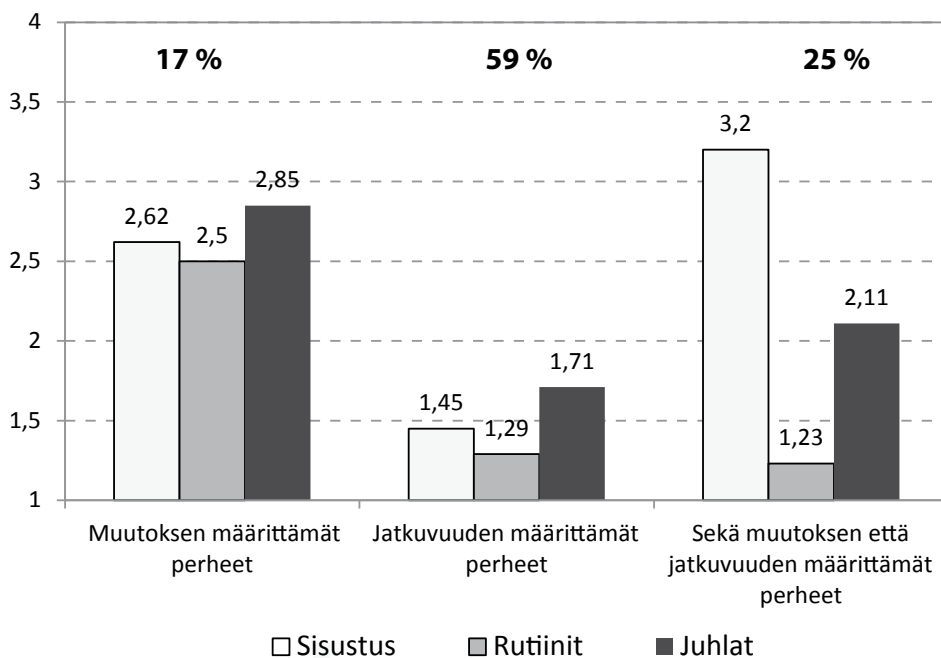
⁵⁷ $r = -0,42, p < 0,001$

⁵⁸ $r = -0,02, p = 0,826$

⁵⁹ $r = -0,09, p = 0,213$

⁶⁰ keskiarvot 1,67 ja 1,71 asteikolla 1–5

⁶¹ $t(198) = -0,68, p = 0,500$

Kuvio 17. Ekspatriaattiperheiden ryhmät ulkomailla asumisen aikaisen arjen suhteen

Tutkimuksessa selvitettiin McCubbinin ja muiden (1981) kehittämän FIRM-mittarin avulla perhesysteemin sisäisiä voimavaroja. FIRM-mittarin avulla saatiin yleiskäsitys koko perhesysteemin tasolla perheiden sisäisestä tuesta ja erityisesti perheen yhteenkuuluvuudesta. Ryhmien välillä ei havaittu eroja sosiaalisen tuen suhteen verrattaessa ulkomaankomennuksella olevia perheitä itsenäisesti ulkomaisen työpaikan ulkomailta hankkineisiin perheisiin⁶² sekä verrattaessa business-ekspatriaatteja muihin ekspatriaatteihin⁶³.

Pääkomponenttianalyysillä ei löydetty järkeviä komponentteja⁶⁴. Tämän vuoksi tarkastellaan tuloksia ainoastaan yksittäisten väittämien tasolla. Taulukossa 21 on esitetty väittämien keskiarvot ja keskihajonnat. Yksittäisistä väittämissä suurimmat keskiarvot saivat perheenjäsenten kannustaminen omien kiinnostuksen kohteiden pariin sekä itkemisen hyväksyminen perheessä (taulukko 21). Perheenjäsenten

⁶² $t(191) = -0,41, p = 0,682$

⁶³ $t(192) = -0,86, p = 0,392$

⁶⁴ FIRM-mittarin alakohdat analysoitiin pääkomponenttianalyysillä, jolla saatiin ensin kaksi komponenttia. Koska toisen komponentin perusteella muodostetun summa-muuttujan Cronbachin alfa-arvo (0,52) jäi alle 0,6:n, tämä komponentti poistettiin. Jäljelle jäänyt komponentti supistui kahdella muuttujalla, koska näiden muuttujien latausarvot jäivät alle 0,5:n. Tästä ainoasta komponentista muodostetun summa-muuttujan Cronbachin alfa-arvo jäi alle 0,5:n (0,47) ja siksi sekin poistettiin.

Taulukko 21. FIRM-mittarin väittämäkohtaiset tulokset *)

Väittämä	n	Ka	Kh
Kannustamme perheemme jäseniä omien harrastusten ja kiinnostuksen kohteiden pariin.	200	2,84	0,37
Perheessämme on "OK" ilmaista surullisuutta itkemällä, jopa muiden perheenjäsenten nähden.	200	2,66	0,58
Olemme oikein tyytyväisiä, kun voimme auttaa toisiamme perheessämme.	201	2,63	0,58
Perheemme jäsenet kunnioittavat toisiaan.	201	2,51	0,63
Keskustelemme päätöksistämme muiden perheenjäsenten kanssa ennen niiden täytäntöönpanoa.	201	2,44	0,55
° On vaikea saada perheenjäseniä toimimaan yhdessä.	198	2,24	0,79
° Meidän täytyy nalkuttaa toisillemme, jotta saamme asioita tehdyksi.	201	1,85	0,77
° Se, että perheessä on (tai olisi) vain yksi palkansaaja, on ongelma perheessämme.	201	1,83	1,03
° Näyttää siltä, että perheemme jäsenet pitävät toisiaan itsensänselvyyksinä.	199	1,78	0,88
° Tunnumme osallistuvan niin paljon työhön ja/tai koulun toimintaan, ettei meillä ole riittävästi perheen yhteistä aikaa.	201	1,70	0,84

*) asteikko 0–3, 0 = ei kuvaa lainkaan, 3 = kuvaa oikein hyvin; väittämiä ei oltu numeroitu kyselylomakkeessa;

° = väittämä on käännetty

kannustaminen omien kiinnostuksen kohteiden pariin erosi⁶⁵ väittämien keskiarvosta. Kannustamisen kohdalla vanhempien näkemysten välillä oli vähiten hajontaa. Perheet kannustivat yleisesti (84 %, n = 167) perheenjäseniään omien harrastusten ja kiinnostuksen kohteiden pariin⁶⁶. Tässä kannustamisessa korostuu yksittäisten perheenjäsenten yksilöllisyys perhekontekstissa. Myös itkemisen hyväksyminen perheestä erosi⁶⁷ väittämien keskiarvosta. Itkemisen hyväksyminen perheessä kiinnittyy puolestaan ekspatriaattiperhekontekstissa tärkeään perheen sisäiseen emotionaaliseen tukeen. Tulosten mukaan suurimmassa osassa vastaaja-perheitä (71 %, n = 142) hyväksyttiin tunteiden näyttäminen itkemällä⁶⁸. Korkeita keskiarvoja saivat myös perheenjäsenen auttamiseen liittyvä tyytyväisyys sekä perheenjäsenten keskinäinen kunnioitus. Ekspatriaattiperheille näyttäisi olevan tyypillistä perheenjäsenten individuaalisuuden toteuttamisen tukeminen ja emo-

⁶⁵ $t(199) = 22,27, p < 0,001$

⁶⁶ vastausvaihtoehto 3

⁶⁷ $t(199) = 9,88, p < 0,001$

⁶⁸ vastausvaihtoehto 3

tionaalisen ilmaisun vapaus. Lisäksi tutkimusperheet tarjosivat perheen sisäistä instrumentaalista tukea. Myös perheenjäsenten välinen keskinäinen kunnioitus leimasi vastaajaperheitä.

Väittämäkohtaisesta tarkastelusta voidaan havaita, että ekspatriaattiperhe näyttää monia sisäisiä vahvuuksia omaavana. Näyttää myös siltä, että ekspatriaattiperheen yhteenkuuluvuus nousee esiin FIRM-mittarin tuloksista. Tulokset vahvistavat aiempaa käsitystä ekspatriaattiperheiden yhteenkuuluvuudesta (esim. Schaetti & Ramsey 1999; McLachlan 2007). Perheen koheesiota ei voida nähdä ainoastaan staattisena olotilana, edellytyksenä ulkomailla asumisen onnistumiseen. Perheen yhtenäisyys rakentuu dynaamisessa prosessissa, jossa ulkomailla asumistilanne tiivistää perhesuhteita.

Ulkomailla asuminen lähentää perhesuhteita ja perhe viettää runsaasti aikaa keskenään ja ainakin meidän perheessä ulkoilu ja yhteiset tekemiset (keilaus yms.) kuuluivat lähes 80 % viikonloppujen viettoon yhdessä. (V89)

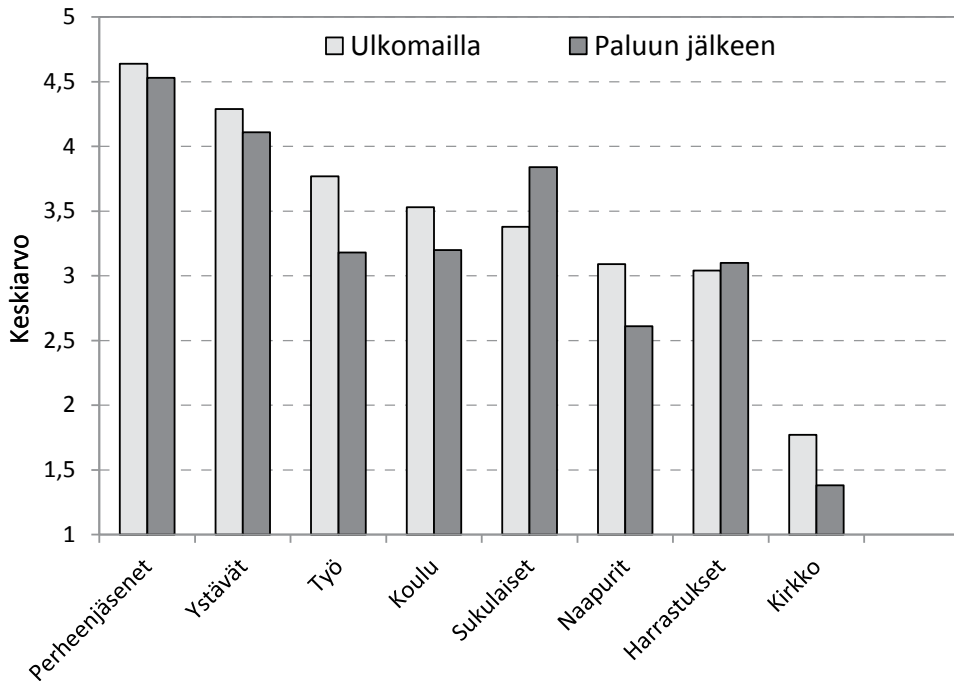
5.2 Käytössä kuumaa tietoa: perheiden ulkopuolinen sosiaalinen tuki

Tässä alaluvussa tarkastelen ekspatriaattiperhesysteemin suhteita muihin systeemeihin eli perheiden ulkopuolista sosiaalista tukea sekä ulkomailla asumiskontekstissa että paluumuuton jälkeen. Kuviossa 18 on esitetty vanhempien yleisarvio eri sosiaalisen tuen muotojen hyödyllisyydestä. Tässä kuviossa on mukana sekä perheen sisäinen että perheen ulkopuolinen sosiaalinen tuki.

Sosiaalisen tuen hyödyllisyyttä sekä ulkomailla että paluumuuton jälkeen mitanneen kysymyksen alakohdista tehtiin pääkomponenttianalyysit (taulukot 22 ja 23). Ulkomailla asumiskontekstissa pääkomponenttianalyysillä löydettiin kaksi komponenttia, joista toinen niistä piti poistaa sen Cronbachin alfa-arvon (0,50) alhaisuuden vuoksi. Jäljelle jäi siten ainoastaan yksi komponentti (taulukko 22).

Ulkomailla asumisen sosiaalista tukea kuvaavassa komponentissa on nähtävissä, että ulkomailla asumiskontekstissa epävirallisen ja virallisen tuen kategoriat yhdistyivät (taulukko 22). Kyse voi olla siitä, että ulkomailla asuttaessa sama henkilö sijoittuu useampaan kategoriaan. Esimerkiksi työkollega voi kuulua kategorioista sekä 'ystäviin' että 'muun ekspatriaattiperheen' jäseniin.

Paluumuuttokontekstissa muodostui pääkomponenttianalyysillä kaksi selkeää komponenttia: epävirallisen tuen komponentti ja virallisen tuen komponentti (taulukko 23). Paluumuuton yhteydessä siten epävirallinen ja virallinen tuki olivat tosistaan selkeästi erotettavissa. Paluumuuttokontekstissa nähtiin viitteitä siitä, että perheet näyttivät joko tukeutuvan runsaasti sekä epäviralliseen että viralliseen tukeen tai vetäytyvän sekä epävirallisesta että virallisesta tuesta.

Kuvio 18. Ekspatriaattiperheiden sosiaalisen tuen hyödyllisyys⁶⁹

Sosiaalisen tuen hyödyllisyyden komponenteista (taulukot 22 ja 23) muodostettiin summamuuttajat. Ulkomailla asuttaessa summamuuttuja kuvasi sosiaalista tukea ulkomailla ($\alpha = 0,67$). Sen keskiarvo oli 3,36 (keskihajonta 0,93). Paluumuuttokontekstissa sosiaalisen tuen hyödyllisyyttä kuvaavia summamuuttujia oli kaksi: epävirallinen tuki ($\alpha = 0,76$) sekä virallinen tuki paluun jälkeen ($\alpha = 0,77$). Epävirallisen tuen keskiarvo oli 3,63 (keskihajonta 0,76) ja virallisen tuen 3,18 (keskihajonta 1,16⁷⁰).

Vaikka jako epäviralliseen ja viralliseen tukeen ei ole kaikilta osin täysin selkeä (ks. taulukko 22), käytän vastaajaperheiden ulkopuolisen sosiaalisen tuen tarkastelussa kategorioita epävirallinen tuki ja virallinen tuki. Näin teen muun muassa siksi, että paluumuuttokontekstin sosiaalisen tuen hyödyllisyyden komponenttitarastelussa tuli selkeästi esiin jaottelu epäviralliseen ja viralliseen tukeen.

⁶⁹ asteikko 1–5: 1 = vain vähän hyötyä, 5 = runsaasti hyötyä

⁷⁰ Virallisen tuen keskihajonta oli suuri.

Taulukko 22. Sosiaalisen tuen hyödyllisyys -pääkomponentti ulkomailla asumis-
kontekstissa *)

Muuttuja	Sosiaalinen tuki ulkomailla	Kommunaliiteetti
Koulu	0,80	0,64
Työ	0,76	0,58
Harrastukset	0,66	0,43
Naapurit	0,62	0,39
Ominaisarvo	2,03	
Selitysosuus, %	50,8	

*) Koska yhdellä komponentilla ei voitu suorittaa rotaatiota, kyseessä on poikkeuksellisesti rotatoimaton tulos.

Taulukko 23. Sosiaalisen tuen hyödyllisyys -pääkomponentit paluumuuttokontek-
stissa

Muuttuja	P1 Epävirallinen tuki paluun jälkeen	P2 Virallinen tuki paluun jälkeen	Kommuna- liteetti
Ystävät	0,81	0,13	0,67
Sukulaiset	0,80	-0,01	0,64
Perheenjäsenet	0,71	0,12	0,52
Harrastukset	0,61	0,28	0,45
Naapurit	0,59	0,15	0,38
Koulu	0,10	0,90	0,82
Työ	0,19	0,87	0,79
Ominaisarvo	2,95	1,31	
Selitysosuus, %	36,7	24,2	

Selvitän seuraavaksi tarkemmin vastaajaperheiden epävirallista tukea sekä sen jälkeen perheiden virallista tukea. Epäviralliseen tukeen sisältyy erityisesti ystävien ja sukulaisten tarjoama tuki ja viralliseen tukeen työpaikan ja koulun tarjoama tuki.

Perheiden epävirallinen sosiaalinen tuki

Epävirallisen sosiaalisen tuen⁷¹ merkitys tuli esiin kartoitettaessa vastaajien näkemyksiä asioista, jotka olivat tärkeimpiä ulkomailla asumisen ja paluumuuton

⁷¹ Verrattaessa epävirallisen ja virallisen tuen tärkeyttä toisiinsa keskeiseksi nousivat kuvion 18 tulosten ohella vanhempien tärkeänä ulkomailla asumisessa ja paluumuutossa pitämien asioiden tarkastelu sekä virallisten ja epävirallisten kontaktien määrien vertailu.

onnistumisen kannalta. Kyselyn vastaajista 63 prosenttia piti tärkeänä riittävää epävirallista sosiaalista tukiverkkoa ulkomailla ja 53 prosenttia vastaavaa tukiverkkoa Suomessa (liite 12). Kuvioista 18 välittyvä näkemys on, että epävirallinen tuki – ja siinä erityisesti ystävien tuki – olisi perheille tärkeää molemmissa siirtymäkonteksteissa. Virallisen ja epävirallisen tuen määrää verrattaessa havaittiin epävirallisia kontakteja olevan enemmän kuin virallisia kontakteja sekä ulkomailla asuttaessa⁷² että tutkimushetkellä⁷³. Perheillä oli epävirallisia sosiaalisia kontakteja määrällisesti enemmän ulkomailla asuttaessa kuin tutkimushetkellä⁷⁴. Vanhemmat arvioivat epävirallisen tuen hyödyllisemmäksi⁷⁵ kuin virallisen tuen paluumuuttokontekstissa (ks. taulukko 23).

Ystäväverkostojen sosiaalinen tuki

Ystävien tarjoama sosiaalinen tuki oli ekspatriaattiperheille hyödyllisin perheiden ulkopuolinen sosiaalinen tuki sekä ulkomailla asuttaessa että tutkimushetkellä (ks. kuvio 18). Ystävien ja sukulaisten – toiseksi hyödyllisimmän epävirallisen sosiaalisen tuen – tuen vertailussa havaittiin, että ystävien tuki oli hyödyllisempää kuin sukulaisten tuki sekä ulkomailla⁷⁶ että paluun jälkeen⁷⁷.

Ulkomailla asumistilanteesta voidaan todeta yleisesti, että vanhempien vastauksista avoimiin kysymyksiin nousi esiin vanhempien käsitys siitä, että lasten olemassaolo helpotti vanhempien sosiaalisten kontaktien solmimista. Lasten kautta vanhemmat kiinnittyivät muun muassa lapsen kouluun sekä harrastuksiin ja tätä kautta syntyi sosiaalisia kontakteja.

Itse huomasimme, että lapset helpottavat ei-työssäkäyvän puolison sopeutumista huomattavasti, sillä lasten kerhojen ja koulun kautta tulee ikään kuin automaattisesti kontakteja. Kun vertasin itseäni lapsettomiin tuttaviiini, oma sopeutumiseni oli huomattavan paljon nopeampaa juuri tästä syystä. (V59)

Kansainvälisessä ekspatriaattitutkimuksessa on aiemmin havaittu, että ekspatriaattikontaktit ovat yleisempiä lapsiperheille kuin yksin asuville ekspatriaateille (Tung 1998). Lisäksi tämän tutkimuksen tulos oli samansuuntainen niin Hyvösen (2009) kuin Duquen (2009) tutkimustulosten kanssa.

⁷² $t(199) = -10,69, p < 0,001$

⁷³ $t(200) = -3,82, p < 0,001$

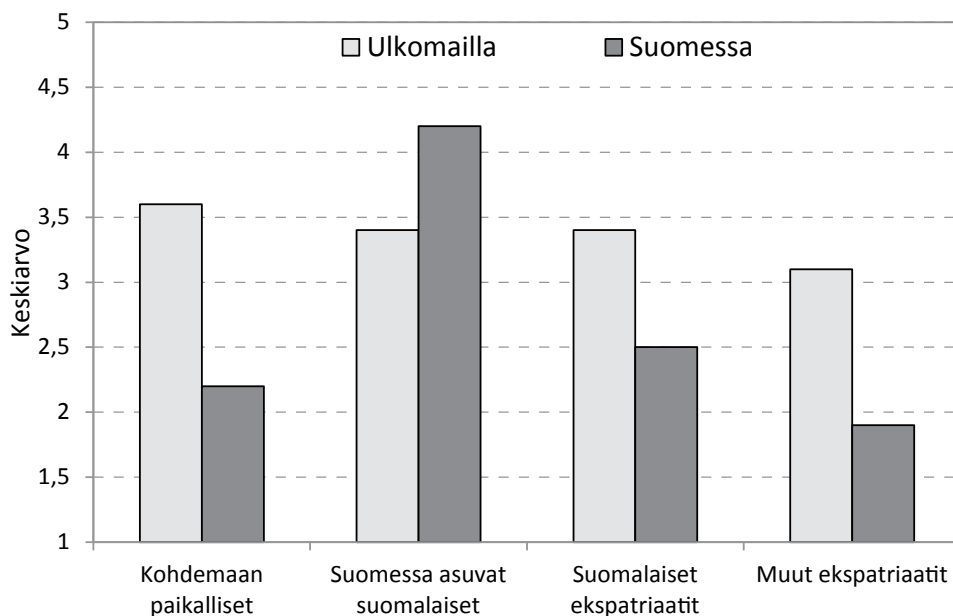
⁷⁴ $t(199) = 2,87, p = 0,005$

⁷⁵ $t(184) = 5,22, p < 0,001$

⁷⁶ $t(199) = 10,04, p < 0,001$

⁷⁷ $t(199) = 3,98, p < 0,001$

Ulkomailla asumistilanteessa eronteko paikallisten, ekspatriaattien ja suomalaisten ystävien välillä antaa tarkemman kuvan ystävyys-suhteista. Kuviossa 19 käy ilmi ulkomailla asumistilanteen sosiaaliset kontaktit jaoteltuna neljään kategoriaan.

Kuvio 19. Ekspatriaattiperheiden sosiaaliset kontaktit ulkomailla ja paluun jälkeen⁷⁸

Kohdemaan paikalliset henkilöt olivat ulkomailla asuttaessa niukasti vastaaja-perheiden tärkein sosiaalisten kontaktien lähde kuvion 19 mukaan tarkasteltuna. Tämä paikallisten henkilöiden tuki tekee suomalaisten ekspatriaattiperheiden tilanteesta erilaisen esimerkiksi amerikkalaisiin ekspatriaattiperheisiin verrattuna (ks. Warinowski 2011b).

Jotta paikallisiin henkilöihin voi tutustua, on ekspatriaattiperheen jäsenten oltava kosketuksissa paikallisten kanssa esimerkiksi työpaikan, asunnon tai lasten koulun kautta. Lisäksi edellytyksenä on yhteisen kielen riittävä hallinta (ks. Baker Cottrell 2011).

Paikallisen kielen osaaminen on erittäin tärkeää sopeutumiselle, silloin tutustuu naapureihin, joilta saa erinomaista apua. Myös toisen lapsen laittaminen paikalliseen kouluun tutustutti ympäristön ihmisiin. (V117)

⁷⁸ Vastauksia 198–201 kappaletta/kysymys; arviointiasteikko 1–5: 1 = ei lainkaan, 5 = todella runsaasti
Olen julkaissut nämä tulokset ulkomailla asumisen osalta myös aiemmin (ks. Warinowski 2011b).

Perheiden isillä oli kyselyaineistossa enemmän sosiaalisia kontakteja paikallisten kanssa kuin äideillä⁷⁹. Tätä tulosta selittänee se, että ekspatriaatti-isät olivat työpaikkojensa kautta tekemisissä paikallisten henkilöiden kautta ja lisäksi heillä oli yhteinen kommunikointikieli, monissa tapauksissa englanti.

Suomalaisten ekspatriaattien tuki näyttäytyy aineiston perusteella tärkeänä. Näiltä osin tulokset ovat samansuuntaisia kuin aiempien amerikkalaisten tutkimusten tulokset, jotka ovat korostaneet (amerikkalaisen) ekspatriaattiyhteisön merkitystä. Kuvion 19 mukaan ekspatriaattiperheillä oli enemmän sosiaalisia kontakteja suomalaisiin ekspatriaatteihin kuin muihin ekspatriaatteihin. Tältä osin tutkimuksen tulokset ovat samansuuntaisia esimerkiksi Hyvösen (2009) tutkimuksen tulosten kanssa, joissa korostui ekspatriaattipuolisoiden kontaktit suomalaisekspatriaatteihin. Vastaajaperheiden äideillä ja isillä oli myös kuta kuinkin saman verran kontakteja suomalaisten ekspatriaattien kanssa⁸⁰. Tutkimusjoukon aikuiset olivat siten yhtä paljon tai vähän tekemisissä ekspatriaattien kanssa. Kuten paikallisten kontaktien kohdalla, myös suomalaisten ekspatriaattien pääomilla oli käyttöä arkisten tilanteiden hoitamisessa. Tuen tarve ei rajoittunut instrumentaaliseen tukeen. Suomalaisia ekspatriaatteja tarvittiin sosiaalisten suhteiden ja emotionaalisen tuen vuoksi.

Myös vierailut muiden suomalaisten tuttavaperheiden luona sekä ulkoilut yhdessä olivat tavanomaista sosiaalista toimintaa. (V89)

Tässä aineistossa ekspatriaattiperheiden äideillä ja isillä oli saman verran kontakteja muiden ekspatriaattien kanssa⁸¹. Tämä tulos oli siten samansuuntainen suomalaisekspatriaattien tuen kanssa. Muiden ekspatriaattien tuen merkitys tulee esiin varsinkin silloin, jos suomalaisekspatriaattiyhteisöä ei ulkomailla asuttaessa ole tai se on hyvin pieni (vrt. Brewster & Pickard 1994). Suomalaisen ekspatriaattiyhteisön syntyminen ei ole aina mahdollista perheiden vähäisen määrän vuoksi. Ulkomailla asumiskonteksti vaikuttaa siis suuresti siihen, mitkä kategoriat muodostuvat perheelle keskeisiksi.

Omaan kokemukseemme vaikuttaa varmasti myös se, että me olimme ainoa suomalainen expatti-perhe kohdemaassamme. Kokemus olisi varmaankin ollut erilainen, jos paikalla olisi ollut myös samankielinen verkosto, nyt kaikki tuki ja ystävät löytyivät joko paikallisista tai muista expateista. (V59)

Erityisesti kansainvälisissä tutkimuksissa on puhuttu niin sanotusta ekspatriaattikuplasta – siitä, että perheen keskeisin konteksti on ekspatriaattiyhteisöt ja suhteet paikallisiin ovat vähäisiä (ks. luku 2.3). Ekspatriaattien tuen merkitys

⁷⁹ $t(190) = -4,69, p < 0,001$

⁸⁰ $t(190) = 1,63, p = 0,104$

⁸¹ $t(191) = -0,23, p = 0,821$

ei kuitenkaan tule tämän tutkimuksen kuviosta 19 voimakkaasti suoraan esille. Tähän lienee suurimpana syynä se, että ekspatriaattien tuki on jaettu kahteen osaan, suomalaisiin ja muihin ekspatriaatteihin. Jos ajatellaan ekspatriaattien tukea yhdistäen kuvion 19 pylväät, voidaan todeta, että ekspatriaattiyhteisöiden sosiaalisen tuen merkitys näyttäytyy ulkomailla asuttaessa tärkeänä myös suomalaisille ekspatriaattiperheille. Vaikka ekspatriaattiyhteisöillä oli merkitystä myös suomalaisten ekspatriaattiperheiden sosiaalisen tuen tarjoajina, voidaan kuitenkin todeta, että amerikkalaisiin ekspatriaattiyhteisöihin verrattuna suomalaisekspatriaattien osalta ekspatriaattiyhteisöjen merkitys näyttäytyy vähäisempänä (ks. Warinowski 2011b). Näin ollen tämän tutkimuksen aineiston valossa suomalaisekspatriaattiperheiden eläminen tiiviisti ”ekspatriaattikuplassa” voidaan asettaa kyseenalaiseksi.

Myös suomalaisten, Suomessa asuvien ystävien tuki oli tärkeää myös ulkomailla asuttaessa. Kyselyaineistossa äideillä oli ulkomailla asumisen aikana enemmän⁸² kontakteja Suomessa asuvien suomalaisten kanssa kuin perheen isillä. Tämä tulos on yhdensuuntainen sekä Oksasen (2006) että Hyvösen (2009) tutkimusten tulosten kanssa, joissa havaittiin, että äidin tehtäväksi jää kontaktien ylläpito Suomeen koko perheen puolesta. Perheiden Suomen-vierailut ulkomailla asumisen aikana kiinnittyivät kontakteihin suomalaisten kanssa. Vastajaperheet olivat vierailleet Suomessa ulkomailla asumisen aikana keskimäärin kolme kertaa (keskiarvo 3,08, keskihajonta 1,85). Vanhempien vierailujen määrää koskevissa vastauksissa oli suurta hajontaa. Pieni osa perheistä (14 %, n = 46) ei ollut vierailut Suomessa kertaakaan ulkomailla asumisen aikana.

Paluumuuton jälkeisen tuen hyödyllisyyden arvioinnin (kuvio 18) perusteella voidaan sanoa, että paluumuuttokontekstissa perheen ystäväverkoston tuki oli arvioitu vähemmän hyödylliseksi kuin ulkomaille muuttotilanteessa⁸³. Paluumuuton vaikeus, joka nousi esiin kyselyn sanallisista vastauksista, saanee osin selityksensä perheen ulkopuolisen tuen vähäisyydestä paluumuuttokontekstissa. Tämä tulos on sikäli kiinnostava, että voisi olettaa perheen ystävien, joista suuri osa lienee suomalaisia, roolin korostuvan Suomeen muuton jälkeen, eikä ulkomaille muuttokontekstissa. Tuloksen taustalla voi olla ystävien tuen painottuminen enemmän emotionaalisen tuen kuin instrumentaalisen tuen suuntaan. Emotionaalisen tuen antaminen onnistunee myös sähköisten välineiden avustuksella. Sosiaalisten kontaktien dynaaminen luonne tuli esiin kyselyn vastauksissa, mikä linkittyi osaltaan ystävien merkityksen vähenemiseen paluukontekstissa. Vanhat ystävyysuhteet olivat ehtineet ulkomailla asumisen aikana muuttaa muotoaan.

⁸² $t(189) = 2,81, p = 0,005$

⁸³ $t(198) = 2,26, p = 0,025$

Paluumuuttoon vanhempien osalta liittyy vaikeus solmia ns. uudelleen vanhoja ystävyysuhteita. Vanhoilla kavereilla on poissaolon aikana tullut uusia ystäviä ja he ovat tottuneet paluumuuttajien poissaoloon. Alussa tunsimme olomme todella yksinäisiksi ja sellaiseen ei osannut oikein varautua. Olimme paremmin varautuneita ”yksinoloon” ulkomailla, mutta kävikin päinvastoin. Vaatii paluumuuttajilta samanlaista aktiivisuutta kuin ulkomailla verkostoitumisen ja ystävyystymisen osalta; pitää olla todella aktiivinen, jotta saa edes jotenkin kurottua umpeen ns. menetetyn ajan ulkomailla. (V84)

Jos perheenjäsenillä ei ole paluumuuton jälkeistä vertaisryhmää, vaihtoehdoksi voi jäädä ulkomailla asumiskokemuksesta vaikeneminen. Avointen kysymysten vastausten mukaan kokemuksesta kertominen voidaan tulkita suomalaiskontekstissa kielteisesti. Vastauksissa oli seitsemän mainintaa, joissa tuli kansainvälisestä kokemuksesta vaikeneminen esiin.

Paluumuuttoa vaikeuttaa oleellisesti ihmisten asenne ja se että monista asioista ja omista kokemuksista ei voi keskustella normaalisti, arkipäivän asioina vaan helposti vain Suomessa asuneet tulkitsevat ne kehuskeluna tai muuten vaan niin etäisinä että ne eivät kiinnosta. (V81)

Tuttavien kiinnostuksen puute voi kytkeytyä heidän oman kokemusmaailmansa kapeuteen, jossa ei ole yhtymäkohtia ekspatriaattikokemukseen. Toisaalta kiinnostuksen puute voi linkittyä osin myös ekspatriaattiperheiden sosioekonomiseen asemaan, joka tuttavien tulkinnoissa kiinnittyy keskeisesti ulkomailla asumiskokemukseen.

Usein rikkaista kokemuksista haluaa vaieta, koska tuttavat ei ymmärrä, koska heillä ei ole mitään vastaavaa kokemuspohjaa, johon peilata. Taloudellista hyväosaaisuutta ja sen tuomaa jotain helpotusta omaan perhe-elämään kadahditaan. (V23)

Sukulaisverkostojen sosiaalinen tuki

Sukulaisten tuki ei noussut erityisesti esiin ulkomailla asuttaessa (ks. kuvio 18). Ulkomailla asuttaessa sukulaisten sosiaalisen tuen hyödyllisyyden keskiarvo oli 3,38⁸⁴ (keskihajonta 1,15). Vanhempien vastaukset hajosivat sukulaisten tuen hyödyllisyyden arvioinnissa. Sukulaisten kohtalaisen vaatimaton tuki vastaajaperheiden ulkomailla asumisen aikana näyttäisi olevan lähes vastakkainen tulos verrattuna Hyvösen (2009) havaitsemiin sukulaisiin kytkeytyviin vahvoihin emotionaalisiin siteisiin ulkomailla asumisen aikana. Voi kuitenkin olla, että vastaajaperheiden sukulaisuussiteiden vahvuus näyttäytyy siinä, että vaikka suhteet

⁸⁴ asteikko 1–5 (ks. kuvio 18)

olivat ulkomailla asumisen aikana taka-alalla, ne olivat paluumuuttotilanteessa helposti aktualisoitavissa – toisin kuin ystävyysuhteet, joiden eteen joudutaan tekemään paluumuuttokontekstissa runsaasti työtä.

Sukulaisten rooli näyttäytyi vahvempana paluumuuton kontekstissa (ks. kuvio 19). Paluumuuton jälkeisen sukulaisten tuen keskiarvo oli 3,84 (keskihajonta 1,07). Sukulaisten sosiaalinen tuki oli vastaajien mukaan hyödyllisempää⁸⁵ paluumuuttotilanteessa kuin ulkomailla asuttaessa. Paluumuuton jälkeinen sukulaisten tuki oli perheen ulkopuolisessa tuessa toiseksi hyödyllisin, se sijoittui heti ystävien tarjoaman tuen jälkeen (kuvio 19).

Perheiden virallinen sosiaalinen tuki

Virallista sosiaalista tukea tarkastellaan erityisesti ekspatriaatin työpaikan sekä lapsen koulun järjestämän sosiaalisen tuen näkökulmasta. Kirkon tukea ei käydä yksityiskohtaisesti läpi, sillä kirkon tarjoama tuki arvioitiin kaikista tuen tarjoajista vähäisimmäksi (ks. kuvio 18). Ulkomailla asuttaessa kirkon tarjoaman tuen keskiarvo oli 1,77 (keskihajonta 1,14) ja paluun jälkeen keskiarvo 1,38 (keskihajonta 0,73). Tämä kirkon vähäinen tuki oli sikäli yllättävä tulos, että kirkko on näkyvä toimija ulkomailla (Työministeriö 2006). Tässä tuloksessa voi näkyä kirkon työntekijöiden vähäinen lukumäärä tutkimusjoukossa (ks. luku 4.2).

Kuvion 18 valossa virallinen tuki (koulun ja työn tuki) näyttäytyy ulkomailla asuttaessa hyödyllisempänä kuin paluumuuton jälkeen. Sen sijaan määrällisesti tarkasteltuna perheillä oli virallisia kontakteja enemmän tutkimushetkellä kuin ulkomailla asuttaessa⁸⁶. Tämä yllättävä tulos voi liittyä siihen, että ulkomailla asuttaessa arkielämään sisältyvät viranomaiskontaktit rajoittuvat pakollisiin tai kiireellisiin asioihin. Näin ollen paluumuuton jälkeen asioiden kasautuessa on oltava tekemisissä laajemman viranomaisverkoston kanssa. Tarkastelen seuraavaksi virallista sosiaalista tukea koskevia kyselyn tuloksia erikseen ulkomailla asuttaessa sekä paluumuuton jälkeen Suomessa.

Työpaikan sosiaalinen tuki

Kuvion 18 mukaan työpaikan järjestämä sosiaalinen tuki oli ulkomailla asumiskontekstissa kolmanneksi hyödyllisin perheen ulkopuolisen sosiaalisen tuen muoto. Työn tarjoama tuki oli hyödyllisempää⁸⁷ kuin koulun, joka oli toiseksi

---

⁸⁵ $t(198) = -6,16, p < 0,001$

⁸⁶ $t(199) = -3,90, p < 0,001$

⁸⁷ $t(194) = -2,63, p = 0,009$

tärkein virallisen tuen tarjoaja. Työn tarjoama tuki oli hyödyllisempää⁸⁸ ulkomailla asuttaessa kuin paluumuuton jälkeen. Työpaikan sosiaalinen tuki korostuikin ulkomaille muuttotilanteessa. Työpaikan järjestämät tärkeimmät sosiaalisen tuen muodot olivat ulkomaille muuton yhteydessä lähtökoulutus sekä tutustumismatka ulkomaiseen asuinkaupunkiin.

Lähtökoulutukseen osallistumista koskevat tärkeimmät lukumäärät ja prosenttiosuudet ovat taulukossa 24. Lähtökoulutukseen oli vastaajaperheistä osallistunut ainoastaan joka viides. Business-ekspatriaattit eivät eronneet⁸⁹ muista ekspatriaattiryhmistä lähtökoulutukseen osallistumisen suhteen. Ulkomaankomennuslaiset sen sijaan erosivat itsenäisesti työpaikan järjestäneistä⁹⁰: ulkomaankomennuslaiset osallistuivat useammin lähtökoulutukseen kuin itsenäisesti ulkomaisen työpaikkansa hankkineet. Lähtökoulutuksista yhdeksän kymmenestä oli ekspatriaatin työnantajan maksamia. Tätä tulosta selittänee se, että tutkijaperheistä ainoastaan yksi perhe (5 % tutkijaperheistä) oli osallistunut lähtökoulutukseen. Yliopiston piirissä lähtökoulutusten järjestämisellä ei ole vakiintuneita muotoja. Lähtökoulutukseen osallistuivat yleisimmin perheen vanhemmat yhdessä (taulukko 24).

Taulukko 24. Ekspatriaattiperheiden lähtökoulutukseen ja tutustumismatkalle osallistuminen ennen ulkomaille muuttoa

	Lähtökoulutus		Tutustumismatka	
	n	%	n	%
Osallistuja:				
– Ekspatriaatti yksin	6	16,2	31	20,9
– Vanhemmat	25	67,6	60	40,5
– Koko perhe	6	16,2	57	38,5
Maksaja:				
– Työnantaja	32	86,5	113	76,4
– Perhe itse	1	2,7	25	16,9
– Muu	4	10,8	10 *)	6,8
Osallistuminen	37	18,7	148	73,6

*) Mm. tapaukset, joissa isän matkan maksoi työnantaja ja äidin matkan perhe itse.

⁸⁸ $t(191) = 4,85, p < 0,001$

⁸⁹ $t(130,1) = -1,01, p = 0,312$

⁹⁰ $t(153,8) = 2,41, p = 0,017$

Tulosten perusteella voidaan päätellä, että kaikista kyselyn perheistä ainoastaan kolme prosenttia oli perheitä, joiden lapset osallistuivat lähtökoulutukseen. Vanhempien asenne lastensa lähtökoulutukseen oli luultavimmin myönteinen.

Opettajana ja äitinä olen sitä mieltä, että etukäteiskoulutus lapsille, heidän tasollaan tietenkkin, olisi ollut mainio. En tiedä järjestääkö mikään taho sellaisia. (V102)

Lähtökoulutus oli vastaajien mielestä ollut kohtalaisen hyödyllinen (keskiarvo 3,54⁹¹, keskihajonta 1,17). Lähtökoulutuksessa käsiteltiin yleisimmin kulttuuria (84 %, n = 31). Kielikoulutus oli myös kohtalaisen yleistä (54 %, n = 20). Yksikään kyselyn lapsista ei ollut osallistunut vanhempien vastausten mukaan lähtökoulutukseen, jossa olisi käsitelty kieltä. Kielikoulutus voisi auttaa myös lapsen sopeutumista ulkomaille.

Lasten kielen oppimista voisi helpottaa edes alkeiskurssi maan kielestä, koska myös lapset tarvitsevat apua kielen oppimisessa. (V71)

Tutustumismatkalla tulevassa asuinkaupungissaan oli ennen ulkomaille muuttoa käynyt kolme neljästä vastaajaperheistä (ks. taulukko 24). Tutustumismatka oli yleensä työnantajan maksama. Yleisimmin tutustumismatkan tekivät vanhemmat kahdestaan. Tulosten perusteella voidaan päätellä, että reilu neljäsosa vastaajaperheistä (28 %) oli perheitä, joiden lapset olivat käyneet tutustumismatkalla ennen ulkomaille muuttoa. Tutustumismatka arvioitiin erittäin hyödylliseksi (keskiarvo 4,63⁹², keskihajonta 0,59). Verrattaessa ulkomaankomennuksella olevia perheitä itsenäisesti ulkomaisen työpaikan ulkomailta hankkineisiin perheisiin ei näiden ryhmien havaittu eroavan tutustumismatkalle⁹³ osallistumisessa.

Lähtökoulutuksen ja tutustumismatkan kustannusten lisäksi työnantaja maksoi myös lapsen koulunkäynnin kustannuksia ulkomailla asuttaessa. Noin puolet lapsista (52 %, n = 135) kävi ulkomailla asuttaessa maksullista koulua. Tällöin useimmiten työnantaja huolehti lapsen ulkomaisen koulun kustannuksista (n = 111, 82 % lapsista, joilla maksullinen koulu). Lisäksi joissakin tapauksissa työnantaja rahoitti lapsen kotiperuskoulussa (n = 8, 27 % kotiperuskouluun osallistujista) tai Kauko-nettipulpetissa (n = 3, 75 % Kaukoon osallistujista) opiskelua.

Ekspatriaattiperheillä oli myös muita työsuhde-etuja. Puolella perheistä (53 %, n = 103) oli käytössään työsuhdeasunto ulkomailla asuttaessa. Toiseksi yleisin työsuhde-etu ulkomailla asuttaessa oli työsuhdeauto (34 %, n = 66). Runsaalla kolmasosalla perheistä (36 %, n = 71) ei ollut ulkomailla asumisjärjestelyissä yhtään työsuhde-etua, mikä tarkoittaa, että ulkomailla asuttaessa suurimmalla

⁹¹ asteikko 1–5

⁹² asteikolla 1–5

⁹³ $t(197) = 0,36, p = 0,723$

osalla perheistä oli työsuhde-etuja asumisessa. Aiempien tutkimusten mukaan ulkomailla asuttaessa perheen taloudelliset edut voivat liittyä asumiseen (Harvey & Moeller 2009, Kurotani 2007) ja kulkemiseen (Harvey & Moeller 2009). Tämän tutkimuksen tulokset tukivat näitä aiempia havaintoja.

Paluumuuton jälkeinen työpaikan tuki näyttäytyi kyselyaineistossa todella vähäiseltä. Kuten edellä jo mainittiin, työpaikan tuki oli paluumuuton jälkeen vähemmän hyödyllistä kuin ulkomaille muuton yhteydessä. Paluumuuttokontekstissa työn tarjoaman tuen hyödyllisyys ei kuitenkaan eronnut⁹⁴ koulun tarjoamasta tuesta.

Kaiken kaikkiaan pitäisi lähettävien firmojen paneutua myös takaisin paluuseen. Kävimme ennen lähtöämme valmennuksessa, mutta takaisin tullessamme ei kukaan ollut apuna mitenkään, eikä kiinnostunut sopeutumisestamme takaisin Suomeen. Kun muuttofirman miehet olivat saaneet tavarat tuotua, siihen loppui konkreettinen tuki ja apu. (V97)

Tähän paluumuuton jälkeiseen työpaikan järjestämisen tuen hyödyllisyyttä koskevaan tuloksen taustalta voi löytyä se, että kyselyaineiston ekspatriaateista ainoastaan 61 prosenttia (n = 123) palasi tuttuun työpaikkaansa. Jos työpaikka vaihtuu paluumuuton myötä, ei työpaikka tarjoa apua perheen paluumuuttoon. Ekspatriaatin työllistyminen heijastuu koko perhesysteemiin ja sitä kautta lapseen.

Paluu työhön on turvattava hyvällä sopimuksella. Jos perheen aikuiset päätyvät työttömäksi komennuksen jälkeen, lasten paluumuutto ei tule onnistumaan. (V99)

Ekspatriaattitutkimuksissa on aiemmin havaittu, että monet ekspatriaatit kohtaavat ongelmia paluumuuton jälkeisessä työllistymisessä. Ekspatriaattitutkimuksissa ekspatriaatit ovat nostaneet tuen hyvän työpaikan löytämisessä heidän kannaltaan tärkeimmäksi työsystemin järjestämiseksi tukimuodoksi paluumuuton yhteydessä (Riusala & Suutari 2000).

Vanhempien sanallisissa vastauksissa tuli esiin ulkomailla asumisesta vaikeutuminen myös työkontekstin yhteydessä. Merkityksellisestä kokemuksesta vaikeutuminen vertautuu marginaalissa olevien kokemukseen. Ekspatriaattiperheen vanhemman mielestä paluumuuton jälkeinen tilanne vertautuu vähemmistöryhmän tilanteeseen.

Vastaan tuli myös ikäviä asioita, mm. työkavereiden kateus jne. mikä ilmeni niin ettei välttämättä kysely mitään ja ulkomailla olo tuntui kuin olisi ollut jossain parantolassa tms. josta kaikki tietää ja josta kuitenkin vaietaan... Itsellä oli innokkaita ajatuksia mm. työpaikan kahvihuoneessa näyttelyn pitämiselle

⁹⁴ $t(186) = 0,20, p = 0,844$

esim. leivontakirjojen tms merkeissä...ei puhettakaan...Hyvin äkkiä opetettiin takaisin Suomen tavoille; mistään ei ole hyvä olla innokas ja parempi aina muistaa ne huonot asiat. (V61)

Koulun sosiaalinen tuki

Koulun järjestämä tuki oli *ulkomailla asuttaessa* ekspatriaattiperheen ulkopuolisen tuen muodoista neljänneksi hyödyllisin (kuvio 19). Ulkomailla asuttaessa 40 prosenttia (n = 106) lapsista osallistui koulussaan erityisopetukseen tai tukiopeutukseen. Lähes kaikki näistä lapsista (96 %, n = 102) sai erityis-/tukiopeutuksessa tukea vieraan kielen opiskeluun. Oletettavasti ainakin osassa tapauksista kyseessä oli ns. ESL-opetus eli English as a second language -opetus. Avoimista vastauksista nousi esiin kansainvälisen koulun valmiudet tukea ekspatriaattiperheen lasta. Koulu tuki lapsen sopeutumista sekä kouluympäristöön että lisäksi yleisemminkin ulkomailla asumiseen.

Asuin kaupungissamme kansainvälisen koulun kokemukset ja valmiudet lasten ulkomailla asumisesta auttoivat merkittävästi poikiemme sopeutumista koulun ja ulkomailla asumiseen. Paikallinen kulttuuri ja kansainvälisyys olivat merkittävästi esillä koulutyöskentelyssä. (V49)

Toisaalta vanhemmat kiinnittivät huomiota kansainvälisen koulun oppilaiden erityisyyteen sekä kouluelämään kytkeytyvään jatkuvaan muutokseen. Tästä kansainvälisen koulun erityisyydestä kertoo kyselyyn vastannut vanhempi seuraavasti:

Ekspatrioittiperheiden lapset kansainvälisessä kouluissa ovat tietyllä tavalla poikkeuksellisia lapsia. Samoin on heidän elämänsä. Vaikutti siltä, että e-lapset ja heidän perheensä elivät jonkinlaista kuplaelämää. Se ei ollut todellista. Monilla e-lapsilla ei ollut pitkää elämäkokemusta elämästä omassa kulttuurissa ja kotimaassa. monet heistä olivat joutuneet kerta toisensa jälkeen luopumaan. Ystävistä, koulusta, arjesta jossain tietyssä kulttuurissa, tavoista. Ja taas rakentamaan uutta uuden komennuksen myötä. Sanomattakin on selvää, että tällainen vaikuttaa lapsen persoonallisuuteen, itsetuntoon, sosiaaliseen käyttäytymiseen ja ns. pelaamiseen (selviytymiseen mahdollisimman pienin kolhuin). (V65)

Vanhemmat arvioivat myös paikallisten koulujen tukea myönteisessä valossa avoimissa vastauksissa. Erityisesti lapsen huomioiminen yksilönä oli se tuki, jota paikallinen koulu tarjosi. Paikallisessa koulussa osattiin myös räätälöidä tukimuotoja yksilöllisesti lapsen tarpeiden mukaan.

Vastaanotto ja lapsen yksilöllinen huomioiminen oli erinomaista paikallisessa koulussa. (V34)

Pieni osa lapsista (5 %) oli käynyt ulkomailla suomalaista koulua (ks. luku 4.2). Suomalaisessa koulussa näyttäytyivät pienen yhteisön edut tärkeinä.

Koulussa oppilaiden vähyys (35–50 oppilasta) antoi suuren rikkauden pienten ja suurten / tyttöjen ja poikien tehdessä yhdessä asioita. 'Kummi'-toimintaan ei ollut erikseen aihetta ryhtyä vaan kaikki pitivät kaikista huolta koska yhteisö oli kuitenkin pieni. Asuinkaupungissamme koulu ja tarha vielä toimivat samassa rakennuksessa, jolloin tarhalaisilla oli mahdollisuus osallistua jo naperosta lähtien koulun toimintaan ja tilaisuuksiin. (V89)

Suurin ero amerikkalaisiin ja japanilaisiin ekspatriaattiperheiden lapsiin verrattuna lienee se, ettei suomalaisilla ekspatriaattiperheiden lapsilla ole useinkaan mahdollisuutta opiskella ulkomailla suomalaisessa koulussa. Tämän vaihtoehdon olemassaolo helpottaisi seuraavan vanhemman kommentin mukaan muuttopäätöstä:

Suomalainen koulu (tai vastaava) ulkomailla helpottaa muuttopäätöksen tekoa oleellisesti. (V98)

Edellä tuli esiin vanhempien myönteiset kokemukset ulkomaisen koulun järjestämisestä tukitoimista. Koulun järjestämä tuki olikin vanhempien arvioiden mukaan ulkomailla asuttaessa hyödyllisempää⁹⁵ kuin suomalaisen koulun järjestämä tuki paluumuuton jälkeen.

Lapsen koulu oli sekä ulkomailla että paluumuuton jälkeen vastaajien mielestä tärkeässä roolissa (ks. kuvio 19), mutta koulu painottui ajallisesti enemmän⁹⁶ tutkimushetkellä kuin ulkomailla asuttaessa. Vastaajien mielestä lasten koulu vei siten *paluumuuton jälkeen* enemmän aikaa kuin ulkomailla asuttaessa.

Paluumuuton jälkeen erityisopetukseen osallistui reilu viidesosa (22 %, n = 69) lapsista. Erityisopetuksen muotoa ei selvitetty, mutta sen sisältö antaa viitteitä siitä, että kyseessä oli osa-aikainen erityisopetus. Yleisin syy erityisopetuksen taustalla oli puheopetus (n = 33, 10 % kaikista lapsista), joka keskittyy esim. R- tai S-äänneen harjoitteluun. Tämä harjoittelun tarve kytkeytynee ulkomailla asumiskokemukseen ja siellä opitun kielen erilaisiin ääntämistapoihin. Toiseksi yleisin syy osallistua erityisopetukseen olivat lukemis- ja kirjoittamisvaikeudet (n = 22, 7 % kaikista lapsista), jotka voivat myös kiinnittyä ulkomailla asumiskokemukseen. Ekspatriaattiperheiden lapsista kohtalaisen pieni joukko oli saanut erityisopetusta.

⁹⁵ $t(189) = 3,25, p = 0,001$

⁹⁶ $t(190) = -3,24, p = 0,001$

Samankaltainen kuva välittyy myös tukiopetukseen osallistumistulosten tarkastelun avulla. Suurin osa lapsista (65 %, n = 221) ei ollut osallistunut lainkaan tukiopetukseen paluumuuton jälkeen. Silloin kun tukiopetukseen osallistuttiin, syynä olivat yleensä äidinkielen/suomen kielen vaikeudet (n = 69, 20 % vastaajista). Seuraava perhe ei kokenut koulun järjestämää tukiopetusta riittäväksi tueksi. Perhe peräänkuuluttaa lapsen henkisen tuen merkitystä.

Tukiopetusta äidinkielessä erityisesti 3-luokkalaisemme on saanut kiitettävästi, mutta muu henkinen tuki on kyllä jäänyt täysin perheen oman tuen varaan, mikä on paljolti kiinni äidin jaksamisesta miehen keskittyessä uraansa. (V95)

Paluumuuton jälkeen lapsista ainoastaan kymmenesosa (12 %, n = 38) osallistui S2-opetukseen. Tämä on sikäli yllättävä tulos, että vanhemmat toisaalta arvioivat lähes puolella lapsista olevan suomen kielen vaikeuksia paluumuuton jälkeen. Voi olla, etteivät kaikki vanhemmat ole tienneet tällaisesta vaihtoehdosta. Toisaalta aineistossa on ollut nähtävissä vanhempien oma aktiivinen toimijan rooli, jota pohdittiin jo perheen sisäisten voimavarojen yhteydessä. Vanhempien oma aktiivisuus on ollut näkyvässä roolissa vieraan kielen ylläpidossa tämän perheen kohdalla:

Paluumuuton yhteydessä otin itse selvää, miten vierasta kieltä voisi pitää yllä. Koulusta tätä ei informoitu. Lisäksi nuorempi lapsi ei heti saanut vieraankielen ylläpito-opetusta, koska ei ollut vielä eskari-iässä. nyt tosin jo saa opetusta. Tällainen raja on outoa. Onneksi kielitaito on säilynyt...meidän vanhempien siinä kannustaessa. (V3)

Vieraan kielen ylläpito-opetukseen osallistui vanhempien ilmoituksen mukaan noin joka kymmenes lapsi (11 %, n = 36). Voidaan olettaa, ettei tämän tukivaihtoehdon olemassaolo (ks. Opetushallitus 2012a) ollut kaikkien vanhempien tiedossa. Kolme yleisintä lapsen vieraan kielen säilyttämistapaa paluumuuton jälkeen olivat kielen opiskelu koulussa opiskelukielenä (40 % säilyttämismaininnoista, n = 156), koulussa vieraana kielenä (24 %, n = 95) sekä kielen ylläpito kotona (15 %, n = 60). Vaikka kaksi yleisintä säilyttämistapaa kiinnittyivät koulukontekstiin, ne kytkeytyvät kiinteästi vanhempien aktiiviseen toimintaan – kouluvalintaan. Päähuomio tuloksista onkin se, että lapsen ulkomailla saadun kielitaidon säilyttäminen ei näyttäydä aineistossa niinkään koulujen kuin vanhempien aktiivisen toiminnan näkökulmasta.

Ekspatriaattivanhempien odotuksia ei aina pystytä täyttämään edes kieli- luokissa. Muutama vastaaja arvioi suomalaiskoulujen opettajien taidot heikoksi. Heikkouksia löytyi sekä kielitaidossa että muilla opettajan kompetenssialueilla.

Suomalaisissa englanninkielisissä kouluissa opettajien kielitaito on yllättävän heikkoa ja perusenglanninkielessä on puutteita. Koulujen määrä on kasvanut ja niitä on hyvin saatavilla. (V99)

Koulu Suomessa on ollut pettymys – tuntuu siltä, että englanninkieliseen kouluun riittää pätevyudeksi kielitaito, muilla (pedagogiikka, asiatiedot) ovat joillain opettajilla hyvin puutteelliset. (V36)

Muutamit myönteiset opettaja- ja kouluarviot kytkeytyivät opettajien tai koulun joustavaan asennoitumiseen koulumuotoa vaihtavaan oppilaaseen. Tällöin tuki ”räätälöitiin” oppilaan tarpeiden mukaan. Aineistosta nousi esiin koulu, jossa opettajien osaaminen sai ainoastaan myönteisen arvion. Kyseisessä koulussa oli runsaasti maahanmuuttajataustaisia oppilaita.

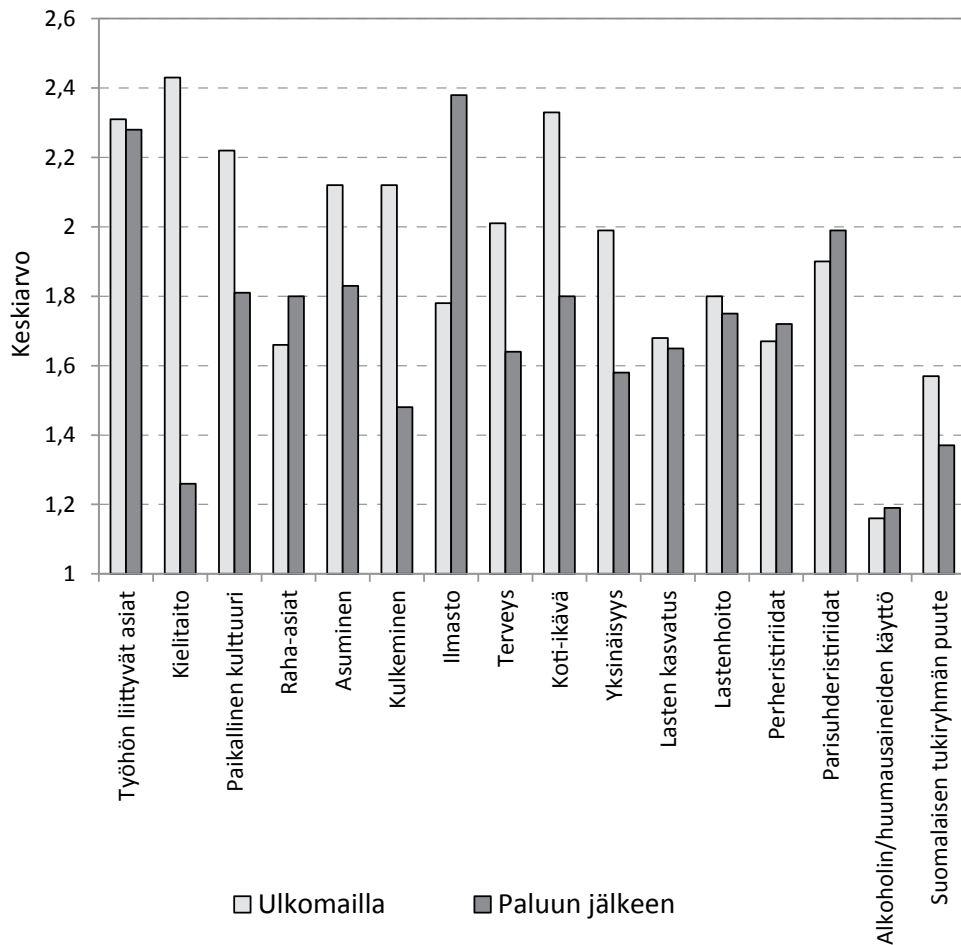
Luulemme, että suomalaisen kouluun sopeutumista on hieman helpottanut se, että koulussa on runsaasti maahanmuuttajia. Poikien kokemusten erilaisuus on kyetty ottamaan huomioon riittäväällä tavalla. Myös kielitaidon tukemiseen on ollut luullaksemme enemmän valmiuksia kuin ns. tavallisessa koulussa, joissa maahanmuuttajia ei ole. (V49)

Tämän koulun vahvuus ekspatriaattiperheiden lasten kannalta ei rajoittunut pelkästään opettajien ammattitaitoon. Kyseisessä koulussa lapsilla oli paluumuuton sopeutumisessa apuna vertaisryhmä, jossa oli samankaltaisen kokemuksen omaavia oppilaita.

5.3 Perheiden sopeutumisongelmien tarkastelu

Voimavaranäkemyksen täydentämiseksi selvitin tutkimuksessa myös ekspatriaattiperheiden sopeutumisongelmia. Vastaaajaperheiden sopeutumisongelmat ulkomaille muuton ja paluumuuton siirtymissä olivat yleisesti kohtalaisen vähäisiä (ks. kuvio 20). Ulkomaille muutossa oli odotetusti enemmän⁹⁷ ongelmia kuin paluumuuttokontekstissa. Ulkomaille muuttosiirtymän ongelmien keskiarvo oli 1,92 (keskihajonta 0,52) ja paluumuutto-ongelmien keskiarvo 1,73 (keskihajonta 0,61). Tämän tuloksen tulokinnassa on pidettävä mielessä se, että vastaukset keskittyivät asteikon alaosaan. Yleisesti kyselyaineiston perheiden suurimmat sopeutumisongelmat kohdistuivat kielitaitoon, ilmastoon, koti-ikävään ja työhön (kuvio 20).

⁹⁷ $t(198) = 3,97, p < 0,001$

Kuvio 20. Ekspatriaattiperheiden sopeutumisongelmat⁹⁸

Seuraavaksi selvitän vastaajaperheiden ongelmia koskevia yleisiä tutkimustuloksia ulkomaille muutto- ja paluumuuttokontekstissa. Lopuksi suhteutan sopeutumisongelmatuloksia voimavaratuloksiin.

⁹⁸ ulkomailla: n = 199, paluun jälkeen: n = 200; asteikko 1–5 (huom. kuvion asteikko ainoastaan 1–2,6); 1 = ei lainkaan ongelmia, 5 = oikein vakavia ongelmia

Ekspatriaattiperheiden ulkomaille muuttoon liittyvät sopeutumisongelmat

Perheillä ei ollut määrällisesti erityisen paljon ulkomailla asumiseen kiinnittyviä sopeutumisongelmia⁹⁹. Perheiden ulkomailla asumisen aikaisista sopeutumisongelmista näkyvimpiä kuvion 20 mukaan olivat kielitaitoon, koti-ikävään, työhön sekä paikalliseen kulttuuriin liittyvät ongelmat. Näistä kielitaito ja koti-ikävä olivat ekspatriaattiperheiden yleisimmät sopeutumisongelmat ulkomailla asuttaessa. Nämä kaksi ongelmaryhmää olivat yleisiä myös Nicassion ja Paten (1984) pakolaisperheiden tutkimuksessa, tosin ongelmat olivat ekspatriaattiperheiden ongelmia suurempia kautta linjan. Nicassion ja Paten tutkimukseen verrattuna tämän tutkimuksen tulokset erosivat erityisesti raha-asioiden kohdalla: perheen talouteen kytkeytyvät ongelmat olivat suurempia heidän tutkimuksessaan kuin tässä tutkimuksessa, sillä 57 prosentilla pakolaisista oli erittäin vakavia taloudellisia ongelmia. Tämä eronteko saa selityksensä näiden siirtolaisryhmien erilaisesta sosioekonomisesta asemasta.

Pääkomponenttianalysitarkastelun avulla saatiin tietoa ekspatriaattiperheiden sopeutumisesta teoreettisena käsitteenä. Ulkomailla asuttaessa muodostui kaksi selkeää osa-aluetta, psykologinen sekä sosiokulttuurinen sopeutuminen, jotka vastaavat tässä tutkimuksessa käytettyä sopeutumisen määrittelyä. Sopeutumisongelmien pääkomponenttianalysillä tuli esiin yhteensä kolme komponenttia: psykologisen sopeutumisen, sosiokulttuurisen sopeutumisen sekä perheen sisäisten ongelmien komponentit (taulukko 25). Psykologisen sopeutumisen ulottuvuuteen kiinnittyi ulkomailla asumiskontekstissa lasten kasvatusta, mikä oli mielenkiintoinen tulos. Lasten kasvatusta kiinnittyi siten ulkomailla asuttaessa tunnekomponenttiin, ei niinkään sosiokulttuuriseen kontekstiin. Sosiokulttuuristen sopeutumisongelmien komponentin tuloksissa oli kiinnostavaa havaita ekspatriaatin työn kiinnittyvän eniten sosiokulttuuriseen sopeutumiseen. Työkulttuuriin sopeutuminen rinnastui muihin kulttuurista sopeutumista vaativiin kohteisiin. Perheen sisäisessä ongelmakomponentissa tuli näkyväksi parisuhde- ja perheristiriitojen linkittyminen. Vanhempien parisuhde dyadisen tason alasysteeminä linkittyy siten perhesysteemiin. Lisäksi ulkomailla asumistilanteessa alkoholin käyttö kiinnittyi vanhempien mielissä parisuhde- ja perheristiriitoihin, eikä psykologiseen tai sosiokulttuuriseen sopeutumiseen.

Pääkomponenttianalyysin perusteella muodostettiin seuraavat summamuuttujat: psykologinen sopeutuminen ($\alpha = 0,83$), sosiokulttuurinen sopeutuminen ($\alpha = 0,76$) sekä perheen sisäiset ongelmat ($\alpha = 0,70$). Taulukkoon 26 on koottu perheiden ulkomaille muuttoon sopeutumisen ongelmien summamuuttujien keskiarvot, keskihajonnat sekä pienimmät ja suurimmat arvot.

⁹⁹ Sanallisista vastauksista kuitenkin kävi ilmi, että vaikeatkaan ongelmat eivät loista-
neet poissaolollaan.

Taulukko 25. Pääkomponenttianalyysin tulokset ekspatriaattiperheiden ulkomaille muuttoon liittyvistä sopeutumisoongelmista *)

Muuttuja	P1 Psykologinen sopeutumi- nen	P2 Sosiokulttuuri- nen sopeu- tuminen	P3 Perheen sisäiset ongelmat	Kommuna- liteetti
Koti-ikävä	0,82	0,21	-0,08	0,73
Yksinäisyys	0,78	0,23	0,10	0,68
Suom. tukiryhmän puute	0,77	0,11	0,16	0,63
Ero perheenjäsenistä	0,68	0,09	0,14	0,49
Lasten kasvatusta	0,62	0,19	0,25	0,48
Paikallinen kulttuuri	0,23	0,75	0,00	0,61
Kielitaito	0,24	0,70	-0,22	0,60
Kulkeminen	0,20	0,65	0,26	0,52
Ilmasto	0,10	0,63	0,22	0,46
Työhön liittyvät asiat	0,04	0,61	0,04	0,38
Asuminen	0,11	0,56	0,21	0,37
Alkoholin/huum. käyttö	-0,05	0,02	0,74	0,56
Parisuhderistiriidat	0,35	0,23	0,72	0,68
Perheristiriidat	0,43	0,18	0,67	0,66
Ominaisarvo	4,84	1,63	1,37	
Selitysosuus, %	22,9	19,9	13,2	

*) Olen julkaissut tämän taulukon ekspatriaattiperheiden sopeutumisoongelmista aiemmin (ks. Warinowski 2011a).

Taulukko 26. Ekspatriaattiperheiden ulkomaille muuttoon liittyvien sopeutumisoongelmien summamuuttujien tärkeimmät tunnusluvut

Sopeutumisoongelmat	Ka	Kh	Minimi	Maksimi
Psykologinen sopeutuminen	1,92	0,77	1,00	4,40
Sosiokulttuurinen sopeutuminen	2,17	0,68	1,00	4,17
Perheen sisäiset ongelmat	1,57	0,66	1,00	4,33

Odotetusti sosiokulttuuriset sopeutumisoongelmat olivat yleisimpiä ongelmia (taulukko 26) – aiheutuuhan ulkomaille muutosta runsaasti sosiokulttuuriseen kontekstiin kiinnittyviä muutoksia. Perheen sisäiset ongelmat olivat kohtalaisen vähäisiä ulkomaille asumistilanteessa.

Olen julkaissut aiemmin tulokset ekspatriaattiperheiden sopeutumisoongelmista ulkomaille asuttaessa maanosittain tarkasteltuna (ks. Warinowski 2011a). Maanosalla, jossa perhe asui ulkomaille, oli tilastollisesti merkitsevä ero seuraavissa ongelmakohdissa: ilmasto, paikallinen kulttuuri, kielitaito sekä kulkeminen. Kaikissa

näissä neljässä ongelmaryhmässä perheillä oli eniten ongelmia Aasiassa ja vähiten Pohjois-Amerikassa.

Ekspatriaattiperheiden paluumuuttoon liittyvät sopeutumisongelmat

Perheiden sopeutumisongelmakuviosta (kuvio 20) saa käsityksen, että paluumuuton myötä perheiden parisuhdeongelmat sekä taloudelliset ongelmat lisääntyivät. Erot olivat kuitenkin niin pieniä, että kyseisten ongelmien ei voida sanoa lisääntyneen paluumuuttokontekstissa. Paluumuuton jälkeen vastaajaperheiden vanhemmilla oli yhtä paljon parisuhdeongelmia kuin paluumuuton jälkeen. Parisuhderistiriitoja kävin läpi jo voimavaratarkastelun yhteydessä. Myös taloudellisesta tilanteesta aiheutuvia ongelmia vastaajaperheillä oli yhtä paljon¹⁰⁰ ulkomailla kuin paluumuuton jälkeen.

Paluumuuttoon kiinnittyvien ongelmien pääkomponenttianalyysitarkastelussa havaitsin psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen yhdistyvän ensimmäisessä komponentissa (taulukko 27). Toisin kuin ulkomaille muuton osalta, paluumuuttokontekstissa sosiokulttuurisen sopeutumisen ongelmat yhdistyivät psykologisen sopeutumisen ongelmiin. Paluumuuton kokeminen vaikeaksi voi osin selittyä juuri tunteen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen sekoittumisella. Paluumuuttokontekstissa perheet voivat olettaa palaavansa ”kotiin” ja siten sosiokulttuuriset sopeutumisongelmat, kuten paikalliseen kulttuuriin ja ilmastoon sopeutuminen, tulevat usein yllättäen, minkä vuoksi ne linkittyvät psykologisiin sopeutumisongelmiin. Seuraava vastaajan lainaus on samansuuntainen tämän tulkinnan kanssa:

Muuttoon liittyvät asiat riippuvat myös paljon kohdemaasta, mitä eksoottisempi maa, sitä paremmin ja huolellisemmin valmistaudutaan. Kun on kyseessä ns. tuttu maa, oletetaan helposti, että asiat ovat tuttuja. Kulttuurishokki voi olla todella raju, kuten meillä. (V127)

Toinen komponentti oli ulkomailla asumisen tapaan perheen sisäisten ongelmien komponentti (taulukko 27). Psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen komponentissa yksittäisiä mielenkiintoisia muuttujia olivat koti-ikävä, paikallinen kulttuuri ja suomalaisen tukiryhmän puute. Nopeasti ajateltuna niiden voisi ajatella keskittyvän ensisijaisesti ulkomaille muuttokontekstiin. Vastaajaperheet kokivat paikalliseen – siis suomalaiseen – kulttuuriin sopeutumisen jonkin verran ongelmalliseksi. Lisätietoja tähän saatiin avointen kysymysten vastauksista, joista

¹⁰⁰ $t(197) = -1,57, p = 0,118$

Taulukko 27. Pääkomponenttianalyysin tulokset ekspatriaattiperheiden paluumuuttoon liittyvistä sopeutumisongelmista

Muuttuja	P1 Psykologinen ja sosiokulttuurinen sopeutuminen	P2 Perheen sisäiset ongelmat	Kommuna- liteetti
Koti-ikävä	0,75	-0,00	0,56
Ilmasto	0,70	0,09	0,50
Paikallinen kulttuuri	0,70	0,09	0,50
Yksinäisyys	0,69	0,26	0,54
Suom. tukiryhmän puute	0,69	0,20	0,51
Asuminen	0,67	0,25	0,51
Raha-asiat	0,63	0,31	0,49
Terveys	0,62	-0,03	0,38
Parisuhderistiriidat	0,13	0,92	0,86
Perheristiriidat	0,13	0,90	0,83
Ominaisarvo	4,20	1,48	
Selitysosuus, %	37,4	19,3	

nousivat esiin suomalaisten huonot käytöstavat (viisi mainintaa) sekä alkoholin käyttö (kolme mainintaa).

Kotimaassa, jota aikaisemmin oli pitänyt maailman parhaimpana asuinpaikana, pistivät silmään epäkohdat, joita ei ulkomailla ollut esim.: alkoholistien ja juopuneiden runsaslukuisuus katukuvassa, nuorten humalahakuinen juominen/juhliminen viikonloppuisin ja ihmisten epäystävällisyys ja kiire. (V53)

Perheen sisäisten ongelmien komponentti löytyi myös paluumuuttotilanteessa. Ulkomaille muuttotilanteeseen verrattuna havaitaan, että alkoholin käyttö ei enää kiinnity perheen sisäisiin ongelmiin.

Taulukon komponenteista muodostettiin psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen summamuuttuja ($\alpha = 0,85$) sekä perheen sisäisten ongelmien summamuuttuja ($\alpha = 0,84$). Psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen keskiarvo oli 1,77 (keskihajonta 0,74). Perheen sisäisten ongelmien keskiarvo oli hieman suurempi, 1,86. Vanhempien vastaukset hajosivat jälkimmäisessä summamuuttujassa (keskihajonta 0,97). Perheen sisäisten ongelmien määrä ei kuitenkaan ollut suurempi¹⁰¹ psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen ongelmiin verrattuna. Summamuuttujien ja taustamuuttujien yhteyksien tarkastelussa havaittiin psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen olevan yhteydessä ulkomailla

¹⁰¹ $t(194) = -1,04, p = 0,300$

asumisaikaan¹⁰²: Mitä pidempään ulkomailla oli asuttu, sitä runsaammin sosiokulttuurisen sopeutumisen ongelmia perheillä oli. Sen sijaan perheen sisäisten ongelmien ei havaittu olevan yhteydessä ulkomailla asumisen keston¹⁰³.

Yhteenveto vastaajaperheiden sopeutumisongelmista sekä niiden suhde voimavaroihin

Edellä tarkasteltiin ekspatriaattiperheiden sopeutumisongelmia erikseen ulkomaille muuton sekä paluumuuton siirtymissä. Yksittäisistä sopeutumisongelmista nousevat esiin työhön kiinnittyvät ongelmat sekä ulkomaille muutto- että paluumuuttokontekstissa (kuvio 20). Summamuuttujien vertailussa havaittiin odotetusti, että psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen ongelmia oli enemmän ulkomaille muuton yhteydessä paluumuuttoon verrattuna¹⁰⁴. Perheen sisäiset ongelmat olivat suurempia paluumuuttokontekstissa kuin ulkomaille muuton yhteydessä¹⁰⁵.

Ekspatriaattiperheiden sopeutumisongelmien ja useiden taustamuuttujien korrelaatioita analysoitiin sekä ulkomailla asumis- että paluumuuttokontekstissa. Korrelaatioanalyysien tärkeimmät tulokset ovat nähtävillä liitteessä 13. Ulkomailla asumisen sopeutumisongelmat korreloivat paluumuuton jälkeisiin sopeutumisongelmiin¹⁰⁶. Liitteen 13 tärkeimpiä tuloksia ovat kateuden kokemisen yhteys ekspatriaattiperheiden sopeutumisongelmiin sekä perheenjäsenten muuttoihin suhtautumisen ja arjen erilaisuuden yhteys ongelmiin. Perheenjäsenten suhtautumisesta muuttoihin havaittiin, että mitä myönteisemmin perheenjäsenet olivat suhtautuneet muuttoihin, sitä vähemmän ongelmia perheessä oli ollut (liite 13). Tämä piti paikkansa kaikkien perheenjäsenten kohdalla ja eri muuttovaiheissa. Arjen erilaisuutta koskevien tulosten kautta tuli näkyväksi se, että mitä vakaampana rutiinit olivat pysyneet, sitä vähemmän ongelmia oli ulkomailla asuttaessa (liite 13). Rutiinien osalta yhteys löytyi myös paluumuuton jälkeisiin sopeutumisongelmiin (liite 13). Yksittäisistä muuttujista nousi esiin perheen yhteisruokailun merkitys. Tämä tulos tukee arjen rutiinien pysyvyyden merkitystä.

¹⁰² $r = 0,222$, $p = 0,002$

¹⁰³ $r = 0,038$, $p = 0,599$

¹⁰⁴ ulkomaille muutto: psykologinen sopeutuminen vs. paluumuutto: psykologinen ja sosiokulttuurinen sopeutuminen: $t(197) = 2,10$, $p = 0,037$; ulkomaille muutto: sosiokulttuurinen sopeutuminen vs. paluumuutto: psykologinen ja sosiokulttuurinen sopeutuminen: $t(195) = 5,82$, $p < 0,001$

¹⁰⁵ $t(193) = -4,53$, $p < 0,001$

¹⁰⁶ $r = 0,247$, $p < 0,001$

Pääkomponenttianalyysitarkastelussa molemmissa muuttosiirtymissä muodostui perheen sisäisten ongelmien komponentti, joka kiinnittyi perheen sisäisiin voimavaroihin. Vanhempien parisuhteen eli dyadisen tason ja perhesysteemin tason sosiaalinen tuki näytti kiinnittyvän toisiinsa. Ulkomaille muuton sekä paluumuuton perheongelmakomponenttien tarkastelun avulla saatu keskeisin tulos oli se, että perheristiriitojen ja parisuhdeongelmien yhteen nivoutuminen tuli näkyväksi sekä ulkomaille asumistilanteessa että paluumuuton jälkeen. Samalla tuli esiin perhesysteemin ja dyadisen suhteen läikkyminen. Ongelmien siirtyminen osan – dyadin, kuten vanhempien parisuhteen – ja koko perhesysteemin välillä yhdistää tutkimuksen ekspatriaattiperheiden tarkastelun perhesysteemiseen teoriaan.

5.4. Ekspatriaattiperheiden voimavarojen kokoava tarkastelu

Ekspatriaattiperheiden tilannetta tarkasteltiin tässä tulosluvussa erityisesti voimavarojen näkökulmasta, johon yhdistettiin perheiden sopeutumisongelmien tarkastelu. Tämä ongelmiin keskittyvä tarkastelu sekä täydensi että vahvisti ekspatriaattiperheiden voimavarojen tarkastelun kautta muodostunutta kokonaiskuvaa ekspatriaattiperheistä ulkomaille muuton ja paluumuuton konteksteissa. Molempia tarkastelunäkökulmia tarvittiin mahdollisimman laajan käsityksen saamiseksi ekspatriaattiperheistä.

Ekspatriaattiperheiden voimavarat

Tässä tulosluvussa keskityttiin perheiden voimavaroista sisäisten voimavarojen sekä perheen ulkopuolisen sosiaalisen tukiverkoston tarkasteluun. Kuviossa 21 on koottuna tutkimuksen päätulokset koskien vastaajaperheiden voimavaroja. Tuloksista voidaan sanoa yleisesti, että ekspatriaattiperheillä näytti olleen varsinkin ulkomaille asuttaessa runsaasti voimavaroja.

Kuvio 21. Tutkimuksen keskeisimmät ekspatriaattiperheiden voimavaroja koskevat tulokset¹⁰⁷

Ekspatriaattiperheiden voimavarojen osalta päätuloksena voidaan pitää sitä, että sekä ulkomaille muutossa että paluumuutossa perheen sisäinen tuki oli hyödyllisempää kuin mikään perheen ulkopuolinen tuki. Ulkomailla asuttaessa perheen yhteinen aika korostui, erityisesti äidin ja lapsen yhteinen aika. Tämän taustalla on puolison, yleensä äidin, kotona oleminen ulkomailla asuttaessa. Vanhempien työssäkäyntiin kiinnittyvät muutokset heijastuivat perheen sisäisiin suhteisiin sekä dyadisella että systeemisellä tasolla. Vanhemmat arvioivat dyadisen parisuhteensa laadun olevan tärkein tekijä perheen ulkomaille muuton ja paluumuuton onnistumisessa. Ekspatriaattivanhemmuutta näytti määrittävän lapsen tukeminen. Perhesysteemin tasolla tuli esiin perheen yhteenkuuluvuuden käsite. Koska kyselyaineiston tulosten mukaan perheen merkitys oli erittäin keskeinen, voidaan suomalaisten ekspatriaattiperheiden yhteydessä käyttää aiempien tutkimusten käsitettä ”perhekupla”. Tämän kuplan seinät ovat osittain läpäiseviä ja joustavia, esimerkiksi perheen lastenhoitaja voi määrittyä kuuluvaksi perheeseen.

Perheen ulkopuolisesta sosiaalisesta tuesta epävirallinen tuki oli perheille tärkein tuen muoto. Epävirallisen tuen tarjoajista erityisesti ystäväverkoston sosiaalinen tuki oli keskiössä. Ulkomailla asuttaessa muiden suomalaisten eks-

¹⁰⁷ Olen julkaissut tämän yhteenvedon ekspatriaattiperheiden voimavaroista aiemmin (ks. Warinowski 2011a).

patriaattien tuki oli tärkeää. Näiltä osin voimavaratulokset olivat samansuuntaisia Oksasen (2006) ja Hyvösen (2009) tutkimustulosten kanssa. Virallisesta tuesta nousi esiin työn ja koulun tarjoama tuki, joka oli hyödyllisintä ulkomaille muuton yhteydessä. Ulkomailla asuttaessa perheillä oli kuitenkin määrällisesti vähemmän virallisia kontakteja kuin paluumuuton jälkeen. Ekspatriaattiperheiden ulkopuolinen epävirallinen ja virallinen tuki näyttivät osittain sekoittuvan erityisesti ulkomailla asumiskontekstissa. Paluumuuttokontekstissa erityisesti sukulaisten tarjoama, mutta myös harrastusten kautta muodostuva, epävirallinen tuki kasvatti merkitystään, kun kaikkien muiden perheen ulkopuolisen tuen muotojen (ystävät, työ, koulu, naapurit, kirkko) merkitys väheni. Paluumuuttotilanteessa lähes 2/3 perheistä kuului perheen ulkopuolisen tuen suhteen vähäisen tuen perheiden ryhmään. Yleiskäsitys voimavaratuloksista oli, että ekspatriaattiperheillä oli sosiaalista tukea enemmän ulkomailla asuttaessa kuin paluumuuton jälkeen.

Kaikilta osin perheiden ongelmia kuvaavat tulokset eivät olleet samansuuntaisia voimavaratulosten kanssa, vaan ne tuovat osin vastakkaisiakin näkökulmia. Ulkomailla asumistilanteessa havaittiin voimavarojen olevan vahvat, mutta myös ongelmia oli enemmän ulkomailla asumistilanteessa. Merkittävä havainto oli se, että sopeutumisongelmien tarkastelussa havaittiin perheen sisäisten ongelmien olevan suurempia paluun jälkeen kuin ulkomailla asuttaessa. Voimavaratuloksia täydensivät seuraavat yksittäisiä ongelmia koskevat tulokset: raha-asiat, terveys, alkoholin käyttö, kielitaito ja koti-ikävä. Ongelmien kartoituksella saatiin näkyviin perheiden mahdolliset terveys- ja alkoholi-ongelmat, jotka olisivat voimavara-tarkastelussa jääneet havaitsematta. Ulkomailla asuttaessa perheillä näyttäisi olevan kohtalaisen runsaasti terveysongelmia (ks. kuvio 20). Alkoholin käytöstä aiheutuvat ongelmat näyttäisivät keskiarvotarkastelun mukaan olleen vähäisiä (kuvio 20). Ulkomailla asuttaessa kielitaito-ongelmat eivät tulleet esiin aiemmassa tarkastelussa – ei edes avointen kysymysten vastauksissa. Lisäksi ulkomailla koettu koti-ikävä paljastui vasta ongelmatarkastelussa.

Ekspatriaattiperhekuvan kehukset

Tutkimusmenetelmällisen integrointilähestymistavan vuoksi yksityiskohtainen määrällinen aineisto ”laadullistettiin”. Aineiston analyysissä käytettiin laadullisia menetelmiä, jotta tulokset voidaan esittää kiteytyneinä. Kriittisen perhetutkimuksen mukaan perheiden luokittelu tulisikin olla tutkimuksen tulos, ei niinkään etukäteisluokittelu (Forsberg 2003). Näistä syistä kokosin ekspatriaattiperheitä yhdistäviä piirteitä kyselyaineiston voimavaratuloksista nousevien teemojen avulla.

Löysin ekspatriaattiperheiden voimavaroja koskevista tutkimustuloksista yhdeksän teemaa, jotka muodostavat ”ekspatriaattiperhekuvan” kehukset. Vaikka

ekspatriaattiperheet ovat heterogeenisia, teemat yhdistävät suurinta osaa perheistä. Liitteessä 14 on nähtävissä yksityiskohtaisesti, mihin kyselyn tuloksiin nämä teemat perustuvat. Ekspatriaattiperheitä määrittävät teemat¹⁰⁸ ovat

1. dynaaminen muutos
2. systeemisyys
3. työn keskeisyys
4. yksilöllisyys
5. keskiluokkaisuus
6. toimijuus
7. kansainvälisyys
8. familistisuus
9. perinteisyys.

Ekspatriaattiperhe rakentuu ulkomaille muuttopäätöksessä ja ulkomaille muuttosiirtymän kautta: ekspatriaattius synnyttää ekspatriaattiperheen. Ekspatriaattiperhesysteemit ovat ulkomaille muuton ja paluumuuton siirtymissä sisäisessä muutoksessa. Lisäksi työn ja perheen rajojen hämärtyminen määrittää ekspatriaattiperheitä. Ekspatriaattiperheet ovat keskiluokkaisia perheitä, joiden toimintaan kiinnittyvät sekä yksilöllisyys, toimijuus että kansainvälisyys. Ekspatriaattiperheet ovat ulkomailla asuttaessa kotiäitiyden kautta familistisia perheitä. Ekspatriaattiperheet määrittyvät ulkomailla-asumiskontekstissa perinteistä porvarillista perhemallia toteuttavaksi perheeksi. Palaan ekspatriaattiperhettä määrittäviin teemoihin pohdintaluvussa (luku 8.1).

Turvaverkkoja kokemassa

Lähestyin tutkimuksessa ekspatriaattiperheitä voimavaraistavasta orientaatiosta käsin, jota täydensin ekspatriaattiperheiden sopeutumisongelmien tarkastelulla. Selvitin kyselyaineiston avulla ekspatriaattiperheiden ulkoisia ja sisäisiä voimavaroja sekä perheen ulkopuolista tukea ulkomaille muuton ja paluumuuton siirtymissä. Ulkomailla asumisen ja paluumuuton siirtymissä ekspatriaattiperheet ovat tilanteessa, jossa turvaverkkoja testataan. Ekspatriaattiyhteisön tuki tuli esiin myös tässä tutkimuksessa. Ekspatriaattiperheiden ulkopuolinen tuki näyttäytyi ulkomailla asumiskontekstissa kohtalaisen vahvana, mutta paluumuutoksiirtymässä se näyttäisi heikentyvän. Ekspatriaattiperheiden ulkopuolinen tuki

¹⁰⁸ Olen julkaissut kolme näistä ekspatriaattiperheiden voimavaraiteemoista myös aiemmin (ks. Warinowski 2011a).

perustui erityisesti paluumuuttokontekstissa vanhempien omaan aktiivisuuteen. Perheen ulkopuolisten turvaverkkojen osalta ekspatriaattiperheen jäsenten on oltava aktiivisia ja kudottava uusia sosiaalisia verkkoja sekä paikattava vanhoja.

Perheen sisäinen tuki näyttäytyikin keskeisimmäksi ekspatriaattiperheen tuen muodoksi. Tämä tuki kuului luonteeltaan vahvasti yksityisyyden piiriin. Perhe on ainoa pysyvä systeemi, joka perheenjäsenillä on ulkomaille muuton ja paluumuuton siirtymissä. Tämä mobiili turvaverkko kulkee siirtymissä mukana. Ekspatriaattiperhesysteemi ei ole kuitenkaan siirtymäkonteksteissa muuttumaton, vaan sitä määrittää perhedynamiikan muutos. Keskeiset ekspatriaattiperheiden voimavarojen tutkimustulokset kiteytyvät seuraavassa vanhemman kommentissa:

Ulkomaille muutossa pärjää, kun on itse aktiivinen ja hakeutuu sosiaalisiin kontakteihin. Tukea ei juurikaan tule, ei lähdössä eikä paluussa. ... Yllättävää oli, ettei edes lähettävä työnantaja osannut tukea tai valmentaa lähtevää perhettä. ... Ehdottoman tärkeää lähdön ja paluun onnistumiselle on perheen sisäinen hyvinvointi. (V120)

Matkakuumetta vai -pahoinvointia: lasten sopeutumisprosessit

6

Siirryn tässä toisessa tulosluvussa ekspatriaattiperheiden tarkastelusta lasten tarkasteluun. Vastaan tässä luvussa toiseen tutkimuskysymykseen selvittämällä ekspatriaattiperheiden lasten ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon sopeutumista vanhempien kyselyaineiston pohjalta. Tulokset kertovat siten vanhempien (äitien) näkemyksestä lastensa sopeutumista.

Esitän sopeutumistulokset siirtymittäin: tuon esiin ensin ulkomaille muuttoon kytkeytyvät sopeutumistulokset (luku 6.1) ja sen jälkeen paluumuuttoon liittyvät tulokset (luku 6.2). Lasten psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen liittymistä taustamuuttujiin molemmissa siirtymäkonteksteissa selvitetään kootusti varsinaisten sopeutumista kuvaavien tulosten jälkeen, luvussa 6.3 (ks. myös liitteet 13, 14 ja 15). Kyseinen luku kokooa ekspatriaattiperheiden lasten sopeutumista suojaavia tekijöitä.

Ennen varsinaisia sopeutumistuloksia käyn lyhyesti läpi vastaajavanhempien yleistä näkemystä lasten ulkomailla asumiseen. Vanhempien yleisnäkemys lastensa ulkomailla asumisesta oli erittäin myönteinen, sillä lähes kaikki vanhemmat (97 % lasten vanhemmista, $n = 318$) arvioivat ulkomailla asumisen lapselle myönteiseksi kokemukseksi. Tämä tulos on samansuuntainen kuin Duquen (2009) tutkimuksen tulos, jossa ekspatriaatit arvioivat, että lasten kokemus ulkomailla asumisesta oli joko odotettua parempi (53 %) tai odotusten mukainen (47 %). Lisäksi tämän tutkimuksen perheiden vanhempien näkemys ulkomailla asumisesta heidän lapsensa kannalta oli lähes identtinen vanhempien näkemykselle ulkomailla asumiskokemuksesta koko perheen näkökulmasta, jota käytiin läpi luvussa 5.

6.1. Kielestä kiinni: lasten ulkomaille muuttoon sopeutuminen

Psykologinen sopeutuminen ulkomaille muuttoon

Ekspatriaattiperheiden lasten suhtautuminen ulkomaille muuttoon

Vanhemmilta kysyttiin ulkomaille asumisen ja paluumuuton onnistumisen kannalta tärkeimpiä asioita. Toiseksi tärkeimmäksi asiaksi nousi koko perheen halukkuus muuttaa (ks. liite 12). Ekspatriaattiperheiden lasten suhtautuminen muuttoihin ei ole yhdentekevää. Määritin lasten suhtautumisen osaksi psykologista sopeutumista.

Kyselytutkimuksessa selvitettiin vanhempien arviota eri perheenjäsenten suhtautumisesta ulkomaille muuttoon. Kaikkien perheenjäsenten suhtautumista voidaan pitää myönteisenä, vaikka perheenjäsenet eivät suhtautuneet ulkomaille muuttoon täysin samalla tavalla (kuvio 22).

Ulkomaille muuttoon suhtautumisessa tärkeä tulos oli se, että ekspatriaattiperheiden lapset näyttivät suhtautuvan kielteisemmin ulkomaille muuttoon kuin vanhempansa. Lasten ja vanhempien väliset suhtautumiserot olivat tilastollisesti merkitseviä¹ ulkomaille muuttoon suhtautumisessa. Ekspatriaattiperheiden lapsista noin kolmasosa² suhtautui ulkomaille muuttoon kielteisesti³. Tulos on yhtenevä Nathansonin ja Marcenkon (1995) tutkimuksen tulosten kanssa. Lasten suhtautuminen ulkomaille muuttoon näyttäytyy kyselyn tulosten mukaan kuitenkin hieman myönteisempänä kuin Dixonin ja Haydenin (2008) tutkimuksessa. Aiemmissä tutkimuksissa lasten rooli suhteessa ulkomaille muuttopäätökseen on näyttäytynyt passiivisena (Dixon & Hayden 2008; Nathanson & Marcenko 1995).

Vanhempien välisessä tarkastelussa havaittiin, että isät suhtautuivat ulkomaille muuttoon myönteisemmin kuin äidit⁴. Tulos on samansuuntainen Nathansonin ja Marcenkon (1995) havainnon kanssa. Heidän mukaansa ekspatriaatit suhtautuvat myönteisemmin ulkomaille asumiseen kuin muut ekspatriaattiperheen jäsenet.

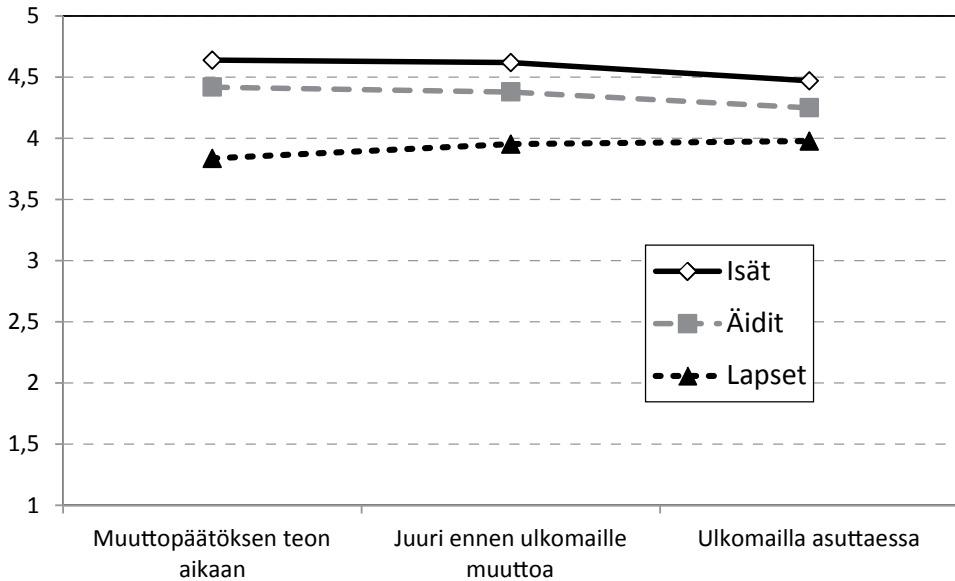
---

¹ $t(165) = -7,97, p < 0,001$

² muuttopäätöksen teon aikaan 34 % (n = 63), juuri ennen ulkomaille muuttoa 31 % (n = 58), ulkomaille asuttaessa 27 % (n = 49)

³ suhtautuminen: arvo 3 tai pienempi

⁴ $t(174) = -3,68, p < 0,001$

Kuvio 22. Perheenjäsenten suhtautuminen⁵ ulkomaille muuttoon

Tuloksia voi selittää perheenjäsenten välinen tunteiden siirräntä. Tunteiden siirtyminen perhesysteemissä ei tapahdu samalla tavalla kaikkien osien välillä, vaan sitä kuvaa pikemminkin yksisuuntaisuus. Tunteiden pääsiirtymissuunta on perheen isiltä äideille ja vanhemmilta lapsille. Siirrännän suunnassa tulevat näkyviksi perheen perinteiset valtasuhteet. (Larson & Almeida 1999, 13–15.) Ekspatriaattiperheessä ulkomaille muuttoon suhtautumisessa nämä valtasuhteet tulevat esiin. Isä on useimmiten se henkilö, jonka työn vuoksi ulkomaille muutetaan, joten hänen suhtautumisensa on myönteisintä. Sieltä myönteinen muuttoasenne siirtyy äidille ja osittain lapsille.

Ekspatriaattiperheiden lasten psykologiset sopeutumisvaikeudet ulkomaille muuton yhteydessä

Lasten psykologinen sopeutuminen sujui vanhempien arvion mukaan erittäin hyvin (ks. liite 15). Psykologisista sopeutumisvaikeuksista kertovien oireiden keskiarvo oli 1,23⁶. Vanhemmat olivat vastauksissaan hyvin yksimielisiä (keskihajonta 0,28). Vanhempien arvion mukaan suurimmalla osalla lapsista (84 %, n = 263) ei ollut lainkaan psykologisia sopeutumisongelmia⁷ ulkomaille muuton

⁵ asteikko 1–5; 1 = erittäin kielteisesti, 5 = erittäin myönteisesti

⁶ asteikko 1–4; oireiden esiintyminen 1 = ei ollenkaan, 4 = suurimman osan aikaa tai koko ajan

⁷ lasten ZSDS I -arvo pyöristetty luvuksi 1

yhteydessä. Ulkomailla asuttaessa 16 prosentilla ($n = 51$) lapsista oli havaittavissa psykologisen sopeutumisen ongelmia⁸, mutta vain kolmella prosentilla lapsista ($n = 9$) oli ulkomailla asuttaessa ongelmia jonkin verran tai enemmän⁹.

Luvussa 6.3 käsitellään kootusti lasten sopeutumisen taustatekijöitä, joten tässä kohdin ainoastaan mainitsen lasten psykologisen sopeutumisen kannalta kiinnostavimmat taustatekijät ulkomaille muuttokontekstissa. Taustatekijöitä tarkastellaan lapsen tasolla, perheen tasolla sekä perheen ulkopuolisella tasolla. Lapsen tason tekijöistä lapsen psykologiseen sopeutumiseen olivat yhteydessä lapsen ikä, koulumenestys ulkomaisessa koulussa sekä lapsen suhtautuminen ulkomaille muuttoon (liite 16). Lisäksi havaittiin lasten psykologisen sopeutumisen eroavan alle kouluikäisten lasten ja koululaisten välillä (liite 17). Perheen tason tekijöistä havaittiin runsaasti yhteyksiä lapsen psykologiseen sopeutumiseen ulkomailla asumiskontekstissa. Ulkomailla asuttaessa työn painottuminen sekä arjen pysyvyys – tarkemmin rutiinien ja juhlien samankaltaisena pysyminen – olivat yhteydessä lapsen psykologiseen sopeutumiseen (liite 16). Lisäksi havaittiin korrelaatio lapsen psykologisen sopeutumisen sekä perheen sopeutumisongelmien ja parisuhdeongelmien välillä (liite 16). Perheen ulkopuolisen tason taustatekijöistä havaittiin ulkomailla paikallista ja kansainvälistä koulua käyneiden lasten psykologisen sopeutumisen eronneen ulkomailla asuttaessa (liite 17). Mielenkiintoinen tulos oli asumismaanosittaisen tarkastelun tulos lasten psykologisesta sopeutumisesta ulkomailla asuttaessa (liite 18).

Lasten ulkomaille muuttoa koskevista psykologisen sopeutumisen tuloksista saatiin pääkomponenttianalyysin avulla kaksi komponenttia (taulukko 28). Nämä komponentit näyttivät kiinnittyvän sopeutumisen affektiiviseen ja fysiologiseen ulottuvuuteen. Lasten psykologisen sopeutumisen vahvin selittäjä ulkomaille muuton kontekstissa oli sopeutumisen fysiologiset ongelmat.

Pääkomponenttianalyysin perusteella muodostettiin fysiologisten (Cronbachin alfa: $\alpha = 0,74$) ja affektiivisten ($\alpha = 0,71$) sopeutumisongelmien summuuttajat. Fysiologisen sopeutumisen ongelmien keskiarvo oli 1,27 (keskihajonta 0,38) ja affektiivisen sopeutumisen 1,17 (keskihajonta 0,34) (liite 15). Ekspatriaattiperheiden lapsilla oli siten ulkomailla asuttaessa enemmän¹⁰ fysiologisen sopeutumisen kuin affektiivisen sopeutumisen ongelmia.

Sopeutumisen affektiiviset ongelmat olivat harvinaisia. Yleisin affektiivisen sopeutumisen ongelma oli masentuneisuuden tunne (taulukko 29). Joka viidennellä ekspatriaattiperheiden lapsista (22 %, $n = 71$) oli ulkomailla asuttaessa masentuneisuuden tunteita¹¹ vanhempien arvion mukaan. Osuus on samansuuntainen

⁸ arvo 1,50–2,58

⁹ arvo vähintään 2,00

¹⁰ $t(321) = -5,22$, $p < 0,001$

¹¹ arvo > 1

Taulukko 28. Lasten psykologisen sopeutumisen pääkomponentit ulkomailla asumiskontekstissa

ZSDS I Muuttajat	P1 Fysiologiset ongelmat	P2 Affektiiviset ongelmat	Kommuna- liteetti
3. Nukkumisvaikeudet	0,73	0,01	0,53
4. Vähentynyt ruokahalu	0,68	0,15	0,49
8. Levottomuus	0,65	0,12	0,44
2. Itkukohtaukset	0,62	0,25	0,45
6. Kivut	0,60	0,14	0,38
7. Väsymys	0,57	0,36	0,45
9. Toivottomuus	0,08	0,80	0,65
1. Masentuneisuuden tunne	0,21	0,79	0,66
11. Eristäytyminen	0,20	0,74	0,59
Ominaisarvo	3,36	1,27	
Selitysosuus, %	28,7	22,8	

Taulukko 29. Lasten ulkomaille muuttoon liittyvien sopeutumisen fysiologisten ja affektiivisten ongelmien alakohtien tunnusluvut

	Ka	Kh	Minimi	Maksimi
Fysiologiset ongelmat				
– Nukkumisvaikeudet	1,19	0,48	1,00	4,00
– Vähentynyt ruokahalu	1,12	0,39	1,00	4,00
– Levottomuus	1,26	0,53	1,00	4,00
– Itkukohtaukset	1,40	0,63	1,00	4,00
– Kivut	1,30	0,60	1,00	4,00
– Väsymys	1,38	0,58	1,00	4,00
Affektiiviset ongelmat				
– Toivottomuus	1,09	0,39	1,00	3,00
– Masentuneisuuden tunne	1,24	0,48	1,00	3,00
– Eristäytyminen	1,17	0,46	1,00	4,00

kuin Devensin (2005) TCK-tutkimuksessa. Ekspatriaattiperheiden lasten joukossa masentuneisuuden osuus näyttäisi olevan suurempi kuin suomalaisnuorten keskuudessa keskimäärin (Kaltiala-Heino ym. 1999; Pelkonen, Marttunen & Aro 2003). Mittaustapojen erilaisuuden vuoksi suora tulosten vertailu ei kuitenkaan ole mahdollista. Eristäytyminen oli ongelmana¹² 14 prosentilla (n = 44) lapsista.

¹² arvo > 1

Erityinen ongelma eristäytyminen oli niille kahdeksalle lapselle (2 %), joiden eristäytymisen vanhemmat arvioivat asteikolla 1–4 arvolla 3 tai 4. Seitsemän prosenttia ekspatriaattiperheiden lapsista (n = 24) koki toivottomuutta ulkomailla asuttaessa vanhempien arvion mukaan. Näiden tulosten tulkinnassa on pidettävä mielessä, että ne perustuivat yksittäiseen mittarin väittämään.

Lasten ulkomailla asumiseen kiinnittyvistä sopeutumisen fysiologisista ongelmista yleisimpiä olivat itkukohtaukset (taulukko 29). Kolmasosalla ekspatriaattiperheiden lapsista (33 %, n = 106) oli ollut itkukohtauksia ulkomailla asuttaessa. Sama osuus ekspatriaattiperheiden lapsista (n = 107) oli kokenut väsymystä ulkomailla asuttaessa. Erilaisista kivuista, kuten vatsakivuista tai päänsärystä, oli kärsinyt joka neljäs ekspatriaattiperheen lapsi (23 %, n = 74) ulkomailla asuttaessa.

Muita kuin taulukossa 29 lueteltuja psykologisen sopeutumisen fysiologisia oireita olivat vanhempien vastausten mukaan muun muassa kirkuminen, kynsien pureskelu sekä huulen pakonomainen venyttely.

Yllättävää oli se, että silloin kaksivuotias kuopus reagoi kaikkein voimakkaimmin. Kirkui ja halusi OMAAN kotiin. Samainen mies oli sitten Suomeen palattuamme, aina kun tuli vastahankaa, lähdössä takaisin ulkomaille ja ensitöikseen teippasi entisen asuinmaan lipun uuden huoneensa seinään. Kaksi vanhinta sanoi vain muutaman kerran, että he eivät halua mennä kouluun ja se oli siinä. (V30)

Esikoulun (kindergarten) aloittaminen vain viikon verran ulkomaille muuton jälkeen oli tyttärelleni kova paikka; häntä jännitti ja ahdisti mennä paikkaan, jossa opettajat ja luokkatoverit kiinnittivät häneen huomiota, jonka sisällöstä hän ei ymmärtänyt mitään. Ensimmäisten parin kuukauden aikana lapseni pureskeli kynsiään ja kehitti tavan venytellä huultaan pakonomaisesti. Nämä oireet katosivat, kun maassa oli oltu parisento kuukautta, ja tyttäreni oli alkanut käyttää englantia sekä saanut luokalta kavereita. Noin puolen vuoden jälkeen tyttäreni vaikutti asuinmaan ympäristössään (koulu, harrastukset) suunnilleen yhtä vapautuneelta kuin kotimaassa ennen muuttoa. (V16)

Sosio-kulttuurinen sopeutuminen ulkomaille muuttoon

Lasten sosio-kulttuurinen sopeutuminen ulkomaille muuttoon sujui vanhempien arvion mukaan keskimäärin hyvin (ks. liite 15): lasten sosio-kulttuuristen sopeutumiso ongelmien keskiarvo oli 1,84¹³(keskihajonta 0,60). Vanhempien arvioiden mukaan kolmasosalla ekspatriaattiperheiden lapsista (33 %, n = 94)

¹³ asteikko 1–5; 1 = ei lainkaan ongelmia, 5 = oikein vakavia ongelmia

ei ollut keskimäärin sosiokulttuurisia sopeutumisongelmia¹⁴ ulkomaille muuton yhteydessä. Vanhempien käsityksen mukaan täysin ilman sosiokulttuurisia ongelmia¹⁵ oli kuusi prosenttia ($n = 16$) ekspatriaattiperheiden lapsista. Ulkomailla asuttaessa siten kahdella kolmasosalla lapsista (67 %, $n = 192$) oli havaittavissa sosiokulttuurisen sopeutumisen ongelmia¹⁶. Hieman alle viidesosalla lapsista (18 %, $n = 52$) oli ulkomailla asuttaessa sosiokulttuurisia ongelmia jonkin verran tai enemmän¹⁷.

Lasten sosiokulttuurisen sopeutumisen kannalta keskeisistä taustatekijöistä ulkomailla asumiskontekstissa kerrottakoon, että lapsen tason taustatekijöistä havaittiin yhteydet lapsen sopeutumisen sekä lapsen iän, koulumenestyksen sekä ulkomaille muuttoon suhtautumisen välillä (liite 16). Lisäksi lapsen sosiokulttuurisen sopeutumisen havaittiin eroavan sen mukaan, oliko lapsi ulkomaille muutettaessa alle kouluikäinen vai kouluikäinen sekä aloittiko hän ulkomaisen koulun kielitaitoisena vai niin sanotusti ummikkona (liite 17). Perheen tason taustatekijöistä havaittiin yhteydet erityisesti arjen pysyvyyden ja sosiokulttuurisen sopeutumisen välillä (liite 16). Lisäksi lasten sopeutumiseen olivat yhteydessä työn painottuminen perheessä ulkomailla asuttaessa, perheen sopeutumisongelmat ja vanhempien parisuhdeongelmat (liite 16). Perheen ulkopuolisen tason tekijöistä havaittiin ero lasten sopeutumisessa, joiden opiskelukieli oli ulkomailla eri kuin Suomessa verrattuna niihin lapsiin, joilla opiskelukieli pysyi samana (liite 17).

SCAS-mittarin muuttujista saatiin pääkomponenttianalyysillä esiin kaksi komponenttia ulkomailla asumiskontekstissa (taulukko 30). Näistä erityisesti ensimmäinen komponentti toimi vahvana lasten sosiokulttuurisen sopeutumisen selittäjänä ulkomailla asumiskontekstissa. Nämä kaksi löydettyä komponenttia eivät vastanneet sisällöllisesti Wardin ja Kennedyn (1999) kahta faktorua.

Nimesin pääkomponenttianalyysin avulla muodostetut summamuuttujat sopeutumisen sosiaalisiksi ja kielellisiksi vaikeuksiksi ($\alpha = 0,88$) sekä fyysiseen ympäristöön sopeutumisen vaikeuksiksi ($\alpha = 0,78$). Ekspatriaattiperheiden lasten sosiaalisten ja kielellisten vaikeuksien keskiarvo oli 2,15 (keskihajonta 0,84) ja fyysiseen ympäristöön sopeutumisen vaikeuksien keskiarvo oli 1,50 (keskihajonta 0,57) (liite 15). Lapsilla oli siten sosiaalisia ja kielellisiä vaikeuksia ulkomailla asuttaessa huomattavasti enemmän kuin fyysiseen ympäristöön sopeutumisen vaikeuksia¹⁸.

¹⁴ lasten SCAS I -arvo pyöristyy luvuksi 1

¹⁵ arvo 1,00

¹⁶ arvo 1,50–3,50

¹⁷ arvo vähintään 2,50

¹⁸ $t(320) = 15,39$, $p < 0,001$

Taulukko 30. Lasten sosiokulttuurisen sopeutumisen pääkomponentit ulkomailla asumiskontekstissa

SCAS I	P1 Sosiaaliset ja kielelliset vaikeudet	P2 Fyysiseen ympä- ristöön sopeutu- misen vaikeudet	Kommu- naliteetti
Muuttujat			
4. Ymmärretyksi tuleminen	0,83	0,18	0,73
10. Vitsien ja huumorin ymmärtäminen	0,81	0,09	0,67
9. Sosiaaliin tapahtumiin osallistuminen	0,77	0,15	0,62
2. Ystävystyminen	0,75	0,11	0,57
6. Kielen ymmärtäminen	0,70	0,19	0,53
3. Koulun henkilökunnan kanssa toimiminen	0,70	0,27	0,56
8. Koulutyössä pärjääminen	0,63	0,21	0,44
14. Väestötiheyteen tottuminen	0,10	0,83	0,70
5. Ilmastoon tottuminen	0,13	0,75	0,58
13. Lähiympäristössä kulkemisen osaaminen	0,16	0,72	0,55
7. Elämänrytmiin tottuminen	0,34	0,69	0,59
12. Asuntoon sopeutuminen	0,15	0,62	0,41
Ominaisarvo	5,07	1,86	
Selitysosuus, %	33,9	23,9	

Ensimmäinen sosiokulttuurisen sopeutumisen summamuuttuja kuvaa sopeutumisen sosiaalista ja kielellistä ulottuvuutta. Muuttujassa on nähtävillä kielen hallinnan ja sosiaalisten suhteiden kiinnittyminen. Tämän summamuuttujan avulla tulee lisäksi tarkemmin näkyviin se, että ekspatriaattiperheiden lasten kannalta ulkomailla asumiskontekstissa ystävystyminen on linkittynyt voimakkaasti kielelliseen osaamiseen. Saman havainnon teki myös seuraava ekspatriaattiperheen vanhempi:

Lapsen sosiaalinen kanssakäyminen muiden ikätovereiden kanssa alkoi, kun kieltä oppi tarpeeksi hyvin (5kk). (V73)

Tarkastelen seuraavaksi lähemmin ensimmäisen summamuuttujaan sisältyviä sopeutumisen sosiaalisia ja kielellisiä vaikeuksia, joita ekspatriaattiperheiden lapsilla oli ulkomailla asuttaessa. Sosiaalisesta sopeutumisesta erityisen kiinnostuksen kohteena olivat lasten vertaissuhteet. Sosiaaliseen sopeutumiseen kuului lasten vertaissuhteiden lisäksi lasten toiminta koulukontekstissa, josta

käytän käsitettä koulusopeutuminen. Kolmantena tarkastelen lasten kielellisiä vaikeuksia ulkomailla asuttaessa.

Ekspatriaattiperheiden lasten vertaissuhteet ulkomailla asuttaessa

Ekspatriaattiperheiden lasten ystäväystymisen ongelmien keskiarvo oli 2,15 (keskihajonta 1,07). Kahdella kolmasosalla lapsista (66 %, n = 211) oli ulkomailla asuttaessa ongelmia¹⁹ ystävien saamisessa. Ekspatriaattiperheiden lapsista 11 prosentilla (n = 36) ulkomaille muuton jälkeiset ystäväystymisongelmat olivat vakavia²⁰.

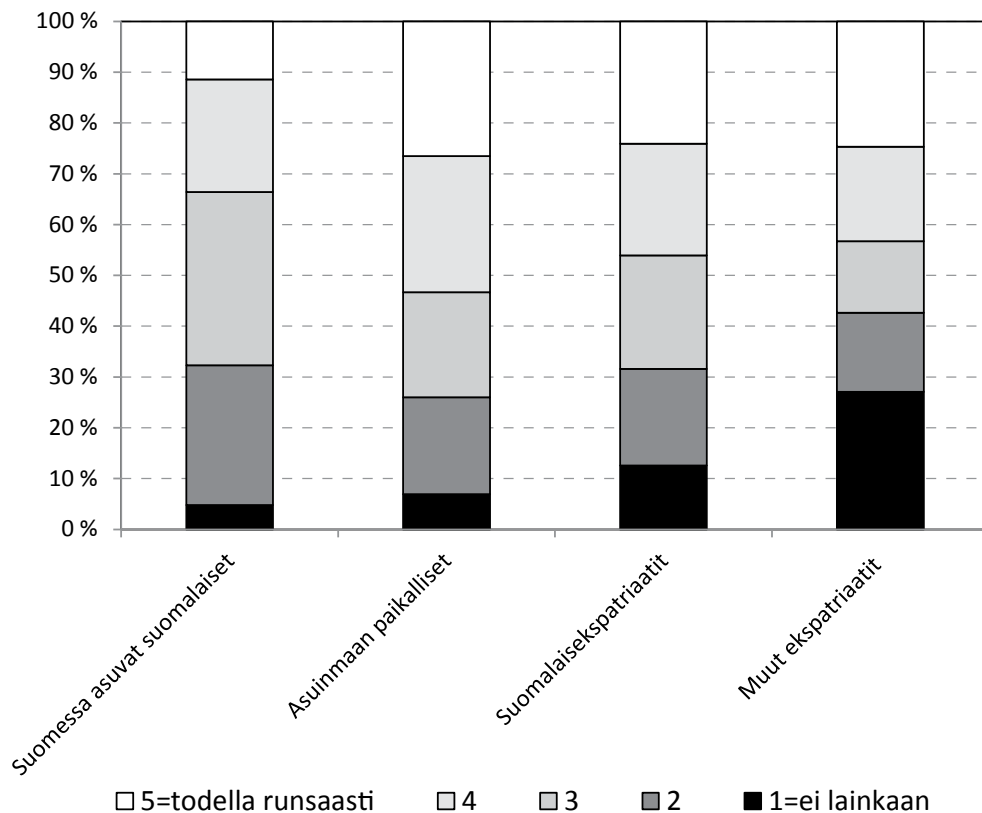
Ekspatriaattiperheiden lasten sosiaalisten kontaktien määrä ulkomailla asuttaessa käy ilmi kuvioista 23. Lapsilla oli vanhempien käsityksen mukaan eniten kontakteja paikallisten henkilöiden kanssa (ks. Miyamoto & Kuhlman 2001; Duque 2009). Nämä paikalliset kontaktit tukevat lasten ulkomaille muuttoon sopeutumista (Miyamoto & Kuhlman 2001). Toiseksi eniten lapsilla oli kontakteja suomalaisekspatriaattiperheiden kanssa (ks. Firmin ym. 2006; Tyler 1987; Titzmann & Silbereisen 2009). Kuvion 23 mukaan erot eivät näy kukaan suurina. Lapsilla oli keskimäärin vähiten kontakteja muiden kuin suomalaisten ekspatriaattien kanssa, mutta on huomattava, että tässä kohdin tulokset hajosivat voimakkaasti. Ulkomailla asuttaessa kontakteja ei näytä pääosin määrittävän ylijärjais tilat: lapsilla oli kontakteja Suomessa asuvien kanssa kohtalaisen vähän. Lasten sosiaaliset kontaktit suuntautuivat ulkomailla asuttaessa pääosin samalla tavalla kuin tutkittujen ekspatriaattiperheiden sosiaaliset kontaktit yleisesti (ks. luku 5.2).

Seuraavassa vanhemman sitaatissa tulevat esiin lasten sosiaaliset kontaktit yhtäältä suhteessa muiden ekspatriaattiperheiden lapsiin ja toisaalta suhteessa paikallisiin lapsiin.

*Ulkomailla lapset ystäväystyivät helposti muiden expatriaattiperheiden lasten kanssa. Kaikki olivat samassa tilanteessa, joten yhteenkuuluvuuden tunne oli voimakas. Samoin paikalliset lapset varsinkin asuinmaassamme olivat uteli-
aita ja kiinnostuneita ulkomaalaisista. (V4)*

¹⁹ ystäväystymisen alakohdan arvo > 1

²⁰ arvo 4 tai 5

Kuvio 23. Ekspatriaattiperheiden lasten sosiaaliset kontaktit ulkomailla asuttaessa (vanhempien arvioiden mukaan)²¹

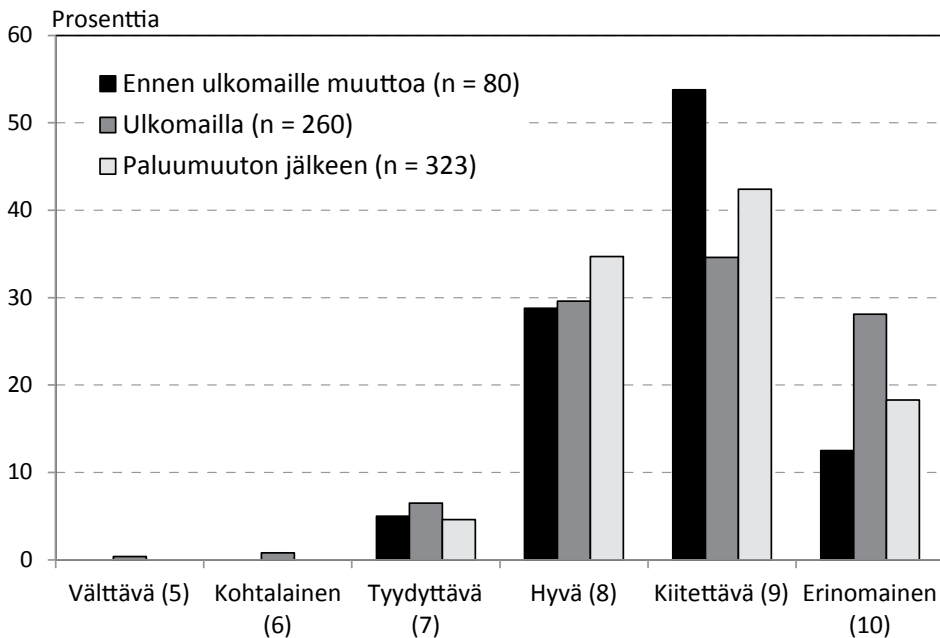
Ekspatriaattiperheiden lasten koulusopeutuminen ulkomailla asuttaessa

Yleisesti ekspatriaattiperheiden lasten koulusopeutumisen ongelmat näyttäytyivät kohtalaisen vähäisinä ulkomailla asuttaessa. Sekä koulutyössä pärjäämisen että koulun henkilökunnan kanssa toimimisen keskiarvot olivat 1,72 (ensin mainitun keskihajonta 0,93 ja jälkimmäisen 0,95). Hieman yli puolella lapsista ei ollut minkäänlaisia vaikeuksia koulutyössä pärjäämisessä (53 %, n = 159), eikä koulun henkilökunnan kanssa toimimisessa (54 %, n = 161).

²¹ Tätä kysyttiin perhettä koskevien kysymysten joukossa erikseen lapsen A, B ja C osalta. Tämän vuoksi vastausten määrä (n = 373–378) on suurempi kuin tutkimukseen varsinaisesti osallistuneiden lasten määrä (N = 333). Vanhemmat ovat todennäköisesti vastanneet tässä kysymyksessä myös niiden lasten osalta, jotka eivät kuuluneet varsinaiseen tutkimusjoukkoon.

Lapsen koulumenestys on osa koulusopeutumista. Lasten koulumenestystä koskevat tulokset ovat esillä kuviossa 24. Niiden valossa ekspatriaattiperheiden lasten koulunkäynti näyttää sujuvan paremmin kuin ”hyvin”. Tulokset ovat siten samansuuntaisia kuin Öryn ja muiden (1991) sekä Nathansonin ja Marcenkon (1995) tulokset. Ulkomaisessa koulussa lasten koulumenestyksen keskiarvo oli hieman korkeampi kuin ennen ulkomaille muuttoa, mutta myös keskihajonta oli hieman suurempi²². Tulosten mukaan lasten koulumenestys oli ulkomaille muuton jälkeen parempi kuin ennen ulkomaille muuttoa²³ (vrt. Duque 2009). Kuvioista 24 tulee lisäksi esiin ulkomailta asuttaessa erinomaisesti koulussa menestyneiden suurehko osuus. Ekspatriaattiperheiden lapsista 63 prosenttia (n = 163) menestyi ulkomaisessa koulussa vanhempien arvion mukaan erinomaisesti tai kiitettävästi.

Merkille pantavaa lasten koulumenestyksessä ulkomailta asuttaessa on se, että mahdolliset kielivaikeudet ulkomaisessa koulussa eivät juuri näyttäyty koulumenestystä kuvaavissa tuloksissa.

Kuvio 24. Lasten koulumenestys (vanhempien arvioiden mukaan)

²² ennen ulkomaille muuttoa: keskiarvo 8,74, keskihajonta = 0,74; ulkomailta: keskiarvo 8,82, keskihajonta 0,97

²³ $t(74) = -2,77, p = 0,007$

Ekspatriaattiperheiden lasten kielelliset vaikeudet ulkomailla asuttaessa

Ekspatriaattiperheiden lasten ulkomaille muuttoon sopeutumisen sosiaalisista ja kielellisistä vaikeuksista odotetusti kielelliset vaikeudet olivat yleisimpiä. Kielen ymmärtämisen vaikeuksien keskiarvo oli 2,93 (keskihajonta 1,25) ja ymmärretyksi tulemisen 2,52 (keskihajonta 1,17). Vanhempien vastausten mukaan lasten kielivaikeuksissa oli suuria eroja. Kolmasosalla ekspatriaattiperheiden lapsista (33 %, n = 107) oli kielen ymmärtämisessä vakavia²⁴ vaikeuksia ulkomailla asuttaessa. Ymmärretyksi tulemisessa vastaavan tasoisia vaikeuksia oli viidesosalla lapsista (20 %, n = 64).

Koulu näyttäytyy keskeisenä kontekstina, jossa lasten toisen kielen oppiminen tapahtuu ulkomailla asuttaessa. Vaikka suuri osa lapsista oli kielitaidottomia koulunkäynnin aloitusvaiheessa ulkomailla, tämä ei kuitenkaan pitänyt paikkaansa kaikkien lasten kohdalla. Taitavia kielenkäyttäjiä oli koulun aloitusvaiheessa kymmenesosa lapsista (taulukko 31). Tätä tulosta tarkasteltaessa on pidettävä mielessä, että kahdeksalla prosentilla (n = 21) lapsista oli ulkomailla asuttaessakin koulussa opiskelukielenä suomi (ks. luku 4.2), joten suurin osa näistä taitavista kielenkäyttäjistä oli luultavimmin lapsia, jotka kävivät koulua suomen kielellä ulkomailla asuttaessa.

Taulukko 31. Lasten taitotaso koulun opiskelukielessä ulkomailla asuttaessa *)

Taitotaso opiskelukielessä	Koulunkäynnin alussa		Ennen paluumuuttoa	
	n	%	n	%
– Ei osannut kieltä lainkaan	147	56,7	-	-
– Peruskielitaito	58	22,4	39	15,1
– Itsenäisen kielenkäyttäjän kielitaito	29	11,2	89	34,5
– Taitavan kielenkäyttäjän kielitaito	25	9,7	130	50,4
Yhteensä	259	100,0	258	100,0

*) Osa taulukon tuloksista julkaistu aiemmin (ks. Warinowski 2011b).

Merkityksellinen tulos oli se, että ulkomaisen koulun aloitusvaiheessa hieman yli puolet lapsista oli täysin kielitaidottomia, niin sanotusti ummikkoja, koulun opiskelukielessä (taulukko 31). Lapsen selviytyminen tilanteesta, jossa hän ei pysty kielen avulla ilmaisemaan itseään, sujui seuraavan lainauksen mukaan hyvin:

Äitinä suurin pelkoni oli lasten kielen oppiminen ja suomalaisittain esikoululaisen kouluun lähteminen 6-vuotiaana. Molemmat pelot olivat tur-

²⁴ arvo 4 tai 5

hia. Ulkomainen koulu otti hienosti vastaan ummikkolapsen ja hän sai alusta asti kavereita. (V102)

Ummikkolapsen selviytyminen koulussa ei ollut kaikilta osin helppoa. Ummikkona ulkomaisen koulunsa aloittaneiden ekspatriaattiperheiden lasten havaittiin menestyvän ulkomaisessa koulussa huonommin²⁵ kuin ei-ummikkona ulkomaiseen kouluun siirtyneet lapset. Kielenoppiminen ei myöskään käynyt välttämättä helposti, mistä kertoo seuraava vanhemman lainaus:

Muutto ja etenkin vieraan kielen oppiminen EI ole lapselle helppoa, kuten niin usein virheellisesti rauhoitellaan. Lapsistamme (tutkimuslapsi A) vanhin ei puhunut koululuokassa kahteen vuoteen vapaaehtoisesti ilmeisesti kertaakaan. Ainoastaan ESL-tunneilla²⁶ hän oli oma itsensä. Puhumattomuudesta huolimatta hän toki oppi moitteettoman ja kieliopillisesti virheettömän englannin kielentaidon. Helppoa se ei hänelle kuitenkaan ollut! Lapsi ei sopeudu helposti tai koe helppoutta vieraan kielen oppimisessa, vaikka omaksuminen onkin syvää. Älkäämme siis koskaan vähätellen sanoko: «Lapset oppivat niin helposti!». (V65)

Vanhempien näkemysten mukaan lapset kehittyivät hyvin kielitaidossaan ulkomaisessa koulussa opiskelun aikana. Juuri ennen paluumuuttoa puolet lapsista oli parhaalla mahdollisella kielen taitotasolla ja kolmasosa lapsista oli taitotasoltaan itsenäisiä kielenkäyttäjiä vanhempien arvion mukaan (taulukko 31). Lasten ulkomaille muuttoaiällä ei havaittu yhteyttä²⁷ kielen taitotasoon ennen paluumuuttoa. Vanhempien arvion mukaan lapset näyttäisivät olevan pitkällä akateemisen kielen kehityksessä (vrt. Cummins 2008). Aiemmin Miyamoto ja Kuhlman (2001) ovat havainneet, että paikallisen kielen osaaminen on yhteydessä koulumenestykseen. Tästä saatiin sikäli viitteitä, sillä ummikkous kiinnittyi heikompaan koulumenestykseen ulkomaisessa koulussa (ks. edellä). Opiskelukielen taitotaso ennen paluumuuttoa oli odotetusti yhteydessä²⁸ lasten koulumenestykseen ulkomaisessa koulussa.

Ulkomaille muuttoon sopeutumisen ryhmät

Tarkastelen ulkomaille muuttoon sopeutumista vielä yhdistäen psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen tulokset. Ulkomaille muuton sopeutumisen tarkastelussa havaittiin, että psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen

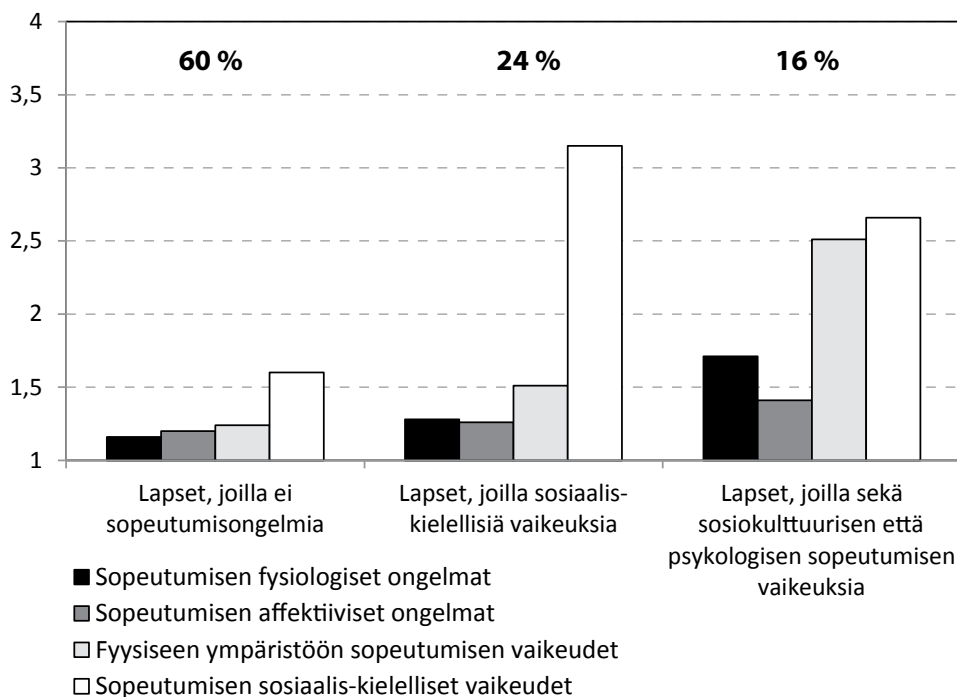
²⁵ $t(254,7) = -2,66, p = 0,008$

²⁶ ESL = English as a Second Language

²⁷ $r = -0,014, p = 0,827$

²⁸ $r = 0,402, p < 0,001$

tulokset olivat yhteydessä²⁹ keskenään. Ekspatriaattiperheiden lapset jaettiin klusterianalyysin avulla ryhmiin psykologisen ja sosiokulttuurisen ulkomaille muuttoon sopeutumisen summamuuttujen tulosten mukaan (kuvio 25).

Kuvio 25. Ekspatriaattiperheiden lasten ryhmät ulkomaille muuttoon sopeutumisen perusteella

Suurin osa lapsista ($n = 192$) kuului ulkomaille muuttokontekstissa sekä psykologisesti että sosiokulttuurisesti hyvin sopeutuneiden ryhmään (kuvio 25). Ryhmään, jossa lapsilla oli sosiaalis-kielellisiä sopeutumisvaikeuksia, kuului neljäsosa lapsista ($n = 76$). Pienimmän ryhmän ($n = 50$) muodostivat ne lapset, joilla oli sekä sosiokulttuurisen että psykologisen sopeutumisen vaikeuksia ulkomaille muuttoon yhteydessä. Tällä ryhmällä oli kasautuvia sopeutumisvaikeuksia ulkomaille muuttosiirtymässä.

²⁹ $r = 0,54, p < 0,001$

6.2 Paluu vieraaseen ”kotiin”: lasten paluumuuttoon sopeutuminen

Ulkomaille muuttoon sopeutumisen jälkeen esitellään sen vastinpariin, paluumuuttoon sopeutuminen. Etenen tutulla tavalla kuvaamalla ensin psykologisen sopeutumisen tulokset ja sen jälkeen sosiokulttuurisen sopeutumisen tulokset.

Psykologinen sopeutuminen paluumuuttoon

Ekspatriaattiperheiden lasten suhtautuminen paluumuuttoon

Vanhempien arvion mukaan ekspatriaattiperheiden lapsista kolmasosa suhtautui paluumuuttoon kielteisesti³⁰ paluumuuttopäätöksen teon aikaan (35 %, n = 68) sekä juuri ennen paluumuuttoa (33 %, n = 64). Huomionarvoinen tulos on se, että tutkimushetkellä edelleen lähes viidesosa lapsista (17 %, n = 33) suhtautui paluumuuttoon kielteisesti. Paluumuuttoon suhtautumisessa (kuvio 26) on havaittavissa ekspatriaattiperheiden sisällä päinvastainen suuntaus kuin ulkomaille muuttoon suhtautumisessa: isät muuttivat takaisin vastentahtoisemmin ja lapset innokkaimmin – tosin muuttopäätöksen teon aikaan äidit olivat niukasti innokkaimpia muuttajia. Vanhempien ja lasten suhtautumisessa paluumuuttoon ei havaittu kuitenkaan eroa³¹. Näiltä osin kyselyn tulokset piirtävät erilaisen kuvan lasten suhtautumisesta paluumuuttoon kuin Duquen (2009) tutkimus, jossa lapset halusivat eniten jäädä asumaan kohdemaahan (47 % vs. ekspatriaatit 22 %, puoliset 24 %).

Ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon suhtautumista verrattaessa havaittiin, että ulkomaille muuton osalta vanhempien käyrät ovat laskusuuntaisia (kuvio 22), kun taas paluumuuton osalta kaikki kolme käyrää ovat noususuuntaisia (kuvio 26). Ulkomaille muuttoon suhtautuminen näyttäisi olleen myönteisempää kuin paluumuuttoon, mikä piti paikkansa vanhempien kohdalla³² mutta ei pitänyt paikkansa lasten suhtautumisen³³ tarkastelussa. Verrattaessa lasten suhtautumista muuttoihin viimeisessä tarkastelupisteessä (ulkomaille muuttoon suhtautuminen ulkomailla asuttaessa ja paluumuuttoon suhtautuminen tutkimushetkellä)

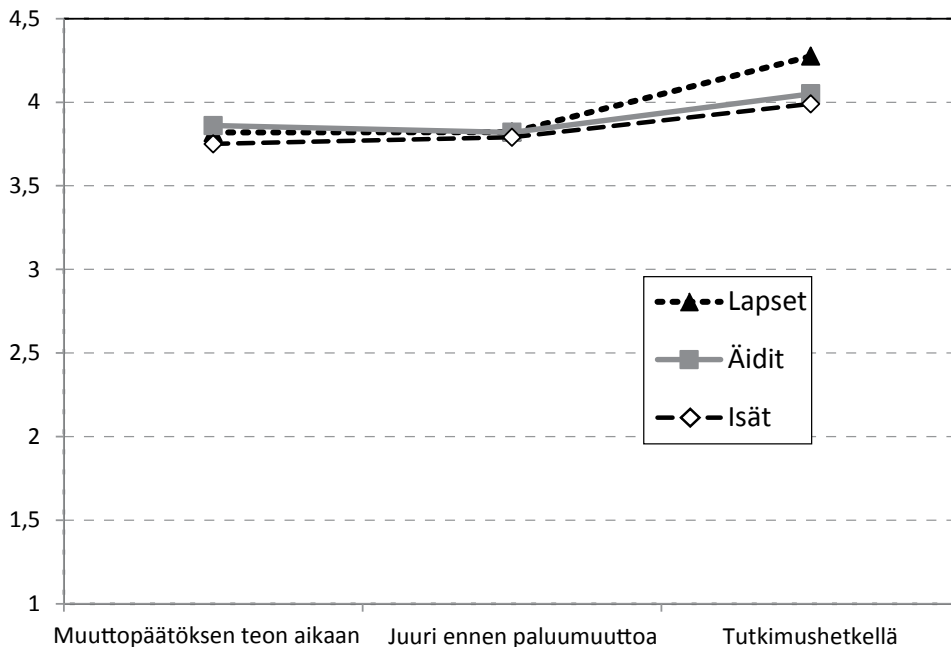
³⁰ suhtautuminen: arvo 3 tai pienempi

³¹ $t(185) = 1,81, p = 0,072$

³² $t(172) = 7,06, p < 0,001$

³³ $t(183) = -0,89, p = 0,375$

havaittiin lasten suhtautuvan myönteisemmin paluumuuttoon tutkimushetkellä kuin ulkomaille muuttoon ulkomailla asuttaessa³⁴.

Kuvio 26. Perheenjäsenten suhtautuminen³⁵ paluumuuttoon

Ekspatriaattiperheiden lasten psykologiset sopeutumisvaikeudet paluumuuton yhteydessä

Vanhempien arvion mukaan lasten psykologinen sopeutuminen paluumuuttoon sujui myös erittäin hyvin (ks. liite 15): lasten paluumuuton jälkeisten psykologisten sopeutumisvaikeuksien keskiarvo oli 1,21³⁶ (keskihajonta 0,29). Lapsilla oli psykologisia sopeutumisvaikeuksia yhtä paljon – tai tässä tapauksessa yhtä vähän – paluumuuton jälkeen kuin ulkomailla asuttaessa³⁷. Vanhempien arvion mukaan myös paluumuuttokontekstissa suurimmalla osalla lapsista (84 %, n = 265) ei ollut lainkaan psykologisia sopeutumisongelmia³⁸. Paluumuuton jälkeen

³⁴ $t(184) = -2,92, p = 0,004$

³⁵ asteikko: 1–5; 1 = erittäin kielteisesti, 5 = erittäin myönteisesti

³⁶ asteikko 1–4; oireiden esiintyminen 1 = ei ollenkaan, 4 = suurimman osan aikaa tai koko ajan

³⁷ $t(303) = 0,77, p = 0,442$

³⁸ lasten ZSDS-keskiarvo pyöristetty luvuksi 1

16 prosentilla (n = 49) lapsista oli havaittavissa psykologisen sopeutumisen ongelmia³⁹, mikä oli täysin sama osuus kuin ulkomailla asumiskontekstissa Paluumuuton yhteydessä neljällä prosentilla lapsista (n = 14) oli psykologisen sopeutumisen ongelmia jonkin verran⁴⁰.

Lasten psykologiseen sopeutumiseen paluumuuttosiirtymässä kiinnittyviä taustatekijöitä (ks. tarkemmin luku 6.3) olivat lapsen tasolla lapsen ikä muuttosiirtymien aikaan sekä lapsen suhtautuminen ulkomaille muuttoon (liite 16). Perheen tasolla erityisesti vanhemmuus ja siinä lapsen tukeminen sekä lapsen ja vanhemman tasapainoinen suhde olivat yhteydessä lapsen psykologiseen sopeutumiseen (liite 16). Myös tässä kohdin perheen sopeutusongelmat ja parisuhdeongelmat olivat yhteydessä lapsen paluumuuttoon sopeutumiseen (liite 16). Äidin ja lapsen välinen yhteinen aika paluumuuton jälkeen oli myös yhteydessä lapsen psykologiseen sopeutumiseen (liite 16). Ulkomailla asumisen ajalta paluumuuton jälkeiseen psykologiseen sopeutumiseen heijastui vanhemman kotona oleminen, arjen rutiinien pysyvyys sekä kotona käytetty toinen kieli (liite 16). Perheen ulkopuolisen tason tekijöistä lapsen ulkomaisen ja suomalaisen koulun samankaltaisuus sekä koulu-kontekstissa paluumuuton jälkeen ilmenevä kateus lapsen ulkomailla asumiskokemusta kohtaan olivat yhteydessä lapsen psykologiseen sopeutumiseen (liite 16).

Paluumuuton psykologisista sopeutusvaikeuksista erottui pääkomponenttianalyysillä kaksi komponenttia (taulukko 32). Nämä kaksi komponenttia olivat identtiset ulkomaille muuton psykologisen sopeutumisen komponenttien kanssa. Tämä kertonee siitä, että ekspatriaattiperheiden lasten psykologinen sopeutuminen on samankaltaista ulkomaille muuton ja paluumuuton yhteydessä. Lasten psykologisen sopeutumisen vahvimpana selittäjänä toimivat myös paluumuuttokontekstissa lasten fysiologiset sopeutusongelmat.

Paluumuuton psykologisen sopeutumisen komponenteista muodostettiin vastaavat summamuuttajat: sopeutumisen fysiologiset ongelmat ($\alpha = 0,77$) ja affektiiviset ongelmat ($\alpha = 0,76$) (taulukko 33). Paluumuuton sopeutumisen fysiologisten ongelmien summamuuttujan keskiarvo oli 1,25 (keskihajonta 0,36) ja sopeutumisen affektiivisten ongelmien keskiarvo oli 1,16 (keskihajonta 0,36) (liite 15). Ekspatriaattiperheiden lapsilla näytti siten olevan myös paluumuuttokontekstissa enemmän⁴¹ fysiologisia kuin affektiivisiä ongelmia. Ekspatriaattiperheiden lapsilla oli sekä fysiologisia⁴² että affektiivisiä⁴³ ongelmia ulkomaille muuton ja paluumuuton yhteydessä saman verran.

³⁹ arvo 1,50–2,58

⁴⁰ arvo vähintään 2,00

⁴¹ $t(316) = 4,88, p < 0,001$

⁴² $t(313) = 0,98, p = 0,330$

⁴³ $t(322) = 0,55, p = 0,586$

Taulukko 32. Lasten psykologisen sopeutumisen pääkomponentit paluumuutto-kontekstissa

ZSDS II Muuttajat	P1 Fysiologiset ongelmat	P2 Affektiiviset ongelmat	Kommuna- liteetti
3. Nukkumisvaikeudet	0,75	0,09	0,57
7. Väsymys	0,74	0,25	0,61
8. Levottomuus	0,64	0,08	0,42
4. Vähentynyt ruokahalu	0,64	0,15	0,43
2. Itkukohtaukset	0,56	0,37	0,45
6. Kivut	0,54	0,34	0,41
11. Eristäytyminen	0,05	0,83	0,70
1. Masentuneisuuden tunne	0,41	0,78	0,78
9. Toivottomuus	0,20	0,77	0,63
Ominaisarvo	3,82	1,18	
Selitysosuus, %	30,5	25,0	

Ekspatriaattiperheiden lasten yleisin paluumuuton fysiologinen sopeutumisongelma oli väsymys (taulukko 33). Vanhempien arvion mukaan lähes puolella lapsista (48 %, n = 152) ei ollut lainkaan fysiologisia sopeutumisongelmia paluumuuttokontekstissa. Lasten paluumuuton affektiivisistä sopeutumisongelmista yleisin oli masentuneisuuden tunne (taulukko 33). Tämä masentuneisuuden tunteiden keskiarvo oli paluumuuton jälkeen täysin sama kuin ulkomailla asumisen yhteydessä. Paluumuuton jälkeen ekspatriaattiperheiden lapsista

Taulukko 33. Lasten paluumuuttoon liittyvien sopeutumisen fysiologisten ja affektiivisten ongelmien alakotien tunnusluvut

	Ka	Kh	Minimi	Maksimi
Fysiologiset ongelmat				
– Nukkumisvaikeudet	1,24	0,52	1,00	4,00
– Väsymys	1,39	0,61	1,00	4,00
– Levottomuus	1,26	0,59	1,00	4,00
– Vähentynyt ruokahalu	1,11	0,40	1,00	4,00
– Itkukohtaukset	1,23	0,52	1,00	4,00
– Kivut	1,29	0,55	1,00	4,00
Affektiiviset ongelmat				
– Eristäytyminen	1,14	0,43	1,00	4,00
– Masentuneisuuden tunne	1,24	0,55	1,00	4,00
– Toivottomuus	1,08	0,33	1,00	3,00

noin joka viides (19 %, n = 61) oli vanhempien arvioiden mukaan ainakin vähän masentunut⁴⁴. Ekspatriaattiperheiden lapsista 41 prosentilla (n = 131) ei ollut kyselyaineiston mukaan minkäänlaisia affektiivisiä sopeutumisongelmia paluumuuton jälkeen.

Sosiokulttuurinen sopeutuminen paluumuuttoon

Lasten sosiokulttuurinen sopeutuminen paluumuuttoon sujui vanhempien arvioiden mukaan hyvin (ks. liite 15). Lasten sosiokulttuuristen sopeutumisongelmien keskiarvo oli paluumuuttokontekstissa 1,38⁴⁵ (keskihajonta 0,43). Paluumuuton jälkeen ekspatriaattiperheiden lapsilla oli tilastollisesti merkitsevästi vähemmän⁴⁶ sosiokulttuurisen sopeutumisen ongelmia ulkomailla asumiseen verrattuna. Vanhempien arvioiden mukaan suurimmalla osalla ekspatriaattiperheiden lapsista (69 %, n = 207) ei ollut sosiokulttuurisia sopeutumisongelmia⁴⁷ paluumuuttokontekstissa. Paluumuuttokontekstissa siten 31 prosentilla lapsista (n = 91) oli havaittavissa sosiokulttuurisen sopeutumisen ongelmia⁴⁸. Ainoastaan neljällä prosentilla lapsista (n = 11) oli sosiokulttuurisia ongelmia jonkin verran⁴⁹ paluumuuton jälkeen.

Lapsen sosiokulttuurinen paluumuuttoon sopeutuminen kiinnittyi myös useisiin taustatekijöihin (ks. luku 6.3). Lapsen tason tekijöistä lapsen paluumuuton jälkeinen koulumenestys oli yhteydessä lapsen sosiokulttuuriseen sopeutumiseen (liite 16). Perheen tason tekijöistä äidin ja lapsen yhteinen aika paluumuuton jälkeen oli yhteydessä lapsen sosiokulttuuriseen sopeutumiseen (liite 16). Lisäksi tässäkin kontekstissa perheen sopeutumisongelmat ja vanhempien parisuhdeongelmat olivat yhteydessä lapsen sosiokulttuurisen sopeutumisen vaikeuksiin (liite 16). Ulkomailla asumiskontekstin toisen kielen käyttö perheessä oli yhteydessä paluumuuton jälkeiseen sosiokulttuuriseen sopeutumiseen (liite 16). Perheen ulkopuolinen taso täsmentyi koulukontekstiksi. Nykyinen kouluuoto linkittyi lapsen sosiokulttuuriseen sopeutumiseen (liite 18). Lisäksi ulkomaisen ja suomalaisen koulun samankaltaisuus sekä koulukontekstissa paluumuuton jälkeen mahdollisesti ilmenevä kateus olivat yhteydessä lapsen sosiokulttuuriseen sopeutumiseen paluumuuttokontekstissa (liite 16).

⁴⁴ arvo > 1

⁴⁵ asteikko 1–5; 1 = ei lainkaan ongelmia, 5 = oikein vakavia ongelmia

⁴⁶ $t(270) = 12,20, p < 0,001$

⁴⁷ lasten SCAS II -arvo pyöristyy luvuksi 1

⁴⁸ arvo 1,50–3,14

⁴⁹ arvo vähintään 2,50

Paluumuuttoon sosiokulttuurista sopeutumista mittaavan SCAS-mittarin muuttujista löydettiin pääkomponenttianalyysillä kaksi ulottuvuutta (taulukko 34). Nämä ulottuvuudet olivat pääosin samansuuntaisia kuin ulkomaille muuton sosiokulttuurisen sopeutumisen ulottuvuudet, mutta poikkesivat niistä joiltakin osin. Paluumuuton yhteydessä fyysiseen ympäristöön sopeutuminen oli tärkein sosiokulttuurista sopeutumista selittävä tekijä, kun ulkomaille muutossa sen muodostivat sosiaalis-kielelliset sopeutumisen vaikeudet. Paluumuuttokontekstissa kielelliset vaikeudet eivät nousseet pääkomponenttianalyysissä lainkaan esiin ja siksi toisen pääkomponentin muodostivat lasten sosiaaliset vaikeudet ilman kielellisiä vaikeuksia.

Taulukko 34. Lasten sosiokulttuurisen sopeutumisen pääkomponentit paluumuuttokontekstissa

SCAS II Muuttujat	P1 Fyysiseen ympäristöön sopeutumisen vaikeudet	P2 Sosiaaliset vaikeudet	Kommunaliiteetti
7. Elämänrytmiin tottuminen	0,75	0,26	0,62
5. Ilmastoontottuminen	0,73	-0,03	0,54
12. Asuntoon sopeutuminen	0,65	0,23	0,48
1. Ruokaan tottuminen	0,64	-0,04	0,42
13. Lähiympäristössä kulkemisen osaaminen	0,58	0,23	0,39
9. Sosiaalisiin tapahtumiin osallistuminen	0,09	0,81	0,67
2. Ystävystyminen	0,12	0,76	0,59
8. Koulutyössä pärjääminen	0,13	0,70	0,51
Ominaisarvo	2,81	1,40	
Selitysosuus, %	28,8	23,8	

Pääkomponenttien perusteella muodostettiin kaksi paluumuuton sosiokulttuurisen sopeutumisen summamuuttujaa: fyysiseen ympäristöön sopeutumisen vaikeudet ($\alpha = 0,72$) sekä sopeutumisen sosiaaliset vaikeudet ($\alpha = 0,76$). Fyysiseen ympäristöön sopeutumisen vaikeuksien keskiarvo oli 1,42 (keskihajonta 0,55) ja sosiaalisten vaikeuksien keskiarvo oli 1,51 (keskihajonta 0,61) (liite 15). Eks-patriaattiperheiden lapsilla oli paluumuuttokontekstissa sosiaalisia vaikeuksia enemmän⁵⁰ kuin fyysiseen ympäristöön sopeutumisen vaikeuksia. Ulkomaille muuton ja paluumuuton siirtymien välillä verrattaessa vastaajaperheiden lasten sosiokulttuurista sopeutumista havaittiin, että paluumuutossa fyysiseen

⁵⁰ $t(312) = -2,15, p = 0,032$

ympäristöön sopeutumisen vaikeuksia oli yhtä paljon⁵¹ kuin ulkomailla muuton yhteydessä. Paluumuuton vaikeus voi tulla esiin myös tämän tuloksen kautta. Paluumuuton yhteydessä sosiaalisia vaikeuksia oli vähemmän kuin ulkomaille muuton yhteydessä sosiaalis-kielellisiä vaikeuksia⁵². Tämän tuloksen tulkinnessa on otettava huomioon kielellisten vaikeuksien runsas määrä ulkomaille muuton yhteydessä ja niiden puuttuminen paluumuuton vastaavasta summamuuttujasta.

Tarkastelen lähemmin ekspatriaattiperheiden lasten sosiaalisen sopeutumisen vaikeuksia paluumuuttokontekstissa. Sosiaalisen sopeutumisen osalta erityisen kiinnostuksen kohteena olivat lasten vertaissuhteet, joita tarkastelen muun muassa ystäväystymiseen mahdollisesti kytkeytyneiden vaikeuksien näkökulmasta. Sosiaaliseen sopeutumiseen kuuluivat lasten vertaissuhteiden lisäksi lasten toiminta koulukontekstissa, koulu-sopeutuminen, jota tarkastelen myös paluumuuton osalta.

Ekspatriaattiperheiden lasten vertaissuhteet paluumuuton jälkeen

Kyselyaineiston lapsilla oli paluumuuton jälkeen ystäväystymisongelmia jonkin verran (keskiarvo 1,76). Vanhempien vastaukset lastensa ystäväystymisestä hajasivat runsaasti (keskihajonta 1,01). Ekspatriaattiperheiden lapsilla oli paluumuuton jälkeen vähemmän⁵³ ystäväystymisongelmia kuin ulkomailla asuttaessa. Tämä tulos poikkeaa Herveyn (2009) tuloksista. Hieman yli puolella lapsista (55 %, n = 175) ei ollut vanhempien arvion mukaan lainkaan ystäväystymisongelmia paluumuuton jälkeen.

Ekspatriaattiperheiden lasten sosiaalisten kontaktien määrä paluumuuton jälkeen Suomessa asuessa on esitetty kuviossa 27. Lasten sosiaaliset kontaktit suuntautuivat myös paluumuuton jälkeen pääosin samalla tavalla kuin ekspatriaattiperheiden sosiaaliset kontaktit yleisesti.

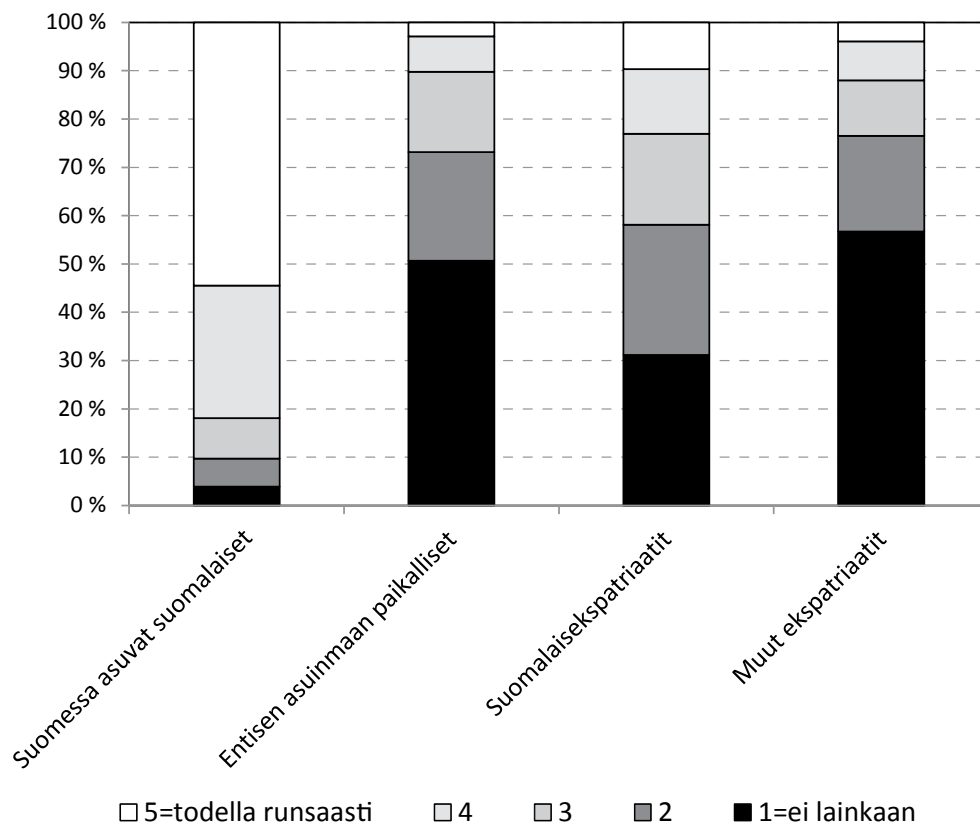
Ylirajaisten suhteiden merkitys ei tule esiin myöskään paluukontekstissa. Lasten kontaktit entisen asuinmaan paikallisiin lapsiin eivät olleet määrällisesti tarkasteltuna tiiviit. Silti tunnetasolla kontaktit voivat olla merkityksellisiä. Lapset kaipasivat paluumuuton jälkeen ulkomaille jääneitä ystäviään. Tästä ikävästä vanhemmat puhuvat seuraavasti:

Ystävien kaipaaminen on suurin suru paluumuuttoon liittyen. Erityisesti nuoremalla oli erittäin läheinen ystävä kohdemaassa ja Suomessa ei yhtä hyvää ystävää ole löytynyt. (V81)

⁵¹ $t(316) = 1,84, p = 0,067$

⁵² $t(313) = 12,67, p < 0,001$

⁵³ $t(317) = 5,57, p < 0,001$

Kuvio 27. Ekspatriaattiperheiden lasten sosiaaliset kontaktit paluumuuton jälkeen (vanhempien arvioiden mukaan)⁵⁴

Lapsen valmistaminen paluumuuttoon myös tärkeää, lapsi pelkää helposti muuton yhteydessä, että hän ei näe enää koskaan ystäviään ja kokee oikeasti todella kovaa ikävää. ...Kesti yllättävän kauan se, että lapsi kaipasi vanhoja ystäviään ja jopa puhui takaisinmuuttamisesta, lähes pari vuotta. Pahin aika oli kuitenkin vain n. puoli vuotta muuton jälkeen. (V84)

Lasten vertaissuhteita määrittää transnationaalinen tai globaalinen sijaan erityisesti paikallisuus. Lapsilla oli paluumuuton jälkeen ymmärrettävästi eniten kontakteja suomalaisten henkilöiden kanssa. Tässä tuloksessa oli huomionarvoista kuitenkin

⁵⁴ Tätä kysyttiin perhettä koskevien kysymysten joukossa erikseen lapsen A, B ja C osalta. Tämän vuoksi vastausten määrä (n = 382–384) on suurempi kuin tutkimukseen varsinaisesti osallistuneiden lasten määrä (N = 333). Vanhemmat ovat todennäköisesti vastanneet tässä kysymyksessä myös niiden lasten osalta, jotka eivät kuuluneet varsinaiseen tutkimusjoukkoon.

se, että 16 prosentilla (n = 69) lapsista ei ollut runsaasti⁵⁵ kontakteja suomalaisien kanssa. Kielitaito voi linkittyä vertaissuhteisiin myös paluumuuton jälkeen:

Meidän lapset eivät olleet puhuneet suomea vuosiin, joten sen aloittaminen yhtäkkiä murrosiässä tuntuu olevan ylitsepääsemätön tekijä. Tämä vaikuttaa tietysti harrastuksiin, kaverivalintoihin etc. Lapset eivät voi käydä paikallista koulua kielen takia eivätkä näin tunne ketään paikallisia lapsia....Yhä kolmen vuoden jälkeen murrosikäiset laskevat päiviä, että pääsisivät pois Suomesta. (V38)

Suomessa asuvat suomalaiset kaverit voivat olla lapselle entuudestaan tuttuja ajalta ennen ulkomaille muuttoa. Avoimista vastauksista välittyi käsitys siitä, että tutut kaverit helpottivat paluumuuttoa.

Paluumuutto puolentoista vuoden jälkeen sujui mielestäni yllättävän kivuttomasti, ja lapseni solahti tutun pihapiirin sosiaalisiin kuvioihin kuin itsestään. Suomen kieli alkoi sujua taas parissa kuukaudessa. Vaikka asuinmaahan jääneitä ystäviä, koulua jne. oli ikävä, näytti menetys kompensoituvan Suomessa varsin mukavasti. (V16)

Vaikka lapselle jäisi Suomeen hyviä ystäviä, paluumuutto ei kuitenkaan välttämättä ole helppo. Ulkomailla olemisen aikana ystävyysuhteet voivat muuttua paljonkin ja paluumuutto ei välttämättä elvytä vanhoja ystävyysuhteita.

Myös vanhojen ystävyysuhteiden katkeaminen on ollut surullista vanhemman pojan kohdalla. Parhaalla kaverilla olikin uudet ystävät, eikä enää halua olla missään tekemisissä. (V4)

Uusien kavereiden löytämisen kannalta on oma merkityksensä paluumuuton ajankohdalla (vrt. Tyler 1989). Seuraava vanhempi tuo esiin koulunaloituksen siirtymäkohtana, jossa koululuokan sosiaaliset suhteet ovat muovautumisvaiheessa, ja ekspatriaattiperheen lapsen voi olla helpompi päästä luokan sosiaaliseen verkostoon mukaan.

Lapset olivat alle kouluikäisiä tai ensimmäisellä luokalla ulkomailla ollessa ja paluumuuttoa helpotti juuri tämä asia eli tuossa iässä saa helposti luotua uuden kaveripiirin paluumuuton jälkeen. (V44)

Paluumuuton jälkeen läheisen ystävyysuhteen luominen voi vaikeutua erityisesti siksi, että vertaisryhmässä muilla suomalaislapsilla ei ole kokemusta ulkomailla asumisesta. Ystävyysuhteiden luominen lienee helpompaa vertaisryhmässä, jossa muilla on vastaavia kokemuksia.

⁵⁵ vastausvaihtoehdot 1–3

Ainoat kaverit ovat muut englanninkielisessä koulussa opiskelevat, eli muut paluumuuttajat, jotka ovat kokeneet saman tai muut Suomessa asuvat ulkomaalaiset tai expatriaattit. (V38)

Ekspatriaattiperheelle voi paluumuuton jälkeen löytyä vertaisryhmä aidosti monikulttuurisesta koulusta (ks. luku 5.2) tai kansainvälisestä koulusta. Paluumuuton jälkeen kansainvälisen koulun vahvuus näyttäytyikin erityisesti siinä, että se tarjosi ekspatriaattiperheen lapselle vertaisryhmän.

Kansainvälisessä koulussa oli myös helppo löytää vastaavassa elämäntilanteessa olevia, joilta kysyä neuvoja ja joiden kanssa jakaa kokemuksia. Suomalaisessa normaalissa peruskoulussa tällaista vertaisryhmää on vaikeampi löytää. Erityisesti lapsille voisi olla helpottavaa päästä jakamaan paluumuuttovaiheen kokemuksia vastaavan vaiheen läpikäyneiden lasten kanssa. Nykyisellään lapset lähinnä «heitetään veteen ja odotetaan, että he oppivat uimaan». Meidän perheessä lapset onneksi oppivat uimaan, mutta en ihmettele, jos osalla paluumuuttajalapsista voimat loppuvat ennen kuin lapsi oppii uimaan. Tässä olisi aihetta vertaisryhmätoiminnalle. Kulttuurishokki muutettaessa kansainvälisestä koulusta suomalaiseen peruskouluun on todella suuri. (V95)

Ekspatriaattiperheiden lasten koulu-sopeutuminen paluumuuton jälkeen

Lähes puolet lapsista kävi koulua paluumuuton jälkeen niin sanotulla tavallisella peruskoulun luokalla (ks. luku 4.2). Ekspatriaattiperheiden lapset pärjäsivät paluumuuton jälkeen koulussa SCAS-mittarin tulosten mukaan hyvin (keskiarvo 1,41, keskihajonta 0,84). Suurimmalla osalla lapsista (71 %, n = 225) ei ollut lainkaan paluumuuton yhteydessä ongelmia koulussa. Ulkomailla asumiseen verrattuna lasten koulunkäynti sujui paluumuuton jälkeen paremmin⁵⁶.

Paluumuuton yhteydessä koulumenestyksessä ei tapahtunut suurta muutosta: koulumenestys ulkomaisessa koulussa ja Suomessa paluumuuton jälkeen eivät eronneet⁵⁷. Kyselyaineiston mukaan lapsilla oli Suomessa sekä ennen ulkomaille muuttoa että paluumuuton jälkeen täsmälleen sama keskiarvo⁵⁸. Tarkemmassa keskiarvovertailussa havaittiin kuitenkin, että lasten koulumenestys oli paluumuuton jälkeen parempi kuin ennen ulkomaille muuttoa⁵⁹. Lasten koulumenestys olikin paluumuuton jälkeen erittäin hyvä: vanhemmat arvioivat, että lapsista 61

⁵⁶ $t(295) = 5,03, p < 0,001$

⁵⁷ $t(251) = 0,87, p = 0,385$

⁵⁸ keskiarvo 8,74; keskihajonnat: ennen ulkomaille muuttoa 0,74 ja paluumuuton jälkeen 0,81

⁵⁹ $t(79) = -2,01, p = 0,048$

prosentilla (n = 196) koulumenestys oli kiitettävää tai erinomaista. Vaikka paluumuuton jälkeinen koulunkäynti ei näyttäydä kyselyaineiston valossa sinänsä ongelmallisena, koulusysteemien erilaisuus luo omat haasteensa ekspatriaattiperheen lapsen paluumuuton jälkeiseen koulunkäyntiin. Suurimmalla osalla lapsista koulumuoto nimittäin vaihtuu paluumuuton yhteydessä (ks. luku 4.2). Seuraava vanhemman sitaatti niputtaa yhteen koulujen eroavaisuudet, koulumotivaation sekä koulumenestyksen.

Haasteita on tuonut myös kouluun tottuminen. Koulusysteemit ovat niin erilaiset ja muutettaessa lapset olivat jo tottuneet paikalliseen eurooppalaiseen kouluun. Koulumotivaatiota on ollut vaikea ylläpitää kun koulu on liian helppoa (molemmat lapset ovat vuotta ylemmillä luokilla jo nyt). Koska koulu on ollut liian helppoa täällä, 'työnteko' on jäänyt ja nyt jopa silloin kun pitäisi tehdä jotain koulun eteen sekin jää tekemättä. Tämä alkaa vähitellen jo näkyä koulumenestyksessä. (V81)

Vaikeneminen nousi jo aiemmin perheiden voimavarojen yhteydessä esiin vanhempien sanallisista vastauksista. Vaikeneminen ei ole ainoastaan ekspatriaattiperheen aikuisten toimintatapa, vaan myös lapset näyttävät käyttävän sitä. Seuraavassa vanhemman kertomassa yksittäistapauksessa vaikenemisen valitsematta jättämisen seuraukset olivat lapsen näkökulmasta vakavia:

Palattuamme takaisin huomasi, että mitä vähemmän ulkomailla olosta puhui, sen parempi. Suomalaisten kateus ilmeni selvästi sekä työ- että koulumaa-ilmassa. Jopa niin, että tutkittavaa poikaamme kiusattiin koulussa pitkään, kun hän ei ymmärtänyt olla hiljaa kokemuksistaan! (V120)

Ekspatriaattiperheiden lasten kielelliset vaikeudet paluumuuton jälkeen

Hieman yli puolella ekspatriaattiperheiden lapsista opiskelukieli vaihtui paluumuuton yhteydessä, yleisimmin englannista suomeksi (ks. luku 4.2). Lasten kielitaidon keskiössä on paluumuuton jälkeen suomen kielen taito. Kyselyssä kartoitettiin vanhempien näkemyksiä lastensa paluumuuton jälkeisistä suomen kielen vaikeuksista. Hieman yli puolella ekspatriaattiperheiden lapsista (53 %, n = 171) ei ollut vanhempien arvion mukaan minkäänlaisia suomen kielen vaikeuksia paluumuuton jälkeen. Sanavaraston puute oli yleisin vanhempien mainitsema kielellisten vaikeuksien ryhmä (taulukko 35). Erilaisia ääntämisen virheitä oli kolmasosa virheiden yhteismäärästä (34 %, n = 52). Lisäksi ekspatriaattiperheiden lapsilla oli vaikeuksia sanojen taivuttamisessa.

Edellä mainittujen tulosten mukaan lasten suomen kielen taidot näyttäytyivät tilanteen huomioiden hyvinä. Avointen kysymysten vastauksista paljastui kuitenkin, ettei kielivaikeuksien puuttuminen välttämättä merkitse sujuvaa suomen-

Taulukko 35. Lasten suomen kielen vaikeudet paluumuuton jälkeen

Vaikeus	n	%
– Virheellinen r-äänne	39	17,6
– Virheellinen s-äänne	22	10,0
– Muu ääntämiseen liittyvä virhe	13	5,9
– Sanojen taivuttaminen	64	29,0
– Sanavaraston puute	83	37,5
Yhteensä	221	100,0

kielistä kommunikointia: lasten asenne suomen kieltä kohtaan voi olla joissakin tapauksissa niin kielteinen, etteivät lapset suostu puhumaan suomea. Seuraavassa tapauksessa taustalla oli sarjamuuttotilanne, asuinmaan useat vaihdokset:

Myös kielitaito vaikuttaa sopeutumiseen; meidän lapset eivät suostu puhumaan suomea lainkaan, vaikka olemme täysin suomalainen perhe. Vain nuorimmainen 10 v on ollut tarpeeksi nuori palatessamme ja ilmeisesti pärjää hyvin suomen kielellä, mutta en ole vielä tähän päivään mennessä kuullut lasten käyttävän suomea jo kolmen suomessa asutun vuoden jälkeen! tärkeää olisi, että oma äidinkieli säilyisi ulkomailla asumisen aikana. Meillä lapset eivät suostuneet puhumaan suomea enää kolmannessa kohdemaassa. (V38)

Kielitaito näyttäisi linkittyvän ekspatriaattiperheen lapsen vertaissuhteisiin ulkomailla asumiskontekstin lisäksi myös paluumuuton jälkeen Suomessa. Suomen kielen taitojen merkitys vertaissuhteiden näkökulmasta tulee esiin myös seuraavassa vanhemman sitaatissa:

Aikuisten on helpompi ymmärtää asiat. Koulussa ja kavereiden kesken joutuu helposti kiusatuksi, jos puhuu suomea aluksi väärällä aksentilla ja vähän oudoilla sanoilla kertoo asioita. Tässä kohtaa lapsi haluaisi muuttaa jopa takaisin ulkomaille. (V84)

Lasten kulttuurinen identiteetti paluumuuton jälkeen

Vanhempien arvioita lasten kulttuurisesta identifioitumisesta mitattiin *Acculturation Index* -mittarilla, joka poikkeaa sikäli muista tutkimuksissa käytetyistä sopeutumismittareista, etteivät tällä mittarilla saadut tulokset ole arvotettavissa hyvään tai huonoon identifioitumiseen psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen tapaan.

Vanhempien arvioiden mukaan ekspatriaattiperheiden lapset kokivat itsensä paluumuuton jälkeen pääosin suomalaisiksi (ks. liite 15), sillä kulttuuri-identiteetituloskeskiarvo oli 1,15⁶⁰. Vanhemmat olivat vastauksissaan hyvin yksimielisiä (keskihajonta 0,18). Kun ekspatriaattiperheiden lapset jaettiin keskiarvon mukaan⁶¹ kahteen ryhmään, ”suomalaiset” ja ”entisen kohdemaan paikalliset”, 93 prosenttia lapsista (n = 284) sijoittui suomalaisten ryhmään. Neljäsosa ekspatriaattiperheiden lapsista (25 %, n = 77) oli vanhempien arvioiden mukaan paluumuuton jälkeen identiteetiltään täysin suomalainen⁶². Lapsia, jotka identifioituivat enemmän entisen kohdemaan väestöön kuin suomalaisiin paluumuuton jälkeen, oli seitsemän prosenttia (n = 21) kaikista ekspatriaattiperheiden lapsista.

Taulukosta 36 käyvät ilmi tarkemmat *Acculturation Index* -mittarin yksityiskohtaiset tulokset. Vanhemmat arvioivat lapsensa eniten ”suomalaisiksi” suhteessa pukeutumiseen, ystävyys-suhteisiin, vapaa-ajan viettoon ja sukupuolirooleihin. On kuitenkin huomattava, että vanhemmat arvioivat, etteivät heidän lapsensa olleet ”täysin” suomalaisia. Tämä tuli esiin erityisesti käsityksissä entisen kohdemaan paikallisista ihmisistä, maailmankuvassa sekä lasten asenteessa alkoholiin ja huumeisiin.

Tarkastelen seuraavaksi lyhyesti alakohtia, joiden näkökulmasta vanhemmat pitivät lapsiaan eniten ”ei-suomalaisina”. Vanhempien arvioiden mukaan heidän lastensa käsitykset poikkesivat suomalaisten ajattelutavoista erityisesti suhteessa entisen kohdemaan paikallisiin ihmisiin. Ekspatriaattiperheiden lapsista lähes puolet (47 %, n = 152) näki entisen asuinmaansa paikalliset ihmiset samoin kuin entisen asuinmaan ihmiset itse. Tämän tuloksen valossa voidaan ajatella, että ekspatriaattiperheiden lapset ovat ulkomailla asuessaan kokeneet itsensä ”sisäpiiriläiseksi”.

Maailmankuvan osalta ekspatriaattiperheiden lasten keskiarvo oli lähempänä vaihtoehtoa ”en osaa sanoa” kuin suomalaisten käsityksiä (taulukko 36). Huomionarvoista on se, että 41 prosenttia vanhemmista (n = 132) arvioi lapsensa maailmankuvan ”ei-suomalaiseksi”⁶³ paluumuuton jälkeen. Neljännes vanhemmista (25 %, n = 80) ei osannut määritellä lapsensa maailmankuvaa kumpaankaan suuntaan. Tässä kysymyskontekstissa tämä vanhempien tietämättömyys voidaan tulkita tarkoittamaan kutakuinkin samaa ilmiötä, jota kuvaa kolmannen kulttuurin käsite: lapsi ei ole maailmankuvansa suhteen suomalainen, eikä entisen asuinmaan paikallisen väestön kaltainen, vaan jotakin muuta, kolmatta.

⁶⁰ asteikko 1–2; 1 = suomalainen, 2 = entisen kohdemaan paikallinen asukas, 1,5 = en tiedä

⁶¹ ”suomalaiset”: keskiarvo 1,00–1,47; ”entisen kohdemaan paikalliset”: keskiarvo 1,50–2,00

⁶² keskiarvo 1,00

⁶³ vaihtoehdot: 1,5 = ”en osaa sanoa” ja 2 = ”ex-kohdemaan paikallisten kanssa”

Taulukko 36. Lasten kulttuurinen identifiointuminen paluumuuton jälkeen

<i>Acculturation Index</i> -mittarin alakohta	Ka	Kh	Minimi	Maksimi
11. Käsitukset ex-kohdemaan paikallisista	1,57	0,44	1,0	2,0
12. Maailmankuva	1,29	0,38	1,0	2,0
15. Asenne alkoholiin/huumeisiin	1,25	0,40	1,0	2,0
13. Sosiaaliset tavat	1,20	0,37	1,0	2,0
6. Arvot	1,13	0,31	1,0	2,0
2. Yleistietous	1,12	0,30	1,0	2,0
8. Kommunikointitavat	1,12	0,30	1,0	2,0
3. Ruoka	1,11	0,29	1,0	2,0
9. Kieli	1,10	0,28	1,0	2,0
4. Uskonnollisuus	1,10	0,26	1,0	2,0
10. Käsitukset suomalaisista	1,10	0,23	1,0	2,0
14. Sukupuoliroolit	1,08	0,24	1,0	2,0
5. Vapaa-ajan vietto	1,06	0,22	1,0	2,0
7. Ystävyys-suhteet	1,05	0,22	1,0	2,0
1. Pukeutuminen	1,05	0,21	1,0	2,0

Ekspatriaattiperheen lasten suhtautuminen alkoholiin näyttäytyi olevan myös osin ”ei-suomalainen” (taulukko 36). Paluumuuton yhteydessä alkoholinkäyttö-tavat Suomessa nousivat esiin myös avointen kysymysten vastauksissa. Tässä yksi vanhempien kommentteista:

Paluumuutto on myös kulttuurishokki. Suomessa asiat eivät ole välttämättä niin hyvin kuin se ulkomailla ollessa tuntuu. Pahinta täällä on lasten liian varhainen aikuistuminen ja alkoholin ja huumeiden käyttö. (V32)

Toinen asia, joka näyttäytyi taulukon 36 tulosten lisäksi myös vanhempien sanallisissa vastauksissa, oli suomalaisten käytöstavat paluumuuton jälkeen. Vanhemmat mainitsivat spontaanisti suomalaisten kehnot käytöstavat viidessä sanallisessa vastauksessa.

Suuri järkytys oli myös suomalaisten tavat ja käyttäytyminen, joka poikkeaa paljon esim. entisen asuinmaan tavoista. Toisten huomioiminen eri tilanteissa aivan eri luokkaa; siis suomalaisilla tosi huono. (V82)

Vanhempien sanallisten vastausten perusteella voidaan ajatella ekspatriaattiperheiden lasten pitävän suomalaiskulttuurisia alkoholinkäyttötapoja ja sosiaalisia tapoja kielteisinä. Nämä vanhempien kielteiset näkemykset ovat saaneet tukea tuoreista kansainvälisistä tutkimuksista, joissa suomalaisten huonosta käyttäytymisestä on saatu todisteita ainakin koulukontekstin osalta (OECD 2011).

Kun selvitettiin edellä tarkastellun neljän alakohdan yhteyksiä lasten sopeutumiseen, havaittiin kaikkien olevan yhteydessä sekä lasten psykologiseen että sosiokulttuuriseen sopeutumiseen paluumuuttokontekstissa. Jos lapsen käsitykset entisen kohdemaan paikallisista ihmisistä erosivat vanhempien arvioiden mukaan suomalaisten käsityksistä, lapsella oli paluumuuton jälkeen enemmän sekä psykologisia että sosiokulttuurisia sopeutumisongelmia⁶⁴. Lapsilla, joiden maailmankuva oli ei-suomalainen, oli myös paluumuuttokontekstissa enemmän vaikeuksia psykologisessa ja sosiokulttuurisessa sopeutumisessaan⁶⁵. Sama havainto tehtiin myös lasten sopeutumisen yhteyksistä heidän alkoholisenteisiin⁶⁶ sekä sosiaaliin tapoihin⁶⁷. ”Ei-suomalainen” identiteetti näissä neljässä alakohdassa näytti osaltaan vaikeuttavan ekspatriaattiperheiden lasten paluumuuttoon sopeutumista (ks. luku 6.3, jossa käsitellään yleisemmin kulttuuri-identiteetin ja sopeutumisen yhteyksiä).

Tarkastelen seuraavaksi yleisemmin ulkomaille muuton ja paluumuuton psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen suhdetta lasten paluumuuton jälkeiseen kulttuuri-identiteettiin. Ulkomaille muuton osalta lasten psykologinen sopeutuminen oli yhteydessä⁶⁸ lasten kulttuuri-identiteettiin (ks. Kosonen 2008, Virta ym. 2004). Mitä enemmän psykologisen sopeutumisen vaikeuksia lapsella oli ollut ulkomailla asuttaessa, sitä ei-suomalaisempi identiteetti lapsella oli paluumuuton jälkeen. Tätä yhteyttä voivat selittää ekspatriaattiperheen ongelmat, joiden havaittiin olevan kytköksissä lasten kulttuuri-identiteettiin.

Lasten kulttuuri-identiteetti oli paluumuuttokontekstissa yhteydessä sekä psykologiseen⁶⁹ että sosiokulttuuriseen⁷⁰ sopeutumiseen. Ekspatriaattiperheiden lapsilla, joilla oli kansainvälinen identiteetti, oli keskimäärin enemmän sekä psykologisen että sosiokulttuurisen sopeutumisen vaikeuksia kuin lapsilla, joilla oli suomalainen kulttuuri-identiteetti. Tämä jälkimmäinen tulos on looginen: suomalaisiksi itsensä tuntevan lapsen voidaan ajatella sopeutuvan Suomeen muuton jälkeen helpommin kuin ei-suomalaisiksi itsensä määrittävän lapsen. Tämä tulos on myös lapsen tukemisen kannalta erittäin merkittävä. Jotta lapsen paluumuutto sujuisi mahdollisimman hyvin, lapsen suomalaisen identiteetin tukeminen ulkomailla asuttaessa näyttäytyy tärkeänä. Aiemmin Sussman (2002) on havainnut paluumuuton sopeutumisen selittyvän kulttuurisen identiteetin muutoksilla. Tämän tutkimuksen tulokset ovat samansuuntaisia Sussmanin havainnon kanssa.

⁶⁴ ZSDS II: $r = 0,256$, $p < 0,001$; SCAS II: $r = 0,288$, $p < 0,001$

⁶⁵ ZSDS II: $r = 0,214$, $p < 0,001$; SCAS II: $r = 0,320$, $p < 0,001$

⁶⁶ ZSDS II: $r = 0,154$, $p = 0,007$; SCAS II: $r = 0,239$, $p < 0,001$

⁶⁷ ZSDS II: $r = 0,227$, $p < 0,001$; SCAS II: $r = 0,418$, $p < 0,001$

⁶⁸ $r = 0,12$, $p = 0,049$

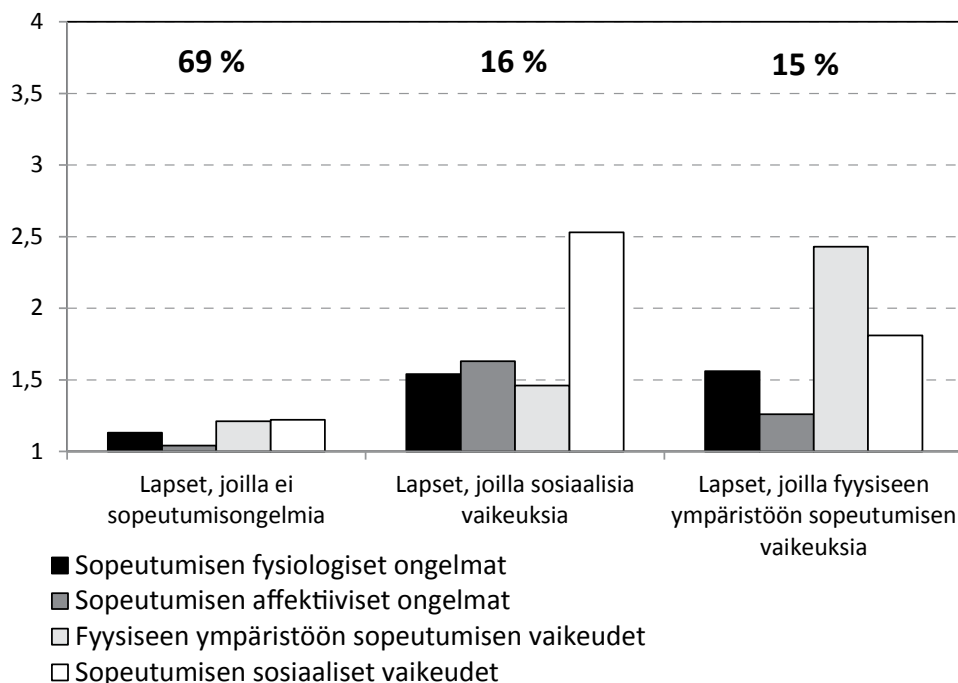
⁶⁹ $r = 0,34$, $p < 0,001$

⁷⁰ $r = 0,53$, $p < 0,001$

Taustamuuttajien ja lasten paluumuuton jälkeisen kulttuuri-identiteetin väliset yhteydet ovat esillä liitteessä 16 ja lapsiryhmien väliset vertailut liitteessä 17. Yksittäisistä tuloksista nousee esiin kokoava dikotominen ulottuvuus ”lapsen kiinnittyminen perheeseen vs. lapsen kiinnittyminen asuinmaan kulttuuriin”. Tämä ulottuvuus näyttäisi linkittyvän lapsen kulttuuri-identiteettiin, mitä käydään tarkemmin läpi seuraavassa luvussa.

Paluumuuttoon sopeutumisen ryhmät

Tarkastelen vielä lopuksi lasten paluumuuttoon sopeutumista samalla tavoin kuin ulkomaille muuttoon sopeutumista (ks. kuvio 25), yhdistäen psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen. Myös paluumuuttokontekstissa havaittiin, että psykologinen ja sosiokulttuurinen sopeutuminen korreloivat⁷¹. Ekspatriaattiperheiden lapset jaettiin klusterianalyysin avulla ryhmiin paluumuuton psykologisen sopeutumisen ongelmien ja sosiokulttuurisen sopeutumisen vaikeuksien mukaan (kuvio 28).

Kuvio 28. Ekspatriaattiperheiden lasten ryhmät paluumuuttoon sopeutumisen perusteella

⁷¹ $r = 0,58, p < 0,001$

Suurin osa lapsista (n = 217) kuului hyvin sopeutuneiden ryhmään myös paluumuuttotilanteessa (kuvio 28). Tämä ryhmä oli paluumuuttotilanteessa suurempi kuin ulkomailla asuttaessa. Lapsiryhmään, jota määrittivät sosiaaliset vaikeudet, kuului kuudesosa (n = 49) ekspatriaattiperheiden lapsista. Ulkomailla asumiskontekstissa havaittiin samankaltainen lapsiryhmä, jota määrittivät sosiaaliset vaikeudet ja ulkomailla asuttaessa niihin yhdistyivät myös kielelliset vaikeudet. Pienimmän ryhmän muodostivat lapset, joilla oli fyysiseen ympäristöön sopeutumisen vaikeuksia. Tähän ryhmään kuului hieman alle kuudesosa lapsista (n = 45).

6.3 Lasten sopeutumista suojaavien tekijöiden tarkastelu

Tutkimuksen yhtenä tavoitteena oli selvittää ekspatriaattiperheiden lasten sopeutumista suojaavia tekijöitä resilienssikäsityksen mukaan. Yhdistän seuraavaksi lapsen sopeutumisen erityisesti ekspatriaattiperheiden voimavaroihin sekä muihin taustamuuttujiin. Tarkastelen näitä muuttujia lapsen ja perheen tasolla sekä perheen ulkopuolisella tasolla. Tulokset perustuvat yhteyksien tarkasteluihin sekä kahden ja useamman ryhmän välisiin vertailuihin. Näiden analyysien tulokset ovat liitteissä 13, 14 ja 15.

Ekspatriaattiperheen lapsen sopeutuminen ja lapsen henkilökohtaisen tason tekijät

Lapsen henkilökohtaisen tason tekijöistä tarkasteltiin lapsen iän ja sukupuolen suhdetta lasten sopeutumiseen. Lisäksi selvitettiin aiempaa ulkomailla asumiskokemusta, muuttoihin suhtautumista, koulumenestystä, kielitaitoa, harrastuksia ja lemmikkieläimiä linkittyneenä lasten ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon sopeutumiseen.

Lapsen iän tarkastelussa verrattiin alle kouluikäisinä⁷² ulkomailla muuttaneita lapsia kouluikäisinä ulkomaille muuttaneisiin lapsiin. Tällöin havaittiin, että lasten ulkomaille muuttoon sopeutumisessa oli eroa sekä psykologisessa että sosiokulttuurisessa sopeutumisessa (liite 17). Lapsilla, jotka olivat muuttaneet ulkomaille alle kouluikäisinä, oli vähemmän psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen vaikeuksia kuin lapsilla, jotka olivat muuton aikaan kouluiässä. Paluumuuttoon sopeutumisella ei näiden ryhmien välillä havaittu eroja (liite 17). Lisäksi selvitettiin lapsen ulkomaille muuttoään ja paluumuuttoään yhteyttä lapsen

⁷² suomalaisen koulunaloitusiän mukaan eli alle 7-vuotiaina

sopeutumiseen. Nuorempana ulkomaille muuttaneilla lapsilla oli keskimäärin vähemmän psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumiseen liittyviä vaikeuksia kuin vanhempana muuttaneilla lapsilla (liite 16). Vastaavasti nuorempana takaisin Suomeen muuttaneilla lapsilla oli vähemmän psykologisen sopeutumisen ongelmia paluumuuton jälkeen, mutta sosiokulttuurisessa sopeutumisessa yhteyttä ei havaittu (liite 16). Lapsilla, jotka olivat paluumuuton aikaan iältään vanhempia, oli kansainvälisempi kulttuuri-identiteetti kuin nuoremmilla lapsilla (liite 16). Tämän taustalla ovat todennäköisesti kehityspsykologiset syyt: vanhemmat lapset kiinnittyvät enemmän kodin ulkopuoliseen ympäristöön kuin nuoremmat lapset (esim. Pulkkinen 2002). Tutkimustulokset vahvistavat osaltaan yleistä käsitystä siitä, että lasten ulkomaille muutto näyttäisi sujuvan nuorempana helpommin. Paluumuuton suhteen tämän tutkimuksen tulokset eivät ole yhtä selkeitä.

Kummassakaan siirtymäkontekstissa ei havaittu sukupuolten välisiä eroja lasten sopeutumisessa (liite 17). Tämä on hieman yllättävä tulos, sillä aiemmin tyttöjen psykologisen sopeutumisen on todettu olevan poikia huonompaa ja sosiokulttuurisen vastaavasti parempaa (mm. Berry 2006). Voidaan arvailla, onko taustalla se, että suomalaisessa kontekstissa sukupuolella ei olisi yhtä suurta merkitystä kuin kansainvälisissä tutkimuksissa. Koska sukupuoli, joka on kulttuurin ja identiteetin yksi ulottuvuuksista, ei noussut kyselytutkimuksen tuloksissa korostetusti esiin, sukupuolta ei tarkastella keskeisenä identiteettiä määrittävänä kategoriana tässä tutkimuskontekstissa.

Lasten sopeutumisessa ei ollut eroja niiden välillä, jotka olivat asuneet aiemmin ulkomailla ja jotka olivat ensimmäistä kertaa asumassa ulkomailla (liite 17). Myöskään lapsen aiemmillä ulkomailla asumiskerroilla ei havaittu yhteyttä lasten sopeutumisen kanssa (liite 16). Vastaava tulos saatiin ekspatriaattiperheiden sopeutumisongelmien analysoinnissa (ks. luku 5.3). Lapsen aiemmillä ulkomailla asumisajalla havaittiin yhteys ainoastaan sosiokulttuuriseen sopeutumiseen paluumuuton yhteydessä (liite 16). Ulkomailla aiemmin pidempään asuneilla oli enemmän sosiokulttuurisen sopeutumisen vaikeuksia paluumuuton jälkeen. Aiempi ulkomailla asumiskokemus ei näyttäydä kyselyaineiston valossa merkityksellisenä lasten sopeutumisen kannalta. Tämä tärkeä ja ehkä hieman yllättäväkin tulos viittaa siihen, että lapsen kannalta muuttoihin sopeutuminen ei helpotu vaikka samankaltaisen tilanteen olisi kohdannut jo aiemmin.

Perheenjäsenten muuttoihin suhtautumisella ja ekspatriaattiperheen sopeutumisongelmilla havaittiin jo ekspatriaattiperheiden voimavaratarkastelussa merkitsevät yhteydet sekä ulkomaille muuton että paluumuuton konteksteissa (ks. luku 5.3). Vastaava yhteys havaittiin myös lasten sopeutumisen tarkastelussa. Lasten myönteinen suhtautuminen ulkomaille muuttoon oli yhteydessä sekä sujuvaan psykologiseen että sosiokulttuuriseen sopeutumiseen ulkomailla asumiskontekstissa (liite 16). Lisäksi tämä suhtautuminen heijastui myönteisesti myös paluumuuton psykologiseen sopeutumiseen. Lapsen suhtautumisen merkitys

ulkomaille muuton onnistumisen kannalta tuli esiin kyselyaineiston tuloksissa. Sen sijaan lasten suhtautuminen paluumuuttoon oli lasten sopeutumisen kannalta ambivalentti: yhtäältä myönteinen suhtautuminen paluumuuttoon oli yhteydessä hyvään paluumuuttoon sopeutumiseen, mutta toisaalta paluumuuttoon myönteisesti suhtautuneilla lapsilla oli ulkomailla asuttaessa enemmän sosiokulttuurisia vaikeuksia (liite 16).

Vanhemmat arvioivat kyselyssä lastensa koulumenestystä ennen ulkomaille muuttoa, ulkomailla asuttaessa sekä paluumuuton jälkeen. Näillä kaikilla arvioilla havaittiin yhteyksiä lasten sopeutumisen kanssa (liite 16). Kyselyaineiston mukaan lapsen hyvä koulumenestys suojaa lapsen sopeutumista sekä ulkomailla asuttaessa että paluumuuton jälkeen. Hyvä koulumenestys ennen ulkomaille muuttoa heijastui lasten parempaan sosiokulttuuriseen sopeutumiseen ulkomailla asuttaessa. Koulumenestys ulkomailla oli yhteydessä sekä psykologisen että sosiokulttuurisen sopeutumisen kanssa ulkomailla asuttaessa. Paluumuuton jälkeinen hyvä koulumenestys linkittyi puolestaan sujuvaan sosiokulttuuriseen sopeutumiseen paluumuuton jälkeen. Koulumenestyksen kiinnittyminen sosiokulttuuriseen sopeutumiseen ei ole yllättävää, sillä koulumenestys sisältyy käsitteellisesti sosiokulttuuriseen sopeutumiseen. Mielenkiintoinen havainto oli se, että ulkomailla sekä paluumuuton jälkeen koulussa hyvin menestyneillä lapsilla oli kansainvälisempi identiteetti kuin koulussa huonommin menestyneillä (liite 16).

Tutkimuksessa verrattiin koulunkäynnin aloittamista ulkomailla kieltä täysin taitamattomana eli niin sanottuna ummikkona ja kieltä osaavana⁷³ suhteessa sopeutumiseen. Ulkomaisen koulun ummikkona aloittaneilla lapsilla oli odotetusti ulkomaille muutossa enemmän sosiokulttuurisen sopeutumisen ongelmia kuin kielitaidon omaavilla lapsilla (liite 17). Ummikkona koulunkäyntinsä aloittaneiden ja kieltä osanneiden lasten välillä ei sen sijaan havaittu eroa psykologisessa sopeutumisessa (liite 17). Näiltä osin kielen hallinnan ja psykologisen sopeutumisen linkittymistä ei havaittu (vrt. Kosonen 2008, Vedder 2005).

Lasten harrastuksiin osallistuminen ulkomailla asuttaessa⁷⁴ näyttäytyi lasten sopeutumisen kannalta kaksinaisena (liite 17). Yhtäältä lapsilla, joilla oli ulkomailla asuttaessa harrastuksia, oli vähemmän sosiokulttuurisen sopeutumisen ongelmia ulkomaille muuton yhteydessä. Toisaalta näillä lapsilla, jotka osallistuivat ulkomailla harrastustoimintaan, oli paluumuuton yhteydessä enemmän sosiokulttuurisen sopeutumisen ongelmia. Tämä saanee selityksensä kiinnittymisestä harrastuksen kautta tiukemmin asuinmaan kulttuuriin, joka paluumuuttokontekstissa voi tuottaa sopeutumisongelmia. Tätä tulkintaa vahvis-

⁷³ taitotasot 1–3

⁷⁴ Paluumuuton jälkeisen harrastuksiin osallistumisen suhteen ei voitu vastaavia vertailuja tehdä harrastuksiin osallistumattomien lasten pienen lukumäärän (n = 10) vuoksi.

taa seuraava tulos: ekspatriaattiperheiden lapset, joilla oli ulkomailla asumisen aikana harrastuksia, olivat paluumuuton jälkeen kulttuuri-identiteetiltään kansainvälisempiä kuin lapset, joilla ei ollut ulkomailla lainkaan kodin ulkopuolisia harrastuksia (liite 17).

Harrastusten lisäksi lasten näkökulmasta heidän lemmikkieläimensä voivat olla sopeutumisen kannalta merkityksellisiä. Lasten lemmikkieläinten suhde lasten sopeutumiseen näyttäytyy myös ambivalenttina. Lemmikkieläimen ulkomailla omistaneilla lapsilla oli ulkomailla asuttaessa vähemmän sosiokulttuurisen sopeutumisen ongelmia kuin lapsilla, joilla ei ollut lemmikkiä (liite 17). Lapsilla, joilla oli ulkomailla asuttaessa lemmikki, oli paluumuuton jälkeen enemmän eisuomalainen identiteetti (liite 17). Toisaalta ulkomailla lemmikin omistaneilla lapsilla oli paluumuuton yhteydessä enemmän psykologisen sopeutumisen vaikeuksia kuin lapsilla, joilla lemmikkiä ei ulkomailla asuessa ollut. Paluumuuton jälkeen lapsiryhmät, joilla oli lemmikkieläin ja joilla sitä ei ollut, eivät eronneet psykologisen eivätkä sosiokulttuurisen sopeutumisen suhteen (liite 17).

Lapsen tason tärkeimmät suojaavat tekijät olivat lapsen nuori ikä muutto- siirtymän aikaan, lapsen hyvä koulumenestys, lapsen myönteinen suhtautuminen ulkomaille muuttoon sekä ulkomaisen koulun aloittaminen kielitaitoisena. Pienemmät lapset näyttävät kyselyaineiston valossa sopeutuvan paremmin kuin suuremmat lapset. Lapsen hyvä koulumenestys suojaa myös lapsen sopeutumista sekä ulkomailla asuttaessa että paluumuuton jälkeen. Lapsen suhtautumisen merkitys ulkomaille muuttoon tuli esiin kyselyaineiston tuloksissa: lapsen pakkomuuttajuus ei ole sopeutumisen kannalta suotuisaa. Ummikkona koulun aloittamista tulisi myös välttää.

Ekspatriaattiperheen lapsen sopeutuminen ja perheen tason tekijät

Perheen sisäisistä voimavaroista selvitettiin ekspatriaattiperhesysteemin ajallisten voimavarojen, arjen rutiinien pysyvyyden ja sopeutumisongelmien suhdetta lapsen sopeutumiseen. Lisäksi tarkasteltiin dyadisen tason voimavaroista vanhempien parisuhteen ja vanhemmuuden yhteyttä ekspatriaattiperheen lapsen sopeutumiseen.

Perheen ajallisista voimavaroista työn sekä lapsen ja äidin välisen ajan painottuminen ekspatriaattiperheissä oli yhteydessä lasten sopeutumiseen (liite 16). Jos ulkomailla asuttaessa perheen ajankäytössä painottui ekspatriaatin työ, lapsen sekä psykologinen että sosiokulttuurinen sopeutuminen oli vaikeampaa kuin perheissä, joissa työ ei ollut ajallisesti yhtä hallitseva. Tässä kohdin tulee näkyviin työ- ja perhesysteemin välinen läikkymäilmiö. Lapsen ja äidin välinen aika toimi paluumuuton yhteydessä lasta suojaavana tekijänä. Perheet, joissa

äidin ja lapsen yhteinen aika painottui paluumuuton jälkeen, lasten psykologinen ja sosiokulttuurinen sopeutuminen paluumuuttoon sujui helpommin kuin perheissä, joissa äidin ja lapsen yhteistä aikaa ei ollut samassa määrin. Tämän yhteisen ajan järjestämistä hankaloittaa useassa ekspatriaattiperheessä se, että äiti siirtyy paluumuuton yhteydessä takaisin työelämään (ks. luku 5.1). Ulkomailla asumiskontekstissa tätä yhteyttä ei havaittu.

Lasten sopeutumista verrattiin niiden ryhmien välillä, joissa toinen vanhemmista oli kotona ulkomailla asuttaessa ja joissa molemmat vanhemmat olivat töissä ulkomailla asuttaessa. Ulkomaille muuttoon sopeutuminen ei eronnut näiden ryhmien välillä (liite 17). Tämän tutkimustuloksen perusteella ulkomailla asumiskontekstissa vanhemman kotona oleminen ei näyttäisi liittyvän lapsen sopeutumiseen. Jos molemmat vanhemmat olivat töissä ulkomailla asuttaessa, lapsilla oli kuitenkin enemmän vaikeuksia paluumuuton psykologisessa sopeutumisessa (liite 17). Mielenkiintoista oli, että tämä ero on havaittavissa vasta paluumuuton jälkeisessä sopeutumisessa, muttei ulkomailla asuttaessa. Kulttuurisen identiteetin osalta havaittiin, että perheissä, joissa molemmat ekspatriaattiperheen vanhemmista työskentelivät ulkomailla, lapsen identiteetti oli ulkomailla asumisen jälkeen enemmän ei-suomalainen (liite 17). Perhesysteemi oli tuolloin kiinnittynyt kodin ulkopuoliseen kulttuuriin molempien vanhempien työpaikkojen kautta ja paikallinen kulttuuri oli korostetusti läsnä ekspatriaattiperheessä. Mahdollisesti perheessä oli tuolloin lastenhoitaja, joka voi olla paikallinen henkilö (ks. Hyvönen 2009).

Ekspatriaattiperheiden arjen pysyvyys ulkomailla asuttaessa oli yhteydessä lasten sopeutumiseen monin tavoin (liite 16). Ulkomailla asuttaessa arjen samankaltaisena pitäminen suojasi lapsen psykologista ja sosiokulttuurista sopeutumista ulkomaille muuton kontekstissa sekä lapsen suomalaista identiteettiä. Lisäksi arjen samankaltaisuus ulkomailla suojasi lapsen psykologista sopeutumista paluumuuttokontekstissa. Ulkomailla asuttaessa rutiinien muutos oli yhteydessä lasten kansainvälisempään kulttuuri-identiteettiin (liite 16). Erityisesti perheen rutiinien samankaltaisuudella oli laajoja yhteyksiä lapsen sopeutumiseen sekä ulkomailla että paluumuuton jälkeen. Tulokset peräänkuuluttavat siten perheen ulkomailla asumisen aikaisen arjen samankaltaisena pitämistä.

Ekspatriaattiperheen sopeutumisongelmat olivat yhteydessä hyvin laajasti lapsen sopeutumiseen (liite 16). Perheen sopeutumisongelmat kiinnittyivät sekä lapsen psykologiseen että sosiokulttuuriseen sopeutumiseen kummassakin muuttosiirtymässä. Perheissä, joilla oli runsaammin sopeutumisongelmia, myös lapsilla oli enemmän sopeutumisongelmia. Tuloksessa tulee esiin ekspatriaattiperheen systeemisyys, jossa koko perheen sopeutuminen heijastuu yksittäisen jäsenen sopeutumiseen.

Ekspatriaattiperheen dyadisen tason voimavaroista tarkasteltiin ekspatriaattiparisuhteen kiinnittymistä lasten sopeutumiseen. Kyselyaineiston mukaan

vanhempien parisuhdeongelmat sekä ulkomailla asuttaessa että paluumuuton jälke-keen olivat yhteydessä lasten psykologiseen ja sosiokulttuuriseen sopeutumiseen sekä identiteettiin (liite 17). Lapset, joiden vanhemmilla oli enemmän parisuhdeongelmia, sopeutuivat huonommin ulkomaille muuttoon sekä paluumuuttoon. Heillä oli lisäksi kansainvälisempi identiteetti. Tämä tulos vahvisti vanhempien käsityksen tasapainoisen parisuhteen merkityksestä ulkomailla asumisen onnistumiseen (ks. luku 5.1). Tuloksessa tulee näkyviin dyadisen suhteen merkitys ekspatriaattiperhesysteemissä ja lapsen sopeutumisessa.

Toinen dyadisen tason suhde, jonka yhteyttä ekspatriaattiperheen lapsen sopeutumiseen tutkittiin, oli lapsen ja vanhemman välinen suhde. Jos lapsen perheessä oli sopeutumisongelmia tai parisuhdeongelmia, lapsi arvioitiin kulttuuri-identiteetiltään enemmän ei-suomalaisiksi (liite 16). Perhesysteemin ongelmat saivat ekspatriaattiperheen lapsen suuntautumaan enemmän perheen ulkopuolelle ja siten hän näytti kiinnittyvän enemmän paikalliseen kulttuuriin kuin vanhempien edustamaan suomalaiseen kulttuuriin ulkomailla asuttaessa. Vanhemmuutta tutkineen CRPR-mittarin summamuuttujista molemmat olivat yhteydessä lapsen psykologiseen sopeutumiseen paluumuuttokontekstissa (liite 16). Vanhemmuudessa yhtäältä lapsen tukeminen ja toisaalta lapsi-vanhempi-dyadin tasapaino suojasivat lapsen psykologista sopeutumista paluumuuton jälke-keen. Vanhempien sosiaalisen tuen merkitys nousi esiin erityisesti paluumuuton yhteydessä, mikä voi kiinnittyä paluumuuton kokemiseen yllättävän vaikeana. Vanhemmuuteen sisältyi myös kotona käytetty kieli ulkomailla asuttaessa. Kotona käytetty toinen kieli ulkomailla asuttaessa ei korreloinut sopeutumiseen ulkomailla asumiskontekstissa (liite 16). Sen sijaan kotona käytetty toinen kieli oli yhteydessä sekä psykologisen että sosiokulttuurisen sopeutumisen vaikeuksiin paluumuuton jälkeen (liite 16).

Perheen tason voimavaroista tärkeimpiä olivat ekspatriaattiperheen sopeutumisongelmien vähäisyys ja vanhempien parisuhteen hyvä laatu. Nämä tulokset sitovat lapsen sopeutumisen perhesysteemiseen teoriaan, sillä vanhempien välisen dyadin ja koko perhesysteemin taso heijastuu lapsen sopeutumiseen. Lapsen sopeutumista tuki myös arjen pitäminen mahdollisimman samankaltaisena ulkomailla asuttaessa, erityisesti rutiineiden pysyvyys suojasi lapsen sopeutumista. Ulkomailla asumisen yhteydessä lasten sopeutumista tuki se, ettei ekspatriaattiperheessä painottunut ekspatriaatin työ. Paluumuuton yhteydessä äidin ja lapsen välinen yhteinen aika olisi tärkeää lapsen sopeutumisen kannalta. Vanhemmuuden käytäntöjen merkitys tulee tämän tutkimuksen tulosten mukaan esiin erityisesti paluumuuttokontekstissa. Lapsen paluusopeutumista tukee se, että ulkomailla asuttaessa pitäydytään kotona suomen kielessä. Lisäksi lapsen tukeminen ja lapsi-vanhempi-dyadin tasopainon merkitys näyttäytyy kyselyaineiston tulosten mukaan vasta paluukontekstissa.

Ekspatriaattiperheen lapsen sopeutuminen ja perheen ulkopuolisen tason tekijät

Perheen ulkopuolisista tekijöistä tarkasteltiin ulkomailla asumisajan, asumismaanosan ja Suomen-vierailuiden suhdetta lapsen sopeutumiseen. Ekspatriaatin työn sosiaalisesta tuesta tutkittiin tutustumismatkan ja valmennuskurssin yhteyttä lapsen sopeutumiseen. Lisäksi lasten sopeutumista selvitettiin suhteessa vanhemman ekspatriaattiryhmään ja ulkomaantyöskentelyn luonteeseen. Lopuksi tarkastelen lapsen koulutekijöiden linkittymistä lapsen sopeutumiseen sekä ulkomailla että paluumuuton jälkeen Suomessa.

Ekspatriaattiperheiden ulkomailla asumisajan suhde lapsen sopeutumiseen oli kaksijakoinen. Yhtäältä mitä kauemmin lapsi oli asunut ulkomailla, sitä vähemmän hänellä oli ollut vanhempien arvioiden mukaan sosiokulttuurisia sopeutumisongelmia ulkomailla asuttaessa (liite 16). Toisaalta kuitenkin mitä kauemmin lapsi oli asunut ulkomailla, sitä enemmän sosiokulttuurisia ongelmia lapsella oli paluumuuton jälkeen (liite 16). Ulkomailla asumisajan pidentyessä näyttäisi ulkomailla asuminen helpottuvan, mutta sosiokulttuurinen sopeutuminen paluumuuttoon vaikeutuvan.

Ulkomailla asumismaanosien välisiä eroja tarkasteltiin varianssianalyysin avulla. Tuloksissa havaittiin kaksi eroa, jotka molemmat kohdistuivat lasten psykologiseen sopeutumiseen. Aasiassa asuneilla lapsilla oli ulkomailla asumisen aikana enemmän psykologisen sopeutumisen ongelmia kuin Pohjois-Amerikassa asuneilla lapsilla (liite 18). Myös paluumuuton jälkeen Aasiasta muuttaneilla lapsilla oli Pohjois-Amerikassa asuneita lapsia enemmän psykologisen sopeutumisen vaikeuksia (liite 18).

Ekspatriaattiperheiden ulkomailla asumisen aikana tehtyjen Suomen-vierailuiden suhde lasten sopeutumiseen näyttäytyi kyselyn tuloksissa myös kaksijakoisena. Mitä enemmän lapsi oli vierailut Suomessa ulkomailla asumisen aikana, sitä paremmin hänen sosiokulttuurinen sopeutumisensa ulkomailla asumiseen sujui (liite 16). Toisaalta mitä useammin lapsi oli vierailut Suomessa ulkomailla asuttaessa, sitä vaikeampaa oli hänen sosiokulttuurinen sopeutumisensa paluumuuttoon (liite 16). Tämän yllättävän tuloksen takana lienee väliintulevana muuttujana ulkomailla asumisaika, sillä ulkomailla asumisajan kasvaessa Suomessa vierailukerrat kasvoivat⁷⁵. Paluumuuton osalta kyse voi olla myös siitä, että vierailujen Suomi on näyttäytynyt lomalaisen näkökulmasta kesäisenä idyllinä, joka ei välttämättä vastaa sitä käsitystä Suomesta, johon lapsi tutustuu paluumuuton myötä.

---

⁷⁵ $r = 0,73, p < 0,001$

Ekspatriaatin työn tarjoamasta tuesta selvitettiin tutustumismatkan ja lähtökoulutuksen linkittymistä lasten sopeutumiseen. Tutustumismatkan tehneiden perheiden ja ilman tutustumismatkaa ulkomaille muuttaneiden perheiden lasten sopeutumisessa ei havaittu eroja (liite 17). Myöskään lähtökoulutukseen osallistuneiden ja osallistumattomien perheiden lasten sopeutumisen ei havaittu eroavan (liite 17). Nämä molemmat tulokset liittyvät siihen, että kyseessä oli ekspatriaatin osallistuminen tutustumismatkalle ja lähtökoulutukseen. Lapsi osallistui näihin molempiin tukitoimiin harvoin (ks. luku 5.2).

Perheen ekspatriaatin työkontekstia määrittivät sekä ekspatriaattiryhmä että se, oliko perheen ekspatriaatti ulkomaankomennuksella vai oliko hän hankkinut ulkomaisen työpaikkansa itsenäisesti. Ekspatriaattiperheen lapsen sopeutumisen kannalta ei ollut merkitystä sillä, oliko perheen ekspatriaatti business-ekspatriaatti vai kuuluiko hän muuhun ekspatriaattiryhmään (liite 17). Lapsen sopeutumisen kannalta vanhemman ekspatriaattiryhmällä ei siis näyttäisi olevan merkitystä. Itsenäisesti ulkomaisen työpaikan hankkineiden vanhempien lapsilla oli paluumuuton jälkeen ei-suomalaisempi identiteetti kuin lapsilla, joiden vanhempi oli ulkomaankomennuksella (liite 17). Myös tämän tuloksen taustalla lienee itsenäisesti työpaikan hankkineiden vanhempien ja sitä kautta perheiden tiukempi kiinnittyminen paikalliseen väestöön ulkomaankomennusperheisiin verrattuna. Lasten psykologisessa ja sosiokulttuurisessa sopeutumisessa ei havaittu eroja niiden lasten välillä, joiden vanhempi oli ulkomailla töissä komennuksella tai joiden vanhempi oli hankkinut ulkomaisen työpaikan itsenäisesti (liite 17).

Lapsen koulukontekstista tarkasteltiin ulkomaisen koulumuodon, nykyisen koululuokan, koulujen erilaisuuden sekä opiskelukielen pysyvyyden suhdetta lapsen sopeutumiseen. Verrattaessa niiden lasten sopeutumista, jotka kävivät ulkomailla paikallista koulua, kansainvälistä koulua käyneiden lasten sopeutumiseen havaittiin eroja psykologisessa sopeutumisessa (liite 17). Ulkomailla kansainvälistä koulua käyvillä ekspatriaattiperheiden lapsilla oli enemmän psykologisen sopeutumisen oireita ulkomaille muuttoon sopeutumisessa kuin paikallisessa koulussa käyneillä lapsilla (liite 17, ks. Warinowski 2011b). Vastavasti ulkomailla kansainvälistä koulua käyneillä lapsilla oli myös paluumuuton jälkeen enemmän psykologisen sopeutumisen vaikeuksia kuin paikallisessa koulussa opiskelleilla lapsilla (liite 17). Tämä tulos oli sikäli yllättävä, että juuri kansainvälinen koulu on perinteisesti määrittynyt TCK-tutkimuksessa lapsen koulukontekstiksi. Lisäksi kansainvälisissä kouluissa on erityisosaamista ekspatriaattiperheiden lasten koulunkäynnin ja sopeutumisen tukemiseen, mikä tuli esiin myös kyselyaineiston vanhempien kommentteissa kansainvälisen koulun tuesta (ks. luku 5.2). Tämä tulos selittynee sillä, että kansainvälisen koulun oppimisympäristöä leimaa alituinen muutos. Myös kyselyaineistossa vanhemmat kiinnittivät huomiota kansainvälisen koulun oppilaiden erityisyyteen sekä kou-

luelämään kytkeytyvään jatkuvaan muutokseen (ks. luku 5.2). Toinen tulkinta kansainvälisen koulun oppilaiden heikomman psykologisen sopeutumisen taustalla voi olla se, että kansainvälinen koulu edustaa angloamerikkalaista koulukulttuuria. Murphyn (2003) mukaan kansainvälisessä koulussa ei-englanninkielisten lasten tilanne ei välttämättä ole paras mahdollinen. Suomalaiskspatriaattiperheen lapset, jotka asuvat ulkomailla angloamerikkalaisten maiden ulkopuolella, joutuvat sopeutumaan asuinmaan kulttuurin lisäksi kansainvälisen koulun angloamerikkalaiseen koulukulttuuriin.

Verrattaessa lasten sopeutumista tutkimushetken koulumuodon, tarkemmin koululuokan, suhteen havaittiin selviä eroja lasten paluumuuton sosiokulttuurisessa sopeutumisessa (liite 18). Paluumuuton jälkeen kansainvälisessä koulussa opiskelleilla lapsilla oli ei-suomalaisempi identiteetti verrattaessa tavallisella peruskoululuokalla, kieliluokalla tai muulla luokalla opiskelleisiin lapsiin (liite 18). Kansainvälisessä koulussa kouluikäisten lasten sosiokulttuurisessa sopeutumisessa oli eniten vaikeuksia. Toiseksi eniten vaikeuksia oli peruskoulun kieliluokalla opiskelleilla lapsilla. Sosiokulttuurinen sopeutuminen sujui helpoiten peruskoulun niin sanotulla tavallisella luokalla opiskelleilla lapsilla. Psykologisen sopeutumisen osalta ryhmät eivät eronneet toisistaan (liite 18). Tulokset antavat viitteitä siitä, että myös paluumuuton jälkeisellä kontekstilla oli merkitystä lapsen identiteetin kannalta.

Ulkomaisen ja nykyisen suomalaisen koulun erilaisuus oli yhteydessä paluumuuton psykologiseen ja sosiokulttuuriseen sopeutumiseen (liite 17). Lisäksi myös ulkomaille muuton psykologisen sopeutumisen ja koulujen erilaisuuden välillä havaittiin korrelaatio (liite 16). Mitä enemmän ulkomainen koulu poikkesi suomalaisesta koulusta, sitä enemmän vaikeuksia lapsilla oli sopeutumisensa kanssa. Toisin sanoen, mitä samanlaisempina lapsen koulunkäynnin konteksti pysyy ennen ja jälkeen muuttoa, sitä helpommin sopeutuminen sujuu. Jos mahdollista, lapsen koulumuodon tulisi pysyä ulkomailla ja Suomessa samana. Tämä tutkimustulos voi puhua kansainvälisen koulun puolesta: molemmissa maissa kansainvälistä koulua käyneillä lapsilla koulujen erilaisuus on pieni eli nämä lapset kuuluivat tässä kohdin ryhmään, joiden sopeutuminen sujui paremmin kuin koulumuotoa vaihtaneilla lapsilla. Kansainvälistä koulua sekä ulkomailla että paluumuuton jälkeen käyneitä lapsia oli ainoastaan kymmenen, joten tilastollisten analyysien teko ei ollut mahdollista.

Kyselyaineiston avulla selvitettiin myös lasten opiskelukielen pysyvyyden suhdetta lasten sopeutumiseen⁷⁶. Niillä ekspatriaattiperheiden lapsilla, joiden opiskelukieli muuttui paluumuuton yhteydessä, oli ulkomailla asuttaessa enemmän sosiokulttuurisen sopeutumisen ongelmia (liite 17). Kielen ja lasten

⁷⁶ Koulumuodon muutoksen linkittymistä lapsen sopeutumiseen ei voitu selvittää lasten, joilla koulumuoto ei muuttunut, vähäisen lukumäärän vuoksi.

sosiokulttuurisen sopeutumisen linkittyminen tulee esiin tässä yksittäisessä tuloksessa. Yleisimmin opiskelukielen muutos oli paluumuuton yhteydessä englannista suomeen (ks. liite 8), mikä tarkoittaa ulkomaille muuton yhteydessä lapsille uutta opiskelukieltä. Kiinnostava tulos oli se, että näitä sosiokulttuurisen sopeutumisen vaikeuksia ei havaittu paluumuuton yhteydessä, vaikka opiskelukieli vaihtuu juuri tässä siirtymässä. Lisäksi havaittiin lapsen koulussa kohtaaman kateuden olevan yhteydessä psykologiseen ja sosiokulttuuriseen sopeutumiseen sekä lapsen identiteettiin (liite 16).

Ekspatriaattiperheen ulkopuolella tärkeimmät lapsen sopeutumista suojaavat tekijät keskittyivät tämän tutkimuksen mukaan lapsen kouluun. Ulkomailta asutuksessa paikallinen koulu näytti kyselyaineiston mukaan tukevan lasten sopeutumista paremmin kuin kansainvälinen koulu. Toisaalta ulkomaisen ja suomalaisen koulun samankaltaisuus oli lapsen sopeutumisen kannalta hyödyllistä.

Yhteenveto lasten sopeutumista suojaavista tekijöistä

Ekspatriaattiperheiden lapsia suojaavista tekijöistä käytiin edellä läpi korrelaatioiden, ryhmien välisten erojen sekä varianssianalyysien perusteella tekijäjoukko, josta havaittiin useita lapsen sopeutumista todennäköisesti suojaavia tekijöitä. Monitestaukseen (ks. luotettavuuden arviointi luku 4.4) päädyttiin siksi, että aiempien tutkimustulostenen puuttumisen vuoksi pidettiin tarkoituksenmukaisena haravoida suuresta joukosta taustamuuttujia (ks. Pitkäniemi 2009) ne, jotka näyttäisivät kiinnittyvän ekspatriaattiperheiden lasten sopeutumiseen. Tuloksia tarkasteltaessa on pidettävä mielessä, että käytetyllä menetelmällä ei pystytä todentamaan kausaalisuhteita ja siten suojaavia tekijöitä koskevia tutkimustuloksia voidaan parhaimmillaankin pitää ainoastaan suuntaa-antavina. Varsinainen kausaalisuhteiden todentaminen ei ollut tämän tutkimuksen tavoitteena.

Tarkastelutasoja oli kolme: lapsen, perheen ja perheen ulkopuolinen taso. Taulukossa 37 on yhteenveto ekspatriaattiperheiden lasten ulkomaille muuton ja paluumuuton sopeutumista suojaavista tekijöistä.

Taulukko 37. Ekspatriaattiperheiden lasten sopeutumista suojaavat tekijät

Taso	Suojaavat tekijät
Lapsen taso	<ul style="list-style-type: none"> ● Lapsen nuori ikä muuttosiirtymän aikaan ● Lapsen kielitaitoisuus ulkomaisen koulun aloittamisvaiheessa ● Lapsen hyvä koulumenestys ● Lapsen myönteinen suhtautuminen ulkomaille muuttoon
Perheen taso	<ul style="list-style-type: none"> ● Arjen pysyvyys (sisustus, rutiinit, juhlat) ulkomailla asuttaessa ● Kotona ei käytetä vierasta kieltä ulkomailla asuttaessa ● Perheen sopeutumisongelmien vähyyks ulkomailla ja paluun jälkeen ● Ekspatriaattiparisuhdeongelmien vähyyks ulkomailla ja paluun jälkeen ● Vanhemmuudessa lapsen tukeminen ja dyadin tasapainoisuus <p><i>Suojaavina tekijöinä toimivat perheen ajalliset voimavarat:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ● Ulkomailla asuttaessa työ ei painotu ajallisesti ● Ulkomailla asuttaessa toinen vanhemmista kotona ● Paluumuuton jälkeen äidin ja lapsen kahdenkeskinen aika
Perheen ulkopuolinen taso	<ul style="list-style-type: none"> ● Asumismaanosa pohjois-amerikka tai australia <p><i>Lapsen kouluun liittyvät suojaavat tekijät:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ● Lapsen kouluna paikallinen koulu ulkomailla ja paluun jälkeen ● Ulkomaisen ja suomalaisen koulun samankaltaisuus ● Opiskelukielen pysyvyys ● Lasta ei kadehdita paluumuuton jälkeen koulussa

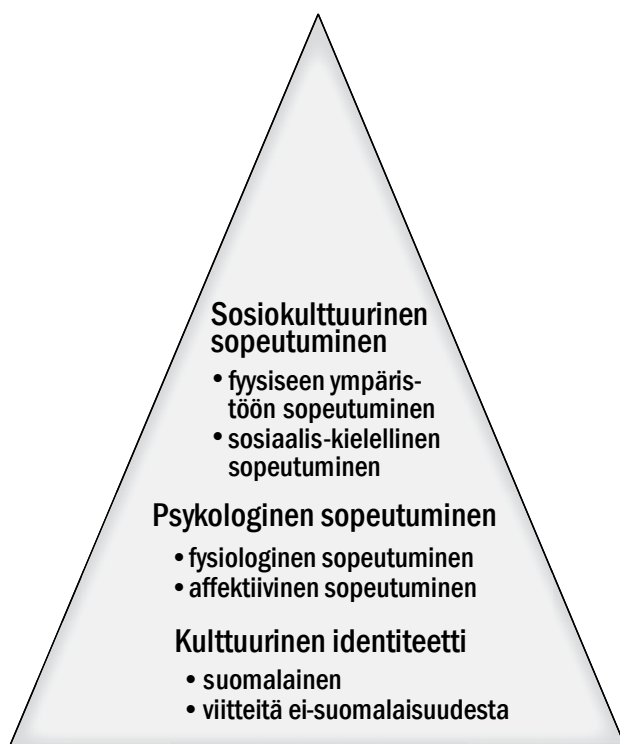
Tutkimuksen keskeisimpiä havaintoja oli erityisesti perheen tason voimavarojen kiinnittyminen lapsen kulttuurisiin siirtymiin sopeutumiseen. Perhekonteksti saa siten ekspatriaattiperheiden lasten siirtymätilanteissa erityisen painoarvon myös suojaavien tekijöiden tarkastelun kautta. Muun muassa perheen arjen pysyvyys sekä perheen ajalliset voimavarat transitiokontekstissa nousivat esiin tuloksista.

6.4 Ekspatriaattiperheiden lasten sopeutumisen kokoava tarkastelu

Ekspatriaattiperheiden lasten sopeutuminen kulttuuriin siirtymiin

Kyselyaineiston mukaan ekspatriaattiperheiden vanhempien yleisnäkemys lasten ulkomaille muuttoon sekä paluumuuttoon sopeutumisesta oli hyvin myönteinen. Lapsilla oli keskimäärin vain vähän sekä psykologisen että sosiokulttuurisen sopeutumisen vaikeuksia molemmissa siirtymätilanteissa. Kuviossa 29 on yhteenveto keskeisimmistä ekspatriaattiperheiden sopeutumistuloksista.

Ekspatriaattiperheiden lapsilla oli vähän psykologisen sopeutumisen vaikeuksia ulkomaille muuton ja paluumuuton siirtymissä. Noin kolmasosalla lapsista ei ollut lainkaan psykologisen sopeutumisen ongelmia. Ekspatriaattiperheiden psykologisessa sopeutumisessa erotettiin fysiologiset ja affektiiviset ongelmat molemmissa muuttosiirtymissä (kuvio 29). Vastaajaperheiden lasten fysiologiset oireet, kuten erilaiset psykosomaattiset oireet, olivat yleisempiä kuin affektiiviset

Kuvio 29. Ekspatriaattiperheiden lasten sopeutumisen ulottuvuudet

oireet. Psykologisen sopeutumisen näkökulmasta ulkomaille muutto ja paluumuutto olivat vanhempien arvioimana samankaltaisia siirtymiä. Sekä fysiologiset että affektiiviset ongelmat olivat samansuuruisia molemmissa muuttosiirtymissä.

Sosiokulttuurisessa sopeutumisessa erotettiin fyysiseen ympäristöön sopeutumisen vaikeudet sekä sosiaaliset vaikeudet. Ulkomailla asumiskontekstissa jälkimmäiseen kuuluivat myös kielelliset vaikeudet. Vastaajaperheiden lapsilla havaittiin ulkomaille muuton yhteydessä enemmän sosiaalis-kielellisiä vaikeuksia kuin paluumuuton yhteydessä. Tämä tulos oli ennakoitavissa, sillä ulkomaille muutto aiheuttaa objektiivisesti ajatellen suurempia kielellisiä ja sosiaalisia muutoksia kuin paluumuutto. Sosiokulttuurisen sopeutumisen toisen ulottuvuuden osalta havaittiin, että fyysiseen ympäristöön sopeutuminen oli molemmissa muuttosiirtymissä samankaltaista. Ekspatriaattiperheiden lapset näyttävät kytkeytyvän niin sanottuun maahanmuuttajaparadoksiin: heidän sosiokulttuurinen sopeutumisensa oli sujuvaa.

Kaikkien sopeutumisen ulottuvuuksien voidaan ajatella olevan tärkeitä, mutta erityisesti psykologinen sopeutuminen on lapsen hyvinvoinnin keskiössä. Psykologisen sopeutumisen keskeisin konteksti on ekspatriaattiperheen lapsen perhe, kun sosiokulttuurinen sopeutuminen kiinnittyy jo nimensä perusteella laajempiin systeemeihin. Odotetusti psykologinen sopeutuminen⁷⁷ ulkomailla ja paluumuuton jälkeen sekä sosiokulttuurinen sopeutuminen⁷⁸ molemmissa siirtymäkonteksteissa olivat yhteydessä keskenään.

Kulttuuriselta identifioitumiseltaan ekspatriaattiperheiden lapset olivat vanhempiensa mielestä pääosin suomalaisia. Kyselyaineistolla saatiin esiin viitteitä siitä, että ekspatriaattiperheiden lasten kulttuurinen identiteetti ei ole paluumuuton jälkeen täysin suomalainen. Kyselyaineistossa käytetyllä lasten identiteetin mittaamistavalla on runsaasti rajoitteita. Ensinnäkin kyseessä on vanhempien, ei lasten itsensä, käsitys heidän identiteetistään. Lisäksi lasten identiteettiä selvitettiin ainoastaan yhden tilanteen osalta, paluumuuton jälkeen, joten identiteetissä mahdollisesti tapahtunutta muutosta ei saatu kunnolla näkyväksi. Lasten identiteettiä myös selvitettiin kyselyssä ilman sen kiinnittymistä tiettyyn tilanteeseen, joten sen mahdollinen tilannekohtaisuus ei tullut kyselyaineiston avulla näkyviin. Näitä puutteita pyrittiin korjaamaan lasten haastatteluilla, joiden avulla selvitettiin myös ekspatriaattiperheiden lasten identiteettiä.

Lasten kulttuuri-identiteetti oli yhteydessä lasten psykologiseen sopeutumiseen molemmissa muuttokonteksteissa sekä paluumuuton sosiokulttuuriseen sopeutumiseen. Kulttuurinen identifioituminen näytti kytkeytyvän siihen, oliko lapsi ulkomailla asuessa kääntynyt enemmän perheeseen vai asuinmaan kulttuuriin päin.

⁷⁷ $r = 0,58, p < 0,001$

⁷⁸ $r = 0,31, p < 0,001$

Lasten sopeutumisen tuloksia tarkasteltaessa on muistettava, että ekspatriaattiperheiden lasten siirtymiä määrittää erityisesti kaksijakoinen suhde yhtäältä Suomeen ja toisaalta ulkomaiseen asuinmaahan. Sopeutuminen kahdessa eri kontekstissa ei ollut täysin suoraviivaista. Tämä ambivalenttinen suhde oli läsnä sekä ulkomaille muuttoon että paluumuuttoon sopeutumisessa. Ulkomaille asuttaessa tulisi sopeutua sopivasti asuinmaahan säilyttäen samalla suhde Suomeen. Integroituminen täysin asuinmaahan ei ole järkevää ekspatriaattitilanteessa, johon sisältyy ajatus paluumuutosta Suomeen. Ei-suomalaisen identiteetin nähtiin paluumuuttokontekstissa kytkeytyvän sekä psykologisiin että sosiokulttuurisiin sopeutumisvaikeuksiin.

Ulkomaille muuton ja paluumuuton pikavertailussa ulkomaille muutto näyttöytyy lasten sopeutumisen kannalta hankalampana siirtymänä. Edellä mainitun suomalaisuuden ja asuinmaan kulttuurin välissä tasapainoilun lisäksi sosiaalis-kielelliset vaikeudet määrittivät ulkomaille asumiseen sopeutumista. Paluumuuttoon sopeutuminen näyttäisi olevan helpompaa. Tämä pitää paikkansa sosiaalisten vaikeuksien ulottuvuuden osalta. Sen sijaan kolme muuta sopeutumisen ulottuvuutta eivät tue tätä näkemystä paluumuuton helppoudesta. Ekspatriaattiperheiden lasten paluumuutto ei ollut lasten psykologisen sopeutumisen kummankaan ulottuvuuden kannalta helpompi kuin ulkomaille muutto. Lisäksi sosiokulttuurisen sopeutumisen toinen ulottuvuus, fyysiseen ympäristöön sopeutuminen ei sujunut helpommin paluumuuttokontekstissa ulkomaille muuttoon verrattaessa. Ekspatriaattiperheiden lasten muuttosiirtymiin sopeutumisessa havaittu ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon sopeutumisen samankaltaisuus nostaa esiin paluumuuton vaikeuden. Vanhemmat kertoivat kyselyaineiston sanallisissa vastauksissa tästä paluumuuton vaikeudesta:

Paluumuutto Suomeen oli ehdottomasti paljon rankempaa psyykkisesti kuin maasta lähteminen. Sosiaalinen ympäristö ja suhteet muuttuvat väistämättä ja sosiaaliset kuviot ympärillä muuttuvat. Oman paikan löytäminen ei ole helppoa ja vie aikaa. Lapsilla vielä enemmän kuin aikuisilla. (V82)

Matkakuumetta vai matkapahoinvointia?

Käsittelin tässä luvussa kyselyaineiston tuloksia lasten ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon sopeutumisesta. Tärkeimmät lasta suojaavat tekijät paikantuivat perheeseen. Vanhempien näkemyksen mukaan lasten suhtautuminen muuttoihin oli pääosin myönteistä, joten joitakin merkkejä ”matkakuumeesta” voidaan ajatella olevan havaittavissa. Toisaalta lasten suhtautuminen ulkomaille muuttoon oli vanhempien suhtautumista kielteisempää, joten ”matkakuumeilu” ei täysin kuvaa lasten suhtautumista ulkomaille muuttoon tai muuttoihin yleisemmin-

kään. ”Matkapahoinvointi” ei vanhempien käsityksen mukaan myöskään kuvaa ulkomaille muutto- ja paluumuuttoprosesseja, sillä lasten sopeutuminen sujui vanhempien näkemyksen mukaan keskimäärin hyvin, jopa erinomaisesti. Tämä piti paikkansa sekä psykologisen että sosiokulttuurisen sopeutumisen osalta. Tutkimusperheiden lasten sopeutumista määritti siten yleisesti ongelmien vähyyys.

Vaikka yleinen käsitys on myönteinen, on pidettävä mielessä, että hyvin pärjäävien keskenkin on eroja, eikä hyvin pärjääminen leimaa kaikkea sopeutumista. Samalla lapsella sopeutuminen voi olla hyvinkin erilaista eri mittarin tulosten valossa. Dikotominen tarkastelunäkökulma, hyvin ja huonosti sopeutuneet, ei kuvaa lasten sopeutumisen koko kirjoa. Ekspatriaattiperheiden lasten voidaan ajatella sijoittuvan sopeutumisessaan näiden ääripäiden väliselle janalle – tosin lähemmäksi hyvin kuin huonosti sopeutumisen ääripäätä. Sopeutumisen tulosten myönteisyys on yhtä kaikki tosiasia, minkä taustalla voi olla useita selittäviä tekijöitä. Mahdollisia syitä vanhempien myönteiseen näkemykseen käydään läpi luvussa 8.3.

Kyselyaineiston vanhempien näkemystä täydennettiin lasten haastatteluaineistolla, jotta saatiin myös lasten oma kokemus esiin siirtymäkonteksteissa. On kiinnostavaa tietää, onko lasten oma käsitys ulkomaille muuton ja paluumuuton prosesseista yhtä myönteinen kuin heidän vanhempiensa käsitys. Seuraavassa luvussa selvitetään ekspatriaattiperheiden lasten omia kokemuksia ulkomaille muuton ja paluumuuton siirtymistä.

7

Pihalla vai ”pihalla”? Lasten siirtymäkoke- musten rakentuminen

Tässä viimeisessä tulosluvussa paneudutaan kolmanteen tutkimuskysymykseen, lasten siirtymäkokemuksiin. Lasten haastattelulla selvitettiin sitä, minkälaisen sisällön lapset antavat omille siirtymäkokemuksilleen. Luvun lopussa peilataan vanhempien käsityksiä lasten sopeutumisesta suhteessa lasten kokemuksiin. Kokemuksen ulottuvuuksiksi määrittyi teoreettisessa tarkastelussa tunteet, toiminta sekä identiteetti (luku 3.2). Lasten kokemukset jäsentyivät ajallisesti molempiin tarkasteltaviin kulttuurisiin siirtymiin, mutta ulkomaille muuton ja paluumuuton erottelu ei ollut lasten yhteisten siirtymäkokemusten kuvaamisessa tarkoituksenmukaista.

7.1 Ikävä kavereita: lasten siirtymäkokemusten tunneulottuvuus

Tunneulottuvuus oli vahvasti määrittämässä lasten kokemusta. Haastateltavien lasten ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon kytkeytyviin tunteisiin tutustumme erityisesti Ellin tunnekokemusten kautta. Elli on 12-vuotias tyttö, joka oli asunut Pohjois-Amerikassa yli kolme vuotta. Hänen Suomeen paluustaan oli kulunut haastatteluhetkellä vuosi (ks. tarkemmat taustatiedot taulukko 15).

”Tosi negatiivinen semmonen mielitila ja ei oo kivaa vaa”

Otsikon kommentti oli Ellin vastaus kysymykseen, miten hän arvioi olevansa ulkomailta asumisen vuoksi erilainen verrattuna siihen, että hän olisi asunut koko ajan

Suomessa. Elli kaipasi haastatteluhetkellä kipeästi takaisin Pohjois-Amerikkaan. Hän tarkensi vastaustaan seuraavasti:

(1) Mun mielest mä en oikein oo enää positiivinen. Mul on tullu vähän pahempi itsetunto ja tosi paljon pahempi semmonen, et mä en tykkää ollenkaan asuu tääl.

Ikävän tunne

Ellin paluumuuton jälkeistä tunnedimensiota määrittivät kielteiset tunteet. Ellin paluumuutosta oli jo kulunut kohtalaisen kauan aikaa, joten alkuvaiheen kulttuurishokki ei selittänyt Ellin negatiivisuutta ja ikävän tunteita. Todennäköisesti Ellin tunnedimension synkkyyttä selitti ulkomailla asumisen pitkä aika sekä hänen identiteettinsä. Elli kertoo tarkemmin mielipiteestään seuraavasti:

(2) Ja nyt mä haluisin yli kaiken muuttaa sinne takas. Ja siltikin mul on vähän semmonen suru, mut ihan alussa vuodes kun me muutettiin, niin mä itkin monet illat, kun mä en halunnu asuu täällä. Ja tääl oli ihan kaikki huonosti ja kaikkee. Aamutkin, niin joskus mä murehdin siltikin. Ja oikein mun mielest, et jos joku lapsi muuttaa Amerikkaan niin niien pitäis jäädä sinne, muuten on kauhei seurauksii. Kato ko ei se oo niin kivaa vaan et joutuu kärsimään siit et pitää niin ku asuu Suomes. Jos Suomes olis kaikki jutut ihan samanlaisesti ko Amerikas ni kyl mä tääl suostuisin asuun tosiaan. Ja mä en olis varmaan yhtään niin paljon murehtinu. Mut ei tääl oo kaikki niin samanlaisesti. Tääl on niin paljon erilaista.

Ellin kertomuksessa ikävä näyttäytyi itkuna, murehtimisena ja kärsimisena. Hän haluaisi ”yli kaiken” palata takaisin Pohjois-Amerikkaan. Elli näki ulkomailla asumisella olevan ”kauheita seurauksia”. Hän ikävöi samanlaisuutta kuin mitä hän koki Pohjois-Amerikassa asuessaan. Myös Anniina reagoi kutakuinkin Ellin tavoin. On kuitenkin huomattava, että Anniinan ikävöinti sijoittui, toisin kuin Ellin ikävöinti, ajallisesti paluumuuton välittömään yhteyteen.

Anu: *Oliks susta kiva palata takas Suomeen?*

Anniina: *Kyl mä itkin aika paljon.*

Anu: *Sua harmitti lähteminen?*

Anniina: *Kun siel oli niin tosi kivaa.*

Anu: *Mikä siinä erityisesti harmitti?*

Anniina: *No, esimerkiks et siel oli (kaverin nimi).*

Paluumuuttokokemuksella oli Emmalle lähes päinvastainen merkitys kuin Ellille ja Anniinalle. Emman paluumuuttoa eivät määritä ikävän tunteet lainkaan.

Anu: *Oliks siinä jotakin kurjaa, et ku sä tiesit, että nyt te muutatte takaisin Suomeen?*

Emma: *Ei, siinä ei ollu mitään kurjaa, ei kerrassaan mitään.*

Anu: *Et sä oikeesti halusit todellakin.*

Emma: *Juu, todellakin.*

Anu: *Joo. Oliks sulla ollu kova ikävä Suomeen?*

Emma: *Joo. Niin ku et illal mä aina niin ku pakkasin laukkui sen takii et mä olin niin ku et mä karkaan täältä Suomeen.*

Emman lainauksesta käy ilmi, että Ellin ja Anniinan tavoin myös hänellä ikävän tunteet olivat keskeinen osa siirtymäkokemusta. Haastatellut lapset määrittivät siirtymäkokemuksen tunneulottuvuuden keskeiseksi teemaksi ikävän tunteet. Emmalla ikävöinti määrittyi osaksi ulkomailla asumiskokemusta paluumuutto-kontekstin sijaan.

Anu: *Onko sulla jotain asioita tai ihmisiä, joita sä nyt taas kaipaat sieltä?*

Emma: *No, ei varsinaisesti.*

Anu: *No, oliko siinä ulkomailla asumisessa sun mielestä jotain sellasia hyviä puolia?*

Emma: *No, huonoja puolia on lukemattomia. Mut hyviä puolia niin, jos jälkeinpäin ajatellaan... Mut silloin mun mielest siel ei ollu mitään hyvää, ei mitään hyvää.*

Anu: *Okei.*

Emma: *Mut jos jälkeinpäin atellaan niin siel ei ollu mitään hyvää. Ei mitään hyvää.*

Anu: *Sä oot samaa mieltä.*

Emma: *Joo.*

Anu: *No, sä mainitsitkin jo, että oli huonoja puolia. Mitäs kaikkia huonoja puolia siinä oli?*

Emma: *No, esimerkiksi se, et mä en saanu elää normaali elämää Suomes.*

Emma tulkitsee ulkomailla asumiskokemuksensa täysin kielteisesti. Emman siirtymäkokemus oli siten pitkälti käännteinen Ellin kokemuksen kanssa: Emmalla ikävöinti rajautui ulkomailla asumiseen ja Ellillä erityisesti paluumuuton jälkeiseen aikaan. Ellin ulkomailla asumiseen kiinnittyvä tunneulottuvuus näyttäytyi huomattavasti paluumuuton herättämiä tunteita valoisampana. Edellä mainitun Ellin lainauksen kanssa riitauttavan käsityksen ikävöinnistä ulkomailla asumisen aikana saa hänen toisesta kommentistaan:

(3) Elli: Siellä mun tuli semmonen tosi outo vaihe, et mul tuli koko ajan ikävä Suomeen. Mul tuli ikävä nää talvet ja kaikkee. Mun oli aika paljon ikävä Suomeen. Ja aina siel ni mä intin, et mä haluun muuttaa takas Suomeen ja mä haluun olla sielä.

Ellillä oli kuitenkin myös ulkomailla asuessaan ikävän tunteita. Hänen tuntemansa ikävöinti ei kuitenkaan rajautunut vain toiseen vaiheeseen, vaan se oli mukana molemmissa siirtymäkokemuksissa. Ellin ikävöinnin intensiteetti näytti olleen paluumuuttokontekstissa erityisen voimakas. Ulkomailla asumisessa ikävä näyttäytyi hänellä heikompana. Vaikka Ellin osalta oli havaittavissa ikävöintiä molemmissa siirtymäkonteksteissa, haastateltujen lasten ikävä määrittyi yleensä joko osaksi ulkomailla asumista tai paluumuuton jälkeistä aikaa. Elli vastasi kysymykseen, kaipasiko hän Pohjois-Amerikassa asuessaan Suomea:

(4) Elli: No, en. Emmä ollu vähän semmonen ku mä oon nyt Suomes. Mä tunsin mun olon erittäin ihanaks ja mul oli tosi hyvä olla siel ja tosi kivaa. Mut ei tääl, Suomes on varmaan kaikki vähän erilaisesti. Sitten mä tunsin sit vaa tosi kivaa. Kato ku mä olin just saanu kavereita.

Ellin lainauksessa tulee esiin vertaissuhteiden merkitys ikävöinnin sekä viihtymisen kannalta (ks. Dixon & Hayden 2008, Hervey 2009, Tyler 1989). Ellillä vertaissuhteisiin kietoutuva ikävöinti rajautui paluumuuton jälkeiseen aikaan. Tätä voi selittää se, että hän muutti ulkomaille alle kouluikäisenä. Ystävien jättäminen Suomeen oli kuitenkin haastatteluaineistossa yleinen kielteisesti tulkittu asia. Anniina, joka muutti ulkomaille Elliäkin nuorempana, kertoo:

Anu: No, sit mennään siihen hetkeen, kun sä kuulit, että te muutatte ulkomaille. Muistaks sä sellasta, sitä tilannetta?

Anniina: Olin mä ehkä vähän hämmentynyt ja niin ku vähän surullinen kun piti mennä pois.

Anu: Joo. Muistaks sä, että oliko sulla jokin tietty asia, joka sua siinä erityisesti suretti?

Anniina: Että piti mennä pois Suomesta, kun ne kaverit olivat siellä.

Anu: Niin.

Anniina: Ja että aiotaanks me nyt olla siellä vai ei meidän loppuikäemme. Ettei tuu ikinä enää takas.

Paluumuuton jälkeisessä ikävöinnissä ulkomaille jääneet ystävät olivat Ellillä keskeisimmässä asemassa. Haastattelussa kävi ilmi, että Elli oli matkustanut paluumuuton jälkeen tapaamaan näitä ystäviään. Myös Anniina oli pian haastattelun jälkeen lähdössä tapaamaan ulkomaisia ystäviään. Paluumuuton yhteydessä ikävä Suomessa asuviin ystäviin lakkasi uudelleen tapaamisen myötä. Matilda kertoo tilanteista, kun hän tapasi parhaat ystävänsä pitkän tauon jälkeen, seuraavalla tavalla:

Matilda: *Se avas oven ja mä olin siin. Sit se rupes nauraan. Sen isäpuoli sanos, et me naurettiin pual tuntii putkeen.*

Anu: *Joo, just.*

Matilda: *Ihan ilman syytä, ei sanottu mitään. Ei sanottu edes moi, ei mitään sellast. Me naurettiin pual tuntii.*

Anu: *Tuntuks se niin hyvältä nähdä...*

Matilda: *Joo.*

Anu: *...kaveri?*

Matilda: *Kai se sit tuntus. Ja sit oli mun toinen paras kaveri. Se oli Lapist tullu just ku mä olin tullu kouluun. Niin sit se juaksi siäl. Mä kävelin näin, se juaksi siäl täyttä vauhtii siäl koulun pihal. Ja sit mä huomasin sen niin se tuli halaa-man mua ihan järjettömän kovaa. Mä olin et apua. Mä en edes huomannu ku se törmäs muhu.*

Ystävien tapaaminen pitkän tauon jälkeen ei aina sujunut yhtä hyvin kuin Matildan tapauksessa. Sosiaaliset suhteet ovat dynaamisia, eikä suhteissa ole välttämättä enää paluuta ulkomaille lähtötilanteeseen. Tämä sosiaalisten suhteiden dynaamisuus tulee esiin esimerkiksi Juliuksen kertomuksessa.

Julius: *No, siin vaihees sit kaveriporukka ehkä vähän muuttus. Sieltä se paras kaveri ei ollukaan enää sitten kohta se paras kaveri. En nyt muista sitten mistä syystä, mutta jotenkin vaan muotoutui näin.*

Vertaissuhteet sijaitsivat lasten ikävöinnin ytimessä. Lähes yhtä keskeinen lasten ulkomailla asumisen tunnekokemuksessa oli sukulaissuhteisiin paikantuva ikävä (ks. Dixon & Hayden 2008; Tyler 1989). Erityisesti lapset ikävöivät isovanhempiaan. Elli kertoo suhteestaan isovanhempiin ulkomailla asuessa:

(5) Elli: *Mun mummi ja vaarikin tuli aina meil käymään. Jotain kaks, kolme viikkoo tai kuukaus.*

Anu: *Joo.*

Elli: *Niin ne oli meiän luona. Niin se oli niin kivaa vaan ku ne oli meillä.*

--

Elli: *Me käytiin siel joka talvi. Tultiin tänne Suomeen. Me oltiin siel aika paljon. Ja se oli yks tosi tärkeä paikka. Sen nimi oli mummila. Joo, mummila tai joku semmonen. Siellä me vietettiin paljon aikaa, ne joulut ja kaikki semmoset.*

Ellin isovanhemmat vierailivat Ellin perheen luona ulkomailla ja Ellin perhe vieraili vastaavasti Suomessa isovanhempien luona. Emman perheellä yhteydet menivät vielä hieman pidemmälle.

Anu: *No, oliko sun mielestä vielä jotain semmosia huonoja puolia?*

Emma: *No, sen että mä erosin meiän mummist ja vaarist ja sit tädist. Paitsi, että ne kävi kyl joskus. Mummil ja vaaril hommattiin oikein oma asuntokin sinne viereiseen rakennukseen.*

Anu: *Joo.*

Emma: *Semmonen ihan pikkunen.*

Anu: *Oliks he ihan pitkän aikaa siellä?*

Emma: *No, mä olin kaks vuotta, mut mummi ja vaari ni oli korkeintaan ehkä kuukauden kerrallaan.*

Emman perhe oli ulkomailla asuessaan järjestänyt isovanhemmille asunnon naapuritalosta. Emman suhde isovanhempiinsa oli erityisen kiinteä myös paluumuuton jälkeen. Isovanhemmat asuivat Emman kodin lähellä ja Emma vietti siellä paljon aikaansa. Haastatteluhetkellä hänen vertaissuhteensa rakentuivatkin juuri mummolan ympärille.

Tunteiden kaksijakoisuus

Ikävöinti rakensi lasten kokemusten tunneulottuvuutta haastatteluaineistossa aiempien tutkimustulosten tapaan. Ikävöinti tai muut kielteisiksi määritettävät tunteet eivät kuitenkaan määrittäneet lasten tunneulottuvuutta kattavasti. Emmalla ulkomailla asumiseen yhdistyivät ikävä ja kielteiset tunteet sekä vastaavasti paluumuuttoon myönteiset tunteet. Emmalla tunteiden välinen rajanveto oli selkeää.

Usein lasten tunnekokemuksessa positiiviset tunteet sekoittuivat negatiivisiin tunteisiin. Ikävään kytkeytyi myös myönteisiä tunteita kuten iloa. Siirtymäkon- teksteissa lasten tunnekokemusta määritti erityisesti tunteiden kaksijakoisuus, ambivalenttisuus. Amanda kuvaa tunteitaan ennen paluumuuttoa:

Anu: *Muistaks sä yhtään niitä sun tuntemuksia siinä vaiheessa? Oliks se ki- vaa vai kurjaa?*

Amanda: *No, vähän molempii.*

Anu: *Kyllä. Mikä siinä oli erityisesti kivaa?*

Amanda: *No, pääsee takas Suomeen ja sukulaiset ja kaikki.*

Anu: *Joo.*

Amanda: *Ja sit taas kurjaa ku joutuu jättää kaikki, ku just on ollu muutama vuos siellä.*

Amanda oli havainnut, että yhdessäolo tietyssä kontekstissa tiettyjen henkilöiden kanssa sulkee pois yhdessäolon joidenkin muiden henkilöiden kanssa. Vastaava kokemus paluumuuttotilanteessa on löydettävissä Juliuksen sitaatista.

Julius: *No, oli se kumminkin ollu ihan mukavaa olla siellä sitten. Et sit joutuu luopumaan siitäkin paikasta sitten.*

Anu: *Ajatteliks sä siinä enemmän paikkaa vai niitä ihmisiä, joita siellä on?*

Julius: *No, paikkaa ja ihmisiä.*

Lasten kokemuksen henkinen raskaus syntyi juuri tästä ambivalenttisuudesta. Ne hetket, jolloin lapsi voi olla yksinomaan onnellinen, muuttuivat vaikeammiksi tavoittaa, jonkun lapsen kohdalla osittain jopa mahdottomiksi. Seuraavassa Ellin lainauksessa tulee tietynlainen kaksijakoinen näkemys myös esiin. Sen myötä siirrymme toiseen lasten kokemuksen tunneulottuvuuden pääteemoista, käsittelemään kotia.

”Emmä niin paljon tykännny siin asuu, mut se oli ihan kiva”

Koti emotionaalisena tunteena

Näin Elli kuvaa tunteitaan suhteessa asuntoon, jossa hän asui Pohjois-Amerikassa, ennen paluumuuttoa Suomeen (vrt. Baker Cottrell 2011). Hän kertoo tästä asunnosta tarkemmin:

(6) Elli: *Ku me oltiin muuttamassa Suomeen niin me muutettiin sellaseen vuokrataloon. Mut se oli semmonen oma ihan ku rivitalo, mut paljon isompi ja vähän semmonen hienompi.*

Anu: *Joo.*

Elli: *Ja se oli semmonen town house*

Elli oli muuttanut tuohon parvekkeelliseen rivitaloon omakotitalosta, jonka hänen vanhempansa olivat Pohjois-Amerikassa asuessaan remontoineet. Hän kuvaa taloa seuraavasti:

(7) Elli: *Me ostettiin semmonen 1970 rakennettu talo. Siin oli kaameet sellaset vihreet matot lattial. Ihan kauheen näkönen, mut nun iskä ja äiti remontoii siihen ihan luksusasunnoks. Mä rakastin sitä niin paljon.*

Tässä lainauksessa Elli tuo esiin tunteensa suhteessa tähän omakotitaloasuntoon. Ellin lainauksessa tulee esiin näkemys kodista emotionaalisena tilana, kodin tunteena. Ellillä kodin tunne kohdistui siihen ulkomaiseen asuntoon, jossa he olivat asuneet pisimmän ajan (ks. Baker Cottrell 2011). Paluumuuton yhteydessä Ellin ja Helmin kokemukset kodista olivat samankaltaiset.

Anu: *Sillon kun sä palasit kotiin sieltä ulkomailta, tuntuko se siltä, että sä tulet kotiin vai tuntuko susta vaan siltä, että sä tulet Suomeen?*

Helmi: *Ehkä että mä tuun Suomeen. Ei se tuntunu siltä, että mä tuun kotiin, koska se tuntu siltä, että siellä on kuitenkin vielä koti.*

Helmi koki paluumuuttovaiheessa ”kotinsa” jäävän ulkomaille, vaikka Helmi oli ennen ulkomaille muuttoaan asunut Suomessa samassa asunnossa kuin mihin hän muutti paluumuuton jälkeen. Paluuvaiheessa koti emotionaalisenä tilana määrittyi joko ulkomaille, kuten Ellillä ja Helmillä, tai Suomeen kuten Emmalla. Poikkeuksena oli Juliuksen kokemus:

Anu: *Tuntuko siltä, että sä palaat kotiin? Vai tuntuks se, että nyt muutetaan Suomeen, mutta että se ei oo koti välttämättä?*

Julius: *Kyl se oli koti sellatti, mut mä en siitä niin paljon kumminkaan muistanu. Se oli vähän, et mul oli koti, mistä mä lähdin ja koti minne mä tulin.*

Anu: *Kyllä. Tuntuks susta, että ne oli ihan yhtä samalla viivalla, yhtä tärkeitä sulle? Vai oliks se koti ja koti (näyttää eri tasoja käsillä)?*

Julius: *Varmaan se oli niin kun mukava palata Suomeen, kumminkin et oli se ehkä vähän enemmän Suomen puolella koti.*

Anu: *Okei. Joo.*

Julius: *Ihan vähän.*

Julius määrittä paluumuuttotilanteessa kodin olevan yhtä aikaa sekä ulkomaille että Suomessa. Hän kiinnittyi emotionaalisesti kahtaalle. Ajallisesti myöhemmässä vaiheessa myös esimerkiksi Helmi pystyi tavoittamaan vastaavan kokemuksen siitä, että emotionaalinen koti oli ollut ulkomaille, mutta haastatteluhetkellä se oli Suomessa. Lasten siirtymäkokemusten tunnedimensio rakentuu pitkälti juuri tämän subjektiivisen kodin tunteen ympärille.

Koti fyysisenä tilana

Vaikka käsitys kodista emotionaalisenä tilana on merkityksellinen, ei sovi myöskään unohtaa käsitystä kodista fyysisenä tilana (ks. Vilkkonen 1998). Kodin käsitteen kaksijakoisuus tuli esiin haastatteluaineistossa. Emmen käsityksissä on selkeä eron teko kodin emotionaalisen ja fyysisen ulottuvuuden välillä.

Anu: *Sitten mennään vielä siihen hetkeen, kun sä olit just muuttanu sinne ulkomaille. Miltä se silloin tuntu se koti ja se oleminen ihan siinä alkuvaiheessa, ihan ensimmäisinä päivinä?*

Emma: *Oudolta.*

Anu: *Mikä siinä erityisesti oli outoa?*

Emma: *No, se et se oli vieras paikka. Ja sit mä en vielkään oikein tajunnu, et me jäädään tänne tosi tosi pitkäks aikaa.*

Anu: *Joo. Tuntuks se koti oudolta myös?*

Emma: *Ei, kun se oleminen tuntu vaan siel oudolt.*

Anu: *Oliks teillä siellä mukana tuttuja tavaroita tai huonekaluja?*

Emma: *Joo. Lähes kaikki huonekalut oli mukana.*

Emma yhdistää ulkomaiseen asuntoon käsitteistä ”outouden” ja ”vierauden”, jotka kuvasivat emotionaalista kokemusta uudessa asunnossa välittömästi ulkomaille muuton jälkeen. Tutut huonekalut eivät pystyneet luomaan Emmalle emotionaalista tuttuuden tunnetta. Emman kokemuksessa tuli esiin eronteko kodista tilana ja tunteena. Ellistä poiketen Emman koti pysyi emotionaalisesti Suomessa koko ulkomailta asumisen ajan. Emma käyttää käsitettä ”oma koti” sekä käsitettä ”väliaikaiskoti” erontekona ”omaan kotiin”. Emma kertoo ”kodeistaan”:

Anu: *Tuntuks susta siltä, että te muutatte takas kotiin, kun te muutatte Suomeen?*

Emma: *Joo.*

Anu: *Joo. Tuntuks se ulkomailla ollut koti kodilta myös?*

Emma: *No, väliaikaiskodilta oikeestaan.*

--

Anu: *Kun te tulitte siellä ulkomailla asumisen jälkeen tänne takas kotiin, niin heti niinä ensimmäisinä päivinä, minkälaiset tuntemukset sulla oli silloin? Miltä se tuntu?*

Emma: *Niin ku et tää on unelmakoti ja tää on ihanaa, kun ollaan taas täällä.*

Anu: *Oliks jotain asioita, mitkä tuntu erityisen ihanalta?*

Emma: *No, ihan vaan sen takii, että pääsee omaan kotiin, omaan huoneeseen, oman taloon.*

Ellin käsitykset kodista fyysisenä tilana kietoutuivat esteettisyyteen. Hän kertoo lainauksessa 8 asunnosta, jonka hän määrittä ”omaksi” ja ”viralliseksi” kodikseen. Asunnon ulkonäön koheneminen ja Ellin emotionaalinen kiinnittyminen asuntoon lomittuivat. Paluumuuttokontekstissa hänen suhtautumisensa asuntoon kulkee toiseen suuntaan.

(8) Elli: *Kato, kun mä muutin tänne niin mä luulin tääl oli tosi kivaa. Mut siten oli varmaan menny jotain kuukaus koulua niin emmä oikein tykänny sit enää. Kato mä olin vähän ruvennu näkee minkälaisii nää paikat täällä on. Ei kaikki ollu vaan niin hienosti ja tää asuntokaan ei ollu mikään hieno. Ja ensimmäisen kerran kun me tultiin tänne, kun tääl ei ollu mitään viel, kaikki oli*

ihan tyhjää. Mä tulin mun ismän kans kahdestaan. Mä olin, et voi miten kaunis tää on ja ihana. Mut nyt mä luulen, et tää ei oo mikään hieno. Mut kyl täs suostuu asuun.

Ellillä fyysinen tila ja sen ”hienous”, esteettisyys, limittyivät vahvasti tunnekokemukseen. Lisäksi fyysisen tilan esteettisyyden kokemus kiinnittyi Ellin koko sopeutumisprosessiin. Ellin subjektiivinen sopeutumisprosessi tuli näkyväksi hänen suhtautumisessaan kulloiseenkin asuntoon. Jos Elli oli sopeutumisprosessissaan myönteisessä vaiheessa, hän koki asunnon kauniiksi, kuten ulkomailla asumisen keskivaiheilla ja aivan paluumuuton jälkeen. Jos Ellin sopeutumista leimasivat kielteiset tunteet, kuten ikävöinti, hän näki asunnon rumana. Näin tapahtui esimerkiksi paluumuuton jälkeisen ”kulttuurisokin” alettua: Elli alkoi nähdä suomalaisen ympäristön rumana. Kotiin liitetyissä käsityksissä tunne ja fyysisen tilan ominaisuudet yhdistyivät. Lainauksessa 7 Elli kuvaa asunnon alkuperäisen asunnon ”kaameutta” vihreiden mattojen kautta. Vastaavasti myös Julius kiinnitti huomiota ulkomaisen asunnon lattiamateriaaliin.

Anu: Muistaks sä vielä niitä alkufiiliksiä kun te tulitte sinne teidän tulevaan kotiin? Miltä se silloin tuntu?

Julius: Kokolattiamatto oli hieno.

Anu: Okei. Joo. Mikä siinä oli hienoa?

Julius: No, se et oli mattoa vaan...

Anu: Joo.

Julius: ...pelkästään se koko paikka. Et ei ollu mitään kovii lattia kuin pelkästään keittös ja vessas ja tällasis.

Julius tulkitsi matot Elliä myönteisemmin. Lattiamateriaalin erilaisuus suhteessa Suomen-kotiin näytti määrittävän ne myönteisesti. Tämä fyysisen tilan yksityiskohtiin kiinnittyminen tuli yleisesti esiin lasten haastatteluissa. Vastaavasti Hatfield (2010) havaitsi, että ekspatriaattiperheen lapsen kodin tunne voi rakentua yksityiskohdan ympärille. Yksityiskohdat ovat lapsen näkökulmasta merkityksellisiä. Elli kuvasi ”oman kotinsa” ihanuutta seuraavasti:

(9) Elli: Siel oli oma uima-allas.

Anu: Joo.

Elli: Niin me saatiin pulahtaa millon ikinä me haluttiin. Ja se oli tosi iso ja me tehtiin aina sukelluskisoja ja ihan kaikenlaisii. Tosi kivaa. Se oli ihana se mun huone, kun mä sain semmosen prinsessahuoneen. Se oli ihan jätti tähän verrattuna.

Anu: Joo.

Elli: Se oli varmaan kolme kertaa tän kokonen.

Uima-altaaseen sisältyi tunneulottuvuuden lisäksi toiminnan dimensio. Elli sai ”pulahtaa” altaaseen ja järjestää ”sukelluskisoja”. Vesielementti oli jäänyt Ellin mieleen myös ”town house” -asunnosta:

(10) Elli: *Siin oli oma poreallas siin etupihal. Se oli aika kiva.*

Ulkomailla asuminen matkailuna

Kotiutumisen ja kodin merkitysten lisäksi haastatteluaineistosta tuli esiin matkan teko sinänsä sekä näkemys ulkomailla asumisesta matkailuna. Elli kuvaa ensimmäistä ulkomailla asumiskertaansa, joka ei varsinaisesti ollut tämän tutkimuksen tarkastelun kohteena ollut kerta:

(11) Elli: *Mä en edes käyny siel kouluu. Me oltiin siel vaan ku huviretkel.*

Anu: *Okei.*

Elli: *Me oltiin siel. Meil oli talo siel. Me vaan siel oltiin.*

Anu: *Joo.*

Elli: *Ei käyty kouluu tai mitään.*

Elli koki olleensa ensimmäisellä ulkomailla asumiskerrallaan, jolloin hän oli alle kouluikäinen, kuin ”huviretkellä”. Hän nostaa esiin koulunkäynnin merkityksen ympäristöön kiinnittymisessä. Elli oli samoilla linjoilla Brunerin (1996) kanssa siitä, että koulu toimii sisäänkäynnä paikalliseen kulttuuriin. Matkustamisesta pitäminen nousi esiin lasten haastatteluista. Helmi kertoo tunteistaan kuultuaan ulkomaille muuttamisesta:

Helmi: *Mä olin vaan onnellinen.*

Anu: *Joo. Miksi susta tuntu kauheen onnelliselta? Mikä siinä oli niin kivaa siinä muutossa?*

Helmi: *Tykkään mennä ulkomaille.*

Anu: *Joo. Sua ei yhtään pelottanu tai jännittäny?*

Helmi: *Ei.*

Hellillä matkustamiseen yhdistyi myönteisiä tunteita. Myös Emma kertoi Helmin kanssa samansuuntaisista tunteista.

Emma: *Mä tykkään todella paljon lentokonees matkustamisesta.*

--

Anu: *Tulitko sä lentokoneella takas myös Suomeen?*

Emma: *Joo. Me tultiin oikeestaan mones jaksos. Me tultiin aina kesäks ja jouluks takas.*

Anu: *Joo. Niin, että sä olit sitten käyny jo Suomessa siinä välillä?*

Emma: *Joo. Mä olin käyny mont kertaa.*

Emma tuli takaisin Suomeen ”monessa jaksossa”, millä Emma osuvasti kuvaa sitä, että hän kävi aina välillä Suomessa ”omassa kodissa”, kodin tunnetta ei ollut muodostunut suhteessa ulkomaiseen asuntoon.

7.2 Puisto pihana: lasten siirtymäkokemusten toiminnan ulottuvuus

Lasten siirtymäkokemusta rakensi tunteiden ohella kontekstissa tapahtunut toiminta. Tarkastelen lasten kokemusten toiminnan ulottuvuutta Simon kokemusten kautta. Simo oli haastatteluhetkellä 9-vuotias ja hän oli muuttanut eurooppalaiseen suurkaupunkiin esikouluikäisenä. Hän oli asunut siellä alle kaksi vuotta. Simon paluumuutosta oli haastatteluhetkellä kulunut pari vuotta.

”Se oli mun mielestä tosi tosi tosi kivaa, kun oli se hyvä iso puisto siellä”

Näillä sanoilla Simo kuvasi hänen ulkomailla asumisensa aikaisia myönteisiä tunteita, jotka kiinnittyivät puistoon. Tämä puisto oli Simolle erityisen merkityksellinen paikka ulkomailla asumisen aikana.

Puisto merkityksellisenä paikkana

Simolle puisto oli merkityksellinen toimintaympäristö. Suuri puisto sijaitsi Simon ulkomailla asumisen aikaisen kodin lähellä.

(1) Simo: Äitin kaa me kyl vietettiin ihan hirveesti siel puistossa, läheises isos puistossa. Niin käytiin leikkipaikal.

Anu: *Joo.*

Simo: *Ja käveltiin siel lehtomaisessa metsän tapasessa.*

Anu: *Joo. No, sit heti kysymys, että mitä te teitte siellä? Te kävelitte..*

Simo: *Ja sitte pelattiin, pomputeltiin palloa ja näitä. Sitten me mentiin johonkin leikkipaikal ja mä kiipeilin sillon siel vanhanaikaisil kiipeilytelineil.*

Simo ei ollut yksin puistossa leikkimisen kokemuksensa kanssa, vaan puisto nousi haastatteluista vahvasti esiin lapsille merkityksellisenä paikkana ulkomailla asuttaessa. Emma kertoo hänelle tärkeistä puistoista:

Emma: *Meiän samas korttelis tai no seuraavas korttelis niin siel oli semmonen jättikokonen leikkipuisto.*

Anu: *Joo.*

Emma: *Niin siel.*

Anu: *Olitteks te siellä usein?*

Emma: *Joo, oltiin. Ja sit siel missään leikkipaikois ei ollu ollenkaan keinui. Missään....Ja sit mä tykkäsin myöskin siitä X:n puistosta ja sit yhest toisest puistosta, jota me sanottiin Joutsenpuisto tai Ankkapuisto vai mikä se olikaan. Kato ku siel oli semmonen lampi niin siel oli kaikkii lintui siin.*

Sekä Simon että Emman mainitsemat puistot sijaitsivat Euroopassa. Yhtä lailla pohjoisamerikkalaiset puistot olivat lasten mielestä merkityksellisiä paikkoja. Julius, joka asui Pohjois-Amerikassa, kertoo

Julius: *Me aika paljon perheen kanssa mentiin läheiseen, joku luontokeskus tai puisto.*

Anu: *Joo.*

Julius: *Niin ku missä sitten käveltiin ja kierreltiin. Muistan, että se oli se...missä käytiin aika useesti*

Puisto, olipa se sitten leikkipuisto tai luonnonpuisto, toimi siis ulkomailla asuessa lasten merkityksellisinä paikkaan kiinnittymisen kohteina asunnon ja koulun ohella. Hill ja Wager (2009) löysivät tutkimuksessaan, jonka informantteina olivat 10–14-vuotiaat skotlantilaiset lapset, puistojen vastaavanlaisen merkityksen lapsille. Tässä tutkimuksessa puistot olivat lasten näkökulmasta merkityksellisiä paikkoja ulkomailla asuttaessa, mutta palumuuton jälkeen puistot eivät enää nousseet lasten kokemuksissa keskeisiksi. Tosin muutamat lapset puhuivat palumuuton jälkeisen kodin lähellä olevista pihoista. Simo rinnastaa lainauksessa 1 puiston ”lehtomaiseen metsäntapaiseen” – luontoon. Puistojen merkitys ulkomailla asuessa voi korostua juuri siksi, että miljoonakaupungissa luonnon läsnäolo ei ole itsestäänselvyys ja sen merkitys puistoihin kytkeytyneenä saa korostetun aseman. Suomessa luontoon kiinnittyvät tilat eivät saa yhtä korostuneita merkityksiä todennäköisesti, koska luonto ympäröi lapset: luonto on suomalaisessa kaupungissakin koko ajan läsnä.

Koulun piha merkityksellisenä paikkana

Ulkomaisen koulukontekstin yhteydessä lapset puhuivat koulun pihasta vastaavalla tavalla kuin puistoista. Lapset kertoivat edelleen palumuuton jälkeen koulun pihoista, mutta eivät enää puistoista. Koulun piha toimi luontokokemusten tarjoajana. Simo kertoo omasta miljoonakaupungin koulun pihastaan:

(2) Anu: *Oliks siellä välitunteja?*

Simo: *Joo. Puoltuntii. Tuplaenemmän kun Suomes.*

Anu: *Joo. Mitä sä silloin teit?*

Simo: *No, silloin siin ihan aluks yksin, kun ei ollu vielä tuttu, niin mä katoin kaikkee paikkoi siel pihal. Vaik se oli kyl aika tylsä asvalttipiha. Mä vaan katelin paikkoja ja ja etin hyönteisiä siitä yhdestä vihreestä paikasta, mis oli paljon jotain puita ja jotain sellasta.*

Anu: *Löytykö sieltä uusia mielenkiitaisia hyönteisiä?*

Simo: *No, isoja muurahaisia ainaki.*

Emma arvioi asuinmaansa miljöötä luonnon läsnäolon näkökulmasta. Tästä näkökulmasta hän määrittää miljoonakaupungin kuvaavasti ”katupaikaksi”.

Emma: *Et siel kodis oli tylsempää kun Suomen kodis. Kato ku se maa on vähän semmonen niin katupaikka. Kun Suomes on enemmän ruohoo ja semmost.*

Anu: *Joo.*

Emma: *Ja jos siellä olikin jotain ruohoo, niin se oli jotain koristeruohoo.*

Anu: *Oliks se vähän niin, et siel ei ollu mitään tekemistä?*

Emma: *Joo.*

Emman puheessa tulee esiin luontonäkökulman lisäksi toiminnan ulottuvuus. Siirryn seuraavaksi tarkastelemaan lapsia toiminnan ja osallistumisen perspektiivistä.

”Aluks mä olin vähän pihal”

Simon otsikon lauseessa tulee näkyviin lasten suhde toimintaan: aluksi ollaan ”pihalla”, tarkkailijoina, eikä aktiivisesta toimijuudesta voida välttämättä puhua. Simon koulun pihalla olemista (lainaus 2) voi katsoa luontosuhteen näkökulman lisäksi toiminnan ja sosiaalisten suhteiden näkökulmasta.

Lapsen toimijuus

Simo toimi koulun pihalla eritoten luonnon tarkkailijana, ”kun ei ollu vielä tuttu”. Toisaalta hän toimi tuolloinkin aktiivisesti. Simo ”katsoi”, ”etsi” ja ”löysi” (vrt. Gallacher & Gallagher 2008). Sosiaaliset suhteet olivat vielä tässä vaiheessa takalalla, joten hän ei ollut aktiivinen toimija suhteessa muihin lapsiin. Toimijuus yhdistetään usein sosiaaliin suhteisiin ja osallisuuteen (mm. Mayall 2002). Lasten toimintaa voi olla kuitenkin myös ilman muita sosiaalisia toimijoita. Vähitellen lapsen rooli aktivoituu suhteessa toisiin ja sosiaaliset suhteet merkityksellistyvät.

Lapsen aktiivinen toimijuus muotoutuu siten prosessinomaisesti, vähitellen. Simo kertoo prosessinsa seuraavasta vaiheesta:

(3) Anu: *Tutustuiks sä myöhemmin kavereihin enemmän?*

Simo: *Joo.*

Anu: *Mitäs te sitten puuhailitte?*

Simo: *No, vaihdettiin pari sanaa, kun mä en oikein hyvin osannu sitä kieltä.*

Anu: *Joo.*

Simo: *Ne vähän niin ku opetti mulle sitä.*

Myös Simon puistossa olemista (lainaus 1) voi katsoa luontoperspektiivin lisäksi toimijuuden näkökulmasta. Simo ”käveli”, ”pelasi”, ”pomputteli” ja ”kiipeili”. Emma kertoo omasta toimimisestaan puistossa:

Emma: *Siel oli semmonen varmaan kaks- tai kolmemetrii korkunen kiipeilyseinä. Tieäks semmosii, kun jossain koulujen jumppasaleis voi olla, siin on semmosii kädensijoit, ei kahvoja, vaan semmosii ihan muodottomia möykkyjä.*

Anu: *Joo.*

Emma: *Niin mä kiipesin siit.*

Puistojen määrittäminen lasten tulkinnoissa tärkeiksi paikoiksi saakin selityksensä toiminnan kautta. Ei vain luonnon läsnäolo, vaan myös toiminnan mahdollistaminen tekivät puistoista lapsille keskeisiä paikkoja. Vastaavasti myös koulun pihat mahdollistavat monenlaista toimintaa, jota voidaan toteuttaa joko yksin tai yhdessä toisten kanssa. Koulun pihat saivat siten merkityksensä myös sosiaalisten suhteiden kautta. Emma koki paluumuuton jälkeen itsensä yksinäiseksi erityisesti välitunnilla, ollessaan koulun pihalla.

Lasten toiminta voi olla lasten toiminnaksi yleisesti määriteltyä kuten leikkimistä. Tällaista oli Emman tai Simon toiminta puistossa (lainaus 1) tai koulun pihalla (lainaus 2). Lasten haastatteluaineistoon sisältyi myös aikuisten toimijuuteen yleisesti määriteltyjä päätöksenteon kohteita. Tällainen aikuisten toimijuuden piiriin kytkeytyvä päätöksentekotilanne tuli esiin sekä Matildan että Emman haastatteluissa. Matilda kertoi:

Matilda: *Loppuvaiheel mun piti päättää, että ollaaks me vielä kaks vuotta. Mut sit mä en halunnu olla enää.*

Anu: *Eli sä sait tehdä sen päätöksen.*

Matilda: *Joo.*

--

Matilda: *Mull oli sellatti, et mun piti se jouluna päättää, et me lähdettiin joskus maaliskuus.*

Anu: *Joo.*

Matilda: *Silloin mul oli sellanen, et mä en haluukaan lähtee. Mä olin niinku jouluna päättäny sen ja sit joku kaks kuukaut sen jälkeen helmikuus: miks mä päätin näin. Et mä halusin takasin, koska mä olin oppinu jo sen kielen.*

Anu: *Aivan.*

Matilda: *Niin.*

Anu: *Joo. Mut ooks sä jälkeenpäin katunut sitä, että te palasitte silloin? Olisiks sä halunnut jälkeenpäin sitä muuttaa johonkin suuntaan?*

Matilda: *Joo. Et mä olisin ollu sen kaks vuotta siellä.*

--

Anu: *Itkettiks sua sitten kun pääsit tänne?*

Matilda: *Joo, miks mä olin näin tyhmä ja kaikkee sellast.*

Anu: *Joo. Missä vaiheessa susta tuntui, että sä ehkä pääset yli siitä ikävästä tai harmituksesta?*

Matilda: *No, en mä tiedä. Joskus sit ku sitä ei enää niin kauheest murhettunu. Emmä tiedä. Sit kun pääsi taas omaan kouluun niin.*

Anu: *Joo.*

Matilda: *Huomas, et mä oon nyt täällä, et emmä mihinkään muualle nyt lähde.*

Matilda oli päättänyt perheensä ulkomailta paluujankohdan. Päätöksen tehdessään hän oli alle 10-vuotias. Emman päätös kohdistui puolestaan perheen ulkomaisen asunnon valintaan. Emma oli tuolloin alle kouluikäinen.

Emma: *Mä menin ekan kerran asuinmaahan meiän äitin ja isin kaa ihan pelkästään jotakii muutama kuukausi ennen muuttoa. Me mentiin valkkaamaan taloa. Ja sit ne anto mun valita sen talon kahest talosta.*

Anu: *Sä sait ihan itse päättää sen talon?*

Emma: *Joo.*

Anu: *Tuntuks se susta kivalta?*

Emma: *Joo, mut jälkeenpäin se on mua harmittanut, etten mä valkannu sitä mis oli pihas leikki puisto.*

Matilda ja Emma olivat aikuisiin verrattavia, "todellisia" toimijoita; heidän osallisuutensa perheen piirissä oli todellista. Matilda ja Emma tekivät suuria, koko perhettä koskevia päätöksiä tilanteessa, jossa molemmissa vaihtoehdoissa oli omat etunsa sekä haittansa. Yhtä absoluuttisen oikeaa vaihtoehtoa ei ollut olemassa. Sekä Matildan että Emman lainauksista kävi ilmi, että molemmat tytöt olivat jälkeenpäin katuneet tekemäänsä päätöstä.

Haastattelussa tuli esiin myös lasten toimijuus perheen ulkopuolella, suhteessa julkiseen ympäristöön. Matilda kertoi hänen toiminnastaan seuraavasti:

Matilda: *Me asuttiin sellasella asuinalueella. Se oli ihan kiva alue. Siel oli muutama kaveri ja sit siin oli aita välissä. Siit siin oli toinen asuinalue, niin siel oli yks toinen mun kaveri. Sit me mentiin aidan alta, vaikkei ois saanu. Asennettiin turvakameratkin sen takii.*

Anu: *Just.*

Matilda: *Tai sanottiin ainakii.*

Anu: *Joo. Oliko se sellanen vartioitu alue, et siellä oli vartijat?*

Matilda: *Joo. Tai siis siellä ei ollu vartijoita, mutta sinne ei päässy ilman korttii. Jo jos sul ei ollu korttii, sun piti soittaa sen talon numeroon, joka niin ku asus siel.*

Matilda oli naapurustossa toteuttanut konkreettisesti ”ylirajaista” ystävyyttä. Hän ei antanut esteiden haitata vertaissuhteiden luomista ja ylläpitoa. Matildan lisäksi Anniina toimi aktiivisesti suhteessa ympäristöönsä. Anniina oli ulkomailla asumisen aikaan alle kouluikäinen.

Anniina: *Siin lähellä oli uima-allas, jossa oli niin kun semmonen paikka, missä oli semmonen kiltti nainen.*

Anu: *Joo.*

Anniina: *Ja me mentiin yleensä pikkusiskon kaa sinne. Pyöräiltiin, kun se oli ihan siin lähellä.*

Sekä Matilda että Anniina toimivat ulkomailla asumiskontekstissa suomalaisen lapsuuden toimintakäytänteiden mukaisesti: he liikkuivat lähiympäristössä ilman aikuisten valvontaa (ks. Mayall 2002). Suomalaisessa tulkintakehikossa voidaan ajatella lapsilla olevan kohtalaisen suuren vapauden toimia lähiympäristössä. Ulkomaisessa – tässä tapauksessa pohjoisamerikkalaisessa – kontekstissa, jossa lasten valvonta on oletettavasti suomalaista käytäntöä tiukempaa (vrt. Mayall 2002), Matildan ja Anniinan toiminta rikkoi selkeästi paikalliseen kontekstiin kytkeytyviä kulttuurisia lapsuuden rajoja. Lisäksi on huomattava, että ainakin Anniinan toiminta ylitti myös suomalaisen lapsuuskäsityksen mukaan lasten liikkumisvapauden. Suomalaisessa(kaan) kontekstissa kahden alle kouluikäisen lapsen kahdestaan pyöräillen uimassa käymistä ilman aikuisen valvontaa ei pidetä hyväksyttävänä. Tarkasteltaessa Matildan ja Anniinan kohtalaisen vapaata liikkumista kotinsa ympäristössä tarkastelukulmina toimivat siten useat limittyvät sosiaaliset kategoriat. Näitä ovat sekä suomalaisuus että lapsuus, mutta myös keskiluokkaisuus. Keskiluokkaisissa perheissä lasten liikkumavapaus on rajoitettua (Holland ym. 2007). Lapsina ja keskiluokkaisina lapsina Matildan ja Anniinan toiminta näyttäytyi poikkeuksellisena, mutta tarkasteltaessa sitä suomalaista

lapsuutta vasten, se voidaan määrittää helpommin tavanomaiseksi. Kyseisessä tilanteessa suomalaisuus saa keskeisimmän merkityksen lapsen toiminnassa.

Harrastaminen toimintana

Simon toiminta määrittyi haastattelussa erityisesti harrastamiseksi. Hän kertoi paluumuuton jälkeisistä harrastuksistaan seuraavasti:

(4) Simo: Mä oon oppinu sil taval, kyl mä lukee osasin ennen, mut mä en sil taval ollu innostunu lukuemaan kauheesti. Mä luen ihan hirveesti kaikkee.

Anu: Mitä kaikkia kirjoja sä luet nyt?

Simo: Viisikkoa, Aku Ankkaa ja jotain satukirjoi.

--

Simo: Polkupyöräl mä tykkään tehdä kaikenlaist ja mää harrastan uimista.

Anu: Ihan totta?

Simo: Niin, uimahallissa. Se on aika kivaa ja mä tykkään ihan hirveesti, voin vaikka viettää neljä tuntia jossain uimarannalla. ...

Anu: Mites talvella, harrastatko sä sitä uintia ihan jossain seurassa?

Simo: Joo, mä ihan kunnollisesti, et ei oo mikään kaupungin, et se on ihan niin ku uintiseura.

Simon harrastaminen keskittyi paluumuuton jälkeiseen aikaan, mutta haastatteluaineistossa myös ulkomailla asumiskontekstiin kytkeytyi lasten moninainen harrastaminen. Koulukonteksti toimi tällöin usein harrastamisen paikkana. Se, mikä haastatteluaineistossa loisti poissaolollaan, oli harrastusten yllirajaisuus: saman harrastuksen läsnäolo sekä ulkomailla asumiskontekstissa että paluumuuton jälkeen Suomessa. Tämän taustalla voi olla se, että enemmistö lapsista oli paluumuuton aikaan alle kouluikäisiä, eikä heillä tuolloin ollut ulkomailla asuessa pitkä kokemusta tietystä harrastuksesta.

Tietokoneen roolin vähäisyys toiminnassa

Toinen asia, joka haastattelussa ei juuri noussut esiin, oli tietokoneen rooli lasten toiminnassa. Simo ei kerro lainkaan omasta suhteestaan tietokoneeseen, mistä voidaan tehdä tulkinta, ettei sen rooli ole keskeinen. Matilda oli aineistossa poikkeuksellisen kiinnostunut tietokoneesta.

Matilda: Enimmäkseen mä pelaan jotain Nintendo tai katon telkkarii tai jotain. Mä oon kauhee tämmönen konefriikki.

Anu: Okei. Oliko sä jo siellä ulkomailla konefriikki?

Matilda: *Joo. Mä katoin hirveesti telkkaria, pelasin läppärillä ja kauheesti pelasin tommosia nettipelejä.*

Anu: *Joo. Tuntuiks susta et myös kaverit pelas siel tosi paljon?*

Matilda: *No, ei niin paljon. Mä olin ihan ihmeissäni, et ne ei pelannu. ...Kun mä menin mun kaverin tykö, ni se oli et mennään koneelle. Se meinas sellatti, et mitä me pelataan. Sit mä olin, et eks sä yleensä pelaa koneella. ”Emmä pelaa.” Mä olin, et ai jaa. Mä olin ihan ihmeissäni, ettei ne pelannu.*

Anu: *Joo. Alkoks sun tää oma innostus kuitenkin sit siellä ulkomailla?*

Matilda: *Joo. Kun mä katoin Disney Channeliä, nii sielt löytyis kaikki nettisivut, mis oli pelejä. Niin.*

Tässä aineistossa Matilda määrittyi ”konefriikiksi” myös sikäli, että hän oli yksi niistä harvoista, jotka käyttivät tietokonetta yhteydenpitoon ulkomaisten ystäviensä kanssa. Tosin Matilda piti yhteyttä ystäviinsä myös postin välityksellä. Haastattelutilanteiden kautta välittyi käsitys, että haastateltujen lasten elämässä tietokoneen merkitys oli vähäisempi kuin suomalaisten lasten elämässä keskimäärin. Voi olla, että ulkomaisessa kontekstissa opitussa ”lapsuudessa” ei tietokoneen rooli ole yhtä keskeinen kuin suomalaisessa lapsuuden rakentamiskontekstissa. Matildan lainaus antaa viitteitä tämän suuntaiseen tulkintaan.

Äidit aktiivisina toimijoina

Simon haastattelusta kävi ilmi, että vaikka Simo ei pitänyt yhteyttä ulkomailla tutustuneisiin lapsiin, tuo yhteys oli kuitenkin olemassa. Toimijana oli lapsen sijaan joku muu.

(5)Anu: *Oleks sä pitäny jonkinnäköstä yhteyttä vaikka sun vanhoihin kavereihin siellä ulkomailla?*

Simo: *En. Emmä oikein osannu kommunikoida niitten kaa. Emmä oo pitäny yhtään yhteyttä. Mun äiti on pitäny yhen lapsen kaa. Se oli eri luokkal kun mä, mut se oli aika hyvä kaveri.*

Anu: *Joo.*

Simo: *Yhden kaverin kaa se piti jotain yhteyttä ja sit jonkun toisenkin kaa.*

Anu: *Lähettelikö hän sähköpostia vai?*

Simo: *Joo. Emmä tiiä lähettäaks ne vielä.*

Äidin rooli aktiivisena toimijana tuli esiin lasten vertaissuhteiden tukemisessa. Äidin ja lapsen välisen yhteisen ajan rooli tuli esiin jo Simon ensimmäisessä lainauksessa, jossa hän kertoo hänen ja äidin toiminnasta puistossa. Äitien rooli emotionaalisen tuen tarjoajana näyttäytyi myös tässä aineistossa. Äitien rooli näyt-

täytyi keskeisenä myös lapsen kielen oppimisen näkökulmasta. Amanda kertoo äidistään, joka toimi tulkkina koulussa, kun hän ei vielä osannut paikallista kieltä:

Amanda: Ja äiti aina yritti kauheesti sille opettajalle selittää, et mitä mä yritän puhuu suomeks niil. Mä puhuin lähinnä suomee, jos mulla oli jotakin asiaa.

Anu: Joo.

Amanda: Ja sit mä vaan yhtäkkiä rupesin oppimaan sitä.

Anu: Joo.

Amanda: Olin aika hiljanen ainakin siinä alkuvaiheella.

Amandan äidin tapaan Anniinan äiti pyrki tukemaan lapsen vieraan kielen oppimista. Anniinan äidillä oli oma tapansa tukea vieraan kielen oppimista kotikon-
tekstissa.

Anu: Mitä kieltä sä puhuit kotona?

Anniina: Amerikkaa. Enkkuu siis.

Anu: Joo. Puhuitteko te kaikki enkkuu, että kukaan ei puhunut suomea?

Anniina: No, sillan alussa me kyllä puhuttiin vähän suomee, mutta äiti yritti, että me voitais puhuu vähän enkkuu myös. Niin me alettiin puhuu englantia.

Haastatteluaineistossa lapset eivät juuri puhu isistä. Ne harvat kerrat, kun isä mainitaan, hän kytkeytyy työkontekstiin. Elli kertoo mukavana isään yhdistyvänä kokemuksenaan seuraavasti:

Elli: Siel oli koulussakin oli semmonen "Take Your Child to Work Day".

Anu: Joo.

Elli: Tiäks mitä se tarkoittaa?

Anu: Joo, tiedän.

Elli: Vie lapsesi töihin -päivä. Et sun iskä tai äiti. Sä sait mennä päiväks sun iskän tai äitin töihin.

Anu: Joo.

Elli: Niin mä menin mun iskän toimistoon. Hän on se pomo siel.

Anu: Joo.

Elli: Siel oli aina nää hänen assistentit ja kaikkee. Niin mä sain pelata niiden tietokoneel jotain pelei. Tai sit mä järjestin hänen kirjahyllyä tai jotain semmost. Tai mä autin hänt. Mä muistan hän osti mul donitsin ennen kun me mentiin sinne töihin.

Anu: Joo.

Elli: Sit hän osti ittelleen kahvia ja sit me mentiin hänen töihin.

Anu: *Tuntuks se susta kivalta?*

Elli: *Joo. Oli tosi kiva päivä.*

Isän työpaikka ei saa yhtä myönteistä tulkintaa Emman mielessä. Emma kokoaa yhteen ulkomailla asumiskokemustaan: ”tää koko sotku sai alkunsa sen takii, koska isil oli liikaa työmatkoi.”

7.3 Suomalainenko? Lasten siirtymäkokemusten identiteettiulottuvuus

Tarkastelen lasten identiteettiin kytkeytyvän kokemuksen rakentumista Matildan kokemusten kautta. Matilda oli asunut alle vuoden Pohjois-Amerikassa. Hän oli tuolloin 8–9 vuotta vanha. Matildan perheen paluumuutosta oli kulunut haastatteluhetkellä yli kaksi vuotta. Haastatteluhetkellä hän oli 12-vuotias.

”Kun mä puhun suomee, niin mul tulee sellasii amerikkalaisii”

Matilda kuvasi yllä olevilla sanoilla omaa suomen puhumistaan paluumuuton jälkeen. Matildan kommentin lisäksi Anniinan aiemmassa sitaatissa kielen ja maan/maanosan yhteys tuli näkyväksi. Vastaavasti Helmi kertoi: *”Mä en vielä osannu amerikkaa oikein kunnolla.”* Tämä ilmaus viittaa siihen, että kyse ei ole pelkästään kielen, ”englannin”, oppimisesta, vaan kieleen on kiinnittyneenä laajempi kulttuurinen näkökulma, ”amerikka”.

Identiteetin ja kielen kytkeytyminen toisiinsa

Matilda perusteli otsikon lainauksella paluumuuton jälkeistä ei-täysin suomalais-ta identiteettiään yhtäältä suomen kielen taidolla, joka ei ollut täydellistä, ja toisaalta englannin ääntämyksellään, jossa oli kuultavissa pohjoisamerikkalainen korostus.

(1) Matilda: Mä puhuin sellasel. Mun mielest vähän ärsyttävää kun mul ei tullu semmost ku niil tulee. Vähän erilainen. Esimerkiks meiän opettaja puhuu puoliks amerikkalaisella ja puoliks englantilaisella aksentilla.

Englannin kielen eri aksentit tulivat vahvasti esiin erityisesti Ellin haastattelussa. Hänen haastattelulainauksestaan käy ilmi ”oikean” aksentin ja kielen kirjoitusmuodon subjektiivinen merkitys lapselle.

Elli: *Ja sit viel yks juttu siit mun koulusta.*

Anu: *Joo. Sano vaan.*

Elli: *Et mä en ollenkaan tykkää kun ne puhuu brittienglantii. Tääl niin.*

--

Anu: *Kummalla kielellä sun mielestä on kivempi opiskella täällä suomeks vai englan..?*

Elli: *Englanniks.*

Anu: *Okei.*

Elli: *Mut en mä oikein tiedä niin paljon täällä. Kato brittienglanti, en mä oo mikään fani siitä. En haluis varmaan. Ei mul oo mitään vastaan sitä, mua on vaan inhottava, et mun pitää. Mun mielest hukkaantuu se mun amerika-englanti täs brittienglannin niin. Mä haluisin tehdä jotain sille, et puhuu niil opettajille, et voisko ne tilata seuraavan kerran jotain amerikanenglantilai-sii kirjoja. Mut ei se varmaan onnistu, ku ne on varmaan kaikki opiskellu sitä brittienglantii aika kauan.*

Anu: *Et sulle olis tärkeetä et sä kuulisit sitä?*

Elli: *Joo ja mun englanninkin kirjas tääl, niin on vähän amerikkalaisii kans. Ni mä aina luen ne etukätee, et mä saan edes lukee sitä vähä.*

Anu: *Aivan.*

Elli: *Niin. Mut se on kivaa.*

Ellin identiteetti ei ole kytkeytynyt ”englantiin”, vaan ”amerikkaan” – juuri siihen kieleen, jota hän oppi ja käytti ulkomailla asumiskontekstissaan. Ellin lisäksi myös Juliuksen haastattelussa tuli esiin englannin oppituntien merkitys lapsen identiteetin näkökulmasta. Julius tulkitsee koulukontekstissa olevansa edelleen englannin kielen oppitunneilla enemmän ei-suomalainen kuin muilla oppitunneilla: *”mut sitten enkun tunnilla se (arvio identiteetistä) tipahtaa ehkä vähän enemmän amerikkalaisuuteen päin.”* Identiteetti ja kieli nivoutuivat sekä Matildan, Ellin että Juliuksen kokemuksessa yhteen. Amanda määritti myös identiteetin arvioinnin kytkeytyvän käytettyyn kieleen.

Amanda: *”Riippuu tietenkkin, mitä kieltä siin puhuu.*

Anu: *Onks siin (identiteetissä) eroa, et jos sä olit perheen kanssa siellä?*

Amanda: *Ei oikeestaan. Tai no, riippuu tietenkkin, mitä kieltä siin puhuu.*

Anu: *Puhuitko sä perheen kanssa yleensä suomee vai englantia?*

Amanda: *Molempii.*

Lasten siirtymäkokemusten identiteettidimension kiinnittyminen kieleen kävi ilmi haastatteluaineistosta. Tämä identiteetin ja kielen yhteenkietoutuminen¹ on havaittu monissa aiemmissa tutkimuksissa (mm. Grimshaw & Sears 2008; Hammack 2008), vaikkei se olekaan ollut keskeinen näkökulma TCK-tutkimuksissa.

Kielen ja identiteetin välisen suhteen vuoksi voidaan ajatella perheen ulkomailla käyttämän kielen kytkeytyvän lasten identiteettiin. Amanda käytti kotona sekä suomea ja englantia, joten hänen tapauksessaan kotikieli ei erityisesti tukenut Amandan suomalaisen tai ei-suomalaisen identiteetin rakentamista.

Identiteetin ja kielen linkittyminen liittyy myös siihen, että haastateltujen lasten kokemuksen identiteettiulottuvuus näytti kiinnittyvän median käyttöön. Matilda kertoi aiemmin ”konefriikkiydestään” ja samassa yhteydessä hän mainitsi, että ulkomailla asuessaan hänelle englanninkielinen Disney Channel oli tärkeä televisiokanava. Juliuksella oli Matildan kanssa vastaavanlainen kokemus televisiokanavista ulkomailla asuessa.

Anu: *Tuliks siel katsottua paljon telkkaria?*

Julius: *No, ei se siellä tuntunu ainakaan niin hirveen isolta määrältä kun katotos. Mut varmaan enemmän kun tääl tulee katottuu. Kun siel kuitenkin oli se Cartoon Network, joka näkys ympäri vuorokauden.*

Anu: *Joo.*

Julius: *Et tuli aina katottuu.*

Kieli kytkeytyi haastateltujen lasten identiteettiin monella tavalla. Yhdessä merkityksessä kielen ja identiteetin kytköstä ei kuitenkaan havaittu: lapset eivät tunteneet suomenkielisiä eivätkä englanninkielisiä käsitteitä, joita on yleisimmin käytetty ekspatriaattiperheiden lapsista puhuttaessa. Yksikään kahdeksasta lapsesta ei ollut aiemmin kuullut yhtäkään kolmesta käsitteestä (*matkalaukkulapsi, third culture kid, global nomad*). Lasten oma identiteetti oli käsitteellisesti heiltä itseltään piilossa.

---

¹ Kielen ja identiteetin yhteenkietoutumisen vuoksi myös lasten haastattelutilanteessa käytettyä kieltä täytyy tarkastella kriittisesti. Todennäköisesti on niin, että suomen kielellä ja suomalaisessa kontekstissa kysyttäessä – kuten tilanne oli tässä tutkimuksessa – lasten identiteetti näyttäytyy suomalaisempänä kuin mitä se olisi muulla kielellä ja toisessa kulttuurisessa kontekstissa (ks. luku 4.4).

”Aika moni oli tummia ja mä olin ihan hirveen kalkkilaivan kapteeni”

Matildan lausahdus nousi hänen ulkomailla asumisen aikaisesta suomalaisuuden pohdinnastaan. Tämä pohdinta tapahtui suhteessa muihin lapsiin. Matildan sanat yhdistävät vertaissuhteet ja identiteetin.

Identiteetin ja vertaissuhteiden kytkeytyminen toisiinsa

Matildan identiteettipohdinta tapahtui erityisesti koulukontekstissa (vrt. Hammack 2008). Lasten identiteettityö tapahtui pitkälti sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, identiteettineuvotteluina (mm. Warner 2008, Hammack 2008, Holland & Lachicotte 2007).

(2) Anu: *Sillon ku sä olit siellä koulussa niin tunsiks sä siellä itsesi enemmän amerikkalaiseksi vai suomalaiseks?*

Matilda: *Erittäin suomalaiseks...*

Anu: *Joo. Millä tavalla sä huomasit sen, et sä olet suomalainen siellä?*

Matilda: *Kun mä olin ihan hirveen erilainen. Mun paras kaveri oli esimerkiks tummaihonen...Aika moni oli tummia ja mä olin ihan hirveen kalkkilaivan kapteeni.*

Anu: *Kyllä. Näkyks se muuten kuin ulkonäössä et näkyks se jossain toiminnassa tai kielitaidossa tai jossain sellasessa?*

Matilda: *Joo. Se huomaa aluks. Lopus mul oli sellatti, et mul oli hausvasti: ku mä menin koulubussiin yks kerta ja siel siel samal matkal tuli semmonen yks mun luokkalainen. Mä puhuin sen kaa. Nii sit tuli yks poika ja sit se oli: ”hei sä puhut englantii”. Ja mä olin puhunu jo kauan englantii. Se oli ihan ihme, ku se kertoo kaikille, et puhuuks se englantii siel bussis.*

Linja-autossa tapahtuneessa kohtaamisessa tulee vielä kerran esiin kielitaidon limittyminen identiteettiin – tällä kertaa ei lapsen itsensä, vaan muiden lasten näkemänä. Matildan ulkomaisuus yhdistettiin puutteelliseen englannin kielen taitoon. Tässä kohdin tulee esiin käsitys identiteetistä sosiaalisena identiteettinä. Edellisessä lainauksessa (lainaus 2) kuvattiin Matildan vertaissuhteita paikallisiin lapsiin. Vertaissuhteet nähdään identiteetin näkökulmasta rajanvetoina: kuka määrityy lähipiiriini ja kuka sen ulkopuolelle. Haastatteluaineistossa lapset eivät kertoneet juuri lainkaan vertaissuhteistaan Suomeen kiinnittyvien lasten kanssa ulkomailla asumiskontekstissa. Ulkomailla asuttaessa lasten identiteettidimension keskiössä olivat vertaissuhteet paikallisiin lapsiin.

Matildan tapauksessa paikallisiin lapsiin sisältyi myös afroamerikkalaisia lapsia. Tämä poikkesi lasten yleisistä vertaissuhteista, joissa paikalliset olivat

yleensä valkoihaisia. Matilda tunsii olevansa koulussaan ”hirveen erilainen” kun hän peilasi itseään suhteessa luokkatovereihin. Matilda havaitsi olevansa ”kalkkilaiivan kapteeni” verrattuna toisiin lapsiin: Matildan ihonväri tuli hänelle itselleen näkyväksi. Tämä ruumiillisuus jäi määrittämään Matildan identiteettiä myös ulkomailla asumisen jälkeen. Matilda käytti ihonväriä identiteetin määrittelyn kehyksenä myös paluumuuton jälkeen suomalaisessa koulukontekstissa.

(3) Matilda: *”No, mä tunsin itteni ehkä toks kolmoseks (identiteettiarvio), ku mä olin hirveesti muita ruskeempi et iha älyttömästi”.*

Matilda jäsensi identiteettiään erilaisuuden kokemuksen kautta, joka perustui ihonväriin. Matildan kokemat sosiaaliset erot rakentuivat ruumiillisuuden ympärille. Samalla hänen identiteettinsä tulkintakehys kiinnittyi ihonväriin. Simolla identiteetti yhdistyi myös ruumiillisuuteen, mutta hieman eri tavoin kuin Matildalla.

Simo: *No, ne sen maalaiset on pienempi. Ne oli mua pään lyhyempi.*

Anu: *Okei.*

Simo: *Ja ne oli yhtä vanhoja.*

Anu: *Joo.*

Simo: *Ehkä joku saatto olla vähän vanhempi, mut mua puoltoist päätä pienempi.*

Simolla ruumiillisuuden kokemuksessa ei korostunut ihonväri, vaan fyysinen koko. Hän koki olevansa erilainen pituutensa vuoksi. Erilaisuuden kokemus ei rajoittunut pelkästään koulukontekstiin. Matilda kertoo erilaisuuden kokemuksestaan perheensä kanssa ollessaan ostoskeskuksessa.

(4) Anu: *Siel samalla kun sä shoppailit, miltä susta siellä tuntu? Kuinka paljon suomalaiseks sä silloin tunsit itsesi?*

Matilda: *No, aika suomalaiseks. Kaikki kattos sellatti, ett noi on ihan eri paikasta. Noi ei varmasti oo amerikkalaisii tai mitään sellasta.*

Anu: *Okei. Olikse kolmosen nelosen, sä ajattelisit että?*

Matilda: *Se oli melkein jo neljä ja pual.*

Anu: *Okei eli erittäin suomalainen.*

Matilda: *Joo.*

Anu: *Tuntuks se ihan hauskalta?*

Matilda: *Joo, koska kaikki kattos et noi on eri paikast ja sellast. Tuntuks ittes erilaiseks.*

Anu: *Joo. Olikse susta positiivista tunnetta kuitenkin?*

Matilda: *Joo.*

Anu: *Se on ihan kiva tunne et on vähän erilainen?*

Matilda: *Joo.*

Matilda tulkitsi oman erilaisuutensa myönteisesti. Hän ei määrittänyt erilaisuuttaan haitaksi tai ongelmaksi. Matilda kertoo seuraavassa lainauksessa oman ”ulkomaalaisuutensa” eduista vertaissuhteiden kannalta:

(5) Anu: *Entäs sitten kaverit siellä koulussa? Oliko sulla kavereita?*

Matilda: *Oli aika paljonkin. Mä olin tavallaan aika suosittu ku mä olin ulkomaalainen ja sellast. Mä en vielä ymmärtänyt.*

Anu: *Toiset olivat kiinnostuneita?*

Matilda: *Joo.*

Anu: *Tuntuko se susta ihan kivalta, et ihmiset oli kiinnostuneita susta?*

Matilda: *Joo. Koska mul ei oo täällä niin paljon tavallaan kavereita. Tai on mul tääl hirveesti kaverei, mut mä en siit suositummast päästä...Se ei ollu sitä vaan et et oli mukamas kauheen suosittu, oli mukamas hienoo. Mul oli oikeesti kaverei.*

Matildalle erilaisuus oli voimavara. Tämä perustui siihen, että vertaissuhteissa Matildan erilaisuus oli saanut myös myönteisen tulkinnan ja hänestä ei ollut tullut ainoastaan erilaista ja ulkomaalaista, vaan hän oli myös suosittu. Matildalle tämä uusi tilanne tarjosi sosiaalisen tarjouman, jonka eduista hän pääsi nauttimaan. Ellillä oli omakohtainen kokemus näkyvästä eronteosta koulukontekstissa. Koulun henkilökunnan toimilla Ellin erilaisuus tehtiin kaikille näkyväksi.

Elli: *Mul oli koulussakin semmonen lappu mun rinnas et ”No English”...*

Anu: *Miltä susta tuntu se lappu rinnassa siellä kävellä? Tuntuko se hassulta vai oliko se ihan ookoo?*

Elli: *En mä varmaan ymmärtäny sitä. Kato ku mä olin niin pieni. Ei sil varmaan ollu mitään välii. Mä en varmaan just ymmärtäny, mitä siin sanottiin.*

Elli ei kokenut tätä hänen erityisyytensä esiin nostamista kovin negatiivisesti. Tätä hän perusteli nuorella iällään. Elli pohti tätä asiaa hypoteettisesti:

Elli: *Jos nyt mä menisin jonnekin Afrikkaan niin kyl mä ajattelisin vähän, jos mul olis joku No African – tai jotain mitä kielee ne puhuu siellä, emmä edes tiedä. Niin joku semmonen. Niin kyl mä vähä tuntisin ittensä vähä ulkopuoliseksi ja vähä oudoks. Mut en mä sillon tuntenu mitään varmaan.*

Haastatteluaineiston mukaan lasten identiteettikokemukset paikantuivat yhtäältä kieleen ja toisaalta vertaissuhteisiin. Tähän kahtiajakoon perustui myös tämän identiteettitulostuloksen rakenne. Sama dualiteetti käy ilmi Helmin kommentista,

jolla hän perustelee, miksi hän tunsii itsensä ulkomailla asuessaan lähes täysin amerikkalaiseksi kotikontekstissa.

Helmi: *No, kun mä puhuin kieltä ihan täydellisesti ja mul oli siel kavereit. Se vaan tuntu jotenkin siltä.*

Anu: *Joo. Puhuiks sä kotona myös englantia?*

Helmi: *Joo. Mä en silloin kehdannu enää puhuu suomee. Tuntu jotenkin nolottavalta.*

”Iha puoliks amerikkalainen tai jotain”

Lasten siirtymäkokemuksen identiteettiulottuvuutta selvitettiin haastattelun analysoinnin lisäksi myös erillisellä mittarilla, joka luotiin tätä tutkimusta varten (ks. luku 4.3). Haastattelun yhteydessä lapset arvioivat mittarin avulla eri konteksteissa (koti, koulu, muu paikka) sekä ulkomailla että paluumuuton jälkeen identiteettiään. Lapset arvioivat identiteettiään suhteessa suomalaisuuteen ja asuinmaan paikalliseen kulttuuriin.

Lasten antamat numeeriset arviot on koottu taulukkoon 38. Kvantitatiiviset numeroarvot sinänsä eivät ole taulukossa keskiössä, eivätkä lasten väliset tulokset ole suoraan keskenään vertailtavissa. Identiteettiarvioissa keskeisintä on yhden lapsen eri tilanteita koskevat arviot. Yleistuloksena voidaan todeta, että mittari toimi eri-ikäisten lasten identiteetin itsearviointivälineenä hyvin. Haastattelutilanne toimi identiteetintuottamisen tilanteena sikäli, että haastattelun yhteydessä lapsi rakensi identiteetistään subjektiivisia arvioita, jotka määrittivät hänen identiteettiään. Taulukosta 38 voidaan nähdä, että kaikkien lasten identiteeteille oli tyypillistä tilanteinen variaatio. Yhdenkään lapsen arviot eivät pysyneet täysin muuttumattomina kuvitteellisen arviointitilanteen muuttuessa. Kaikki arviot tehtiin ajallisesti samassa haastattelutilanteessa paluumuuton jälkeen. Tästä huolimatta tilanteiden välillä oli variaatiota sekä kontekstin (koti, koulu, muu paikka) että siirtymän (ulkomailla, paluun jälkeen) mukaan.

Lasten identiteettiryhmät

Taulukon 38 päätuloksena voidaan pitää sitä, että lapset jakautuivat kahteen varsinaiseen identiteettiryhmään. Tämä jaottelu ei perustu lukuarvojen numeeriseen vertailuun lasten välillä, vaan siihen, millä osalla mittarin asteikkoa lapset ope-roivat. Ensimmäiseen ryhmään kuuluivat Amanda, Matilda, Julius ja Simo. Tässä ryhmässä lasten kaikki identiteettiarviot sijoittuivat mittarin ”suomalaiselle” puolelle. Nimitän tätä ryhmää suomalaisen identiteetin ryhmäksi. Toiseen ryhmään kuuluivat Anniina, Helmi ja Elli. He arvioivat identiteettiään sekä suomalaisen

Taulukko 38. Lasten subjektiiviset identiteettiarviot

Lapsi	Ulkomailla muutto			Paluumuutto		
	Koti	Koulu	Muu paikka	Koti	Koulu	Muu paikka
Amanda	s4	s1–2	s2	s4	s4	s4
Matilda	s4	s4	s4	s3	s4	s4
Julius	s2	s0–1	s1–2	s3–4	s3–4	s4
Simo	s4	s1–2	s3	s4	s3–4	s4
Anniina	p4	p3	p4	s2–3	s3	s4
Helmi	p3	p3	p3	s4	s4	s4
Elli	s3/0	p4	p4	p3	0	s3
Emma	s1	0	s1	s1	s1	s1

Arviointiasteikko: s4 (= täysin suomalainen), s3, s2, s1, 0, p1, p2, p3, p4 (= täysin asuinmaan paikallinen)

että ei-suomalaisen asteikon osalla. Ulkomailla asuessaan heidän identiteettiään määrittä ei-suomalaisuus. Käytän tästä ryhmästä nimitystä kulttuurienvälisen identiteetin ryhmä. Lisäksi Emma muodostaa oman yhden hengen ryhmänsä kriittisillä kommentaillaan.

Ensimmäistä ryhmää määrittä suomalainen identiteetti molempien siirtymien aikana. Myös näiden lasten identiteetissä oli kuitenkin vaihtelua eri tilanteiden välillä, mutta tuo vaihtelu tapahtui mittarin ”suomalaisen puolen” sisällä. Tämän ryhmän lasten identiteettiä määrittä enemmän stabiilius kuin hybridiys. Tämä ryhmä on verrattavissa Sussmanin (2000, 2002) vahvistavaan identiteettiryhmään, jossa ulkomailla asuminen vahvistaa alkuperäistä identiteettiä. Sussman näkee tämän ryhmän jäsenet ”kiitollisina repatriaatteina”. Wardin ja Stylesin (2003) jaottelussa tämä ryhmä näyttäyty lähinnä siirtymänegatiivisena ryhmänä. Negatiivisesta ryhmästä he poikkeavat sikäli, että tunnekokemuksessa ryhmän osalta tuli esiin tunteiden kaksijakoisuus (ks. luku 7.1).

Matilda, joka kuului erittäin selkeästi ensimmäiseen identiteettiryhmään, näyttä kiinnittyneen täysin suomalaisuuteen ulkomailla. Hän arvioi olleensa täysin suomalainen kaikissa ulkomailla asumiskonteksteissa. Lainauksessa 4 hän kertoo identiteettiarvokseen ”melkein jo neljä ja pual”. Tätä osaltaan selittänee se, että Matilda puhui kotona ainoastaan suomea. Matildan identiteettiarvioissa on mielenkiintoista se, että haastatteluhetkellä hän ei kuitenkaan tuntenut itseään kotikontekstissa täysin suomalaiseksi. Tämän alaluvun otsikon lainaus kuvasi sitä, miten muut näkivät Matildan.

(6) Matilda: *Niin kaikki sano, et sä oot varmaan iha puoliks amerikkalainen tai jotain. Mut et en ihan. Ihan paljasjalkainen suomalainen olen.*

Vertaisryhmän käsitys Matildasta heijastui Matildaan arvioon itsestään kotikon-tekstissa. Koska vapaa-ajalla hänet nähtiin ”puoliksi amerikkalaisena”, hän arvioi itsensä hieman ei-suomalaiseksi. Tässä tuli esiin ryhmän merkitys identiteetin tuottamisessa.

Nimesin toisen identiteettiryhmän kulttuurienvälisen identiteetin ryhmäksi. Tämän ryhmän jäsenten identiteetti muodostui kiinteässä suhteessa sekä suomalaisuuteen että asuinmaan paikalliseen kulttuuriin. Lapset eivät olleet ”vain” suomalaisia, vaan myös vahvasti ”toista”. Lasten identiteetti oli kulttuurienvälinen, mikä tuli identiteettimittarissa konkreettisesti esiin maiden lippujen välisyytenä (vrt. Kim 2006, 2008). Lapset määrittivät identiteettinsä käyttäen laajaa arviointiskaalaa. Tämän ryhmän lasten identiteettiä määritti erityisesti tilanteinen vaihtelu, hybridiys. Tässä ryhmässä yhdistyvät Sussmanin (2000, 2002) identiteettiryhmistä vähenevä ja lisääntyvä identiteettiryhmä. Molemmille ryhmille on tyypillistä ulkomaille muutton sopeutumisen sujuvuus sekä toisaalta paluumuuttokontekstissa sopeutumisvaikeudet. Identiteetti ei näyttäydä paluumuuton jälkeenkään yksiselitteisen ”suomalaisena”. Paluuongelmien taustalla on joko se, että ”kotimaa” koetaan vieraaksi (vähenevä identiteetti) tai se, että paluumuuton jälkeenkin kiinnitytään ”ulkomaiseen” kontekstiin (lisääntyvä identiteetti). Wardin ja Stylesin (2003) jaottelussa tämä ryhmä näyttäytyy siirtymäpositiivisena ryhmänä, sillä myös tämän ryhmän jäsenten tunnekokemusta määritti tunteiden kaksijakoisuus (ks. luku 7.1).

Kulttuurienvälisen identiteetin ryhmästä tarkastelen esimerkkinä Helmin tilannetta. Hän kiinnittyi ulkomailla kaikissa konteksteissa lähes täysin paikalliseen kulttuuriin. Mielenkiintoista tässä kiinnittymisessä oli se, että Helmi koki ulkomailla olevansa myös kotona lähes täysin ei-suomalainen. Tähän yksittäiseen tulokseen kytkeytynee se, että Helmi käytti kotona englantia. Helmin paluumuuton jälkeistä identifioitumista koskevat tulokset ovat yllättäviä: vaikka Helmi oli ulkomailla asuessa lähes täysin ei-suomalainen, hän kokee haastatteluhetkellä olevansa täysin suomalainen kaikissa konteksteissaan. Paluumuuttotilanteessa, josta oli haastatteluhetkellä kulunut alle kaksi vuotta, Helmi ei kuitenkaan kokenut tulevansa kotiin. Paluumuuton jälkeisen identiteetin tarkastelussa Helmin identifioituminen vastaa suomalaisen identiteetin ryhmän jäsenten identifioitumista. Paluumuuton jälkeen Suomessa asuttaessa myös kulttuurienvälisen identiteetin ryhmän jäsenet (poikkeuksena Elli) tulkitsivat itsensä pitkälti suomalaisiksi. Ellin tilanteessa identiteetit olivat paluumuuton jälkeen eri kontekstien välillä integroimattomia, mikä tekee tilanteesta henkisesti raskaan (ks. Hughes, Greenhough, Yee & Andrews 2010; Ecclestone 2010).

Suomalaisen ja kulttuurienvälisen ryhmän taustatekijöistä ei löytynyt suuria eroavaisuuksia (ks. luku 4.3). Identiteettiryhmät eivät näyttäisi eroavan ulkomaille muuttojaan tai paluumuuttojaan suhteen. Myöskään ulkomailla oloajan suhteen ei näyttäisi olevan keskeisiä eroavaisuuksia ryhmien välillä. Ulkomailla asumis-

aikaisen kotikielen ja identiteetin voisi olettaa kytkeytyvän toisiinsa. Kaikkien haastateltujen lasten perheissä käytettiin kyselylomakeaineiston mukaan ainakin vähän vierasta kieltä kotona ulkomailla asuttaessa. Näyttäisi siltä, että vieraan kielen käyttö ei kyselyaineiston mukaan eroa selkeästi näiden kahden ryhmän jäsenten välillä. Haastattelusta välittyi hieman erilainen käsitys. Haastatteluaineiston perusteella kulttuurienvälisen ryhmän jäsenet näyttivät käyttäneen ulkomailla pääosin paikallista kieltä, kun taas suomalaisen identiteetin ryhmässä näytti pääosin pitäytyvän suomen kielen käytössä.

Lasten siirtymäkokemuksissa oli havaittavissa identiteettiryhmien välillä joitakin erilaisia piirteitä myös kyselylomakeaineiston mukaan. Ensinnäkin paluumuutosta kulunut aika näytti hybridikolmikolla olleen lyhyempi kuin suomalaisryhmässä. On mahdollista, että suomalaisuus työntyy kulttuurienvälisen identiteetin päälle, kun on vietetty pidemmän aikaa suomalaisessa kulttuurissa. Tällöin kahdessa identiteettiryhmässä olisikin kyse lähinnä identiteetin rakentamisprosessin eri vaiheista, eikä niinkään erillisistä identiteettiryhmistä. Toinen identiteettiryhmien eroavaisuus näytti olevan se, että hybridiryhmä oli menestynyt ulkomaisessa koulussa heikommin kuin suomalaisidentiteetin ryhmä. Sen sijaan tutkimushetken koulumenestyksessä ei ollut enää nähtävillä olennaisia eroja. Tämä mahdollinen ero koulumenestyksessä voi kytkeytyä siihen havaintoon, että kyselylomakeaineiston valossa näytti siltä, että kulttuurienvälisessä ryhmässä olleilla lapsilla oli vanhempien arvion mukaan enemmän sopeutumisongelmia sekä ulkomaille muutto- että paluumuuttosiirtymässä. Tämä ei kuitenkaan pitänyt paikkansa yhden lapsen kohdalla.

Tutkimusjoukon lasten identiteettitarkastelussa ei tullut esiin Sussmanin (2000, 2002) identiteettityypeistä globaali tai kosmopolittinen identiteettityyppi. Tämän taustalla lienee se, että keskityin tutkimuksessa tarkastelemaan vain yhtä ulkomaille muutto-paluumuutto -paria ja sen vuoksi aineistossa eivät painottuneet sarjamuuttajat.

Suomalaisen ja kulttuurienvälisen ryhmän lisäksi taulukosta 38 tuli esiin Emman identiteetti, joka poikkesi selkeästi molemmista ryhmistä. Emma kuului Wardin ja Stylesin (2003) jaottelussa negatiiviseen ryhmään, sillä hänellä tunteiden rajanveto oli selkeää. Hänen myönteiset tunteensa kohdistuivat Suomea kohtaan. Yhdeksänvuotiaan Emman numeeriset identiteettiarviot kertoivat erityisesti hänen kriittisestä suhtautumisestaan identiteettimittaria kohtaan.

Emma: No, mä en oo koskaan aatellu sitä. Kato ku pienenä ni on vaan semmotti, ei oo minkä maalainen on.

--

Emma: Vähän siitä suomalaisuudesta: mä en aatellu siit mitään. Ku pienet ei aattele asioita sillä tavalla.

Emman kriittisyys voidaan tulkita lapsuustutkimuksen peräänkuuluttamaksi todelliseksi toimijuudeksi tutkimuskontekstissa. Lapset voivat toimia tutkimustilanteessa yli sen mitä käsitämmme ”osallistumisella”. Tällainen ”ei-osallistuminen” tulee kuitenkin nähdä aktiivisena osallistumisena poikkeavuuden sijaan. Tutkimuksen hienoimmat oivallukset voidaan saada lasten vastustavan toiminnan tarkastelun avulla. (Gallacher & Gallagher 2008.) Emman näkemystä identiteetin arvioinnin mahdollisuudesta voidaan tarkastella kehityspsykologisesta viitekehystä käsin. Emma on samoilla linjoilla eriksonilaisittain ajattelevien tutkijoiden kanssa siitä, että aktiivinen identiteetin etsintä rajautuu nuoruuden ikävaiheeseen lapsuuden sijaan. Identiteetin rakentamisen edellytyksenä on kehityspsykologisen käsityksen mukaan tietty saavutettu kognitiivisen kehityksen taso. Emma tulkitsee, että hän on liian nuori pohtiakseen kulttuurista identifiointumistaan. Vastaavaa pohdintaa on käyty kehityspsykologisessa identiteetin tutkimuksessa, jossa on kuitenkin siirrytty lasten ”orastavan” identiteetin tutkimukseen. Kehityspsykologian ulkopuolella esimerkiksi lapsuuden sosiologiassa lapset nähdään täysin kykeneviksi käymään identiteettineuvotteluja (ks. esim. McDonald 2009). Emman identiteetin arviointiin kohdistama kriittisyys saanee todennäköisimmän selityksensä hänen suhtautumisestaan ulkomailla asumiseen sinänsä, joka oli erittäin kielteinen. Emman näkemys ulkomailla asumisesta tulee esiin myös lainauksesta, jossa hän arvioi sitä, millä tavalla ulkomailla asuminen on muuttanut häntä:

”jos mä en olis asunu siellä niin mä olisin saanu olla autuaan tietämättömänä siitä tyhmästä paikast.”

7.4 Siirtymäkokemusten ja sopeutumisen vertaileva tarkastelu

Tässä tulosluvussa esitetyt tutkimustulokset perustuivat lasten subjektiivisiin käsityksiin omasta kokemuksestaan. Edellisessä tulosluvussa tuli esiin lasten vanhempien käsitykset lasten ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon sopeutumisesta. Seuraavaksi asetan haastattelu- ja kyselylomakeaineistot rinnakkain ja etsin aineistojen keskeisimpiä samankaltaisuuksia sekä niiden välisiä jännitteitä. Vertaan aineistoja ensin lapsikohtaisesti ja sen jälkeen yleisemmin. Tällä vertailevalla tarkastelulla pyrin saamaan selville, oliko ekspatriaattiperheen lapsilla yhtä myönteinen käsitys heidän kulttuurisista siirtymistään kuin heidän vanhemmillaan.

Aineistojen lapsikohtainen vertailu²

Kyselyaineiston ja haastatteluaineiston tuloksia lapsikohtaisesti verrattaessa asetin kyselylomakeaineistosta saadut sopeutumistulokset haastatteluaineiston kanssa rinnakkain. Lapsikohtaisesti aineistoja verrattaessa en havainnut suuria eroavaisuuksia tiettyyn suuntaan. Vanhemmilla ja lapsilla näytti olleen sama käsitys erityisesti identiteetin arvioinneissa. ”Kulttuurienvälisen” identiteetin ryhmä oli saanut myös vanhempien arvioinneissa ”ei-suomalaisempia” arvioita kuin ”suomalaisen” identiteetin ryhmä. Vanhempien mielestä puolet lapsista (n = 4) oli tutkimushetkellä täysin suomalaisia (arvo 1,00). Tämä näkemys ei olennaisesti poikennut lasten käsityksistä, jos huomioidaan identiteetin arvioinnissa ainoastaan tutkimushetken tilanne. Yhden lapsen kohdalla vanhemmilla oli kielteisempi käsitys lapsestaan siirtymäkonteksteissa kuin mikä käsitys välittyi lapsen subjektiivisen kokemuksen kautta. Vanhemmat olivat arvioineet lapsellaan olleen ulkomailla enemmän vaikeuksia kuin mitä haastattelusta ilmeni. Tärkein havainto oli kuitenkin se, että vertailussa havaittiin vanhemmilla olleen lapsia myönteisempi näkemys lasten psykologisesta sopeutumisesta. Vanhempien arvion mukaan haastatelluista lapsista noin puolella (ZSDS I: 4 lasta, ZSDS II: 5 lasta) ei ollut minkäänlaisia psykologisen sopeutumisen vaikeuksia (arvo 1,00). Haastattelujen perusteella lasten tunnekokemukset eivät näyttäneet pelkästään myönteisinä yhdenkään lapsen kohdalla.

Aineistojen yleisen tason vertailu

Haastatteluaineiston ja kyselylomakeaineiston yleisen tason vertailun tein siten, että asetin sopeutumisesta saadut tulokset rinnan kokemuksen ulottuvuuksien pääteemojen kanssa. Näin hahmottuivat lasten ja vanhempien näkemysten yhtäläisyydet ja tärkeimmät eroavaisuudet haastatteluaineiston näkökulmasta, jotka on koottu taulukkoon 39. Lisäksi on tuotava esiin, että vanhempien aineiston avulla tuli esiin perheen keskeinen merkitys lapsen sopeutumisessa. Lasten aineistossa tämä ei noussut yhtä keskeisesti esiin.

Tunnetasolla molemmissa aineistossa tulivat esiin kielteiset tunteet ja itkeminen. Tosin kyselyaineistossa nämä eivät olleet kovin yleisiä. Haastatteluaineistossa tuli esiin ikävöinnin yleisyyden lisäksi myös tunteiden ambivalenttisuuden kautta se, että siirtymiin kytkeytyy kielteisten tunteiden lisäksi myös myönteisiä tunteita

² Tästä vertailusta käydään läpi pääkohdat ilman lapsikohtaisia tietoja siksi, että kyselyaineiston keräämisen yhteydessä tutkija lupasi vanhemmille, ettei yksittäisen lapsen tietoja voi erottaa tutkimustuloksista. Jos lapsikohtaiset sopeutumistulokset esiteltäisiin tässä yhteydessä, ainakin lapsi itse saisi tietää, minkä arvion vanhemmat hänen sopeutumisestaan antoivat.

Taulukko 39. Lasten siirtymäkokemusten ja vanhempien arvioiman lasten sopeutumisen yhteistarkastelu

	Yhteistä lasten ja vanhempien näkemykselle	Lasten kokemusten kautta saatu täydentävä tieto
1. Tunne/ psykologinen sopeutuminen	<ul style="list-style-type: none"> • Itkeminen • Kielelliset tunteet 	<ul style="list-style-type: none"> • Myös positiivisia tunteita • Lasten tunteiden kohteet: <ul style="list-style-type: none"> – Vertaissuhteet – Sukulaiset – Koti
2. Toiminta/ sosiokulttuurinen sopeutuminen	<ul style="list-style-type: none"> • Kotiin/asuntoon sopeutuminen • Lasten harrastusten merkitys 	<ul style="list-style-type: none"> • Lapsille merkitykselliset fyys. tilat: <ul style="list-style-type: none"> – Puisto – Koulun piha • Lasten aktiivinen toimijuus • Äidin toimijuus -> perhe
3. Kulttuurinen identiteetti	<ul style="list-style-type: none"> • Ulkomailla paikalliset vertaissuhteet • Paluun jälkeen suomalaiset vertaissuhteet • Pääosin suomalainen identiteetti, muttei täysin 	<ul style="list-style-type: none"> • Kielen kytkeytyminen identiteettiin • Identiteetin situationaalisuus • Identiteetin kulttuurienvälisyys

kuten iloa. Lisäksi haastatteluaineistolla saatiin tarkemmin tietoa kohteista, joihin lasten tunteet kiinnittyvät. Näitä olivat erityisesti koti, vertais- sekä sukulaissuhteet.

Lasten toiminnan näkökulmasta haastattelu- ja kyselyaineistolle oli yhteistä lasten harrastusten merkityksellisyyden esiin tulo. Lisäksi molemmissa aineistoissa toistui näkemys kodista fyysisenä tilana. Haastattelujen avulla kodin rinnalle nousivat puisto sekä koulun piha lapselle merkityksellisinä tiloina. Lisäksi lasten aktiivinen toimijuus nousi esiin haastatteluaineistossa. Tämä lapsen näkeminen toimijana toi tähän tutkimukseen uudenlaisen näkökulman sikäli, että kyselyaineistossa ei voitu täysin välttyä käsitykseltä, että lapsi olisi passiivinen ”sopeutuja”. Haastatteluaineistossa lapsen toimijuuden oheen nousi myös käsitys äidistä toimijana. Lapsen toiminta kiinnittyi perhekontekstiin, mutta se ei ollut ainoa lapsen toiminnan areena.

Tarkasteltaessa identiteetin näkökulmasta lasten ja vanhempien näkemyksiä rinnakkain havaitaan, että niille on yhteistä sosiaalisen identiteetin näkökulma. Lapsen identiteetin rakentamisen paikkana toimivat vertaissuhteet. Molemmista aineistosta välittyy näkemys lasten identiteetistä pääosin suomalaisuuteen kiinnittyneenä. Tätä käsitystä täydentää haastatteluaineistosta saatu käsitys kielen ja identiteetin yhteenkiinnittymisestä. Haastattelun yhteydessä käytetyn identiteettimittarin avulla havaittiin erityisesti identiteetin tilanteisuus. Lisäksi identiteettimittarin avulla havaittiin merkkejä lasten identiteetin kulttuurienvälisyydestä.

Kahden eri tutkimusaineiston sekä informanttiryhmän käytöllä saatu näkemys lasten ulkomaille muuton ja paluumuuton siirtymistä oli osittain samankaltainen. Lapsikohtaisesti verrattaessa ei havaittu suuria, säännönmukaisia eroavuuksia. Jos lasten haastatteluaineistoa ei olisi käytetty tässä tutkimuksessa lainkaan, lasten siirtymistä olisi kuitenkin välittynyt pitkälti erilainen näkemys. Haastatteluaineistolla, ”lasten äänen” avulla saatiin tähän tutkimukseen useita ääniä lisää kyselyaineiston yksiaänisyyden rinnalle.

7.5 Ekspatriaattiperheiden lasten kokemusten kokoava tarkastelu

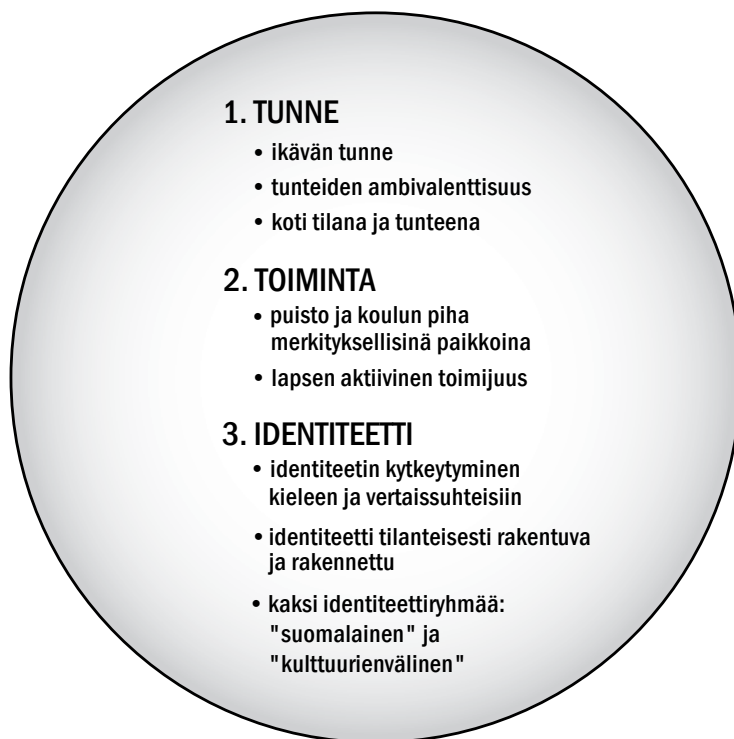
Tässä tulosluvussa tarkastelin ulkomaille muuton ja paluumuuton siirtymiä haastateltujen lasten merkityksenannosta käsin. Pyrin tuomaan esiin sekä lasten yksilöllisen kokemusmaailman että aineiston analysointiin perustuvan yleisemmän tulkinnan lasten kokemuksista siirtymäkonteksteissa.

Ekspatriaattiperheiden lasten siirtymäkokemukset

Lasten siirtymäkokemus oli sekä emotionaalinen, sosiaalinen että identiteettiä rakentava. Koonti lasten kokemuksen rakentumisesta on esillä kuviossa 30.

Lasten siirtymäkokemusten tunneulottuvuus rakentui yhtäältä ikävöinnin ja toisaalta subjektiivisen kodin tunteen ympärille. Ikävöinti kiinnittyi joko ulkomaille asumiseen tai aikaan paluumuuton jälkeen. Lapset ikävöivät erityisesti ystäviään, mutta myös sukulaisten, erityisesti isovanhempien, ikävöinti määräitti lasten tunnekokemusta. Tunne dimensiio ei kuitenkaan ollut pelkästään tummasävyinen. Erityisesti tunnekokemuksille oli tyypillistä ambivalenttisuus: kielteisiin tunteisiin sekoittui myös myönteisiä tunteita kuten iloa. Lasten tunne dimensiiossa oli vahvasti läsnä myös koti. Lasten kokemuksissa koti näyttäytyi käsitteellisesti dualistisena. Lasten kokemuksista tuli esiin koti emotionaalisena paikkana, kodin tunne. Toisaalta lapset ymmärsivät kodin myös vahvasti fyysisenä tilana. Tällöin lasten tunnekokemus kiinnittyi kodin yksityiskohtiin.

Lasten kokemusmaailman toiminnan dimensiio muodostui fyysiseen paikkaan rakentumisen ja toimijuuden tarkastelusta. Lapsilla oli kotien lisäksi kaksi merkityksellistä paikkaa: puisto sekä koulun piha. Puiston merkitys oli keskeinen ulkomaille asuttaessa. Koulun piha oli merkityksellinen lapsille sekä ulkomaille asuessa että paluumuuton jälkeen. Sekä puisto että piha toimivat luontokokemusten tarjoajina, mutta sen lisäksi erityisesti lasten toiminnan areenoina. Näiden lisäksi koulun piha toimi keskeisenä sosiaalisten suhteiden neuvottelujen paikkana. Lasten aktiivinen toimijuus kuvasi lasten siirtymäkokemuksia. Toimijuus

Kuvio 30. Lasten yhteinen siirtymäkokemusmaailma

oli moninaista ja sitä määritti tilanteisuus. Lasten toiminta oli lapsuuteen tyyppillisesti määritettyä, kuten leikkimistä tai harrastuksiin osallistumista. Lasten toimijuus oli myös osallisuutta, jossa sosiaaliset suhteet olivat keskiössä. Lasten toimijuus toteutui osallisuutena perheen päätöksenteossa. Joiltakin osin lasten toiminta ulottui aikuisten toimintakentille asti. Ekspatriaattiperheessä lapsi ei ollut ainoa aktiivinen toimija, vaan myös äitien aktiivisuus nousi aineistosta esiin. Isien rooli aineistossa oli vähäinen; lapset eivät juuri puhuneet isästään. Muutoinkin lasten siirtymäkokemuksissa perheen merkitys ei noussut keskiöön. Tulkitsen tämän taustalla olevan yhtäältä sen, ettei haastattelussa suoraan kysytty perheen merkityksestä. Toisaalta perheen läsnäolo ja merkitys voi olla lapsille niin itsestäänselvyys, ettei sitä tarvitse sanallisesti ilmaista. Lasten toimijuus ei rajoittunut ainoastaan perhe- tai koulukontekstiin, vaan myös julkisiin tiloihin kodin ulkopuolelle. Lasten toiminta ulkomailla oli joiltakin osin ei-sallitusti tulkittua paikallisessa kontekstissaan, mutta suomalaisessa lapsuuden kontekstissa sama toiminta määrittyi hyväksytyksi.

Lasten identiteetti muodostui suhteessa suomalaisuuteen ja asuinmaan paikalliseen kulttuuriin. Kielen kytkeytyminen identiteetin rakentumiseen määrittä lasten identiteettineuvottelua. Lasten oma identiteetti oli heiltä piilossa: lapset ei-

vät tunteneet käsitteitä, joita ekspatriaattiperheiden lapsista on aiemmin käytetty. Lapset ankkuroituvat paikkaan sosiaalisten suhteidensa kautta; lasten identiteettityö tapahtui sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tässä identiteetin rakentamisessa vertaissuhteet ja niiden lapselle tarjoama viiteryhmä olivat keskeisiä. Lasten identiteettikokemusta määrittä erilaisuuden kokemus, aiemmissa tutkimuksissa runsaasti käsitelty toiseuden tematiikka. Identiteettimittaritulosten avulla havaittiin, että lasten identiteetti rakentui tilanteisesti. Lasten arviot identiteetistä vaihtelivat ajan ja paikan mukaan. Paluumuuton jälkeen ekspatriaattiperheiden lapset kokivat olevansa ”suomalaisia” – eivät kuitenkaan ”täysin” suomalaisia. Lasten situationaaliset identiteetit jakautuivat kahteen identiteettiryhmään, joita määrittivät suomalaisuus ja kulttuurienvälisyys. ”Suomalaisen” identiteetin lapset määrittivät identiteettinsä myös ulkomailla asuessa enemmän tai vähemmän suomalaiseksi. ”Kulttuurienväliset” lapset identifioituivat ulkomailla asuessaan paikalliseen väestöön.

Lasten siirtymäkokemuksia tarkasteltiin tässä luvussa ulottuvuuksittain. Aineistosta kävi kuitenkin ilmi, etteivät nämä kolme dimensiota ole erillisiä, vaan monin tavoin yhteenkietoutuneita (ks. Illeris 2007). Erityisesti tunne- ja toimintadimension läsnäolo näytti läpäisevän kaiken kokemuksen. Esimerkiksi lasten toiminta voi yhdistyä tunteisiin, kuten Matildan ja Emman tapauksessa. Kumpikin työstä oli tehnyt suuren päätöksen koko perheen puolesta, jota molemmat myöhemmin katuivat. Toimijuuden toteuttaminen tai sen toteuttamatta jättäminen tapahtui suhteessa tunteisiin. Myös Ellin suhteessa uima-altaaseen tunne ja toiminta limittyivät. Toiseuden kokemus sijaitsee vahvasti sekä identiteetin että tunneulottuvuuden alueilla. Tunne- ja identiteettiulottuvuuden yhteenkiinnittymisestä on myös kyse siinä, että eri identiteettiryhmät näyttivät kokevan paluumuuton eri tavoin: ”kulttuurienvälisen” ryhmän jäsenet näyttivät kytkevän paluumuuttoon enemmän negatiivisia tunteita kuin ”suomalaisen” ryhmän jäsenet (ks. Sussman 2002). Tunneulottuvuus ei kuitenkaan ole keskiössä kaikessa kokemuksessa. Identiteetti- ja toimintadimension yhteenliittymästä on kyse silloin, kun lasten identiteettiä neuvoteltiin toimimalla sosiaalisissa suhteissa. Elli oli muun muassa muokannut tietoisesti sitä, miten toiset lausuvat hänen etunimensä ulkomailla asuessa. Vastaavasti Elli vaati brittienglannin opetukseen muutosta suomalaisessa koulussa. Lapsen siirtymäkokemuksissa voi olla myös kaikki kolme ulottuvuutta yhtäaikaisesti läsnä. Tällainen tilanne oli lapsen identiteetin rakentamisessa sosiaalisissa suhteissa, joissa on myös vahvasti mukana lapsen emotionaalinen dimensio.

Pihalla vai ”pihalla”?

Tämän seitsemännen luvun otsikko kysyi, olivatko lapset kulttuurisissa siirtymissään pihalla vai ”pihalla”. Tässä kiteytyy kaksinainen toiminnan luonne. Konkreettisella tasolla pihalla olemista tulkittuna toiminta tapahtuu aina tietyssä paikassa, tietyssä kontekstissa kuten pihalla. Lapsen toimijuuden yleinen areena on perhe, mutta se ei ollut ainoa paikka, missä lapsi toteutti toimijuuttaan. Lapsille merkityksellisiä paikkoja kodin ohella olivat puistot ulkomailla asuttaessa sekä koulujen pihat molempien siirtymien yhteydessä. Pihalla konkreettisesti olemisen kuvasi lasten siirtymäkokemusta. Simo kertoi olleensa ulkomailla asumisen alussa ”pihalla”. Tämä tunne- ja toiminnan ulottuvuuteen kiinnittynyt ”pihalla” olemisen kokemus sisälsi tunteita, jotka rinnastuivat eksyksissä olemiseen ja ulkopuolisuuteen. Aineistosta kävi ilmi, että lapsilla oli näitä ”toimimattomuuden” ja ulkopuolisuuden kokemuksia. Nämä kokemukset näyttäytyivät aineistossa pääosin sen verran lyhytkestoisina, etteivät ne enää vuosien takaa muisteltaessa värittäneet vahvasti yhteistä kokemusta. Osalla lapsista ulkopuolisuuden kokemukset olivat keskeisemmässä asemassa. Ellillä ja Emmalla ulkopuolisuuden kokemus oli haastatteluhetkelläkin selkeästi havaittavissa. Lasten kokemusten ja vanhempien näkemysten rinnakkaintarkastelussa saatiin viitteitä, että vanhemmat ovat osin ”pihalla” lastensa kokemuksista. Tutkimusaineistojen näkemys lasten siirtymistä ei ollut täysin yksiääninen.

Sinne ja takaisin: tutkimuksen kokoava tarkastelu

8

Tutkimuksen yleisenä tavoitteena oli muodostaa kokonaiskuva ekspatriaattiperheiden lasten ulkomaille muuton ja paluumuuton siirtymistä sekä tuoda lapsen näkökulma esiin näissä transitiokonteksteissa. Tutkimuksessa selvitettiin ekspatriaattiperheiden lasten ulkomaille muuton ja paluumuuton siirtymiin sopeutumista (luku 6) sekä näihin siirtymiin kiinnittyviä kokemuksia (luku 7). Lisäksi kartoitettiin ekspatriaattiperheen käytettävissä olleita voimavaroja lasten siirtymien kontekstina (luku 5). Tarkastelen tässä pohdintaluvussa tutkimuksen tuloksia suhteessa kolmeen siirtymiin kiinteästi kytkeytyvään käsitteeseen (esim. Ecclestone ym. 2010; Ecclestone 2010): rakenteeseen ja toimijuuteen (luku 8.1) sekä identiteettiin (luku 8.2).

8.1 Ekspatriaattiperheen lapsesta ekspatriaattilapseksi

Lasten kulttuuristen siirtymien keskeisin konteksti on ekspatriaattiperhe

Ekspatriaattiperhe ja tarkemmin sen voimavarat muodostivat tässä tutkimuksessa rakenteen, jota vasten lasten siirtymiä tarkasteltiin (vrt. Ecclestone ym. 2010; Field 2010). Tutkimuksen päätuloksena voidaan pitää *ekspatriaattiperheen keskeistä merkitystä lasten kulttuuristen siirtymien kontekstina*. Perheen keskeinen rooli tuli ilmi erityisesti lasten sopeutumista tarkastelleiden tutkimustulosten kautta.

Ekspatriaattiperheiden voimavaratulosten osalta keskeinen havainto oli se, että tutkituilla *ekspatriaattiperheillä oli runsaasti erilaisia voimavaroja*. Tutki-

muksessa ekspatriaattiperheiden voimavarat eivät näyttäytyneet stabiileina voimavarojen varastona (ks. Holdsworth & Morgan 2005), vaan muutoksessa olevina. Ekspatriaattiperheiden voimavarat voidaan nähdä perheiden vahvuuksina. Ekspatriaattiperheistä voidaan siten käyttää käsitettä vahva perhe. Osittain kyse voi olla siitä, että ekspatriaattiperheet ovat valikoituneita perheitä: ulkomaille muuttavat ne perheet, joilla voimavarat ovat jo entuudestaan vahvat. Toisaalta voidaan myös ajatella ulkomailla asumisen vahvistavan perheitä.

Voimavaratulosten osalta on mainittava rajoituksena, että sen tulokset eivät kata koko perheen näkemystä. Kyselyyn vastasi yleensä ainoastaan toinen vanhemmista, useimmiten äiti. Kyselyaineisto perustuu siten pääosin ekspatriaattiperheen äidin mielipiteeseen perheensä ja lapsensa tilanteesta. Olisi tärkeää kartoittaa kaikkien perheenjäsenten näkemykset perheessä, jotta ekspatriaattiperheestä saataisiin kattava käsitys. Lisäksi ekspatriaattiperhesuhteiden osalta on pidettävä mielessä, että tutkimuksen ulkopuolelle rajautuivat dyadiset sisarusuhteet. Ekspatriaattiperheiden sisarusuhteet muodostavat siten tärkeän jatkotutkimusaiheen, sillä on syytä olettaa, että sisarusuhteilla on oma merkityksensä lapsen kulttuurisiin siirtymiin sopeutumisessa. Myös äitiyttä ja isyyttä ekspatriaattiperhekontekstissa tulisi kartoittaa tätä tutkimusta laajemmin.

Käsittelen seuraavaksi lasten kulttuurisia siirtymiä rakentavia perheiden voimavaroja kyselyaineiston tuloksia kokoavien teemojen (ks. luku 5.4 ja liite 14) näkökulmasta. Keskityn tarkastelussa erityisesti kolmen teeman ympärille, jotka määrittävät keskeisesti ekspatriaattiperheitä. Nämä ovat keskiluokkaisuuden, systeemisyiden ja dynaamisuuden teemat.

Keskiluokkainen ekspatriaattiperhesysteemi muutoksessa

Ekspatriaattiperheet näyttäytyvät aineistossa vahvasti keskiluokkaisina perheinä. Vanhempien ammatit, koulutus sekä tulot yhdistävät perheitä osaltaan keskiluokkaan (ks. Erola 2010). Tätäkin vahvemmin tässä tutkimuksessa keskiluokkaisuus nousee kuitenkin ekspatriaattiperheiden voimavaroista (ks. Tolonen 2008; Lareau 2003).

Perheen ulkopuolisessa sosiaalisessa tuessa epävirallisen tuen osuus on merkittävä. Ekspatriaattiperheet käyttävät toimijuuden toteuttamisessaan ”kuumaa tietoa” (ks. Ball 2003; Ball & Vincent 1998). Vanhempien kytkökset jälkimoderniin individualismidiskurssiin tulevat näkyviksi muun muassa suhtautumisessa koulun tukeen, joka vanhempien mielestä tulisi olla lapsen yksilöllisyyden huomioivaa ja lapselle ”räätälöityä”.

Voimavaratulosten perusteella ekspatriaattiperheiden sosiaalisia suhteita määrittää ylijajaisuuden sijaan paikallisuus. Ekspatriaattiperheillä näyttää olevan yllättävänkin vähän ylijajaisia voimavaroja. Ekspatriaattiperheiden ylijajaisen voimavarojen tarkastelu kaippaa ehdottomasti lisätutkimusta.

Ulkomailla asuttaessa kontaktit solmitaan muihin ekspatriaatteihin tai paikallisiin henkilöihin. Lasten kontaktit paikallisiin olivat tutkimusjoukon keskuudessa kiinteämmät kuin aiemmissa kansainvälisissä tutkimuksissa (esim. Weeks ym. 2010). Tämän tutkimuksen tulosten perusteella näyttäisi siltä, että suomalaisen ekspatriaattiperheen lapsille ekspatriaattiyhteisön merkitys ei ole yhtä merkittävä kuin amerikkalaisen ekspatriaattiperheen lapsille (ks. myös Warinowski 2011b). Ekspatriaattiyhteisöt eivät pääosin muodosta tutkimusjoukon lasten elämään ”ekspatriaattikuplaa” tai ”kolmatta kulttuuria”. Näin ollen en näe myöskään käsitteen ”kolmannen kulttuurin lapsi” käyttöä suomalaisten lasten kohdalla yhtä perusteltuna kuin amerikkalaisten ekspatriaattiperheiden lasten kohdalla (ks. Warinowski 2011b).

Ekspatriaattiperheiden keskiluokkaisuus näyttäytyy perheen ulkopuolisen tuen lisäksi perheen sisäisissä voimavaroissa. Perheiden voimavaratuloksissa oli nähtävissä merkkejä ekspatriaattiperheiden aktiivisesta toimijuudesta (ks. Forsberg 2003). Vanhempien aktiivinen toimijan rooli korostuu perheen sisäisissä voimavaroissa dyadisella tasolla, vanhemmuudessa. Vanhemmat tukevat lasten koulunkäyntiä molemmissa siirtymäkonteksteissa aktiivisesti. Vanhempien aktiivisuuden ansiosta lapsille järjestyy suomalaisessa koulussa paluumuuton jälkeen tukitoimia, jotka olisivat ilman vanhempien aktiivisuutta jääneet saamatta.

Kasvatuskäytännöt muodostavat keskeisen erontekojen areenan nykyisessä luokkatutkimuksessa (Lareau 2003; Tolonen 2008). Kasvatusasenteiden osalta keskiluokkaisuus näyttää kietoutuvan kansainvälisyyden teeman kanssa. Ekspatriaattiperheet tulkitsevat hyvien lähtökohtien tarjoamiseen sisältyvän kansainvälisen kokemuksen tarjoamisen lapselle. Tutkimuksen tulokset antoivat viitteitä siitä, että kansainvälisestä kokemuksesta on tullut hyvän koulutuksen rinnalle keskiluokkaisten vanhempien lapsilleen tarjoama keino menestyä elämässä. Yhä kovenevassa kilpailussa pelkkä kansallisessa kontekstissa saatu koulutus ei enää riitä takaamaan jälkikasvulle turvattua keskiluokkaista asemaa tulevaisuuden globaaleilla työmarkkinoilla. Epävarmassa tilanteessa vanhemmat pitävät tärkeänä lastensa monipuolista kehittämistä, jotta lasten tulevaisuuden mahdollisuudet olisivat turvatut (ks. Lareau 2003). Kansainvälisen kokemuksen ja siihen kytkeytyvän kansainvälisen koulutuksen avulla ekspatriaattiperheiden lapset saavat kilpailuedun globaalissa kilpailutilanteessa. Ekspatriaattiperheiden lasten kulttuuriset taidot vastaavat ylijärjestöjen rekryointitarpeita (Brown & Lauder 2009; Brown & Lauder 2011).

Ekspatriaattiperheiden systeeminen luonne tuli esiin erityisesti perheen sisäisten voimavarojen sekä perheen sopeutumisongelmien tarkastelun yhteydessä. Tuloksista tuli esiin ekspatriaattiperheiden yhteenkuuluvuus (ks. esim. Copeland & Norell 2002; Duque 2009). Erityisesti ulkomailla asumisen osalta ekspatriaattiperheet näyttäytyvät korostetun koherentteina ja perhekeskeisinä. Ekspatriaattiperheet elävät omassa tiiviissä systeemissään, ”perhekuplassa”. Per-

hesuhteet näyttävät tämän tutkimuksen tulosten valossa vahventuvan ulkomailla asumisen siirtymässä, jonka perheenjäsenet kohtaavat yhdessä. Ulkomailla asuttaessa suomalaisekspatriaattiperhe kääriytyy vahvasti perhesuhteiden ympärille.

Suomalaisten ekspatriaattiperheiden sijainti ulkomailla asuttaessa ”tuplakuplassa” – sekä ekspatriaattiyhteisön että perheen suojissa – ei saanut tutkimuksessa riittävää vahvistusta. Ekspatriaattiyhteisön merkityksen vähäisyys, suhteessa esimerkiksi amerikkalaisiin ekspatriaattiperheisiin, korostaa perheen merkitystä entisestään. Ekspatriaattiperheet näyttävät jäävän ulkomailla asuttaessa ”perhekuplaan”, oman perheensä avun varaan (ks. Warinowski 2011b).

Perhesysteemin suuri yhteenkuuluvuus voi olla perheenjäsenille yksinomaan myönteistä, mutta siihen sisältyy myös riskejä (vrt. Schaetti & Ramsey 1999). Jos perhe pärjää omien voimavarojensa turvin omassa yksityisessä linnakkeessaan, lasten hyvinvointi ei ole uhattuna. Jos perheessä on ongelmia ja perheen sisäinen tuki ei riitä, perheen ulkopuolisen tuen saaminen hankaloituu. Tällöin yksityisen ja julkisen raja voi olla liian korkea. Tarkasteltaessa ekspatriaattiperheitä julkinen–yksityinen-dikotomialla havaitaan, että ekspatriaattiperhe on ulkomailla-asumiskontekstissa palannut takaisin 1900-luvun alun yksityisyyden linnakkeeksi.

Ulkomailla asuttaessa ekspatriaattiperhe näyttäytyy tutkimusaineiston valossa perinteisen porvarillisen perhemallin prototyypinä (ks. myös Oksanen 2006). Ensinnäkin ekspatriaattiperheet määrittivät kyselyaineiston valossa pääosin ydinperheiksi. Lisäksi ulkomailla asuttaessa ekspatriaattiperheitä määrittää perinteinen, jopa vanhakantainen sukupuolittunut jako julkiseen ja yksityiseen. Isien vastuulla on kiinnittyminen työhön, perheen ulkopuolelle. Isyys näyttäytyy tällöin ekspatriaattiperheissä parsonsilaisittain instrumentaalisen roolina. Ulkomailla asuttaessa ekspatriaatti-isyydessä toteutetaan pääosin perinteistä isyyttä. Vastaavasti äitien tehtäviksi jäävät lapsiin ja kotiin liittyvät tehtävät.

Perinteinen porvarillinen perhemalli ei kuitenkaan kuvannut ulkomailla asuttaessa kaikkia ekspatriaattiperheitä. Perinteisen mallin haastoivat kyselyaineistossa perheet, joissa oli ulkomailla asuttaessa kaksi ekspatriaattia ja varsinkin perheet, joissa oli naisekspatriaatti. Erityisesti näiden ei-perinteisten ekspatriaattiperheiden perhedynamiikan tutkimus olisi jatkossa tarpeellista.

Perinteisen porvarillisen perhemallin toteuttaminen on ekspatriaattiperheelle tilapäistä; ekspatriaattiperheen tilanne muuttuu ratkaisevasti paluumuuton yhteydessä. Ulkomailla asumisen aikaisesta perinteisestä perheestä kuoriutuu paluumuutossa postmoderni suomalainen lapsiperhe, jolle on tyypillistä molempien vanhempien työssäkäynti. Paluumuutto toimii ekspatriaattiperheen ”normaalisuuden” aktualisoitumisen paikkana, paluuna jälkimoderniin.

Muutos määrittää ekspatriaattiperheitä, mutta nimeomaan suomalaisia ekspatriaattiperheitä. Suomalaisperheissä paluumuuttotilanteessa tapahtuu suuri muutos erityisesti äitiyden osalta, kun äidit siirtyvät paluumuuton myötä kotiäitiydestä ansioäitiyteen. Esimerkiksi japanilaiset ja amerikkalaiset ekspatriaatti-

perheet nojaavat vankempiin kulttuurisiin perinteisiin suhteessa kotirouvuuteen. Suomalaisia ekspatriaattiperheitä määrittää muutos kotirouvuuteen kiinnittyvän perinteisen porvarillisen perhemallin ja postmodernin suomalaiskansallisen perhemallin välillä, johon kuuluu perheen molemman vanhemman työmarkkinoille kiinnittyminen. Yksityisen ja julkisen elämänpiirin vastakkainasettelun sijaan ekspatriaattiperheiden osalta tuli erityisesti esiin roolien tilannekohtaisuus ja moninaisuus (ks. Fahey 1995).

Ekspatriaattiperhe on sekä globaalisti että sisäisesti mobiili. Siirtymä aikaansa muutoksen leviämisen perheeseen. Tutkimustuloksista kävi ilmi, että ulkomaille muuton ja paluumuuton siirtymät heijastuvat perhesysteemin dynamiikkaan. Muutokset vanhempien rooleissa heijastuvat perhesysteemin sisäisiin suhteisiin sekä dyadisella että systeemisellä tasolla. Tämä tutkimuksen tulos antaa lisävahvistusta aiemmille tutkimustuloksille (Duque 2009; Hyvönen 2009; Oksanen 2006), joissa havaittiin viitteitä perhedynamiikan muutoksista liittyen puolison työskentelyssä tapahtuviin muutoksiin ulkomailla asuttaessa. Ekspatriaattiperheen hyvinvointi kulminoituu nimenomaan suhteessa muutokseen (ks. Schaetti & Ramsey 1999). Lasten sopeutumisen kannalta keskeinen havainto oli se, että siirtymäkonteksteissa perheen *sisäisessä dynamiikassa tapahtuvat muutokset ovat lasten näkökulmasta keskeisempiä muutoksia kuin varsinaiset kulttuuriset muutokset*.

Ekspatriaattiperheille on tyypillistä ekspatriaatin työn keskeinen rooli. Ekspatriaattisuus on perhettä jo käsitteellisellä tasolla keskeisesti määrittävä tekijä. Ekspatriaattiperheille erityisesti paluumuuton jälkeinen aika näyttäytyy – kenties hieman yllättäen – työkeskeisenä vaiheena.

Toisaalta perheiden elämässä ulkomailla asuminen näyttäytyy erityisen perhekeskeisenä aikana. Perheiden yhteenkuuluvuuden käsite kiinnittyy familistiseen ajatteluun. Ekspatriaattiperheiden ulkomailla asumista leimaavat sekä kotiäitiys että perheen yhteinen aika. Lisäksi edellä tuotiin esiin ekspatriaattiperheiden yhteenkuuluvuus ulkomailla asuttaessa. Näiden kautta ekspatriaattiperheet kiinnittyvät ulkomailla asuttaessa familismiin (ks. Jallinoja 2006).

Myös kytkeytyminen perhe- tai työkontekstiin on tutkimuksen tulosten mukaan muutoksessa siirtymittäin. Ekspatriaattiperheitä määrittää työkeskeisen, ja siten yksilöllisen, sekä perhekeskeisen perhe-elämän välissä liikkuminen. Individualismi ja familismi kiinnittyvät monitahoisesti ekspatriaattiperheisiin ja tämä kiinnittyminen näyttää olevan luonteeltaan dynaamista. Kyselyaineiston näkökulmasta jako individualistiseen ja familistiseen perhekäsitykseen on dikotomiana liian jyrkkä ja poissulkeva. Välissä oleminen – jokin kolmas – näyttäisi olevan perheille mahdollista. Perheen etu ja itsensä kehittäminen eivät sulje toisiaan automaattisesti pois. Ekspatriaattiperheen ja työn yhteensovittaminen on mahdollista (ks. Kinnunen & Mauno 2002). Moniroolisuus voi olla voimavara myös ekspatriaattiperheissä (ks. Kinnunen ym. 2009; Kinnunen & Mauno 2002).

Näiltä osin ekspatriaattiperheet toteuttavat modernia familismia (ks. Jallinoja 2006), jossa sekä perhe että työ korostuvat samassa perheessä.

Kuten edellä kävi ilmi, ekspatriaattiperheitä määrittelee yhtäältä yhteiskuntaluokkaan ja toisaalta muutokseen ja liikkuvuuteen kiinnittyvät asiat. Voidaan kysyä, määritteleekö ekspatriaattiperheitä itse asiassa enemmän niiden keskiluokkaisuus kuin liikkuvuus. Vaikka ulkomailla asumisella tuotetaan erilaisia käytäntöjä Suomessa asumiseen verrattuna, paluumuuton jälkeen ekspatriaattiperheet pitkälti palaavat ennen ulkomaille muuttoa olleisiin käytäntöihin. Ekspatriaattiperheet vertautuvat paluumuuton jälkeen pitkälti muihin keskiluokkaiseihin suomalaisperheisiin. Keskiluokkaisuuden rinnalle yhtä tärkeäksi nousee perheiden ulkopuolella ja sisäpuolella siirtymäkonteksteihin liittyvä dynaaminen muutos. Liikkuvuus näyttää määrittävän näitä perheitä erityisen hyvin (ks. de Mejía 2002).

Keskiluokkaisuuden ja muutoksen suhde on erityisen mielenkiintoinen perheiden lapsille tajoaman tuen näkökulmasta. Kyselyaineistosta välittyi käsitys, että ekspatriaattivanhemmat tukevat aktiivisesti lapsiaan siirtymäkonteksteissa. Ongelmallista lapsen näkökulmasta tässä tukemisessa on se, että tuen keskiössä on lapsen kansainvälistymisen tukeminen. Kansainvälistymisen arvostaminen kytkeytyy puolestaan keskiluokkaisuuteen. Tutkimusaineiston perheissä havaittiin tiettyjä muutoksia, jotka eivät olleet välttämättömiä jo sinänsä dynaamisessa siirtymäkontekstissa. Esimerkiksi osa ekspatriaattiperheistä vaihtoi kotikielensä englanniksi ulkomailla asuttaessa. Tällaisia muutoksia olivat lisäksi perheen rutiinien muutokset. Nämä muutokset eivät tue jatkuvuutta kontekstissa, jota jo muutoin leimaa muutos.

Suomalaisten ekspatriaattiperheiden lapsilla jatkuvuuden turvaaminen jää yksin perheen varaan. Tässä suhteessa suomalaisten ekspatriaattiperheiden lasten tilanne poikkeaa amerikkalaisten perheiden lasten tilanteesta, jossa koulukonteksti takaa lasten jatkuvuutta siirtymätilanteessa (ks. Hill Useem & Downie 2011).

Lapsen kansainvälistymisen tukeminen voi ulkomailla asumiskontekstissa tapahtua vahingossa lapsen psyykkisen hyvinvoinnin kustannuksella (vrt. Kano Podolsky 2008). Tutkimuksen tuloksista nouseva tärkein viesti vanhemmille on, että ekspatriaattivanhempien tulisi keskittyä lastensa tukemisessa ulkomaille muuton ja paluumuuton siirtymässä *turvaamaan lasten jatkuvuuden kokemuksia sekä tukemaan lasten emotionaalista hyvinvointia* kansainvälistymisen tukemisen sijaan (ks. Kano Podolsky 2008; Hervey 2009). Keskeistä lapsen siirtymätilanteessa tukemisessa ovat perheen arjen jatkuvuuden turvaaminen ja lapsen emotionaalinen tukeminen. Vanhemmat voivat ulkomailla asuttaessa luottaa siihen, että lapsen ”kansainvälistämisestä” pitävät kodin ulkopuoliset kontekstit riittävästi huolen. Ekspatriaattivanhempien tärkein tehtävä on keskittyä tukemaan juuri sitä, mille kulttuuriset siirtymät asettavat lapsen elämässä suurimman haasteen – lasten psyykkistä hyvinvointia.

Ekspatriaattiperheen lapsi

Ekspatriaattiperhe näyttäytyi kyselyaineiston tutkimustulosten mukaan lasten kulttuuristen siirtymien keskeisimpänä kontekstina. Tällä perheen voimavarojen tarkastelulla lapsen siirtymien taustalla pyrin paikkaamaan aiemman tutkimuksen aukkoa, jossa lasta on pitkälti tarkasteltu ainoastaan yksilön tasolla. Näen, että lasten kulttuuristen siirtymien tarkastelu irrallaan perheiden voimavaroista, toisin sanoen rakenteesta, olisi luonut erittäin kapean ja irrallisen kuvan lasten siirtymistä. Käytin tutkimuksessa prosessin alusta alkaen pääkäsitteenä termiä ekspatriaattiperheen lapsi, mikä toi lapsen eksplisiittisesti osaksi perhekontekstia. Myös tutkimustulosten valossa tämä käsite näyttää kuvaavan erittäin osuvasti tutkimusjoukkoa. Tässä tutkimuskäsitteessä keskeisintä on lapsen kytkeminen perhekontekstiin, mutta sen lisäksi se yhdistää lapsen ekspatriaatin työn kautta myös makrotason ilmiöihin, ekspatriaattiuteen ja globalisaatioon.

Siirtymäkokemuksessa lapsuutta määrittää toimijuus

Edellä määritin tutkimusjoukon ekspatriaattiperheiden lapsiksi, jotka nähdään perhesysteemin osana. Lapset muuttavat ulkomaille vanhemman työn vuoksi. Heidän ekspatriaattiperheenjäsenyytensä näiltä osin perustuu passiiviseen rooliin. Muuttosyyntä näkökulmasta lasten rinnastaminen matkatavaroihin ei ole täysin vailla perustetta. Lisäksi kyselyaineiston tulosten tarkastelussa käytetty sopeutumisen käsite voi assosioitua lapsen passiiviseen ”sopeutujan” rooliin. Kyselyaineistossa tuli esiin perheiden toimijuus, mutta lasten aktiivinen sosiaalinen toiminta jäi kyselyaineistossa huomiotta. Kyselyaineiston perusteella ekspatriaattiperheiden lasten toimijuus ei näyttäytynyt vahvana.

Lasten kulttuuristen siirtymien tarkastelu vanhempien näkemyksen lisäksi lasten itsensä kokemana avasi uusia näkymiä siirtymiin. Haastatteluaineiston pohjalta lasten siirtymäkokemuksista piirtyi hyvin yksilöllinen kuva. Lisäksi lasten haastatteluista nousi esiin erilainen näkemys lasten sosiaalisesta roolista kulttuurisissa siirtymissä. Lasten siirtymäkokemuksia määrittää erityisesti lasten aktiivinen toimijuus suhteessa ympäristöönsä.

Lasten toimijuus oli sekä tyypillisesti lapsuuteen määritettyä että osallisuutena ilmenevää. Haastatteluaineiston perusteella kävi ilmi, että lasten toimijuus toteutui osin osallisuutena perheen päätöksenteossa. Lasten toiminta ulottui joiltakin osin vanhempien toimintakentille asti. Lasten siirtymäkokemusten yhteydessä tuli kahden lapsen kohdalla esiin lasten ylitoimijuus (ks. Ecclestone ym. 2010). Lapset olivat päättäneet perheen asunnon ulkomailta asuttaessa sekä paluuajankohdan. Tämä ylitoimijuus liittyy lapsi–vanhempi-dyadin epätasapainoon, josta saatiin merkkejä kyselyaineistosta erityisesti äitien osalta. Kyselyaineistossa lähes puo-

let vanhemmista sijoittui ryhmään, jossa oli epätasapainoisen vanhempi-lapsisuhteen piirteitä.

Lasten toimijuuden tukeminen on tärkeää, mutta lasten toimijuuden ja päätöksenteon tulisi olla ”lapsen kokoista”. Kun aikuiset päättävät – lasta kuultuaan – ”suurista” asioista, lapselle jää mahdollisuus kritisoida tehtyä päätöstä. Näen tämän lapsen oikeutena. Itse tehdyn päätöksen kritisointi ei tue lapsen psyykkistä hyvinvointia. *Ekspatriaattiperheiden vanhempien tulisi luoda lapsensa toimijuudelle sopivankokoiset puitteet.*

Ekspatriaattiperheen voimavarojen ja toimijuuden välinen suhde on vuorovaikutuksellinen. Ekspatriaattiperheen voimavarat muodostavat dynaamisen rakenteen, joka tukee tai rajoittaa lapsen toimijuutta (vrt. Gordon 2005). Toimijuus tapahtuu tietyssä ympäristössä. Se on luonteeltaan kontekstuaalista. Lasten keskeisiksi toimintakonteksteiksi haastatteluaineiston perusteella nousivat fyysisen kotikontekstin ohella koulukonteksti ja erityisesti sen piha. Koulun piha määrittyi vertaissuhteiden kannalta merkitykselliseksi paikaksi.

Lisäksi ulkomailla asuttaessa puistot olivat lapsille tärkeitä julkisia toimintakonteksteja. Tutkitut lapset ylittivät toiminnallaan yksityisen ja julkisen rajoja (vrt. Mayall 2002). Tässä rajojen ylittämisessä tutkimusjoukon lapset ohittivat osin myös kulttuurisia aitoja. Osa lasten toiminnasta ulkomailla asuttaessa oli paikallisesti ei-sallitaksi tulkittua, vaikka sama toiminta määritetään suomalaisessa lapsuuden kontekstissa hyväksytyksi.

Ekspatriaattilapsi

Ekspatriaattiperheiden lapsi -käsite rajaa lasten toimintakontekstiksi perheen. Lasten toiminta ulottui kuitenkin perhekontekstia laajemmalle alueelle. Lapsilla oli myös oma itsenäinen roolinsa aktiivisina sosiaalisina toimijoina. Ekspatriaattilapsuutta eletään perheen kontekstissa, mutta sen lisäksi lasten toiminta ulottuu myös tämän yksityisen elämänpiirin ulkopuolelle. Haastatteluaineistosta välittyvä käsitys oli, ettei lapsia tulisi tarkastella kulttuurisissa siirtymissä ainoastaan perhekontekstiin kiinnittyneinä. Ekspatriaattiperheen lapsetkaan eivät ole ainoastaan perheensä lapsia, vaan heillä on toimijan rooli myös perheensä ulkopuolella. Näen käsitteen ekspatriaattilapsi kuvaavaan tätä lasten monikontekstista toimijuutta. Käsite ekspatriaattilapsi yhdistää lapsen vanhempansa työhön ja sen välityksellä makrotason ilmiöihin, muttei rajoita lasta perhekontekstiin.

8.2 Ekspatriaattilapsesta kulttuurienväliseksi lapseksi ja paluuppilaaksi

Yksilön tasolla toimijuuden lisäksi identiteetin tarkastelu on keskeinen tutkimuskohde siirtymätutkimuksessa; uudessa siirtymätutkimuksessa 'olemisen' ja 'tulemisen' prosessit ovat keskiössä (ks. Ecclestone ym. 2010; Ecclestone 2010). Ekspatriaattilapset ovat globaalissa maailmassa ryhmä, jonka identiteetin rakentaminen ei ole yksinkertaista (mm. Lauder 2007). Tulosten valossa identiteettikysymykset näyttäytyivät tärkeimpinä asioina, joiden kanssa ekspatriaattilapset joutuvat painimaan kulttuurisissa siirtymissä (vrt. esim. van Reken 2011). Vanhemmilta kerätty aineisto antoi viitteitä siitä, ettei lasten identifioituminen paluumuuton jälkeen ollut täysin "suomalaista". Lasten aineisto oli identiteetin tarkastelun näkökulmasta yliverlainen vanhempien aineistoon verrattuna. Erityisen tärkeäksi lapsiaineiston keräämisessä osoittautui itse kehitetty identiteettimittari.

Identiteettituloksia rajoittaa lasten identiteettien kartoittaminen pääosin yksialueisena, ainoastaan etnisyyden näkökulmasta, vaikka ymmärrän ekspatriaattilapset subjekteina monikerroksisiksi. Vaikka sosiaalisten kategorioiden risteymät eivät olleet tutkimuksen keskiössä, tutkimuksessa saatiin viitteitä lasten intersektionaalisuudesta. Ekspatriaattilapset neuvottelevat identiteettiään suhteessa suomalaisuuteen, keskiluokkaisuuteen, mutta myös suhteessa aikuisuuteen. Nämä roolit kietoutuvat yhteen. Erojen välisiä suhteita uudelleen neuvotellaan tietyssä tilanteessa; niiden väliset rajat ovat liikkuvia. Lapsen rooli oli ekspatriaattilasten identiteetissä keskeinen, eikä sitä voi jättää huomiotta. Lapsena oleminen asettui paikoin suomalaisena olemisen edelle. Tästä huolimatta tutkimuksen keskeisin jako paikantui etnisyyteen.

Gloaalissa maailmassa kansallisvaltioiden merkityksen nähdään kutistuneen, osin jopa kadonneen. Globalisaation seurauksena kansallisten identiteettien on nähty rapautuvan ja rapautuneen. Tutkimukseni voidaan joiltakin osin ajatella liittyvän metodologiseen nationalismiin, sillä se keskittyy yhdestä kansallisvaltiosta, Suomesta, kerättyyn aineistoon. Metodologisen nationalismin vaaralla tarkoitetaan maahanmuuttotutkimuksessa taipumusta tulkita asioita kansallisen kehikon lävitse (Wimmer & Glick Schiller 2002; Martikainen 2009; Beck 2006; Beck & Grande 2007).

Miten kansallisesta kontekstista käsin nousevaa suomalaisten ekspatriaattiperheiden lasten tutkimista tutkimusta voidaan perustella, vaikka elämme pitkälti globalisoituneessa maailmassa?

Vahvimpana perusteluna on se tutkimuksellinen aukko, jota tämä tutkimus pyrkii tukkimaan: suomalaisten ekspatriaattiperheiden ja niiden lasten tutkimuksen puute. Näen, että erityisesti kulttuurisia prosesseja tutkiessa kansallisen tason kulttuurin huomiotta jättäminen ei ole perusteltua. Monikulttuurisuus-tutkimuksessa onkin vaadittu uutta paradigmaa, jossa tietyn etnisen ryhmän

tutkimusta arvostetaan sinänsä. Tämän tutkimusnäkemyspuolestapuhujat esittävät, että on tärkeää ensin tutkia etnisen ryhmän sisäisiä eroavaisuuksia ja vasta kun ryhmän sisäisestä heterogeenisuudesta on hyvä ymmärrys, etnisiä ryhmiä vertailevan tutkimuksen tekeminen on mielekästä. (Padilla 2004, 130.) Jaan tämän näkemyspuolestapuhujan.

Lisäksi tutkimuksen tulosten perusteella näyttäisi siltä, että kansallisvaltiolla on edelleen keskeinen asema niin ekspatriaattiperheiden kuin ekspatriaattilastenkin identiteetin rakentamisessa. Suomalaisilla ekspatriaattiperheillä näyttää olevan enemmän kansallisuuteen kuin esimerkiksi eurooppalaisuuteen kiinnittyvä identiteetti. Tästä saatiin viitteitä muun muassa havainnosta, että maanosittain tarkasteltuna sopeutuminen ei ollut perheille helpointa Euroopassa (Warinowski 2011a). Ekspatriaattilasten identiteetti rakentui suhteessa kahteen kansallisvaltioon, Suomeen ja asuinvaltioon. Lasten kansallisvaltioon kiinnittyminen tuli vahvasti paikallisen, kuten koulukontekstin, kautta. Ekspatriaattilasten elämässä paikallisen, lokaalin kontekstin merkitys on huomattava. Globaali-lokaali-jaotellussa lapset näyttivät kiinnittyvän enemmän lokaaliin kuin globaaliin.

Lasten identiteeteissä kulttuurienvälisyyden ja kontekstuaalisuuden piirteitä

Lasten haastatteluaineiston avulla saatiin esiin lasten kulttuurisen identiteetin kontekstuaalinen ja tilanteinen vaihtelu sekä sen kulttuurienvälinen luonne. Ekspatriaattilasten kulttuurisen identiteetin kytkeytyminen kieleen tuli myös esiin. Lisäksi saatiin viitteitä identiteetin kytköksistä ulkopuolisuuden kokemukseen.

Ekspatriaattilasten identiteetit muutosprosessissa

Ekspatriaattilapsille identiteettikysymys on erityisen tärkeä, sillä kulttuurinen siirtymä luo tarpeen identiteetin päivittämiselle (ks. Fail ym. 2004). Ekspatriaattilapsen identiteetin uudelleen arviointi tapahtuu sekä ulkomaille muuton että paluumuuton yhteydessä. Lasten identiteetit ovat siten kaksinkertaisessa prosessissa. Juuri ekspatriaattilasten identiteetin osalta dynaamisuus tulee erityisesti esiin. Ekspatriaattilasten identiteetit näyttävät haastatteluaineiston perusteella identiteetin nykykäsityksen mukaisina: dynaamisina, muuttuvina ja joustavina. Identiteetit ovat prosessissa ja niitä määrittää variaatio sekä hybridisyys. Ekspatriaattilapset eivät ole mobiileja vain suhteessa fyysiseen ympäristöön, vaan he ovat myös subjekteina liikkuvia.

Ekspatriaattilasten identiteettien osalta voidaan perustellusti kysyä, tulisiko identiteettikäsityksen sijaan puhua identifikaatiosta (vrt. Bauman 2001; Hall 1993). Identifikaation käsitteessä tulisi identiteettiä paremmin esiin jatkuvan prosessin

näkökulma. Edustavatko ekspatriaattilasten identiteetit tiukan jälkimodernistista näkemystä (ks. Hall 1993), jonka mukaan identiteeteillä ei ole lainkaan pysyvää ydintä? Tutkimuksen tulosten mukaan ekspatriaattilasten identiteettityössä ”suomalaisuus” oli läsnä prosessin eri vaiheissa, mikä loi jatkuvuutta identiteetille. Näiltä osin tulokset viittaavat jälkimodernin sijaan fenomenologiseen ajatteluun, jossa identiteetillä nähdään olevan tiettyä jatkuvuutta (ks. Larkin ym. 2011). Tämä jatkuvuus mahdollistaa identiteettityön. Näen identiteetin käsitteen riittävän käyttökelpoisena – muttei ongelmattomana – ekspatriaattilasten identifioitumisen tarkastelussa.

Ekspatriaattilapsen identiteetin muodostumista ei kuvaa pelkästään käsite rakentuminen, joka luo sinänsä kuvan prosessista. Osuvampi ilmaus on käyttää käsitettä identiteetin rakentaminen, jossa prosessuaalisen luonteen lisäksi tulee esiin lapsen toimijuus. Uusi identiteettitutkimus on paikantanut lapset aktiivisiksi toimijoiksi, joka tuli esiin myös käsillä olevassa tutkimuksessa. Myös ekspatriaattilasten identiteettityössä oma aktiivisuus on tärkeässä roolissa (vrt. Weinreich 2009). Lasten toimijuudelle on keskeistä se, että lapset ovat identiteettityössään nimenomaan sosiaalisia toimijoita.

Ekspatriaattilasten identiteetti kontekstuaalinen, tilanteinen ja kulttuurienvälinen

Ekspatriaattilasten identiteetin rakentaminen tapahtuu sosiaalisesti, vuorovaikutuksessa kontekstin kanssa. Identiteettineuvotteluiden käsite kuvaa tätä ekspatriaattilasten identiteetin sosiaalista rakentamista.

Sosiaalisen kontekstin käsitteellä voidaan ylittää rakenteen ja toimijuuden dikotomia suhteessa identiteettityöhön (ks. Clarke 1999). Sosiaalinen konteksti asettaa ekspatriaattilasten toimijuudelle rajat identiteetin rakentumisessa. Lapsen identiteetti ei ole täysin neuvoteltavissa, sillä konteksti osallistuu lapsen identiteettineuvotteluihin. Ekspatriaattilasten tapauksessa perheiden voimavarat ovat mukana lapsen identiteettineuvotteluissa. Tämä näkyy muun muassa lapsen ja äidin välisen suhteen heijastumisena lapsen identiteettiin. Perheen ja parisuhteen ongelmat osallistuvat myös lapsen identiteettityöhön. Ekspatriaattilapsen identiteetti näyttäytyy kontekstiin kiinnittyneenä, kontekstuaalisena.

Ekspatriaattilasten identiteetit eivät ole pelkästään kontekstuaalisia, vaan myös tilanteisia (vrt. esim. Weinreich 2009). Vaikka kyselyaineistolla ei tätä tilanteista vaihtelua pystytty havaitsemaan, haastatteluaineiston valossa lasten identiteetit näyttäytyivät tilanteisina. Lapsilta kerätty aineisto ja identiteettimitari olivat tässä suhteessa ensiarvoisen tärkeitä. Tilanteisuudella viitataan siihen, että kontekstilla on myös ajallinen ja paikallinen ulottuvuutensa (vrt. Clarke 1999). Sosiaaliset ja fyysiset kontekstit muodostavat tilat, joissa lasten identiteettineuvotteluja käydään. Nämä toimintakontekstit ovat lasten identiteettien rakentamispaikkoja (ks. Holloway & Valentine 2000). Tilanteisuuden näkökulma

paikkaa jälkimodernin identiteettikritiikkiä: keskeiseksi nähdään henkilön aikaan ja paikkaan sidoksissa olevat sosiaaliset suhteet (ks. esim. Anthias 2011).

Perhe näyttäytyy ekspatriaattilasten keskeisenä identiteetin rakentamisen paikkana (vrt. Holloway & Valentine 2000; Root 2003). Ekspatriaattiperhe kytkeytyy lapsen identiteettineuvotteluihin monin tavoin. Tuloksista välittyi käsitys, että perheen rooli suhteessa lapsen identiteettiin on muutoksessa siirtymäkontekstissa. Ekspatriaattiperhe toimii ulkomailla asuttaessa lapselle suomalaisuuden linnakkeena, mutta paluumuuton jälkeen perheestä muodostuu osin paikka, jossa tuetaan ei-suomalaista identiteettiä.

Tulosten mukaan vieraan kielen käyttö kotikielenä ekspatriaattiperheessä ulkomailla asuttaessa on yhteydessä lasten identiteettiin. Tutkimuksen tulokset tukevat yleistä käsitystä, että kotikieli on tärkeä identiteetin kannalta (vrt. Root 2003). Identiteetin ja kielen yhteenkietoutuminen on ilmeistä myös ekspatriaattilasten identiteettineuvotteluissa; ekspatriaattilasten identiteetti rakentuu kieleen kytkeytyneenä (ks. Hammack 2008). Kielen rooli identiteetin rakentamisessa on erityisen keskeinen juuri ekspatriaattiperheiden lasten identiteettityössä, sillä näistä lapsista useat ovat monikielisiä. Ekspatriaattilapset hallinnoivat monia identiteettejä eri kielillä (ks. Grimshaw & Sears 2008).

Toinen ekspatriaattilasten keskeinen identiteetin rakentamisen paikka on koulu (vrt. Holloway & Valentine 2000). Käyn koulukontekstia tarkemmin läpi hieman myöhemmin tässä pohdintaluvussa. Lisäksi vertaisryhmän merkitys on tärkeä ekspatriaattilasten identiteettineuvotteluissa (vrt. Root 2003). Vertaisryhmän merkitystä pidetään tärkeänä erityisesti silloin, kun lapsen identiteetti on muutoksessa kuten siirtymäkontekstissa (ks. Prinstein & Dodge 2008). Tähän ajatukseen on helppo yhtyä tutkimuksen tulosten perusteella. Vertaisryhmä, johon lapsi voisi identifioitua, helpottaisi lapsen identiteettityötä erityisesti paluumuuttokontekstissa. ”Tavallisessa” suomalaisessa peruskoulussa koulua käyvällä lapsella ei tätä vertaisryhmän tukea ole.

Ekspatriaattilasten kannalta eri identiteettien navigointi on ratkaisevan tärkeässä asemassa siirtymäkonteksteissa (ks. Ecclestone ym. 2010, Ecclestone 2010). Siirtymästä selviämiseen tarvitaan enemmän kuin muutosten hallitsemista yhdessä kontekstissa. Siirtymistä tulee nimittäin juuri silloin ongelmallisia, kun lapsen identiteetti ei ole siirrettävissä kahden eri kontekstin välillä. Tämän tutkimuksen tulosten mukaan ekspatriaattilasten identiteeteissä on eroja kotija koulukontekstien välillä. Keskeisen tärkeää ekspatriaattilapsen psyykkisen hyvinvoinnin kannalta olisi eri kontekstien välisen kuilun yhteenkurominen. Ekspatriaattilapsella tulisi olla samanlainen identiteetti sekä koulu- että kotikontekstissa (ks. Ecclestone 2010). Tämä asettaa varsinkin koulukontekstille vastuullisen tehtävän lasten identiteetin tukemisessa (ks. koulukonteksti myöhemmin tässä luvussa). Myös kotikontekstissa vanhempien tulisi tietää enemmän lastensa identiteettien navigoinnista (ks. Ecclestone 2010, 207).

Edellä ekspatriaattilasten identiteetit näyttäytyivät dynaamisina, moninaisina sekä relativistisina (vrt. Kim 2006; Davis 2008; Anthias 2011). Kim (2008, 2006) käyttää kulttuurisen identiteetin sijaan kulttuurienvälisen identiteetin käsitettä. Kulttuurienvälisessä identiteetissä keskeistä on identiteetin systeeminen sekä kompleksinen ja prosessuaalinen luonne (vrt. Kim 2008). Ekspatriaattilasten kokemusten ja identiteettien tasolla kulttuurienvälisyys on läsnä. Haastateltujen lasten identiteetin kulttuurienvälisyys näkyi konkreettisesti visuaalisen mittarin ääripäiden välissä olemisena. Ekspatriaattilasten identiteetit näyttäytyivät enemmän tai vähemmän kulttuurienvälisinä.

Lasten kiinnittymisen aste ”suomalaisuuteen” vaihteli. Osalla ekspatriaattilapsista kulttuurinen identiteetti määrittyy selkeästi ”suomalaiseksi”. Näillä lapsilla paluumuutto sujuu ilman ongelmia. Sen sijaan osalla ekspatriaattilapsista vaihtelu identiteeteissä on suurta. Kulttuurienvälisyys kuvaa erityisen osuvasti näiden ekspatriaattilasten identiteettiä. Tällöin paluumuuttotilanteessa on ongelmia (ks. Sussman 2000) ja on havaittavissa merkkejä lapsen identiteetin katoamisesta (vrt. Nette & Hayden 2007). Paluumuuton jälkeistä lapsen kokemusta määrittää tällöin ulkopuolisuuden kokemus. Tämä piti paikkansa haastatteluaineistossa kulttuurienvälisen ryhmän osalta.

Ulkopuolisuuden kokemuksen kanssa kamppailevia ekspatriaattilapsia voidaan pitää marginaalissa olevina. He eivät koe täysin kuuluvansa ”suomalaisen” ryhmään paluumuuton jälkeen. Marginaalisuus voi olla koteloitunutta tai rakentavaa. Jos lapsi ei tiedä, mihin hän kuuluu, kysessä on koteloitunut marginaalisuus (ks. Bennett 1993). Näiden lasten identiteetti on jäänyt rajatilaan kahden kulttuurisen viitekehyksen väliin. Jos ekspatriaattilapsi vaihtaa identiteettiään kontekstin mukaan, kyseessä on rakentava marginaalisuus. Tämä eri identiteettien navigointi ei kuitenkaan ole lapselle psyykkisesti helppoa.

Ulkopuolisuuteen ja erontekoihin liittyy myös toiseuden käsite. Siinä ”toinen” nähdään poikkeamana normaaliin ja samalla vähempiarvoisena (ks. Löytty 2005a). Kyseessä on siten valtasuhde. Toiseuttamisen edellytyksenä voidaan nähdä näkyvänä oleminen. Suomalaiset ekspatriaattilapset voivat kokea olevansa erilaisia ja ulkopuolisia, mutta nämä tunteet ovat sisäisiä. Heidän identiteettinsä erityisyyttä ei nähdä. Koska ekspatriaattilapsia ei ole ryhmänä olemassa, heitä ei myöskään ole ryhmänä ”toiseutettu” suomalaisessa kontekstissa. Tämän sinänsä myönteisen ekspatriaattilasten toiseuttamisen puutteen takana on ongelmallinen ilmiö: ekspatriaattilasten näkymättömyys.

Ekspatriaattilapsen identiteetteihin liittyy ongelmia erityisesti silloin, kun lapsen oma käsitys ja sosiaalisen kontekstin käsitykset eivät kohtaa (vrt. van Reken 2011). Jos lapsella on sisäisesti kulttuurienvälinen identiteetti, mutta ulkopuoliset kategorisoivat hänet suomalaiseksi, tilanne ei ole lapselle helppo. Van Reken käyttää tällaisesta tilanteesta piilomaahanmuuttajan käsitettä. Ilman tunnustettua ekspatriaattilapsen asemaa toiset eivät näe lapsen erityistä iden-

titeettiä. Näin esimerkiksi maahanmuuttajille suunnatut tukitoimet eivät välttämättä ulotu ekspatriaattilapsiin. Tätäkin huolestuttavampaa on kuitenkin se, että ilman statusta ja käsitettä lapsi itse ei näe identiteettineuvotteluihinsa kytkeytyviä erityispiirteitä ekspatriaattilapsuuden osana. Haastatteluaineiston osalta tilanne oli se, että lapsista yksikään ei ollut kuullut yhtään ekspatriaattilapsia kuvaavaa käsitettä. Tiedon levittäminen ekspatriaattilapsuuden ominaispiirteistä lasten itsensä keskuuteen on erittäin tärkeää. Ilman ryhmäidentiteettiä lapsi näkee omat vaikeutensa henkilökohtaisina vaikeuksina – ryhmään liittyvien haasteiden sijaan (ks. Baker Cottrell 2011).

Kulttuurienvälinen lapsi

Ekspatriaattilapset määrittyivät identiteeteiltään kulttuurienvälisiksi. Tulosten perusteella käytän ekspatriaattilapsista käsitettä kulttuurienvälinen lapsi. Tätä käsitettä voidaan pitää synonyyminä van Rekenin (2011) *cross-cultural kid (CCK)* -käsitteelle. Kulttuurienvälinen lapsi -käsitteen kautta näen ekspatriaattilasten identiteettityöllä olevan yhtymäkohdat muiden ”kulttuurienvälisten” lasten, kuten maahanmuuttajalasten, identiteettityöhön. Alussa rajasin tutkimusjoukon erilliseksi muista monikulttuurisista lapsista (vrt. McCaig 2011) käyttämällä tutkimuskäsitteenä termiä ekspatriaattiperheen lapsi. Käsitteellä kulttuurienvälinen lapsi haluan palauttaa lapset takaisin monikulttuurisuuden yhteyteen (vrt. van Reken 2011). Ekspatriaattilapset muodostavat yhden monikulttuuristen lasten ryhmän – myös suomalaisessa kontekstissa.

Ekspatriaattilapset suomalaisessa koulukontekstissa

Tämän tutkimuksen empiirinen lähtökohta paikantui suomalaisten suurten kaupunkien peruskouluihin. Kyselyaineiston avulla kartoitettiin ekspatriaattilasten läsnäoloa suomalaisissa peruskouluissa. Tutkimuksen yksi keskeisistä tuloksista oli se, että suurin osa ekspatriaattilapsista opiskeli tavanomaisella peruskoulun luokalla paluumuuton jälkeen. Näin ollen näiden lasten tukeminen on laajasti suomalaisen peruskoulun vastuulla. Sitä ei voi sysätä ainoastaan kansainvälisten koulujen asiaksi. Näin ollen myöskään yksittäisten kansainvälisten koulujen perustaminen ei ole riittävä tukitoimi varmistamaan kulttuurienvälisten lasten paluumuuton sujuvuutta. Tutkimusprosessin myötä välittyi käsitys, että ekspatriaattilapset on huomioitu lähes ainoastaan kansainvälisten koulujen perustamisen kautta. Tämäkin näkökulma vaatisi kuitenkin yksityiskohtaisempaa tarkastelua. Olisi mielenkiintoista tarkastella ekspatriaattilasten roolia laajemmasta koulutuspoliittisesta näkökulmasta.

Tutkimuksen tuloksista välittyi käsitys siitä, että kansainvälisten koulujen ulkopuolisessa koulukontekstissa nämä kulttuurienväliset lapset ovat piilossa. Piilossa oleva kulttuurinen moninaisuus on läsnä erityisesti virallisissa instituutioissa kuten koulussa (Erickson 2010, 39). Peruskoulussa nämä lapset ovat näkymätön ryhmä, joka uppoaa suomalaistaustaisten oppilaiden suureen enemmistöön. Ekspatriaattilasten kohdalla ”normaaliudessa” korostuu lasten näkeminen suomalaisina (vrt. Alanen 2009), mikä voi jättää heidän mahdollisen kulttuurienvälisyytensä piiloon. Ekspatriaattilasten mahdollinen ”piilomaahanmuuttajuus” on koulussa piilossa. Koulun tason tarkastelu vaatii ehdottomasti lisätutkimusta esimerkiksi etnografisin menetelmin, sillä tämän tutkimuksen fokus ei ollut koulukontekstissa.

Lasten toimijuus ei haastatteluaineiston perusteella määrittänyt keskeisesti lasten toimintaa koulukontekstissa paluumuuton jälkeen. Lasten tuen saaminen paluumuuton koulukontekstissa oli pitkälti vanhempien tuen varassa. Esimerkiksi S2-opetusta lapset saivat ainoastaan, jos vanhemmat osasivat kysyä tämän tuen perään. Myös vieraan kielen ylläpito-opetuksen käyttö oli vähäistä. Koulujärjestelmän sisällä ekspatriaattilasten erilaisten tukimuotojen kartoittaminen ja niistä laajasti tiedottaminen niin henkilökunnalle kuin vanhempienkin suuntaan olisi tarpeen.

Käytännön koulutyössä tärkeää olisi havaita ekspatriaattiperheiden lasten erityisyys näennäisestä ”normaalisuudesta”, suomalaisuudesta, huolimatta. Ekspatriaattiperheiden lapsilla on erityistarpeita, jotka liittyvät erityisesti identiteetin sekä vertaissuhteiden tukemiseen. Kulttuurienvälisten lasten identiteetin tukeminen on se keskeisin asia, joka tällä hetkellä ei toteudu riittävästi peruskouluissa. Tätä identiteettien navigointia ja sen haitallisuutta lapsen psyykkiselle hyvinvoinnille käsittelemällä jo edellä. Jokaisen oppilaan identiteetin tukeminen on suomalaisen peruskoulun opetussuunnitelman yksi tärkeistä tavoitteista (Opetushallitus 2004, 14¹). Silloin kun oppilaiden kulttuurienvälisyys ei ole silmiinpistävä, koulun henkilökunnalla ei ole kuitenkaan tarvittavia valmiuksia nähdä oppilaidensa ”ei-yksikulttuurista” identiteettiä ja tukea oppilasta identiteettityössä (vrt. Wardle 2004). Tällä hetkellä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden määrittelemä perusopetuksen tehtävä ei näytä toteutuvan ekspatriaattiperheiden lasten kohdalla.

Opettajien tietoisuuden lisääminen kulttuurienvälisten oppilaiden identiteetin tukemiseksi olisi erittäin tärkeää. Opettajankoulutuksessa kulttuurienvälisten sisältöjen määrä on edelleen vähäinen, vaikka kulttuurienvälisten kurssien määrä onkin yleisesti kasvanut (Luciak & Khan-Svik 2008; ks. Räsänen 2009). Näen Räsänen (2009) tavoin, että opettajankoulutuksen tarkastelutavan tulee muuttua siten, ettei monikulttuurisuus ole enää erillinen, marginaalinen kokonaisuus opettajankoulutuksessa. Monikulttuurisuuden käsittely laajasti opettajankou-

¹ ”perusopetuksen on myös tuettava jokaisen oppilaan kielellistä ja kulttuurista identiteettiä”

lutuksessa toisi tuleville opettajille eväitä kohdata myös paluuoppilaita. Eniten monikulttuurisuus- ja kansainvälisyyskasvatuksessa kehittämistä olisi opettajien täydennyskoulutuksessa (Räsänen 2009). Tämä pätee myös kulttuurienvälisen lasten osalta.

Ekspatriaattilapset ovat kytkeytyneet kansainvälisyyskasvatukseen, mutta monikulttuurisuus- ja kulttuurienvälisyyskasvatuksen kentällä he ovat olleet pääosin piilossa. Monikulttuurisuuskasvatus on keskittynyt tarkastelemaan maahanmuuttajataustaisia oppilaita. Näen, että monikulttuurisuuskasvatuksen tulisi laajentaa näkemystään maahanmuuttajuuden ulkopuolelle sekä suomalaisessa että kansainvälisessä tutkimuksessa ja siirtyä havaitsemaan monikulttuurisuus kaikissa oppilaissaan ja kulttuurienvälisyys kaikessa kohtaamisessa. Monikulttuurinen kasvatus, joka kohdistuisi kaikkiin oppilaisiin, tavoittaisi myös ”piilomaahanmuuttajat”, ekspatriaattilapset.

Kriittisen monikulttuurisuuskasvatuksen mukaan koulut voivat toimia monikulttuuristen oppilaiden emansipaation tukena. Tämä tuki olisi tarpeen ekspatriaattilapsillekin. Kriittinen näkökulma siirtymiin vaatii opettajilta, jotka voidaan nähdä ”siirtymätyöntekijöinä”, lasten todellista ymmärtämistä (Ecclestone 2010). Kulttuuristen siirtymien kokeneiden kulttuurienvälisen lasten kollektiivinen ymmärtäminen on tärkeämpää kuin yksilöllinen ymmärtäminen (vrt. Ecclestone 2010). Lasten tunnustaminen ryhmänä on tällöin keskiössä. Tähän kollektiiviseen ymmärtämiseen kytkeytyy valtasuhteiden muuttaminen. Siirtymien tukeminen kriittisestä näkökulmasta vaatii radikaalia opetussuunnitelman ja institutionaalisten rakenteiden muuttamista (Ecclestone 2010). Siirtymien maailmassa on löydettävä tuoreita näkökulmia (Räsänen 2007b). Ekspatriaattilapset tulee saada ryhmänä esiin, pois marginaalista.

Paluuoppilas

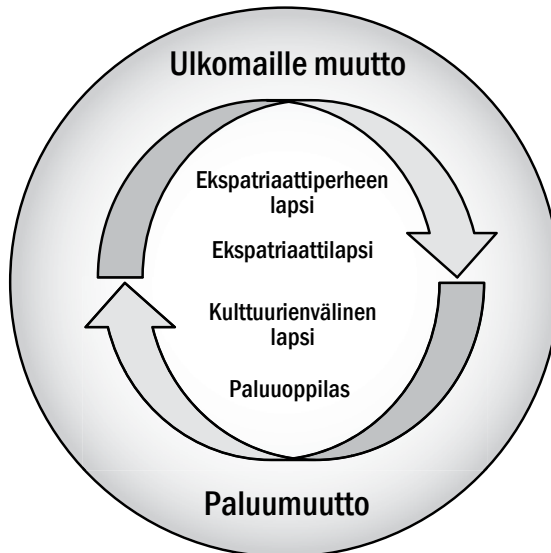
Tämän tutkimuksen tulokset laajensivat osaltaan monikulttuurisuuden tarkastelunäkökulmaa suomalaisessa koulukontekstissa. Ekspatriaattiperheiden lapset ovat koulukontekstissa monikulttuurisia – tai paremminkin kulttuurienvälisiä – oppilaita. Tämä monikulttuurisuus ei ole koulussa juurikaan näkyvää, mutta lasten oman identiteetin ja kokemuksen tasolla kulttuurienvälisyys on olemassa. Koulukontekstissa on olemassa sinänsä käyttökelpoinen käsite paluuoppilas, jota ei kuitenkaan ole juuri käytetty ekspatriaattilasten yhteydessä. Paluuoppilaskäsite viittaa 1980-luvulla Ruotsista muuttaneiden siirtolaislasten kontekstiin ja käsitteenä se on lähes unohdettu. Tämä käsite voitaisiin ottaa uudelleen käyttöön ja päivittää se kattamaan ekspatriaattilapset. Käsite paluuoppilas voisi tuoda ekspatriaattilapset marginaalista esiin koulukontekstissa. Ekspatriaattilapsi, joka on identiteetiltään kulttuurienvälinen lapsi, on suomalaisessa koulukontekstissa paluuoppilas.

8.3 Maailmalle ja takaisin

Tarkastelen tässä viimeisessä aluvussa tutkimusprosessia ja tutkimustuloksia nousten yleisemmälle tasolle. Kokoan ensin edellisten lukujen pohjalta lasten määrittelyt kulttuurisissa siirtymissä. Lisäksi arvioin tutkimusprosessin luotettavuutta tarkastelutasojen kahtalaisuuden näkökulmasta. Esitän myös tutkimustulosten pohjalta muokatun mallin lasten kulttuurisista siirtymistä. Lopuksi palaan takaisin makrotasolle – tasolle, johon tutkimuksen lähtökohdat (luku 1) perustuivat. Päätän pohdintaluvun tutkimusjoukon tarkasteluun suomalaisen yhteiskunnan näkökulmasta.

Lasten määrittely kulttuurisissa siirtymissä

Tarkastelin edellä lasten kulttuurisia siirtymiä rakenteen, toimijuuden ja identiteetin käsitteen näkökulmista. Tämän tarkastelun yhteydessä toin esiin neljä käsitettä. Tutkimusjoukosta voidaan käyttää neljää käsitettä sen mukaan, mitä siirtymän tarkastelun näkökulmaa halutaan painottaa. Kokoan nämä käsitteet kuvioon 31.

Kuvio 31. Lapsi kulttuurisissa siirtymissä suhteessa rakenteeseen, toimijuuteen ja identiteettiin

Jos halutaan korostaa rakenteellisia tekijöitä, ekspatriaattiperhe on lapsen siirtymien keskeisin konteksti. Tällöin ekspatriaattiperheen lapsi -käsitteen käyttö on perusteltua. Jos rakenteen sijaan halutaan tuoda esiin lapsen aktiivinen toimijuus

erilaisissa toimintakonteksteissa, käsite ekspatriaattilapsi kuvaa lapsia osuvasti. Silloin kun halutaan tuoda esiin lasten identiteetin muutos ja tilanteisuus, käsite kulttuurienvälinen lapsi on käyttökelpoinen. Paluuoppilas-käsitteen käytön elvyttämällä saataisiin näiden kulttuurienvälisten lasten identiteetti esiin koulukontekstissa.

Tarkastelutasojen kahtalaisuus ja tutkimuksen luotettavuus

Käsillä olevaa tutkimusta määrittää monella tapaa ”kahdenlaisuus”. Tämän tutkimuksen tarkastelunäkökulmat olivat kahtalaisia muun muassa myönteinen-kielteinen-tarkasteluakselilla. Tutkimuksessa tarkasteltiin ekspatriaattiperheitä ja niiden lapsia erityisesti myönteisestä lähestymistavasta käsin. Tämä lähestymistapa perustuu ajatukseen, että kahden tai useamman kulttuurin piirissä elämisellä voi olla myös myönteisiä seurauksia (de Korne ym. 2007; Tadmor ym. 2010). Perinteisesti tarkastelu on kuitenkin kohdistunut kielteisiin seurauksiin. Tutkimuksessa ekspatriaattiperheiden voimavaratarkastelua täydennettiin perheiden sopeutumisongelmien tarkastelulla. Ongelmatarkastelun päätuloksena voidaan pitää keskiluokkaisten ekspatriaattiperheiden vertautumista pakolaisperheisiin. Vaikka tutkimus pääosin perustui myönteiseen tarkastelutapaan, tutkimuksen tuloksissa kielteiset asiat, sopeutumisongelmat, saivat korostetun aseman. Tämä liittyi siihen, että sopeutumiskäsitteen operationalisointi perustui pääosin ongelmien kartoittamiseen. Tutkimuksen lähtökohtana ollut ajatus myönteisestä lähestymistavasta ei toteutunut parhaalla mahdollisella tavalla. Tutkimuksen tuloksissa jää liian vähälle huomiolle se, että *parhaimmillaan kulttuuriset siirtymät, ulkomaille muutto ja paluumuutto, voivat muodostua lasta ja perhettä monin tavoin voimavaraistavaksi kokemukseksi*. Erityisesti vanhemmat, mutta myös lapset itse yleensä arvostavat omia siirtymäkokemuksiaan.

Tutkimuksen tarkastelutasoina olivat sekä lapsen että perheen tasot. Kahtalainen tarkastelu yhdisti lapsen keskeisimpään siirtymäkontekstiinsa, perheeseensä. Tämä näkökulma on loistanut aiemmassa tutkimuksessa poissaolollaan (ks. esim. Pitkäniemi 2009). Toisaalta tämä kahdenlainen näkökulma lasten siirtymiin teki käsillä olevasta tutkimuksesta suuritöisen ja laajan (ks. Johnson & Christensen 2008; Pitkäniemi 2009; Denscombe 2007).

Lapsen tason tarkastelussa tukeuduin lapsudentutkimuksen ja perheen tason tarkastelussa perhetutkimuksen lähestymistapoihin. Tutkimukseni teoreettisina linsseinä toimivat siten yhtäältä rakenteeseen kytkeytyvät perheteoriat, jossa perhe nähdään voimavarojen tuottajana ja toisaalta lapsudentutkimukseen kiinnittyvät individualisaatiota ja toimijuutta korostavat teoriat. Tutkimuksessa käytetyt teoriat ovat kahtalaisia.

Perhetutkimuksen ja lapsuudentutkimuksen lähestymistapoja voidaan pitää ristiriitaisina. Perhesysteemissä teoriassa, johon tämä tutkimus kytkeytyy, lasta ei niinkään nähdä toimijana vaan ensisijaisesti konteksteihin kytkeytyneenä. Systeemisen yhteyden voidaan nähdä teoreettisesti kytkeytyvän sosiaalisaation käsitteeseen (esim. Alanen 1988, 58). Lapsuudentutkimus puolestaan kritisoi voimakkaasti sosialisatioteoriaa, jossa lasten toimijuus ohitetaan (Alanen 1988). Lapsikeskeisyyttä korostavissa tutkimuksissa lapset nähdään nimenomaan yksilöinä eikä ryhmän tai yhteisön jäsenenä, kuten osana perhettä. Lapsikeskeisyyteen on kuitenkin alkuaan kuulunut myös yhteisöllisyyden näkökulma, jonka jääminen yksilöllisyyden varjoon on osaltaan heikentänyt lapsikeskeisyyden vaikutuspiiriä. (Niikko 2009.) Edelleen suuri osa lapsuudentutkimuksesta tarkastelee lapsia mikrotasolla, mutta myös perhekontekstissa tapahtuva tarkastelu on mahdollista (Thomas 2009). Perhetutkimuksen ja lapsuudentutkimuksen tulokulmat eivät välttämättä ole toistensa vastakohtia.

Tarkastelin lasten siirtymiä niin lasten kuin vanhempien näkökulmasta, joten myös tutkimusaineisto oli kahdenlainen. Metodologinen yhdistäminen ei ole välttämättä ongelmatonta. Tutkimusmenetelmän valinnan tulisi perustua epistemologiseen ja ontologiseen analyysiin (Hirsjärvi & Hurme 2010, 16–19; Perttula 1995, 103). Kyselyaineisto ja haastatteluaineisto ovat kiistatta ontologisilta ja epistemologisilta lähtökohdiltaan erilaisia (ks. Onwuegbuzie & Johnson 2006). Menetelmien yhdistäminen onkin kyseenalaistettu nimenomaan menetelmien filosofisen perustan erilaisuuden vuoksi (ks. esim. Eskola & Suoranta 2008). Menetelmien yhdistäminen ei ole mahdollista, jos tavoitteena on tulosten validointi (mm. Sale, Lohfeld & Brazil 2002).

Toisaalta metodologinen yhdistäminen voidaan nähdä mahdollisena ja jopa toivottavana. Tämä tutkimus perustuu pluralismiin (ks. luku 1.3) niin epistemologisesti kuin ontologisestikin. Tutkimusmetodologinen integrointi on epistemologiselta luonteeltaan nimenomaan pluralistista (Mason 2006; Miller ym. 2008). Jos tutkimusmenetelmien ymmärretään perustuvan relativistiseen käsitykseen todellisuudesta, monitahoinen ilmiö voi paljastua ainoastaan usean tutkimusmenetelmän yhdistelmällä (Perttula 1995, 103). Itse näen todellisuuden relativistisena ja ekspatriaattiperheiden lasten kulttuuristen siirtymien tarkastelun mahdollisena nimenomaan tutkimusmetodologiaa integroiden. Tavoitteenani oli saavuttaa menetelmien yhdistämisellä tutkimukseen leveyttä ja syvyyttä (ks. Tuomi & Sarajärvi 2006, 141), tulosten validoinnin sijaan. Käytän menetelmien integrointia tutkimuksessani täydentävänä enkä varmentavana (ks. Hirsjärvi & Hurme 2010, 31–32): haastatteluaineistolla ei tavoiteltu vanhempien äänen varmentamista, vaan lasten oman äänen kuuluville saamista vanhempien näkemyksen rinnalle. Näen tämän täydentävän näkökulman lisäävän tutkimuksen luotettavuutta (ks. Perttula 1995, 103) ja integroivan metodologian nostavan tutkimuksen tasoa (ks. Johnson & Onwuegbuzie 2004).

Lasten ulkomaille muutosta ja paluumuutosta piirtyi vanhemmilta kerätyn aineiston perusteella *hyvin myönteinen kuva*. Aiemmassa tutkimuksessa esiin tullut vanhempien huoli siitä, että siirtymillä olisi lapsille kielteisiä seurauksia, ei saanut tässä tutkimuksessa vahvistusta. Lasten sopeutuminen vanhempien arvioimana näyttäytyi lasten subjektiivisia siirtymäkokemuksia myönteisempänä. Lapsilta kerätyn aineiston läsnäolo tutkimuksessa oli erittäin tärkeää, sillä se toi vanhempien myönteisen näkemyksen rinnalle myös muita sävyjä. Lasten siirtymäkokemuksia rakensi muun muassa ikävän tunne.

Miten vanhempien myönteistä näkemystä voidaan tulkita? Ensinnäkin on pidettävä mielessä, että 'vanhempien' näkemys tarkoittaa käytännössä lähinnä äitien näkemystä. Voidaan kysyä, voiko vanhempien myönteisyyden taustalla olla tilanne, jossa vanhemmat oikeuttavat omaa toimintaansa myönteisyydellä. Näin äidit voisivat oikeuttaa omaa toimintaansa vanhempana. Yksi aiemmin yleisesti käytetty selitys on se, että perhe voi pitää niin sanottua onnellisuusmuuria suhteissa perheen ulkopuolelle (Roos 1987; ks. Rönkä & Kinnunen 2002). Henkilön itse tärkeänä pitämät asiat tuodaan julkisesti esiin, kun taas asiat, joita ei haluta julkisuuteen, jätetään yksityisiksi. Tämän näkemyksen mukaan ekspatriaattiperheen vaikeudet ja kipupisteet jätettäisiin perheen sisäisiksi asioiksi, yksityisyyden alueelle.

Toisaalta voi olla myös niin, että vanhemmat aidosti näkevät lastensa sopeutumisen myönteisenä. Sanallisista vastauksista tuli esiin vanhempien käsitys, että lasten sopeutuminen olisi ollut helpompaa kuin heillä itsellään. Tämän taustalla voi olla esimerkiksi se, että vanhemmat eivät ole näkemässä kodin ulkopuolella, kuten koulukontekstissa, lastensa toimintaa.

Sen sijaan viitteitä siitä, että myönteisyyden taustalla olisi aineiston vinoutuminen hyvin sopeutuneiden suuntaan, ei tutkimuksessa saatu. Näin voidaan päätellä muun muassa erään tutkimuksesta kieltäytyneen perheen perustelun pohjalta. Tällä perheellä ei ollut heidän mukaansa mitään ongelmia ulkomaille muutossa eikä paluumuutossa ja siksi he eivät nähneet syytä osallistua tutkimukseen.

On myös mahdollista, että jälkikäteen tapahtunut aineiston kerääminen on voinut vaikuttaa siten, että arviointia leimaa tutkimushetken myönteinen tilanne. Muistin osuutta tutkimustuloksiin ei voida jättää täysin huomiotta. Tämän tutkimuksen yhtenä keskeisenä heikkoutena voidaan pitää sen retrospektiivistä ex post facto -luonnetta (ks. Chet Miller, Cardinal & Glick 1997; Ary, Jacobs, Razavieh & Sorensen 2010). Kyselyaineisto on kerätty yhtenä ajankohtana, eikä kyseessä ole pitkittäistutkimuksen asetelma, vaikka tutkimus kohdistuu prosesseihin. Näiltä osin kuulun akkulturaatiotutkijoiden kritisoiutuun enemmistöön (ks. Chirkov 2009). Prosessin dynaamisuus ei välttämättä välity käyttämälläni tutkimustavalla parhaalla mahdollisella tavalla.

Esimerkiksi käyttämällä tutkimusmenetelmänä monipaikkaista etnografiaa – seuraamalla lapsia eri puolille maailmaa (ks. esim. Marcus 1995) – olisi lasten

sopeutumisprosessista sekä identiteettineuvotteluista saatu varmasti monipuolimpi kuva. Lasten seuraaminen Suomesta eri puolille maailmaa ja takaisin olisi kuitenkin vaatinut sellaisia taloudellisia ja ajallisia voimavaroja, ettei se ollut käytännössä mahdollista. Lisäksi testasin itse tällaisen asetelman toimivuutta 1990-luvulla. Haastattelin lapsia Helsingin-kodissa ennen ulkomailla lähtöä. Tällöin tutkimuksen ongelmaksi nousi lasten tavoittaminen ulkomailla asuttaessa.

Puutteistaan huolimatta *ex post facto* -tutkimusta pidetään parempana vaihtoehtona kuin monimutkaisten kasvatukseen yhdistyvien ilmiöiden jättämistä kokonaan tutkimatta; se on ainoa metodi, jolla näistä ilmiöistä voidaan saada tietoa (Ary ym. 2010, 344–345). Näen, että kokonaiskuvan saamiseksi ekspatriaattilasten kulttuurisista siirtymistä valittu tutkimusmenetelmä oli riittävä. Toisaalta tutkimusaineiston kerääminen molempien prosessien jälkeen voidaan nähdä myös vahvuutena, sillä ajallinen etäisyys prosesseihin voi mahdollistaa kahden eri siirtymäprosessin samanaikaisen reflektoinnin ja vertailun.

Siirtymäprosessien kahtalaisuus ja dynaamisuus

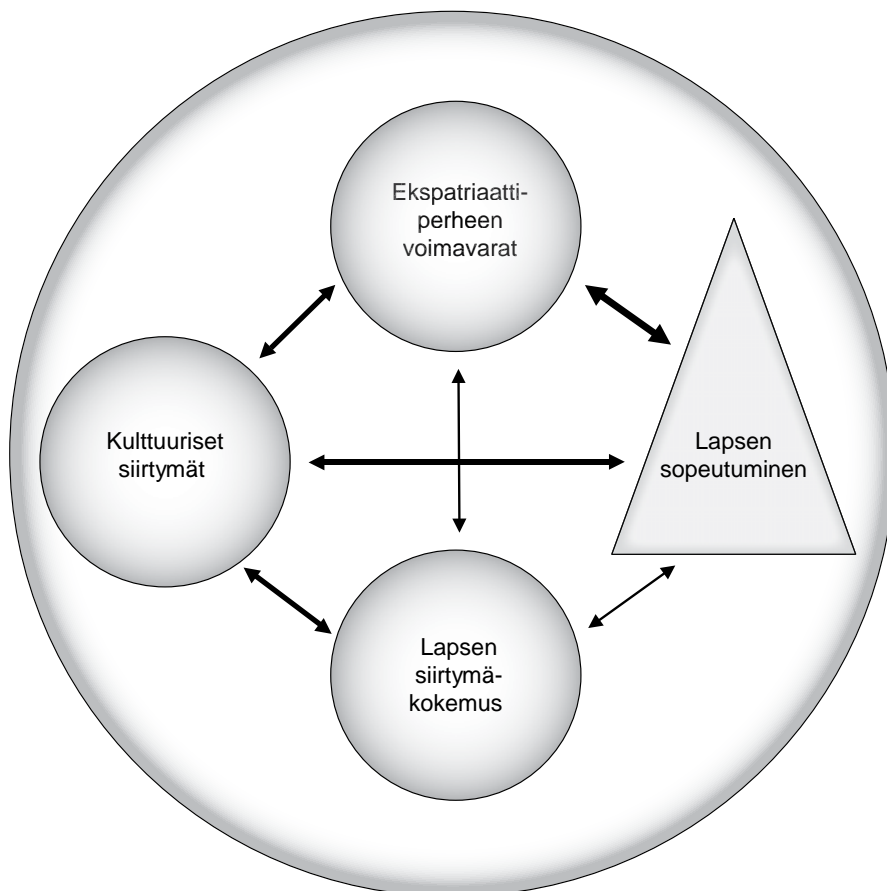
Lasten kulttuuriset siirtymät ovat myös prosesseina kahtalaisia. Ulkomaille muutto ja paluumuutto eivät ole erillisiä siirtymiä. Tämän tutkimuksen tavoitteena oli luoda kokonaiskuva siirtymistä tarkastelemalla sekä ulkomaille muuttoa että paluumuuttoa samassa tutkimuksessa. Laadin tutkimuksen tulosten pohjalta tarkennetun mallin lasten kulttuurisista siirtymistä (kuvio 32), jossa tulee kootusti esiin tutkimuksen pääkäsitteiden välisten suhteiden merkitys.

Siirtymien kahtalaisuus luo prosessiin erityisjännitteen. Lapsen näkökulmasta ei riitä, että ainoastaan ulkomaille muutto tai paluumuutto sujuu hyvin. Keskeistä on molempien muuttojen onnistuminen parhaalla mahdollisella tavalla. Pidemmän aikavälin tarkastelussa erityisen merkityksellistä on paluumuuton sujuvuus.

Ulkomaille muutto näyttäytyi paluumuuttoa vaikeampana siirtymänä ainoastaan lasten sosiaalis-kielellisten vaikeuksien näkökulmasta. Muilla sopeutumisen ulottuvuuksilla mitattuna paluumuutto oli yhtä haasteellista kuin ulkomaille muutto. Tutkimusaineistosta nousi siten esiin paluumuuton vaikeaksi kokeminen.

Tutkimuksen tulosten perusteella paluumuuttoon sopeutuminen näyttäisi selittyvän erityisesti lapsen kulttuuri-identiteetin muutoksilla. Aiemmin Sussman (2002) on tehnyt vastaavan havainnon. Paluumuuttotilanteen vaikeana kokeminen liittyy osaltaan ekspatriaattiperheiden ulkopuolisen tuen heikentymiseen paluumuuton yhteydessä. Paluumuutossa perheen sisäisissä voimavaroissa näkyy paluu lapsiperheen arkeen, jota kuormittavat lasten harrastukset ja kotityöt sekä ekspatriaattipuolison paluu työmarkkinoille. Myös ekspatriaatin työn rooli kasvaa paluumuuttokontekstissa. Paluumuuttosiirtymän ohella yleisemminkin perheen voimavarat näyttäytyivät sopeutumisen tarkastelussa keskeisessä roolissa, kun

taas siirtymäkokemuksissa voimavarat eivät tulleet keskeisesti esille. Näin ollen ekspatriaattiperheen voimavarat näyttävät liittyvän erityisesti sopeutumiseen, eivät niinkään kokemukseen (kuvio 32).

Kuvio 32. Tutkimustulosten pohjalta laadittu malli lasten kulttuurisista siirtymistä

Paluumuuton vaikeana kokemiseen voi myös liittyä odotusten ja todellisuuden välinen ristiriitaisuus. Paluumuuttoa voi vaikeuttaa ajatus paluusta ”kotiin” sen sijaan, että paluumuuttoon valmistauduttaisiin ja asennoiduttaisiin kuten ulkomaille muuttoon. Ulkomaille muuttoon tiedetään varautua psyykkisesti. Lisäksi ulkomaille asuminen mielletään väliaikaiseksi tilanteeksi, kun taas paluumuuttotilanne koetaan lopullisena. ”Koti” ja paluunjälkeiset sosiaaliset verkostot ovat voineet muuttua ulkomaille olon aikana, vaikka muutettaisiinkin takaisin samaan asuntoon. ”Kodin” muuttumisen lisäksi perheenjäsenten käsitykset kodista ovat muuttuneet. Kodintunne rakentuu vähitellen ja prosessinomaisesti, se ei ole stabiili käsitys.

Tutkimuksen teoreettiseen viitekehykseen tutkimustulosten perusteella tekemäni suurin muutos on makrotason kulttuurin lisääminen taustalle (kuvio 32). Haluan tällä lisäyksellä tuoda esiin kontekstuaalisuuden merkityksen lasten kulttuurisissa siirtymissä. Makrotason konteksti, asuinmaan kulttuuri osallistuu lapsen siirtymiin. Näen kulttuurin dynaamisena ja muuttavana, alati muutosprosessissa olevana. Kulttuuri on sosiaalisesti rakennettu, ja siten myös ekspatriaattiperheen jäsenet ovat siinä toimijoita. Se luo mahdollisuuksia ja samalla asettaa rajat lapsen sopeutumiselle ja kokemukselle sekä ekspatriaattiperheen voimavaroille.

Kokonaisuudessaan lasten kulttuurisia siirtymiä määritti erityisesti muutos, joka on sisäänkirjoitettuna siirtymän käsitteeseen. Olen pyrkinyt tuomaan kuviossa 32 esiin muutoksen ja dynaamisuuden kuvioiden rajojen pintastruktuurilla. Muutos määritti siirtymien ohella sopeutumista ja siirtymäkokemusta. Lisäksi tutkimuksen tulosten mukaan perheen voimavarat olivat muutoksessa. Tutkimuksen kulttuurikäsitteeseen (ks. luku 1.3) perustuen myös makrotason kulttuuri nähdään alati muutoksessa olevana.

Olen tällä tutkimuksella pyrkinyt osin paikkaamaan kansainvälisen TCK-tutkimuksen puutteita. Halusin luoda amerikkalaisen ja japanilaisen tutkimuksen rinnalle kuvan suomalaisen – ja samalla eurooppalaisen ja ei-englanninkielisen – ekspatriaattiperheen lapsen kulttuurisista siirtymistä. Toivon tutkimuksen kohderyhmän innoittavan muita tutkijoita tarkastelemaan näitä lapsia niin yksilön, perheen, koulun kuin yhteiskunnankin tasolla. Edellä olen tuonut esiin useita jatkotutkimusaiheita. Lasten kulttuurissa siirtymissä tutkittavaa riittää monella eri tutkimus- ja tieteenalalla. Tutkimuksen avulla tästä ”piilomaahanmuuttajien” ryhmästä tulisi näkyvä.

Näkymättömät lapset dikotomioita romuttamassa

Ekspatriaattiperheiden lapset ovat tällä hetkellä pitkälti näkymättömiä. Yhdistän ekspatriaattilasten näkymättömyyden heidän sijaintiinsa yksityinen–julkinen-kahtiajaossa. Ekspatriaattilapset paikantuvat tällä hetkellä suomalaisessa kontekstissa ainoastaan yksityiseen elämänpiiriin. Juuri perhe on se yksityinen maailma, jossa ekspatriaattiperheiden lapset ovat näkyvissä ja jossa heitä tuetaan kulttuurisissa siirtymissä. Tässä tutkimuksessa operoitiin selkeästi yksityisellä alueella, lapsen ja perheen tasolla. Toisaalta julkisen elämänpiirin ilmiöt, globalisaatio ja työelämän kansainvälistyminen, muodostavat käsillä olevan tutkimuksen lähtökohdan. Tavoitteeni on päästä siirtymien tarkastelussa lopuksi yksityiseltä tasolta takaisin julkiselle tasolle (ks. Field 2010).

Aiemmin tässä pohdintaluvussa käsiteltiin julkisesta elämänpiiristä koulu-kontekstia. Tutkimuksen kohteena olleiden lasten paikka on koulukontekstissa

näkymätön. Koulun lisäksi ekspatriaattilapset ovat piilossa vanhemman työkontekstissa. Heidät nähdään työn näkökulmasta edelleen yhtenä asiana hoidettavien asioiden listalla. Lapset huomioidaan vain harvoin työn järjestämässä tuessa. Kun vanhemman työ mullistaa lapsen maailman, voidaan peräänkuuluttaa myös ekspatriaatin työnantajan osittaista vastuuta lapsen tukemisessa kulttuurisissa siirtymissä.

Paradoksaalista on se, että suomalaisessa yhteiskunnassa vallitseva kansainvälistymisen eetos, johon kansainvälistyvä työelämä kiinnittyy, ei ulotu yksilöiden väliseen vuorovaikutukseen. Vaikka yhtäältä kansainvälistymiseen kannustetaan, toisaalta ”kansainvälistyneen” henkilön ei kannata tuoda identiteettiään esiin. Tutkimuksessa tuli esiin se, että lapsen kokemana kateus vaikeutti lapsen sopeutumista. Kadehtimisen välttämiseksi kansainväliset kokemukset on pidettävä piilossa paluumuuton jälkeen. Vanhemmat vertasivat tilannetta muiden vähemmistöryhmien ”kaapissa oloon”. Elämää keskeisesti rakentavien kokemusten piilottaminen on yksilölle henkisesti raskasta. Ekspatriaattiperheiden hankkimia peräänkuuluutettuja kansainvälisiä kokemuksia ei haluta julkisella tasolla hyödyntää. Kulttuurienväliset kokemukset säilyvät yksityisinä sen sijaan, että ne voisivat hyödyttää koko suomalaista yhteiskuntaa.

Se, mitä ennen kaikkea tarvittaisiin, on asennemuutos siihen suuntaan, että kulttuurienväliset lapset tulisivat nähdäksikin niin koulussa kuin laajemmin yhteiskunnassa. Kulttuurienvälisen lasten tulee saada olla kulttuurienvälisiä myös kotien ulkopuolella. Siirtymän tulisi toimia myös kulttuurienvälisen lasten osalta yksityisen ja julkisen maailman risteyksenä (ks. James & Beedell 2010). Näkyviin tuleminen edellyttää ekspatriaattilasten liittämistä julkisen piiriin. Ekspatriaattilapset tulee tuoda piilosta esiin suomalaisessa yhteiskunnassa.

Kulttuurisia eroja on perinteisesti hahmotettu dikotomisesti, kahden toisensa poissulkevan kategorian avulla. Suomalaisessa maahanmuuttajuuskeskustelussa nämä kategoriat ovat määrittäneet ”suomalaisiksi” ja ”maahanmuuttajiksi”. Maahanmuuttajat on tässä keskustelussa nähty suhteessa suomalaisiin ”toisina” (Löytty 2005b). Kategoriat ovat essentialisoituneet: ryhmän edustajien ajatellaan olevan kulttuurisesti samanlaisia ja ryhmän muodostavan muuttumattoman systeemin. Kategorioiden käytössä jää helposti huomiotta se, että tällaiset ryhmät ovat aina heterogeenisiä (ks. Huttunen 2005; Anthias 2011). Niin ”suomalaiset” kuin ”maahanmuuttajat” ovat ryhminä moninaisia.

Ekspatriaattilasten näkemisen kannalta keskeinen kysymys on, miten he sijoittuvat suhteessa näihin kahteen kategoriaan: suomalaisiin ja maahanmuuttajiin. Näiden lasten ”suomalaisuus” on ulkopuolisten kriteerein mitattuna itsestäänselvyys. Lapset ovat yleensä Suomen kansalaisia, syntyneet Suomessa, puhuvat suomea, heillä on suomalainen nimi ja he näyttävät ”suomalaisilta”. Keskiluokkainen, jopa eliittinen, perhetausta osaltaan kytkee lapset tiiviimmin enemmistöasemaan, suomalaisuuteen. Ekspatriaattilapset nähdään yksimielisesti

valtaväestöön kuuluvana. Toisaalta ulkomailla asuttaessa lasten maahanmuuttajuus ja vähemmistöasema ovat ilmiselviä. Sen sijaan suomalaisessa kontekstissa ekspatriaattilasten kytkös maahanmuuttajuuteen jää piiloon. Ekspatriaattilapset näyttävät paluumuuton jälkeen yksinomaan suomalaisina. Heidän identiteettinsä kulttuurienvälisyyttä ja mahdollista ”piilomaahanmuuttajuutta” ei nähdä.

Ekspatriaattilapset voivat olla ryhmä, joka astuu näiden kategorioiden yli ja näyttää, että voi olla yhtä aikaa sekä ”suomalainen” että ”maahanmuuttaja”. Ekspatriaattilapsuuden paikka voidaan ajatella paikantuvan sekä enemmistöön että vähemmistöön. Siten tilannesidonnaiset siirtymät asemasta toiseen – keskiöstä marginaaliin – määrittävät ekspatriaattilapsuutta. Tämän tutkimusjoukon tekeekin erityisen mielenkiintoiseksi heidän sijaintinsa enemmistön ja vähemmistön, suomalaisuuden ja maahanmuuttajuuden kategorioiden risteyksessä. Ekspatriaattilapset pistävät vastaan yksikulttuuriselle identiteettinäkemyselle. Lapset purkavat tietämättään dikotomisias käsitteitä. Essentialistiset kategoriat eivät ole jälkimodernissa maailmassa järkeviä, vaan niiden yli tulisi astua (esim. Levitt & Glick Schiller 2004). Tiukan dikotominen ajattelu ei toimi enää globaalissa maailmassa.

Suomen etujen mukaista olisi tehdä ekspatriaattiperheen paluumuutosta houkuttelevaa, jotta mahdollisimman moni ekspatriaattiperhe päättäisi palata Suomeen. Jos perheet eivät palaa Suomeen, ulkomailla asumisen hyöty jää Suomen rajojen ulkopuolelle. Kyseeessä on tällöin aivovuoto- sekä aivovientitilanne. Suomalaisten ulkomailla asuvien henkilöiden paluumuuton näkökulma on pääosin puuttunut siitä julkisesta keskustelusta, jossa pohditaan eri vaihtoehtoja tulevaisuuden suomalaisen yhteiskunnan mahdollisen työvoimavajeen paikkaamiseen. Maahanmuuttajien työllistymiskeskustelun rinnalle voisi nostaa paluumuuttajat yhtenä mahdollisena keinona paikata tulevaa työvoimavajetta.

Ulkomaankokemuksen hyödyntämisessä kyse ei ole vain siitä, muuttavatko ekspatriaattiperheet takaisin Suomeen vai jäävätkö ulkomaille. Kyse on ennen kaikkea siitä, halutaanko Suomeen palanneiden perheiden ulkomailla karttuneita taitoja hyödyntää siten, että niistä olisi mahdollisimman laaja-alaista hyötyä. Tällä hetkellä tämä osaaminen jää pitkälti hyödyntämättä. Tässä suhteessa voisimme ottaa mallia Japanista, jossa paluulasten osaamisesta arvostetaan. Japanissa yhteiskunnan vientiteollisuuden tukeen on yhdistetty 1980-luvulta lähtien ekspatriaattilasten tukeminen erityisesti paluumuuton jälkeen. Voidaan spekuloida sillä, kuinka suuri merkitys ekspatriaattilasten tuella on ollut japanilaisen yhteiskunnan näkökulmasta. Todennäköisesti sillä on ollut kuitenkin myönteistä vaikutusta yhtiöiden laajenemiseen globaaleilla markkinoilla. Perheiden näkökulmasta tuki on ollut olennaisen tärkeää. Suomessakin vientiteollisuuden tukeminen nähdään tärkeänä, mutta ekspatriaattilasten tukeminen ei näkökulmana ole ollut esillä. Voidaan kysyä, kannattaisiko Japanista ottaa tässä suhteessa mallia. Lisäpanostus suomalaisten koulujen perustamiseen ulkomaille olisi perusteltua. 2000-luvulla

näiden ulkomaankoulujen määrä on vähentynyt. Tämän tutkimuksen tulosten valossa suomalainen koulu ulkomailla asuttaessa näyttäytyy parhaana vaihtoehtona suomalaiselle ekspatriaattiperheen lapselle. Lisäksi paluumuuton jälkeen ekspatriaattiperheen lapset tarvitsisivat yhteiskunnan tukea.

Ekspatriaattiperheen lapsen tukeminen näyttää olevan yhteiskunnan ja ekspatriaattiperheen yhteinen intressi. Tässä tapauksessa yhteiskunnan taloudellinen kilpailukyky ja lapsen etu eivät ole toisilleen vastakkaisia.

Maailmalle yhtenä, takaisin toisena?

Esitin yllä olevan kysymyksen kirjan nimessä. Dynaaminen muutos määrittää monin tavoin lasten kulttuurisia siirtymiä. Tähän muutosprosessiin luo leimansa kulttuuristen siirtymien kahtalaisuus, ulkomaille muutto ja paluumuutto. Ulkomaille muutetaan vanhemman työn vuoksi yhtenä perheenä. Ulkomailla asuttaessa perheen yhteenkuuluvuus korostuu.

Lapsen identiteettineuvottelut käynnistyvät ulkomaille muutettaessa sekä varsinkin paluumuuttokontekstissa. Keskeisin kulttuurisiin siirtymiin kytkeytyvä muutos tapahtuu lapsen identiteetissä. Paluumuuttokontekstissa lapsen identiteetti ei ole sama kuin ulkomaille muutettaessa.

Suomalaisessa kontekstissa ekspatriaattiperheiden lapset ovat tällä hetkellä pitkälti näkymättömiä. Lapsen paluumuuton jälkeinen ulkopuolisuus suhteessa muihin ei siten ole toiseutta, vaan ennemmin marginaalisuutta. Ekspatriaattilapset tulisi saada pois marginaalista. Tämän jälkeen ekspatriaattilapsilla olisi ryhmänä mahdollisuus rakentaa toiseuttavien dikotomioiden yli silta. Tuon sillan perusta luodaan kulttuurisissa siirtymissä.

Lähteet

- Acock, A. C., van Dulmen, M. M. H., Allen, K. R. & Piercy, F. P. 2005. Contemporary and emerging research methods in studying families. Teoksessa V. L. Bengtson, A. C. Acock, K. R. Allen, P. Dilworth-Anderson & D. M. Klein (toim.) Sourcebook of family theory & research. Thousand Oaks, CA: Sage, 59–62.
- Adler, P. S. 1975. The transitional experience: An alternative view of culture shock. *Journal of Humanistic Psychology* 15 (4), 13–23.
- Ahonen, P.-P., Hjelt, M., Kaukonen, E. & Vuolanto, P. 2009. Internationalisation of Finnish scientific research. *Publications of the Academy of Finland* 7/09.
- Alanen, L. 1988. Rethinking childhood. *Acta Sociologica* 31 (1), 53–67.
- Alanen, L. 2009. Johdatus lapsuudentutkimukseen. Teoksessa L. Alanen & K. Karila (toim.) *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta*. Tampere: Vastapaino, 9–30.
- Alanen, L. 2010. Editorial: Taking children's rights seriously. *Childhood* 17 (1), 5–8.
- Alanen, L. & Karila, K. 2009. Esipuhe. Teoksessa L. Alanen & K. Karila (toim.) *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta*. Tampere: Vastapaino, 7–8.
- Alanen, L. & Strandell, H. 2004. Children and childhood in a welfare state: The case of Finland. Teoksessa A.-M. Jensen, A. Ben-Arieh, C. Conti, D. Kutsar, M. N. Ghiolla Phádraig & H. Walming Nielsen (toim.) *Children's welfare in ageing Europe*. Trondheim: Norwegian Centre for Child Research, 143–209.
- Alasuutari, M. 2009. Kasvatusinstituutiot lapsuuden rakentajina. Teoksessa L. Alanen & K. Karila (toim.) *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta*. Tampere: Vastapaino, 54–69.
- Ali, A. J. 2003. The intercultural adaptation of expatriate spouses and children: An empirical study on the determinants contributing to the success of expatriation. Ridderkerk, The Netherlands: Labyrint.
- Ali, A., van der Zee, K. & Sanders, G. 2003. Determinants of intercultural adjustment among expatriate spouses. *International Journal of Intercultural Relations* 27 (5), 563–580.

- Alitolppa-Niitamo, A. & Säävälä, M. 2010. Isovanhemmuus liikkuvuuden maailmassa. Teoksessa S. Fågel, A. Rotkirch & I. Söderling (toim.) *Farkkumummoja ja pehmovaa-reja – uusia ikkunoita isovanhemmuuteen*. Helsinki: Väestöliitto, 138–155.
- Ali-Yrkkö, J., Koivisto, J. V., Lampinen, M. & Ylä-Anttila, P. 2000. Suomalaisyrittäjien kansain-välistyminen. Teoksessa M.-L. Trux (toim.) *Aukeavat ovet – kulttuurien moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä*. Juva: WSOY, 85–115.
- Anderson, L. E. 1994. A new look at an old construct: Cross-cultural adaptation. *International Journal of Intercultural adaptation* 18 (3), 293–328.
- Anthias, F. 2011. Intersections and translocations: New paradigms for thinking about cultural diversity and social identities. *European Educational Research Journal* 10 (2), 204–217.
- Appadurai, A. 1996. *Modernity at large: Cultural dimensions of globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Arieli, D. 2007. The task of being content: Expatriate wives in Beijing, emotional work and patriarchal bargain. *Journal of International Women's Studies*. 8 (4), 18–31.
- Arthur Jr., W. & Bennett Jr., W. 1995. The international assignee: The relative importance of factors perceived to contribute success. *Personnel Psychology* 48 (1), 99–114.
- Ary, D., Jacobs, L. C., Razavieh, A. & Sorensen, C. 2010. *Introduction to research in educa-tion*. Belmont, CA: Wadsworth, Cengage Learning.
- Baker Cottrell, A. 2011. Explaining differences: TCKs and other CCKs, American and Ja-panese TCKs. Teoksessa G. Bell-Villada & N. Sichel sekä F. Eidse & E. Neil Orr (toim.) *Writing out of limbo: International childhoods, global nomads and third culture kids*. Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing, 57–77.
- Ball, S. J. 2003. *Class strategies and the education market: The middle classes and social advantage*. Lontoo: RoutledgeFalmer.
- Ball, S. J. & Vincent, C. 1998. 'I heard it on the grapevine': 'Hot' knowledge and school choice. *British Journal of Sociology of Education* 19 (3), 377–400.
- Banks, J. A. 2006. *Cultural diversity and education: Foundations, curriculum, and teaching*. Boston: Pearson Education.
- Banks, J. A. 2010. Multicultural education: Characteristics and goals. Teoksessa J. A. Banks & C. A. McGee Banks (toim.) *Multicultural education: Issues and perspectives*. 7. painos. Crawfordsville: John Wiley, 3–32.
- Bauman, Z. 2001. Identity in the globalising world. *Social Anthropology* 9 (2), 121–129.
- Beaton, D. E., Bombardier, C., Guillemin, F. & Ferraz, M. B. 2000. Guidelines for the process of cross-cultural adaptation of self-report measures. *Spine* 25 (24), 3186–3191.
- Beck, U. 2006. *The cosmopolitan vision*. Käännös Ciaran Cronin. Cambridge, UK: Polity.
- Beck, U. & Grande, E. 2007. *Cosmopolitan Europe*. Käännös Ciaran Cronin. Cambridge, UK: Polity Press.
- Belsky, J. 1984. The determinants of parenting: A process model. *Child Development* 55 (1), 83–96.

- Bennett, J. M. 1993. Cultural marginality: Identity issues in intercultural training. Teoksessa R. M. Paige (toim.) *Education for the intercultural experience*. Yarmouth, ME: Intercultural Press, 109–136.
- Bennett, M. J. 2004. Notes on the measurement of cultural and intercultural phenomena. http://www.indik.de/Aktuelles/papers/Notes_on_the_Measurement__1_.pdf Luettu 19.4.2011.
- Berns, R. M. 2010. *Child, family, school, community: Socialization and support*. Belmont: Wadsworth.
- Berry, J. W. 1997. Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review* 46 (1), 5–68.
- Berry, J. W. 2005. Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations* 29 (6), 697–712.
- Berry, J. W. 2006. Acculturation: A conceptual overview. Teoksessa M. H. Bornstein & L. R. Cote (toim.) *Acculturation and parent-child relationships: Measurement and development*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum, 13–30.
- Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L. & Vedder, P. 2006a. Immigrant youth: Acculturation, identity and adaptation. *Applied Psychology: An International Review* 55 (3), 303–332.
- Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L. & Vedder, P. 2006b. Immigrant youth in cultural transition. *Acculturation, identity, and adaptation across national contexts*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Berry, J. W. & Sam, D. 1997. Acculturation and adaptation. Teoksessa J. W. Berry, M. H. Segall & C. Kagitcibasi (toim.) *Handbook of cross-cultural psychology. Volume 3 Social behavior and application*. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon, 291–326.
- Bhabha, H. K. 1996. Culture's in-between. Teoksessa S. Hall & P. du Gay (toim.) *Questions of cultural identity*. Lontoo: Sage, 53–60.
- Bhatia, S. & Ram, A. 2009. Theorizing identity in transnational and diaspora cultures: A critical approach to acculturation. *International Journal of Intercultural Relations* 33 (2), 140–149.
- Bikos, L. H., Çiftçi, A., Güneri, O. Y., Demir, C. E., Sümer, Z. H., Danielson, S., DeVries, S. & Bilgen, W. 2007. A longitudinal, naturalistic inquiry of the adaptation experiences of the female expatriate spouse living in Turkey. *Journal of Career Development* 34 (1), 28–58.
- Bikos, L. H. & Kocheleva, J. 2012. Life role salience dimensions and mental health outcomes among female expatriate spouses in Turkey. *Journal of Career Development* <http://jcd.sagepub.com/content/early/2012/01/16/0894845311427906.full.pdf+html> Luettu 29.3.2012.
- Black, J. S. & Gregersen, H. B. 1991. Antecedents to cross-cultural adjustment for expatriates in Pacific Rim assignments. *Human Relations* 44 (5), 497–515.
- Black, J. S., Gregersen, H. B. & Mendenhall, M. E. 1992. Toward a theoretical framework of repatriation adjustment. *Journal of International Business Studies* 23 (4), 737–760.

- Black, J. S. & Mendenhall, M. 1990. Cross-cultural training effectiveness: A review and a theoretical framework for future research. *The Academy of Management Review* 15 (1), 113–136.
- Black, J. S. & Stephens, G. K. 1989. The influence of the spouse on American expatriate adjustment and intent to stay in Pacific Rim overseas assignment. *Journal of Management* 15 (4), 529–544.
- Bleszynska, K. M. 2008. Constructing intercultural education. *Intercultural Education* 19 (6), 537–545.
- Blom, R., Melin, H. & Pyöriä, P. 2001. *Tietotyö ja työelämän muutos. Palkkatyön arki tietoyhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Bonache, J., Brewster, C. & Suutari, V. 2001. Expatriation: A developing research agenda. *Thunderbird International Business Review* 43 (1), 3–20.
- Bonache, J., Brewster, C., Suutari, V. & Da SÁa, P. 2010. Expatriation: Traditional criticism and international careers: Introducing the special issue. *Thunderbird International Business Review* 52 (4), 263–274.
- Braun, V. & Clarke, V. 2006. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3 (1), 77–101.
- Bray, M. 2007. International and comparative education: Boundaries, ambiguities and synergies. Teoksessa M. Hayden, J. Levy & J. Thompson (toim.) *The Sage handbook of research in international education*. Lontoo: Sage, 51–56.
- Brewster, C. & Pickard, J. 1994. Evaluating expatriate training. *International Studies of Management & Organization* 24 (3), 18–35.
- Brewster, C. & Scullion, H. 1997. A review and agenda for expatriate HRM. *Human Resource Management Journal* 7 (3), 32–41.
- Broberg, M. 2010. *Uusperheen voimavarat ja lasten hyvinvointi. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D52/2010*. Helsinki: Hakapaino.
- Brocki, J. M. & Wearden, A. J. 2006. A critical evaluation of the use of interpretative phenomenological analysis (IPA) in health psychology. *Psychology and Health* 21 (1), 87–108.
- Bronfenbrenner, U. 1988. Interacting systems in human development. Research paradigms: Present and future. Teoksessa N. Bolger, A. Caspi, G. Downey & M. Moorehouse (toim.) *Persons in context: Developmental processes*. Cambridge: Cambridge University Press, 25–49.
- Brown, C. & Lauder, H. 2011. The political economy of international schools and social class formation. Teoksessa R. Bates (toim.) *Schooling internationally: Globalisation, internationalisation and the future for international schools*. Abingdon, Oxfordshire, UK: Routledge, 39–58.
- Brown, P. & Lauder, H. 2009. Globalization, international education, and the formation of a transnational class? Teoksessa T. S. Popkewitz & F. Rizvi (toim.) *Globalization and the study of education. 108th Yearbook of the National Society for the Study of Education. Part II*. Malden, Massachusetts: Wiley-Blackwell, 130–147.

- Brown, R. J. 2008. Dominant stressors on expatriate couples during international assignments. *International Journal of Human Resource Management* 19 (6), 1018–1034.
- Bruner, J. 1996. *The culture of education*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University.
- Bryceson, D. F. & Vuorela, U. 2002. *Transnational families in the twenty-first century*. Teoksessa D. Bryceson (toim.) *The transnational family: New European frontiers and global networks*. Oxford: Berg Publishers, 3–30.
- Byrd, C. M. 2012. The measurement of racial/ethnic identity in children: A critical review. *Journal of Black Psychology* 38 (1), 3–31.
- Calder, J. & Sapsford, R. 2006. *Statistical techniques*. Teoksessa R. Sapsford & V. Jupp (toim.) *Data collection and analysis*, Lontoo: Sage, 208–242.
- Calhoun, C. 2003. 'Belonging' in the cosmopolitan imaginery. *Ethnicities* 3 (4), 531–568.
- Caligiuri, P. M., Hyland, M. M. & Joshi, A. 1998a. Families on global assignments: Applying work/family theories abroad. Teoksessa M. A. Rahim & R. T. Golembiewski (toim.) *Current topics in management* 3. Greenwich, CT: JAI, 313–328.
- Caligiuri, P. M., Hyland, M. M., Joshi, A. & Bross, A. S. 1998b. Testing a theoretical model for examining the relationship between family adjustment and expatriates' work adjustment. *Journal of Applied Psychology* 83 (4), 598–614.
- Caligiuri, P. M., Joshi, A. & Lazarova, M. 1999. Factors influencing the adjustment of women on global assignments. *The International Journal of Human Resource Management* 10 (2), 163–179.
- Caligiuri, P. & Lazarova, M. 2005. Work-life balance and the effective management of global assignees. Teoksessa S. A. Y. Poelmans (toim.) *Work and family: An international research perspective*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum, 97–117.
- Cameron, R. 2003. *The ecology of "Third Culture Kids": The experiences of Australasian adults*. Dissertation for Doctor of Philosophy. Murdoch University, Perth, Australia.
- Carhill, A., Suárez-Orozco, C. & Pérez, M. 2008. Explaining English language proficiency among adolescent immigrant students. *American Educational Research Journal* 45 (4), 1155–1179.
- Castro, F. G. & Murray, K. E. 2010. Cultural adaptation and resilience: Controversies, issues, and emerging models. Teoksessa J. W. Reich, A. Zautra & J. S. Hall (toim.) *Handbook of adult resilience*. New York: Guilford, 375–403.
- Chet Miller, C., Cardinal, L. B. & Glick, W. H. 1997. Retrospective reports in organizational research: A re-examination of recent evidence. *Academy of Management Journal* 40 (1), 189 – 204.
- Cheung-Blunden, V. L. & Juang, L. P. 2008. Expanding acculturation theory: Are acculturation models and the adaptiveness of acculturation strategies generalizable in a colonial context? *International Journal of Behavioral Development* 32 (1), 21–33.
- Ching, L. P. 1995. Controlled internationalization: The case of Kikokushijo from Belgium. *International Journal of Educational Research* 23 (1), 45–56.

- Chirkov, V. 2009. Critical psychology of acculturation: What do we study and how do we study it, when we investigate acculturation? *International Journal of Intercultural Relations* 33 (2), 94–105.
- de Cieri, H., Dowling, P. J. & Taylor, K. F. 1991. The psychological impact of expatriate relocation on partners. *The International Journal of Human Resource Management* 2 (3), 377–414.
- Clarke, K. 1999. Breaking the bounds of bifurcation: The challenge of multiculturalism in Finnish vocational social care education. University of Tampere. Department of Social Policy and Social Work. Research Reports Series A, No. 7.
- Cockburn, L. 2002. Children and young people living in changing worlds: The process of assessing and understanding the “Third Culture Kid”. *School Psychology International* 23 (4), 475–485.
- Cole, M. & Gajdamaschko, N. 2007. Vygotsky and culture. Teoksessa H. Daniels, M. Cole & J. V. Wertsch (toim.) *The Cambridge companion to Vygotsky*. Cambridge University Press, 193–211.
- Cooke, B. D., Martin Rossmann, M., McCubbin, H. I. & Patterson, J. M. 1988. Examining the definition and assessment of social support: a resource for individuals and families. *Family Relations* 37 (2), 211–216.
- Cooke, T. J. 2001. ‘Trailing wife’ or ‘trailing mother’? The effect of parental status on the relationship between family migration and the labour-market participation of married women. *Environment and Planning* 33 (3), 419–430.
- Copeland, A. P. & Norell, S. K. 2002. Spousal adjustment on international assignments: The role of social support. *International Journal of Intercultural Relations* 26 (3), 255–272.
- Coulby, D. 2006. Intercultural education: Theory and practice. *Intercultural Education* 17 (3), 245–257.
- Cowan, P. A. 1991. Individual and family life transitions: A proposal for a new definition. Teoksessa P. A. Cowan & M. Hetherington (toim.) *Family transitions*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum, 3–30.
- Cresswell, J. 2009. Towards a post-critical praxis: Intentional states and recommendations for change in acculturation psychology. *International Journal of Intercultural Relations* 33 (2), 162–172.
- Creswell, J. W., Hanson, W. E., Plano Clark, V. L. & Morales, A. 2007. Qualitative research designs: Selection and implementation. *The Counseling Psychologist* 35 (2), 236–264.
- Creswell, J. W. & Tashakkori, A. 2007. Editorial: Differing perspectives on mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research* 1 (4), 303–308.
- Cross, J. 2007. *Informal learning: Rediscovering the natural pathways that inspire innovation and performance*. San Francisco, CA: Pfeiffer/John Wiley & Sons.
- Cummins, J. 2008. BICS and CALP: Empirical and theoretical status of distinction. Teoksessa B. Street & N. H. Hornberger (toim.) *Encyclopedia of language and education*. 2nd edition, volume 2: Literacy, 71–83.

- Davis, K. 2008. Intersectionality as buzzword: A sociology of science perspective on what makes a feminist theory successful. *Feminist theory* 9 (1), 67–85.
- Denham, S. A. & Auerbach, S. 1995. Mother-child dialogue about emotions and preschoolers' emotional competence. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 121 (3), 313–337.
- Denscombe, M. 2006. Web-based questionnaires and the mode effect: An evaluation based on completion rates and data contents of near-identical questionnaires delivered in different modes. *Social Science Computer Review* 24 (2), 246–254.
- Denscombe, M. 2007. *The good research guide for small-scale social research projects*. Berkshire, England: Open University Press.
- Devens, J.A. 2005. Depression rates among Third Culture Kids in an international school setting. Dissertation. Capella University.
- Dewaele, J.-M. & van Oudenhoven, J.P. 2009. The effect of multilingualism/multiculturalism on personality: No gain without pain for Third Culture Kids? *International Journal of Multilingualism* 6 (4), 443–459.
- Dixon, P. & Hayden, M. 2008. 'On the move': Primary age children in transition. *Cambridge Journal of Education* 38 (4), 483–496.
- Dobson, M. E. 2009. Unpacking children in migration research. *Children's Geographies* 7 (3), 355–360.
- Doherty, W. J., Kouneski, E. F. & Erickson M. F. 1998. Responsible fathering: An overview and conceptual framework. *Journal of Marriage and the Family* 60 (2), 277–292.
- Dolby, N. & Rahman, A. 2008. Research in international education. *Review of Educational Research* 78 (3), 676–726.
- Doverborg, E. & Pramling Samuelsson, I. 2000. *Att förstå barns tankar. Metodik för barnintervjuer*. Tukholma: Liber.
- Duckworth, K. 2008. The influence of context on attainment in primary school: Interactions between children, family and school contexts. University of London. Institute of Education. Centre for Research on the Wider Benefits of Learning. Research Report 28.
- Duque, L. 2009. Mental health of expatriates in Finnish enterprises in Brazil. *Turun yliopiston julkaisujasarja D, osa 879*. Turku: Painosalama.
- Eatough, V. & Smith, J. A. 2008. Interpretative phenomenological analysis. Teoksessa C. Willig & W. Stainton-Rogers (toim.) *The Sage handbook of qualitative research in psychology*. Lontoo: Sage, 179–194.
- Ecclestone, K. 2010. Managing and supporting the vulnerable self. Teoksessa K. Ecclestone, G. Biesta & M. Hughes (toim.) *Transitions and learning through the lifecourse*. Lontoo: Routledge, 197–210.
- Ecclestone, K., Biesta, G. & Hughes, M. 2010. Transitions in the lifecourse: The role of identity, agency and structure. Teoksessa K. Ecclestone, G. Biesta & M. Hughes (toim.) *Transitions and learning through the lifecourse*. Lontoo: Routledge, 1–15.
- Einarsdóttir, J. 2007. Research with children: Methodological and ethical challenges. *European Early Childhood Education Research Journal* 15 (2), 197–211.

- Ercikan, K. & Roth, W.-M. 2006. What good is polarizing into qualitative and quantitative? *Educational researcher* 35 (5), 14–23.
- Erickson, F. 2010. Culture in society and in educational practices. Teoksessa J. A. Banks & C. A. McGee Banks (toim.) *Multicultural education: Issues and perspective*. 7. painos. Crawfordsville: John Wiley, 33–58.
- Erola, J. 2010. Luokkarakenne ja luokkiin samastuminen Suomessa. Teoksessa J. Erola (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 27–44.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2008. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 8. painos. Jyväskylä: Gummerus/Vastapaino.
- Etäkoulu Kulkuri. 2012. <http://www.peda.net/veraaja/kulkuri> Luettu 17.2.2012.
- Eurooppalainen viitekehys. 2003. Kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen eurooppalainen viitekehys. Suomentajat Irma Huttunen ja Hanna Jaakkola. Helsinki: WSOY.
- Eysenbach, G. 2004. Improving the quality of web surveys: The checklist for reporting results of Internet e-surveys (CHERRIES). *Journal of Medical Internet Research* 6 (3), e37.
- Ezra, R. 2003. Culture, language and personality in the context of the internationally mobile child. *Journal of Research in International Education* 2 (2), 123–149.
- Fahey, T. 1995. Privacy and the family: Conceptual and empirical reflections. *Sociology* 29 (4), 687–702.
- Fail, H. 2007. The potential of the past in practice: Life histories of former international school students. Teoksessa M. Hayden, J. Levy & J. Thompson (toim.) *The Sage handbook of research in international education*. Trowbridge, Wiltshire UK: Cromwell/Sage, 103–112.
- Fail, H., Thompson, J. & Walker, G. 2004. Belonging, identity and Third Culture Kids: Life histories of former international school students. *Journal of Research in International Education* 3 (3), 319–338.
- Favell, A., Feldblum, M. & Smith, M. P. 2007. The human face of global mobility: A research agenda. *Society* 44 (2), 15–25.
- Fechter, A.-M. 2007a. *Transnational lives: Expatriates in Indonesia*. Aldershot, Hampshire: Ashgate.
- Fechter, M. 2007b. Living in a bubble: Expatriates' transnational spaces. Teoksessa V. Amit (toim.) *Going first class? New approaches to privileged travel and movement*. Oxford: Berghahn, 33–52.
- Field, J. 2010. Preface. Teoksessa K. Ecclestone, G. Biesta & M. Hughes (toim.) *Transitions and learning through the lifecourse*. Lontoo: Routledge, xvii–xxiv.
- Fiese, B. H., Tomcho, T. J., Douglas, M., Josephs, K., Poltrock, S. & Baker, T. 2002. A review of 50 years of research on naturally occurring family routines and rituals: Cause for celebration? *Journal of Family Psychology* 16 (4), 381–390.

- Fine, G. A. 1979. Small groups and culture creation: the idioculture of Little League baseball teams. *American Sociological Review* 44 (5), 733–745.
- Fine, G. A. 1982. The Manson family: The folklore traditions of a small group. *Journal of the Folklore Institute* 19 (1), 47–60.
- Fine, G. A. & Fields, C. D. 2008. Culture and microsociology: The Anthill and the Veldt. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 619 (1), 130–148.
- Firmin, M., Warner, S. & Lowe, A. 2006. Social adjustment among students growing up in foreign mission-field contexts. *Christian Higher Education* 5 (2), 115–124.
- Forsander, A. 2001. Kenelle ovet aukeavat? Maahanmuuttajat ja työllistymisen ehdot. *Työpoliittinen aikakauskirja* 2, 28–38.
- Forsberg, H. 2003. Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa H. Forsberg & R. Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 7–15.
- Friedman, J. 2005. Diasporization, globalization, and cosmopolitan discourse. Teoksessa A. Levy & A. Weingrod (toim.) *Homelands and diasporas: Holy lands and other places*. Stanford, CA: Stanford University Press, 140–165.
- Fry, R. 2007. Perspective shifts and a theoretical model relating to kaigaishijo and kikokus-hijo, or third culture kids in a Japanese context. *Journal of Research in International Education* 6 (2), 131–150.
- Fry, R. 2008. Politics of education for Japanese returnee children. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 1–17.
- Fujikane, H. 2003. Approaches to global education in the United States, the United Kingdom and Japan. *International Review of Education* 49 (1–2), 133–152.
- Fukuda, K. J. & Chu, P. 1994. Wrestling with expatriate family problems: Japanese experience in East Asia. *International Studies of Management & Organization* 24 (3), 36–47.
- Furnham, A. & Bochner, S. 1986. *Culture shock: Psychological reactions to unfamiliar environments*. Cambridge University Press.
- Gallacher, L.-A. & Gallagher, M. 2008. Methodological immaturity in childhood research? Thinking through ‘participatory methods’. *Childhood* 15 (4), 499–516.
- Gallagher, M. 2009. *Ethics*. Teoksessa K. Tisdall, J. Davis & M. Gallagher (toim.) *Researching with children and young people: Research design, methods and analysis*. Lontoo: Sage, 11–64.
- Garcia Coll, C., Lamberty, G., Jenkins, R., Pipes McAdoo, H., Crnic, K., Vasik, B. H. & Vazquez Garcia, H. 1996. An integrative model for the study of developmental competencies in minority children. *Child Development* 67 (5), 1891–1914.
- Gaytán, F. X., Carhill, A. & Suárez-Orozco, C. 2007. Understanding and responding to the needs of newcomer immigrant youth and families. *The Prevention Researcher* 14 (4), 10–13.
- Gerner, M., Perry, F., Moselle, M. A. & Archbold, M. 1992. Characteristics of internationally mobile adolescents. *Journal of School Psychology* 30 (2), 197–214.

- Gezentsvey, M. & Ward, C. 2008. Unveiling agency: A motivational perspective on acculturation and adaptation. Teoksessa R. M. Sorrentino & S. Yamaguchi (toim.) *Handbook of motivation and cognition across cultures*. Lontoo: Elsevier, 213–235.
- Gillies, W. D. 1998. Children on the move: Third Culture Kids. *Childhood Education* 75 (1), 36–38.
- Gills, S. 2007. Overseas students' intercultural adaptation as intercultural learning: A transformative framework. *Compare: A Journal of Comparative and International Education* 37 (2), 167–183.
- Giorgi, A. 1997. The theory, practice, and evaluation of the phenomenological method as a qualitative research procedure. *Journal of Phenomenological Psychology* 28 (2), 235–260.
- Giorgi, A. P. & Giorgi, B. 2008. Phenomenological psychology. Teoksessa C. Willig & W. Stainton-Rogers (toim.) *The SAGE handbook of qualitative research in psychology*. Lontoo: SAGE, 165–178.
- Glick Schiller, N., Basch, L. & Blanc-Szanton, C. 1992. Transnationalism: A new analytic framework for understanding migration issue: towards a transnational perspective on migration: Race, ethnicity, and nationalism reconsidered. *Annals of the New York Academy of Sciences* 645, 1–24.
- Gordon, T. 2005. Toimijuuden käsitteen dilemma. Teoksessa A. Meurman-Solin & I. Pyysiäinen (toim.) *Ihmistieteet tänään*. Helsinki: Gaudeamus, 114–130.
- Gosling, S. D., Vazire, S., Srivastava, S. & John, O. P. 2004. Should we trust web-based studies? A comparative analysis of six preconceptions about Internet questionnaires. *American Psychologist* 59 (2), 93 – 104.
- Graber, J. A. Brooks-Gunn, J. & Petersen, A. C. 1996. Adolescent transitions in context. Teoksessa J. A. Graber, J. Brooks-Gunn & A. C. Petersen (toim.) *Transitions through adolescence: Interpersonal domains and context*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum, 369–384.
- Greene, S. & Hill, M. 2005. Researching children's experience: Methods and methodological issues. Teoksessa S. Greene & D. Hogan (toim.) *Researching children's experience: Methods and approaches*. Lontoo: Sage, 1–21.
- Greenholtz, J. & Kim, J. 2009. The cultural hybridity of Lena: A multi-method case study of a Third Culture Kid. *International Journal of Intercultural Relations* 33 (5), 391–398.
- Greenstein, T. N. 2006. *Methods of family research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Greiffenhagen, C. & Sharrock, W. 2008. Where do the limits of experience lie? Abandoning the dualism of objectivity and subjectivity. *History of Human Sciences* 21 (3), 70–93.
- Grimshaw, T. & Sears, C. 2008. 'Where am I from?' 'Where do I belong?' The negotiation and maintenance of identity by international school students. *Journal of Research in International Education* 7 (3), 259–278.
- Gudmundsdottir, D. G. 2010. Positive psychology and public health. Teoksessa R. Biswas-Diener (toim.) *Positive psychology as social change*. New York: Springer, 109–122.

- Guillemin, F., Bombardier, C. & Beaton, D. 1993. Cross-cultural adaptation of health-related quality of life measures: Literature review and proposed guidelines. *Journal of Clinical Epidemiology* 46 (12), 1417–1432.
- Gundara, J. S. & Portera, A. 2008. Editorial: Theoretical reflections on intercultural education. *Intercultural Education* 19 (6), 463–468.
- Habermas, T. & Bluck, S. 2000. Getting a life: The emergence of the life story in adolescence. *Psychological Bulletin* 126 (5), 748–769.
- Hagerty, B. M. K., Lynch-Sauer, J., Patusky, K. L., Bouwsena, M. & Collier, P. 1992. Sense of belonging: A vital mental health concept. *Archives of Psychiatric Nursing* 6 (3), 172–177.
- Hagerty, B. M., Williams, R. A., & Oe, H. 2002. Childhood antecedents of adult sense of belonging. *Journal of Clinical Psychology* 58 (7), 793–801.
- Hall, E. T. 1981. *Beyond culture*. New York: Anchor.
- Hall, S. 1993. Cultural identity in question. Teoksessa S. Hall, D. Held & T. McGrew (toim.) *Modernity and its futures*. Cambridge: Polity, 273–316.
- Hammack, P. L. 2008. Narrative and the cultural psychology of identity. *Personality and Social Psychology Review* 12 (3), 222–247.
- Hardill, I. 1998. Gender perspective on British expatriate work. *Geoforum* 29 (3), 257–268.
- Harker, K. 2001. Immigrant generation, assimilation, and adolescent psychological well-being. *Social Forces* 79 (3), 969–1004.
- Harris, H. 2004. Global careers: Work-life issues and the adjustment of women international managers. *Journal of Management Development* 23 (9), 818–832.
- Harvey, M. & Moeller, M. 2009. Expatriate managers: A historical review. *International Journal of Management Reviews* 11 (3), 275–296.
- Haslberger, A. & Brewster, C. 2008. The expatriate family: An international perspective. *Journal of Managerial Psychology* 23 (3), 324–346.
- Hatfield, M. E. 2010. Children moving 'home'? Everyday experiences of return migration in highly skilled households. *Childhood* 17 (2), 243–257.
- Hayden, M., Levy, J. & Thompson, J. 2007. Introduction. Teoksessa M. Hayden, J. Levy & J. Thompson (toim.) *The Sage handbook of research in international education*. Lontoo: Sage, 1–8.
- Hayden, M. C., Rancic, B. A. & Thompson, J. J. 2000. Being international: Student and teacher perceptions from international schools. *Oxford Review of Education* 26 (1), 107–123.
- Hedegaard, M. & Fleer, M. 2009. Family practices and how children are positioned as active agents. Teoksessa M. Fleer, M. Hedegaard & J. Tudge (toim.) *Childhood studies and the impact of globalization: Policies and practices at global and local levels*. New York: Routledge, 254–278.
- Heikkilä, E. 2004. Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina Suomessa. Teoksessa Heikkilä, E., Viertola-Cavallari, R., Oksi-Walter, P. & Roos, J. (toim.) *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina*. Siirtolaisuusinstituutti. Web Reports No. 2, 3–6. <http://www.migrationinstitute.fi/pdf/webreports2.pdf> Luettu 29.3.2012.

- Heikkilä, E. 2011. Finns abroad – the profile of emigrants and their thoughts about returning to Finland. Teoksessa E. Heikkilä & S. Koikkalainen (toim.) *Finns abroad: New forms of mobility and migration*. Siirtolaisuusinstituutti. Migration studies C21. Turku: Painosalama, 9–28.
- Heiskala, R. 2006. Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros. Teoksessa R. Heiskala & E. Luhtakallio (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 14–42.
- Helavirta, S. 2007. Lasten tutkimushaastattelu. Metodologista herkistymistä, joustoa ja tasapainottelua. *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (6), 629–640.
- Hermans, H. J. M. & Kempen, H. J. G. 1998. Moving cultures: The perilous problems of cultural dichotomies in a globalizing society. *American Psychologist* 53 (10), 1111–1120.
- Hervey, E. 2009. Cultural transitions during childhood and adjustment to college. *Journal of Psychology and Christianity* 28 (1), 3–12.
- Hill, M. & Wager, F. 2009. From childhood to youth: Children’s own perspectives on social-spatial transitions. *International Journal of Transitions in Childhood* 3, 16–26.
- Hill, R. 1949. *Families under stress: adjustment to the crises of war separation and reunion*. New York: Harper & Brothers.
- Hill Useem, R. & Downie, R. D. 2011. Third-culture kids. Teoksessa G. Bell-Villada & N. Sichel sekä F. Eidse & E. Neil Orr (toim.) *Writing out of limbo: International childhoods, global nomads and third culture kids*. Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing, 18–24.
- Hinderliter Ortloff, D. & Frey, C. J. 2007. Blood relatives: Language, immigration, and education of ethnic returnees in Germany and Japan. *Comparative Education Review* 51 (4), 447–470.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2010. *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus/Helsinki University Press.
- Hoff, E. 2006. How social contexts support and shape language development. *Developmental Review* 26 (1), 55–88.
- Hofstede, G. 2001. *Culture’s consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Holdsworth, C. & Morgan, D. 2005. *Transitions in context: Leaving home, independence and adulthood*. Berkshire, UK: Open University Press.
- Holland, D. & Lachicotte Jr., W. 2007. Vygotsky, Mead and the new sociocultural studies of identity. Teoksessa H. Daniels, M. Cole & J. Wertsch (toim.) *The Cambridge companion to Vygotsky*. New York: Cambridge University Press, 101–135.
- Holland, J., Reynolds, T., & Weller, S. 2007. Transitions, networks and communities: The significance of social capital in the lives of children and young people. *Journal of Youth Studies* 10 (1), 97–116.
- Holloway, S. L. & Valentine, G. 2000. Spatiality and the new social studies of childhood. *Sociology* 34 (4), 763–783.

- Holm, G. & Londen, M. 2010. The discourse on multicultural education in Finland: Education for whom? *Intercultural Education* 21 (2) 107–120.
- Holopainen, P., Ojala, T., Orellana, T. & Miettinen, K. 2005. Johdanto. Teoksessa P. Holopainen, T. Ojala, K. Miettinen & T. Orellana. 2005. (toim.) Siirtymät sujuviksi – ehyttä koulupolkua rakentamassa. Helsinki: Opetushallitus, 5–8.
- Howe, G. W. 2002. Intergrating family routines and rituals with other family research paradigms: comment on the special section. *Journal of Family Psychology* 16 (4), 437–440.
- Hughes, M., Greenhough, P., Yee, W. C. & Andrews, J. 2010. The daily transition between home and school. Teoksessa K. Ecclestone, G. Biesta & M. Hughes (toim.) *Transitions and learning through the lifecourse*. Lontoo: Routledge, 16–31.
- Huttunen, J. 1994. Isyys ja miehisuus: Isä perhepsykologisessa tutkimuksessa. Kirjassa J. Virkki (toim.) *Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin*. Juva: WSOY, 46–66.
- Huttunen, L. 2005. Etnisyys. Teoksessa A. Rastas, L. Huttunen & O. Löytty (toim.) *Suomalainen vieraskirja: Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 117–160.
- Huttunen, L., Löytty, O. & Rastas, A. 2005. Suomalainen monikulttuurisuus: Paikallisia ja ylirajaisia suhteita. Teoksessa A. Rastas, L. Huttunen & O. Löytty (toim.) *Suomalainen vieraskirja: kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 16–40.
- Hyvönen, H. 2006. Leaving home behind – career opportunity or seeking for a safer life? A study of Finnish and Estonian migrant women’s experiences of immigration. *Finnish Yearbook of Population Research* 42, 129–159.
- Hyvönen, H. 2008a. The strength of native ties. *Social networks of Finnish immigrants in Estonia*. *Trames* (62/57) 3, 421–440.
- Hyvönen, H. 2008b. Maa muuttuu, muuttuuko äitiys? Suomalaisten ja virolaisten naisten kokemuksia äitiydestä maahanmuuton jälkeen. *Yhteiskuntapolitiikka* 73 (5), 508–522.
- Hyvönen, H. 2009. Lähellä mutta niin kaukana: Tutkimus naisten muuttoliikkeestä Suomen ja uudelleen itsenäistyneen Viron välillä. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 51/2009. Helsinki: Väestöliitto.
- Illeris, K. 2002. *The three dimensions of learning*. Malabar, Florida: Krieger.
- Illeris, K. 2007. What do we actually mean by experiential learning? *Human Resource Development Review* 6 (1), 84–95.
- Jallinoja, R. 2006. *Perheen vastaisku: Familistista käännettä jäljittämässä*. Helsinki: Gaudamus.
- James, A. 2007. Giving voice to children’s voices: Practices and problems, pitfalls and potentials. *American Anthropologist* 109 (2), 261–272.
- James, A. & James, A. L. 2001. Childhood: Toward a theory of continuity and change. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 575 (1), 25–37.
- James, A. L. 2010. Competition or integration? The next step in childhood studies? *Childhood* 17 (4), 485–499.
- James, D. & Beedell, P. 2010. Transgression for transition? White urban middle-class families making and managing ‘against the grain’ school choices. Teoksessa K. Eccles-

- tone, G. Biesta & M. Hughes (toim.) Transitions and learning through the lifecourse. Lontoo: Routledge, 32–46.
- James, S., Hunsley, J., Navara, G. S. & Alles, M. 2004. Marital, psychological and sociocultural aspects of sojourner adjustment: Expanding the field of enquiry. *International Journal of Intercultural Relations* 28 (2), 111–126.
- Jamieson, L. 1999. Intimacy transformed? A critical look at the 'pure relationship'. *Sociology* 33 (3), 477–494.
- Jasinskaja-Lahti, I. 2000. Psychological acculturation and adaptation among Russian-speaking immigrant adolescents in Finland. *Sosiaalipsykologian väitöskirja*. Helsingin yliopisto.
- Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K., Horenczyk, G. & Schmitz, P. 2003. The interactive nature of acculturation: Perceived discrimination, acculturation attitudes and stress among young ethnic repatriates in Finland, Israel and Germany. *International Journal of Intercultural Relations* 27 (1), 79–97.
- Johansson, E. 2008. Does Finland suffer from brain drain? *Keskusteluaiheita – Discussion papers* No. 1153. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos. http://mika.elta.fi/files/2141_Dp1153.pdf Luettu 26.8.2011.
- Johnson, B. & Christensen, L. 2008. *Educational Research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches*. Lontoo: Sage.
- Johnson, B. & Turner, L. A. 2003. Data collection strategies in mixed methods research. Teoksessa A. Tashakkori & C. Teddlie (toim.) *Handbook of mixed methods in social & behavioral research*. Thousand Oaks, CA: Sage, 297–319.
- Johnson, R. B. & Onwuegbuzie, A. J. 2004. Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher* 33 (7), 14–26.
- Johnson, R. B., Onwuegbuzie, A. J. & Turner, L. A. 2007. Toward a definition of mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research* 1 (2), 112–133.
- John-Steiner, V. & Mahn, H. 1996. Sociocultural approaches to learning and development: A Vygotskian framework. *Educational Psychologist* 31 (3&4), 191–206.
- Jokinen, E. 2005. *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, K. 2008. Miten laadullinen tutkimus vakuuttaa? Teoksessa K. Lempiäinen, O. Löytty & M. Kinnunen (toim.) *Tutkijan kirja*. Jyväskylä: Vastapaino, 243–250.
- Jokinen, K. 2009. Virtuaaliympäristöt lapsen kotina. Teoksessa R. Jallinoja (toim.) *Vieras perheessä*. Helsinki: Gaudeamus/Helsinki University Press, 191–218.
- Jokisaari, S. 2006. Kotouttamislain merkitys kotoutumisessa maahanmuuttajan näkökulmasta. *Web Reports* No. 18. Siirtolaisuusinstituutti. <http://www.migrationinstitute.fi/pdf/webreports18.pdf> Luettu 29.3.2012.
- Jorgenson, J. & Sullivan, T. 2010. Accessing children's perspectives through participatory photo interviews. *Forum: Qualitative Social Research* 11 (1) <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/issue/view/33> Luettu 6.7.2011.
- Julkunen, R., Nätti, J. & Anttila, T. 2004. *Aikanyrjähdys*. Keskiluokka tietotyön puristuksessa. Tampere: Vastapaino.

- Jun, S. & Gentry, J. W. 2005. An exploratory investigation of the relative importance of cultural similarity and personal fit in the selection and performance of expatriates. *Journal of World Business* 40, 1–8.
- Järvinen, T. & Jahnukainen, M. 2001. Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua. Teoksessa M. Suutari (toim.) *Vallattomat marginaalit: yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 125–151.
- Kallo, J. & Saarinen, T. 2010. Vertailevan ja kansainvälisen koulutustutkimuksen historialliset ja nykyiset haasteet. *Kasvatus* 41 (4), 311–315.
- Kaltiala-Heino, R., Rimpelä, M., Rantanen, P. & Laippala, P. 1999. Finnish modification of the 13-item Beck Depression Inventory in screening an adolescent population for depressiveness and positive mood. *Nordic Journal of Psychiatry* 53 (6), 451–457.
- Kaltiala-Heino, R., Rimpelä, M., Rantanen, P. & Laippala, P. 2001. Adolescent depression: The role of discontinuities in life course and social support. *Journal of Affective Disorders* 64 (2–3), 155–166.
- Kanno, Y. 2000a. Bilingualism and identity: The stories of Japanese returnees. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 3 (1), 1–18.
- Kanno, Y. 2000b. Kikokushijo as bicultural. *International Journal of Intercultural Relations* 24 (3), 361–382.
- Kano Podolsky, M. 1994. Kaigai-shijo socialization in Toronto. *International Journal of Japanese Sociology* 3 (1), 11–28.
- Kano Podolsky, M. 2004. Cross-cultural upbringing: a comparison of the “Third Culture Kids” framework and “Kaigai/Kikoku-shijo” studies. *Contemporary Society: Kyoto Women’s University Bulletin* 6, 11–28. <http://www.cs.kyoto-wu.ac.jp/bulletin/6/kanou.pdf> Luettu 28.4.2011.
- Kano Podolsky, M. 2008. Internationally mobile children: The Japanese Kikoku-shijo experience reconsidered. *Contemporary Society: Kyoto Women’s University Bulletin* 2, 49–69. <http://www.cs.kyoto-wu.ac.jp/grad-bulletin/2/kano.pdf> Luettu 28.4.2011.
- Kantola, A. 2006. Suomea trimmaamassa: Suomalaisen kilpailuvaltion sanastot. Teoksessa R. Heiskala & E. Luhtakallio (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 156–178.
- Kauko-nettipulpetti. 2012. <http://kauko.jkl.fi/> Luettu 17.2.2012.
- Kaukonen, R. 2009. Miesten koulutustaso paranee hitaammin kuin naisten. *Tilastokeskuksen hyvinvointikatsaus 3/2009 – Naiset ja miehet työelämässä*.
- Kidder, L. H. 1992. Requirements for being “Japanese”: stories of returnees. *International Journal of Intercultural Relations* 16 (4), 383–393.
- Kiili, J. 2006. Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 283. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.
- Kim, Y. Y. 2001. *Becoming intercultural: An integrative theory of communication and cross-cultural adaptation*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Kim, Y. Y. 2006. From ethnic to interethnic: The case for identity adaptation and transformation. *Journal of Language and Social Psychology* 25 (3), 283–299.
- Kim, Y. Y. 2008. Intercultural personhood: Globalization and a way of being. *International Journal of Intercultural Relations* 32 (4), 359–368.
- Kim, Y. Y., Lujan, P. & Dixon, L. D. 1998. "I can walk both ways" Identity integration of American Indians in Oklahoma. *Human Communication Research* 25 (2), 252–274.
- Kinnunen, U., Malinen, K. & Laitinen, K. 2009. Työn ja perheen yhteensovittaminen: Perheiden kokemuksia ja ratkaisuja. Teoksessa A. Rönkä, K. Malinen & T. Lämsä (toim.) *Perhe-elämän paletti: Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa*. Jyväskylä: PS-kustannus, 125–147.
- Kinnunen, U. & Mauno, S. 2002. Työ ja perhe-elämä vanhempien ja lasten näkökulmasta. Teoksessa A. Rönkä & U. Kinnunen (toim.) *Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen*. Jyväskylä, PS-kustannus, 99–118.
- Kivimäki, R. 2003. Perhe tuli työelämään. Teoksessa H. Forsberg & R. Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Yliopistopaino, 186–201.
- Kiviranta, K. 1995. Giorgin fenomenologisen psykologian metodi laadullisen tutkimuksen apuvälineenä. Teoksessa J. Nieminen (toim.) *Menetelmävalintojen viidakossa. Pohdintoja kasvatuksen tutkimuksen lähtökohdista*. Tampereen yliopisto, 91–106.
- Klemens, M. J. & Bikos, L. H. 2009. Psychological well-being and sociocultural adaptation in college-aged, repatriated, missionary kids. *Mental Health, Religion & Culture* 12 (7), 721–733.
- Knörr, J. & Nunes, A. 2005. Introduction. Teoksessa J. Knörr (toim.) *Childhood and migration: From experience to agency*. Bielefeld: Trascript, 9–21.
- Koikkalainen, S. 2011. Highly skilled Finns in the European labor market: why do they move abroad? Teoksessa E. Heikkilä & S. Koikkalainen (toim.) *Finns abroad: New forms of mobility and migration*. Siirtolaisuusinstituutti. *Migration studies* C21. Turku: Painosalama, 46–61.
- Konopaske, R., Robie, C. & Ivancevich, J. M. 2005. A preliminary model of spouse influence on managerial global assignment willingness. *The International Journal of Human Resource Management* 16 (3), 405–426.
- Korkiasaari, J. 1986a. Forskning om återflyttarelevers anpassning. Teoksessa *Det sjunde nordiska migrationsforskarseminariet, Sigtuna 1986. Seminaruppsatser*. Stockholm: Delegation för invandrarforskning, 69–72.
- Korkiasaari, J. 1986b. Paluuoppilaiden sopeutuminen. *Siirtolaisuustutkimuksia* A 13. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Korkiasaari, J. 1989. Paluumuutto lasten elämänmuutoksena. *Psykologia* 24 (4), 279–285.
- Korkiasaari, J. 2003. Suomalaiset maailmalla. Katsaus Suomen siirtolaisuuteen kautta aikain. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Korkiasaari, J. & Söderling, I. 2007. Muuttoliike. Kirjassa S. Koskinen, T. Martelin, I.-L. Notkola, V. Notkola, K. Pitkänen, M. Jalovaara, E. Mäenpää, A. Ruokolainen, M. Ryytänen & I. Söderling (toim.) *Suomen väestö*. Helsinki: Gaudeamus, 239–270.

- De Korne, H., Byram, M. & Fleming, M. 2007. Familiarising the stranger: Immigrant perceptions of cross-cultural interaction and bicultural identity. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 28 (4), 290–307.
- Kosonen, L. 2008. Growing up Vietnamese in Finland – looking back 12 years later: The well-being and sociocultural adaptation of Vietnamese as children or adolescents and as young adults. Doctoral dissertation. University of Helsinki, Faculty of Social Sciences, Department of Social Psychology.
- KOTA-tietokanta. 2012. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Opettaja- ja tutkijavierailut. <https://kotaplus.csc.fi/online/Etusivu.do> Luettu 16.2.2012.
- Kotimaisten kielten keskus. 2010. Expatriate suomeksi? Ohjeita ja suosituksia. Vierassanat. <http://www.kotus.fi/index.phtml?i=491&s=2611> Luettu 23.1.2012.
- Kralik, D., Visentin, K. & van Loon, A. 2006. Transition: A literature review. *Journal of advanced nursing* 55 (3), 320–329.
- Kramsch, C. 2003. Language and culture. Oxford Introductions to Language Study. Oxford University Press.
- Krashen, S. & Brown, C. L. 2007. What is academic language proficiency? Singapore Tertiary English Teachers Society (STETS). *Language & Communication Review* 6 (1), 1–4.
- Kraut, R., Olson, J., Banaji, M., Bruckman, A., Cohen, J. & Couper, M. 2004. Psychological research online: Report of Board of Scientific Affairs' Advisory Group on the conduct of research on the Internet. *American Psychologist* 59 (2), 105–117.
- Kröger, A. 1992. Vanhempien väliaikainen ulkomailla työskentely lapsen elämänmuutoksena: lapsen sopeutuminen ja sopeutumisen tukitoimet. Turun yliopisto. Kasvatustieteen pro gradu -työ.
- Kugele, K. 2006. Junge Global Nomads und ihre Freundschaften: Auswirkungen des Aufwachsens in mehreren Kulturen auf Erleben and Verhalten in Freundschaftsbeziehungen. *Gruppendynamik und Organisationsberatung* 37 (2), 155–172.
- Kulonpalo, J. 2007. Academic Finns abroad – challenges of international mobility and the research career. *Publications of the Academy of Finland* 7/07.
- Kurotani, S. 2007. Middle class Japanese housewives and the experience of transnational mobility. Teoksessa V. Amit (toim.) *Going first class? New approaches to privileged travel and movement*. Oxford: Berghahn, 15–32.
- Kuula, A. 2006. Tutkimusetiikka: Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- König, J. 2009. Moving experience: Dialogues between personal cultural positions. *Culture Psychology* 15 (1), 97–119.
- Laine, M., Bamberg, J. & Jokinen, P. 2007. Tapaustutkimuksen käytäntö ja teoria. Teoksessa M. Laine, J. Bamberg & P. Jokinen (toim.) *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus, 9–38.
- Laki perusopetuslain muuttamisesta. 2010. 642. 24.6.2010. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2010/20100642> Luettu 26.3.2012.

- Lam, H. & Selmer, J. 2004a. Are former "Third-Culture Kids" the ideal business expatriates? *Career Development International* 9 (2), 109–122.
- Lam, H. & Selmer, J. 2004b. Perceptions of being international: Differences between British adolescents living abroad and those at home. *International Education Journal* 5 (3), 360–373.
- Langdridge, D. 2007. *Phenomenological psychology: Theory, research, and method*. Harlow, Essex: Pearson.
- Lantolf, J. P. & Thorne, S. L. 2007. Sociocultural theory and second language learning. Teoksessa B. VanPatten & J. Williams (toim.) *Theories in second language acquisition. An introduction*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum, 201–224.
- Laosa, L. M. 1999. Intercultural transitions in human development and education. *Journal of Applied Developmental Psychology* 20 (3), 355–406.
- Lareau, A. 2000. Social class and the daily lives of children: A study from the United States. *Childhood* 7 (2), 155–171.
- Lareau, A. 2003. *Unequal childhoods: Class, race, and family life*. Berkeley: University of California Press.
- Lareau, A. & Weininger, E. B. 2008. The context of school readiness: Social class differences in time use in family life. Teoksessa A. Booth & A. C. Crouter (toim.) *Disparities in school readiness: How families contribute to transition into school*. New York: Taylor & Francis, 155–187.
- Larkin, M., Eatough, V. & Osborn, M. 2011. Interpretative phenomenological analysis and embodied, active, situated cognition. *Theory & Psychology* 21 (3), 318–337.
- Larson, R. W. & Almeida, D. M. 1999. Emotional transmission in the daily lives of families: A new paradigm for studying family process. *Journal of Marriage and the Family* 61 (1), 5–20.
- Lauder, H. 2007. International schools, education and globalization: Towards a research agenda. Teoksessa M. Hayden, J. Levy & J. Thompson (toim.) *The Sage handbook of research in international education*. Lontoo: Sage, 441–449.
- Lee, H.-W. 2007. Factors that influence expatriate failure: An interview study. *International Journal of Management* 24 (3), 403–413.
- Leonard, P. 1997. *Postmodern welfare: Reconstructing an emancipatory project*. Lontoo: Sage.
- Leonard, P. 2010. *Expatriate identities in postcolonial organizations: Working whiteness*. Surrey, UK: Ashgate.
- Leong, C.-H. & Ward, C. 2000. Identity conflict in sojourners. *International Journal of Intercultural Relations* 24 (6), 763–776.
- Levitt, P. & Glick Schiller, N. 2004. Conceptualizing simultaneity: A transnational social field perspective on society. *International Migration Review* 38 (3), 1002–1039.
- Liebenberg, L. 2009. The visual image as discussion point: Increasing validity in boundary crossing research. *Qualitative Research* 9 (4), 441–467.

- Liebkind, K. 2000. Kun kulttuurit kohtaavat. Teoksessa K. Liebkind (toim.) *Monikulttuurinen Suomi: Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus, 13–27.
- Liebkind, K. & Jasinskaja-Lahti, I. 2000. Acculturation and psychological well-being among immigrant adolescents in Finland: A comparative study of adolescents from different cultural backgrounds. *Journal of Adolescent Research* 15 (4), 446–469.
- Liebkind, K., Jasinskaja-Lahti, I. & Solheim, E. 2004. Cultural identity, perceived discrimination, and parental support as determinants of immigrants' school adjustments: Vietnamese youth in Finland. *Journal of Adolescent Research* 19 (6), 635–656.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. 1985. *Naturalistic inquiry*. Newbury Park, CA: Sage.
- Linnett, P. 2005. Finding a place in a dislocated world: reflections on depression. *Spirituality and Health International* 6 (1), 43–50.
- Littrell, L. N., Salas, E., Hess, K. P., Paley, M. & Riedel, S. 2006. Expatriate preparation: A critical analysis of 25 years of cross-cultural training research. *Human Resource Development Review* 5 (3), 355–388.
- Long, M. H. 2007. *Problems in SLA*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- van de Looij-Jansen, P. M. & de Wilde, E. J. 2008. Comparison of web-based versus paper-and-pencil self-administered questionnaire: Effects on health indicators in Dutch adolescents. *Health Services Research* 43 (5p1), 1708 – 1721.
- Lopez-Class, M., Castro, F. G. & Ramirez, A. G. 2011. Conceptions of acculturation: A review and statement of critical issues. *Social Science & Medicine* 72, 1555–1562.
- Loukas, A., Suizzo, M.-A. & Prelow, H. M. 2007. Examining resource and protective factors in the adjustment of Latino youth in low income families: What role does maternal acculturation play? *Journal of Youth and Adolescence* 36 (4), 489–501.
- Luciak, M. & Khan-Svik, G. 2008. Intercultural education and intercultural learning in Austria – critical reflections on theory and practice. *Intercultural Education* 19 (6), 493–504.
- Luthar, S. S., Cicchetti, D. & Becker, B. 2000. The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development* 71 (3), 543–562.
- Lyttle, A. D., Barker, G. G. & Cornwell, T. L. 2011. Adept through adaptation: Third culture individuals' interpersonal sensitivity. *International Journal of Intercultural Relations* 35, 686–694.
- Löytty, O. 2005a. Johdanto. Toiseuttamista ja tilakurittomuutta. Teoksessa O. Löytty (toim.) *Rajanylityksiä. Tutkimusreititejä toiseuden tuolle puolen*. Helsinki: Gaudeamus, 7–24.
- Löytty, O. 2005b. Toiseus. Teoksessa A. Rastas, L. Huttunen & O. Löytty (toim.) *Suomalainen vieraskirja: Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 161–189.
- MacKenzie, P. 2010. School choice in an international context. *Journal of Research in International Education* 9 (2), 107–123.
- Mangunkusumo, R. T., Duisterhout, J. S., de Graaff, N., Maarsingh, E. J., de Koning, H. J. & Raat, H. 2006. Internet versus paper mode of health and health behavior questionnaires in elementary schools: Asthma and fruit as examples. *Journal of School Health* 76 (2), 80–86.

- Marcus, G. E. 1995. Ethnography in/of the world system: The emergence of multi-sited ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24 (1), 95–117.
- Marin, M. 1994. Perhe ja moraali: Vuosisata perhekeskustelua. Kirjassa J. Virkki (toim.) *Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin*. Juva: WSOY, 10–23.
- Markus, H. R. & Kitayama, S. 2003. Models of agency: Sociocultural diversity in the construction of action. Teoksessa V. Murphy-Berman & J. Berman (toim.) *Differences in perspectives on the self*. Vol. 49. Series Current theory and research in motivation. University of Nebraska Press, 1–58.
- Marsella, A. J. & Ring, E. 2003. Human migration and immigration: An overview. Teoksessa L. L. Adler & U. P. Gielen (toim.) *Migration: Immigration and emigration in international perspective*. Westport: Praeger, 3–22.
- Martikainen, T., Sintonen, T. & Pitkänen, P. 2006. Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt. Teoksessa T. Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–41.
- Martikainen, T. 2009. Eettisiä kysymyksiä maahanmuuttotutkimuksessa. *Elore* 16 (2), 1–9.
- Marttinen, A.-C. 1992. *Matkalaukkulapset*. Helsinki: Kirjaneliö.
- Masgoret, A.-M. & Ward, C. 2006. Culture learning approach to acculturation. Teoksessa D. L. Sam & J. W. Berry (toim.) *The Cambridge handbook of acculturation psychology*. New York: Cambridge University Press, 58–77.
- Mason, J. 2006. Mixed methods in qualitative driven way. *Qualitative Research* 6 (1), 9–25.
- Mason, J. & Hood, S. 2011. Exploring issues of children as actors in social research. *Children and Youth Services Review* 33 (4), 490–495.
- May, S. & Sleeter, C. E. 2010. Introduction. *Critical multiculturalism: Theory and praxis*. Teoksessa S. May & C. E. Sleeter (toim.) *Critical multiculturalism: Theory and praxis*. New York: Routledge, 1–16.
- Mayall, B. 2002. *Towards a sociology for childhood: Thinking from children's lives*. Maidenhead, UK: Open University Press.
- Mayerhofer, H. & Hartmann, L.C. 2004. Three types of global assignments and their implications for global competence. Paper presented in SAM/IFSAM VIIth World Congress, Göteborg.
- Maynard, A. E. 2005. Introduction: Cultural learning in context. Teoksessa A. Maynard & M. I. Martini (toim.) *Learning in cultural context: family, peers, and school*. International and cultural psychology series. New York: Kluwer Academic/Plenum, 1–7.
- McCaig, N. M. 2011. Raised in the margin of the mosaic: Global nomads balance worlds within. Teoksessa G. Bell-Villada & N. Sichel sekä F. Eidse & E. Neil Orr (toim.) *Writing out of limbo: International childhoods, global nomads and third culture kids*. Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing, 45–56.
- McCubbin, H. I., Comeau, J. & Harkins, J. 1981. Family inventory of resources for management (FIRM). Teoksessa H. I. McCubbin, A. I. Thompson & M. A. McCubbin 1996. *Family assessment: Resiliency, coping and adaptation – inventories for research and practice*. Madison: University of Wisconsin System, 307–323.

- McCubbin, H. I. Joy, C. B., Cauble, E., Comeau, J. K., Patterson, J. M. & Needle, R. H. 1980. Family stress and coping: A decade review. *Journal of Marriage and Family* 42 (4), 855–871.
- McCubbin, H. I. & McCubbin, M. A. 1988. Typologies of resilient families: Emerging roles of social class and ethnicity. *Family Relations* 37 (3), 247–254.
- McCubbin, H. I. & Patterson, J. M. 1983. The family stress process: The double ABCX model of adjustment and adaptation. Teoksessa H. I. McCubbin, M. B. Sussman & J. M. Patterson (toim.) *Social stress and the family: Advances and developments in family stress theory and research*. Binghamton: Haworth, 7–38.
- McCubbin, H. I., Thompson, A. I. & McCubbin, M. A. 2001. *Family measures: Stress, coping and resiliency. Inventories for research and practice*. Kamehameha Schools, Honolulu, Hawaii.
- McDonald, C. 2009. The importance of identity in policy: The case for and of children. *Children & Society* 23 (4), 241–251.
- McFadden, J. 2001. Intercultural marriage and family: Beyond the racial divide. *The Family Journal* 9 (1), 39–42.
- McLachlan, D. A. 2007. Global nomads in an international school: Families in transition. *Journal of Research in International Education* 6 (2), 233–249.
- McPhail, J. C. 1995. Phenomenology as philosophy and method. Applications to ways of doing special education. *Remedial and Special Education* 16 (3), 159–165.
- de Mejía, A.-M. 2002. *Power, prestige, and bilingualism: International perspectives on elite bilingual education*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Mendenhall, M. E., Kühlmann, T. M., Stahl, G. K. & Osland, J. S. 2002. Employee development and expatriate assignments. Teoksessa M. J. Gannon & K. L. Newman (toim.) *The Blackwell handbook of cross-cultural management*. Oxford: Blackwell, 155–184.
- Metso, T. 2004. *Koti, koulu ja kasvatus – kohtaamisia ja rajankäyntejä*. Suomen kasvatus-tieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 19. Turku: Painosalama.
- Metsämuuronen, J. 2008. *Monimuuttujamenetelmien perusteet*. Helsinki: International Methelp.
- Metsämuuronen, J. 2009. *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä*. Tutkijalaitos. Jyväskylä: Gummerus/International Methelp.
- Miller, T. R., Baird, T. D., Littlefield, C. M., Kofinas, G., Chapin III, F. S. & Redman, C. L. 2008. Epistemological pluralism: Reorganizing interdisciplinary research. *Ecology and Society* 13 (2), 46 [online] URL: <http://www.ecologyandsociety.org/vol13/iss2/art46/> Luettu 22.3.2011.
- Minoura, Y. 1992. A sensitive period for the incorporation of a cultural meaning system: A study of Japanese children growing up in the United States. *Ethos* 20 (3), 304–339.
- Miyamoto, Y. & Kuhlman, N. 2001. Ameliorating culture shock in Japanese expatriate children in the US. *International Journal of Intercultural Relations* 25 (1), 21–40.
- Morgan, D. H. J. 2011. *Rethinking family practices*. Basisngstoke, UK: Palgrave Macmillan.
- Morse, J. M. 2000. Determining sample size. *Qualitative Health Research* 10 (1), 3–5.

- Muhonen, T. 2002. Työmarkkinatutkimus 2001: Palkkakehitys yleistä tasoa – nuoret pärjäävät paremmin. TEK – tekniikan akateemiset 1, 8–15.
- Muhonen, T. 2009. Ulkomaanpalkkatutkimus 2009: Nettoansiot puolitoistakertaiset ulkomailla. TEK – tekniikan akateemiset 6, 18–19.
- Murphy, E. 2003. Monolingual international schools and the young non-English-speaking child. *Journal of Research in International Education* 2 (1), 25–45.
- Mäkelä, L., Känsälä, M. & Suutari, V. 2011. The roles of expatriates' spouses among dual career couples. *Cross-Cultural Management* 18 (2), 185–197.
- Nathanson, J. Z. & Marcenko, M. 1995. Young adolescents adjustment to the experience of relocating overseas. *International Journal of Intercultural Relations* 19 (3), 413–424.
- Nette, J. & Hayden, M. 2007. Globally mobile children: The sense of belonging. *Educational Studies* 33 (4), 435–444.
- Nicassio, P. M. & Pate, J. K. 1984. An analysis of problems of resettlement of the Indochinese refugees in the United States. *Social Psychiatry* 19, 135–141.
- Nieto, S. 2008. Culture and education. *Yearbook of the National Society for the Study of Education* 107 (1), 127–142.
- Niikko, A. 2009. Varhaiskasvatuksessa lapsikeskeisyyden perusta on monitieteisessä ajattelussa. *Kasvatus* 40 (1), 69–82.
- Nummenmaa, L. 2009. Käyttötymistieteiden tilastolliset menetelmät. Helsinki: Tammi.
- OECD. 2011. Has discipline in school deteriorated? PISA in Focus 4. <http://www.oecd.org/dataoecd/18/63/47944912.pdf> Luettu 27.5.2011.
- Oh, J. S. & Fuligni, A. J. 2010. The role of heritage language development in the ethnic identity and family relationships of adolescents from immigrant backgrounds. *Social Development* 19 (1), 202–220.
- Oinas, T., Anttila, T. & Nätti, J. 2010. Yhteiskuntaluokat ja ajankäyttö Suomessa. Teoksessa J. Erola (toim.) Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 107–123.
- Oksanen, A. 2006. Siirtolaisena Singaporessa: Ulkomaantyökomennuksille mukaan muutaneet suomalaisnaiset kertovat kokemuksistaan. Yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia 2/2006. Helsinki: Yliopistopaino.
- Olson, D. H. & Gorall, D. M. 2003. Circumplex Model of marital and family systems. Teoksessa F. Walsh (toim.) Normal family processes. New York: Guilford, 514–547.
- Onwuegbuzie, A. J. & Johnson, R. B. 2006. The validity issue in mixed research. *Research in the Schools* 13 (1), 48–63.
- Onwuegbuzie, A. J. & Leech, N. L. 2007. Sampling in qualitative research: making the sampling process more public. *The Qualitative Report* 12 (7), 238–254.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. 2010. Perusopetus 2020 – yleiset valtakunnalliset tavoitteet ja tuntijako. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:1. Helsinki: Yliopistopaino.
- Opetushallitus. 2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Vammala: Vammalan kirjapaino

- Opetushallitus. 2008. Suomen sanoin – monin tavoin. Suomi toisena kielenä perusopetuksessa. http://www.oph.fi/download/121984_S2_perusopetuksessa_esite_2008.pdf Luettu 26.3.2012.
- Opetushallitus. 2009. Koulutuksen määrälliset indikaattorit. T. Kumpulainen (toim.) http://www.oph.fi/download/119433_Koulutuksen_maaralliset_indikaattorit_2009.pdf Luettu 29.3.2012.
- Opetushallitus. 2012a. Kotimaahan palaavan peruskoulun oppilaan opiskelu. http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/oppivelvollisuus_ja_koulupaikka/kotimaahan_paluu Luettu 26.3.2012.
- Opetushallitus. 2012b. Peruskoulun oppilaan opiskelu ulkomailla. http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/oppivelvollisuus_ja_koulupaikka/opiskelu_ulkomailla Luettu 26.3.2012.
- Opetusministeriö. 2008. Koulutus ja tutkimus 2007–2012. Kehittämissuunnitelma. Opetusministeriön julkaisuja 2008:9. Helsinki: Yliopistopaino.
- Orellana, M. F., Thorne, B., Chee, A. & Lam, W. S. E. 2001. Transnational childhoods: The participation of children in processes of family migration. *Social Problems* 48 (4), 572–591.
- van Oudenhoven, J. P., Ward, C. & Masgoret, A.-M. 2006. Patterns of relations between immigrants and host societies. *International Journal of Intercultural Relations* 30 (6), 637–651.
- Oulun kansainvälisen koulun arviointi- ja kehittämistyöryhmän raportti. 2007. <http://www.eduzef.net/documents/oulu-kansainvalinen-koulu.pdf> Luettu 16.2.2012.
- Padilla, A. M. 2004. Quantitative methods in multicultural education research. Teoksessa J. A. Banks & C. A. McGee Banks (toim.) *Handbook of research on multicultural education*, 2. painos. San Francisco: Jossey-Bass, 127–145.
- Parke, R. D. 2004. Development in the family. *Annual Review of Psychology* 55 (1), 365–399.
- Payne, S. 2004. Designing and conducting qualitative studies. Teoksessa S. Michie & C. Abraham (toim.) *Health psychology in practice*. Oxford: British Psychological Society/Blackwell, 126–149.
- Pealer, L. N., Weiler, R. M., Pigg Jr, M., Miller, D. & Dorman, S. M. 2001. The feasibility of a web-based surveillance system to collect health risk behavior data from college students. *Health Education & Behavior* 28 (5), 547–559.
- Pelkonen, M., Marttunen, M. & Aro, H. 2003. Risk for depression: A 6-year follow-up of Finnish adolescents. *Journal of Affective Disorders* 77 (1), 41–51.
- Peltonen, T. 1998. Narrative construction of expatriate experience and career cycle: Discursive patterns in Finnish stories of international career. *The International Journal of Human Resource Management* 9 (5), 875–892.
- Penuel, W. R. & Wertsch, J. V. 1995. Vygotsky and identity formation: A sociocultural approach. *Educational Psychologist* 30 (2), 83–92.
- Perttula, J. 1995. Kokemus psykologisena tutkimuskohteena. Johdatus fenomenologiseen psykologiaan. Sufi-tutkimuksia 14. Tampere: Suomen fenomenologinen instituutti.

- Peterson, B. E. & Plamondon, L. T. 2009. Third culture kids and the consequences of international sojourns on authoritarianism, acculturative balance, and positive affect. *Journal of Research in Personality* 43 (5), 755–763.
- Pietilä, I. 2010. Intercultural adaptation as a shared learning process in the life-course. Teoksessa V. Korhonen (toim.) *Cross-cultural lifelong learning*. Tampere University Press, 61–79.
- Pitkäniemi, H. 2009. Integroiva metodologia opetuksen tutkimuksen näkökulmasta. *Kasvatus* 40 (4), 328–340.
- Plano Clark, V. L., Creswell, J. W., O'Neill Green, D. & Shope, R. J. 2008. Mixing quantitative and qualitative approaches. An introduction to emergent mixed methods research. Teoksessa S. N. Hesse-Biber & P. Leavy (toim.) *Handbook of Emergent Methods*. New York: Guilford, 363–387.
- Pollard, E. L. & Lee, P. D. 2003. Child well-being: A systematic review of literature. *Social Indicators Research* 61 (1), 59–78.
- Pollock, D. C. & van Reken, R. E. 1999. *The third culture kid experience*. Yarmouth, ME: Intercultural Press.
- Pollock, D. C. & van Reken, R. E. 2009. *Third culture kids: The experience of growing up among worlds*. Boston: Nicholas Brealey.
- Portera, A. 2008. Intercultural education in Europe: Epistemological and semantic aspects. *Intercultural Education* 19 (6), 481–491.
- Prinstein, M. J. & Dodge, K. A. 2008. Current issues in peer influence research. Teoksessa M. J. Prinstein & K. A. Dodge (toim.) *Understanding peer influence in children and adolescents*. New York: Guilford, 3–16.
- Pulkkinen, L. 2002. Koti, koulu ja yksityinen elämänpiiri hyvän elämän ankkureina. Teoksessa A. Rönkä & U. Kinnunen (toim.) *Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen*. Jyväskylä, PS-kustannus, 14–29.
- Punch, S. 2002. Research with children: The same or different from research with adults? *Childhood* 9 (3), 321–341.
- Puura, K., Almqvist, F., Tamminen, T., Piha, J., Räsänen, E., Kumpulainen, K., Moilanen, I. & Koivisto, A.-M. 1998. Psychiatric disturbances among prepubertal children in Southern Finland. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 33 (7), 310–318.
- Rajander, S. & Lappalainen, S. 2010. Expectations and future prospects: the language of the cosmopolitan child. *Finnish Journal of Ethnicity and Migration* 5 (3), 9–16.
- Rantanen, J. 2008. Work-family interface and psychological well-being. A personality and longitudinal perspective. University of Jyväskylä. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology, and Social Research* 346.
- Reay, D. 2005. Doing the dirty work of social class? Mothers' work in support of their children's schooling. *The Sociological Review* 53 (2), 104–116.
- Reid, K., Flowers, P. & Larkin, M. 2005. Exploring lived experience. *Psychologist* 18 (1), 20–23.
- van Reken, R. 2011. Cross-cultural kids: The new prototype. Teoksessa G. Bell-Villada & N. Sichel sekä F. Eidse & E. Neil Orr (toim.) *Writing out of limbo: International child-*

- hoods, global nomads and third culture kids. Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing, 25–44.
- Repo, H. 2011. Tampere ja Oulu pitävät insinsä: Helsingin seudun vetovoima on hiipunut. 18.2. 2011. *Tekniikka & Talous* (6), 12–13.
- Ribbens, J. 1994. *Mothers and their children: A feminist sociology of childrearing*. Lontoo: Sage.
- Richardson, J. 2006. Self-directed expatriation: Family matters. *Personnel Review* 35 (4), 469–486.
- Rinne, R. & Kivirauma, J. 2003. Koulutuksen ja syrjäytymisen muuttuva yhteys. Teoksessa R. Rinne & J. Kivirauma (toim.) *Koulutuksellista alaluokkaa etsimässä. Matala koulutus yhteiskunnallisen aseman määrittäjänä Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla*. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 18. Turku: Painosalama, 13–78.
- Ritter, P., Lorig, K., Laurent, D. & Matthews, K. 2004. Internet versus mailed questionnaires: A randomized comparison, *Journal of Medical Internet Research* 6 (3), e29.
- Riusala, K. & Suutari, V. 2000. Expatriation and careers: Perspectives of expatriates and spouses. *Career Development International* 5 (2), 81–90.
- Rizvi, F. 2009. Global mobility and the challenges of educational research and policy. Teoksessa T. S. Popkewitz & F. Rizvi (toim.) *Globalization and the study of education*. 108th Yearbook of the National Society for the Study of Education. Part II. Malden, Massachusetts: Wiley-Blackwell, 268–289.
- Roberts, G. C., Block, J. H. & Block, J. 1984. Continuity and change in parents' child-rearing practices. *Child Development* 55 (2), 586–597.
- Robertson, R. & White, K. E. 2005. Globalization: Sociology and cross-disciplinarity. Teoksessa C. J. Calhoun, C. Rojek & B. S. Turner (toim.) *The Sage handbook of sociology*. Lontoo: Sage, 345–366.
- Roessingh, H. 2006. BICS-CALP: An introduction for some, a review for others. *TESL Canada Journal* 23 (2), 91–96.
- Roos, J. 2009. Monikulttuuriset perheet Suomessa. Teoksessa P. Oksi-Walter, J. Roos & R. Viertola-Cavallari (toim.) *Monikulttuurinen perhe*. Helsinki: Kustannus Oy Arkki, 128–156.
- Roos, J. P. 1987. *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Root, M. P. 2003. Multiracial families and children. Implications for educational research and practice. Teoksessa J. A. Banks & C. A. McGee Banks (toim.) *Handbook of research on multicultural education*. San Francisco: Jossey-Bass, 110–124.
- Rotkirch, A., Söderling, I. & Fågel, S. 2010. Isovanhemmuuden merkitys korostuu. Teoksessa S. Fågel, A. Rotkirch & I. Söderling (toim.) *Farkkumummoja ja pehmoaareja – uusia ikkunoita isovanhemmuuteen*. Helsinki: Väestöliitto, 5–9.
- Rudmin, F. W. 2003. Critical history of the acculturation psychology of assimilation, separation, integration, and marginalization. *Review of General Psychology* 7 (1), 3–37.
- Räsänen, M. & Kivirauma, J. 2011. Oppilaana monikulttuurisessa koulussa. Teoksessa K. Klemelä, A. Tuittu, A. Virta & R. Rinne (toim.) *Vieraina koulussa? Monikulttuurinen*

- koulu oppilaiden, vanhempien, opettajien ja rehtoreiden kokemana. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja A 211. Turku: Painosalama, 35–95.
- Räsänen, R. 2002. Monikulttuurisuus- ja kansainvälisyyskasvatuksen suuntauksia. Teoksessa R. Räsänen, K. Jokikokko, M.-L. Järvelä & T. Lamminmäki-Kärkkäinen (toim.) Interkulttuurinen opettajankoulutus. Utopiasta todellisuudeksi toimintatutkimuksen avulla. Kasvatustieteiden ja opettajankoulutuksen yksikkö, Oulun yliopisto. Oulu University Press, 97–114.
- Räsänen, R. 2007a. Intercultural education as education for global responsibility. Teoksessa T. Kaivola & M. Melén-Paaso (toim.) Education for global responsibility – Finnish perspectives. Publications of the Ministry of Education 2007:31. Ministry of Education, 18–30.
- Räsänen, R. 2007b. International education as an ethical issue. Teoksessa M. Hayden, J. Levy & J. Thompson (toim.) The Sage handbook of research in international education. Lontoo: Sage, 57–69.
- Räsänen, R. 2009. Monikulttuurisuus ja kansainvälistyminen koulun ja opettajan haasteena. Teoksessa J. Jokisalo & R. Simola (toim.) Monikulttuurisuus luokanopettajakoulutuksessa – monialaisten opintojen läpäisevä juonne. Kasvatustieteiden tiedekunnan selosteista n:o 7. Joensuun yliopisto, 1–20.
- Räty, H., Kasanen, K. & Laine, N. 2009. Parents' participation in their child's schooling. *Scandinavian Journal of Educational Research*. 53 (3), 277–293.
- Rönkä, A. & Kinnunen, U. 2002. Johdanto. Teoksessa A. Rönkä & U. Kinnunen (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. Jyväskylä, PS-kustannus, 4–11.
- Rönkä, A., Laitinen, K. & Malinen, K. 2009. Miltä arki tuntuu? Teoksessa A. Rönkä, K. Malinen & T. Lämsä (toim.) Perhe-elämän paletti: Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa. Jyväskylä: PS-kustannus, 203–222.
- Sahlberg, P. 2011. Johtaja, Kansainvälisen liikkuvuuden ja yhteistyön keskus CIMO. Naantalin Rymättylä, Herrankukkaro, KASVAN seminaari. Suullinen tiedonanto 3.5.2011.
- Sajavaara, K. 1999. Toisen kielen oppiminen. Teoksessa K. Sajavaara & A. Piirainen-Marsh (toim.) Kielen oppimisen kysymyksiä. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 7. Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto. Jyväskylän yliopistopaino, 73–102.
- Salakka, M. 2002. Oppilaan kätketty ja näkyvä toiseus haasteena opettajan refleksiiviselle oppimiselle. Teoksessa R. Räsänen, K. Jokikokko, M.-L. Järvelä & T. Lamminmäki-Kärkkäinen (toim.) Interkulttuurinen opettajankoulutus: Utopiasta todellisuudeksi toimintatutkimuksen avulla. Kasvatustieteiden ja opettajankoulutuksen yksikkö, Oulun yliopisto, 189–205.
- Salakka, M. 2006. Suomeen palaavien lähetystyöntekijöiden paluuta koskevat puhettavat: Paluusokki ja identiteetin monikulttuuriset jännitteet. *Acta Universitatis Ouluensis. E Scientiae Rerum Socialium* 81.

- Sale, J. E. M. & Brazil, K. 2004. A strategy to identify critical appraisal criteria for primary mixed-method studies. *Quality & Quantity* 38 (4), 351–365.
- Sale, J. E. M., Lohfeld, L. H. & Brazil, K. 2002. Revisiting the quantitative–qualitative debate: Implications for mixed-methods research. *Quality and Quantity* 36 (1), 43–53.
- Salo, U.-M. 2010. Lapset, politiikka ja yhteiskunnallinen osallistuminen. *Kasvatus* 41 (5), 419–431.
- Salomon, G. 2006. The systemic vs. analytic study of complex learning environments. Teoksessa J. Elen & R. E. Clark (toim.) *Handling complexity in learning environment: Theory and research. Advances in learning and instruction.* Oxford: Elsevier, 255–264.
- Sam, D. L. 2006a. Adaptation of children and adolescents with immigrant background: Acculturation or development? Teoksessa M. H. Bornstein & L. R. Cote (toim.) *Acculturation and parent–child relationships: Measurement and development.* Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum, 97–111.
- Sam, D. L. 2006b. Acculturation: Conceptual background and core components. Teoksessa D. L. Sam & J. W. Berry (toim.) *The Cambridge handbook of acculturation psychology.* Cambridge: Cambridge University Press, 11–26.
- Sam, D. L. & Berry, J. W. 2006. Introduction. Teoksessa D. L. Sam & J. W. Berry (toim.) *The Cambridge handbook of acculturation psychology.* Cambridge: Cambridge University Press, 1–10.
- Sam, D. L. & Berry, J. W. 2010. Acculturation: When individuals and groups of different cultural backgrounds meet. *Perspectives on Psychological Science* 5(4), 472–481.
- Sam, D. L., Vedder, P., Liebkind, K., Neto, F. & Virta, E. 2008. Immigration, acculturation, and the paradox of adaptation in Europe. *The European Journal of Developmental Psychology* 5(2), 138–158.
- Sam, D. L., Vedder, P., Ward, C. & Horenczyk. 2006. Psychological and sociocultural adaptation of immigrant youth. Teoksessa J.W. Berry, J.S. Phinney, D.L. Sam & P. Vedder (toim.) *Immigrant youth in cultural transition: Acculturation, identity, and adaptation across national contexts.* Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum, 117–142.
- Sasagawa, S., Toyoda, H. & Sakano, Y. 2006. The acquisition of cultural values in Japanese returnee students. *International Journal of Intercultural Relations* 30 (3), 333–343.
- Schaetti, B. F & Ramsey, S. J. 1999. The expatriate family: Practicing practical leadership. Mobility Employee Relocation Council. <http://www.transition-dynamics.com/expatfamily.html> Luettu 7.10. 2010.
- Scheffner Hammer, C., Miccio, A. W. & Rodriguez, B. 2004. Bilingual language acquisition and the child socialization process. Teoksessa B. A. Goldstein (toim.) *Bilingual language development and disorders in Spanish-English speakers.* Baltimore, MD: Brookes, 21–50.
- Schmitz, P.G. 2003. Psychosocial factors of immigration and emigration: An introduction. Teoksessa L. L. Adler & Gielen, U. P. (toim.) *Migration: Immigration and emigration in international perspective.* Westport: Praeger, 23–50.

- Schoenfeld, A. H. 1999. Looking toward the 21st century: Challenges of educational theory and practice. *Educational Researcher* 28 (7), 4–14.
- Schwartz, S. J. 2007. The applicability of familism to diverse ethnic groups: a preliminary study. *The Journal of Social Psychology* 147 (2), 101–118.
- Schwartz, S. J., Montgomery, M. J. & Briones, E. 2006a. The role of identity in acculturation among immigrant people: Theoretical propositions, empirical questions, and applied recommendations. *Human Development* 49 (1), 1–30.
- Schwartz, S. J., Montgomery, M. J. & Briones, E. 2006b. Toward an interdisciplinary study of acculturation, identity, and culture. *Human Development* 49 (1), 42–43.
- Searle, W. & Ward, C. 1990. The prediction of psychological and sociocultural adjustment during cross-cultural transitions. *International Journal of Intercultural Relations* 14 (4), 449–464.
- Selmer, J. & Lam, H. 2004. “Third-culture kids” future business expatriates? *Personnel Review* 33 (4), 430–445.
- Selvi, K. 2008. Phenomenological approach in education. Teoksessa A.-T. Tymieniecka (toim.) *Education in human creative existential planning. Analecta Husserliana: the yearbook of phenomenological research* Vol. 95. Dordrecht: Springer, 39–51.
- Senior, V., Smith, J. A., Michie, S. & Marteau, T. M. 2002. Making sense of risk: An interpretative phenomenological analysis of vulnerability to heart disease. *Journal of Health Psychology* 7 (2), 157–168.
- Sevón, E. & Notko, M. 2008. Perhesuhteiden omalakisuus. Teoksessa E. Sevón & M. Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Palmenia, 13–26.
- Shaffer, M. A. & Harrison, D. A. 1998. Expatriates’ psychological withdrawal from international assignments: Work, nonwork, and family influences. *Personnel Psychology* 51 (1), 87–118.
- Shaffer, M. A., Harrison, D. A., Gilley, K. M. & Luk, D. M. 2001. Struggling for balance amid turbulence on international assignments: Work-family conflict, support and commitment. *Journal of Management* 27 (1), 99–121.
- Shah, D. & Lund, D. W. 2007. Spousal perspective of expatriate family adjustment. *The International Journal of Diversity in Organisations, Communities and Nations* 7 (2), 93–101.
- Shaules, J. 2007. Deep culture: The hidden challenges of global living. *Multilingual Matters/Cromwell*, Great Britain.
- Shih, T.-H. & Fan, X. 2009. Comparing response rates in e-mail and paper surveys: A meta-analysis. *Educational Research Review* 4 (1), 26 – 40.
- Siljanen, T. & Lämsä, A.-M. 2009. The changing nature of expatriation: Exploring cross-cultural adaptation through narrativity. *The International Journal of Human Resource Management* 20 (7), 1468–1486.
- Sillanpää, S. 2010. Yli 10 000 suomalaista lähtee joka vuosi ulkomaille töihin. *Helsingin Sanomat* 2.1.2010.
- Sills, S. J. & Song, C. 2002. Innovations in survey research: An application of web-based surveys. *Social Science Computer Review* 20 (1), 22–30.

- Simon, J. B., Murphy, J. J. & Smith, S. M. 2005. Understanding family resilience. *The Family Journal* 13 (4), 427–436.
- Smith, J. A. 1999. Towards a relational self: Social engagement during pregnancy and psychological preparation for motherhood. *British Journal of Social Psychology*, 38, 409–426.
- Smith, J. A. & Eatough, V. 2006. Interpretative phenomenological analysis. Teoksessa G. M. Breakwell, S. Hammond, C. Fife-Shaw & J. A. Smith (toim.) *Research methods in psychology* (3. painos). Lontoo: Sage, 322–341.
- Smith, J. A., Flowers, P. & Larkin, M. 2009. *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research*. Lontoo: Sage.
- Smith, J. A. & Osborn, M. 2008. Interpretative phenomenological analysis. Teoksessa J. A. Smith (toim.) *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods*. Lontoo: Sage, 53–80.
- Starks, H. & Brown Trinidad, S. 2007. Choose your method: A comparison of phenomenology, discourse analysis, and grounded theory. *Qualitative Health Research* 17 (10), 1372–1380.
- Stewart, L. & Leggat, P.A. 1998. Culture shock and travelers. *Journal of Travel Medicine* 5 (2), 84–88.
- Strandell, H. & Forsberg, H. 2005. Kohti kurinalaista lapsuutta? Kysymys pienten koululaisten iltapäivien (uudelleen) määrittelystä. *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (6), 610 – 623.
- Street, B. V. 1993. Culture is a verb: Anthropological aspects of language and cultural process. *British Studies in Applied Linguistics* 7, 23–43.
- Stuart, J., Ward, C., Jose, P. E. & Narayanan, P. 2010. Working with and for communities: A collaborative study of harmony and conflict in well-functioning, acculturating families. *International Journal of Intercultural Families* 34 (2), 114–126.
- Suárez-Orozco, C. & Carhill, C. 2008. Afterword: New directions in research with immigrant families and their children. Teoksessa H. Yoshikawa & N. Way (toim.) *Beyond the family: Contexts of immigrant children's development*. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 121. San Francisco: Jossey-Bass, 87 – 104.
- Suárez-Orozco, C., Rhodes, J. & Milburn, M. 2009. Unraveling the immigrant paradox: Academic engagement and disengagement among recently arrived immigrant youth. *Youth & Society* 41 (2), 151–185.
- Suárez-Orozco, M. M. & Qin-Hilliard, D. B. 2004. Globalization: Culture and education in the new millennium. Teoksessa M. M. Suárez-Orozco & D. B. Qin-Hilliard (toim.) *Globalization: Culture and education in the new millennium*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1–37.
- Suoranta, J. 2008. Haarautuvien metodologioiden puutarhassa: Kasvatus- ja yhteiskuntatieteiden metodologisia kysymyksiä. Tampereen yliopiston sähköiset julkaisut: muut yhteiskuntatieteet. http://tampub.uta.fi/aihealue.php?cont_sub=45 Luettu 23.8.2010.

- Sussman, N. M. 2000. The dynamic nature of cultural identity throughout cultural transitions: Why home is not so sweet. *Personality and Social Psychology Review* 4 (4), 355–373.
- Sussman, N. M. 2002. Testing the cultural identity model of the cultural transition cycle: Sojourners return home. *International Journal of Intercultural Relations* 26 (4), 391–408.
- Suutari, V. & Brewster, C. 2000. Making their own way: International experience through self-initiated foreign assignment. *Journal of World Business* 35 (4), 417–436.
- Suutari, V. & Brewster, C. 2003. Repatriation: Empirical evidence from a longitudinal study careers and expectations among Finnish expatriates. *International Journal of Human Resource Management* 14 (7), 1132–1151.
- Swift, B. 2006. Preparing numerical data. Teoksessa R. Sapsford & V. Jupp (toim.) *Data collection and analysis*, Lontoo: Sage, 153–183.
- Söderling, I. 2003. *Siirtolaisuus globalisaation käyttövoimana*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Tadmor, C. T., Hong, Y.-y., Chiu, C.-Y. & No, S. 2010. What I know in my mind and where my heart belongs: Multicultural identity negotiation and its cognitive consequences. Teoksessa R. J. Crisp (toim.) *The psychology of social and cultural diversity*. Chichester, West Sussex, UK: Wiley-Blackwell, 115–144.
- Tahvanainen, M., Welch, D. & Worm, V. 2005. Implications of short-term international assignments. *European Management Journal* 23 (6), 663–673.
- Takeuchi, R. 2010. A critical review of expatriate adjustment research through a multiple stakeholder view: Progress, emerging trends, and prospects. *Journal of Management* 36 (4), 1040–1064.
- Takeuchi, R., Yun, S. & Tesluk, P. E. 2002. An examination of crossover and spillover effects on spousal and expatriate cross-cultural adjustment on expatriate outcomes. *Journal of Applied Psychology* 87 (4), 655–666.
- Tampereen kansainvälisen koulun perustamisedellytyksiä selvittävän työryhmän raportti. 2009. http://www.tampereenseutu.fi/@Bin/1747822/116%A7_KV_Koulu_loppu-raportti.pdf Luettu 16.2.2012.
- Tamura, T. & Furnham, A. 1993. Re-adjustment of Japanese returnee children from an overseas sojourn. *Social Science & Medicine* 36 (9), 1181–1186.
- Tardif-Williams, C. Y. & Fisher, L. 2009. Clarifying the link between acculturation experiences and parent-child relationships among families in cultural transition: The promise of contemporary critiques of acculturation psychology. *International Journal of Intercultural Relations* 33 (2), 150–161.
- Taylor, C. & Coffey, A. 2009. Editorial – special issue: Qualitative research and methodological innovation. *Qualitative Research* 9 (5), 523–526.
- Teddlie, C. & Tashakkori, A. 2003. Major issues and controversies in the use of mixed methods in the social and behavioral sciences. Teoksessa A. Tashakkori & C. Teddlie

- (toim.) Handbook of mixed methods in social & behavioral research. Thousand Oaks, CA: Sage, 3–50.
- Teddle, C. & Tashakkori, A. 2009. Foundations of mixed methods research: Integrating quantitative and qualitative approaches in the social and behavioral sciences. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Thomas, N. 2009. Sociology of childhood. Teoksessa T. Maynard & N. Thomas (toim.) An introduction to early childhood studies. Lontoo: Sage, 33–46.
- Tilastokeskus. 2006. Peruskoulun oppilaat 2006. Esi- ja peruskouluopetus. Suomen virallinen tilasto. Helsinki.
- Tilastokeskus. 2007. Tulonjakotilasto. Väestö. Suomen virallinen tilasto. Helsinki.
- Tilastokeskus. 2009a. Perheet. Väestö. Suomen virallinen tilasto. Helsinki.
- Tilastokeskus. 2009b. Muuttoliike 2008. Väestö. Suomen virallinen tilasto. Helsinki.
- Tilastokeskus. 2010. Perheet 2010. Väestö. Suomen virallinen tilasto. Helsinki.
- Tilastokeskus. 2011a. Maahan- ja maastamuuttaneet lähtö- ja määräraan iän, sukupuolen ja kansalaisuuden mukaan 1987–2010. Muuttoliike. Tilastotietokannat.
- Tilastokeskus. 2011b. Muuttoliike 2010. Väestö. Suomen virallinen tilasto. Helsinki.
- Titzmann, P. F. & Silbereisen, R. K. 2009. Friendship homophily among ethnic German immigrants: A longitudinal comparison between recent and more experienced immigrant adolescents. *Journal of Family Psychology* 23 (3), 301–310.
- Tolonen, T. 2008. Yhteiskuntaluokka: Menneisyyden dinosauruksen luiden kolinaa? Teoksessa T. Tolonen (toim.) Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura julkaisuja 83. Tampere: Vastapaino, 8–17.
- Tung, R. L. 1998. American expatriates abroad: From neophytes to cosmopolitans. *Journal of World Business* 33 (2), 125–144.
- Tuomi, J. & Sarajarvi, A. 2006. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 4. painos. Jyväskylä: Gummerus.
- Tyler, M. P. 1989. The military teenager in Europe: Perspectives for health care providers. *Medical Bulletin of the US Army Medical Department* 8 (1/2), 13–17.
- Työministeriö 2006. Hallituksen ulkosuomalaispoliittinen ohjelma vuosiksi 2006–2011. Työhallinnon julkaisu 369. http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/10_muut/ulkosuomalaisohjelma2006.pdf Luettu 26.3.2012.
- Tähtinen, J., Laakkonen, E. & Broberg, M. 2011. Tilastollisen aineiston käsittelyn ja tulokinnan perusteita. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja C: 20. Turku: Painosalama.
- Uprichard, E. 2008. Children as 'being and becomings': Children, childhood and temporality. *Children & Society* 22 (4), 303–313.
- Uprichard, E. 2009. Questioning research with children: Discrepancy between theory and practice? *Children & Society* 24 (1), 3–13.
- Useem, J. & Hill Useem, R. 1945. Minority-group pattern in prairie society. *American Journal of Sociology* 50 (5), 377–385.

- Uusitalo, T., Heikkilä, J., Rantanen, E., Lappalainen, J., Liuhamo, M., Palukku, P. & Hämäläinen, P. 2009. Ennakoiva ja joustava turvallisuuden johtaminen: Resilienssi Suomessa. VTT. Tutkimusraportti VTT-R-09394-09.
- Varma, A., Pichler, S. & Toh, S. M. 2011. A performance theory perspective on expatriate success: the role of self-efficacy and motivation. *International Journal of Human Resources Development and Management* 11 (1), 38–50.
- de Vaus, D. 2002. *Surveys in social research*. Crows Nest, Australia: Allen & Unwin.
- Vedder, P. 2005. Language, ethnic identity, and the adaptation of immigrant youth in the Netherlands. *Journal of Adolescent Research* 20 (3), 396–416.
- Vehkalahti, K., Rutanen, N., Lagström, H. & Pösö, T. 2010. Kohti eettisesti kestävää lasten ja nuorten tutkimusta. Teoksessa H. Lagström, T. Pösö, N. Rutanen & K. Vehkalahti (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, 10–23.
- Vehkalahti, K. 2008. *Kyselytutkimuksen mittarit ja menetelmät*. Helsinki: Tammi.
- Vertovec, S. 2004. Trends and impacts of migrant transnationalism. Working Paper No. 3. University of Oxford, Centre of Migration, Policy and Society.
- Vikman, J.-P. 1987. Vanhempien paluumuutto kouluikäisten lasten elämänmuutoksena. Tampereen yliopiston psykologian laitoksen tutkimuksia 144.
- Vilkko, A. 1998. Kodiksi kutsuttu paikka: Tapaus naisen ja miehen omaelämäkerroista. Teoksessa M. Hyvärinen, E. Peltonen & Vilkko (toim.) *Liikkuvat erot: Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 27–72.
- Vincent, C. 2000. *Including parents? Education, citizenship and parental agency. Inclusive education -sarja*. Buckingham: Open University Press.
- Vincent, C. & Ball, S. J. 2006. *Childcare, choice and class practices: Middle-class parents and their children*. Abingdon: Routledge.
- Vincent, C. & Ball, S. J. 2007. 'Making-up' the middle-class child: Families, activities and class dispositions. *Sociology* 41 (6), 1061–1077.
- Virta, E., Sam, D. L. & Westin, C. 2004. Adolescents with Turkish background in Norway and Sweden: A comparative study of their psychological adaptation. *Scandinavian Journal of Psychology* 45 (1), 15–25.
- Vuorela, U. 2002. Transnational families: Imagined and real communities. Teoksessa D. Bryceson (toim.) *The transnational family: New European frontiers and global networks*. Oxford: Berg Publishers, 63–82.
- Vuorenkoski, L. 2000. Childhood between two countries. Resilience and mental well-being of Finnish remigrant children and adolescents. *Clinic of Child Psychiatry*, Department of Paediatrics. University of Oulu.
- Vygotsky, L. 1978. *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Walker, G. 2007. Challenges from a new world. Teoksessa M. Hayden, J. Levy & J. Thompson (toim.) *The Sage handbook of research in international education*. Lontoo: Sage, 405–411.

- Walsh, F. 1996. The concept of family resilience: Crisis and challenge. *Family Process* 35 (3), 261–281.
- Walsh, F. 2002. A family resilience framework: Innovative practice applications. *Family Relations* 51 (2), 130–137.
- Walsh, F. 2011. Family resilience: A collaborative approach in response to stressful life challenges. Teoksessa S. M. Southwick, B. Litz, D. Charney & M. J. Friedman (toim.) *Resilience and mental health: Challenges across the lifespan*. New York: Cambridge University Press, 109–161.
- Walters, K. A. & Auton-Cuff, F. P. 2009. A story to tell: The identity development of women growing up as third culture kids. *Mental Health, Religion & Culture* 12 (7), 755–772.
- Ward, C. 2006. Acculturation, identity and adaptation in dual heritage adolescents. *International Journal of Intercultural Relations* 30 (2), 243–259.
- Ward, C. 2008. Thinking outside the Berry boxes: New perspectives on identity, acculturation and intercultural relations. *International Journal of Intercultural Relations* 32 (2), 105–114.
- Ward, C., Bochner, S. & Furnham, A. 2001. *The psychology of culture shock*. Hove, East Sussex, UK: Routledge.
- Ward, C., Fox, S., Wilson, J., Stuart, J. & Kus, L. 2010. Contextual influences on acculturation processes: The roles of family, community and society. *Psychological Studies* 55 (1), 26–34.
- Ward, C. & Kagitcibasi, C. 2010. Applied acculturation research: Working with, for and beyond communities. *International Journal of Intercultural Relations* 34 (2), 186–189.
- Ward, C. & Kennedy, A. 1992. Locus of control, mood disturbance, and social difficulty during cross-cultural transitions. *International Journal of Intercultural Relations* 16 (2), 175–194.
- Ward, C. & Kennedy, A. 1993a. Psychological and sociocultural adjustment during cross-cultural transitions: a comparison of secondary students overseas and at home. *International Journal of Psychology* 28 (2), 129–147.
- Ward, C. & Kennedy, A. 1993b. Where's the "culture" in cross-cultural transition?: Comparative studies in sojourner adjustment. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 24 (2), 221–249.
- Ward, C. & Kennedy, A. 1994. Acculturation strategies, psychological adjustment, and sociocultural competence during cross-cultural transitions. *International Journal of Intercultural Relations* 18 (3), 329–343.
- Ward, C. & Kennedy, A. 1999. The measurement of sociocultural adaptation. *International Journal of Intercultural Relations* 23 (4), 659–677.
- Ward, C., Leong, C.-H. & Low, M. 2004. Personality and sojourner adjustment: An exploration of the Big Five and the cultural fit proposition. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 35 (2), 137–151.

- Ward, C., Okura, Y., Kennedy, A. & Kojima, T. 1998. The U-Curve on trial: A longitudinal study of psychological and sociocultural adjustment during cross-cultural transition. *International Journal of Intercultural Relations* 22 (3), 277–291.
- Ward, C. & Rana-Deuba, A. 1999. Acculturation and adaptation revisited. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 30 (4), 422–442.
- Ward, C. & Searle, W. 1991. The impact of value discrepancies and cultural identity on psychological and sociocultural adjustment of sojourners. *International Journal of Intercultural Relations* 15 (2), 209–224.
- Ward, C. & Styles, I. 2003. Lost and found: Reinvention of the self following migration. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies* 5 (3), 349–367.
- Wardle, F. 2004. The role of the school in supporting the healthy identity development of multiracial and multiethnic children. Teoksessa K. R. Wallace (toim.) *Working with multiracial students: Critical perspectives on research and practice*. Greenwich, CT: Information Age, 175–86.
- Warinowski, A. 2011a. Contemporary emigration on the family level: Finnish expatriate families. Teoksessa E. Heikkilä & S. Koikkalainen (toim.) *Finns abroad: New forms of mobility and migration*. Siirtolaisuusinstituutti. Migration studies C21. Turku: Painosalama, 153–171.
- Warinowski, A. 2011b. Finnish expatriate families and their children: A complementary viewpoint. Teoksessa G. Bell-Villada & N. Sichel sekä F. Eidse & E. Neil Orr (toim.) *Writing out of limbo: International childhoods, global nomads and third culture kids*. Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing, 291–312.
- Warner, L. R. 2008. A best practices guide to intersectional approaches in psychological research. *Sex Roles* 59 (5–6), 454–463.
- Waxin, M. F. 2004. Expatriates' interaction adjustment: The direct and moderator effects of culture of origin. *International Journal of Intercultural Relations* 28 (1), 61–79.
- Weeks, K. P., Weeks, M. & Willis-Muller, K. 2010. The adjustment of expatriate teenagers. *Personnel Review* 39 (1), 24–43.
- Weinreich, P. 2009. 'Enculturation', not 'acculturation': Conceptualising and assessing identity processes in migrant communities. *International Journal of Intercultural Relations* 33 (2), 124–139.
- Wertz, F. J. 2005. Phenomenological research methods for counseling psychology. *Journal of Counseling Psychology* 52 (2), 167–177.
- White, J. M. & Klein, D. M. 2008. *Family theories*. 3. painos. Thousand Oaks: Sage.
- Widmer, E. D., Castrén, A.-M., Jallinoja, R. & Ketokivi, K. 2008. Introduction. Teoksessa E. D. Widmer & R. Jallinoja (toim.) *Beyond the nuclear family: Families in a configurational perspective*. Population, Family and Society, vol. 9. Bern: Peter Lang, 1–10.
- Wildenger, L. K., Lee McIntyre, L., Fiese, B. H. & Eckert, T. L. 2008. Children's daily routines during kindergarten transition. *Early Childhood Education Journal* 36 (1), 69–74.
- Wimmer, A. & Glick Schiller, N. 2002. Methodological nationalism and the study of migration. *European Journal of Sociology* 43 (2), 217–240.

- Wissinger, E. 2007. Always on display: Affective production in the modeling industry. Teoksessa P. Ticineto Clough & J. O'Malley Halley (toim.) *The affective turn: Theorizing the social*. Duke University Press, 231–260.
- Wolf, D. L. 2002. There's no place like "home": Emotional transnationalism and the struggles of second-generation Filipinos. Teoksessa P. Levitt & M. C. Waters (toim.) *The changing face of home: The transnational lives of the second generation*. New York: Russell Sage Foundation, 255–294.
- Wood, A. M. & Tarrier, N. 2010. Positive clinical psychology: A new vision and strategy for integrated research and practice. *Clinical Psychology Review* 30 (7), 819–829.
- Yasui, M., Dorham, C. L. & Dishion, T. J. 2004. Ethnic identity and psychological adjustment: A validity analysis for European American and African American adolescents. *Journal of Adolescent Research* 19 (6), 80–825.
- Yijälä, A., Likki, T., Stein, D. & Jasinskaja-Lahti, I. 2009. The adjustment of highly skilled international professionals in Helsinki. Teoksessa I. Jasinskaja-Lahti & M. Laine (toim.) *Founding the European Chemicals Agency: The perspectives of the employees and the authorities of the City of Helsinki*. Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia 7, 17–113. http://www.hel2.fi/tietokeskus/julkaisut/pdf/09_12_30_Tutkimuksia_7_Laine.pdf Luettu 27.5.2011.
- Yoshida, T., Matsumoto, D., Akashi, S., Akiyama, T., Furuiye, A., Ishii, C. & Moriyoshi, N. 2009. Contrasting experiences in Japanese returnee adjustment: Those who adjust easily and those who do not. *International Journal of Intercultural Relations* 33 (4), 265–276.
- Yoshida, T., Matsumoto, D., Akiyama, T., Moriyoshi, N., Furuiye, A. & Ishii, C. 2003. Peers' reception of Japanese returnees. *International Journal of Intercultural Relations* 27 (6), 641–658.
- Yoshida, T., Matsumoto, D., Akiyama, T., Moriyoshi, N., Furuiye, A., Ishii, C. & Franklin, B. 2002. The Japanese returnee experience: Factors that affect reentry. *International Journal of Intercultural Relations* 26 (4), 429–445.
- Yoshida Isogai, T., Hayashi, Y. & Uno, M. 1999. Identity issues and reentry training. *International Journal of Intercultural Relations* 23 (3), 493–525.
- van der Zee, K. I., Ali, A. J. & Haaksma, I. 2007. Determinants of effective coping with cultural transition among expatriate children and adolescents. *Anxiety, Stress & Coping* 20 (1), 25–45.
- Zung, W. W. K. 1972. A cross-cultural survey of depressive symptomatology in normal adults. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 3 (2), 177–183.
- Zurer Pearson, B. 2007. Social factors in childhood bilingualism in the United States. *Applied Psycholinguistics* 28 (3), 399–410.
- Öry, F. G., Simons, M., Verhulst, F. C., Leenders, F. R. H. & Wolters, W. H. G. 1991. Children who cross cultures. *Social Science & Medicine* 32 (1), 29–34.

Liitteet

Liite 1.	Aiemmat tutkimukset ekspatriaattiperheiden lapsista *)	371
Liite 2.	Vanhempien kyselylomakkeen kysymykset	378
Liite 3.	Mittareiden kääntämisprosessin eteneminen	384
Liite 4.	Tutkimuslupien hakemisprosessi	386
Liite 5.	Rehtorien informointikirje	387
Liite 6.	Vanhempien informointikirje	388
Liite 7.	Yhteenveto kyselyaineiston ekspatriaattiperheiden taustatiedoista	390
Liite 8.	Kyselyaineiston lasten taustatiedot	394
Liite 9.	Haastattelukysymykset	397
Liite 10.	Haastattelun apuna käytetyn PowerPoint-esityksen esimerkkidiat	399
Liite 11.	Haastattelujen klusteroidut *) teemalistat esimerkkeineen ulottuvuuksittain	411
Liite 12.	Vanhempien näkemys tärkeimmistä asioista ulkomailla asumisen ja paluumuuton onnistumisen kannalta *)	407
Liite 13.	Ekspatriaattiperheen sopeutumisongelmien ja taustamuuttujien väliset yhteydet *)	408
Liite 14.	Ekspatriaattiperheiden voimavaratulosten teemat	410
Liite 15.	Lasten sopeutuminen ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon: sopeutumismittareiden summamuuttujien tärkeimmät tunnusluvut	413
Liite 16.	Lapsen sopeutumisen ja voimavarojen/taustamuuttujien väliset yhteydet *)	414
Liite 17.	Merkitsevät erot *) lasten sopeutumisessa	416
Liite 18.	Varianssianalyysien *) tulokset lasten sopeutumisesta	418

Liite 1. Aiemmat tutkimukset ekspatriaattiperheiden lapsista *)

Pääkäsite	Tekijä, vuosi	Maa, josta aineisto	Kohde: ulkomailta asuminen / paluumuuton jälkeen	Tutkimuskäsite	Menetelmä	Aineisto (N, ikä)	Tieteenala
Third Culture Kids	Cameron 2003	Australiassa asuvat aikuiset, jotka ovat asuneet lapsena ulkomailta	paluumuuton jälkeen	kehityksellinen ekologia	haastattelu; (sähköinen) strukturoitu kysely; (sähköinen) kvalitatiivinen kysely	N = 3, ikä 21–36v.; N = 50, yli 22 v.; N = 45, yli 18 v.	kasvatustiede?
	Fail, Thompson & Walker 2004	Isossa-Britanniassa ja Sveitsissä asuvat muiden maiden kansalaiset sekä lapsena ulkomailta asuneet?	ulkomailta asuminen sekä paluumuuton jälkeen	kaipausten tunne, identiteetti, elämänhistoria	mixed: kysely, haastattelu, kuvat	N = 11, ikä 45–65 v.	kasvatustiede
	Greenholtz & Kim 2009	Kanadassa asuva aikuinen nainen, joka on elänyt lapsuutensa ja nuoruutensa useissa maissa	ulkomailta asuminen	kulttuuri-identiteetti	haastattelu, kysely (ID)	N = 1	kasvatustiede ja kieletiede
	Walters & Auton-Cuff 2009	Kanadassa asuvat kanadalaiset nuoret naiset, jotka olivat asuneet lapsena ulkomailta	paluumuuton jälkeen	identiteetti	kvalitatiivinen haastattelu	N = 8, ikä 18–23 v., naisia	teologia?

Pääkäsite	Tekijä, vuosi	Maa, josta aineisto	Kohde: ulkomailta asumisen / paluumuuton jälkeen	Tutkimuskäsite	Menetelmä	Aineisto (N, ikä)	Tieteenalala
	Selmer & Lam 2004	Isossa-Britanniassa ja Hong Kongissa asuvat brittinuoret, Hong Kongissa asuvat hongkongilaisnuoret	ulkomailta asuminen	?	strukturoitu kysely	N = 63, iän keskiarvo 14,1 v.; kontrolliryhmä N = 88, kontrolliryhmä N = 103	kauppatiede
	Lam & Selmer 2004a	sama kuin edellä	sama kuin edellä	?	sama kuin edellä	sama kuin edellä	sama kuin edellä
	Peterson & Plamondon 2009	Yhdysvalloissa asuvat lapsena ulkomailta asuneet	paluumuuton jälkeen	autoritaarisuus, akkulturaatiivinen tasapaino, myönteinen tunne	sähköinen kysely	N = 170, 18–25 v.	psykologia
Third culture individuals	Lyttle, Barker & Cornwell 2011	ulkomailta lapsena asuneet sekä yksikulttuuriset henkilöt	paluumuuton jälkeen	henkilöidenvälinen sensitivisyys	sähköinen kysely	N = 142 (74 TCI, 68 yksikulttuurisia)	kasvatustiede?
Global Nomads	Kugele 2006	Saksassa asuvat lapsena Euroopan ulkopuolella asuneet nuoret	paluumuuton jälkeen	ystävyyssuhteet	kvalitatiivinen haastattelu	N = 14, ikä 14–20 v.	käyttäytymis-tieteet, sosiologia, kasvatustiede
Kaigai-shijo	Kano Podolsky 1994	Kanadassa asuvat japanilaiset lapset	ulkomailta asuminen	kaigai-shijo-kokemus, sosiaalisuus		N = 42 perhettä; N = 78 lasta, 2–18 v.	sosiologia
Returnees /Returnee children /Returnee students / Kikoku-shijo	Tamura & Furnham 1993	Japanissa asuvat japanilaiset ulkomailta asuneet ja ei-asuneet lapset	paluumuuton jälkeen	uudelleen sopeutuminen (re-adjustment)	strukturoitu kysely	N = 1941, 6–18 v.; kontrolli-ryhmä N = 1354	kasvatustiede ja psykologia

Pääkäsite	Tekijä, vuosi	Maa, josta aineisto	Kohde: ulkomailta asuminen / paluumuuton jälkeen	Tutkimuskäsite	Menetelmä	Aineisto (N, ikä)	Tieteenala
	Kidder 1992	Japanissa asuvat yliopisto-opiskelijat, jotka ovat asuneet lapsena ulkomailta	paluumuuton jälkeen	japanilaisuus, muutos	haastattelu ja ryhmähaastattelu	N = 33+12	psykologia
	Ching 1995	Japanissa asuvat nuoret, jotka ovat asuneet lapsena Belgiassa	paluumuuton jälkeen	kansainvälistyminen	etnografia: haastattelu, observointi, elämäntarinat jne.	N = 40, ikä 15–18 v.	antropologia ja kasvatustiede
	Kanno 2000a	Japanissa asuvat japanilaiset ennen ulkomaille muuttoa sekä paluumuuton jälkeen	sekä ennen ulkomaille muuttoa että paluumuuton jälkeen	kaksikielisyys, identiteetti	narratiiviset haastattelut ym.	N = 4, 17–18 v.	kasvatustiede
	Kanno 2000b	sama kuin edellä	sama kuin edellä	tarina, kokemus	amat kuin edellä	sama kuin edellä	sama kuin edellä
	Yoshida, Matsumoto, Akiyama, Moriyoshi, Furuie & Ishii 2003	Japanissa asuvien nuorten, jotka olivat lapsena asuneet ulkomailta, japanilainen vertaisryhmä	paluumuuton jälkeen	käsitykset	strukturoitu kysely	N = 486, ikä 15–24 v.	psykologia ja lääketiede?
	Yoshida, Matsumoto, Akiyama, Moriyoshi, Ishii & Franklin 2002	Japanissa asuvat japanilaiset ulkomailta lapsena asuneet	paluumuuton jälkeen	paluukokemus (returnee experience)	strukturoitu kysely lapsena ulkomailta asuneille; 74 kysymystä	N = 512, ikä 12–71 v. (asuneet ulkomailta 5–18-vuotiaina)	psykologia ja lääketiede?
	Yoshida, Matsumoto, Akashi, Akiyama, Furuie, Ishii & Moriyoshi 2009	sama kuin edellä	sama kuin edellä	paluuseputuminen (returnee adjustment)	sama menetelmä kuin edellä	sama aineisto kuin edellä	samat kuin edellä

Pääkäsite	Tekijä, vuosi	Maa, josta aineisto	Kohde: ulkomailta asuminen / paluumuuton jälkeen	Tutkimuskäsité	Menetelmä	Aineisto (N, ikä)	Tieteenala
	Sagawa, Toyoda & Sakano 2006	Japanissa asuvat lapsena ulkomailta asuneet ja ei-asuneet nuoret	paluumuuton jälkeen	kulttuuriset arvot, individualismin-kollektivismi	kyselylomake	N = 141, iän ka. 16,4 v., kontrolliryhmä N = 148, iän ka. 18,1 v.	psykologia?
Missionary Kids (MKs)	Klemens & Bikos 2009	Yhdysvalloissa asuvat amerikkalaiset ulkomailta lapsena asuneet ja ei-asuneet	paluumuuton jälkeen	psykologinen hyvinvointi ja sosiokulttuurinen sopeutuminen	strukturoidu kysely	N = 63, ikä 18–25 v. (asuneet ulkomailta 5–18-vuotiaina); kontrolliryhmä N=63	psykologia
	Firmin, Warner & Lowe 2006	Yhdysvalloissa asuvat amerikkalaiset ulkomailta asuneet lapset	paluumuuton jälkeen	sosiaalinen sopeutuminen	kvalitatiivinen haastattelu	N = 24, ikä 19–22 v.	teologia?
	Hervey 2009	Yhdysvalloissa asuvat amerikkalaiset ulkomailta asuneet lapset	paluumuuton jälkeen	sopeutuminen collegeen	sähköinen strukturoidu kysely	N = 109	psykologia ja teologia
Military teenagers	Tyler 1989	amerikkalaiset nuoret Euroopassa	ulkomailta asuttaessa	sopeutuminen ja tuki	puolistrukturoitu haastattelu	N = 47, ikä 14– 18 v.	psykologia
Japanese children	Minoura 1992	Yhdysvalloissa asuvat japanilaiset lapset ja äidit; Japanissa asuvat aiemmin Yhdysvalloissa asuneet lapset	ulkomailta asuminen, paluumuuton jälkeen	kulttuurinen merkityssysteemi	observointi ja haastattelu; haastattelu	N = 72 äiti-lapsi-paria; N=?	psykologia

Pääkäsite	Tekijä, vuosi	Maa, josta aineisto	Kohde: ulkomailla asuminen / paluumuuton jälkeen	Tutkimuskäsite	Menetelmä	Aineisto (N, ikä)	Tieteenala
Adolescents in international schools	Nathanson & Marcenko 1995	Japanissa asuvat kansainvälisten koulujen oppilaat	ulkomailla asuminen	sopeutuminen	strukturoitu kysely, 98 kysymystä	N = 174, ikä 12–15 v.	lääketiede?
British (expatriate) adolescents	Lam & Selmer 2004b	Isossa-Britanniassa ja Hong Kongissa asuvat brittinuoret (ks. Selmer & Lam 2004; Lam & Selmer 2004a)	ulkomailla asuminen	?	strukturoitu kysely	N = 63, iän ka. 14,1 v.; kontrolliryhmä N = 88, iän ka. 15 v. (ks. Selmer & Lam 2004; Lam & Selmer 2004a)	kauppatiede (lehti: kasvatustiede)
Expatriate children	Miyamoto & Kuhlman 2001	japanilaiset lapset asuvat Yhdysvalloissa	ulkomailla asuminen (paluumuuttoon valmistautuminen)	kulttuurisokki	strukturoitu kysely lapsille; 92 kysymystä	N = 240; ei tietoja iästä (luokat 4–11)	kielitiede ja kasvatustiede?
	Ali 2003	eri puolilla maailmaa asuvat lapset, jotka ovat kotoisin 21 eri maasta	ulkomailla asuitaessa tai paluumuuton jälkeen: tutkimuskoh-teenä ulkomailta asuminen	interkulttuurinen sopeutuminen	strukturoitu kysely lapsille	N = 104, ikä 8–18 v.	kauppatiede
Expatriate children and adolescents	van der Zee, Ali & Haaksma 2007	ulkomailla asuvat hollantilaiset lapset sekä Hollannissa asuvat kansainvälisen koulun oppilaat; yhteensä lapset olivat kotoisin 21 eri maasta (todennäköisesti sama kuin edellä)	ulkomailla asuminen (todennäköisesti sama kuin edellä)	interkulttuurinen sopeutuminen (sama kuin edellä)	strukturoitu kysely lapsille (tietävästi sama kuin edellä)	N = 104, 7–18 v. (tietävästi sama kuin edellä)	psykologia

Pääkäsite	Tekijä, vuosi	Maa, josta aineisto	Kohde: ulkomailta asuminen / paluumuuton jälkeen	Tutkimuskäsité	Menetelmä	Aineisto (N, ikä)	Tieteenala
Expatriate teenagers	Weeks, Weeks & Willis-Muller 2010	amerikkalaiset nuoret, jotka asuvat ulkomailta	ulkomailta asuminen	sopeutuminen	haastattelu	N = 18, ikä 14–19 v.	kauppatiede
Children in transition	Dixon & Hayden 2008	Thaimaassa asuvat brittiläisen kansainvälisen koulun oppilaat, jotka olivat kotoisin 13 maasta	ulkomailta asuminen	siirtymä, kansainvälinen koulu	sähköinen kysely lapsille, jossa strukturoituja sekä avoimia kysymyksiä	N = 30; ikä 10–11 v.	kasvatustiede
Children who cross cultures	Ory, Simons, Verhulst, Leenders & Wolters 1991	Hollannissa asuvat hollantilaiset ulkomailta asuneet ja ei-asuneet lapset	paluumuuton jälkeen	käyttäytymisongelmat, koulunestys, psyykinen kehitys	strukturoitu kysely (2 kpl) vanhemmille ja opettajille; vanhempien haastattelu	kysely: N = 103; ikä 6–17 v.; vanh. kysely: N = 101+87 (kontrolliperh.); N = 66+56 opeutt. kysely: N = 74+60; haastattelu: N = 34+25	lääketiede
Children as return migrants	Hatfield 2010	brittiläiset lapset perheineen, jotka ovat muuttaneet Singaporesta takaisin Isoontakaisin Iso-Britanniaan	paluumuutto	arkikokemukset	ryhmähaastattelu, valokuvaaminen, yksilöhaastattelu	N = 10 koitaloutta	maantiede

Pääkäsite	Tekijä, vuosi	Maa, josta aineisto	Kohde: ulkomailta asuminen / paluumuuton jälkeen	Tutkimuskäsite	Menetelmä	Aineisto (N, ikä)	Tieteenala
Globally mobile children	Nette & Hayden 2007	Botswanaassa asuvat ulkomaiset lapset	ulkomailta asuminen	kaipausten tunne	Kysely ja ryhmähaastattelu	N = 120, ikä 9–11 v. kysely, N = 40? haastattelu	kasvatustiede
Internationally mobile adolescents	Gerner, Perry, Moselle & Archbold 1992	Amerikkalaiset ja muun maalaiset ulkomailta asuvat sekä Yhdysvalloissa asuvat amerikkalaiset	ulkomailta asuminen	?	strukturoitu kysely	N = 1076	psykologia ja kasvatustiede

*) ? = ei ilmene suoraan julkaisusta, päätely viiheistä

Liite 2. Vanhempien kyselylomakkeen kysymykset

A PERHEOSIO
A1 TAUSTATIEDOT
A1.1 Kuka täyttää/ketkä täyttävät tämän kyselylomakkeen?
A1.2 Kuinka monta alle 18 v. lasta perheeseen kuuluu?
A1.3 Kuka perheen aikuisista on syntynyt Suomessa?/Ketkä perheen aikuisista ovat syntyneet Suomessa?
A1.4 Mikä on perheenne kotikieli?/Mitkä ovat perheenne kotikieliet?
A1.5 Mikä on perheenne perhetyyppi?
A1.6 Mikä on perheenne perhemuoto?
A1.7 Muuttuiko perhemuoto esim. avioeron seurauksena ulkomailla asumisen aikana tai sen jälkeen?
A1.8 Mitkä ovat vanhempien korkeimmat suoritettut loppututkinnot?
A1.9 Mitkä ovat vanhempien ammatit?
A1.10 Kuinka paljon perheen nykyiset nettotulot (tulot verojen jälkeen) ovat kuukaudessa?
A1.11 Kuinka hyvin väite kuvaa perheenne tilannetta yleisesti?
A1.12 Missä kaupungissa tutkittava lapsi käy/tutkittavat lapset käyvät koulua?
A2 MUUTOT
A2a Ulkomaille muutto
A2a.1 Kenen työn vuoksi ulkomaille muutettiin?
A2a.2 Mihin ryhmään perheen ekspatriaatti kuuluu?/Mihin ryhmiin perheen ekspatriaatit kuuluvat?
A2a.3 Missä perheen ekspatriaatti työskenteli/ekspatriaatit työskentelivät ulkomailla (yritys/laitos)?
A2a.4 Olitteko ulkomailla töissä ulkomaankomennuksella (ts. työnantajan lähettämänä) vai hankitteko itsenäisesti ulkomaisen työpaikan?
A2a.5 Kuinka kauan perheenne asui ulkomailla (viimeisimmällä kerralla)?
A2a.6 Missä maassa asuite ulkomailla?
A2a.7 maanosa
A2a.8 Millä paikkakunnalla asuite ulkomailla?
A2a.9 suurkaupunki/pikkukaupunki/maaseutu
A2a.10 Mikä oli tärkein asia ulkomaille muuton ajankohdan valinnassa?
A2a.11 Miten perheenjäsenet suhtautuivat ulkomaille muuttoon muuttopäätöksen teon aikaan?
A2a.12 Miten perheenjäsenet suhtautuivat ulkomaille muuttoon juuri ennen muuttoa?
A2a.13 Miten perheenjäsenet suhtautuivat ulkomaille muuttoon muuton jälkeen ulkomailla?
A2a.14 Muuttiko koko perhe ulkomaille yhtä aikaa?
A2a.15 Mitä seuraavista teitte Suomessa asuessanne ulkomaille muuttoon valmistautuessanne?
A2a.16 Osallistuitteko jonkinlaiseen lähtökoulutukseen (esim. valmennuskurssiin)?
A2a.17 Ketkä perheestä osallistuivat koulutukseen?
A2a.18 Kuka/mikä maksoi koulutuksen?
A2a.19 Mitä lähtökoulutuksessa käsiteltiin?

- A2a.20 Kuinka hyödyllistä koulutus oli?
- A2a.21 Vierailitteko muuttokohteessa etukäteen?
- A2a.22 Ketkä perheestä vierailivat muuttokohteessa?
- A2a.23 Kuka/mikä maksoi tutustumismatkan?
- A2a.24 Kuinka hyödyllinen tutustumismatka oli?
- A2a.25 Mistä seuraavista ulkomaille muuttoon liittyvistä asioista hankitte tietoja virallisista tietolähteistä (esim. viranomaistahot ja www-sivut)?
- A2a.26 Mistä seuraavista ulkomaille muuttoon liittyvistä asioista hankitte tietoja epävirallisista tietolähteistä (esim. tuttavat ja "suusta suuhun" -menetelmä)?
- A2a.27 Kuinka paljon perheenjäsenillä oli sosiaalisia kontakteja paikallisten ihmisten kanssa ulkomailla asuttaessa?
- A2a.28 Kuinka paljon perheenjäsenillä oli sosiaalisia kontakteja Suomessa asuvien suomalaisten kanssa ulkomailla asuttaessa?
- A2a.29 Kuinka paljon perheenjäsenillä oli sosiaalisia kontakteja suomalaisten expatriaattien kanssa ulkomailla asuttaessa?
- A2a.30 Kuinka paljon perheenjäsenillä oli sosiaalisia kontakteja muiden expatriaattien (ei-suomalaisten) kanssa ulkomailla asuttaessa?
- A2a.31 Kuinka paljon piditte yllä sosiaalisia kontaktejanne ulkomailla sähköisten viestimien välityksellä (sähköposti, puhelin jne.)?
- A2a.32 Kuinka paljon piditte yllä sosiaalisia kontaktejanne ulkomailla tapaamalla kasvokkain?
- A2a.33 Kuinka hyödyllisiksi koitte perheenne kannalta seuraavien tahojen sosiaalisen tuen ulkomailla asuessanne?
- A2a.34 Oliko teillä ulkomailla asuessanne perheessänne lastenhoitaja tai vastaava?
- A2a.35 Suhtautuivatko lapsenne häneen kuin palvelijaan vai perheenjäseneen?
- A2a.36 Oliko lapsella/lapsilla useita hoitajia?
- A2a.37 Mikä oli lastenhoitajan kansallisuus?/Mitkä olivat lastenhoitajien kansallisuudet?
- A2a.38 Oliko teillä muita palkattuja apulaisia ulkomailla asuessanne?
- A2a.39 Oliko teillä seuraavia työsuhde-etuja ulkomailla asuessanne?
- A2a.40 Kuinka monta tuntia vanhemmat työskentelivät viikossa ulkomailla asuttaessa?
- A2a.41 Kuinka paljon vanhemmilla oli työhön liittyviä matkapäiviä kuukaudessa ulkomailla asuttaessa?
- A2a.42 Kuinka paljon arkielämäne ulkomailla poikkesi suomalaisesta arjestaan seuraavissa asioissa?
- A2a.43 Kuinka paljon seuraavat asiat painottuivat ajallisesti perheessänne ulkomailla asuttaessa?
- A2a.44 Miten reagoitte, kun kohtasitte ongelmia/vaikeuksia perheessänne ulkomaille muuttoon liittyen?
- A2a.45 Kuinka paljon kohtasitte ongelmia seuraavissa asioissa ulkomailla?

A2b Palumuutto

- A2b.1 Kuinka paljon tällä hetkellä on aikaa Suomeen palumuutosta?
- A2b.2 Mikä oli tärkein asia palumuuton ajankohdan valinnassa?
- A2b.3 Keskeytittekö ulkomaankomennuksen?

- A2b.4 Miten perheenjäsenet suhtautuivat paluumuuttoon muuttopäätöksen teon aikaan?
- A2b.5 Miten perheenjäsenet suhtautuivat paluumuuttoon juuri ennen muuttoa?
- A2b.6 Miten perheenjäsenet suhtautuvat paluumuuttoon tällä hetkellä?
- A2b.7 Palasiko koko perhe Suomeen yhtä aikaa?
- A2b.8 Mitä seuraavista teitte ulkomailla asuessanne paluumuuttoon valmistautuessanne?
- A2b.9 Kuinka paljon perheenjäsenet käyttivät keskinäisissä keskusteluissaan vierasta kieltä (muuta kuin äidinkieltä/kotikieltä) ulkomailla asumisen aikana?
- A2b.10 Oliko perheellänne ulkomailla asumisen aikana jokin/jotkin seuraavista ns. tukikohtana Suomessa?
- A2b.11 Mitkä seuraavista "odottivat" teitä Suomessa?
- A2b.12 Kuinka paljon perheenjäsenillä on sosiaalisia kontakteja entisen kohdemaan paikallisten ihmisten kanssa nyt Suomessa asuttaessa?
- A2b.13 Kuinka paljon perheenjäsenillä on sosiaalisia kontakteja Suomessa asuvien suomalaisten (ei-ekspatriaattien) kanssa tällä hetkellä?
- A2b.14 Kuinka paljon perheenjäsenillä on sosiaalisia kontakteja suomalaisten ekspatriaattien kanssa tällä hetkellä?
- A2b.15 Kuinka paljon perheenjäsenillä on sosiaalisia kontakteja muiden ekspatriaattien (ei-suomalaisten) kanssa tällä hetkellä?
- A2b.16 Kuinka paljon pidätte yllä sosiaalisia kontaktejanne nyt Suomessa sähköisten viestimien välityksellä (sähköposti, puhelin jne.)?
- A2b.17 Kuinka paljon pidätte yllä sosiaalisia kontaktejanne nyt Suomessa tapaamalla kasvokkain?
- A2b.18 Kuinka hyödylliseksi koette perheenne kannalta seuraavien tahojen paluumuuton jälkeisen sosiaalisen tuen?
- A2b.19 Onko perheessänne ollut paluumuuton jälkeen lastenhoitaja tai vastaava ?
- A2b.20 Oliko hän perheessänne jo ulkomailla?
- A2b.21 Suhtautuivatko/suhtautuvatko lapsenne häneen kuin palvelijaan vai perheenjäseneen?
- A2b.22 Kuinka monta tuntia vanhemmat työskentelevät tällä hetkellä viikossa?
- A2b.23 Kuinka paljon vanhemmilla on työhön liittyviä matkapäiviä tällä hetkellä kuukaudessa?
- A2b.24 Kuinka paljon seuraavat asiat painottuvat ajallisesti perheessänne tällä hetkellä?
- A2b.25 Miten reagoitte, kun kohtasitte ongelmia/vaikeuksia perheessänne paluumuuttoon liittyen?
- A2b.26 Kuinka paljon kohtasitte ongelmia seuraavissa asioissa paluun jälkeen Suomessa?

A2c Ulkomaille muutto ja paluumuutto

- A2c.1 Oliko ulkomailla asuminen perheellenne pääosin myönteinen vai kielteinen kokemus?
- A2c.2 Mitkä olivat ulkomailla asumisen tärkeimmät hyödyt perheellenne?
- A2c.3 Kuinka paljon olette kokeneet Suomessa kateutta perheenne kansainväliseen kokemukseen liittyen?
- A2c.4 Kuinka paljon Suomessa arvostetaan perheenne kansainvälistä kokemusta?
- A2c.5 Suunnitteletteko muuttavanne ulkomaille uudestaan?
- A2c.6 Mitkä ovat mielestänne tärkeimpiä asioita perheen ulkomailla asumisen ja paluumuuton onnistumisen kannalta?

B LAPSIOSIOT**BA LAPSI A****BA1 Taustatiedot**

- BA1.1 Millä vuosiluokalla lapsi on tällä hetkellä koulussa?
- BA1.2 Mikä on tutkittavan lapsen ikä (vuosina)?
- BA1.3 Mikä on tutkittavan lapsen sukupuoli?
- BA1.4 Mikä on lapsen syntymämaa?
- BA1.5 Mikä on lapsen kansallisuus?
- BA1.6 Mikä on lapsen virallinen äidinkieli?
- BA1.7 Kuinka monta kertaa lapsi oli aikaisemmin (ennen viimeisintä kertaa, jota tutkimus koskee) asunut ulkomailla?
- BA1.8 Kuinka monta kuukautta lapsi on aikaisemmin (ennen viimeisintä kertaa) asunut ulkomailla (yhteensä)?
- BA1.9 Onko lapsellanne seuraavia diagnooseja?
- BA1.10 Minkä ikäinen lapsi oli (vuosina), kun diagnoosi tehtiin?
- BA1.11 Miten alla olevat ilmaisut sopivat lapseenne?
- BA1.12 Miten kukin väite kuvaa sinun ja tutkittavan lapsen välistä suhdetta?

BA2 Muutot**BA2a Ulkomaille muutto**

- BA2a.1 Kävikö lapsi Suomessa koulua ennen ulkomaille muuttoa?
- BA2a.2 Kuinka kauan lapsi kävi Suomessa koulua ennen ulkomaille muuttoa?
- BA2a.3 Minkälaisella luokalla lapsi opiskeli?
- BA2a.4 Minkälaisessa koulussa lapsi opiskeli?
- BA2a.5 Mikä oli lapsen opiskelukieli?
- BA2a.6 Minkälainen oli lapsen yleinen koulumenestys?
- BA2a.7 Osallistuiiko lapsi koulun osa-aikaiseen erityisopetukseen?
- BA2a.8 Minkä ikäinen lapsi oli ulkomaille muuton aikaan (vuosina)?
- BA2a.9 Kävikö lapsi ulkomailla koulua?
- BA2a.10 Kuinka kauan lapsi kävi ulkomailla koulua?
- BA2a.11 Minkälaisessa koulussa lapsi opiskeli?
- BA2a.12 Oliko koulu maksullinen?
- BA2a.13 Kuka/mikä maksoi lapsen koulunkäynnin ulkomailla?
- BA2a.14 Mitkä olivat tärkeimmät kriteerit lapsen ulkomaisen koulun valinnassa?
- BA2a.15 Mikä oli lapsen opiskelukieli koulussa?
- BA2a.16 Mikä oli lapsen taitotaso opiskelukielessä koulunkäynnin alussa?
- BA2a.17 Mikä oli lapsen taitotaso opiskelukielessä ennen paluumuuttoa?
- BA2a.18 Minkälainen oli lapsen yleinen koulumenestys ulkomailla?

- BA2a.19 Osallistuiko lapsi ulkomaisessa koulussa osa-aikaiseen erityisopetukseen/tukiopetukseen tai vastaavaan?
- BA2a.20 Kuinka paljon lapsenne ulkomainen ja nykyinen suomalainen koulu ovat erilaisia seuraavissa asioissa?
- BA2a.21 Osallistuiko lapsi ulkomailla asuessa Kotiperuskouluun (Kansanvalistusseura)?
- BA2a.22 Tiesittekö tällaisesta vaihtoehdosta?
- BA2a.23 Olisiko lapsenne osallistunut Kotiperuskouluun, jos olisitte tienneet siitä?
- BA2a.24 Mikä oli syy, että lapsenne ei osallistunut Kotiperuskouluun?
- BA2a.25 Mitä oppiaineita lapsi opiskeli Kotiperuskoulussa?
- BA2a.26 Millä tavalla lapsi osallistui Kotiperuskouluun?
- BA2a.27 Kuinka hyödyllistä Kotiperuskoulu oli lapsen kannalta?
- BA2a.28 Kuka/mikä maksoi Kotiperuskoulun?
- BA2a.29 Osallistuiko lapsi ulkomailla asuessa Kauko-nettipulpettiin?
- BA2a.30 Tiesittekö tällaisesta vaihtoehdosta?
- BA2a.31 Olisiko lapsenne osallistunut Kaukoon, jos olisitte tienneet siitä?
- BA2a.32 Mikä oli syy, että lapsenne ei osallistunut Kaukoon?
- BA2a.33 Mitä oppiaineita lapsi opiskeli Kaukossa?
- BA2a.34 Millä tavalla lapsi osallistui Kaukoon?
- BA2a.35 Kuinka hyödyllistä Kaukossa opiskelu oli lapsen kannalta?
- BA2a.36 Kuka/mikä maksoi Kaukossa opiskelun?
- BA2a.37 Osallistuiko lapsi ulkomailla asuessa Kesälukioseuran kesäkursseihin?
- BA2a.38 Tiesittekö tällaisesta vaihtoehdosta?
- BA2a.39 Kuinka hyödyllisiä kesäkurssit olivat lapsen kannalta?
- BA2a.40 Osallistuiko lapsi ulkomailla asuessa Suomi-kouluun?
- BA2a.41 Kuinka hyödyllistä Suomi-koulussa käyminen oli lapsen kannalta?
- BA2a.42 Oliko lapsella ulkomailla asuttaessa harrastuksia?
- BA2a.43 Oliko lapsella lemmikkieläimiä?
- BA2a.44 Esiintyikö lapsellanne alla olevia oireita ulkomailla?
- BA2a.45 Kuinka paljon lapsenne koki vaikeuksia seuraavissa asioissa ulkomailla?
- BA2a.46 Minkä ajan kuluttua ulkomaille muutosta lapsen tilanne alkoi helpottua (ts. lapsi alkoi olla sopeutunut uuteen tilanteeseen)?

BA2b Palumuutto

- BA2b.1 Kuinka paljon tuitte lapsen suomen kielen taitoa seuraavilla tavoilla ulkomailla asumisen aikana?
- BA2b.2 Kuinka monta kertaa tutkittava lapsi vieraili Suomessa ulkomailla asumisen aikana?
- BA2b.3 Minkä ikäinen lapsi oli palumuuton aikaan (vuosina)?
- BA2b.4 Kuinka kauan lapsi on käynyt Suomessa koulua palumuuton jälkeen?
- BA2b.5 Minkälaisella luokalla lapsi opiskelee tällä hetkellä?
- BA2b.6 Minkälaisessa koulussa lapsi opiskelee?

- BA2b.7 Onko koulu maksullinen?
- BA2b.8 Kuka/mikä maksaa lapsen koulunkäynnin?
- BA2b.9 Mitkä olivat tärkeimmät kriteerit lapsen nykyisen koulun valinnassa?
- BA2b.10 Mikä on lapsen nykyinen opiskelukieli koulussa?
- BA2b.11 Minkälainen on ollut lapsen yleinen koulumenestys paluumuuton jälkeen?
- BA2b.12 Onko lapsi osallistunut erityisopetukseen paluumuuton jälkeen?
- BA2b.13 Onko lapsi osallistunut koulussa tukiopetukseen?
- BA2b.14 Onko lapsi osallistunut koulussa suomi toisena kielenä -opetukseen (S2)?
- BA2b.15 Millä tavoin lapsi on opiskellut ulkomailla oppimaansa vierasta kieltä Suomessa?
- BA2b.16 Onko lapsella ollut suomen kielen puhumisessa seuraavia vaikeuksia paluumuuton jälkeen?
- BA2b.17 Onko lapsella ollut paluumuuton jälkeen harrastuksia?
- BA2b.18 Onko lapsella ollut lemmikkieläimiä?
- BA2b.19 Esiintyikö lapsellanne alla olevia oireita Suomessa paluumuuton jälkeen?
- BA2b.20 Kuinka paljon lapsenne koki vaikeuksia seuraavissa asioissa Suomessa paluumuuton jälkeen?
- BA2b.21 Minkä ajan kuluttua paluumuutosta lapsen tilanne alkoi helpottua (ts. lapsi alkoi olla sopeutunut tilanteeseen)?

BA2c Ulkomaille muutto ja paluumuutto

- BA2c.1 Onko lapsenne tällä hetkellä seuraavissa asioissa samanlainen suomalaisten vai entisen kohdemaan paikallisten ikätovereiden kanssa?
- BA2c.2 Oliko ulkomailla asuminen lapsellenne pääosin myönteinen vai kielteinen kokemus?
- BA2c.3 Mitkä olivat ulkomailla asumisen tärkeimmät hyödyt lapsellenne?
- BA2c.4 Onko perheessänne tämän lapsen (tutkittava lapsi A) lisäksi muita tutkimusjoukkoon kuuluvia lapsia (luokalla 1–9)?

BB LAPSI B (samat kysymykset kuin kohdassa BA Lapsi A)

BC LAPSI C (samat kysymykset kuin kohdassa BA Lapsi A)

C LOPUKSI

C1 MITÄ MUUTA ulkomaille muuttoon ja/tai paluumuuttoon liittyvää haluatte vielä kertoa tutkimuksen tekijälle?

C2 MINKÄLAISIA risuja ja/tai ruusuja haluatte lähettää tutkimuksen tekijälle?

Liite 3. Mittareiden kääntämisprosessin eteneminen

Mittareiden kääntämisprosessi eteni tarkemmin kerrottuna seuraavasti: Tutkija *suomensi* mittarit ensin itse syyskuussa 2007. Tämän lisäksi toinen henkilö suomensi vuodenvaihteessa 2007 – 2008 näkemättä tutkijan suomennosta puolet jokaisen mittarin alakohdista sekä kaikki asteikon vastausvaihtoehdot. Näin tehtiin siksi, ettei suomennosurakasta tulisi vapaaehtoiselle henkilölle liian suuri. Tämän jälkeen molempia suomennoksia vertailtiin. Koska tutkija halusi luoda eri käännösversioiden tarkasteluun systemaattisen vertailumenetelmän, hän päätyi pisteyttämään yhteisversion kaikkien suomennettujen alakohdtien eroavaisuudet tutkijan ja toisen suomentajan version välillä asteikolla 0–100 (0 = ei eroavaisuuksia, 100 = aivan erilaiset). Esimerkiksi 10 eroavaisuus pistettä tuli pienistä sisällöllisistä käännöseroista, kuten vertailtaessa käännöksiä ”taloudelliset asiat” vs. ”raha-asiat”. Hieman suurempi sisällöllinen eroavaisuus toi 20 eroavaisuus pistettä, esimerkiksi ”asunto” vs. ”asuminen”.

Vertailun jälkeen piti päättää, mitkä käännöksistä tulevat varsinaiseen suomennosversioon mukaan. Suomennoksista muodostettiin tämä yksi yhteinen versio, *synteesi*, tammikuussa 2008. Tässä yhteissuomennosversiossa vertailtavina olleita alakohdista oli yhteensä 77 (taulukko 1 ks. alla), joista molemmilla kääntäjillä oli täysin samoja versioita suunnilleen neljäsosa (22 alakohdtaa). Samalla tavalla suomennetut kohdat siirtyivät luonnollisesti suoraan varsinaiseen versioon. Niistä kohdista, jotka olivat suomennetut eri tavoin, joko valittiin jompikumpi vaihtoehdoista tai näistä muodostettiin yhdistämällä kompromissiversio. Tutkijan versio valittiin 30 alakohdassa. Näin tehtiin useimmiten siksi, että ulkopuolinen kääntäjä ei voinut tietää tarkasti, mitä käsitteitä tässä nimenomaisessa tutkimuksessa käytetään. Näissä tapauksissa versiot erosivat eniten tosistaan, sillä tutkijan arvioimana näiden kysymysten käännösten eroavaisuuksien keskiarvo oli lähes 20 pistettä (maksimimäärä 100 pistettä). Suurin eroavaisuuden pistemäärä yksittäisessä alakohdassa oli 95 pistettä, joka tuli käännöksistä ”mielialan päivittäinen vaihtelu” vs. ”vuorokausirytmien vaihtelu”. Toisen kääntäjän versio valittiin 17 alakohdassa. Tähän oli useimmiten syynä se, että tämä versio oli sisällöltään tutkijan version kanssa pitkälti samankaltainen (eroavaisuuksien keskiarvo 10 pistettä), mutta kielen rakenteeltaan selkeämpi. Kompromissi molempien versioista syntyi viidessä alakohdassa. Kolme alakohdista on luokiteltu kohtaan ”muu”, siksi että nämä olivat tutkijan itsensä suunnitteleimia tai vahvasti muokkaamia alakohdista, jotka hän oli kääntänyt englanniksi. Lopputuloksena tästä suomennosten vertailusta oli se, että yhteensä 22 alakohdtaa (valittu 17 toisen suomentamaa alakohdtaa sekä 5 kompromissikohtaa) eli reilua neljäsosaa alakohdista muokattiin.

Synteesivaiheen jälkeen tutkija *käänsi* nämä mittarit *taaksepäin* eli uudestaan englanniksi tammikuussa 2008. Tutkija ei ollut katsonut alkuperäistä englanninkielistä versiota sen suomentamisen jälkeen. Mittareiden eteenpäin ja taaksepäin käännösten jälkeen verrattiin uutta englanninkielistä käännöstä alkuperäisiin englanninkielisiin mittareihin. Vertailussa käytettiin samanlaista pisteytysysteemiä kuin suomenkielisten versioiden vertailussa. Alkuperäisten mittareiden alakohdtien ja niiden takaisinkäännösten eroavaisuuksia arvioitiin asteikolla 0–100 (0 = ei eroavaisuuksia, 100 = aivan erilaiset). Pieni sisällöllinen eroavaisuus (10 pistettä) oli esimerkiksi näiden versioiden välillä: *It seems that we put back making decisions. vs. We seem to*

put off making decisions. Hieman suurempi eroavaisuus (20 pistettä) on kyseessä vertailtaessa *Facing problems determinedly and trying to find solution right away vs. Facing the problems 'head-on' and trying to get solution right away*. Suurin eroavaisuuspistemäärä (60 pistettä) tuli tässäkin käännöksessä samalle alakohdalle kuin suomennosversioiden vertailussa, jonka englanninkieliset versiot olivat *daily variation of mood vs. diurnal variation*. Tämä alakohta poistettiin lopullisesta mittariversiosta kokonaan näiden korkeiden eroavaisuuspistemäärien vuoksi. Yhteensä 77 alakohtaa sai eroavaisuuspistemäärän summaksi 886, joten yksittäisen alakohdan eroavaisuuksien keskiarvoksi tuli 11,5 pistettä, mikä on noin yhden pisteen enemmän kuin suomennosten eroavaisuuksien keskiarvo. Käytännössä tämä noin kymmenen pisteen keskiarvo tarkoittaa pieniä eroja versioiden välillä. Olisi ollut varmasti hyvä, jos vertailuvaiheissa toinen henkilö oli toteuttanut vertailun tutkijan sijaan tai rinnalla. Esimerkit kuitenkin valottavat tutkijan käyttämää vertailuasteikkoa. Eroavaisuuksien keskiarvon ja esimerkkien perusteella voidaan kuitenkin olettaa, että tutkijan käyttämät suomenkieliset mittariversiot eroavat vähän alkuperäisistä mittareista, mutta nämä eroavaisuudet ovat sisällöllisesti hyvin pieniä. Muiden mittareiden käännösprosessin tarkastelun perusteella voidaan olettaa, että myös CRPR-mittarin, joka ei käynyt läpi kääntämisprosessia, käännöksessä on pieniä sisällöllisiä eroja alkuperäisversioon verrattuna, mutta nämä erot eivät oleellisesti heikennä mittareiden luotettavuutta

Liitteen 3 taulukko 1. Mittareiden alakohtien suomennosversioiden vertailu

	Kääntäjien suomennosten kompromissi n	Suomennosten kompromissi %	Eroavaisuus- pistemäärien summa	Eroavaisuus- pistemäärien keskiarvo
Täysin sama versio	22	29	0	0
Valittu tutkijan versio	30	39	574	19,1
Valittu toinen versio	17	22	164	9,6
Kompromissi	5	6	68	13,6
Muu	3	4	0	0
Yhteensä	77	100	806	

Liite 4. Tutkimuslupien hakemisprosessi

Eri kaupungeissa tutkimusluvan hakumenettelykäytännöt olivat hyvinkin erilaiset. Jo viraston nimet ja päätöksen tekijän tittelit vaihtelivat suuresti. Joissakin kaupungeissa tutkimusluvan hakemista varten oli valmis lomakepohja (Tampere, Vantaa, Espoo, Lahti, Helsinki, Kuopio) ja joissakin lupaa anottiin vapaamuotoisella hakemuksella (Oulu, Turku, Jyväskylä). Hakemukset ovat liitteenä. Lähes kaikkiin hakemuksiin liitteeksi vaadittiin tutkimussuunnitelma sekä kyselylomake. Lisäksi Kuopioon ja Tampereella haluttiin kopiot informointikirjeistä, joilla lähestytään tutkimuskoulujen rehtoreita sekä tutkimusjoukon vanhempia. Useimmiten tutkimuslupahakemus toimitettiin perinteisesti postin välityksellä, mutta osassa kaupungeista (Turku, Oulu, Jyväskylä) hakemus toimitettiin sähköisesti. Tutkimukselle myönnettiin tutkimusluvut kahdeksassa kaupungissa ilman vaikeuksia. Yksinkertaisin tutkimusluvan myöntämisyjärjestelmä oli Jyväskylässä. Tampereen perusopetuksessa myönteinen suhtautuminen näkyi joustamisena tutkimuslupahakuprosessissa ja Oulussa myönteinen suhtautuminen ilmaistiin sanallisessa muodossa. Muiden tutkimuskaupunkien linjasta poikkesi vain Helsinki. Tutkimukselle ei myönnetty tutkimuslupaa Helsingin kaupungin opetusvirastosta. Kyselylomaketutkimuksen tutkimusjoukon muodostivat siis kahdeksan suurta suomalaiskaupunkia ilman suurinta kaupunkia, Helsinkiä.

Liite 5. Rehtorien informointikirje

Hyvä rehtori,

Tampereen kaupungin Perusopetuksen kehityspäällikkö Veli-Matti Kanerva on myöntänyt tutkimusluvan väitöskirjatutkimukselleni, jonka nimenä on ”**Ekspatriaattiperheiden lapset: lasten ekspatriaattikokemukset ja perheiden voimavarat**”. Tämä tutkimus on Perhetutkimuksen tutkijakoulun rahoittama (2007 – 2010) väitöskirjatutkimus, jota teen Turun yliopistossa kasvatustieteiden laitoksella tutkijakoulutettavana. Tutkimukseni ohjaajina toimivat Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnasta professorit Joel Kivirauma ja Annikki Koskensalo.

Suomalaisten väliaikaisesti ulkomailla työskentely on lisääntynyt viime vuosina globalisaatioprosessin myötä. Nämä ns. ekspatriaattiperheet ja -lapset eivät ole enää Suomessakaan marginaalinen vähemmistö - silti heitä ei ole juurikaan Suomessa tutkittu. Tämän tutkimuksen kohteena ovat suomalaisperheet, jotka ovat asuneet ulkomailla vanhemman työn vuoksi ja palanneet Suomeen ja joiden lapsi on perusopetuksessa jossakin suurimmista suomalais-kaupungeista. Tutkimusmenetelmänä on vanhempien sähköinen kyselylomake, jolla kerätään erityisesti tietoja perheen voimavaroista (mm. sosiaalisesta tuesta) ja lapsen sopeutumisesta (mm. lapsen koulunkäyntiin liittyvistä tekijöistä). Koska näistä lapsista ei yleensä kaupungeissa ole tilasto- tai yhteystietoja, tarvitsisin koulunne apua näiden oppilaiden tavoittamisessa.

Tarvitsen opettajien apua ko. oppilaiden vanhempien tavoittamiseen. Tähän tutkimukseen vastaaminen ei siis vaadi koulun henkilökunnalta kovinkaan suurta panostusta. Toivoisin, että Te koulunne rehtorina voisitte tiedottaa opettajille tästä tutkimuksesta ja huolehtia palautuskuoren postituksesta. Opettajien tehtäväksi jäisi

1. *oheisten lomakkeiden jakaminen niille luokkansa oppilaille, jotka ovat asuneet jossakin vaiheessa ulkomailla ja joiden vanhemmista ainakin toinen on suomalainen (jos lomakkeita on liian vähän, toivoisin niitä siinä tapauksessa kopioitavan koulussa lisää)*
2. *jakamiensa lomakkeiden takaisin kerääminen oppilailta ja niiden laittaminen oheiseen palautuskuoreen.*

Toivoisin palautuskuoren, jonka sisällä on vanhempien palauttamat lomakkeet, päätyvän postilaatikkoon syyskuun loppuun mennessä. Jos koulussanne ei ole yhtään tutkimusjoukkoon kuuluvaa oppilasta, toivon kuitenkin, että palautatte kuoren – siinä tapauksessa tyhjänä.

Arvokkaasta avustanne kiittäen,

Anu Warinowski
 KM (luokanopettaja), tutkija
 Kasvatustieteiden laitos
 Turun yliopisto
 p. (02) 333 8748
 anu.warinowski@utu.fi

Liite 6. Vanhempien informointikirje

Hyvä ekspatriaattiperhe, miten te koitte ulkomailla asumisen ja paluumuuton Suomeen?

Teen Perhetutkimuksen tutkijakoulun rahoittamaa väitöskirjatutkimusta vanhempien työkomenuksen vuoksi ulkomailla asuneista suomalaisperheistä ja –lapsista, joista käytän nimitystä ekspatriaattiperheet ja –lapset. Tutkimukseni nimi on **Ekspatriaattiperheiden lapset: lasten ekspatriaattikokemukset ja perheiden voimavarat**. Teen tutkimustani Turun yliopistossa kasvatustieteiden laitoksella ja tutkimukseni ohjaajina toimivat professorit Joel Kivirauma ja Annikki Koskensalo. Tampereen kaupungin perusopetuksen kehityspäällikkö Veli-Matti Kanerva on myöntänyt tutkimusluvan tälle väitöskirjatutkimukselleni.

Tutkimukseni tavoitteena on saada kattava kuva väliaikaisesti ulkomailla asuneiden suomalaisperheiden tilanteesta sekä siitä, miten perheen lapsi kokee ulkomaille muuton ja paluumuuton Suomeen. Tutkimusjoukkona on suurien suomalaiskaupunkien (Espoo, Tampere, Vantaa, Turku, Oulu, Lahti, Kuopio, Jyväskylä) perusopetuksen oppilaat, jotka ovat asuneet ulkomailla ja joiden vanhemmista ainakin toinen on suomalainen.

Toivoisin teidän osallistuvan tähän tutkimukseen täyttämällä kyselylomakkeen. Vanhempien kyselylomakkeella kerätään ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon liittyvien tietojen ohella erityisesti tietoja perheen voimavaroista (mm. sosiaalisesta tuesta) ja lapsen sopeutumisesta. Kyselylomake on Internet-kysely, jonka toimittamista varten tarvitsisin äidin tai isän sähköpostiosoitteen.

Tutkimustietoja käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti. Tutkimuksessa vastaajien tunnistetietoja ei yhdistetä vastauksiin. Kyselylomakkeen tietoja ei myöskään raportoida tutkimusjulkaisuissa siten, että tutkimukseen osallistuneiden henkilöllisyys voisi paljastua. Tutkimusaineistoa käytetään vain aihetta koskevissa tieteellisissä tutkimuksissa.

Tutkimuksen tulosten toivotaan lisäävän tietoa sekä ekspatriaattiperheiden tilanteen että lasten ekspatriaattikokemuksen ymmärtämisessä ja sen tukemisessa niin työpaikoilla, kouluissa, erilaisissa järjestöissä kuin nykyisten ja tulevien ekspatriaattiperheiden ja –lasten tasollakin. Tutkimukseen osallistuminen on todella tärkeää, jotta tämä tutkimus onnistuisi tavoitteessaan. Vastaan mielelläni tutkimusta koskeviin kysymyksiin.

Arvokkaasta avustanne kiittäen,

Anu Warinowski
KM, tutkija
Kasvatustieteiden laitos
Turun yliopisto
p. (02) 333 8748
anu.warinowski@utu.fi

LEIKKAA JA PALAUTA OPETTAJALLE MAHDOLLISIMMAN PIAN

Oppilaan luokka _____

Perheemme on asunut ulkomailla vanhemman työn vuoksi

Ei Kyllä

Voimme osallistua ko. väitöskirjatutkimukseen

Ei Kyllä; _____
vanhemman sähköpostiosoite yhteydenottoa varten

_____

allekirjoitus

Liite 7. Yhteenvedo kyselyaineiston ekspatriaattiperheiden taustatiedoista

Ekspatriaattiperheiden taustatiedot	n	%
Kyselyyn vastaaja	199	100,1
<ul style="list-style-type: none"> • isä • äiti • molemmat vanhemmat 	<p>29</p> <p>145</p> <p>25</p>	<p>14,6</p> <p>72,9</p> <p>12,6</p>
Perheen kyselyssä	202	100,0
<ul style="list-style-type: none"> • 1 lapsen vastaukset • 2 lapsen vastaukset • 3 lapsen vastaukset 	<p>95</p> <p>83</p> <p>24</p>	<p>47,0</p> <p>41,1</p> <p>11,9</p>
Työhön liittyvät taustatiedot		
Perheen ekspatriaatti	201	100,1
<ul style="list-style-type: none"> • isä • äiti • molemmat vanhemmat 	<p>162</p> <p>20</p> <p>19</p>	<p>80,6</p> <p>10,0</p> <p>9,5</p>
Ulkomainen työ	201	100,1
<ul style="list-style-type: none"> • ulkomaankomennus • itsenäisesti hankittu työpaikka • ei osaa sanoa 	<p>139</p> <p>60</p> <p>2</p>	<p>69,2</p> <p>29,9</p> <p>1,0</p>
Ulkomaankomennuksen keskeytyminen	199 *1)	100,0
<ul style="list-style-type: none"> • ei • kyllä 	<p>183</p> <p>16</p>	<p>92,0</p> <p>8,0</p>
Ekspatriaattiryhmä	223 *2)	99,9
<ul style="list-style-type: none"> • business-ekspatriaatit • tutkijat • ulkomaanedustustojen työntekijät • EU:n työntekijät • urheilijat • lähetystyöntekijät • avustustyöntekijät • muut *3) 	<p>141</p> <p>31</p> <p>10</p> <p>8</p> <p>5</p> <p>3</p> <p>2</p> <p>23</p>	<p>63,2</p> <p>13,9</p> <p>4,5</p> <p>3,6</p> <p>2,2</p> <p>1,3</p> <p>0,9</p> <p>10,3</p>
Isän ammatti *4)	195	100,0
<ul style="list-style-type: none"> • päällikkö • johtaja • insinööri • asiantuntija • tutkija • lääkäri • sairaanhoitaja • muu 	<p>49</p> <p>46</p> <p>38</p> <p>18</p> <p>16</p> <p>6</p> <p>4</p> <p>18</p>	<p>25,1</p> <p>23,6</p> <p>19,5</p> <p>9,2</p> <p>8,2</p> <p>3,1</p> <p>2,1</p> <p>9,2</p>

Äidin ammatti	196	100,2
• päällikkö	25	12,8
• johtaja	5	2,6
• insinööri	6	3,1
• asiantuntija	26	13,3
• tutkija	9	4,6
• opettaja	39	19,9
• lääkäri	11	5,6
• sairaanhoitaja	18	9,2
• toimistotyöntekijä	16	8,2
• muu	29	14,8
• kotona	8	4,1
• opiskelija	3	1,5
• työtön	1	0,5
Isän koulutus	196	100,0
• perusaste	0	0,0
• keskiaste	10	5,1
• opistoaste	20	10,2
• alempi korkeakouluaste	39	19,9
• ylempi korkeakouluaste	97	49,5
• tutkija-aste	30	15,3
Äidin koulutus	201	100,0
• perusaste	1	0,5
• keskiaste	13	6,5
• opistoaste	50	24,9
• alempi korkeakouluaste	28	13,9
• ylempi korkeakouluaste	87	43,3
• tutkija-aste	22	10,9
Nettotulot (€/kk)	199	100,0
• 0–2499	9	4,5
• 2500–4999	72	36,2
• 5000–7499	80	40,2
• 7500–9999	28	14,1
• 10 000–	10	5,0
Kotitalouspalvelu ulkomailla asuttaessa	214 *5)	
• lastenhoitaja	78	
• siivooja	51	
• kotiapulainen	32	
• puutarhuri	32	

• uima-altaan puhdistaja	9	
• autonkuljettaja	7	
• vartija	5	
Perherakenteeseen liittyvät taustatiedot		
Perhetyyppi	200	100,0
• aviopari ja lapsi/lapsia	182	91,0
• avopari ja lapsi/lapsia	4	2,0
• äiti tai isä ja lapsi/lapsia	14	7,0
Perhemuoto	201	100,0
• ydinperhe	181	90,0
• uusperhe	6	3,0
• yksinhuoltajan perhe	14	7,0
Lasten lukumäärä (alle 18 v.)	200	100,0
• 1 lapsi	23	11,5
• 2 lasta	92	46,0
• 3 lasta	64	32,0
• 4 lasta tai enemmän	21	10,5
Muuttoihin liittyvät taustatiedot		
Ulkomailla asumisaika	201	100,0
• alle 1 v.	18	9,0
• 1–2 v. *6)	67	33,3
• 2–3 v.	42	20,9
• yli 3 v.	74	36,8
Paluumuutosta kulunut aika tutkimushetkellä	200	100,0
• alle 1 v.	46	23,0
• 1–2 v.	29	14,5
• 2–3 v.	32	16,0
• yli 3 v.	93	46,5
Asuinmaanosa ulkomailla	200	100,0
• Eurooppa	99	49,5
• Pohjois-Amerikka	44	22,0
• Aasia	39	19,5
• Australia ja Oseania	8	4,0
• Etelä-Amerikka	6	3,0
• Afrikka	4	2,0
Kaupunki vs. maaseutu ulkomailla	200	100,0
• suurkaupunki	123	61,5
• pikkukaupunki	75	37,5
• maaseutu	2	1,0

Tukikohta Suomessa	202	100,0
• ei ollut tukikohtaa Suomessa	23	11,4
• oli yksi tai useampi tukikohta	179	88,6
<i>tukikohta:</i>		
• mummola	131	
• oma koti	61	
• kesämökki	48	
Paluussa tuttua	202	100,0
• ei mitään mainituista	25	12,4
• yksi tai useampi mainituista	177	87,6
Ulkomaille muutto yhtäaikainen	198	100,0
• kyllä	122	61,6
• ei	76	38,4
Paluumuutto yhtäaikainen	199	100,0
• kyllä	117	58,8
• ei	82	41,2
Suomalaisuuteen liittyvät taustatiedot		
Syntymämaa Suomi	200	100,0
• molemmat vanhemmat	180	90,0
• isä	7	3,5
• äiti	13	6,5
Perheiden kotikieli	201	100,0
• suomi	201	100,0
<i>suomen lisäksi:</i>		
• englanti	12	
• ranska	4	
• ruotsi	2	

*1) Vastaajat näyttivät tulkitsevan käsitteen "ulkomaankomennus" laajasti, sillä tähän kysymykseen vastasi enemmän henkilöitä kuin oli ilmoittanut toisessa kohdassa olleensa ulkomaankomennuksella.

*2) Osassa perheistä molemmat vanhemmat olivat ekspatriaatteja.

*3) Tähän ryhmään kuului terveydenhuollon tai lääketieteen alan ammattilaisia (5 ekspatriaattia), kehitysyhteistyötä tekeviä tai kansainvälisen järjestön palveluksessa olevia (4 ekspatriaattia), yrittäjiä (3 ekspatriaattia) ja yksittäisiä mainintoja kuten taiteilija.

*4) Kyselyaineiston vanhempien tutkimushetken ammattien luokittelu on aineistolähtöinen: se perustuu kyselyaineistossa ilmoitettujen ammattinimikkeiden tarkoituksenmukaiseen luokitteluun. Kyseessä ei siis ole virallisesti käytössä oleva ammattiluokittelu, eivätkä luokat ole toisensa täysin poissulkevia. Luokittelu tehtiin aineistolähtöisesti siksi, ettei kaikkien perheiden kohdalla olisi ollut käytettävissä viralliseen luokitteluun vaadittavaa ammattinimikettä.

*5) Perheillä (n = 198) voi olla useita kotitalouspalveluja.

*6) Ajalliset luokat eivät ole toisensa poissulkevia. Koska luokat olivat käytössä jo aineiston keräämisvaiheessa, ei tutkija voinut enää tutkimustulosten esittämisvaiheessa muuttaa luokituksia.

Liite 8. Kyselyaineiston lasten taustatiedot

Lasten taustatiedot	n	%
Koulunkäyntikaupunki tutkimushetkellä	201	100,0
• Espoo	101	50,2
• Tampere	21	10,4
• Vantaa	10	5,0
• Turku	19	9,5
• Oulu	24	11,9
• Lahti	6	3,0
• Kuopio	12	6,0
• Jyväskylä	8	4,0
Sukupuoli	332	100,0
• tyttö	180	54,2
• poika	152	45,8
Syntymämaa	330	100,0
• Suomi	297	90,0
• muu maa kuin Suomi	33	10,0
Kansalaisuus	329	100,0
• pelkästään suomalainen	312	94,8
• kaksoiskansalaisuus (suomalainen + muu)	15	4,6
• pelkästään muu kansalaisuus	2	0,6
Äidinkieli	324	100,0
• pelkästään suomi	310	95,7
• suomi ja muu kieli	5	1,5
• muu kieli kuin suomi	9 *1)	2,8
Aiempi ulkomailla asumiskokemus	330	100,0
• ei kertaakaan	229	69,4
• kerran	82	24,8
• kaksi kertaa tai enemmän	19	5,8
Ikä		
Ikä ulkomaille muuton aikaan	332	100,0
• 0–10 vuotta	312	94,0
• 11–14 vuotta	20	6,0
Ikä paluumuuton aikaan	322	100,0
• 0–10 vuotta	263	81,7
• 11–15 vuotta	59	18,3

Ikä tutkimushetkellä	330	100,0
• 6–10 vuotta	128	38,8
• 11–19 vuotta	202	61,2
Koulu		
Koulu Suomessa ennen ulkomaille muuttoa	82	100,0
• kansainvälinen koulu	7	8,5
• peruskoulu: tavallinen luokka	63	76,8
• peruskoulu: kieliluokka	9	11,0
• muu koulu	3	3,7
Koulu ulkomailla	260	100,0
• kansainvälinen koulu	97	37,3
• paikallinen koulu	128	49,2
• suomalainen koulu	12	4,6
• Eurooppa-koulu	8	3,1
• muu koulu	15 *2)	5,8
Koulu Suomessa tutkimushetkellä	320	100,1
• kansainvälinen koulu	40	12,5
• peruskoulu: tavallinen luokka	146	45,6
• peruskoulu: kieliluokka	101	31,6
• peruskoulu: muu painotettu luokka	15	4,7
• muu koulu	14 *3)	4,4
• erityiskoulu/-luokka	4	1,3
Koulumuodon muutos paluumuutossa	260	100,0
• koulumuoto muuttui	239	91,9
• koulumuoto pysyi samana	21	8,1
Vuosiluokka tutkimushetkellä	328	99,9
• 1. luokka	21	6,4
• 2. luokka	27	8,2
• 3. luokka	35	10,7
• 4. luokka	40	12,2
• 5. luokka	50	15,2
• 6. luokka	42	12,8
• 7. luokka	48	14,6
• 8. luokka	24	7,3
• 9. luokka	41	12,5
Opiskelukieli		
Opiskelukieli ennen ulkomaille muuttoa	83	100,0
• suomi	66	79,5
• englanti	14	16,9
• muu	3	3,6

Opiskelukieli ulkomailla	256	100,0
• suomi	21 *4)	8,2
• englanti	183	71,5
• muu	52 *5)	20,3
Opiskelukieli paluumuuton jälkeen	319	100,0
• suomi	193	60,5
• englanti	97	30,4
• muu	29 *6)	9,1
Opiskelukielen muutos paluumuutossa	256	100,0
• opiskelukieli muuttui	141	55,1
• opiskelukieli sama	115	44,9
Lääketieteelliset diagnoosit	322	100,0
• ei diagnoosia	214	66,5
• yksi tai useampi diagnoosi *7)	108	33,5
Harrastukset		
harrastukset ulkomailla	323	100,0
• ei harrastuksia	105	32,5
• yksi tai useampi harrastus	218	67,5
Harrastukset paluumuuton jälkeen	324	100,0
• ei harrastuksia	10	3,1
• yksi tai useampi harrastus	314	96,9
Lemmikit		
Lemmikit ulkomailla	324	100,0
• ei lemmikkejä	253	78,1
• yksi tai useampi lemmikki	71	21,9
Lemmikit paluumuuton jälkeen	322	100,0
• ei lemmikkejä	188	58,4
• yksi tai useampi lemmikki	134	41,6

*1) Tämä tieto saatiin perheaineiston osana. Kaksi ei ilmoittanut muuta kieltään.

*2) Kohtaan "muu" sijoittui mm. yksityisiä kouluja (useimmiten englanninkielisiä kouluja) ja erilaisia päiväkotia/leikkikouluja.

*3) Kohtaan "muu" tuli useita edellisiin luokkiin kuuluvia vastauksia, mutta lisäksi myös yksittäisinä mainintoina mm. Montessori-luokka, ranskalais-suomalainen koulu.

*4) Tähän lukuun eivät sisälly ne seitsemän lasta, jotka olivat kotiopetuksessa ja joiden opiskelukielenä todennäköisesti oli suomi.

*5) Kohtaan "muu" kuuluivat seuraavat maininnat: ranska (12 mainintaa), saksa (11 mainintaa), hollanti (3 mainintaa), tanska ja ruotsi (2 mainintaa) sekä italia, espanja, venäjä, arabia ja norja (1 maininta).

*6) Kohdassa "muu" mainittiin useimmiten suomi ja jokin muu kieli.

*7) Diagnooseista yleisimmät olivat allergia (n=73) ja astma (n=22).

Liite 9. Haastattelukysymykset

1. SUOMESSA
A. Miten vietit aikaasi? Kenen kanssa? Missä?
B. Minkä maalainen ajattelit olevasi? Missä tilanteessa se esimerkiksi näkyi?
C. Miltä ajatus ulkomaille muutosta ensiksi tuntui? Miksi tunsit niin? Mikä auttoi? Muuttuivatko tunteesi muuton lähestyessä?
2. ULKOMAILLA
KOTI
Minkälainen kotisi oli?
A. Miten vietit aikaasi kotona? Kenen kanssa? Missä?
B. Minkä maalainen ajattelit olevasi? Missä tilanteissa se näkyi?
C. Miltä ulkomailta asuminen tuntui kotona heti muuton jälkeen? Miksi tunsit niin? Mikä auttoi? Muuttuivatko tunteesi asumisen aikana?
KOULU
Minkä niminen koulusi oli?
A. Miten vietit aikaasi koulussa? Kenen kanssa? Missä?
B. Minkä maalainen ajattelit olevasi? Missä tilanteissa se näkyi?
C. Miltä koulunkäynti tuntui heti ensimmäisinä koulupäivinä? Miksi tunsit niin? Mikä auttoi? Kielitaito? Muuttuivatko tunteesi myöhemmin?
MUU PAIKKA
Missä muussa paikassa tai paikoissa kuin kotona ja koulussa vietit usein aikaasi?
A. Miten vietit aikaasi siellä? Kenen kanssa?
B. Minkä maalainen ajattelit olevasi? Missä se näkyi?
C. Miltä siellä oleminen tuntui? Miksi tunsit niin?
3. SUOMESSA
Tunsitko palaavasi "kotiin"?
KOTI
Palasitko tähän asuntoon?
A. Miten vietät aikaasi nyt kotona? Kenen kanssa? Missä?
B. Minkä maalainen ajattelet olevasi kotona? Missä tilanteissa se näkyy?
C. Miltä Suomessa asuminen tuntui kotona heti paluumuuton jälkeen? Miksi tunsit niin? Mikä auttoi? Muuttuivatko tunteesi myöhemmin?
KOULU
Minkä niminen koulusi on?
A. Miten vietät aikaasi nyt koulussa? Kenen kanssa? Missä?
B. Minkä maalainen ajattelet olevasi koulussa? Missä tilanteissa se näkyy?
C. Miltä koulunkäynti tuntui heti ensimmäisinä koulupäivinä? Miksi tunsit niin? Mikä auttoi? Kielitaito? Muuttuivatko tunteesi myöhemmin?

MUU PAIKKA
Missä muussa paikassa tai paikoissa kuin kotona ja koulussa vietät usein aikaasi?
A. Miten vietät aikaasi siellä? Kenen kanssa?
B. Minkä maalainen ajattelet olevasi? Missä se näkyy?
C. Miltä siellä oleminen tuntuu? Miksi tunnet niin?
4. ULKOMAILLE MUUTTO JA PALUUMUUTTO
Mitä kaipasit ulkomailla asuttaessa Suomesta? Entä mitä kaipaavat ulkomailla?
Mikä ulkomailla asumisessa ja paluumuutossa oli helppoa tai mukavaa?
Mikä ulkomailla asumisessa ja paluumuutossa oli vaikeaa tai ikävää?
Kuunneltiinko sinua riittävästi ulkomailla ja paluumuuton jälkeen?
Millä tavalla olet mielestäsi nyt erilainen kuin jos et olisi asunut ulkomailla?
Onko sinulla kavereita, jotka olisivat myös asuneet ulkomailla?
Haluaisitko vielä joskus asua ulkomailla?
Oletko kuullut tällaisista käsitteistä? (TCK, global nomad, matkalaukkulapset)

Liite 10. Haastattelun apuna käytetyn PowerPoint-esityksen esimerkkidiat

Liite 10a. Lasten haastattelussa käytetyt toimintaan liittyvät kuvat

A. MITÄ TEIT?

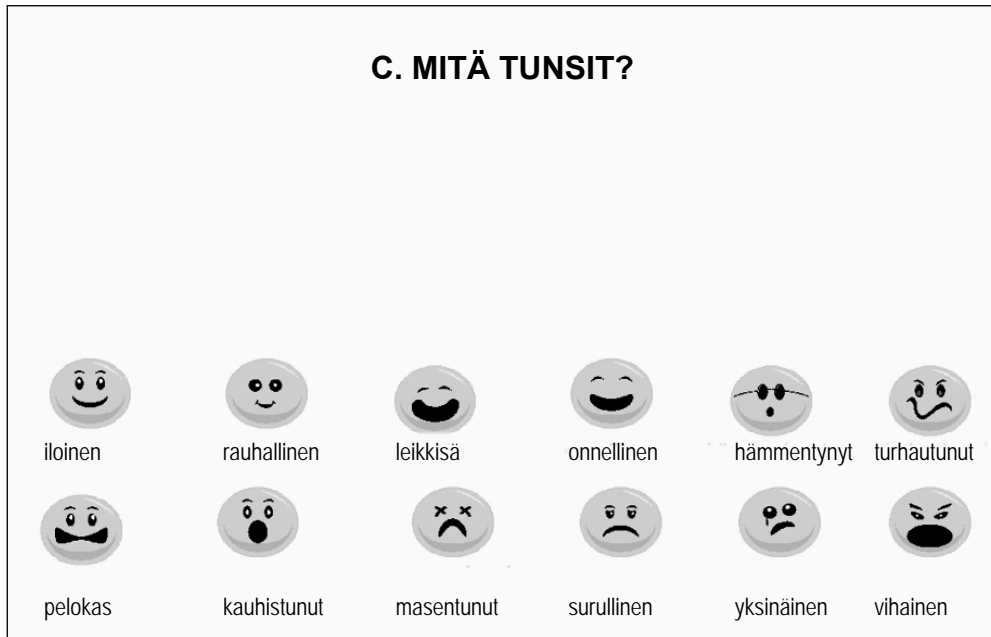
			
koulunkäynti	läksyt	kotityöt	tietokone
			
lukeminen	leikkiminen	TV:n katselu	lemmikin hoito
			
	liikunta-harrastukset	taideharrastukset	

Liite 10b. Lasten haastattelussa käytetyt ”muun paikan” kuvat

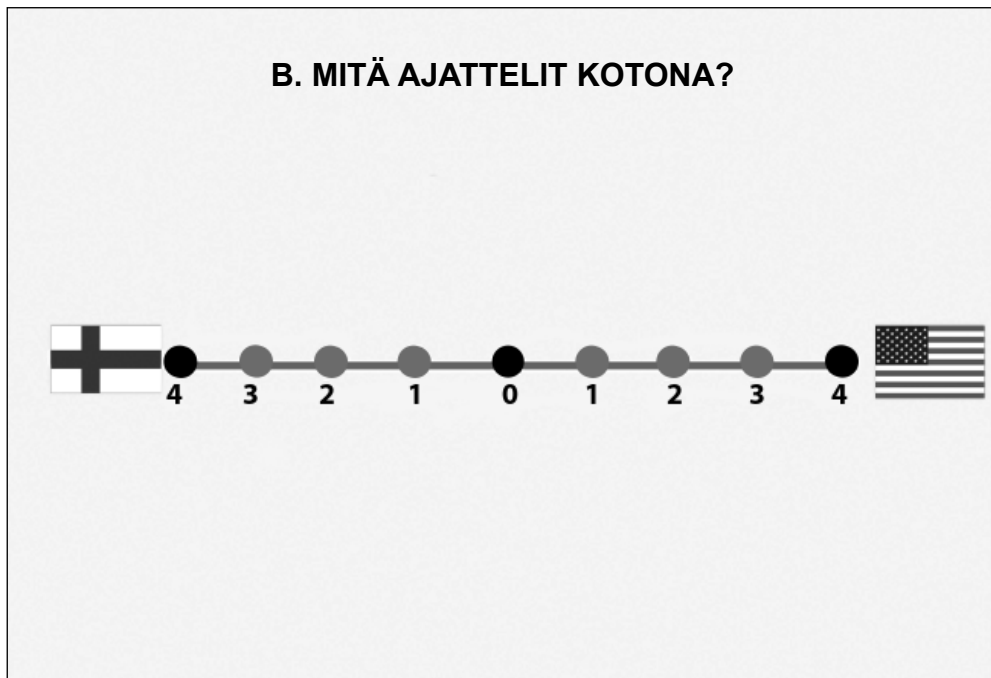
MUU PAIKKA

				
	vanhemman työpaikka	harrastuspaikka	kahvila	ostoskeskus
				
kyläpaikka	puisto	golfkenttä	uimaranta tms.	teatteri tms.
				
urheilukenttä tms.	kirkko		mummola Suomessa	kesämökki Suomessa

Liite 10c. Lasten haastattelussa käytetyt hymiöt

Liite 10d. Haastattelua varten kehitetty identiteettimittari *)

*) Mittarissa suurin luku neljä Suomen lipun kohdalla tarkoittaa tilanteessa täysin suomalaista identiteettiä ja 0 yhtä paljon sekä suomalaista että ulkomaalaista identiteettiä.

Liite 11. Haastattelujen klusteroidut *) teemalistat esimerkkeineen ulottuvuuksittain

Liite 11a. Tunneulottuvuuden teemat

Teema	Esimerkki	Lapset n
Ikävän tunne	"illal mä aina pakkasin laukkui sen takii et mä olin, et mä karkaan täältä Suomeen."	8
<ul style="list-style-type: none"> • vertaissuhteisiin liittyvä ikävä • sukulaissuhteisiin liittyvä ikävä • tunteiden ambivalenttisuus 	"...yleensä kavereita (kaipasin)."	7
	"Sukulaisii tietenkii." (vastaus kysymykseen, ketä ikävöit)	5
	"...vähän molempii." (vastaus kysymykseen, oliko kivaa vai kurjaa)	5
• ajalliset muutokset tunteissa	"Ekaks mä kauhistuin, sit sen jälkeen mä olin ilonen..."	3
• itkeminen	"...mä itkin monet illat, kun mä en halunnu asuu täällä."	3
• kouluun liittyvä ikävä	"...sitten mä varmaan kaipaen sitä koulua, just."	2
• ilmastoon liittyvä ikävä	"Mul tuli ikävä nää talvet..."	1
Kodin tunne	ulkomailla tuntui "väliaikaiskodilta oikeestaan"	7
• kaksi kotia	"...mul oli koti, mistä mä lähdin ja koti, minne mä tulin."	1
Fyysisiin yksityiskohtiin kiinnittyminen	"Kokolattiamatto oli hieno."	5
• omien tavaroiden merkityksellisyys	"...ainakin kivemmalta, jos ei olis mitään."	3
• koulun pihan yksityiskohtien merkitys	"...yleensä me ollaan ja puhutaan jotain yhden puun luona. ... Se on semmonen Kanda, se Kanada-lehti."	2
Ulkomailla asuminen matkailuna	"mä tykkään todella paljon lentokonees matkustamisesta."	5
• matkustusvaiheeseen kiinnittyvät tunteet	"Tykkään mennä ulkomaille."	3
• ulkomailla asuminen huviretkenä	"Me oltiin siel vaa ku huviretkel."	1
Innostus	"...mä aina luen ne etukätee et mä saan edes lukee sitä vähän."	4
• nauru myönteisten tunteiden ilmaisuna	"...mee naurettiin pual tuntii putkeen."	1
Paluun kiinnittyminen tuttuuteen	"...Suomi oli tuttu paikka, ettei ollu enää mitään uutta sillai tavallaan."	3
• koulun tuttuus	"...kun pääsi taas omaan kouluun..."	2
Yksinäisyys	"...toisaalta vähän yksinäiseltä."	3

Äidin emotionaalinen tuki	"...mun äiti ymmärti et kyl se on aika vaikeet kyl muuttaa takas ja me puhuttiin täst paljon..."	3
• opettajan emotionaalinen tuki	"Mun opettaja oli hirveen tommonen mielenkiintonen tai siis kiinnostunut....Mä olin et jee."	1
Pelko	"...mun äiti ymmärti et kyl se on aika vaikeet kyl muuttaa takas ja me puhuttiin täst paljon..."	2
• rikollisuuteen liittyvä turvattomuus	"...meidän naapurissakin naapurialueella ni ammuttiin yks perhe ja siit jäi kaks lasta orvoks."	2
Ilmastoon liittyvät tunteet	"Tosi hauskaa, kun silloin oli aika aurinkoista ja lämmintä..."	2
Ruokaan liittyvät tunteet	cinnabun: "Ne oli niin herkullisia. Siel oli vaan niin kivaa."	2
Ulkomaisen koulun ja suomalaisen koulun esteettisyyden vertailu	"Toikin (kuvasta) näyttää aika hyvältä verrattuna tähän suomalaiseen kouluun."	2
• ympäristön esteettisyyden arvostus	"...mä olin, et miten kaunis tää on ja ihana."	1
Siirtymän kiinnittyminen itsetuntoon	"Mul on tullu vähän pahempi itsetunto..."	1
Vanhempien avioero ja lapsen tunteet	"...sit isi eros."	1

*) Teemat on järjestetty aiheiden läheisyyden (ks. IPA-analyysin tekeminen luku 4.3) sekä lasten lukumäärän mukaan. Pääteemat, joiden tulokset esitetään luvussa 7, on kursivoitu. Myös poikittainen viiva taulukossa erottaa pääteemat harvemmin mainituista teemoista.

Liite 11b. Toimintaulottuvuuden teemat

Teema	Esimerkki	Lapset n
<i>Puisto merkityksellisenä paikkana</i>	<i>"Se oli mun mielestä tosi tosi tosi kivaa se, kun oli se hyvä iso puisto siellä lähellä."</i>	8
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>koulun piha merkityksellisenä paikkana</i> ● luonto merkityksellisenä paikkana ● uima-allas merkityksellisenä paikkana 	<i>"Haluisin vaan juosta sinne pihalle."</i> asuinmaa "vähän semmonen niin katupaikka". <i>"Siin lähellä oli uima-allas, jossa oli semmonen paikka, missä oli semmonen kiltti nainen."</i>	6 3 2
<ul style="list-style-type: none"> ● Suomen-mummola merkityksellisenä paikkana ● huvipuisto merkityksellisenä paikkana ● ostoskeskus merkityksellisenä paikkana ● parveke merkityksellisenä paikkana 	<i>"Siel (mummolassa) on mun kaverit."</i> <i>"...yks huvipuisto..." (vastaus kysymykseen, mitä kaipaat)</i> <i>"...semmonen valtava ostoskeskus... Se oli ihan sairaan ihana paikka..."</i> <i>"...toisel parvekkeel me oltiin laitettu sellasii pikkusii polkupyöriä...ja toisel parvekkeel oli...pieni hiekkalaatikko!</i>	2 2 2 1
<i>Harrastaminen</i>	<i>"Mä harrastan partiota ja koripalloa."</i>	8
<ul style="list-style-type: none"> ● koulukontektissa harrastaminen ● lukeminen harrastuksena 	<i>"Mul oli semmonen First Serve. Se oli semmonen tennis..."</i> <i>"Mä luen ihan hirveesti kaikkee."</i>	3 4
<i>Lapsen aktiivinen toimijuus</i>	<i>"...siin oli toinen asuinalue, niin siel oli yks toinen mun kaveri. Sit me mentiin aidan alta, vaikka ois saanu. Asetettiin turvakameratkin sen takii."</i>	5
<ul style="list-style-type: none"> ● kouluopiskelun vaivattomuus ● haastattelun kulkuun vaikuttaminen ● lapsen päätös koskien suurta muuttoon liittyvää asiaa ● lapsen näkökulma ● lapselle järjestetty avustaja ● nimen ääntämyksen muokkaaminen ● lapsi asetettu passiiviseen rooliin 	<i>"...mä olin jo oppinut jo esimerkiksi matikasta kaiken aikasemmin."</i> <i>"Haluuks sä et mä kerron..."</i> <i>"...loppuvaiheel mun piti päättää, että ollaaks me viel kaksi vuotta..."</i> <i>"Pikkuset ei pohdi sitä."</i> <i>"...suomalainen avustaja.. se avusti mua siinä koulussa."</i> <i>"...mä keksin sen. Aina kun joku sanoo mun nimen, niin mä olen niin ku et..."</i> <i>"No English" -lappu rinnassa</i>	4 3 2 2 2 1 1
<i>Äitien aktiivinen toimijuus</i>	<i>"Mun äiti on pitäny (yhteyttä) yhen lapsen kaa."</i>	5
<ul style="list-style-type: none"> ● kotiäitiys ulkomailla asuttaessa ● isän aktiivinen rooli 	<i>"...mun äiti oli kotona, mun iskä oli vaan töissä."</i> <i>"Siel oli koulussakin semmonen Take Your Child to Work Day...Mä menin mun iskän toimistoon."</i>	2 1
<i>Tietokoneen vähäinen rooli</i>	<i>"Ei mul oo sähköpostiosoitetta."</i>	5
<ul style="list-style-type: none"> ● skypen aktiivinen käyttö 	<i>"...sit me oltiin mukana Skypen kautta niin mun serkun ristiäisis."</i>	1
<i>Kielen oppiminen</i>	<i>"No English" -lappu -> huippupisteet englannin testissä</i>	4
<ul style="list-style-type: none"> ● kielen oppimisen kiinnittyminen vertaisuhteisiin 	<i>"...mä aloin osata suomee paremmin...mun kaveritkin reagoi siihen aika paljon."</i>	3

Palumuuton jälkeen useita muuttoja	"...mä voin kertoa meidän talohistorian, mis talois me ollaan asuttu."	3
Koulunkontekstissa vertaissuhteiden keskeisyys	kaverit tärkeitä koulussa	3
● vertaissuhteet naapuristossa	"...me asuttiin sellasella asuinalueella... Siel oli muutama kaveri..."	3
● katkos vertaissuhteissa	"...kaveriporukka ehkä vähän muuttus. Sieltä se paras kaveri ei ollutkaan enää sitten kohta se paras kaveri."	3
● vertaissuhteiden ylläpitäminen paluun jälkeen heikkoa	"...emmä oo pitäny yhtään yhteyt."	3
● vertaissuhteiden jatkuvuus	"Jatku jopa sama leikki."	2
● koulussa lapsi kiusaamisen kohteena	"...mua kiusattiin siel niin paljon."	2
● koulukaverit myönteisen aktiivisia	"...mä olin tavallaan aika suosittu, ku mä olin ulkomaalainen..."	2
● yökyläily	"Oli tosi kivaa (yökyläily)".	1
Toiminta keskittynyt perheen pariin	"...vietti vähemmän kavereitten kanssa kun mitä Suomessa sitten."	2
Perheen yllirajaisuus	"Mun isä oli jo menny Ranskaan valmiiks."	1

Liite 11c. Identiteettiulottuvuuden teemat

Teema	Esimerkki	Lapset n
<i>Identiteetin kiinnittyminen kieleen</i>	"...riippuu tietenkin, mitä kieltä siin puhuu...(identiteetin arviointi)"	7
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>identiteetti käsitteellisesti piilossa</i> 	"En." (vastaus kysymykseen, oletko joskus kuulut jonkin kolmesta käsitteestä, jotka tarkoittavat ekspatriaattiperheen lasta)	8
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>identiteetin kiinnittyminen mediaan</i> 	"Mä katoin Disney Channeliä..."	5
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>identiteetin kiinnittyminen vieraan kielen oppituntiin</i> 	"Mut sitten enkun tunnilla se (numeroarvio identiteetistä) tipahtaa ehkä vähän enemmän amerikkalaisuuteen päin."	3
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>identiteetin kiinnittyminen aksenttiin</i> 	"...brittienglanti, en mä oo mikään fani ...se hukautuu se mun amerikanenglanti..."	2
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>identiteetin kiinnittyminen nimeen</i> 	"...kun mun tää sukunimi on ..." (perustelu, miksi vähän suomalaisuutta identiteetissä)	2
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>suomen kieleen liittyvä häpeä</i> 	"Mä en sillon kehdannu enää puhuu suomee."	2
<i>Erilaisuuden kokemus</i>	"...mä olin ihan hirveen erilainen."	4
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>identiteetin ruumiillisuus näkyväksi</i> 	"Aika moni oli tummia ja mä olin ihan hirveen kalkkilaivan kapteeni."	
<i>Vertaissuhteet paikallisiin lapsiin</i>	"Juu." (vastaus kysymykseen, olivatko kaverit paikallisia)	5
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>tutkimushetkellä vertaissuhteita muihin ekspatriaattiperheiden lapsiin</i> 	"Juu, itse asias harrastuksessa..."	3
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>vertaissuhteet muihin ulkomaalaisiin</i> 	"...meiän luokal oli kaikki vissiin hiukan...ulkomaalaisii."	1
<i>Suomalaisuuden kiinnittyminen perheeseen</i>	"Sit kun lähti heti meni kouluun päin, niin sit tuntuu, että oli joku toi kakkonen."	4
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>suomalaisuuden kiinnittyminen omiin tavaroihin</i> 	"...meil oli ... vajaa puolet oikeestaan vaan suomenkiel Suomen-kalusteit."	1
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>perheen ulkopuolella kiinnittyminen paikalliseen kulttuuriin</i> 	"Sit kun lähti heti meni kouluun päin, niin sit tuntuu, että oli joku toi kakkonen."	1
<i>Aikuisena aikomus asua ulkomailla</i>	"Mä haluaisin mennä takas Amerikkaan, koska siellä oli niin halpaa ja kivaa."	4
<i>Kielitaidon arvostaminen</i>	"En varmaan ainakaan englantii osais puhuu niin hyvin."	4
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>ulkomailla asumiskokemuksen arvostaminen</i> 	"Näki muittenkin ku suomalaisten elämää...mukavaa voida sanoa, että on asunut kaksi vuotta ulkomaila...."	3
<i>Identiteettiin liittyvä käsitteellinen pohdinta</i>	"kolmemaalainen", "neljämaalainen", "viismaalainen"	2
<i>Etuoiikutettu elämä ulkomailla</i>	"...hänel oli oma elokuvateatteri hänen kotona ... onks tää joku palatsi tai joku..." (kuvailee kaverin kotia)	2

Identiteetin kiinnittyminen juhliin	"siel on eri, et siel ei avatakaan lahjat illal, vaan ne avataan aamulla."(joulu vietto ulkomailla)	2
<ul style="list-style-type: none"> ● identiteetin kiinnittyminen valtioon ● identiteetin kiinnittyminen luonteeseen ● identiteetin kiinnittyminen mieliväriin ● identiteetin kiinnittyminen syntymäpäivään ● identiteetin kiinnittyminen ilmastoon ● identiteetin kiinnittyminen leikkipuistoon ● identiteetin kiinnittyminen ruokaan 	<p>"Koska me ollaan Suomes..." (vastaus, miksi suomalainen)</p> <p>"suomalaiset on ehkä vähän ujoja...ja amerikkalaiset ovat vähäne silleen villempii..."</p> <p>"Mä aloin tykätä turkoosista."</p> <p>"...mä täytän nyt kolmen päivän päästä, silloin ku ..."</p> <p>"Melkein lunta tuli...niin mä tunsin itteni tohon..."</p> <p>"...siel missään asuinmaan leikkipaikois ei ollu ollenkaan keinui."</p> <p>"Mummi ... valmisti...kaikenlaisii suomalaisii joulu-ruokia..."</p>	<p>2</p> <p>1</p> <p>1</p> <p>1</p> <p>1</p> <p>1</p>

Liite 12. Vanhempien näkemys tärkeimmistä asioista ulkomailla asumisen ja paluumuuton onnistumisen kannalta *)

Tärkeimmät asiat	Perheet n	Perheet %
1. vakaa parisuhde	167	83,1
2. koko perheen halukkuus muuttaa	161	80,1
3. realistinen tavoitteiden asettelu	158	78,6
4. puolisolla ulkomailla mielekästä tekemistä	141	70,1
5. kiinnostavat työtehtävät	139	69,2
6. riittävä epävirallinen sosiaalinen tukiverkko ulkomailla	127	63,2
7. vanhempien itsetuntemus	123	61,2
8. onnistunut lapsen koulun valinta	120	59,7
9. riittävä epävirallinen sosiaalinen tukiverkko Suomessa	106	52,7

*) Yhteensä 21 alakohdasta ne alakohdat, jotka yli 50% vastaajista oli valinnut.

Liite 13. Ekspatriaattiperheen sopeutumisongelmien ja taustamuuttujien väliset yhteydet *)

	ongelmat ulkomailla asuttaessa	ongelmat paluumuuton jälkeen
Aiemmat ulkomailla asumiskerrat	0,064	0,096
Ulkomailla asumisaika	-0,025	0,175*
Muuton yhtäaikaisuus	-0,162*	-0,086
Perheenjäsenten suhtautuminen muuttoon		
● lapsen suhtautuminen muuttoon		
- muuttopäätöksen teon aikaan	-0,237**	-0,273**
- juuri ennen muuttoa	-0,251**	-0,293**
- muuton jälkeen	-0,271**	-0,429**
● äidin suhtautuminen muuttoon		
- muuttopäätöksen teon aikaan	-0,335**	-0,300**
- juuri ennen muuttoa	-0,401**	-0,323**
- muuton jälkeen	-0,336**	-0,427**
● isän suhtautuminen muuttoon		
- muuttopäätöksen teon aikaan	-0,262**	-0,204**
- juuri ennen muuttoa	-0,309**	-0,270**
- muuton jälkeen	-0,302**	-0,459**
Tutustumismatka	0,071	0,098
● tutustumismatkan hyödyllisyys	-0,237**	0,098
Lähtökoulutus	-0,085	0,023
● lähtökoulutuksen hyödyllisyys	-0,374*	0,177
Arjen erilaisuus ulkomailla	0,359**	0,098
● sisustus	0,233**	0,019
- lapsen huoneen sisustus	0,226**	-0,036
- kodin sisustus	0,221**	0,023
● rutiinit	0,275**	0,152*
- yhteisruokailu	0,307**	0,147*
- aamu- ja iltatoimet	0,161*	0,131
● juhlat	0,200**	0,054
- perhejuhlat	0,166*	0,053
- muut juhlat	0,175*	0,040
Ajallinen painottuminen		
● ulkomailla		
- lapsen yksin oleminen	0,076	0,123
- äidin ja lapsen yhdessäolo	-0,164*	0,022
- kotityöt	0,044	0,101
- työ	0,202**	0,108

<ul style="list-style-type: none"> ● tutkimushetkellä - lapsen yksin oleminen - äidin ja lapsen yhdessä olo - kotityöt - työ 	<p>0,070</p> <p>-0,082</p> <p>0,065</p> <p>-0,026</p>	<p>0,187**</p> <p>-0,123</p> <p>0,156*</p> <p>0,061</p>
<p>Kateuden kokeminen paluumuuton jälkeen</p> <ul style="list-style-type: none"> ● epäviralliset kontaktit ● viralliset kontaktit 	<p>0,280**</p> <p>0,304**</p>	<p>0,459**</p> <p>0,415**</p>

*) Pearsonin korrelaatiokertoimet (r)

Liite 14. Ekspatriaattiperheiden voimavaratulosten teemat

Teema	Perheiden sisäiset voimavarat	Perheiden ulkopuolinen sosiaalinen tuki
1. Dynaamisuus	Dyadiset voimavarat: <ul style="list-style-type: none"> • parisuhde: ongelmia enemmän paluumuuton yhteydessä 	Epävirallinen sos. tuki: <ul style="list-style-type: none"> • ystävyys-suhteiden dynaaminen luonne • sukulaisten tuki vasta paluussa
	Perhesysteemin voimavarat: <ul style="list-style-type: none"> • ajalliset: ulkomailla asuttaessa: <ul style="list-style-type: none"> - puoliso kotona -> roolit muutoksessa - perheen yhteinen aika - äidin ja lapsen väl. aika - rutiinien muutos - kotikielen muutos Suomessa: <ul style="list-style-type: none"> - painottuvat koulu, harrastukset, kotityöt, lapsen yksin olo 	Virallinen sos. tuki: <ul style="list-style-type: none"> • työpaikan ja koulun tuki hyödyllisempää ulkomailla
2. Systeemisyys	Dyadiset voimavarat: <ul style="list-style-type: none"> • parisuhde: perheen ja parisuhteen ongelmien kiinnittyminen • vanhemmuus: kasvatuksen, perheen ja parisuhteen ongelmien kiinnittyminen 	Epävirallinen sos. tuki: <ul style="list-style-type: none"> • perheenjäsenillä erilaiset sos. verkostot
	Perhesysteemin voimavarat: <ul style="list-style-type: none"> • perheiden sis. tuen hyödyllisyys • perheen yhteenkuuluvuus/koheesio, kannustus, auttaminen • hyödyt perheelle: perheyhteyden korostuminen • perhekupla • isän keskeinen rooli 	
3. Työn keskeisyys	Perhesysteemin voimavarat: <ul style="list-style-type: none"> • ajalliset: <ul style="list-style-type: none"> - työ painottui ajallisesti sekä ulkomailla että varsinkin paluun jälkeen - ekspatriaatin pitkät työpäivät ja runsaat matkapäivät • isän keskeinen rooli • työhön liittyvät syyt muuton ajankohdan taustalla 	Virallinen sos. tuki: <ul style="list-style-type: none"> • työpaikan sos. tuki ulkomaille muuton yhteydessä mm. tutustumismatka, lähtökoulutus

4. Yksilöllisyys	Perhesysteemin voimavarat:	Virallinen sos. tuki:
	<ul style="list-style-type: none"> ● hyödyt perheelle: uudet kokemukset ● FIRM: perheenjäsenten tukeminen 	<ul style="list-style-type: none"> ● koulu: <ul style="list-style-type: none"> - lapsen huomioiminen yksilönä - tuen "räätälöinti"
5. Keskiluokkaisuus	Dyadiset voimavarat:	Epävirallinen sos. tuki:
	<ul style="list-style-type: none"> ● vanhemmuus: <ul style="list-style-type: none"> - hyvät lähtökohdat - kansainvälisyyden arvostaminen - vanhempien aktiivisuus 	<ul style="list-style-type: none"> ● ystävät, ekspatriaattikupla ● sukulaiset ei niin keskeisiä
6. Toimijuus	Dyadiset voimavarat:	Virallinen sos. tuki:
	<ul style="list-style-type: none"> ● vanhemmuus: <ul style="list-style-type: none"> - koulunkäynnin tukeminen - kotitehtävissä auttaminen - etäopiskelun organisointi - opiskelun kustantaminen 	<ul style="list-style-type: none"> ● koulu: <ul style="list-style-type: none"> - tiedon hankkiminen koulun tukitoimista - tukitoimien vaatiminen lapselle
7. Kansainvälisyys	Dyadiset voimavarat:	Virallinen sos. tuki:
	<ul style="list-style-type: none"> ● vanhemmuus: <ul style="list-style-type: none"> - kansainvälisyyden arvostaminen - vieraan kielen käyttö 	<ul style="list-style-type: none"> ● koulu: <ul style="list-style-type: none"> - kielluokat
	Perhesysteemin voimavarat:	
<ul style="list-style-type: none"> ● hyödyt perheelle: kielitaito, kansainvälisyminen, uuteen kulttuuriin tutustuminen 		
8. Familistisuus	Dyadiset voimavarat:	Epävirallinen sos. tuki:
	<ul style="list-style-type: none"> ● vanhemmuus: <ul style="list-style-type: none"> - vanhempien aktiivisuus - CRPR-faktorit 	<ul style="list-style-type: none"> ● ystävät: <ul style="list-style-type: none"> - lapset helpottavat suhteiden solmimista
	Perhesysteemin voimavarat:	
<ul style="list-style-type: none"> ● KOTIÄITIYS ● ajalliset ulkomailla: <ul style="list-style-type: none"> - perheen yhteinen aika - äidin ja lapsen yht. aika - lapsen yksinolon vähyys - isän ja lapsen yht. aika - vanhempien kesk. aika - matkailu/lomailu ● yhteenkuuluvuus 		

9. Perinteisyys	Perhesysteemin voimavarat: <ul style="list-style-type: none"> ● KOTIÄITIYS ● ajalliset ulkomailla:<ul style="list-style-type: none"> - äidin ja lapsen yht. aika - lapsen yksinolon vähyys - työ painottui ajallisesti - ekspatriaatin pitkät työpäivät ja runsaat matkapäivät ● isän keskeinen rooli	
-----------------	--	--

Liite 15. Lasten sopeutuminen ulkomaille muuttoon ja paluumuuttoon: sopeutumismittareiden summamuuttujien tärkeimmät tunnusluvut

	Keskiarvo	Keski-hajonta	Minimi	Maksimi
ZSDS I *)1	1,23	0,28	1,00	2,58
• sopeutumisen fysiologiset ongelmat	1,27	0,38	1,00	3,17
• sopeutumisen affektiiviset ongelmat	1,17	0,34	1,00	3,00
SCAS I *)2	1,84	0,60	1,00	3,50
• sopeutumisen sosiaaliset ja kielelliset vaikeudet	2,15	0,84	1,00	5,00
• fyysiseen ympäristöön sopeutumisen vaikeudet	1,50	0,57	1,00	3,67
ZSDS II	1,21	0,29	1,00	2,33
• sopeutumisen fysiologiset ongelmat	1,25	0,36	1,00	3,17
• sopeutumisen affektiiviset ongelmat	1,16	0,36	1,006	3,67
SCAS II	1,38	0,43	1,00	3,14
• fyysiseen ympäristöön sopeutumisen vaikeudet	1,42	0,55	1,00	4,20
• sopeutumisen sosiaaliset vaikeudet	1,51	0,61	1,00	4,33
Acculturation Index (AI) *)3	1,15	0,18	1,00	2,00

*)1 summamuuttujan asteikko 1–4; oireiden esiintyminen 1 = ei ollenkaan, 4 = suurimman osan aikaa tai koko ajan

*)2 summamuuttujan asteikko 1–5; 1 = ei lainkaan ongelmia, 5 = oikein vakavia ongelmia

*)3 asteikko 1–2; 1 = suomalainen, 2 = entisen kohdemaan paikallinen asukas, 1,5 = en tiedä

Liite 16. Lapsen sopeutumisen ja voimavarojen/taustamuuttujien väliset yhteydet *)

	ZSDS I	SCAS I	ZSDS II	SCAS II	AI
LAPSEN TASO:					
Ikä					
• ulkomaille muuttoikä	r = 0,22 p < 0,001	r = 0,33 p < 0,001	r = 0,15 p = 0,006	r = -0,03 p = 0,638	r = -0,01 p = 0,899
• paluumuuttoikä	r = 0,21 p < 0,001	r = 0,16 p = 0,006	r = 0,20 p < 0,001	r = 0,08 p = 0,185	r = 0,13 p = 0,026
Koulumenestys					
• koulumenestys ennen ulkomaille muuttoa	r = -0,02 p = 0,840	r = -0,27 p = 0,019	r = -0,08 p = 0,463	r = -0,21 p = 0,074	r = 0,11 p = 0,329
• koulumenestys ulkomailla	r = -0,16 p = 0,010	r = -0,32 p < 0,001	r = -0,09 p = 0,175	r = -0,05 p = 0,471	r = 0,20 p = 0,002
• koulumenestys paluun jälkeen	r = -0,07 p = 0,226	r = -0,11 p = 0,061	r = -0,04 p = 0,464	r = -0,15 p = 0,011	r = 0,14 p = 0,013
Lapsen suhtautuminen					
• ulkomaille muuttoon	r = -0,34 p < 0,001	r = -0,40 p < 0,001	r = -0,20 p < 0,001	r = -0,11 p = 0,070	r = -0,01 p = 0,900
• paluumuuttoon	r = 0,09 p = 0,128	r = 0,17 p = 0,005	r = -0,24 p < 0,001	r = -0,28 p < 0,001	r = -0,31 p < 0,001
Aiempi ulkomailla asuminen					
• lapsen aiemmat ulkomailla asumiskerrat	r = -0,01 p = 0,925	r = -0,04 p = 0,507	r = 0,08 p = 0,148	r = 0,05 p = 0,414	r = 0,11 p = 0,064
• lapsen aiempi ulkomailla asumisaika	r < 0,01 p = 0,998	r = -0,20 p = 0,076	r = 0,16 p = 0,159	r = 0,22 p = 0,041	r = 0,21 p = 0,041
PERHEEN SISÄISET VOIMAVARAT:					
Ekspatriaattiparisuhde					
• parisuhdeongelmat ulkomailla asuessa	r = 0,29 p < 0,001	r = 0,24 p < 0,001	r = 0,22 p < 0,001	r = 0,24 p < 0,001	r = 0,15 p = 0,011
• parisuhdeongelmat paluun jälkeen	r = 0,14 p = 0,015	r = 0,15 p = 0,012	r = 0,26 p < 0,001	r = 0,29 p < 0,001	r = 0,14 p = 0,015
Vanhemmuus (CRPR)					
• lapsen tukeminen	r = 0,04 p = 0,472	r = 0,08 p = 0,158	r = 0,12 p = 0,036	r = 0,05 p = 0,379	r = -0,02 p = 0,782
• lapsi-vanhempi -dyadin epätasapaino	r = -0,10 p = 0,082	r = -0,11 p = 0,067	r = -0,12 p = 0,031	r = -0,11 p = 0,062	r = -0,06 p = 0,273

Vieraan kielen käyttö kotona ulkomailla asuttaessa	$r = 0,09$ $p = 0,100$	$r = -0,11$ $p = 0,067$	$r = 0,14$ $p = 0,017$	$r = 0,23$ $p < 0,001$	$r = 0,36$ $p < 0,001$
Ajalliset voimavarat					
Työn painottuminen:					
• ulkomailla asuttaessa	$r = 0,17$ $p = 0,003$	$r = 0,15$ $p = 0,011$	$r = 0,11$ $p = 0,067$	$r = 0,10$ $p = 0,091$	$r = 0,08$ $p = 0,196$
• paluumuuton jälkeen	$r = 0,03$ $p = 0,560$	$r < 0,01$ $p = 0,997$	$r = 0,09$ $p = 0,120$	$r = 0,04$ $p = 0,453$	$r = 0,01$ $p = 0,954$
Lapsen ja äidin välisen ajan painottuminen:					
• ulkomailla asuttaessa	$r = -0,08$ $p = 0,154$	$r = -0,04$ $p = 0,462$	$r = -0,02$ $p = 0,715$	$r = -0,02$ $p = 0,723$	$r = 0,01$ $p = 0,851$
• paluumuuton jälkeen	$r = -0,07$ $p = 0,243$	$r = -0,03$ $p = 0,595$	$r = -0,23$ $p < 0,001$	$r = -0,18$ $p = 0,002$	$r = -0,19$ $p = 0,001$
Rutiinit: arjen erilaisuus ulkomailla	$r = 0,28$ $p < 0,001$	$r = 0,33$ $p < 0,001$	$r = 0,14$ $p = 0,012$	$r = 0,11$ $p = 0,057$	$r = 0,11$ $p = 0,051$
• sisustus	$r = 0,10$ $p = 0,078$	$r = 0,22$ $p < 0,001$	$r = 0,01$ $p = 0,877$	$r = -0,07$ $p = 0,222$	$r = -0,09$ $p = 0,110$
• rutiinit	$r = 0,25$ $p < 0,001$	$r = 0,24$ $p < 0,001$	$r = 0,20$ $p < 0,001$	$r = 0,25$ $p < 0,001$	$r = 0,23$ $p < 0,001$
• juhlat	$r = 0,14$ $p = 0,011$	$r = 0,18$ $p = 0,002$	$r = 0,09$ $p = 0,115$	$r = 0,02$ $p = 0,115$	$r = 0,10$ $p = 0,088$
Perheen sopeutumisongelmat					
• ulkomailla asuttaessa	$r = 0,47$ $p < 0,001$	$r = 0,45$ $p < 0,001$	$r = 0,27$ $p < 0,001$	$r = 0,22$ $p < 0,001$	$r = 0,10$ $p = 0,098$
• paluumuuton jälkeen	$r = 0,21$ $p < 0,001$	$r = 0,17$ $p = 0,005$	$r = 0,50$ $p < 0,001$	$r = 0,65$ $p < 0,001$	$r = 0,44$ $p < 0,001$
PERHEEN ULKOPUOLINEN TASO:					
Ulkomailla asumisaika	$r = -0,02$ $p = 0,700$	$r = -0,31$ $p < 0,001$	$r = 0,08$ $p = 0,160$	$r = 0,20$ $p = 0,001$	$r = 0,24$ $p < 0,001$
Vierailukerrat Suomeen	$r = 0,07$ $p = 0,235$	$r = -0,22$ $p < 0,001$	$r = 0,08$ $p = 0,181$	$r = 0,12$ $p = 0,047$	$r = 0,14$ $p = 0,015$
Koulu					
• koulujen erilaisuus	$r = 0,17$ $p = 0,008$	$r = 0,11$ $p = 0,083$	$r = 0,18$ $p = 0,005$	$r = 0,28$ $p < 0,001$	$r = 0,28$ $p = 0,003$
• kateuden kokeminen koulussa paluun jälkeen	$r = 0,29$ $p < 0,001$	$r = 0,15$ $p = 0,013$	$r = 0,25$ $p < 0,001$	$r = 0,33$ $p < 0,001$	$r = 0,25$ $p < 0,001$

*) Pearsonin korrelaatiokertoimet (r)

Liite 17. Merkitsevät erot *) lasten sopeutumisessa

	ZSDS I	SCAS I	ZSDS II	SCAS II	AI
LAPSEN TASO:					
Lapsen ikä					
• alle kouluikäinen – kouluikäinen ulkomaille muutettaessa	t(136,7) = -2,04 p = 0,044	t(283) = -3,02 p = 0,003	t(312) = -1,84 p = 0,067	t(295) = 1,15 p = 0,250	t(302) = 0,86 p = 0,393
Sukupuoli					
• tyttö - poika	t(311) = -0,54 p = 0,592	t(282,2) = 0,48 p = 0,631	t(311) = -1,18 p = 0,239	t(296) = -0,41 p = 0,680	t(303) = 0,35 p = 0,730
Aiempi ulkomailta asumiskokemus					
• asunut aiemmin ulkomailta – ei aiemmin ulkomailta	t(309) = 0,53 p = 0,599	t(283) = 0,63 p = 0,528	t(309) = -1,05 p = 0,294	t(296) = 0,14 p = 0,892	t(301) = -1,50 p = 0,134
Terveys					
• lääketieteellinen diagnoosi – ei diagnoosia	t(169,5) = 1,81 p = 0,072	t(276) = 1,91 p = 0,058	t(302) = 0,70 p = 0,482	t(287) = 1,25 p = 0,214	t(293) = 0,06 p = 0,952
Lemmikit					
• lemmikkieläin ulkomailta: kyllä – ei	t(311) = -0,43 p = 0,667	t(283) = 2,09 p = 0,037	t(90,5) = -2,08 p = 0,040	t(92,5) = -1,23 p = 0,223	t(93,4) = -2,49 p = 0,014
• lemmikkieläin paluun jälkeen: kyllä – ei	t(309) = 1,45 p = 0,148	t(281) = 0,61 p = 0,544	t(310) = -0,45 p = 0,654	t(294) = -0,05 p = 0,963	t(302) = -0,92 p = 0,360
Harrastukset					
• harrastuksia ulkomailta: kyllä – ei	t(311) = -0,47 p = 0,638	t(137,0) = 2,85 p = 0,005	t(232,5) = -1,64 p = 0,102	t(257,3) = -3,97 p < 0,001	t(260,9) = -5,37 p < 0,001
Kielitaito					
• koulunkäynnin aloittami- nen ulkomailta ummikko- na – kielitaitoisena	t(244) = 0,31 p = 0,758	t(241) = 3,39 p = 0,001	t(242) = -0,36 p = 0,717	t(238) = -0,04 p = 0,968	t(235) = -0,01 p = 0,992
PERHEEN TASO:					
• toinen vanhempi kotona – molemmat vanhemmat toisissa ulkomailta asutta- essa	t(180,5) = -1,29 p = 0,200	t(153,6) = -0,62 p = 0,538	t(160,3) = -2,55 p = 0,012	t(153,3) = -1,70 p = 0,092	t(303) = -2,82 p = 0,005

PERHEEN ULKOPUOLINEN TASO:					
Työ					
● tutustumismatka – ei matkaa ennen ulkomaille muuttoa	t(312) = -1,51 p = 0,133	t(164,4) = 0,39 p = 0,696	t(312) = -0,35 p = 0,724	t(296) = -0,59 p = 0,554	t(303) = -0,59 p = 0,350
● lähtökoulutus – ei lähtökoulutusta ennen ulkomaille muuttoa	t(97,6) = -1,60 p = 0,114	t(284) = 0,86 p = 0,389	t(312) = -0,81 p = 0,421	t(296) = -0,97 p = 0,331	t(303) = 1,24 p = 0,217
● vanhempi business-ekspatriaatti – muu ekspatriaatti	t(308) = -0,30 p = 0,765	t(283) = 1,12 p = 0,262	t(308) = 0,56 p = 0,578	t(292) = -0,47 p = 0,639	t(299) = 0,82 p = 0,412
● vanhempi ulkomaan-komennuksella – itenäisesti töissä ulkomailla	t(306) = -0,42 p = 0,675	t(281) = -0,38 p = 0,704	t(306) = -0,78 p = 0,438	t(290) = 0,28 p = 0,782	t(297) = -3,36 p = 0,001
Koulu					
● ulkomainen koulu: paikallinen koulu – kansainvälinen koulu	t(180,6) = -2,89 p = 0,004	t(175,9) = -1,37 p = 0,172	t(155,5) = -2,02 p = 0,045	t(205) = 0,51 p = 0,045	t(200,3) = 2,59 p = 0,010
● opiskelukielen muutos paluumuuton yhteydessä – ei opiskelukielen muutosta	t(235,0) = 1,17 p = 0,242	t(239,0) = 2,71 p = 0,007	t(223,5) = -1,18 p = 0,007	t(223,5) = -1,55 p = 0,122	t(204,9) = -1,01 p = 0,312

*) Riippumattomien ryhmien t-testi; tilastollisesti merkitsevät erot lihavoitu

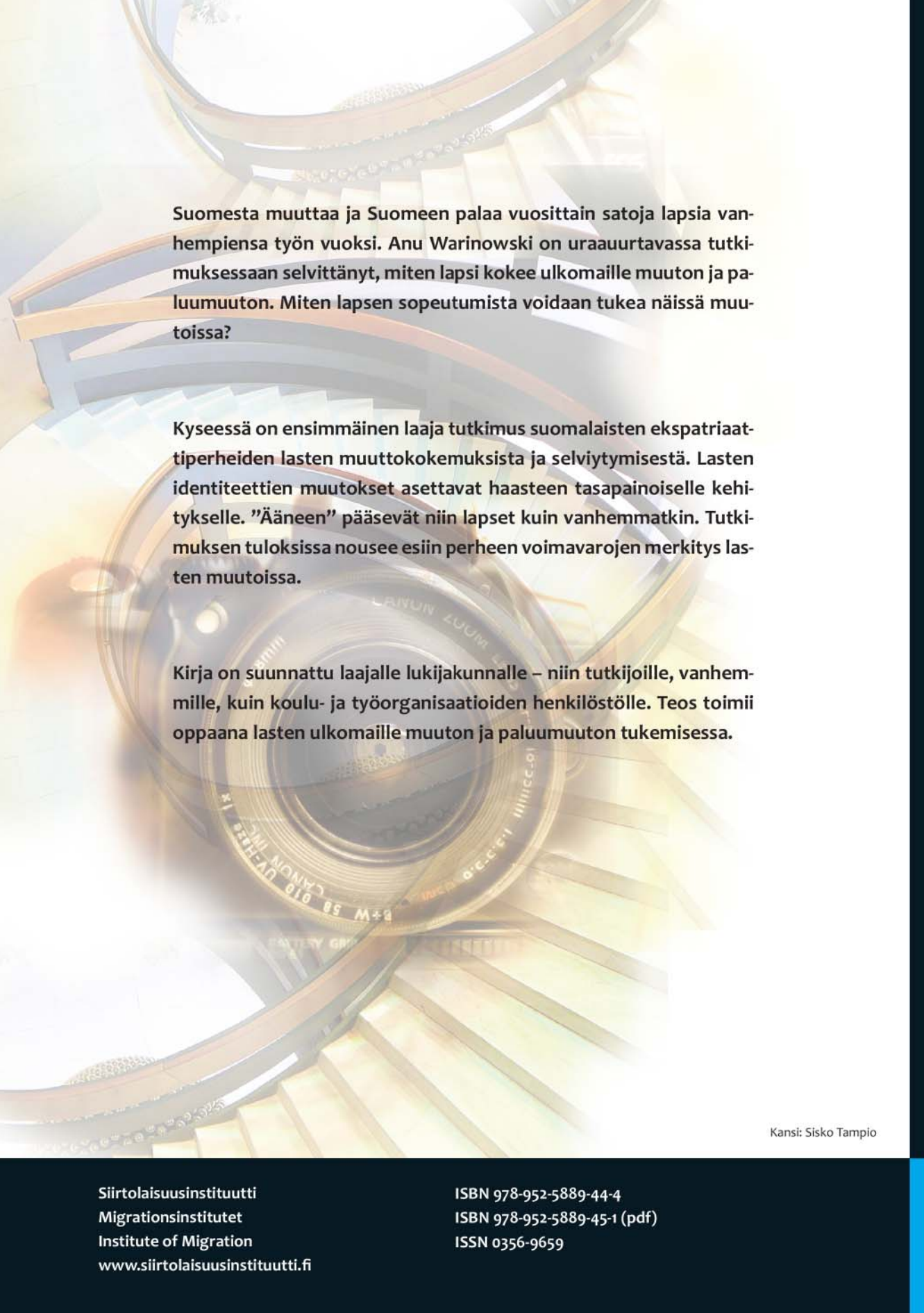
Liite 18. Varianssianalyysien *) tulokset lasten sopeutumisesta**Liite 18a.** Lasten sopeutumisen keskiarvot maanosittain

Maanosa	ZSDS I	SCAS I	ZSDS II	SCAS II	AI
Aasia	1,32	1,96	1,29	1,41	1,13
Eurooppa	1,22	1,81	1,21	1,34	1,17
Pohjois-Amerikka	1,14	1,76	1,15	1,48	1,18
Muut maanosat	1,25	2,01	1,17	1,35	1,12
Ryhmiin välinen ero	F(3) = 5,02 p = 0,002	F(3) = 1,96 p = 0,120	F(3) = 2,90 p = 0,035	F(3) = 1,68 p = 0,171	F(3) = 1,32 p = 0,269

*) Parittaiset ryhmävertailut tehtiin Bonferroni post hoc -testillä.

Liite 18b. Lasten sopeutumisen keskiarvot nykyisen koululuokan mukaan

Nykyinen luokka	ZSDS I	SCAS I	ZSDS II	SCAS II	AI
Peruskoulu: tavallinen luokka	1,24	1,94	1,16	1,27	1,12
Peruskoulu: kieliluokka	1,20	1,80	1,25	1,42	1,16
Kansainvälinen koulu: ESL-luokka	1,21	1,69	1,23	1,65	1,28
Muu	1,23	1,75	1,22	1,38	1,16
Ryhmiin välinen ero	F(3) = 0,45 p = 0,720	F(3) = 2,29 p = 0,079	F(3) = 2,04 p = 0,108	F(3) = 9,18 p < 0,001	F(3) = 8,13 p < 0,001

Suomesta muuttaa ja Suomeen palaa vuosittain satoja lapsia vanhempiensa työn vuoksi. Anu Warinowski on urauurtavassa tutkimuksessaan selvittänyt, miten lapsi kokee ulkomaille muuton ja paluumuuton. Miten lapsen sopeutumista voidaan tukea näissä muutoissa?

Kyseessä on ensimmäinen laaja tutkimus suomalaisten ekspatriaattiperheiden lasten muuttokokemuksista ja selviytymisestä. Lasten identiteettien muutokset asettavat haasteen tasapainoiselle kehitykselle. ”Ääneen” pääsevät niin lapset kuin vanhemmatkin. Tutkimuksen tuloksissa nousee esiin perheen voimavarojen merkitys lasten muutoissa.

Kirja on suunnattu laajalle lukijakunnalle – niin tutkijoille, vanhemmille, kuin koulu- ja työorganisaatioiden henkilöstölle. Teos toimii oppaana lasten ulkomaille muuton ja paluumuuton tukemisessa.

Kansi: Sisko Tampio